

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา ปี ๒๕๒๔

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยศรัทธาบริจาคของ

ลูก ๆ หลาน ๆ ของ นายโรจน์ – นางทองล้วน คำรงค์รัตน์

ร่วมกับดอกผลทุน “ธรรมทานปรีวรรตน์”

เป็นการจัดพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๒ ชุด ปกรณ์พิเศษ

หมายเลขประจำเล่ม ๑๑.ฉ บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๕

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี พุทธทาสภิกขุ

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

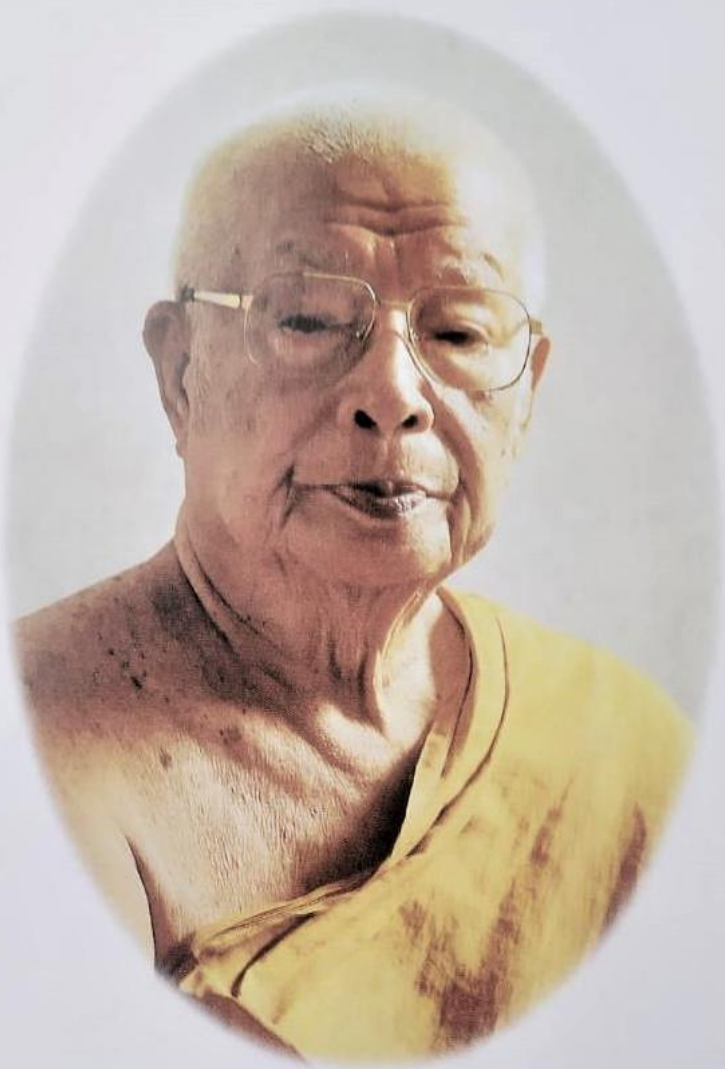
ธรรมนูญมูลนิธิ ไชยา จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๕

จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่สำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงตีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันทายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสทหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียใ้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวินาทีตสนทนาอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโญ

ธรรมทานเป็นลาภอันประเสริฐ

อุทิศส่วนกุศลนี้แด่ผู้มีบุญกุศลทั่วทุกฝ่าย
อันมีพระรัตนตรัยเป็นประธาน

อนุสัญญา

การที่หน่วยงานขุดได้ดำเนินการตามสำเร็จ
 แก่การวัดผลสัมฤทธิ์ของระบบนิเวศน์แล้วนั้น
 มาในครั้งนี้นั้น อนุสัญญาอนุสัญญา ทั้งโดย
 ส่วนตัว และในนามของหน่วยงานที่จัดทำขึ้น
 ในขณะนั้นเป็นที่ยอมรับได้เสมอ แม้ในหลายปี
 โลกมนุษย์ วัฒนธรรมที่โลกนี้คือ ทั่วโลก
 เป็นอย่างนี้.

อดีตโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
 หน้าที่รับผิดชอบของโลกได้ แต่กลายเป็น
 วัตถุประสงค์น้อย ละความดีได้เปรียบแก่กัน
 มากกว่า. ดังนั้นแล้วอยู่เป็นหนึ่ง
 ที่จะเป็นความดี หรือที่หนึ่ง ของโลก, แต่
 ก็ยังไม่มีเห็นที่เข้ากัน อย่างเพียงพอ
 ความเข้าใจกัน และประจักษ์กัน
 ธรรมชาติของมนุษย์ มีความมุ่งหมาย
 แก่ปัญหาอื่น.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่น
 ที่สามารถนำความดีได้ ก็จะได้
 โลกดี. การทำให้โลกมีศาสนา
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 ธรรมะของแต่ละศาสนา
 ล้วนแต่มีแก่นแท้ เหมือนกัน

สิ่งนี้ = ว่างเปล่ากับ ข้อใดก็ได้. ที่กรรมธรรมในธรรม
ก็คือ ทำเป็นไม่ เพื่อวัตถุธรรม = สอดคล้องกัน

สิ่งนี้คือธรรมะที่มีลักษณะ ตั้งไว้สิ่งใดก็ตามที่เป็นนี่
คือสิ่งหนึ่ง ก็คือ เขาทำสิ่งใดก็ได้แต่เพียง "รู้" ธรรมะ;
แต่ "มี" ธรรมะ, ยิ่งมีธรรมะ = ใช้ 4 อนุตร แก่
ปัญหาหนึ่ง อยู่เพียงอย่างนั้น. เขาไม่มีข้อโต้แย้งอะไร ให้
มีธรรมะ อย่างนี้เขาได้เรียนรู้, เขา ยัง มีผลของ 4 อนุ
ตรที่เขามีสธรรมะ, เขา ยัง มีผลของ 4 อนุ
ตรที่เขามีสธรรมะ; การสอนและ การเรียน
ธรรมะ ยิ่งเป็นสิ่งที่มีผล มีคุณค่า. ที่กรรมธรรม-
ในธรรมะ สอดคล้องกับ 4 อนุตรที่ 4 อนุ มี ธรรมะ ซึ่ง
กล่าวถึงอย่างนี้แต่ 4 อนุ มี ธรรมะเท่านั้น.

การศึกษารวม "สัจธรรมทางหาย" แห่งโลกยุคปัจ
จุบัน นั้น นอกจากมีสอนธรรมะ, มีสอนแต่ด้วย
วิธี กับวิธีวิชาแล้ว ยัง สอนไปในทาง มีให้บังคับ
ตัวใจ ด้วย โดยปรารถนาจะเป็นที่สบาย ใจระมัดระวัง
จิตหนักใจอย่าง; พลโลกยุคปัจจุบัน สอดคล้องกับ
ฐานะ ที่ยาก ที่ = มีธรรมะ มากยิ่งกว่าที่ เพราะผล
วิจัยนิยม แห่งการตามใจตัวเอง อันเป็นข้อสำคัญต่อ
ธรรมะ. คนในยุคปัจจุบัน มุ่งหน้าตามรอย ทาง
ศา-ส-ล-ม-ก-ลัทธิ - การ-ใจ แทนการบูชาพระ-
เจ้า, บังคับกัน แก่แต่ละโลก, บังคับกัน แก่แต่ละโลก,

คำปรารภของคณะกรรมการ

ธรรมนูญเรื่อง “ปัญหาแห่งมนุษยภาพ” นี้ เป็นธรรมเนียมบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา ระหว่างวันที่ ๓ มกราคม ถึงวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๒๔ รวม ๑๓ ครั้งบรรยาย มีจำนวนหน้า ๔๐๐ หน้าโดยประมาณ.

หนังสือเล่มนี้ จัดเข้าเป็นชุดธรรมนูญ หมวดที่ ๒ ชุดปกรณ์พิเศษ หมายเลขประจำเล่ม ๑๗.๓ บนพื้นแถบสีแดง ลำดับพิมพ์ออกเล่มที่ ๗๖, พิมพ์ขึ้นด้วยศรัทธาบริจาคของท่านบดี คือ ลูก ๆ หลาน ๆ ของ นายโรจน์ – นางทองล้วน ดำรงรัตน์ ตามวัตถุประสงค์ที่ได้กล่าวไว้ในคำอุทิศแล้ว.

ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือ นั้น ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้น มีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้นธรรมะเหล่านั้น จะกลายรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรม แก่ผู้สนใจได้อีกเล่มหนึ่ง.

คณะกรรมการ ไชยา

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

สารบัญ

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

	หน้า
๑. สิ่งประเล้าประโลมใจ ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕	๑
๒. ความเข้าใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง	๓๓
๓. ความรู้สึกแห่งมิตรภาพ	๖๓
๔. ความถูกต้องแห่งไตรทวาร	๘๓
๕. ความรู้สึกที่เพียงพอตามที่ควรจะมี	๑๑๑
๖. ความมีผู้นำทางวิญญาน	๑๔๕
๗. ความมีสุขภาพอนามัยทางจิต	๑๗๓
๘. ความมีอาหารใจหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ	๒๑๓
๙. ความมีนิสัยนุ่มเอียงไปสู่ความสงบ	๒๔๑
๑๐. การรู้จักใช้สัตตคุณแห่งความกลัว	๒๖๕
๑๑. ความมีวิญญานแห่งการต่อสู้	๓๐๓
๑๒. การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง	๓๓๓
๑๓. ความมีจิตมุ่งต่อที่สุดทุกข้อยู่ตลอดเวลา	๓๖๕

[โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป]

สารบัญละเอียด

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

หน้า

๑. สิ่งประเด้าประโลมใจ ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕

ถูคนผ่านพ้นไปแล้ว เริ่มบรรยายประจำวันเสาร์กันใหม่ ๑
การบรรยายชุดนี้ใช้ชื่อว่า ปัญหาแห่งมนุษยภาพ ๒
ปัญหาของมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย : ๑. ฝ่ายวัตถุ, ๒. ฝ่ายวิญญาณ ๓
ปัญหาทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณแก้ได้ด้วยเรื่องศาสนา ๔
ถ้าทำถูกต้องในเรื่องทางฝ่ายจิตแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ก็หมดไป ๕
ครั้งแรกนี้มีหัวข้อบรรยายว่า <i>สิ่งประเด้าประโลมใจในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕</i> ๖
ที่ทุกคนต้องการสิ่งประเด้าประโลมใจนั้น เป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง ๗
ถ้าใช้ปัจจัยสี่เกินจำเป็น ก็เป็นสิ่งประเด้าประโลมใจได้.... .. ๘
สิ่งมีชีวิตทุกชนิดต้องการสิ่งประเด้าประโลมใจด้วยกันทั้งนั้น.... .. ๙
กามารมณ์ ไม่อาจจัดลงไปปัจจัยสี่ แต่เป็นสิ่งประเด้าประโลมใจสูงสุด ๑๐
การสนองสิ่งประเด้าประโลมใจเกินไป จะเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจตามมา.... .. ๑๑
สิ่งประเด้าประโลมใจ เป็นยาเสพติดที่แรงกว่ายาเสพติดทุกชนิด..... .. ๑๒
กามารมณ์นั้นมันเป็นค่าจ้าง ให้มนุษย์ทนลำบากเพื่อการสืบพันธุ์ ๑๓
“สงบสุข” หมายถึงจิตสงบ เพราะไม่มีอะไรมากระตุ้น ๑๔
แม้พระอรหันต์ก็ยังรู้สึกต้องการให้อะไรมาประเด้าประโลมใจ ๑๕

สิ่งประโลมใจจำเป็นต้องมี แต่ต้องมีในทางที่ไม่บาป ไม่ชั่วก็แล้วกัน	๑๖
สิ่งประเล้าประโลมใจจะได้ยาก และเป็นต้นเหตุของทุกปัญหา	๑๗
อันทพาล ก็ต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจโดยวิธีอันทพาล	๑๘
ศาสนาช่วยกำจัดสิ่งประเล้าประโลมใจอย่างกิเลส

๑๕

โลกแห่งสมัยวัตถุนิยม เป็นโลกที่ไร้ศีลธรรมละทิ้งศาสนา	๒๐
ศีลธรรม ช่วยควบคุมไม่ให้คนไปหลงไหลในสิ่งประเล้าประโลมใจจนเกินไป	๒๑
คนที่ลุ่มหลงรสของกามารมณ์อยู่ ไม่อาจได้รู้รสความสุขจากพระธรรม	๒๒
เปลี่ยนสิ่งประเล้าประโลมใจที่ไม่ดี มาเป็นสิ่งที่มิประโยชน์แก่นุชย์	๒๓
สิ่งประเล้าประโลมใจ แยกออกเป็น ๒ อย่าง : ๑. วัตถุนิยม, ๒. มโนนิยม....	๒๔
ทำไมจึงเรียกว่า ปัญหาแห่งมณุษย์?	๒๕
มณุษย์กับคน มีความหมายต่างกัน, ศาสนาทำให้คนกลายเป็นมณุษย์

๒๖

คนคดโกงต้องการเอาประโยชน์ให้มาก เพื่อไปซื้อหาสิ่งประเล้าประโลมใจ	๒๗
อัสสาทะ – สเน่ห์ ของสิ่งประเล้าประโลมใจ : มัณรุณแรง, ลีกลับ, ซ่อนเร้น	๒๘
การศึกษาสมัยปัจจุบันไม่สอนศีลธรรม ซึ่งควบคุมการใช้สิ่งประเล้าประโลมใจ	๒๙
อาทินวะ – โทษความเลวทราม ของสิ่งประเล้าประโลมใจ	๓๐
นิสสรณะ – หนทางออกมาเสียจาก อำนาจของสิ่งประเล้าประโลมใจ	๓๑
หนทางที่ประเสริฐที่สุด คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ จะแก้ปัญหของโลกได้	๓๒
อริยมรรคเป็นเครื่องคุ้มครอง ไม่ให้ตกไปเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจ	๓๓
ปีใหม่นี้ ขอให้มิสิ่งประเล้าประโลมใจใหม่ ที่สะอาด ไม่มีอันตราย....	๓๔
ขอให้ทุกคนศึกษาพระรัตนตรัยให้มากกว่าปีเก่า	๓๔
“พร” ต้องทำให้ถูกต้องในเรื่องของความรู้	๓๕
จัดการปัจจัยที่ ๕ ถูกต้อง จิตจะอยู่เหนือสิ่งประเล้าประโลมใจ	๓๖

มิตรโดยภาษาคนมีคนเป็นมิตร และมิตรโดยภาษาธรรมมีธรรมเป็นมิตร	๘๑
ธรรมที่เป็นมิตร คือ อริยมรรคมีองค์ ๘	๘๒
ในทางกายเอาคนดีเป็นมิตร, ในทางวิญญาณเอาธรรมมาเป็นมิตร	๘๓
มิตรภาพไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตให้เยือกเย็นเป็นสุข	๘๔
ความรู้สึกแห่งมิตรภาพหล่อเลี้ยงชีวิตให้เยือกเย็น เป็นหัวใจของทุกศาสนา	๘๕

๔. ความถูกต้องแห่งไตรทวาร

กัมมณขอทำความเข้าใจก่อนว่า เราเริ่มพูดถึงปัจจัยฝ่ายจิต	๘๗
ปัจจัยฝ่ายจิต คือ ปัจจัยที่ ๕ นอกไปจากปัจจัย ๔ ที่รู้จักกัน	๘๘
ต้องมีปัจจัยทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิต ให้เพียงพอ	๘๙
ปัจจัยฝ่ายจิตอันดับที่ ๔ คือ ความถูกต้องแห่งไตรทวาร....	๙๐
ทวารที่เป็นประตูเข้าออกแห่งกรรมและผลของกรรม	๙๑
จิตต่างกับมโนโดยหน้าที่, สมมติเอาจิตเป็นศูนย์กลางแห่งไตรทวาร....	๙๒
ความถูกต้องแห่งไตรทวาร ตามในตำรา	๙๓
หลักตัดสินว่าอะไรถูกต้อง ตามที่ศนะพุทธบริษัท	๙๔
การทำ – พูด – คิด ใด ๆ ที่ทำลายกิเลสทำลายอนุสัย เรียกว่าถูกต้อง	๙๕
ไม่ตกรรทนี่ที่ไหน เพราะไม่ทำผิดอะไรทางไตรทวาร	๙๖
รู้สึกพอใจตัวเองไหวตัวเองได้ นั่นแหละเป็นสวรรค์	๙๗
ความหมายของความถูกต้องส่วนบุคคลกับส่วนสังคม	๙๘
ความถูกต้องที่ขยายความออกไป คือไม่เป็นการทำลายธรรมชาติ	๙๙
ความมีไตรทวารถูกต้องกับความถูกต้องแห่งไตรทวาร มีความหมายเดียวกัน	๑๐๐
คำแปลและความหมายของคำว่าปัจจัย	๑๐๑
ปัจจัยทางฝ่ายจิตต้องได้รับความรู้สึกทางจิตมาหล่อเลี้ยง	๑๐๒
ลักษณะของจิตที่ได้รับความถูกต้องทางไตรทวาร : ๑. จิตหยุด, ๒. จิตเย็น,	๑๐๓

สมควรแก่เวลาของยุติการบรรยาย ๑๔๗

๖. ความมีผู้นำทางวิญญาน

ความมีผู้นำทางวิญญาน เป็นปัจจัยฝ่ายจิตชนิดที่ ๖	๑๔๕
ทบทวนความหมายของคำว่า “ปัญหาแห่งมนุษยภาพ”	๑๕๐
ครูคือผู้นำทางฝ่ายวิญญาน, พระพุทธเจ้าคือดวงประทีปของโลก	๑๕๑
ใครที่กำลังต้องการดวงประทีปของโลกบ้าง ?	๑๕๒
สังคมผู้สนใจเรื่องทางจิตทางวิญญาน เกิดขึ้นมาในโลกเมื่อไร ?	๑๕๓
ความลึกลับของแสงสว่าง มีทั้งแสงของกิเลสและแสงของพระธรรม	๑๕๔
ประทีปที่ถูกต้อง เป็นเรื่องของสัมมาทิฐิ	๑๕๕
เรื่องของพระพุทธศาสนา ไม่มีเรื่องอะไรมากไปกว่าเรื่องดับทุกข์	๑๕๖
ความหมายของข้อที่ว่า “มนุษย์ไม่มีดวงประทีป สำหรับโลกมนุษย์”	๑๕๗
เดี๋ยวนี้เกิดการศึกษานิดยัวใจคนให้หลงไหลทางวัตถุ....	๑๕๘
ถ้ามีธรรมะ จะรู้สึกเป็นสุขตลอดเวลาที่ทำงาน	๑๕๙
ทางที่ใช้บังคับเรือให้เดินถูกทาง เปรียบประทีปทางวิญญานสำหรับคน	๑๖๐
ปฐมเหตุของคำว่า “อุปฺปรชฺชชชาติกา”	๑๖๑
ยุคที่รู้ลึในดวงตาหนา ปัจจัย ๔ กลายเป็นเหยื่อหลอกลวงคน	๑๖๒
การมีสถานทีส่งเสริมกิเลส คือการขุดหลุมฝังดวงจิตดวงวิญญานของคนให้จมลง	๑๖๓
พวกอื่นเขามีพรหมลิขิต พวกชาวพุทธมีธรรมลิขิต เรียกว่า กฎอิตฺตํปัจจยตา	๑๖๔
ความมีผู้นำทางวิญญาน เป็นปัจจัยให้มนุษย์เต็มเปี่ยมและสมบูรณ์	๑๖๕
การนำทางวิญญาน มีรากฐานตั้งอยู่ที่ใดบ้าง ?	๑๖๖
๑. พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก	๑๖๗
๒. กัลยาณมิตรที่แท้จริง หมายถึงบุคคลก็ได้ ตัวธรรมะก็ได้	๑๖๘
๓. ครูบาอาจารย์ คนแก่คนเฒ่า พระเจ้าพระสงฆ์	๑๖๙

คนเรามีได้มีแค่ข้าวปลาอาหารแล้วจะปลอดภัย	๑๕๒
พระธรรมช่วยให้เกิดการกระทำ ที่ทำให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์	๑๕๓
ศาสนาเป็นอาหารฝ่ายวิญญาณ.....	๑๕๔
ยื่น เดิน นั่ง นอน ให้ถูกต้องตามหลักของธรรมะก็จะสบาย	๑๕๕
กีฬาที่มีธรรมะกำกับอยู่ จะคุ้มครองรักษามนุษย์	๑๕๖
รู้จักทำให้จิตใจว่างจากกิเลส เมื่อนั้นเยือกเย็นเป็นนิพพาน	๑๕๗
หลักปฏิบัติให้มีสุขภาพอนามัยทางจิต	๑๕๘
– ให้หมดปัญหาเรื่องโลกนี้ โลกอื่น และเหนือโลก	๑๕๙
– อย่าตกนรกที่นี่ ก็จะได้สวรรค์และนิพพานกันที่นี่	๒๐๐
– ไม่มีการกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเรื่องเวลา	๒๐๑
– ไม่หวาดผวากับเหตุการณ์ของโลก	๒๐๒
– ไม่มีความเศร้าโศก เมื่อสิ่งทั้งปวงมันต้องเป็นไปตามกฎของมัน	๒๐๒
– ไม่อวดดี ให้เปลื้องดีและเหน็ดเหนื่อย....	๒๐๓
– ไม่ชอบเมื่อยให้ใครนวด....	๒๐๔
– ถ้ำร่างกายมันปวดจิตใจต้องไม่ปวด	๒๐๔
– อย่าอุยฉายโง่งงอยู่แต่ภายนอก	๒๐๕
– อยู่ในคอกของศีลธรรม ดีกว่าอยู่ในคอกของจำเลย
๒๐๖	
– เป็นผู้สามารถวางเฉยต่อโลกธรรม	๒๐๖
– รู้คิด รู้พูด รู้ทำ โดยนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน....	๒๐๗
– บ้านเราไม่มีผี มีแต่มนุษย์	๒๐๗
– เรามีพระพุทธที่เก็บไว้ในหัวใจทุกขณะจิต	๒๐๘
– มีชีวิตชนิดที่ไม่ต้องละอายแมวอีกต่อไป	๒๐๘
– ใครเห็นแล้วพลอยชื่นใจและขอกระทำตาม....	๒๐๙
อย่าเห็นแก่ปากท้องจะตายเร็ว, ให้เห็นแก่ธรรมก็ไม่รู้จักตาย	๒๑๐

ให้มีสุขภาพอนามัยทางจิต แล้วชีวิตจะสดชื่นแจ่มใส ๒๑๑

๘. ความมีอาหารใจหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ

มนุษย์ประกอบด้วย ๒ ส่วน : ส่วนร่างกาย, ส่วนจิตใจ ๒๑๓
 ถ้าไม่ได้ปัจจัยถูกต้องครบถ้วนทั้งทางกายทางจิต ความเป็นมนุษย์จะไม่สมบูรณ์

๒๑๔

ความมีบุญหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ คืออาหารทางใจ ๒๑๕
 เรื่องจิตและเรื่องวิญญาณ รวมกันเรียกว่าฝ่ายจิต ๒๑๖
 กายกับใจต้องอาศัยกัน จนไม่อาจจะแยกเป็น ๒ สิ่ง ๒๑๗
 กายกับจิตและวิญญาณต้องการอาหารต่างกัน ๒๑๘
 คนไม่สนใจเรื่องจิตเรื่องวิญญาณ หลงแต่เรื่องทางกาย ๒๑๙
 อาหารของใจคือบุญที่แท้จริง ๒๒๐
 บุญแท้จริงเป็นอาหารที่หล่อเลี้ยงทั้งกาย-จิต-วิญญาณ ๒๒๑
 ระวัง : บุญชนิดหนึ่งมาได้ อันตราย, บุญชนิดหนึ่งมาไม่ได้ ไม่มีอันตราย ๒๒๒
 การบำเพ็ญบุญที่ถูกต้องนั้นชำระบาปได้ ๒๒๓
 ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา มีทั้งให้ความอิ่มใจและใช้ล้างบาป ๒๒๔
 ทาน ศีล ภาวนา แบบอิ่มใจและแบบล้างบาปต่างกันอย่างไร ? ๒๒๕
 ทิฐิ-ความเห็นของคนเรา ล้างให้สะอาดได้ด้วยการเจริญภาวนา ๒๒๖
 ทิฐิที่ถูกต้อง จึงจะเป็นสติปัญญา ๒๒๗
 อาหารของใจควรเป็นบุญที่ชำระบาปได้ ๒๒๘
 บำเพ็ญบุญอย่างถูกต้อง จะชำระกาย-จิต-วิญญาณให้สะอาด ๒๒๙
 การทำบุญมี ๓ แบบ เปรียบการอาบน้ำด้วยโคลน ด้วยน้ำหอม ด้วยน้ำสะอาด ๒๓๐
 การอาบน้ำสะอาดแท้จริง ต้องทำด้วยสัมมาทิฐิ ๒๓๑
 ใช้บุญให้ถูกต้อง เพื่อล้างมิถนาทิฐิ ผลสุดท้ายก็บรรลुพระนิพพาน.... ๒๓๒

ผลแห่งการทำบุญทำกุศลอยู่ที่โต๊ะทำงาน	๒๓๓
ความสุขแท้จริงที่ไม่ต้องใช้เงินไปซื้อหา	๒๓๔
บุญแท้จริงเป็นเสบียงเตรียมไว้สำหรับเดินทางในอนาคต	๒๓๕
บุญแท้จริงช่วยให้คนมีศีลธรรม ไม่มีความเลวร้ายใดๆในสังคม	๒๓๖
สมัยนี้คนไม่รักบุญไม่กลัวบาป....	๒๓๗
สมัยก่อนพอได้ยินคำว่า “บาป” แล้วรู้สึกสะอึกแล้ว	๒๓๘
ให้การศึกษาถูกต้อง ให้กลัวบาป ให้รักบุญ ก็จะเกิดการทำบุญชนิดล้างบาปขึ้น	๒๓๙
รีบให้อาหารใจให้ถูกต้อง จิตก็จะไปถึงจุดที่ “อยู่ด้วยความเย็นอกเย็นใจ”	๒๔๐

๕. ความมีนิสัยน้อมเอียงไปสู่ความสงบ

กล่าวถึงปัจจัยทางจิตมาเรื่อยๆ ไม่ได้กล่าวถึงปัจจัยทางกาย	๒๔๑
ปัจจัยที่เป็นไปเพื่อความเจริญทางฝ่ายจิต เรียกว่าปัจจัยที่ ๕	๒๔๒
รู้เหตุปัจจัยฝ่ายจิต ชีวิตจึงจะไม่ทนทรมาน

๒๔๓

ปัจจัยทางใจละเอียดสุขุมเร้นลับ ทำได้ยาก จึงต้องพูดกันมากหน่อย....	๒๔๔
ความมีนิสัยน้อมไปสู่ความสงบ เป็นปัจจัยเริ่มแรกในการก้าวไปสู่นิพพาน....	๒๔๕
ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่เรื่องของธรรมะ, ธรรมะ ๔ ความหมาย	๒๔๖
ความหมายที่ต่างกันของคำว่า “นิสัย” และ “อุปนิสัย”	๒๔๗
เมื่อยังมีสังขารที่ถูกยึดถือเป็นตัวตนอยู่ มีความสงบได้เท่าไรก็ทำเพียงเท่านั้น	๒๔๘
ความสงบแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ	๒๔๙
คนมีอยู่ ๒ พวก : พวกรู้สึกไปแต่ในแง่ร้าย กับ พวกที่รู้สึกไปแต่ในแง่ดี	๒๕๐
ไม่ควรมองอะไรแง่ดีหรือแง่ร้ายโดยส่วนเดียว	๒๕๑
ต้องรู้จักทุกข์ จึงจะดับทุกข์ได้

๒๕๒

ความกลัวว่าตัวตนจะถูกทำลาย เป็นที่ตั้งแห่งความกลัวทั้งหลาย	๒๗๓
ศาสนาทั้งหลายมีมูลเหตุมาจากสัญชาตญาณแห่งความกลัว	๒๗๔
ชาวพุทธต้องรู้จักกลัวข้าศึกในภายใน คือกลัวกิเลสและความทุกข์	๒๗๕
มนุษย์รู้จักอาศัยความกลัวเป็นเหตุให้รู้จักทำความปลอดภัยให้แก่ตน....	๒๗๖
ถ้าเราสร้างเหตุปัจจัยเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตเกินพอดี ต้องเกิดปัญหาขึ้นมาแน่	๒๗๗
เมื่อมนุษย์ไม่มีศาสนาคุ้มครอง จะเกิดปัญหาขึ้นกับสังคมอย่างมาก	๒๗๘
“มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย” เามาใช้จัดการความกลัวตายจากสงครามได้

๒๗๘

พุทธบริษัทต้องกินอยู่แต่พอดี เหลือแล้วรู้จักช่วยผู้อื่น	๒๘๐
เศรษฐกิจที่แท้จริง ต้องผลิตมาก กินอยู่พอดี เหลือก็ไปช่วยผู้อื่น	๒๘๑
สัญชาตญาณแห่งความกลัว อาจจะพัฒนาให้กลายเป็นหิริ โอตตปปะได้	๒๘๒
กลัวอันตรายตรง ๆ เรียกว่าโอตตปปะ กลัวโดยอ้อมเรียกหิริคือละอาย	๒๘๓
พระพุทธเจ้าสอนทั้งอย่างมีตัวและอย่างไม่มีตัว	๒๘๔
เรื่องมีตัวเป็นเรื่องเบื้องต้น เรื่องหมดตัวเป็นเรื่องเบื้องปลาย	๒๘๕
คนปรารถนานิพพาน ก็เพราะเห็นวัฏฏสงสารเป็นสิ่งที่น่ากลัว....	๒๘๖
การเลื่อนชั้นจากสัญชาตญาณแห่งความกลัว กลายเป็นหิริ โอตตปปะ	๒๘๗
คนไม่รู้เรื่องความทุกข์ ไม่กลัวความทุกข์ จึงไม่สนใจพุทธศาสนา	๒๘๘
เอาเพียงว่าให้มนุษย์ในโลกมีสันติสุข อย่าดับทุกข์เฉพาะคนกันเลย	๒๘๙
“จิตว่าง” หรือ “เช่นนั้นเอง” มีทั้งอย่างชนิดอันธพาลและชนิดถูกต้อง	๒๙๐
พุทธศาสนาต้องการควบคุมความรักตน ให้เดินไปตามทางของความดี	๒๙๑
เมื่อก่อนบูชาความถูกต้องแล้วกลัวความชั่ว เดียวนี้มันเปลี่ยนไปหมด	๒๙๒
มาช่วยกันต่อสู้แก้ไขปัญหาในโลกปัจจุบัน เพื่อการสนองพระพุทธประสงค์	๒๙๓
เมื่อยุวชนมีหิริ โอตตปปะ โลกจึงจะมีสันติภาพได้	๒๙๔
ศาสนาเป็นประทีปส่องทางให้โลกเดินไปถูกต้อง

๒๙๕

เขาถือกันว่าศีลธรรมจะควบคุมมนุษย์ได้ดียิ่งกว่ากฎหมาย	๒๕๖
บิดามารดานั้นแหละเป็นผู้ทำให้เด็กมีหิริ โอตตัมปะตั้งแต่ลูกอยู่ในครรภ์ได้....	๒๕๗
ทุกคนจะต้องแสดงตัวอย่างแห่งหิริ โอตตัมปะเป็นธรรมชาติให้เด็กเห็น

๒๕๘

ต้องอบรมเด็กให้มีหิริ โอตตัมปะทุกวิถีทางจนกว่าจะโต
--	------	------	------	------	------

๒๕๙

รีบปลูกฝังหิริ โอตตัมปะตั้งแต่เด็ก โดยอาศัยสัตตมรรคาแห่งความกลัว	๓๐๐
ความปลอดภัยของเด็ก ๆ เกิดมาจากบิดามารดาอบรมเขาอย่างถูกต้อง	๓๐๑

๑๑. ความมีวิญญานแห่งการต่อสู้

ครั้งนี้บรรยายเรื่อง ความมีวิญญานแห่งการต่อสู้	๓๐๓
สิ่งมีชีวิตย่อมมีสัตตมรรคาแห่งการต่อสู้	๓๐๔
ข้าศึกศัตรูที่ต้องต่อสู้ มีอยู่ทั้งภายในและภายนอก....	๓๐๕
เรามุ่งหมายเฉพาะศัตรูภายใน หมายถึงกิเลสทุกรูปแบบ....	๓๐๖
มารและพญามาร เป็นข้าศึกศัตรูที่เราต้องต่อสู้	๓๐๗
อบายหรือนรกที่มาในรูปของสวรรค์ เราจะต่อสู้มันอย่างไร	๓๐๘
สนามรบกับศัตรูภายใน อยู่ที่เบญจขันธ์นั่นเอง	๓๐๙
สนามรบอย่างหยาบสำหรับรบศัตรูภายใน อยู่ที่กาย วาจา ใจ	๓๑๐
เตรียมสนามรบให้ดีสำหรับจะต่อสู้กับศัตรูภายในให้เป็นฝ่ายได้เปรียบ	๓๑๑
อุบายต่อสู้กิเลสอย่างวิธีลับหลัง คือการเป็นอยู่ชนิดที่กิเลสไม่ได้อาหาร	๓๑๒
การเป็นอยู่ชนิดที่กิเลสเกิดไม่ได้ คือการเป็นอยู่อย่างถูกต้อง	๓๑๓
ปัญญาเป็นยอดของอาวุธที่ใช้ต่อสู้กับข้าศึกศัตรู	๓๑๔
ควรฝึกฝนอบรมตนให้มีธรรมะเป็นอาวุธใช้ฆ่ากิเลส เรียกว่า ธรรมอาวุธ	๓๑๕
มีพระพุทธภาษิตว่า “จงรบมารด้วยอาวุธคือปัญญา” เรียกว่า ปัญญาอาวุธ	๓๑๖

พิจารณาคุณบารมีของพระพุทธเจ้าว่าจะปฏิบัติตามได้สักเท่าไร	๓๓๕
ไปสังเกตดู “จิตที่คิดจะให้นั้นสบายกว่าจิตที่คิดจะเอา”	๓๔๐
ทานบารมี จะช่วยลดความเห็นแก่ตัว ลดความตระหนี่ถี่เหนียว	๓๔๑
ศีลบารมี คือความมีระเบียบบังคับตนเอง ในด้านกายและวาจา	๓๔๒
ระเบียบโบราณ ต้องการพคนเฒ่าคนแก่ เป็นต้นเหตุของความมีศีล	

๓๔๓

ชวนกันให้มีศีล แล้วอบรมลูกเด็ก ๆ ให้มีศีลอยู่ในระเบียบที่มีประโยชน์	๓๔๔
เนกขัมมะ คือการหลีกออกจากอำนาจของสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์	๓๔๕
เมื่อจะบำเพ็ญบารมีเพื่อไปข้างหน้า ต้องไม่ตกจมลงในเปลือกถม	๓๔๖
การเข้าไปเกี่ยวข้องกับกามารมณ์อย่างถูกต้อง เมื่อจิตสูงขึ้นก็ถอนตัวออกมาได้	๓๔๗
ปัญญา คือความรู้ทุกอย่างที่ควรจะรู้ ถ้าทำให้ถูกต้องที่นี้แล้ว ก็ได้สวรรค์แน่	๓๔๘
ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ ตอบได้ว่า แล้วแต่เหตุปัจจัยของมัน	๓๔๙
เด็ก ๆ ไม่มีศีลธรรม เพราะการศึกษามันบรรจุสิ่งที่ไม่ควรจะต้องรู้ไว้มากเกินไป	

๓๕๐

ปัญญาตามแบบพุทธบริษัท จะมุ่งไปยังที่การดับทุกข์ได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้	๓๕๑
สัจจะ คือจริงต่อตัวเอง จริงต่อธรรมะ จริงต่อความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง	๓๕๒
วิริยะ ต้องมีความหมายทั้งเข้มแข็งกล้าหาญและพากเพียรบวกกัน	๓๕๓
ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง มิได้เพราะการทำหน้าที่ ไม่ใช่มีเพราะเงินเดือนสูง	๓๕๔
ข้าราชการ แปลว่า ผู้ทำงานของพระราชา, พระราชา แปลว่า พอใจ ๆ	๓๕๕
ข้าราชการที่กล้าหาญเข้มแข็งพากเพียร จึงเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้า มีวิริยบารมี	๓๕๖
คนจะมีความสุขที่สุด ถ้ายกมือไหว้ตัวเองได้	๓๕๗
ขันติ คือการอดทนได้ทั้งทางกายและทางจิต	๓๕๘
ทุกศาสนาสอนเรื่องความอดทนในทางทำความดีด้วยกันทั้งนั้น	๓๕๙
อธิษฐานะ หมายความว่าจิตปักใจมั่นลงไป ในวัตถุประสงค์ที่ตนมี	๓๖๐
เมตตา-ความเป็นมิตร คือความรักชนิดหนึ่ง ที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์	๓๖๑

ให้ทำลายความรักแบบเนื้อหนัง แล้วให้มีความรักทางจิตทางวิญญาณให้มาก	๓๖๒
อุเบกขา-ความวางเฉยหรือเพ่งเฉยอยู่ โดยไม่มีเวทนา	๓๖๓
บารมีทั้ง ๑๐ นี้ เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง	๓๖๔
ควรมีความรู้ที่ก้าวหน้ามาพัฒนาจิต ให้มีความเต็มแห่งมนุษย์โดยเร็ว	๓๖๕
ขอให้ถือว่าทุกชีวิตต้องบำเพ็ญบารมีให้ถึงโดยเร็ว ไม่เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น	

๓๖๖

ทุกคนมีเชื้อแห่งความเป็นพุทธะอยู่ในจิต ทุกคนจึงเหมาะสมที่จะบำเพ็ญบารมี	๓๖๗
--	------	-----

๑๓. ความมีจิตมุ่งต่อที่สุดทุกข์อยู่ตลอดเวลา

ความสมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์โดยปัจจัย ๔ เป็นเพียงแต่ทางฝ่ายกาย	๓๖๘
คำว่า “ที่สุดแห่งความทุกข์” ทรงตรัสใช้มากกว่าคำว่า “นิพพาน”	๓๖๙
ถ้าไม่รู้จักความทุกข์ ก็ยากที่จะมุ่งต่อที่สุดแห่งทุกข์	๓๗๐
แม้ความสุขเกิดจากการบรรลุพระนิพพาน พระนิพพานนั้นก็ไม่ใช่เวทนา	๓๗๑
พรหมจรรย์มียอดสุดอยู่ที่ “ที่สุดแห่งความทุกข์”	๓๗๒
ลักษณะของผู้ที่จะเปื้อนนำต่อความทุกข์	๓๗๓
ลักษณะของผู้ที่ติดคุกทางวิญญาณ	๓๗๔
ถ้าเป็นพุทธบริษัทจริง ก็ต้องการจะพบกับที่สุดแห่งความทุกข์	๓๗๕
การทำจิตให้มุ่งต่อที่สุดแห่งความทุกข์ คือดูจนเห็นทุกข์	๓๗๖
ความหมายแท้จริงของคำว่า “เตสํ วูปสโม สุโข”	๓๗๗
การปรุงแต่งนั้น มันเป็นการต้องทน จึงเป็นการปรุงแต่งอยู่ได้	๓๗๘
สังขาร –การปรุงแต่งทั้งหลายนั้นเป็นทุกข์ ถ้าไม่ปรุงแต่งแล้วก็ไม่มีความทุกข์	๓๗๙
หยุดกระแสปฏิบัติสมุปบาท เรียกว่าหยุดความทุกข์	๓๘๐
ผัสสะเป็นจุดที่จะหยุดซึ่งการปรุงแต่ง โดยมีสติไม่หลงในเวทนาเมื่อเกิดผัสสะ	๓๘๑
การเห็นโลกว้างจากตัวตน จิตก็น้อมไปเพื่อนิพพาน	๓๘๒

โลกนี้ว่างจากอึดตา ว่างจากอึดตनिया เป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา ๓๘๔
การให้จิตเห็นโลกเป็นขอว่างจากตัวตน จิตก็จะมุ่งไปหาพระนิพพาน ๓๘๕
ประเพณีอุทิศส่วนกุศล ถ้วนมุ่งต่อที่สุดทุกข์ ๓๘๖
พุทธบริษัทที่แท้จริงต้องมีจิตมุ่งต่อที่สุดแห่งความทุกข์ทุกกลมหายใจเข้า – ออก ๓๘๗
คนไม่รู้ว่าตัวเองกำลังมีทุกข์ จึงไม่สนใจเรื่องความดับทุกข์ ๓๘๘
ถ้าจมในกองทุกข์ก็ไม่เห็นทุกข์ แล้วจะดับทุกข์ได้อย่างไร ๓๘๙
ที่ไม่ต้องการจะดับทุกข์ให้แก่ตน เพราะไม่รู้ว่ายปัญหานี้มันคือความทุกข์ ๓๙๐
มาจำแนกปัจจัยทั้ง ๕ สำหรับความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้ง ๑๓ อันดับ ๓๙๑
ให้ประมวลข้อความเหล่านี้ไปศึกษาดู เป็นเครื่องมือช่วยในการดำรงชีวิตต่อไป ๓๙๒

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๑ -

๓ มกราคม ๒๕๒๔

ถึงประเล้าประโลมใจ ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายครั้งนี้ เป็นครั้งแรก เหมือนกับเปิดเทอมใหม่ ซึ่งเราได้ปิดมาแล้ว ๓ เดือน ตลอดฤดูฝน; เดียวนี้ฤดูฝนผ่านพ้นไปแล้ว เราก็มีการบรรยายกันใหม่.

[ปรารภ]

ในภาคแรกนี้เป็นภาค *มาฆบูชา*; วันนี้เป็นการบรรยายครั้งแรก แห่งภาคมาฆบูชา ก็ได้คิดหาหัวข้อธรรมที่จะนำมาบรรยายให้ได้สักชุดหนึ่ง สำหรับภาคนี้.

การบรรยายนี้เป็นการบรรยายประจำวันเสาร์ ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบ อยู่ดีแล้วว่า เป็นการเพิ่มพูนปัญญา ผดุงส่งเสริมปัญญา ของพวกพุทธบริษัท; ไม่หยุดเฉยอยู่ หรือไม่อยู่กันอย่างว่าง ๆ เราจึงจัดให้มีการบรรยาย ซึ่งจะต้องมี ผู้บรรยาย มีผู้มาฟังการบรรยาย; จะได้อะไรบ้าง คຸ້มค่ากันหรือไม่ มันก็ขึ้นอยู่กับพวกเรานั้นเอง.

อาตมาตั้งใจที่จะบรรยายเต็มที่ มีความตั้งใจบรรยาย เรียกได้ว่าร้อยเปอร์เซ็นต์; แต่สังเกตดูผู้ฟังดูเหมือนจะตั้งใจฟังสักสิบเปอร์เซ็นต์เท่านั้น, จริงหรือไม่จริงก็ขอให้ลองคิดดู.

จึงขอรับรองว่า ให้เพิ่มการตั้งใจฟังให้จริงกว่าที่แล้วมา แม้ว่าบางคนจะ คิดว่ามันจริงอยู่แล้ว, อาตมาขอให้จริงยิ่งขึ้นไปกว่านั้น อย่างน้อยให้ได้สักห้าสิบเปอร์เซ็นต์ก็ยังมี; อาตมานั้นขอยืนยันว่า จะตั้งใจบรรยายร้อยเปอร์เซ็นต์ของความตั้งใจ.

การบรรยายชุดนี้ จะให้ชื่อว่า **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ**; ก็มนุษยย์มีปัญหา, ปัญหามีอยู่อย่างไร เราก็จะเอามาพูดกัน.

ปัญหาทางวิญญาณแก้ไขไม่ได้ด้วยวัตถุ

คนทั่วไปมีปัญหาแต่เรื่องปาก เรื่องท้อง, อาตมาก็จะไม่เอามาบรรยาย เพราะไม่ใช่หน้าที่; แต่จะบรรยายปัญหาทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ ซึ่งแก้ไขไม่ได้ด้วยวัตถุ. หมายความว่า แม้จะอิมปากอิมท้องแล้ว ปัญหาที่ยังเหลืออยู่ มันเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ นี่จะต้องเอามาพูดกัน มาปรึกษาหารือกัน มาแก้ไขกัน.

ว่าที่จริง ถ้าไม่อึดปากไม่อึดท้อง ก็เป็นปัญหาทางวัตถุ, แต่แล้วก็ก่อให้เกิดปัญหาทางวิญญาณ; แต่อย่าลืมว่า ถ้ามันอึดปาก อึดท้องมากเกินไป มันก็ยังคงเกิดปัญหาทางวิญญาณอยู่นั่นเอง.

ฉะนั้น ขอให้รู้จักแยกกันว่า ปัญหาทางวิญญาณ กับปัญหาทางวัตถุนั้น มันคนละอย่างกัน, แต่บางทีมันก็เนื่องกัน หรือมาซับซ้อนกันอยู่.

ขอร้องให้ท่านทั้งหลายถือไว้เป็นหลักว่า **ทุกเรื่องของมนุษย์เรานั้น สามารถแยกออกได้เป็น ๒ ฝ่ายเสมอ คือ ฝ่ายวัตถุ และ ฝ่ายวิญญาณ.**

เช่นว่าความสุข : **สุขทางวัตถุ** ก็เป็นเรื่องความสุขที่เล็ก ๆ มันก็รู้จัก; แต่ถ้าเป็นเรื่อง **ความสุขทางฝ่ายวิญญาณ** ต้องมีสติปัญญาศึกษาสังเกตจึงจะรู้จัก เพราะว่ามันเป็นเรื่องที่ละเอียดในด้านจิตใจ.

คนมีความสุขทางร่างกายได้อย่างไม่ยาก. ถ้าแยกออกเด็ดขาด เป็นความสุขทางฝ่ายร่างกายก็มีกินมีใช้ เป็นอยู่สบายด้วยปัจจัยทั้ง ๔; แต่จิตยังไม่สงบ ไม่มีความสุข ยังเป็นโรคประสาท ยังเป็นบ้า. คนร่ำรวยมีอำนาจวาสนา ก็ยังเป็นโรคประสาท เป็นโรคจิต; นี่ปัญหาทางวิญญาณมันยังเหลืออยู่. อะไร ๆ อย่ามองกันแต่ฝ่ายวัตถุอย่างเดียว; ให้มองในเรื่องฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณบ้าง.

ถ้ามันมีปัญหาแต่เรื่องทางวัตถุฝ่ายเดียวแล้ว ท่านทั้งหลายก็ไม่ต้องมาที่นี่ให้มันเสียเวลา, เชื่อว่าจะหาศึกษาได้ เข้าใจได้ ที่บ้าน; แต่ปัญหาทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณมันเหลืออยู่ มันจึงต้องมาทำกันเป็นพิเศษ, ท่านทั้งหลายจึงต้องมาถึงที่นี่ แล้วก็มาจากที่ไกลก็มี เพื่อจะศึกษาในการแก้ปัญหาทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ

นั่นเอง. ถ้าผู้ใดไม่รู้จักแยกออกเป็น ๒ ปัญหา ก็จะไม่มีความหมายอะไร, ฟังไปก็เป็นเรื่องทางวัตถุไปเสียหมด.

เดี๋ยวนี้ปัญหาทางด้านวิญญาณเหลืออยู่ เราจึงต้องเอามาพูดกัน; พูดกันในลักษณะพิเศษ อย่างที่ได้กล่าวแล้วว่า เรื่องทางวิญญาณมันเป็นเรื่องพิเศษ, มันเป็นปัญหาที่แก้ไม่ได้ด้วยวัตถุ พูดอย่างนี้ดีกว่า : มันต้องแก้ได้ด้วยความต้องการในทางฝ่ายจิต.

ปัญหาทางฝ่ายวัตถุ ก็แก้ได้ด้วยความต้องการทางฝ่ายวัตถุ, ปัญหาทางฝ่ายวิญญาณ มันก็แก้ได้ด้วยความต้องการทางฝ่ายวิญญาณ; เรียกว่าเราต้องมีความต้องการทั้ง ๒ ฝ่ายทั้ง ๒ ประการ; เราจึงมาพูดกันเรื่องฝ่ายวิญญาณที่มันยังขาดอยู่.

ปัญหาฝ่ายจิตแก้ได้ด้วยเรื่องศาสนา

ที่อาตมาตั้งหัวข้อว่า ปัญหาแห่งมนุษยภาพ ก็หมายความว่า มนุษย์ยังมีปัญหาทางฝ่ายวิญญาณเหลืออยู่อีกมากมาย; จะเอามาพูดกันทีละข้อ ๆ กว่าจะครบถ้วน ซึ่งจะได้พูดกันต่อไป.

ถ้าเราสามารถแก้ปัญหาทางจิต ทางวิญญาณได้ ก็คือความเจริญก้าวหน้าทางฝ่ายจิต ทางฝ่ายวิญญาณ ซึ่งเป็นเรื่องของพระศาสนานั้นเอง. ถ้าท่าน

ทั้งหลายเข้าใจคำพูดเหล่านี้ ท่านจะมองเห็นเองโดยที่อาตมาไม่ต้องบอก ว่า เรื่อง ฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณนั้น เป็นเรื่องของทางฝ่ายศาสนา.

ศาสนาเกิดขึ้นมาในโลกทุก ๆ ศาสนา ล้วนแต่มุ่งหมายจะแก้ปัญหาค้น ด้านจิต หรือฝ่ายวิญญาณของมนุษย์เรา. ท่านไปสังเกตดูให้ดี ทุกศาสนาต้องการ อย่างนี้ แล้วก็พูดในเรื่องที่เกี่ยวกับจิตอันเป็นต้นตอของปัญหาต่าง ๆ. ถ้าว่าทำ ถูกต้องในเรื่องทางฝ่ายจิตแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ก็จะพลอยหมดไป.

แม้ปัญหาทางฝ่ายวัตถุก็จะพลอยหมดไป เพราะว่าเมื่อเข้าใจในเรื่องฝ่าย จิตแล้ว ก็จะพลอยเข้าใจในเรื่องฝ่ายวัตถุ. แม้ว่าวัตถุจะเป็นพิษ เป็นโทษ เป็นภัย อะไรขึ้นมา จิตก็สามารถที่จะขจัดปัดเป่าออกไป หรือขจัดความทุกข์นั้นออกไป ในกรณีที่ว่าเราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งเขาสร้างปัญหาทางวัตถุขึ้นมาอย่างปัจจุบันนี้ ปัญหา เรื่องข้าวสาร เรื่องน้ำตาล เรื่องน้ำมัน อะไรก็ตาม มันเป็นเรื่องทางวัตถุ.

ถ้าใครขจัดออกไปไม่ได้ คนนั้นก็รู้สึกเดือดร้อนและเป็นทุกข์; ถ้าเราจัดการได้ในทางฝ่ายจิตใจในภายใน ก็ไม่ต้องเดือดร้อน ไม่ต้องเป็นทุกข์, มันจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ก็ไม่ทำให้เป็นทุกข์ได้.

นี่ประโยชน์ของเรื่องทางฝ่ายจิต หรือฝ่ายวิญญาณ ซึ่งเป็นความมุ่งหมาย ของศาสนาทุกศาสนาในโลกนี้ ต้องการจะให้เป็นอย่างนั้น, คือเป็นผู้สามารถ แก้ปัญหาทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ ได้โดยสมบูรณ์.

นี่ปัญหาของมนุษย์ในด้านฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณนี้ เป็นเรื่องละเอียด ท่านอย่ามองไปที่วัตถุส่วนเดียว, แต่ให้มองไปถึงจิต ซึ่งจะต้องจัดการกับวัตถุนั้น ให้ถูกต้อง; ถ้าจัดการกับทุกสิ่งไม่ถูกต้อง จิตก็จะเป็นผู้รับโทษรับทุกข์ และทรมาน.

มนุษย์เรากำลังมีปัญหาทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณอยู่มาก ในปัจจุบันนี้; เพราะเราได้ละทิ้งศาสนามากขึ้นนั่นเอง. เมื่อยังมีศาสนาสมบูรณ์อยู่ จิตใจมันอยู่ในสภาพที่ไม่ก่อปัญหาใด ๆ ขึ้น. เดียวนี้มันก่อปัญหาทางวัตถุมากขึ้น เพราะไปลุ่มหลงในทางวัตถุ เพราะละทิ้งเรื่องฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ ไม่ต้องการความสุขในทางฝ่ายจิต มันก็ไปหลงความสุขในทางฝ่ายวัตถุมากขึ้นนั่นเอง; โลกเรากำลังอยู่ในสภาพอย่างนี้.

อาตมาจึงเห็นว่า มันมีอะไรบ้าง ที่ควรจะเอามาทำความเข้าใจกันเสียให้เพียงพอ ในเรื่องของจิต ของวิญญาณ, ก็ควรจะเอามาทำความเข้าใจกัน; เพราะฉะนั้น จึงได้มุ่งหมายจะกล่าวถึง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** ในด้านจิต ด้านวิญญาณ, เริ่มแรกด้วยการบรรยายในครั้งนี้.

ในวันแรกนี้ จะมีหัวข้อย่อยเฉพาะว่า สิ่งประเล้าประโลมใจในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕. นี่เป็นปัญหาของมนุษย์ในด้านจิต ด้านวิญญาณ จะเอามากล่าวเป็นเรื่องแรก : **สิ่งประเล้าประโลมใจในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕.**

อาตมาเคยพูดถึงเรื่องนี้มาบ้างแล้ว บางคนก็เคยได้ฟัง; แต่เชื่อว่ายังไม่สมบูรณ์ ฉะนั้น จึงจะพูดกันอีก.

ขอให้ท่านทั้งหลายทบทวนความเข้าใจ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ปัจจัย”. เคยได้ยินกันทั่วไปแต่ว่า ปัจจัย ๔ เป็นที่ตั้งแห่งความมีชีวิตของมนุษย์, ปัจจัย ๔ เท่านั้น; นี่ปัจจัยที่ ๕ มาจากไหนกัน ?

ปัจจัยทั้ง ๔ คือ อาหาร เครื่องนุงห่ม ที่อยู่อาศัยเครื่องใช้ไม่สอย และการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ, เรียกสั้น ๆ ว่า อาหาร เครื่องนุงห่ม ที่อยู่อาศัย และ หยูกยา; เมื่อเราได้มารบทั้ง ๔ อย่าง เราก็แก้ปัญหาวินชีวิตได้ แต่มันเป็นเรื่อง ฝ่ายกาย หรือฝ่ายวัตถุ.

เรื่องนี้ยอมรับกันทั่วไป กระทั่งในฝ่ายศาสนาก็บัญญัติอย่างนี้ ฝ่ายคน ธรรมดาทั่วไปเขาก็ยอมรับบัญญัติอย่างนี้ ว่าเราจะต้องมีความเพียงพอ ในเรื่องอาหาร เรื่องเครื่องนุงห่ม ที่อยู่อาศัย และหยูกยาแก้โรค; นี้เรียกว่าปัจจัย ๔ เกือบจะไม่ ต้องพูดกันแล้วก็ได้ เพราะรู้จักกันดี เข้าใจกันดี ว่ามันจำเป็นอย่างไร.

ที่นี้ อาตมาพูดถึงปัจจัยที่ ๕ ซึ่งมันเพิ่มออกไป แล้วก็ระบุเชื่อมั่นว่า **สิ่งประเล้าประโลมใจ**. มันก็มีคำว่าใจ รวมอยู่ในนั้นแล้ว. ก็คิดดูเอาเองว่า สิ่ง ประเล้าประโลมใจนี้มันเป็นปัจจัยของอะไร ? มันก็เป็นปัจจัยของจิต หรือของใจ นั้นเอง. **ทำไมจึงต้องจัดเป็นปัจจัยที่สำคัญด้วยเล่า ?** ก็เพราะว่ามันเป็นปัจจัยที่ สำคัญ ที่ขาดไม่ได้ด้วยเหมือนกัน.

บางคนอาจจะพูดว่า ปัจจัย ๔ พอแล้ว, ปัจจัยที่ ๕ ทำไม่กัน; นั่นแหละ คนโง่มันหลับตา มันไม่ดูให้ดี ว่าตัวมันเองก็ต้องการปัจจัยที่ ๕ นั่นแหละเป็น อย่างยิ่ง.

มันเป็นธรรมดาธรรมชาติ หรือเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง ซึ่งทุกคนต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ; มันเป็นเรื่องของธรรมชาติกำหนดมาเช่นนั้น. ท่านทั้งหลายก็ดูที่ตัวเอง ว่าต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจเท่าไร; หรือดูทั่ว ๆ ไป ทั้งโลก ก็จะพบว่า เราต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจทุกรูปแบบ เท่าที่มันจะมีได้.

ท่านใช้ปัจจัย ๔, อย่างเป็นทาสของกิเลส คือ กินอาหาร ก็ไม่ใช่กิน อย่างว่าจะหล่อเลี้ยงร่างกาย มันกินเพื่อความเอร็ดอร่อย. ส่วนที่กินเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายนี้ มันเป็นอาหาร เป็นปัจจัยธรรมดา; แต่ถ้าเพื่อหล่อเลี้ยงความเอร็ดอร่อย สนุกสนานในการกิน นั้นมันกลายเป็นปัจจัยที่ ๕ คือสิ่งประเล้าประโลมใจ.

เครื่องนุ่งห่ม ก็เหมือนกัน : ถ้าเรานุ่งห่มอย่างนี้ ธรรมดาอย่างนี้ มันก็เป็นปัจจัยทางร่างกาย อยู่ในปัจจัย ๔; แต่ถ้าเราต้องการให้มันสวยงาม หลอกตัวเองให้พอใจ หลอกคนอื่นให้หลงรักหลงชม, อย่างนี้มันก็เป็นปัจจัยที่ ๕.

ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอย : ถ้าเราทำแต่พออยู่ได้สะดวกสบาย ก็เป็นปัจจัยหนึ่งในปัจจัย ๔; แต่ถ้าเราสร้างมันให้สวยงามแข่งกับเทวดา สร้างบ้านอยู่ราคาเป็นล้าน ๆ อย่างนี้ มันไม่ใช่ปัจจัยธรรมดาในปัจจัย ๔ เสียแล้ว มันก็เป็นปัจจัยที่ ๕ คือสิ่งประเล้าประโลมใจ. เราอยากจะสร้างให้เหมือนวิมานของเทวดา แล้วอยากจะสร้างให้เกินนั้นไปอีกถ้าเราทำได้ แต่เราไม่มีปัญญาจะทำเท่านั้น.

นี้ หยุกยาบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ : ถ้าเราใช้อย่างธรรมดา มันก็เป็นปัจจัยธรรมดา; ถ้าใช้ส่งเสริมความเพลิดเพลินทางจิตใจ ซึ่งเดี๋ยวนี้ประดิษฐ์ประคองกันขึ้นมา จนกลายเป็นยาเสพติด หรือว่ายาที่ส่งเสริมความรู้สึกทางกามารมณ์; เหล่านี้ ก็พ้นจากความเป็นหยุกยาในปัจจัย ๔, มันกลายเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ.

อาตมาไม่ได้มุ่งหมายจะกล่าวแต่สิ่งเหล่านี้เท่านั้น; แต่กล่าวถึงสิ่งเหล่านี้ก่อน ก็เพราะว่ามันกำลังเป็นอยู่จริง, มันกำลังถูกคิดแปลงให้เป็นเช่นนั้นมากขึ้น.

ที่จริงคำว่า สิ่งประเล้าประโลมใจนั้น เราหมายถึงทุกสิ่งเลย ที่เรากำลังแสวงหาประเล้าประโลมใจ. คนที่มันอยากได้เงินเดือนมาก ๆ นั้นนะ มันก็รู้ว่าเอามากินมาใช้มันไม่ต้องมากถึงเท่านั้น; มันจะเอาเงินเดือนส่วนเหลือไปหาสิ่งประเล้าประโลมใจ. ถึงอันธพาลตามท้องถนน มีเงินไม่พอใช้ ไม่หาสิ่งประเล้าประโลมใจได้ มันก็ต้องจี๋ ต้องปล้น ต้องขโมย; หรือว่าเมื่อหาไม่ได้โดยวิธีเหล่านั้น มันก็ข่มขืนเอาคือ ๆ ซึ่งหน้า เพื่อหาสิ่งประเล้าประโลมใจ. นี่มันเป็นความเลวร้ายอย่างไร ก็ขอให้คิดดู.

ที่อาตมาบอกว่า สิ่งประเล้าประโลมใจมันติดมาในความรู้สึกของสัตบุรุษ; แม้แต่สัตว์เดรัจฉานมันก็ต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ. อาตมาเลี้ยงสุนัข เลี้ยงแมว เลี้ยงไก่ไว้เป็นครู ก็เพื่อดูว่ามันทำอะไรได้บ้าง, ก็เห็นว่า โอ ! มันก็มีอะไรเหมือนกับมนุษย์แหละ ในด้านลึกแห่งจิตใจ; แต่ว่ามันทำไม่ได้ถึงระดับมนุษย์. สัตว์เดรัจฉานแท้ ๆ ก็ต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจที่เกินกว่าความจำเป็น. สุนัขนี่มันก็ชอบให้เราเล่นหัวด้วย; แม่ไก่นี่มันก็ชอบให้เราประคบประหงมด้วย, มันจึงมาใกล้ มานั่งใกล้ มาเล่นด้วย มันสบายใจเมื่อได้อยู่ใกล้เรา แล้วมันก็ขัน ได้รับความรู้สึกกระตุ้นใจให้พอใจ ให้สบายใจ.

ถ้าจะพูดลงไปถึงต้นไม้ ว่าก็ต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจเหมือนกัน; ท่านทั้งหลายก็จะไม่เชื่อ แล้วก็จะแข่งค่าอาตมาว่าพูดเกินขอบเขตไปแล้ว. อาตมา

อยากจะถือว่า **สิ่งมีชีวิต** ไม่ว่าต้นไม้ หรือสัตว์เครื่องาน, ถ้ามีความรู้สึกแล้ว **ย่อมต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจด้วยกันทั้งนั้น.**

เฮ้อ, พุดถึงคนกันดีกว่า พุดเฉพาะคน : ตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่ จนเข้าโลง มันก็อยู่ด้วยสิ่งประเล้าประโลมใจ. เด็กคลอดออกมา เขาก็หาสิ่งที่สบายตาเอามาแขวนให้เด็กสบายใจ เห็นพวงดอกไม้ เห็นพวงปลาตะเพียน หรืออะไร ที่มาแขวนให้เด็กมันสบายใจ; นี่ก็คือเด็กนั้นเขาได้รับสิ่งประเล้าประโลมใจ นอกไปจากน้ำนมที่กิน. **ทางหูเขาก็จับกล่อม** : เพลงกล่อมเด็กนี่ก็เพื่อประเล้าประโลมใจเด็ก, เด็กก็ได้รับการประเล้าประโลมใจ ด้วยเพลงกล่อมเด็ก ของแม่ของพี่เลี้ยง. **ทางผิวหนัง** เด็กก็ได้รับการกกกอด ได้รับการตบ ได้รับการลูบไล้ให้เขาสบาย; นี่เป็นเรื่องประเล้าประโลมใจ. เด็กต้องการได้รับการเอาอกเอาใจตลอดเวลา จนกระทั่งโตขึ้นมา.

นี่มันก็เกี่ยวข้องกับสิ่งประเล้าประโลมใจขึ้นมาตามลำดับ จนกระทั่งโต เป็นวัยรุ่น เป็นหนุ่มสาว ก็ยังต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ กิณดูสิ; แล้วก็ขยายสูงขึ้นมา ๆ จนเป็นเรื่องกามารมณ์ เป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ.

กามารมณ์นี้ ไม่อาจจะจัดลงไปในปัจจัย ๔ ที่จำเป็นแก่ร่างกาย; มันมันเป็นส่วนที่เหนือไปจากร่างกาย เพราะว่ามันเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ. นี้ดูให้ดี ในสิ่งที่เรียกกันว่ากามารมณ์นั้นมันมีอำนาจ มันมีอิทธิพล สักเท่าไร; เพราะมันเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจสูงสุดนั่นเอง.

พุดไปเดี๋ยวก็จะโกรธ ว่า **ทุกคนที่อุตส่าห์เล่าเรียน** **อุตส่าห์ทำการทำงาน** เพื่ออยากมีรายได้มาก ๆ ก็เพื่อไปซื้อหาสิ่งเหล่านี้ทั้งนั้นแหละ : เพื่อซื้อหาปัจจัย

แห่งกามารมณ์ทั้งนั้นแหละ. เราเตรียมเป็นทาสมันตั้งแต่เดี๋ยวนี้แล้วนะ ให้รู้ไว้ให้ดี ว่าเราเตรียมเป็นทาสมันตั้งแต่เดี๋ยวนี้แล้ว : จะเรียนให้ดี จะหาเงินได้มาก จะทำงานเบา ๆ แล้วก็เอาเงินนั้นมาซื้อหาปัจจัยแห่งกามารมณ์; จะเป็นอย่างไรไปเรื่อย ๆ. แม้กระทั่งว่าเป็นคนแก่ ก็ยังต้องการให้ลูกหลานพะเน้าพะนอ เอาอกเอาใจให้สบายใจ; คนแก่ ๆ ก็ต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจไปตามแบบของคนแก่ ๆ; จนวาระสุดท้ายเข้าโลง ก็ยังต้องการจะเข้าโลงไปด้วยสิ่งประเล้าประโลมใจตามแบบของคนแก่ : บุญกุศลที่ได้สร้างไว้ เป็นเครื่องประเล้าประโลมใจสำหรับเข้าโลงติดตัวไป.

ก็เป็นอันว่า เรานี้เกี่ยวข้องกันอยู่กับสิ่งประเล้าประโลมใจ ตั้งแต่คลอดออกมา จนเข้าโลงจริงหรือไม่; มันมีอำนาจเท่าไร มันมีอิทธิพลเท่าไร. นี่เรื่องฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ มันเป็นอย่างนี้; อาตมาจึงมาเรียกเสียใหม่ว่า **ปัจจัยที่ ๕**.

คือมนุษย์เราต้องการปัจจัย ๔ เป็นรากฐานธรรมดา; จึงรอดชีวิตอยู่ได้. ครั้นรอดชีวิตอยู่ได้แล้ว ก็ต้องการปัจจัยอีกอันหนึ่ง คือ **สิ่งประเล้าประโลมใจ**. หาเงินให้มากเพื่อได้มาซึ่งสิ่งนี้ สร้างบ้านให้เป็นเหมือนกับวิมาน แล้วก็มีการอุปการะส่งเสริมการประเล้าประโลมใจให้มากที่สุด.

เดี๋ยวนี้ทั้งโลกเป็นอย่างนี้; คนไทยเราตามกันฝรั่ง ฝรั่งเขาเก่งกว่าเรา เขารู้จักคิดนึก แล้วผลิตสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา เราก็ไปตามกันเขา เราก็ต้องหาเงินไปซื้อ. ที่เขาจะผลิตขึ้นมา เขาก็ผลิตขึ้นมาใหม่ไม่รู้จักสิ้นสุด เป็นสิ่งประเล้าประโลมใจที่ใหม่ ที่แปลก ไม่มีหยุด ไม่มีที่สิ้นสุด; เราก็เป็นทาสเขา ในการซื้อหาอะไร ๆ มาเพื่อสิ่งประเล้าประโลมใจ จนเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ.

ได้ยืนยันว่า น้ำมันไม่พอจะใช้ในประเทศไทยนี้ จนต้องประหยัด หรือต้องควบคุม ต้องอะไรต่าง ๆ; แต่ถ้าดูให้ดีแล้ว น้ำมันที่เอามาใช้ในกรณีประเล้าประโลมใจนั้นอาจจะมากมายเหมือนกัน, ไม่ใช่ว่ามันไปใช้แต่สิ่งที่เป็น เป็นการผลิตเพื่อสิ่งที่เป็น. อย่างนั่งรถยนต์ไปกินลมเล่น ไปกินอาหารไกล ๆ ที่เอริค อร่อย, หรือว่าไปเที่ยวหาความเพลิดเพลินของคู่รัก ของอะไรก็ตามนี้ มันมีไม่น้อยเลย, บางทีก็มาเที่ยวเล่นทั่วประเทศ ซึ่งไม่มีความจำเป็นเลย; ใช้น้ำมันนี้ก็จะต้องถือว่า มันสูญเสียไปเพื่อสิ่งประเล้าประโลมใจ จนเราเคืองคร้อน.

เขาพูดกันว่า เราขายข้าวให้หมด ขายยางให้หมด ขายมันสำปะหลังให้หมด ขายอะไรให้หมดที่เรามี ก็ยังไม่พอซื้อน้ำมันอย่างเดียวจากต่างประเทศ; คิดดูสิ. ถ้าเราหยุดสิ่งประเล้าประโลมใจเสีย ไม่ต้องใช้น้ำมันเพื่อสิ่งประเล้าประโลมใจแล้ว คงจะพอกระมัง เพราะมันมากมายตั้งครั้งตั้งก่อนเหมือนกัน.

นี่เป็นปัญหา หรือไม่เป็นปัญหาแม้ในด้านวัตถุ ด้านเศรษฐกิจ ก็ขอให้คิดดู. ทั้งโลกกำลังผลิตสิ่งประเล้าประโลมใจ เราก็เตรียมเงินไว้ซื้อหา. เดียวนี้ในป่าในดงก็มีโทรทัศน์นะ คิดดูให้ดีเถอะ มันจำเป็นก็มาน้อย มันเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจทั้งนั้น; ซื้อวิทยุมาแขวนหลังนะ เพื่อฟังเพลงนะ เกี่ยวข้าวไปพลาง ไถนาไปพลาง ก็ฟังวิทยุไปพลาง, ไม่ใช่เพื่อการศึกษา แต่เพื่อประเล้าประโลมใจ. แล้วในที่สุดมันก็เป็น ยาเสพติด ที่จะต้องคิดในสิ่งประเล้าประโลมใจ.

อาจมาว่า ยาเสพติดนี้ แรงกว่าเฮโรอีน หรืออะไร ๆ ที่เขาเรียกว่ายาเสพติดอันร้ายกาจเสียอีก; เพราะทุก ๆ คนเป็น : ในโลกทุกคนเป็นโรคเสพติดสิ่งประเล้า

ประโลมใจ. ดิคนั้นไม่ก็คนในโลกนี้ ไม่ก็ล้านคน แต่ว่าเสพติดสิ่งประเล้าประโลมใจนี้ทุกคน. แล้วเงินที่ใช้ไปเพื่อสิ่งประเล้าประโลมใจนี้ มากกว่าค่าเฮโรอินในโลกรวมกัน; เราจงมารู้จัก หรือว่ารู้จักปัญหาทางจิต ทางวิญญาณ กันเสียบ้าง.

ความลึกลับของสิ่งประเล้าประโลมใจ

สิ่งประเล้าประโลมใจ เป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความพอใจ ซึ่งเราเรียกกันว่ากามารมณ์; ฉะนั้น ขอให้เข้าใจเถอะว่า คำว่า “สิ่งประเล้าประโลมใจ” นั้น เป็นสิ่งเดียวกันกับคำว่า “กามารมณ์”.

เฮ้, ที่นี้ก็จะดูความลึกลับ ซ่อนเร้น เข้าใจยาก ของสิ่งประเล้าประโลมใจ, อย่างที่อาตมาได้กล่าวแล้วข้างต้น ว่ามันเป็นปัญหาที่ลึกลับ ที่ซ่อนเร้น. ถ้ามันไม่ลึกลับ ไม่ซ่อนเร้นมากนัก ก็ไม่เป็นปัญหาหรอก; เดียวนี้มันลึกลับเกินไป จนเราไม่เข้าใจมัน มันก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา.

สิ่งประเล้าประโลมใจหรือกามารมณ์นั้น มันเป็นสัตยชาติญาณ; หรือว่าสัตยชาติญาณกำลังแสดงบทบาท สัตยชาติญาณต้องการแสดงบทบาทให้ได้รับสิ่งประเล้าประโลมใจ. ถ้าว่ากันในส่วนลึก หรือลึกลับที่สุดแล้ว, กามารมณ์นั้นมันเป็นคำจ้าง ให้มนุษย์ทนลำบากเพื่อการสืบพันธุ์.

การที่มนุษย์จะสืบพันธุ์เอาไว้ อย่าให้ขาดพันธุ์ อย่าให้สูญพันธุ์นี้ไม่ใช่เรื่องชั่วร้ายเลวทรามอะไร, เป็นเรื่องปรกติธรรมดา. ถ้าไม่มีการสืบพันธุ์ มนุษย์ก็สูญพันธุ์ สัตว์ก็สูญพันธุ์ ต้นไม้ก็สูญพันธุ์; ที่นี้ธรรมชาติไม่ยอมให้สูญพันธุ์ มันก็มีลูกไม้จืด ลูกไม้ลึก จ้างไว้ล่วงหน้า คือความรู้สึกทางกามารมณ์ ใส่ไว้เป็นพืช

พันธุ์ในจิตใจของสัตว์ทุกชนิด มีระบบประสาทส่วนหนึ่งต่างหาก มีต่อมแกลนด์ ส่วนหนึ่งต่างหาก ที่จะรู้สึกทางกามารมณ์เพื่อสืบพันธุ์.

พอมนุษย์เติบโตขึ้นพอสมควร สิ่งเหล่านี้ก็ทำหน้าที่; มันก็ต้องรับจ้าง ต้องทนรับจ้างสืบพันธุ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าสนุกเลย แต่หวังรสของกามารมณ์ มันก็ทนทำเพื่อสิ่งที่ประเล้าประโลมใจคือกามารมณ์. แม้ว่าการสืบพันธุ์จะยุ่งยาก ลำบาก น่าเกลียด น่ารังเกียจสักเท่าใด คนก็ยังทนทำการสืบพันธุ์ เพื่อประโยชน์แก่ สิ่งประเล้าประโลมใจ คือกามารมณ์ ที่ธรรมชาติเขาจ้างให้สัตว์ทั้งหลายมันทำ.

เดี๋ยวนี้เพิ่งมีความรู้ก้าวหน้าขนาดคดโกงธรรมชาติ บริโภคกามารมณ์ โดยไม่ต้องสืบพันธุ์ ซึ่งคนสมัยก่อนเขาทำไม่ค่อยเป็น. เดี่ยวนี้มันฉลาดถึงกับว่า เล่นตลก เอาเปรียบ โกงหกธรรมชาติ เสวยสุขทางกามารมณ์โดยไม่ต้องสืบพันธุ์; แต่ก็ไม่ได้ชนะสิ้นเชิงเด็ดขาด ยังมีปัญหาต้องทำแท้ง อะไรกันอยู่บ่อย ๆ. นี่ ปัญหาของมนุษย์มันอยู่กับสิ่งประเล้าประโลมใจ ซึ่งเรียกว่ากามารมณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ธรรมชาติมันจ้างให้สัตว์มีชีวิตสืบพันธุ์. ที่นี้ก็มี อวิชา - ความโง่ ของมนุษย์ นั่นเอง เข้ามาผสมโรงอีกทีหนึ่ง เลยถือว่ารสของกามารมณ์นั้นเป็นความสุข.

อาตมาก็ไม่ได้พูดจากับใครที่ไหน แต่ว่าไปอ่านหน้าหนังสือพิมพ์ รู้ว่า เขาใช้ความหมายในคำนี้กันอย่างไร ว่า กามารมณ์เป็นความสุขสูงสุด เพราะว่าเขา เอาความรู้สึกทางกามารมณ์เป็นความสุข ซึ่งมันคนละอย่าง.

ความสุขทางกามารมณ์นั้น ไม่ใช่ความสุข เป็นเพียงความเพลิดเพลิน เมื่อจิตได้รับการประเล้าประโลม, ไม่สงบ วุ่นวาย เร่าร้อน ดิ้นรน; แต่ความสุขสงบนั้น มันสุขสงบเมื่อจิตไม่ถูกระตุ้น ไม่ถูกประเล้าประโลม.

นี่ช่วยฟังไว้ให้ดีเถอะว่า ความสุขแท้จริงนั้น จะมีเมื่อจิตไม่ถูกประเล้าประโลม ด้วยวัตถุปัจจัยเหล่านี้.

ความสุขหลอก ๆ นั้น ต้องเอาสิ่งหลอกหลวงนี้ สิ่งประเล้าประโลมใจนี้ มาประเล้าประโลม แล้วก็ได้รับความเพลิดเพลิน. บาลีเขาเรียกว่า ความเพลิดเพลิน ไม่ได้เรียกว่าความสงบสุข. ถ้าสงบสุข หมายถึงจิตสงบ เพราะไม่มีอะไรกระตุ้นประเล้าประโลม; แต่ถ้าว่ามันรู้สึกเอรีดอ่อยขึ้นมาเพราะการกระตุ้นประเล้าประโลมนี้ เขาเรียกว่า ความเพลิดเพลิน บาลีเรียกว่า นันทิ, ไม่ได้เรียกว่า สันติ หรือ สงบสุข อะไ.

นี่ สิ่งประเล้าประโลมใจมีความลับ ว่ามันเป็นค่าจ้าง ที่ธรรมชาติจ้างให้สัตว์ทนลำบากยากแค้น เพื่อการสืบพันธุ์ เพราะว่าสิ่งประเล้าประโลมใจนั้น มันไปถึงที่สุดจุดจบอยู่ที่กามารมณ์อันสูงสุด; รู้จักไว้ แล้วก็จะไม่เป็นทาสของมันเกินไป.

ความรุนแรงของสิ่งประเล้าประโลมใจ

ทีนี้จะ พูดในแง่อื่นว่า การต้องการการประเล้าประโลมใจนี้รุนแรงมาก; สัญชาติญาณอันนี้รุนแรงมาก จนถึงทนอยู่ไม่ได้ จนถึงกับว่าทำผิด คิดร้าย แหกคอกขนบธรรมเนียมประเพณี ทนอยู่ไม่ได้ ต้องไปหาให้ได้, ถ้าไม่ได้อย่างถูกต้องตามธรรมะ ก็เอากันอย่างผิดธรรมะ เป็นการทำบาป ทำชั่ว ไปเลย เพื่อสิ่งนี้; เพราะว่ามันรุนแรง.

ดูได้ง่าย ๆ ในสัตว์เครื่องจาน : เมื่อถึงคราวสืบพันธุ์แล้วรู้สึกรุนแรงมาก; อยู่ไกลแสนไกลเท่าไหน ก็ยังไปหากัน; คล้าย ๆ กับว่าอยู่กันคนละขั้วโลกมันก็ยังไปหากันได้ เมื่อถึงฤดูสืบพันธุ์. มันรุนแรงมากถึงขนาดนี้; ไม่ยกเว้นใคร ไม่ยกเว้นสัตว์เครื่องจานหรือมนุษย์ มนุษย์นี่ก็ไม่ยกเว้น. แม้แต่คนแก่ ก็ยังต้องการให้มีการประเล้าประโลมใจ เท่าที่มันจะมีได้; ในบางแห่งเขาบอกว่า คนอายุ ๕๐ หรือ ๑๐๐ ปีแล้ว ยังแต่งงาน; มันมีอยู่ในหมู่คนเหล่านั้น.

ที่นี้ ออยาก จะพูดเลยไปถึงว่า แม้พระอรียเจ้าก็ยังไม่หมดความรู้สึกอันนี้. พระโศดาบัน พระสกทาคามิ พระอนาคามิ นี้ไม่ต้องพูดถึงดอก : นี้ยังต้องมีความต้องการให้อะไรมาประเล้าประโลมใจ; หากแต่ว่ามันเป็นไปในทางที่ถูก ที่ควร ไม่ตกต่ำ ไม่เศร้าหมอง ไม่เลอะเทอะ คือว่ามันเป็นเรื่องที่บริสุทธิ์สะอาดตามธรรมชาติ.

เราได้อ่านพระพุทธประวัติที่เชื่อถือได้ ว่าพระพุทธเจ้าท่านก็ชอบเสด็จไป เดินทางไปในป่าเขาลำเนาไม้ ในฤดูที่มีดอกไม้ใบอันสวยงาม : ในเรื่องตอนที่เขามาเชิญท่านเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์. คนหนึ่งเชิญก็เฉย ๆ คนหนึ่งเชิญก็เฉย; มาถึงคนนั้นเขาบอกว่า “เดือนพฤษภาคมนี้ ดอกไม้กำลังสวยที่สุดระหว่างทางจากที่นี่ไปยังกรุงกบิลพัสดุ์”, พระพุทธเจ้าท่านก็ตกลงเสด็จ เพื่อธรรมชาติอันสวยงามในระหว่างทาง. นี่เป็นบุคคลสูงสุดแล้วนะ ก็ยังมีเหยื่อเกี่ยวกับธรรมชาติอันสวยงาม.

เราทุกคนนี้ไม่ต้องพูดหรือในเรื่องอย่างนี้ มันก็มีแหละ; แปลว่า สิ่งประเล้าประโลมใจนี้จำเป็นมาก. บางทีเราต้องทำบาปเพราะสิ่งเหล่านี้; ตั้งวรตำรวมไม่ค่อยได้ ก็เพราะอำนาจของสิ่งประเล้าประโลมใจ.

ที่นี้ การที่คนแก่ ๆ ไม่เดินรำ ไม่ร้องเพลง เหมือนลูกเด็ก ๆ : คนแก่ ๆ มาหาสิ่งประเล้าประโลมใจด้วยการไหว้พระสวดมนต์, ลูกเด็ก ๆ ก็เดินรำไป ร้องเพลงไป; เราแยกทางกันแสวงหาสิ่งประเล้าประโลมใจ แก้ปัญหาของตนเองกันไปตามที่ควร. ฉะนั้น คนหนุ่ม ๆ อย่าหัวเราะเยาะคนแก่ ๆ ที่เขาสวดมนต์หาความเพลิดเพลินใจ, ในเมื่อเราเดินรำ ร้องเพลง หาความเพลิดเพลินใจ; มันเป็นเรื่องที่หยุดไม่ได้ มันเป็นเรื่องที่ต้องมี แต่ขอให้มีในลักษณะที่ไม่บาป ไม่ชั่ว ไม่เลวร้าย ไม่เป็นอันตราย แก่ตนเองและผู้อื่น.

นี่ชี้ในแง่ความรุนแรง อำนาจรุนแรง มีอิทธิพลรุนแรง ของสิ่งประเล้าประโลมใจ ที่มีอยู่เหนือมนุษย์.

สิ่งประเล้าประโลมใจนั้นละเอียดยาก และเป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งปวง

ที่นี้ จะดูในแง่ที่ว่า แหม ! มันละเอียด มันระงับยาก มันกำจัดยาก ใ้อสิ่งประเล้าประโลมใจนี้ มีอำนาจแรงมาก กำจัดยาก. เพราะอะไร ? เพราะมันเป็นเรื่องของกิเลสตัณหา. มันตั้งรกรากมาจากสัญชาตญาณของธรรมชาติ, แล้วมันก็ได้รับการสนับสนุนจาก อวิชา - ความไม่รู้ ความรู้ผิด ปรงเป็นกิเลสตัณหาขึ้นมาแล้ว มันก็ได้อำนาจของกิเลสตัณหาที่นั่นแหละ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นเครื่องส่งเสริม; เรื่องประเล้าประโลมใจ มันก็กลายเป็นเรื่องของกิเลสตัณหาไป. คือมันจะหล่อเลี้ยงกิเลสตัณหาให้รุนแรงยิ่งขึ้น แล้วกิเลสตัณหา มันก็จับฉวยเอาสิ่งประเล้าประโลมใจมากขึ้น, สิ่งประเล้าประโลมใจที่มากขึ้น มันก็ส่งเสริมกิเลสตัณหาให้รุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก; มันก็เลยละเอียด.

ที่เราพูดกันว่า ละกิเลสยาก มันก็คือสิ่งนี้แหละ; เพราะมันมีเดิมพันมาจากสัญชาตญาณ เป็นเมล็ดพืชออกมาจากสัญชาตญาณ แล้วมันเพาะปลูกเลี้ยงไว้ด้วยอวิชา ด้วยกิเลสตัณหา เราจึงละมันยาก. เราจะต้องเอามาศึกษากันให้เพียงพอ จึงจะสามารถควบคุมมันได้ หรือละมันได้.

ที่นี้ อตมาก็จะชี้ไปในแง่ที่ว่า เราต้องรู้จักมัน เพราะว่ามันเป็นต้นเหตุแห่งความเลวร้ายในสังคมนะ. สังคมไหนที่มันบูชาสิ่งประเล้าประโลมใจแล้ว สังคมนั้นจะอยู่กันอย่างที่เรียกว่าเป็นสัตว์นรกก็ได้ เพราะมันจะเบียดเบียนกัน เพื่อประโยชน์แก่สิ่งประเล้าประโลมใจ. ปัญหาทั้งปวงนี้มันมาจากอันนี้ มาจากกิเลสตัณหา กามารมณ์ หรือสิ่งประเล้าประโลมใจ.

อันธพาลทั้งหลายที่มากขึ้น ๆ นะ มันก็เพราะสิ่งนี้, เขาต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ; เขาหาโดยวิธีถูกต้องไม่ได้ หาโดยวิธีที่เป็นธรรม ชอบธรรมไม่ได้, เขาก็หาโดยวิธีอันธพาล อยู่ในรูปของอบายมุขนานาประการ มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ : ดื่มน้ำเมา เทียวกลางคืน ดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำงาน; เรียกว่าอบายมุข ๖ อย่าง มันก็มาจากความหลงใหลในสิ่งประเล้าประโลมใจ. ดื่มน้ำเมา ก็เอาความเมาประเล้าประโลมใจ จนเสพติด; เทียวกลางคืน ก็ไปหาสิ่งประเล้าประโลมใจ; ดูการละเล่นนานาชนิด ก็เพื่อประเล้าประโลมใจ; เล่นการพนัน นี่ยิ่งประเล้าประโลมใจแบบเสพติดลึกซึ้งอีกอย่างหนึ่ง, แต่โดยหวังว่าชนะการพนันแล้ว จะเอาเงินนั้นไปซื้อสิ่งประเล้าประโลมใจให้ยิ่งขึ้นไป มันจึงเกิดการเล่นการพนัน; คบคนชั่วเป็นมิตร ก็เป็นเพื่อนแสวงหาสิ่งประเล้าประโลมใจด้วยกัน ตามแบบอันธพาล; เกียจคร้านทำงาน

นั่นก็คือว่าถ้าชอบประหลาดประหลาดใจ แล้วมันก็ขี้เกียจทำงานแหละ, เพราะว่าทำงานมันไม่ประหลาดประหลาดใจนี้ มันเหนื่อยนี้ มันน่าเบื่อ น่าเกลียดนี้; ทีนี้เมื่อชอบประหลาดประหลาดใจเสียแล้ว มันก็ไม่ชอบทำงาน.

อาตมาเคยพูด แล้วก็อยากจะพูดซ้ำ ๆ ว่า ในโลกนี้ทุกคนไม่มีใครชอบทำงาน; แม้อาตมาเองก็เหมือนกันแหละ อยากจะนอนมากกว่า อยากไม่ต้องทำงานมากกว่า. นี่คนทั้งหลายก็เชื่อว่าไม่มีใครหรอกที่จะชอบทำงาน อยากหยุดพัก แต่ว่าอยากจะได้เงิน; ทีนี้ความอยากได้เงินจำเป็น เป็นความจำเป็นบังคับให้ทำงาน, เพราะฉะนั้น ทุกคนทำงานด้วยความจำเป็นบังคับ ไม่ใช่นิสัยสันดานมันจะชอบทำงาน; มันชอบจะนอนพักผ่อนอยู่กับสิ่งประหลาดประหลาดใจนั้น. ที่อุตสาหกรรม งานเบา งานหนักอะไรก็ตามเถอะ ไม่ใช่ด้วยความอยากทำงาน; มันอยากได้เงินมาซื้อสิ่งประหลาดประหลาดใจ.

นี่เราจะอุตสาหกรรมให้ได้ปริญญาทุกคน จะได้เงินมาก จะได้ทำงานเบา เพราะเราขี้เกียจทำงานหนักนี้; หรือถ้าไม่ต้องทำงานก็ยิ่งดี เราหาเงินสัก ๔-๕ ล้าน ไปฝากธนาคารไว้ แล้วก็ใช้ดอกเบี้ยย ไม่ต้องทำงาน; เขาหวังกันอย่างนี้ เพราะว่าไม่มีใครอยากทำงาน. **ทุกคนมันขี้เกียจทำงาน เพราะสิ่งประหลาด**

ประหลาดใจ ต้องการให้อยู่ในท่ามกลางแห่งสิ่งประหลาดประหลาดใจ ไม่ต้องทำงานอะไร; แต่ความจำเป็นมันบังคับ บางทีถึงขนาดว่ามันไม่มีอะไรจะกิน มันจะต้องตายโน่น มันจึงต้องไปทำงาน; แม้มีกินแล้ว มันก็ยังทำงานเพื่อเอาเงินมาซื้อหาสิ่งประหลาดประหลาดใจ.

นี่ปัญหาทั้งปวงมันก็เกิดขึ้น อยู่ในรูปของความเลวร้าย ความเสียหาย ความทุกข์ยากลำบาก เพราะว่าคนเรटकเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจ.

ศาสนาช่วยกำจัดสิ่งประเล้าประโลมใจอย่างกิเลส

เฮ้า, ทีนี้เหลียวไปคู่อีกทางหนึ่งก็ว่า มันเกี่ยวกับระบบของพระศาสนา. ผู้ที่เป็นพระศาสนาบัญญัติพระศาสนาขึ้น เพื่อจะแก้ไขปัญหาอันนี้ละ : พุทธศาสนาที่ดี ศาสนาก่อนโน้นก็ดี ศาสนาต่อมาก็ดี เพื่อจะแก้ปัญหาดังคม ในส่วนทำบาป ทำกรรม ทำชั่ว นี่ทั้งนั้นแหละ. แปลว่า ระบบศาสนาที่พลอยเกิดขึ้นต้องเกิดขึ้น เพื่อช่วยมนุษย์ ในกรณีที่ว่ามนุษย์มันตกมาเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจ; ศาสนาจึงได้เกิดขึ้น จึงมีโอกาศที่จะเกิดขึ้น แล้วก็ได้เกิดขึ้น แล้วก็ได้อำนาจที่อันนี้ เพื่อป้องกันภัยให้แก่มนุษย์ อันเกิดมาจากสิ่งประเล้าประโลมใจ. ทุกศาสนาจึงตั้งข้อรังเกียจ ต่อสิ่งประเล้าประโลมใจเพื่อกิเลส; นี้เขาก็เอาพระเจ้ามาให้แทน แทนกิเลส, แล้วใครก็คนละมันเอา มันอยากจะไปเป็นทาสของกิเลสอยู่นั้นแหละ.

พระพุทธเจ้าท่านก็แสดงธรรมอย่างอื่น ที่เป็นความสงบสุขโดยแท้จริง มาแทนที่ของกิเลส แต่ก็ไม่มีใครเอาด้วยสักทีคน มันสู้สิ่งประเล้าประโลมใจอย่างกิเลสไม่ได้; จึงเข้าไม่ถึงความสุขที่เรียกว่า มรรค ผล นิพพาน ไม่เคยได้ชิมรสความสุขของ มรรค ผล นิพพาน มันก็ไม่ชอบ มันก็ไม่มาติดอยู่ในรสของ มรรค ผล นิพพาน; มันยังคงติดอยู่ในรสของสิ่งประเล้าประโลมใจอยู่ที่บ้าน อยู่ที่เรือน อยู่ที่สถานทีอบายมุขทั้งหลาย.

นี่เรามีศาสนาอันนี้ ก็เพื่อต่อผู้พญามาร คือสิ่งประเล้าประโลมใจ มีชื่อ เพราะ ๆ ว่า กามเทพ บ้าง อะไบบ้าง นั่นคือศัตรูตัวร้ายกาจ; แต่ถ้าเขาชอบ เขาก็บูชา ก็มีพวกบูชากามเทพว่าเป็นพระเจ้า. พวกที่รู้จัก เขาต้องพูดว่านี่คือมาร นี่คือบ่วงมาร นี่คือสิ่งล่อลวงของมาร; ต้องการจะกำจัดมันเสีย จะไม่ยอมเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจ.

โลกแห่งสมัยวัตถุนิยม เป็นโลกที่ไร้ศีลธรรม

เฮ้, ที่นี้ดูโลกนี้กันว่าเป็นอย่างไร. โลกสมัยนี้ เราเรียกกันว่า โลกสมัยวัตถุนิยม คือถือเอาวัตถุเป็นหลัก ไม่เอาจิตใจเป็นหลัก, ไปเอาความสุขเอาสุขทางวัตถุเป็นหลัก อะไรร ๆ ก็เอาวัตถุเป็นหลักทั้งนั้น; เพราะว่าวัตถุนั้นมันประคิษฐ์ได้ง่าย ประคิษฐ์ได้เร็ว แล้วประคิษฐ์ด้วยเครื่องจักรนะ. เครื่องจักรประคิษฐ์วัตถุสำหรับล่อลวงให้คนหลงไหลในกิเลส ออกมาได้อย่างรวดเร็วมากมายมหาศาล; ฉะนั้น โลกมันก็เต็มไปด้วยความลุ่มหลงในทางวัตถุ เรียกว่า ภูเขาวัตถุ แล้วก็ ละทิ้งศาสนา, ศีลธรรมก็หายไปจากโลก เพราะโลกมาบูชาสิ่งประเล้าประโลมใจเสียแล้ว. ไม่บูชาพระเจ้า, ไม่บูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียแล้ว มาบูชาสิ่งประเล้าประโลมใจ; โลกก็ตกเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจมากขึ้น, โลกนี้ก็มีปัญหาด้วยสิ่งนี้มากขึ้น; ขอให้สังเกตดูให้ดี.

เดี๋ยวนี้ไม่มีศีลธรรมในโลกนี้ ก็เพราะว่าศีลธรรมมันตรงกันข้ามกับสิ่งประเล้าประโลมใจ; คนต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ ไม่ต้องการศีลธรรม ซึ่ง

มันเป็นข้าศึกกับสิ่งประเล้าประโลมใจ หรือมันควบคุมสิ่งประเล้าประโลมใจ, ควบคุมไม่ให้คนไปหลงไหลในสิ่งประเล้าประโลมใจ.

ที่นี้คนมันติด เสพติดในสิ่งประเล้าประโลมใจ มันก็ยอมละทิ้งศีลธรรม; ศีลธรรมในโลกของเราก็เหือดหายไป ๆ การบูชาสิ่งประเล้าประโลมใจก็เข้ามาแทน; แล้วมนุษย์ก็ช่วยกันส่งเสริมแต่สิ่งเหล่านี้ คั่นคว่าในด้านนี้ ให้มีสิ่งประเล้าประโลมใจยิ่งขึ้น, จะแก้ปัญหาด่าง ๆ ที่เป็นข้าศึกของสิ่งประเล้าประโลมใจ เพื่อให้สิ่งประเล้าประโลมใจมาอยู่กับมนุษย์มากขึ้น; เป็นโลกที่ไร้ศีลธรรม บูชาสิ่งที่เป็นกิเลส ก็เป็นโลกของความทุกข์เกิดขึ้นมาเพราะเหตุนี้.

ศีลธรรมกลับมา โลกสงบเย็น

เฮ้, ที่นี้ดูเรื่องวิธีการที่จะกอบกู้ แก้ไข กำจัด กันบ้าง. อาตมาก็พูดเพื่อไปคนเดียว ว่าศีลธรรมกลับมา ศีลธรรมกลับมา; นั่งพูดแต่ว่าศีลธรรมกลับมาอยู่ที่นี่ ที่พูดทางวิทยุนี้ ๓๐ ครั้งแล้ว ว่าศีลธรรมกลับมา จงเขาจะด่ากันทั้งบ้านทั้งเมืองแล้วก็ได้ ว่าพูดแต่เรื่องนี้เรื่องเดียว ที่ไหนก็ที่นี่ ว่าศีลธรรมกลับมา, เพราะไม่เห็นว่าจะอะไรมันจะช่วยมนุษย์ได้ นอกจากศีลธรรมกลับมา. ศีลธรรมกลับมา ก็คือการประพุดติกระทำที่มันถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้.

แต่ในกรณีนี้ อาตมาก็ไม่ได้บอกให้เลิกถอนให้เพิกเลิกถอนสิ่งประเล้าประโลมใจนะ อย่าฟังให้ผิดนะ, ไม่ได้บอกให้เพิกเลิกถอนสิ่งประเล้าประโลมใจนะ; ขอแต่ให้เปลี่ยนนะ, ช่วยฟังดูให้ดี ว่าขอให้เปลี่ยน, เปลี่ยนสิ่งประเล้า

ประโลมใจ จากความเป็นทาสของกิเลสตัณหา พญามารนั้น มาเป็นเรื่องซึ่งไม่ต้องเป็นทาสของใคร.

ถ้าจะเป็นทาส ก็เป็นทาสของพระพุทธเจ้า เป็นทาสของพระธรรม เป็นทาสของพระสงฆ์กันดีกว่า; มหาสิ่งประเล้าประโลมใจให้จิตใจพอใจ สบายใจ เย็นอกเย็นใจ ตามแบบวิธีของพระพุทธเจ้า ก็คือ ความสงบใจ ตามหลักของพระศาสนา ซึ่งมันมีรส มีรสชาติ จะให้พูดว่าเอร็ดอร่อยก็ได้ แต่ว่ามันมีความหมายคนละอย่าง.

รสของความสุขที่เกิดมาจากพระธรรมนะ มันสูงสุดที่สุดแหละ ถ้าว่าใครพบแล้วดื่มเข้าไปได้ แล้วก็จะติดเหมือนกัน; แล้วจะเลิกรสของสิ่งประเล้าประโลมใจประเภทกามารมณ์ก็ได้. แต่คนที่ลุ่มหลงอยู่ด้วยสิ่งประเล้าประโลมใจชนิดกามารมณ์ มันไม่มีโอกาสที่จะมาดื่มรสของความสุข คือมรรค ผล นิพพาน; มันจึงละมาไม่ได้.

มีฝรั่งคนหนึ่ง เขาเขียนลงไปในหนังสือรายเดือนของฝรั่งกันเองว่า ที่ชวนกันกำจัดยาเสพติด แล้วก็รักษาคณติดยาเสพติดกันอยู่ทั่วโลกเป็นการใหญ่ เป็นวรรคเป็นเวรนั่นนะ เขาว่าป่วยการ; พอรักษามันหายได้แล้ว มันก็กลับไปเอาอีกแหละ, รักษาหายได้ มาอยู่ที่บ้านไม่กี่วันมันก็กลับไปเอาอีกแหละ ก็เพราะว่าไม่มีอะไรมาทำให้เขาพอใจ เป็นสุขใจ แทนยาเสพติด, เขายังจะต้องมีอะไรมาทำให้พอใจ สบายใจ เหมือนกับว่าขึ้นสวรรค์ด้วยยาเสพติด.

ฝรั่งคนนั้นเขาเขียนแนะไว้ว่า ถ้าเราชวนกันฝึกสมาธิให้เป็นของธรรมดาสามัญ แล้วก็ฝึกให้แก่คนที่ติงยาเสพติดมาหยก ๆ มาทำสมาธิให้สำเร็จนะ แล้วก็

ได้รับความสุขอันเกิดมาจากสมาธิ แล้วคนที่ละยาเสพติดใหม่ ๆ นั้นนะ จะไม่กลับไปสูบบุหรี่อีก จะไม่กลับไปคบกับยาเสพติด เฮโรอีน หรืออะไรอีก; เพราะเขาจะพอใจอยู่กับความสุขที่เกิดจากสมาธิทางจิตใจ. ถ้าทำได้อย่างนี้นั้นแหละการละยาเสพติด หรือการปราบปรามยาเสพติด จะมีผล. ถ้าไม่อย่างนั้น จะมีอาการเหมือนจับปูใส่กระดัง ทำให้เขาละได้เดี๋ยวหนึ่ง เขาก็กลับไปอีก เอามาละได้เดี๋ยวเขาก็กลับไปอีก; เพราะไม่มีอะไรมาแทนที่สัญชาตญาณแห่งการประเล้าประโลมใจ.

ทีนี้เราก็เปลี่ยนสิ เปลี่ยนสิ่งประเล้าประโลมใจ จากสิ่งที่เลวทรามชั่วร้ายนั้นนะ มาเป็นสิ่งที่ไม่ให้โทษ แล้วก็มีประโยชน์แก่นุชย์. ปู่ ย่า ตา ยายของเราหาความประเล้าประโลมใจด้วยการทำบุญทำกุศล; สมัยอาตมาเด็ก ๆ ก็ยังมีคนเป็นจำนวนมาก พอใจด้วยการก่อบพระเจดีย์ทราย ไม่ต้องไปคูหาหิ้งคูละคร ไม่ต้องไปอะไรให้มันเสียความรู้สึกปรกติ. ก่อบพระเจดีย์ทรายบ้าง ฟังเทศน์มหาชาติบ้าง อะไรบ้าง, มันก็ประเล้าประโลมใจ ชนิดที่ไม่ให้โทษ. สิ่งเหล่านี้ควรจะรื้อฟื้นกันขึ้นมาใหม่; ว่าอะไรจะเป็นการประเล้าประโลมใจที่ไม่ให้โทษนะ เอามาทำกันให้เป็นประจำเดือนเลย : เดือนมกราคมทำพิธีอะไร เดือนกุมภาพันธ์ทำพิธีอะไร มีนาคม เมษายน ฯลฯ ทุกเดือนแหละ ให้มีสิ่งสนุกสนานประเล้าประโลมใจตามแบบของพระธรรม เพื่อจัดสิ่งประเล้าประโลมใจเลวร้ายของกามารมณ์นั้นนะ ให้มันถอยไป ๆ ให้มันลดลง ๆ; นิมนุชย์ก็จะดีขึ้น.

ส่วนที่จะให้เลิกร้างสิ่งประเล้าประโลมใจเสียเลยนั้นทำไม่ได้หรอก มันทำไม่ได้แน่; เพราะมันเป็นเรื่องของสัตตชาติญาณ แล้วเป็นเรื่องของมนุษย์ที่ติดมาแล้วตั้งแต่อ่อนแต่ออก, ตั้งแต่คลอดออกมาก็พอใจอยู่ในสิ่งประเล้าประโลมใจ. เราละไม่ได้เราก็เปลี่ยน เปลี่ยนสิ่งประเล้าประโลมใจ เปลี่ยนวัตถุ เปลี่ยนวิธีการ เปลี่ยนอะไรก็ตาม ให้ยังคงมีการประเล้าประโลมใจที่บริสุทธิ์สะอาด แล้วก็จะอยู่กันไปได้.

นี่สิ่งประเล้าประโลมใจ เลยต้องแยกออกเป็น ๒ อย่าง ก็เป็นเรื่องวัตถุนิยม เป็นกามารมณ์ขึ้นสมอง อะไรนี่ เลิกไปเสีย, แล้วมาเป็นมนินิยม ความสงบสุขแห่งจิตใจ พอกพอใจ เย็นอกเย็นใจ; ก็จะแก้ปัญหานี้ได้. ถ้าเรามาหาความสุขจากพระธรรมนี้ มันเกือบจะไม่ต้องใช้จ่ายอะไรนัก ไม่ต้องใช้เงินมาก ๆ; เราก็ไม่ต้องเป็นทาสเงิน หรือหาเงินมาก ๆ เหมือนกับที่จะแสวงหาความสุขทางกามารมณ์. อย่าลืมคำที่เคยพูดบ่อย ๆ ว่า นิพพานให้เปล่า, ความสุขอย่างพระนิพพานนั้นให้เปล่า ไม่ต้องใช้เงิน; แต่ความสุขทางกามารมณ์ของสัตว์ – อวิชชา ต้องใช้เงินมาก. ยิ่งเดี๋ยวนี้ยิ่งต้องใช้มาก เพราะว่าปัจจัยแห่งกามารมณ์ ละเอียด ประณีต แพง แพงขึ้น จนเงินเดือน เดือนละ ๓ – ๔ หมื่น ก็ไม่พอใช้ ต้องคอร์รัปชั่น. ข้าราชการที่ได้เงินเดือนเดือนละ ๓ – ๔ หมื่น มันก็ยังคงต้องคอร์รัปชั่น เพราะปัจจัยแห่งกามารมณ์มันแพง แพงขึ้นไป.

เอาละ, เป็นอันว่า เราควารู้จักสิ่งสำคัญที่เป็นปัญหาของมนุษย์อย่างหนึ่ง ว่า สิ่งประเล้าประโลมใจในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕ นี้แหละ เป็นปัญหาที่หยิบขึ้นมาพิจารณาเป็นสิ่งแรก หรือเป็นสิ่งสำคัญในวันนี้.

สิ่งประเด้าประโลมใจเป็นปัญหาแห่งมนุษย์

ทีนี้ พิจารณากันไปอีกทีว่า **ทำไมจึงเรียกว่าปัญหา, ปัญหาแห่งมนุษย์ ?** ก็คือสิ่งที่มนุษย์จะปล่อยไว้ไม่ได้ เพราะสิ่งที่เรียกว่าปัญหานั้นนะ จะทรมาณใจ ทรมาณกาย จะทำอันตรายแก่เจ้าของปัญหาทั้งนั้น.

ทีนี้ ปัญหาของมนุษย์ก็เป็นหน้าที่ของมนุษย์ ที่จะต้องแก้มัน เพราะมัน ทรมาณมนุษย์ มันทำลายโลก. ถ้าตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านี้แล้ว ความเป็นมนุษย์ ก็ไม่มี, จะเป็นกันได้แต่คน เป็นสัตว์เหมือนสัตว์เดรัจฉาน. เป็นแต่คน ยังไม่ใช่ มนุษย์; ถ้าเป็นมนุษย์ต้องมีจิตใจสูงอยู่เหนือปัญหา ในกรณีนี้ก็คือว่า ไม่ตกเป็น ทาสของสิ่งประเด้าประโลมใจ.

อย่าให้มนุษย์สูญพันธุ์ : เหลือแต่คน, เหลือแต่คนที่เกิด เกิดมาไม่สูญ พันธุ์ มันก็ไม่ดีไปกว่าสัตว์เดรัจฉาน; มันต้องมีคนที่มีจิตใจสูง เป็นมนุษย์ จิตใจ สูงเหนือปัญหา. มนุษย์กับคนนี่มันคนละความหมาย : เกิดมาก็เป็นคน ยังไม่ เป็นมนุษย์; ต้องอบรมจิตใจให้สูง จึงจะเป็นมนุษย์.

เมื่อบรรยายทางวิทยุครั้งที่แล้วมานี้ ก็ได้พูดเรื่องนี้มาก ว่า **กีฬาเป็นยา วิเศษ** แก้กองกิเลสทำคนให้เป็นคน; คน ที่แรกนั้นมันยังใช้ไม่ได้, คนที่หลัง ใช้ได้ : **ทำคนให้เป็นคน** ด้วยน้ำใจนักกีฬาที่มันสูงขึ้นมา.

นักปราชญ์กรีกราวสองพันปีมาแล้ว คนที่เป็นปรมาจารย์ของวิชาปรัชญา ที่ฝรั่งทั้งโลกเคารพนับถือ ชื่อ **โสเครตีส** หรืออะไร, เขาจุดคบเพลิงเที่ยวส่องหา อยู่ตามถนนในเมืองหลวง, ในนครเอเธนส์. ชาวบ้านถามว่า เทียวส่องหาอะไร

อาจารย์ ? เขาบอกว่า เทียวส่องหาคน; เขาจุดคบเพลิงเทียวส่องหาอยู่ตามถนนในเมืองหลวง เขาว่าเทียวส่องหาคน. ชาวบ้านเหล่านั้นก็ถามว่า แล้วผมล่ะ ไม่ใช่คนหรือ ? เขาบอกว่า ยัง, ยังไม่ใช่คนที่ฉันต้องการ; เขาก็เลยจุดคบเพลิงเทียวส่องหาคน.

นี่ระวังให้ดินะ ถ้าเกิดคนอย่างนี้มาเทียวส่องหาคนอยู่ที่กรุงเทพฯ หรือที่บ้านดอน หรือที่สงขลา อะไรก็ตาม, มันจะพบสักกี่คนเล่า; เพราะว่าความหมายมันต่างกัน, มนุษย์กับคน.

เมื่อจะบวชเป็นพระก็ยังคงถามเสียก่อนว่า เป็นมนุษย์ไหม ? เขาไม่ได้ถามว่า เป็นคนไหม ? มนุสฺโสติ - เป็นมนุษย์ไหม ? แล้วยังถามว่า บุริโสติ - เป็นผู้ชายไหม ? คือมีคุณสมบัติแห่งความเป็นผู้ชายไหม ? ไม่ใช่สักว่าเกิดมาเป็นผู้ชาย.

นี่เขาแสวงหามนุษย์ ตามความหมายของคำว่า มนุษย์; ต้องการผู้ชายตามความหมายของคำว่า ผู้ชาย. เดียวนี้เราไม่เป็นมนุษย์นี้; เราไปเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจ เหมือนกับสัตว์ทั่วไปเสียแล้ว มันก็ไม่เหมาะที่จะมีความสุข มันก็ต้องมีความทุกข์.

ถ้าจะมหาพระศาสนา ก็เตรียมตัวสำหรับละความเป็นคน มาสู่ความเป็นมนุษย์, แล้วก็ปลดเปลื้องความเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจเสีย : ใต้ตัวออกมาเสียจากความเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจเสีย.

เดี๋ยวนี้เป็นปัญหาของโลก ก็ควรจะมองว่ามันเป็นปัญหาของโลกให้ถึงที่สุด; นี่เราก็จะต้องมีแผนการโลก. ถ้าเราทำได้ เราจะมีแผนการโลกที่จะควบคุมสิ่งประเล้าประโลมใจ. เมื่อเราทำไม่ได้ เราก็ยังพยายามหาพรรคพวก เพื่อจะชวน

กันทำให้ได้; โดยพยายามอธิบายให้เข้าใจ ให้มีคนเห็นด้วยมากขึ้น ให้รู้จักอันตรายจากสิ่งที่เลวร้ายอันนี้ คือ หลงในสิ่งประเล้าประโลมใจ.

เมื่อตะก็้อตมาก็้อบอกแล้วว่า น้ำมันหมดไปด้วยสิ่งประเล้าประโลมใจนี้ มากเหลือเกิน จนรัฐบาลไม่มีเงินจะซื้อน้ำมัน. ถ้าทุกคนในเมืองไทย หยุดการประเล้าประโลมใจที่ต้องใช้น้ำมันรถยนต์เสียแล้ว น้ำมันก็จะพอใช้ขึ้นมาก็ได้; มันอาจจะครึ่งต่อครึ่งก็ได้ : ที่เราใช้น้ำมันเพื่อผลิตผลอันเป็นประโยชน์แท้จริง กับที่ใช้น้ำมันเพื่อการประเล้าประโลมใจนี้ มันอาจจะครึ่งต่อครึ่งก็ได้. คนรวยเขาใช้น้ำมันมาก, คนจนไม่ค่อยมีโอกาสใช้; แล้วคนรวยเขาก็ใช้เพื่อประเล้าประโลมใจทั้งนั้นแหละ, ไม่ได้ใช้เพื่อความจำเป็น หรือว่าเป็นผลดีแก่สังคมที่ควรจะพอใจ.

ถ้ามีแผนการโลก มันก็ช่วยกันทำให้โลกหยุดบูชาสิ่งประเล้าประโลมใจ, ชวนกันชี้ให้เห็นว่า เมื่อไปเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจแล้ว มันก็เกิดการคดโกง : นักการเมืองก็โกง นักเศรษฐกิจก็โกง นักปกครองก็โกง ผู้ผลิตก็พร้อมที่จะโกง ผู้ซื้อก็พร้อมที่จะโกง คนกลางก็พร้อมที่จะโกง; เพราะเขาต้องการประโยชน์และกำไรให้มาก ไปซื้อหาสิ่งประเล้าประโลมใจ.

เดี๋ยวนี้อาจจะมาพูดอย่างทำทายเป็น ในโลกหรือในประเทศเรา มีนักเศรษฐกิจโกงนะ เพราะอะไร ? เพราะนักเศรษฐกิจคนนั้นมันต้องการจะเอาเปรียบเอาผลกำไรไปซื้อหาสิ่งประเล้าประโลมใจเพื่อตัวเอง.

นักการเมืองก็เหมือนกันแหละ : มันต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจมากมายหลายทิศทาง มันก็เป็นนักการเมืองคดโกง หาประโยชน์แก่ตัว แก่พรรคพวกของตัวเอง; ไม่เป็นประชาธิปไตย.

นักการปกครอง เจ้าหน้าที่ทั้งหลายนี้ นักรายธุรกิจบังหลวง ก็เพราะเพื่อประโยชน์แก่สิ่งประเล้าประโลมใจ, เอาเงินที่ซื้อได้ไปซื้อหาสิ่งประเล้าประโลมใจ. คุณจะไม่มีเจ้าหน้าที่คนไหนนักรายธุรกิจบังหลวงด้วยเอาเงินไปทำบุญ; ข้าราชการคนไหนนักรายธุรกิจบังหลวงด้วยเอาเงินไปทำบุญ คุณจะทำยาหยอดตาไม่ได้; แต่ว่าเขานักรายธุรกิจบังหลวงไปเพื่อซื้อหาสิ่งประเล้าประโลมใจ ด้วยกันทั้งนั้น.

ทีนี้ถ้าเราไม่ต้องการเกินขอบเขตอย่างนั้น ก็ไม่ขูดรีดซึ่งกันและกัน ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน. มันอาจจะอยู่กันได้ด้วยการอะลุ่มอล่วย ระหว่างผู้ซื้อ ผู้ขาย ผู้ผลิต ผู้จัดการ; อย่างนี้ทุกอย่างมันก็มีศีลธรรมขึ้นมา.

นี่ลักษณะที่ควรจะต้องรู้เท่าทันมันไว้ ของสิ่งประเล้าประโลมใจ.

อัสสาทะ, อาทีนวะ, นิสสรณะ ของสิ่งประเล้าประโลมใจ

แต่เดี๋ยวนี้มันเป็นไปได้ เพราะว่ามันมีเสน่ห์, มันมีเสน่ห์มากเหลือเกิน. เสน่ห์นี้รู้กันอยู่แล้วนี่ ว่าหมายความว่าอะไร? มันคือสิ่งที่ทำให้คนหลง. สิ่งประเล้าประโลมใจนี้มันเป็นเสน่ห์จนคนหลง; หลงหลงก็ไม่มีใครคิดที่จะเลิกร้าง. เข้าใจได้ยากอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น ว่ามันรุนแรงอย่างไร ลึกลับอย่างไร ซ่อนเร้นอย่างไร; เราก็หลงสิ่งประเล้าประโลมใจ ตั้งแต่แรกคลอດไปจนตาย.

เราโชคร้ายที่สุดอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า การศึกษาในโลกยุคปัจจุบันนี้ ล้วนแต่ส่งเสริมสิ่งประเล้าประโลมใจ; เขาสอนแต่เรื่องหนังสือ กับเรื่องอาชีพ เพื่อให้

ได้เงินมาก ๆ ไปซื้อหาสิ่งประเล้าประโลมใจ. การศึกษาสมัยปัจจุบันไม่สอนศีลธรรม ซึ่งควบคุมการประเล้าประโลมใจ; การศึกษาปัจจุบันสอนแต่หนังสือกับวิชาชีพ, หนังสือทำให้ฉลาด วิชาชีพทำให้หาเงินได้มาก ๆ; เขาก็เอาเงินที่มาก ๆ มาซื้อหาสิ่งประเล้าประโลมใจ มามอมเขาให้มึนเมาในสิ่งประเล้าประโลมใจ.

การศึกษาทำหน้าที่เสียเพียงเท่านี้ เป็นการศึกษาทางค้วน เป็นการศึกษาขอดค้วน หรืออะไร ๆ มันก็ค้วน; การศึกษามันก็ไม่แก้ปัญหาล้างประเล้าประโลมใจ โลกก็เลยติดยาเสพติด. *ทำไมเป็นอย่างนี้?* เพราะว่า “การศึกษานี้มันจัดโดยคนติดยาเสพติด”. เขาคงจะค่าอาตมาว่าพูดว่า การศึกษาในโลกปัจจุบันนี้ มันจัดแผนการอะไร โดยคนที่ติดยาเสพติดล้างประเล้าประโลมใจ มันจึงจัดได้เพียงเท่านี้.

นี่บาปมาตกอยู่กับพวกเรานักศึกษา นักเรียนทั้งหลาย : มีการศึกษาค้วน ๆ ไม่สามารถจะควบคุมล้างประเล้าประโลมใจ; ปัญหายังจะคงเกิดแก่พวกเราต่อไปอีกนาน.

ล้างประเล้าประโลมใจนี้เป็นเสน่ห์มาก; เดียวนี้เขามาใช้สิ่งนี้แหละหลอกให้คนทำบุญ ไปอยู่ในสวรรค์วิมาน ซึ่งเต็มไปด้วยล้างประเล้าประโลมใจ : “คุณทำบุญให้มาก ๆ เพื่อไปอยู่ในสวรรค์วิมาน ซึ่งเต็มไปด้วยล้างประเล้าประโลมใจ”, คนก็เอากันใหญ่ เพื่อล้างประเล้าประโลมใจ; สำเร็จอยู่ที่ว่า สุขเวทนาทางเนื้อหนังอย่างเดียวเท่านั้น.

เดี๋ยวนี้ก็มีอาการอย่างเอาบุญกุศลมาหลอกให้คนทำบุญอยู่ทั่ว ๆ ไปในโลก, ในบ้านเมืองเราก็เหมือนกัน; เพราะเขารู้ว่าคนมันติดในบุญในกุศลอยู่แล้ว. นี่อาการ

เอาบุญเอากุศลมาหลอกให้คนบริจาครทรัพย์ เพื่อสิ่งประเล้าประโลมใจ; แล้วเขาก็ให้ผลเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจนะ. ยกตัวอย่างเช่นลอตเตอรี่นี้, ถ้าเราถูกแล้วมันก็เพื่ออะไร? มันก็เพื่อได้ปัจจัยแห่งสิ่งประเล้าประโลมใจ; คนก็ชอบสิ เพราะคนก็ต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจอยู่แล้ว. นี่ระวังให้ดี เราอย่าไปอยู่ในบ่วงนั้น อย่าไปติดบ่วงนั้น จะลำบาก.

นี่เรียกว่า เสน่ห์ (- อัสสาทะ) ของสิ่งประเล้าประโลมใจ.

ทีนี้ดูอีกสิ่งหนึ่งเขาเรียกว่า อาทีนวะ - โทษความเลวทราม ของสิ่งนั้น. เมื่อสิ่งใดมีเสน่ห์มาก, สิ่งนั้นก็จะมีอุปัทวะ โทษหรือความเลวทราม มากด้วยเหมือนกัน; มันจะเท่า ๆ กัน. อุปัทวะของสิ่งนี้คือเหยื่อของกิเลส ทำให้กิเลสครองโลก, แล้วโลกก็เป็นโลกของความทุกข์ เป็นโลกของกิเลส เป็นโลกของความทุกข์. ทุกคนในโลกเป็นทาสของสุขเวทนาทางเนื้อทางหนัง ไม่เห็นแก่ความถูกต้อง ก็จะฆ่ากันวินาศ ที่เรียกว่า มิคสัญญี.

ในบาลีมีกล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า มิคสัญญี : แต่ละคนหน้ามีดตาลาย ฆ่าผู้อื่นสนุกมือ เหมือนฆ่าปลา ฆ่าเนื้อ; นั่นเขาใช้คำว่าอย่างนั้น. เห็นก็ฆ่า เห็นก็ฆ่า, จนจิตมันเป็นบ้าเพราะการฆ่า; นี่เรียกว่า มิคสัญญี.

อาการนี้จะมาสู่มนุษยโลก ในเมื่อบูชาสิ่งประเล้าประโลมใจถึงที่สุด; เขาเรียกว่า ราคะตัณหาเป็นไปถึงที่สุดแล้ว มนุษย์ก็จะหมดความเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนล้างผลาญกัน ที่เรียกว่า มิคสัญญี แปลว่า ผู้มีความสำคัญว่าเนื้อ; ว่าเนื้อว่าปลา นะ, แต่ละคนมีความสำคัญในผู้อื่นว่าเนื้อ ว่าปลา แล้วเราก็จะฆ่าเหมือนกับฆ่าเนื้อฆ่าปลา.

นี่เรียกว่า อุปัทวะ ความเลวร้ายของกิเลส ที่บูชาสิ่งประเล้าประโลมใจ.

หรือจะดูกันผิว ๆ หน่อยก็ยังเห็นว่า **เมื่อโลกมันบูชาสิ่ง
ประเล้าประโลมใจแล้ว มันก็ทำลายธรรมชาติ; ทำลายทรัพยากรของธรรมชาติ
ต้นไม้ต้นไถ่**

น้ำมันก็ดี ป่าไม้ก็ดี อะไรก็ดี ถูกทำลายไป เพื่อปัจจัยแก่การประเล้าประโลมใจ
ทั้งนั้นแหละ. นี่เขาเรียกว่า ความเลวทรามร้ายกาจของสิ่งนี้ ซึ่งมีเสน่ห์มากที่สุด
ดึงคนให้ไปทำได้.

สิ่งสุดท้ายที่จะต้องดูก็คือว่าทางออก หนทางออก เรียกว่า นิสสรณะ.
เราจะออกมาเสียจากอำนาจของสิ่งประเล้าประโลมใจอันเป็นตัวร้ายมารร้าย นี้ได้
อย่างไร? ท่านใช้คำว่า นิสสรณะ แปลว่า หนทางออก, ออกมาเสียจากความ
เลวร้ายอันนั้น. โดยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว ระบุไปยังอริยมรรคมีองค์
๘ ทั้งนั้น.

ขอให้แก่นักเรียนนักศึกษาครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ช่วยสนใจให้มาก ในคำว่า
อริยมรรคมีองค์ ๘. เพราะว่าทางออกจากความทุกข์ ทางแห่งความดับทุกข์
อะไรก็ตาม พระพุทธเจ้าท่านรวมไว้ที่นี่; ไม่ว่ากรณีไหน จะตั้งชื่อปัญหาว่า
อย่างไร ทางออกของปัญหานั้นจะทรงระบุไปยังอริยมรรคมีองค์ ๘.

รายละเอียดมีมาก หาอ่านได้จากหนังสือโดยสะดวก; อาตมาก็ได้
อธิบายโดยละเอียดแล้วในการบรรยายคราวอื่น ๆ คราวก่อน ๆ โน้น ซึ่งเขาก็ได้
พิมพ์ไว้ หาอ่านได้ง่าย.

ขอให้ติดตามเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ คือความถูกต้อง ๘ ประการ : ความถูกต้องของความรู้ ความคิด ความเชื่อ นี้ประการหนึ่ง, ความถูกต้องของความปรารถนา ความต้องการ นี้อย่างหนึ่ง; ความถูกต้องของการพูดจา, ความถูกต้องของการทำางาน, ความถูกต้องของการดำรงชีวิต; ความถูกต้องของความ پاکเพียร, ความถูกต้องของสติ, ความถูกต้องของสมาธิ. รวมเป็นความถูกต้อง ๘ ประการนี้ เป็นหนทางออกมาเสียจากความเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจ. มันไม่มีอะไรผิด : ความรู้ก็ถูกต้อง ความปรารถนาก็ถูกต้อง, การพูดจาก็ถูกต้อง การทำางานก็ถูกต้อง การเลี้ยงชีวิตก็ถูกต้อง, ความ پاکเพียรก็ถูกต้อง สติก็ถูกต้อง สมาธิก็ถูกต้อง; นั่นแหละ หนทางออกจากปัญหาทั้งปวง.

มีพระบาลีสรุปความว่า มคฺคานญฺจํคิโก เสฏฺโฏ - บรรดาหนทางทั้งหลายแล้ว หนทางประกอบไปด้วยองค์ ๘ นี้ เป็นหนทางประเสริฐที่สุด. หนทางมีมาก, หนทางเพื่ออะไรหลาย ๆ อย่าง มากมายหลายอย่าง; แต่หนทางที่ประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อจะออกมาเสียจากปัญหานี้ คือหนทางที่ประเสริฐที่สุด.

แม้จะเอามาใช้กับโลกการเมืองยุคปัจจุบันนี้ก็ได้ เป็นทางออกที่ ๓ : ทางออกที่ ๑ ของพวกนายทุน ก็ไม่ไหว แก้ปัญหาของโลกไม่ได้; ทางออกที่ ๒ ของเผด็จการ ก็แก้ไขโลกไม่ได้; ทางออกที่ ๓ ที่พอดี ๆ ของพระพุทธเจ้านี้ จะแก้ปัญหาลงโลกได้.

ถ้าว่าในโลก คนในโลกมัน รู้จักทางออกที่ ๓ อันนี้แล้ว โลกนี้ก็จะมิโศกดีแหละ; คือจะกลับไปเป็นโลกที่ผาสุก สงบเย็นได้.

แต่อาตมากำลังบอกท่านทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสหนทางนี้ไว้สำหรับแก้ปัญหาลงทุกอย่างทุกประการ; นี้ควรแก่การสนใจศึกษาให้เข้าใจเอาไว้

ให้มันมีอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา; ให้มองดูที่ตัวของเรา แล้วพบความถูกต้องทั้ง ๘ ประการนี้ อยู่ที่เนื้อที่ตัว ที่กาย ที่ใจของเรา.

มองเข้าไปที่ตัวเราในภายใน เห็นความถูกต้อง ๘ ประการนี้; คือ ความรู้ของเราถูกต้อง, ความปรารถนาของเราถูกต้อง, การพุดจาของเราที่ถูกต้อง, การทำการงานของเราก็ถูกต้อง, การเลี้ยงชีวิต ดำรงชีวิต ก็ถูกต้อง, ความพากเพียร อยู่ทุกนาที่ก็ถูกต้อง, สติ – ความรำลึก ก็ไม่มีผิดพลาด มันรำลึกอยู่ถูกต้อง มันผิดไม่ได้ และสมาธิ คือความตั้งมั่นแห่งจิต มันก็ถูกต้องอยู่แต่ในสิ่งนี้ ในความถูกต้องนี้.

ทั้งหมดนั้นมันอยู่ในเรา ในร่างกายเรา หาได้ในร่างกายเรา สร้างขึ้นได้ในร่างกายเรา, ร่างกายเราที่มีจิตใจนะ ไม่ใช่ร่างกายล้วน ๆ นะ, มีจิต มีความคิดนึกด้วย; มันก็แก้ปัญหทั้งหมดได้. อันนั้นแหละเป็นเครื่องคุ้มครองอย่างเฉียบขาดที่สุด ไม่ให้เรตกไปเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจ.

ช่วยจำไปให้ดีกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ เอามาแขวนไว้เหมือนกับแขวนพระเครื่อง; แล้วมันจะป้องกันไม่ให้เรตกไปเป็นทาสของสิ่งประเล้าประโลมใจ.

ความรู้ถูกต้อง นั้นนะ มันทำให้เห็นตามที่เป็นจริง ว่าอะไรเป็นอะไร ๆ อะไรเป็นอะไร; นี้พิเศษอยู่ที่ข้อแรก – ความรู้ถูกต้อง ความเข้าใจถูกต้อง; เมื่อความเข้าใจถูกต้อง, ความเชื่อมั่น มันก็ถูกต้อง; เมื่อความเชื่อถูกต้องแล้ว, มันก็รู้จักปรารถนา รู้จักพุดจา รู้จักกระทำ รู้จักเลี้ยงชีวิต รู้จักพากเพียร รู้จักดำรงสติ รู้จักตั้งสมาธิ : มันก็แน่นแฟ้นเป็นอย่างภูเขาหิมาลัย ไม่หวั่นไหวในสิ่งที่มา

กระทบ มาขั้วมาขวนอะไรก็ตาม มันไม่เอาตัวไปได้; สิ่งประเล้าประโลมใจไม่มา
ดิ่งเอาตัวเราไปได้ เราก็ตั่งอยู่ในธรรม แล้วพระธรรมก็กลายเป็นสิ่งประเล้าประโลม
ใจเสียเอง : มิธรรมะเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ แทนวัตถุสวยงาม เอรีดอรัย
ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

นี่เราเปลี่ยน สิ่งประเล้าประโลมใจ จากชนิดที่เป็นสิ่งเลวร้าย เป็น
อันตรายนั่น มาเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจที่ดี ที่สงบสุข ที่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน.
เอาความพอใจในพระนิพพานมาเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ หวังว่าจะมีความเย็นออก
เย็นใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป ยิ่ง ๆ ขึ้นไป; ทุกวัน ๆ มีแต่ความเย็นออกเย็นใจ. นิพพาน
แปลว่าเย็นออกเย็นใจ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ไม่ใช่ต่อตายแล้ว. นี่คือทางออก.

ปีใหม่ต้องมีอะไรใหม่ชนิดที่แก้ปัญหามนุษย์นี้ได้

เอาละ, ที่นี้ก็จบแล้ว ว่ามันปีใหม่อยู่นะ ปีใหม่หยก ๆ ยังไม่ลืมเรื่อง
ปีใหม่ ยังจะพูดกันถึงเรื่องปีใหม่. ปีใหม่นี้ขอให้มันมีอะไรใหม่; ถ้าไม่อย่างนั้นมัน
ไม่ใช่ปีใหม่. นี้ผู้ฟังทุกคนช่วยฟังให้คิดว่า เราต้องมีอะไรใหม่. อย่างน้อยที่สุด ก็
ขอให้มันมีสิ่งประเล้าประโลมใจใหม่; อันเก่าอย่าเอาเลย มันสกปรกเลอะเทอะมากนั
กแล้ว. เปลี่ยนสิ่งประเล้าประโลมใจไปเสียใหม่ ให้มันสะอาด ให้มันไม่มีอันตราย
ให้มันจะช่วยแก้ปัญหามนุษย์ได้.

ศึกษามันเสียให้ถูกต้อง แล้วมันก็จะเกลียดสิ่งที่ผิด ๆ; แล้วมันก็จะชอบ
สิ่งที่ถูก ๆ. เราต้อง มีความรู้ถูกต้อง แล้วเราก็จะมีศรัทธา - ความเชื่อ ในความ
ถูกต้อง เพื่อจะเอามาเป็นที่พึ่ง.

ขอให้ทุกคนศึกษาพระพุทธเจ้าให้มากกว่าปีเก่า; แล้วก็จะมีความสุขใน
พระพุทธเจ้ามากกว่าปีเก่า; เราก็จะมีความสุขมากกว่าปีเก่า.

ขอให้ทุกคนศึกษาพระธรรมให้มากกว่าปีเก่า; แล้วก็จะมีความสุขใน
พระธรรมมากกว่าปีเก่า; เราก็จะมีความสุขมากกว่าปีเก่า.

ให้ศึกษาพระสงฆ์ให้เข้าใจให้ดีให้มากกว่าปีเก่า; แล้วก็จะมีความสุขใน
พระสงฆ์มากกว่าปีเก่า; เราก็จะมีความสุขมากกว่าปีเก่า.

ความสุขที่แท้จริง ที่บริสุทธิ์ นี้เราเรียกกันว่า พร; เพราะคำว่า พร นั้น
แปลว่า ดี. แต่ดีนี้มันต้องทำ; เราต้องทำการชักฟอกความรู้ให้ถูกต้อง แล้ว
ศรัทธามันก็ถูกต้อง แล้วความสุขมันก็มีมาเพราะศรัทธามันถูกต้อง. นี่ พรปีใหม่;
แปลว่า ทำให้ดี ให้ถูก.

พร แปลว่า ดี; ดี นี้ ต้องทำ, ทำ คือ ทำให้ถูก ในเรื่องของความรู้,
แล้วก็ศรัทธาก็ถูกต้อง ความสุขก็มีมา เพราะมีศรัทธา – เชื่อแน่ไว้ใจ มั่นใจ แล้ว
เราก็มีจิตใจสงบและเป็นสุข.

ถ้าศรัทธาไม่มี ไม่เชื่อแน่ ไม่ไว้ใจ ในการประพฤติกระทำของตน หรือ
ในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่งแล้ว ไม่มีความสุข. คนเรานอนหลับ เพราะว่ามันแน่ใจว่า
ทุกอย่างเรียบร้อย; ถ้าไม่แน่ใจว่าทุกอย่างเรียบร้อย เรานอนไม่หลับ, ไม่ก็วันเราก็
เป็นโรคประสาท เป็นโรคจิต. จัดให้ทุกอย่างมันเป็นที่แน่ใจว่าถูกต้องสิ : เรื่อง
ทรัพย์สมบัติก็ถูกต้อง เรื่องบุคคลก็ถูกต้อง เรื่องการกระทำก็ถูกต้อง, อย่างมรรค

มีองค์ ๘ นี้ มันถูกต้องไปถึง ๘ องค์; ก็ได้รับความสุขปีใหม่ สมกับที่เรียกว่า ปีใหม่.

[สรุป]

เอาละ, ขออย่าว่า นี่เป็นปัญหาแรก เป็นปัญหาที่ ๑ ที่ควรหยิบยกขึ้นมา พิจารณา : เรื่องสิ่งประเล้าประโลมใจ ที่กำลังบดขยี้มนุษย์ จนสูญเสียความเป็น มนุษย์ นี่เป็นเรื่องสำคัญที่สุด; ต้องหยิบขึ้นมาเป็นเรื่องแรก เรื่องที่ ๑ ที่เรา จะต้องศึกษา และแก้ปัญหากัน.

ดังนั้น อาตมาจึงกล่าวว่า ปัญหาข้อแรกของมนุษย์ ที่เอามาพูดกันในวันแรก คือสิ่งประเล้าประโลมใจ ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕.

ปัจจัยที่ ๔ รู้แล้ว นั้นมันสำหรับร่างกาย, ปัจจัยที่ ๕ มันสำหรับจิต สำหรับวิญญาณ; ถ้ามันผิด มันพาจิตพาวิญญาณลงไปนรก, ถ้ามันถูก มันก็พาจิตพาวิญญาณ ไปทางมรรค ผล นิพพาน. จัดการปัจจัยที่ ๕ ให้ถูกต้องด้วยกันทุกคน; ความเป็นคนของเราก็จะสูงขึ้นเป็นมนุษย์ แล้วก็ก้าวหน้าไปตามทางของพระพุทธศาสนา, ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ คือ นครแห่งความไม่ตาย; เข้าไปอยู่ในนครนั้นแล้วไม่มีความตาย ไม่รู้จักกับความตาย เพราะว่าจิตมันอยู่เหนือสิ่งที่จะทำให้ตาย โดยเฉพาะคือสิ่งประเล้าประโลมใจ.

นี่เดี๋ยวนี้จิตมันอยู่เหนือเสียแล้ว มันไม่มีความตายอีกต่อไป; อยู่ในภาวะเช่นนั้น ท่านเรียกว่า อยู่ในนครแห่งความไม่ตาย เป็นนครที่พระพุทธองค์ได้ทรงเปิดประตูไว้ให้แล้ว ยังเหลืออยู่แต่เราจะเข้าไปด้วยศรัทธาอันถูกต้อง; ขอให้สนใจ.

การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายไว้
เพื่อให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรม เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติ
เพื่อความก้าวหน้าในพระพุทธศาสนาสืบต่อไป ในกาลบัดนี้.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๒ -

๑๐ มกราคม ๒๕๒๔

ความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึง ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๖

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๒ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** หรือ **ปัญหาแห่งความเป็นมนุษย์** ต่อไปตามเดิม; จะให้หัวข้อเฉพาะการบรรยายในวันนี้ว่า **ความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึง ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๖.**

[ปรารภและทบทวน]

ขอให้ได้ทบทวนซึ่งการบรรยายครั้งที่แล้วมา ถึงคำว่า ปัญหาแห่งมนุษยภาพ คือความเป็นมนุษย์มีปัญหายุ่งยากอย่างไร ซ่อนเร้นอยู่อย่างลึกซึ้ง; ถ้าเราไม่สามารถแก้ปัญหาลำนี้ได้ ความเป็นมนุษย์โดยส่วนบุคคลก็ดี โดยส่วนรวมทั้งโลกก็ดี ย่อมเป็นไปได้ยาก, ไม่สำเร็จประโยชน์ในการที่จะมีโลกอันประกอบด้วยความสุข เป็นสันติสุขส่วนบุคคลและเป็นสันติภาพในส่วนสังคม.

อาตมาได้มองไปยังสิ่งที่เรียกว่า “ปัจจัย” เพราะเป็นสิ่งที่ใคร ๆ ก็พอจะเข้าใจได้ และพูดกันมากขึ้นทุกที. ปัจจัย แปลว่า สิ่งจำเป็น แก่การมีอยู่แห่งสิ่งนั้น ๆ ซึ่งแล้วแต่จะถึงถึงอะไร.

ปัจจัยในสัณฐานรูปธรรม เป็นที่รู้จักกันดีว่าร่างกายนี้ ต้องการอาหาร ต้องการเครื่องนุ่งห่ม ต้องการที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ไม้สอย และต้องการสิ่งบำบัดโรค; นี้เพื่อร่างกายอยู่ได้ เรียกว่า ปัจจัย ๔, แต่มันเป็นไปแต่เพียงทางฝ่ายร่างกายเท่านั้น หรือว่าเป็นส่วนใหญ่.

เดี๋ยวนี้คนเราไม่ได้มีแต่ร่างกาย มันมีอีกสิ่งหนึ่งคือสิ่งที่เป็นามธรรม หรือเป็นจิต เป็นวิญญาณ; เมื่อมันมีอยู่มันก็ต้องการปัจจัย, ดังนั้น เราจึงต้องการเหลือวดู **ปัจจัยแห่งนามธรรม** ปัจจัยทางนามธรรม คือปัจจัยเพื่อจิต หรือวิญญาณกันบ้าง, จึงได้มองดูปัจจัยสืบต่อไปจากปัจจัย ๔ อย่างในทางรูปธรรม.

ในครั้งที่แล้วมา ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ ๕ คือ สิ่งประเล้าประโลมใจในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๕. คนเราต้องมีสิ่งประเล้าประโลมใจ จึงจะอยู่เป็นปกติ; แต่สิ่งประเล้าประโลมใจนั้น ต้องประกอบไปด้วยกรรม ไม่ส่งเสริมกิเลส ช่วยให้เกิดความรำบักกิเลสมากกว่า.

ในวันนี้จะพูดถึงปัจจัยที่ ๖ คือ ความสนใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึง. ปัจจัยที่ ๕ นั้นเป็นสิ่งที่กระตุ้นใจ, ปัจจัยที่ ๖ นี้เป็นสิ่งที่ทำให้แน่ใจ; มีความหมายไปคนละทาง : เรามีสิ่งที่กระตุ้นใจ ให้จิตใจอึมเิบเบิกบาน; ส่วนสิ่งที่กระทำให้น้ำใจ นี้ ทำให้จิตใจตั้งมั่นและสงบสุข.

ปัจจัยที่ ๕ คือสิ่งประเล้าประโลมใจ ซึ่งทุกคนต้องมี; เพียงแต่มีกินมีใช้สะดวกสบาย แต่ไม่มีสิ่งประเล้าประโลมใจนั้น ก็ทนไม่ได้. แม้แต่บรรพชิตก็มีธรรมะ มีการศึกษาธรรมะ มีการทำการปฏิบัติอยู่ ด้วยความสงบสุข เป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ, พระอรหันต์ ท่านก็มีการสนทนาธรรมจนรุ่งสว่าง เป็นสิ่งเพติดเพตินประเล้าประโลมใจ, พระพุทธเจ้า ทรงพอพระทัยในฤดูอันสวยงามสำหรับการเดินทางไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์; อย่างนี้เป็นต้น. ถ้าทุกคนขาดสิ่งประเล้าประโลมใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในทางธรรมแล้ว, ก็จะเหี่ยวแห้ง เหมือนกับต้นไม้ที่มีน้ำไม่พอ.

ส่วน ปัจจัยที่ ๖ นี้ คือสิ่งที่ทำให้แน่ใจ. ที่ทำให้เกิดความสงบใจง่าย ๆ ก็เช่นว่า นอนหลับ; ไม่มีสิ่งที่แน่ใจแล้ว ก็กระสับกระส่ายไปในอีกทางหนึ่ง จะเป็นสุขไม่ได้. แต่ที่นี้อยากจะบอกกล่าวกันว่า ปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ นี้ ท่านทั้งหลายก็ไม่เคยได้ยิน อาตมาเชื่อว่าอย่างนั้น; เพราะอาตมาเรียกเอาเองว่า

ปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ และอาจจะมีที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙ ที่ ๑๐. ผู้ที่สนใจแต่เรื่อง
ปัจจัย ๔ เขา
สนใจแต่ปัจจัยในทางฝ่ายร่างกาย.

ถ้าสนใจปัจจัยในส่วนจิตใจ มันก็ต้องมีปัจจัยที่มากไปจาก ๔, ก็เป็น
๕ เป็น ๖ เป็น ๗ เป็น ๘; แต่แล้วก็จะสงสัยว่านี่มันนอกบาติ นอกตำรา. ก็
ถูกแล้ว มันนอกบาติ, ไม่มีพบในบาติโดยชื่อ; แต่ตัวจริงมี เดี่ยวจะว่าให้ฟัง ว่า
สิ่งนั้นคืออะไร, เราเอามาเรียกว่าปัจจัยที่ ๕ ปัจจัยที่ ๖. ดูโดยหลักของ
ธรรมชาติ เอกภพของธรรมชาติเป็นเกณฑ์ ก็จะเห็นว่า มีอยู่จริง, แล้วมนุษย์เราก็
ได้อาศัยปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ นี้จริง ๆ จึงอยู่เป็นปกติสุขได้; ดังนั้น จะได้กล่าวถึง
สิ่งที่เป็นปัจจัยที่ ๖ ต่อไปในวันนี้.

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

ความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง, จะให้สั้นสั้นหน่อยกว่า ความแน่ใจ
ในที่พึ่ง, นั่นเป็นปัจจัยที่ ๖; แต่เราเรียกกันในภาษาศาสนาว่า สัทธา. สัทธา
แปลว่า ความเชื่อในสิ่งซึ่งถือเอาเป็นที่พึ่ง; ความแน่ใจ ความไว้วางใจ ในสิ่งที่
ถือเอาเป็นที่พึ่ง นี้เราเรียกว่าสัทธา : เป็นสิ่งที่เขาเชื่ออยู่จริง ๆ ว่านี่เป็นที่พึ่งได้จริง;
พอ

รู้สึกว่าคุณมีที่พึ่งจริง คนก็สบายใจเป็นอย่างน้อย. ความรู้สึกอันนี้มันเนื่องมาจาก
สัญชาตญาณ ซึ่งเรารู้จักกันคืออยู่แล้ว : สัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลาย มีสัญชาตญาณแห่ง
ความกลัวตาย มีสัญชาตญาณแห่งการดิ้นรนเพื่อให้อยู่รอด ไม่ต้องตาย. เขากลัว

ตายและต้องการจะรอด นี่จึงต้องการมีสิ่งที่เป็นที่พึง จึงต้องการความสนใจในสิ่งที่เป็นที่พึง แน่ใจในสิ่งที่รับประกันความปลอดภัย; มีความสนใจอย่างนี้ จึงนอนหลับสนิท จึงมีความปกติแห่งระบบประสาท. **ถ้าไม่มีความสนใจในสิ่งอันเป็นที่พึง เราก็นอนไม่หลับ;** เช่น ฝาเรือน ประตูเรือน ลูกกลอน ไม่แน่ใจว่าจะคุ้มกันขโมยได้ เจ้าของบ้านจะนอนหลับได้อย่างไร.

จิตใจนี้ก็เหมือนกัน : ถ้าไม่รู้สีกว่ามีสิ่งที่พึงที่เป็นที่พึงได้ มันสงบไม่ได้ ครอบงำอยู่เสมอ. **สัทธา - ความเชื่อ** คือความแน่ใจ ความไว้วางใจในสิ่งซึ่งเป็นที่พึง นี่มันเป็นเรื่องของสัตยชาติญาณ; เรายังละสัตยชาติญาณไม่ได้ เราก็ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอันเกี่ยวกับสัตยชาติญาณ เราจึงแสวงหาความแน่ใจ ในสิ่งที่รับประกันความปลอดภัย.

สัทธาในสิ่งที่เป็นที่พึง เป็นเหตุให้ถือที่พึง

ข้อแรก ก็อยากจะพูดว่า **ความต้องการแน่ใจสิ่งเป็นที่พึงนี้ เป็นเหตุให้เกิดการถือที่พึง.** มนุษย์ถือสิ่งที่เป็นที่พึงมาตั้งแต่ต้นของความมีมนุษย์; พอมนุษย์รู้จักคิด รู้จักนึก รู้จักวัฒนธรรมในทางจิตแล้ว มนุษย์ก็คิดหาที่พึง. **สิ่งที่มีชีวิตมีความรู้สึกแล้ว ล้วนแต่ต้องการที่พึง;** คนป่าครึ่งกระโน้น ก็หมีนปีมาแล้ว เขาก็ต้องการที่พึง, แล้วเขาก็หาที่พึง ไปตามแบบของคนป่า ซึ่งเป็นเรื่องของไสยศาสตร์ ที่เหลือมาจนกระทั่งทุกวันนี้.

นี่เป็นระบบการถือที่ฟัง ซึ่งจะต้องมีในจิตใจของสิ่งที่มีชีวิต อยู่ที่อำนาจของสัญชาตญาณแห่งความกลัวตาย และความต้องการจะอยู่รอด.

ที่ฟังนี้ควรจะแจกออกไปเป็น ๒ ชนิด ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ทางวัตถุ และ ทางจิต. ชีวิตที่ดำเนินไป มันไม่รู้เรื่องจิต มันก็ต้องการที่ฟังทางวัตถุ. อาตมาอยากจะพูดว่า ต้นไม้ก็มีชีวิต ต้นไม้ก็ต้องการความรอด ต้องการความแน่ใจในความรอด มันจึงเป็นต้นไม้ปกคิอยู่ได้; ท่านทั้งหลายคงจะคิดว่ามันเป็นไปไม่ได้. เมื่ออาตมาขึ้นไปเที่ยวทางภาคเหนือ เห็นต้นไม้อย่างเดียวกับที่นี้ในวัดนี้; อย่างเช่นต้นมังตาน ต้นลูกกอก มะกอกนี่เป็นต้น, ต้นไม้ทางภาคเหนือนี้มีครุฑเป็นขนอยู่ตามเปลือก ไม่เหมือนกับที่ต้นมันเกลี้ยง ถึงจะขรุขระก็ไม่มีครุฑหรืออยู่แบบนั้น. ศึกษาดูแล้ว สอบถามดูแล้ว ได้ความว่า นั่นเป็นเครื่องป้องกันไฟ; ดินแดนแถบนั้นมีไฟป่าทุกปี เป็นประจำมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ต้นไม้ก็กลัว ต้องการความแน่นอนในความรอด จึงสร้างขุยที่ไฟไหม้ขึ้นมารอบผิวเปลือก จึงดูเป็นต้นไม้ขนอยู่ ที่กันไฟ ไม่ให้ไฟไหม้; ต้นมังตานและต้นมะกอกที่นี้ไม่ต้องมีอย่างนี้. นี่ลองคิดดูเถิดว่า แม้แต่ต้นไม้แท้ ๆ มันก็ต้องการความแน่ใจในความรอด ในความปลอดภัย มันจึงสร้างขึ้นมาได้ด้วยเหตุอย่างนี้.

ที่นี้สูงขึ้นมาถึง สัตว์เดรัจฉาน นี่มันรู้สึกมากกว่าต้นไม้ มันก็คิดนึกได้มากกว่าต้นไม้, มันก็มีความแน่ใจ ที่จะปลอดภัยในสิ่งที่มีมันมีเฉพาะ. สัตว์เดรัจฉานก็มีเรี่ยวมีรู สำหรับอยู่เพื่อปลอดภัย, มีร่มเงาที่มันรู้จักเข้าไปอาศัย เพื่อความปลอดภัย, มีเขี้ยว มีงา มีนอ มีเขา เป็นอาวุธ เพื่อสร้างความปลอดภัย, มีพ่อแม่ของมัน มีมิตรสหายของมัน เป็นเพื่อนช่วยกันต่อต้านศัตรู.

สัตว์เดรัจฉาน ก็ต้องการความแน่ใจในที่พึ่ง เพื่อความปลอดภัย; แต่ว่า ต้นไม้และสัตว์นี้ ไม่มีความคิดนึกสูงพอ, ที่พึ่งทางจิต เข้าใจว่าไม่มี หรือมีน้อยจน ไม่ต้องกล่าวถึง. ถ้ามีมันก็ไม่แปลกอะไร มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติเหมือนกัน ที่สัตว์เดรัจฉานจะต้องรู้จักคิดนึก ในทางที่ปลอดภัย ทำจิตใจให้ปลอดภัย; แต่ อาตมาไม่เข้าใจมองไม่เห็นจึงไม่กล่าวถึง. จะกล่าวถึงแต่ว่า **มนุษย์นี้ต้องการความปลอดภัย ความแน่ใจในความปลอดภัยทั้งทางวัตถุ และทางจิต :-**

ที่เป็นทางวัตถุนั้น เรามีที่หลบภัย เช่น บ้านเรือนเป็นต้น; และมีการ รับประกันอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างสมัยนี้ ก็เพื่อความปลอดภัย : ว่าจะปลอดภัยในชีวิต ก็รับประกันชีวิต, ปลอดภัยในความเจ็บปวด ก็รับประกันความเจ็บปวด, รับประกันว่าจะต้องมีอะไรกิน มีอาหารกิน ก็มีการรับประกัน. ระบบรับประกัน จึงมากขึ้นในโลกนี้ เพราะมันเกี่ยวกับสัญชาตญาณของมนุษย์ ที่รู้จักกลัวตาย และต้องการให้รอด. นี้มนุษย์เรามีระบบทำความแน่ใจในที่พึ่งทางวัตถุ.

ส่วนในทางจิตนั้น มนุษย์คิดได้มาก รู้สึกได้มาก จึงมีระบบให้เกิด ความแน่ใจในทางจิต ก็คือสิ่งที่เราเรียกกันว่า *ไสยศาสตร์* ซึ่งเกิดมาตั้งแต่ครั้งดึก-ดำบรรพ์โน้น เจริญมาเรื่อย ๆ จนมาถึงระบบ *ธรรมศาสตร์* – การประพฤติปฏิบัติ ธรรม; และสูงขึ้นมาจนถึงสิ่งที่เรียกว่า *ศาสนา*. **มนุษย์เรามีระบบไสยศาสตร์ แล้วก็มีระบบธรรมศาสตร์ แล้วก็มีระบบศาสนา เป็นเครื่องให้เกิดความแน่ใจใน ความปลอดภัย หรือเป็นที่พึ่งของตนในทางจิต; นี้เป็นอำนาจของสัญชาตญาณ ทำให้ต้องเป็นอย่างนี้.**

ถ้าเรารู้เรื่องนี้ เราก็ส่งเสริมให้ถูกต้องมากขึ้น คือให้สำเร็จประโยชน์ โดยแท้จริงยิ่งขึ้น. ขอให้ท่านสนใจว่า มนุษย์เรามีปัญหาความแน่ใจในที่พึง ต้องทำให้ได้.

สัตถาในที่พึง ทำให้เกิดระบบศาสนาและจำเป็นแก่มนุษย์

ที่นี้ข้อที่จะต้องมองกันต่อไปก็คือว่า ความแน่ใจในที่พึงนี้แหละ ทำให้เกิดระบบศาสนา คือระบบที่พึงทางฝ่ายจิตและฝ่ายวิญญาณ ได้แก่สิ่งที่เราเรียกกันว่า สัตถา ซึ่งจะแปลว่า ความเชื่อ ความไว้วางใจ ความแน่ใจ ความอ่อนใจ ความภักดี ความมอบหมายชีวิตร่างกายให้แก่สิ่งนั้น ๆ; เราเรียกว่าสัตถา.

ในศาสนาทุกศาสนามีระบบศรัทธา : ถ้า เชื่อพระเจ้า ก็ศรัทธาในพระเจ้า, ถ้า เชื่อธรรมะ ก็มอบศรัทธาในธรรมะ, เชื่อบุคคล ก็มอบศรัทธาในบุคคล. วิศวฒนาการในทางจิตเกี่ยวกับศรัทธานี้ มันก็มากขึ้น ๆ กว้างขวางขึ้น เพราะมันจำเป็น มันทนอยู่ไม่ได้, ถ้าไม่มี คนเรานอนไม่หลับ เป็นทุกข์ทรมาน; จึงดูถึงความจำเป็นต่อไป :-

ความจำเป็นที่ต้องมีปัจจัยที่ ๖ นี้ มันก็เห็นอยู่ชัด ๆ ว่า ถ้าไม่มีความแน่ใจในความรอดชีวิต คนเราก็ทรมาน หรือว่าอาจจะต้องตายเลยก็ได้; ถ้าไม่มีความแน่ใจในความรอด จิตก็กระสับกระส่ายทรมานจนต้องตาย. เหมือนอย่างว่า ไม่มีประตู หน้าต่าง ที่ไว้วางใจได้ เราก็นอนไม่หลับ, ไม่มีเครื่องคุ้มครองอื่น ๆ เราก็นอนไม่หลับ; เราก็ละอายแหม แหมนอนหลับไม่ปวดหัว ไม่ต้องกินยาแก้ปวดหัว;

เราอนไม่หลับต้องกินยาแก้ปวดหัว เพราะไม่แน่ใจในปัจจัยแห่งชีวิตข้อนี้. และกล่าวได้ว่า ถ้าไม่มีสิ่งทำความแน่ใจในความปลอดภัยแล้ว, สิ่ง que เรียกว่านิพพานก็ไม่ต้องมีในทุกระดับ และทุกความหมาย; จิตสงบเยือกเย็นเป็นนิพพาน เมื่อมีความแน่ใจ. ขอให้ช่วยสนใจสังเกตให้ดี ๆ ว่า ถ้าไม่มีความแน่ใจในสิ่งที่เป็นที่พึงแล้ว จิตใจไม่มีวันสงบเยือกเย็นเป็นนิพพาน แม้ในระดับน้อย ๆ ในระดับที่เป็นของชั่วคราว.

ดังนั้น เราจะต้องมาคุยกันต่อไปในแง่ของจิตวิทยา เพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้น ให้รู้จักความแน่ใจในความปลอดภัยว่าเป็นสิ่งจำเป็นของสิ่งที่มีชีวิต แล้วมันก็ปรุงแต่งกันขึ้นมาเองตามอำนาจของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสัตตชาติญาณนั้น ๆ. ความแน่ใจในที่พึง เรียกว่าศรัทธา ๆ นี้ ถือเอาเป็นหลักไว้ก่อน ยืนโรงไว้ก่อน; แล้วก็ดูว่า ศรัทธานี้มาจากอะไร ?

ศรัทธาที่แท้จริงต้องมาจากความรู้ มาจากปัญญา มาจากความเข้าใจที่ถูกต้อง มาจากทิวฐิติ คือความคิด ความเห็น. คนเรารู้อย่างไร เข้าใจอย่างไร มีทิวฐิติอย่างไร ก็จะมี ความเชื่ออย่างนั้น : เรามีความรู้เรื่องพระพุทธเจ้า เราก็ศรัทธาในพระพุทธเจ้า, มีความรู้เรื่องพระธรรม จึงจะศรัทธาในพระธรรม, ที่จะมาวัดนี้ ก็มีความรู้ว่าวัดนี้จะให้ประโยชน์อะไร จึงมีศรัทธาในการที่จะมาวัด. ถ้าไม่มีความรู้อย่างนี้แล้ว ก็เป็นศรัทธาที่มงาย ตามเขาว่า : เขาว่าดีก็ทำ เขาว่าสนุกก็ทำ; อย่างนี้มันไม่ใช่ความรู้.

ศรัทธาต้องมาจากความรู้, เมื่ออยากจะมีที่พึงในสิ่งใด ต้องมีความรู้แจ้งในสิ่งนั้น; จึงถือได้เป็นหลักของธรรมชาติว่า ความรู้ให้เกิดความเชื่อที่ถูกต้อง

ศรัทธาหรือความเชื่อต้องมาจากความรู้ที่ถูกต้อง, ถ้าไม่อย่างนั้น ไม่ใช่ศรัทธาที่พึงปรารถนา.

ที่นี้ เมื่อมีศรัทธาแล้วก็เกิดความสุข; คือเชื่อว่าสิ่งที่พึง จิตใจก็สงบรับ มีความสุข. ศรัทธาเมื่อได้ลงรากด้วยความรู้แล้ว ก็มีการปฏิบัติ; ปฏิบัติแล้วก็เกิดผลจริงตามนั้น ศรัทธาก็เพิ่มขึ้น แน่นแฟ้นมากขึ้น ก็มีความสุขที่เกิดจากศรัทธานั้นมากขึ้น.

ถ้าเรามีศรัทธาในที่พึงแล้ว เราไม่สะดุ้งหวาดเสียว เราไม่วิงหนี; ปัญหาเรื่องสะดุ้ง หรือหวาดเสียว เรื่องวิงหนีไม่ต้องมี, ถ้าว่ามีศรัทธา. ผู้ที่เชื่อคาถาอาคมอะไรต่าง ๆ ถ้ามีศรัทธาเขาก็ไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว ไม่วิงหนี ด้วยเหมือนกัน. แต่เดี๋ยวนี้เรามีสิ่งที่ดีกว่านั้น : มีศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือศรัทธาในการปฏิบัติอันถูกต้อง; ก็ไม่ต้องหวาดเสียว ไม่ต้องสะดุ้ง ไม่ต้องวิงหนี.

ที่เราเป็นปกติสุขอยู่ได้ ก็เพราะเรามีศรัทธา ตามมากตามน้อย ตามแต่การศึกษา และการทดลองปฏิบัติมาแล้วแต่หนหลัง.

เดี๋ยวนี้มันมีปัญหาว่า คนรู้จักกันแต่เรื่องทางวัตถุ จึงได้ก้าวหน้ากันแต่ในทางวัตถุ; ที่พึงจึงเจริญไปแต่ในทางวัตถุ : เขาจะต้องเอาเศรษฐกิจเป็นที่พึ่ง เอาการทหารเป็นที่พึ่ง เอาอาวุธยุทโธปกรณ์เป็นที่พึ่ง เพราะเขารู้จักกันแต่เรื่องทางร่างกาย สนใจแต่เรื่องทางร่างกาย เห็นความสำคัญแต่เรื่องทางร่างกาย จึงสนใจแต่ที่พึ่งในทางร่างกาย; ทางจิตใจก็ขาดไป ปัญหาที่เกิดขึ้น คนเหล่านั้นก็มีใจคอที่ไม่ปกติ มีจิตใจที่ไม่ปกติ.

เขารู้จักที่พึ่งแต่ทางวัตถุ ไม่สนใจในที่พึ่งทางจิตให้เพียงพอ ความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้นเป็นปัญหา ที่อาตมาเรียกว่า **ปัญหาแห่งความเป็นมนุษย์**; เป็นทั้งส่วนบุคคล และเป็นทั้งส่วนโลกทั้งโลก, กำลังเป็นปัญหาอย่างนี้, “เป็นอาณาจักรแห่งความกลัว” ที่เขาเรียกกันอย่างนั้น “ไปทั่วโลก”; มันต้องกินยาแก้ปวดหัว แก่นอนไม่หลับ แก้โรคประสาทกันมากมายเป็นต้น ๆ. ทั้งโลกนี้กินยาระงับประสาทกันเป็นต้น ๆ, **สุนัขและแมวไม่ต้องกินแม้แต่เม็ดเดียว เพราะมันอยู่ในระดับที่มันได้ที่พึ่งที่ทำให้นอนหลับ ไม่ต้องปวดหัว.** คนขยายขอบเขตของชีวิตมากออกไป ไม่มีสติปัญญาพอ ไม่มี ความเข้าใจในความเป็นผู้มีที่พึ่งอันปลอดภัย; ก็ต้องนอนไม่หลับ ต้องปวดหัว ต้องเป็นโรคประสาท เพราะเหตุนี้.

ธรรมะเท่านั้นที่จะแก้ปัญหานี้ได้; ขอให้สนใจ. ธรรมะนั้นก็คือ ศรัทธาอย่างที่ว่ามาแล้ว ที่แท้จริง ที่ถูกต้อง ที่จะเป็นที่พึ่งได้; คือเป็นศรัทธาที่มาจากความรู้อันถูกต้อง.

ที่นี้ก็จะมาคู่กันถึงสิ่งที่เรียกว่า **ศรัทธาในระบบแห่งพระพุทธศาสนา.** ศรัทธาที่พูดถึงกันอยู่ มีรายละเอียดอยู่ในชั้นอรรถกถา ที่ว่า **กัมมัตถา, วิปากัตถา, กัมมัตถกตัตถา, ตถาคตโพธิัตถา;** แม้ว่าจะเป็นหลักในอรรถกถาก็เป็นเรื่องที่มองเห็นได้จริง จึงเอามาถือกันเป็นหลักอยู่.

ข้อแรก เราจะพูดถึง **ตถาคตโพธิัตถา** คือ **ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า.** การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้ ขยายตัวออกมา เป็นผลสืบต่อ; คือเกิดพระพุทธเจ้า เกิดพระธรรม และเกิดพระสงฆ์. เรารู้จักพระพุทธเจ้า จึงมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า, รู้จักพระธรรม จึงมีศรัทธาในพระธรรม, รู้จักพระสงฆ์ จึงมีศรัทธาในพระสงฆ์.

ถ้าไม่รู้จัก แล้วก็ไปศรัทธา, ก็หลับตาศรัทธา ก็เป็นเรื่องมงาย; ไม่ใช่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา. เราจะต้องศึกษาจนรู้ว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้อะไร ? เรื่องมันก็สรุปอยู่ที่ว่า ท่านตรัสรู้เรื่องความจริงของสิ่งทั้งปวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับความทุกข์ และความดับทุกข์; ข้อนี้ท่านรู้. ท่านรู้ถึงข้อที่ว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย, เป็นเช่นนั้นเอง, ไปยึดถือเอามาเป็นตัวตน – ของตนไม่ได้. เพราะรู้ข้อนี้คนจึงไม่เป็นทุกข์ คือไม่ยึดถือสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน แล้วก็เกิดกิเลสไม่ได้. เมื่อไม่เกิดกิเลสก็เป็นนิพพาน คือเย็นอกเย็นใจอยู่เป็นปกติ. เราเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยได้รับฟังแล้วมาพิจารณาดู; เห็นว่าจำเป็นต้องเป็นอย่างนั้นจริง ก็ลองปฏิบัติดู, ปฏิบัติดูแล้วก็ได้ผลเป็นเช่นนั้นจริง เราก็เชื่อ.

ที่นี้ ต่อไปก็ถึง เรื่องเกี่ยวกับกรรม ความรู้เกี่ยวกับกรรม, ระบบเรื่องกรรม ที่เราได้รู้ขึ้นมาใหม่ ยิ่งไปกว่าที่มีอยู่ก่อน ก่อนพุทธศาสนา. หมายความว่า ก่อนพุทธศาสนาเกิดนี้ เขาก็มีความรู้เรื่องกรรม สอนเรื่องกรรมกันอยู่เหมือนกัน; แต่ไม่สมบูรณ์; แล้วก็มักจะสอนไปทางมีตัวตนเป็นผู้ทำกรรม เป็นเจ้าของกรรม, ก็เลยดับทุกข์ไม่ได้ เพราะมันมาเป็นทุกข์อยู่ที่ตัวตน หรือความยึดถือว่าตัวตน.

เดี๋ยวนี้เรามารู้เรื่องกรรม ในพระพุทธศาสนาว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปตามการปรุงแต่งของเหตุของปัจจัย คือนามรูปที่ประกอบไปด้วยอวิชชา ไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา ที่ทำกรรม หรือรับผลกรรม; แม้ว่าตัวกรรมนั้นจะมี ผลกรรมก็มี การรับผลกรรมก็มี คือมันมีอยู่ที่นามรูปที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา ไม่ใช่ตัวเรา; อย่าเอาตัวเราไปเป็นอวิชชา : อย่าเอาตัวเราไปเป็นนามรูปที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา.

“เรา” มันไม่ได้มี, “เรา” จะว่ามี มันก็ว่าเอาเอง; ไอ้ธรรมชาตินั้นก็คือสังขารที่ปรุงแต่ง ไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่เป็นตัวเราที่ไหน, แต่ว่าในระบบนั้นมันมีความรู้สึก มันจึงรู้สึกเป็นสุข รู้สึกเป็นทุกข์ และรู้สึกมีกิเลสหนาประการแล้วก็ทำไปตามอำนาจของกิเลส โดยนามและรูปที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชา. เราสามารถจะขัดความทุกข์นี้เสียได้ โดยไม่มีตัวตน ไม่ให้เกิดความรู้สึกว่ามีตัวตน สำหรับทำกรรมหรือรับผลกรรม; นี่ก็เรียกว่าระบบสิ้นกรรม หมดกรรม อยู่เหนือกรรม ซึ่งเป็นหลักของพระพุทธศาสนา, เพิ่งจะเกิดมาต่อเมื่อมีพุทธศาสนา.

คำสอนเรื่องกรรม ก่อนหน้านั้นไม่มีอย่างนี้; มีแต่เรื่องทำกรรม, มีตัวผู้ทำกรรม, มีรับผลกรรม, ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว; อยู่เพียงเท่านั้น, มันไม่สูง มันต้องเป็นไปตามกรรม. ^๑เดี๋ยวนี้เรามีระบบที่อยู่เหนือกรรม สิ้นกรรม หมดกรรม เพราะทำลายอัตตา หรือตัวตนให้หมดไป ด้วยการรู้ถึงความจริงว่ามันเป็นอนัตตา : กรรมก็เป็นอนัตตา, ผลกรรมก็เป็นอนัตตา, การรับผลกรรมก็เป็นอนัตตา; พอไม่มีตัวตน กรรมก็สิ้นไป ไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่อาศัย.

ถ้าผู้ใดกลัวกรรม กลัวการเวียนว่ายตามกรรม ก็จงระงับเสีย ด้วยการศึกษารู้ว่า มันเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวเรา. ที่เรารู้สึกว่า “ตัวเรา” นั้น มันเป็นอวิชาทำให้รู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา”, เอาอวิชาออกไปเสีย “ตัวเรา” ก็ไม่มี, ไม่มี “ตัวเราผู้ทำกรรม” มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ ยกโยยไปให้ธรรมชาติ ไม่ต้องมีบุคคล. นี่ระบบใหม่ของพระพุทธเจ้า สำหรับจะอยู่เหนือกรรม; ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงสอนเรื่องนี้ มีคนมาศึกษาเล่าเรียนกันแยะ จากลัทธิอื่น ซึ่งไม่ใช่พระพุทธ-ศาสนา. นี่เรียกว่าของใหม่.

เราศรัทธาในระบบอยู่เหนือกรรม เราก็ต้องประพุดิระบบอยู่เหนือกรรม, เราก็จะเป็นสุข; เพราะเรามีความรู้ถูกต้อง มีความเชื่อถูกต้องว่า ตัวตนบุคคลไม่มี, เรื่องกรรม เรื่องรับผลกรรมนี้ มันเป็นไปตามกฎของการปรุงแต่งในนามรูปที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชา.

มีพระบาลีที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า *สุขา สทฺธา ปตฺธิฏฺฐิตฺตา – ศรัทธาตั้งมั่นแล้วเกิดความสุข, สาธุ สทฺธา ปตฺธิฏฺฐิตฺตา – ศรัทธาตั้งมั่นแล้วเป็นการดี, สทฺธา พนฺธุติ ปาถะยฺยํ – ศรัทธารวบรวมไว้ได้ซึ่งเสบียง.*

ที่ว่า “*ศรัทธาตั้งมั่นแล้วให้เกิดสุข*” ก็อย่างที่ได้อธิบายมาแล้ว ว่าถ้าเราเชื่อแนใจในสิ่งที่เป็นที่พึ่ง ก็นอนหลับ เย็นอกเย็นใจ และเป็นสุข. ถ้าไม่มีอะไรที่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา หรือความแนใจ ก็ไม่มีความแนใจนั่นเอง, ก็นอนไม่หลับและไม่เป็นสุข.

“*ศรัทธาตั้งมั่นแล้วสำเร็จประโยชน์*” นี้หมายความว่า ในสิ่งใดก็ตาม มีความรู้ถูกต้อง จนเชื่ออย่างถูกต้องแล้ว, ก็สำเร็จประโยชน์ในการกระทำ; ทำได้ถึงที่สุด มีความสำเร็จถึงที่สุด จึงเรียกว่าสำเร็จประโยชน์.

ถ้ายังไม่สำเร็จประโยชน์ ยังจะต้องทำต่อไป ก็ต้องทำด้วยศรัทธา; ดังนั้นจึงว่า “*ศรัทธา เป็นเครื่องรวบรวมซึ่งเสบียง*”. เพราะต้องเดินทางไกล ก็ต้องทำไปอีกนาน, ดังนั้น จึงมีศรัทธาแนใจในการกระทำ รวบรวมเหตุปัจจัยแห่งการกระทำ; นี้เรียกว่า ศรัทธารวบรวมเสบียง. เช่นเราจะมีชีวิตต่อไปด้วยความสงบสุขพอใจนั้น อยู่ได้ด้วยศรัทธา – แนใจในสิ่งที่เราจะมี สำหรับกระทำต่อไป จนกว่าจะถึงที่สุด.

ศรัทธามีความสำคัญอย่างนี้ อาตมาเคยนึกเอาเอง ถือเอาเองว่า คำว่า ศรัทธา ๆ คำนี้ตามตัวหนังสือควรจะแปลว่า ทรงไว้อย่างแน่นแฟ้นและครบถ้วน; ฐา แปลว่า ทรง, สะ แปลว่า แน่นแฟ้น และครบถ้วน ในความปลอดภัยและความสุข. ที่ใดมีศรัทธา ที่นั่นจะมีความแน่นแฟ้น และครบถ้วน ในความปลอดภัยและความสุข; คือจิตใจรู้สึกปลอดภัย และจิตใจก็รู้สึกเป็นสุข เพราะเรามีศรัทธาจริง ในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง, และสิ่งที่เป็นที่พึ่งก็เป็นที่พึ่งจริงเพราะเรามีความรู้ เราอาศัยความรู้ในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง ศรัทธาก็แน่นแฟ้นเป็นหลักฐาน. นี้ศรัทธาในพุทธศาสนา มีอยู่อย่างนี้ : เป็นความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง แล้วก็มีความสุข.

ชาวพุทธควรก่อสร้างพอกพูนศรัทธา

ที่นี่ ก็คือน้ำที่ของเรา. ชาวพุทธทั้งหลายควรก่อสร้าง และผูกพัน และพอกพูนศรัทธา; เราควรจะต้องก่อสร้างศรัทธาขึ้นมา แล้วก็พอกพูนให้ยิ่งขึ้นไป. ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ศรัทธานั้นมีรกรากมาจากปัญญา, การพอกพูนศรัทธา ก็คือพอกพูนปัญญา; ปัญญารู้มากเข้าไปในสิ่งที่สูงขึ้นไป ศรัทธามันก็เลื่อนไปสู่สิ่งที่สูงขึ้นไป; ปัญญามากเท่าไร ศรัทธาก็มากเท่านั้น.

ให้ศรัทธาเจริญงอกงามสูงขึ้นไป ๆ จนถึงระดับศรัทธาของพระอรหันต์ คือถึงที่สุด. ศรัทธาของพระอรหันต์ถึงที่สุด คือเป็นอัตโนมัติ เป็นไปเอง ไม่ต้องเจตนา เหมือนพวกเราที่ต้องคอยศึกษา ต้องคอยระมัดระวัง, พระอรหันต์ไม่ต้องคอยระมัดระวัง ไม่ต้องคอยศึกษาเรื่องศรัทธา หรือเรื่องปัญญาที่เป็นที่ตั้งของ

ศรัทธา; เพราะว่าถึงที่สุดแห่งปัญญาแล้ว ก็ถึงที่สุดแห่งศรัทธาด้วย. ปัญญาใน
 หนึ่งโลก ไม่ยึดถือในสิ่งใด ๆ ในโลก; ก็มีศรัทธาในความเป็นอยู่หนึ่งโลก.

ศรัทธาที่จะต้องพอกพูน นั้น ก็ยังมีลักษณะพอที่จะสังเกตได้ ดังนี้ว่า
 ศรัทธามาจากยถาภูตสัมมัมปัญญา อย่างที่กล่าวไว้ในกาลามสูตร : สัมมัมปัญญา
 คือไม่เชื่อมมาย.

ในกาลามสูตร กล่าวไว้ว่า อย่าเชื่อเพราะว่าบอกต่อ ๆ กันมา, อย่าเชื่อ
 เพราะว่าเป็นปฏิบัติตามสืบ ๆ กันมา, อย่าเชื่อเพราะว่ามันเล่าลืออยู่อย่างกระฉ่อนในที่
 ทั่วไป, อย่าเชื่อเพราะสักว่ามีอยู่ในคัมภีร์ หรือในปิฎก, อย่าเชื่อโดยอาศัยเหตุผลทาง
 ตรรกะ คือเหตุผลทางตรรกวิทยา, อย่าเชื่อโดยนัย คืออย่าเชื่อโดยเหตุผลวิถีทาง
 ปรัชญา, อย่าเชื่อว่ามันตรงกับความคิดนึกของเรา หรือที่เราคิดนึกรู้สึกอยู่, อย่าเชื่อ
 ด้วยเหตุว่า มันทนต่อความพิสูจน์ของเราได้, อย่าเชื่อด้วยเหตุสักว่าผู้พูดมันน่าเชื่อ,
 อย่าเชื่อด้วยเหตุว่า สมณะผู้พูดนั้นเป็นอาจารย์ของเรา : นี้ในกาลามสูตร เป็นพระ
 พุทธภาษิต ตรัสไว้อย่างนี้; ยังเป็นความเชื่อ ไปตามเหตุปัจจัยภายนอก.

เราจะต้องมียถาภูตสัมมัมปัญญา คือปัญญาที่ถูกต้องตามที่เป็นจริง; เรา
 ไม่เชื่อ แต่เราก็ฟัง ที่เขาว่า ที่เขาพูด ที่สอนไว้ เขียนไว้ต่าง ๆ นั้น ก็อ่านดู
 ศึกษาดู. มาใคร่ครวญดูแล้วก็เห็นว่า อย่างนี้ไม่มีเหตุผลที่จะดับทุกข์ได้ ก็ไม่เอา;
 ถ้าเห็นว่า อย่างนี้มีเหตุผลที่ดับทุกข์ได้ก็เอามาศึกษาทดลองปฏิบัติดู ก็เกิดความ
 แน่ใจขึ้นมาว่า อย่างนี้ดับทุกข์ได้ ก็ถือเอา; นี้เรียกว่ายถาภูตสัมมัมปัญญา ไม่มี
 ความเชื่อ
 ที่มมาย.

ลักษณะถัดไปก็ว่า **ปัญญาสร้างศรัทธา,** ให้**ปัญญาสร้างศรัทธา;** เพราะว่าศรัทธา มันสร้างปัญญาไม่ได้, เว้นไว้แต่ว่าได้ทดลองปฏิบัติดูแล้ว ศรัทธาก็บอกว่าแน่ ถูก เพิ่มปัญญาได้; แต่ในขั้นตอนนี้ ปัญญาต้องสร้างศรัทธา.

ปัญญานั้นมันจะสร้างศรัทธาโดยอัตโนมัติ คือมันสร้างเอง; ขอให้เรารู้จริงเถอะ. รู้จริงในสิ่งใดมันจะมีความเชื่อหรือศรัทธาเกิดขึ้นมาในสิ่งนั้น โดยอัตโนมัติ; ไม่ใช่เข้กันขึ้นมา. เดียวนี้เรามีศรัทธาชนิดที่เข้กันขึ้นมาเสียมากกว่า เพราะไม่ให้ปัญญาสร้างศรัทธา มันก็อาศัยความเชื่อผู้อื่น ก็เหมือนกับเข้กันขึ้นมา; นี้มันไม่ถูกต้อง มันจะไม่เป็นที่พึ่งอันแท้จริงได้ มันจะโยกโคลงและเปลี่ยนแปลง.

ทีนี้ก็ว่า **จะศรัทธาในสิ่งใด ต้องรู้แจ้งในสิ่งนั้น ๆ จริง;** จะมีศรัทธาจะปลงศรัทธา ลงไปในสิ่งใด ต้องมีความรู้แจ้งในสิ่งนั้น ๆ จริง ๆ. เช่นว่าระบบการปฏิบัติมีอยู่อย่างนี้ จะศรัทธาในระบบนี้ ก็ต้องรู้แจ้งในระบบนั้นจริง ๆ; ก็มีหลักอยู่ที่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อีกนั่นแหละ.

จะศรัทธาในพระพุทธเจ้า ก็ต้องรู้จักพระพุทธเจ้ากันให้จริง ๆ, จะศรัทธาในพระธรรม ก็ต้องรู้จักพระธรรมกันให้จริง ๆ, จะศรัทธาในพระสงฆ์ ก็ต้องรู้จักพระสงฆ์กันให้จริง ๆ. ทีแรกรู้จักน้อย ศรัทธามันก็เกิดน้อย; ถ้าอยากให้เกิดมาก, อยากให้เกิดมาก ก็ศึกษาให้มาก จนรู้แจ้งมากขึ้นไป ศรัทธาก็เพิ่มขึ้นไป; นี้เรียกว่า **จะศรัทธาในสิ่งใด ต้องให้รู้แจ้งในสิ่งนั้น ๆ เสมอไป** อย่าหลับตาศรัทธา.

นี่เรื่องโลก ๆ เราก็มีศรัทธาอย่างโลก ๆ. เรื่องเหนือโลก เราก็มีศรัทธาอย่างเหนือโลก. ศรัทธาที่เป็นโลก ๆ ก็เรื่องวัตถุเสียโดยมาก; มันก็พอจะเห็นได้.

ศรัทธาโลก ๆ ก็อาศัยสิ่งรับประกันจากภายนอก ทางรูปธรรม ทางนามธรรมก็ได้; อาศัยความรู้ในระดับโลก ก็ให้ศรัทธาในระดับโลก. ถ้าพื้นโลก ก็ต้อง มีความรู้ในระดับที่พื้นโลก มีความเห็นแจ้งในเรื่องเหนือโลก และเห็นแจ้งในหนทางที่จะขึ้นไปถึงความเหนือโลกนั้น; นี้เรียกว่าโลกุตตรศรัทธา.

อยู่ในโลกอย่างโลก ๆ ก็มีโลกียศรัทธา แก้ปัญหาไปตามประสาโลก; ถ้าต้องการจะพ้นโลก ก็ต้องมีโลกุตตรศรัทธา เห็นแจ้งในเรื่องเหนือโลก และหนทางที่จะขึ้นไปสู่ภาวะที่เหนือโลกนั้น.

ทีนี้ก็ดูต่อไปว่า ศรัทธาอย่างโลก ๆ ก็ต้องมี เพราะว่าคนส่วนมากขึ้นไปเหนือโลกไม่ได้. คนส่วนใหญ่ในโลก ในประเทศไทยก็ตาม คนส่วนใหญ่นี้ไม่อาจจะขึ้นไปเหนือโลก ยังจะต้องอยู่ในวิสัยโลก, และที่มันเลวร้ายกว่านั้นอีกก็คือว่า คนส่วนมากไม่อาจจะมีปัญหา ท่านทั้งหลายจะเห็นด้วยกับอาตมาหรือไม่ก็สุดแท้ แต่อาตมาเห็นว่า ส่วนใหญ่ไม่มีปัญหา; ดังนั้น จึงสร้างศรัทธาที่ถูกต้องไม่ได้. เราจึงต้องมีระบบศรัทธาสำเร็จรูป สำหรับคนปัญญาอ่อน ที่ถูกต้อง; มีระบบศรัทธาสำเร็จรูป ไม่ต้องพิสูจน์ทดลองอะไร แต่มันถูกต้องที่ผู้รู้เขาได้วางไว้อย่างถูกต้อง; นี้เรียกว่า ศรัทธาสำเร็จรูป แล้วไว้ใจได้ว่าถูกต้อง. ศรัทธานี้มีไว้สำหรับมวลชนทั้งหลาย ที่ไม่อาจจะมีปัญหา. คนส่วนมากไม่อาจจะมีปัญหา ก็ไม่อาจจะมีศรัทธาที่ถูกต้องด้วยตนเอง; จึงต้องมีศรัทธาสำเร็จรูปแต่ว่าถูกต้องไว้ให้แก่คนส่วนใหญ่. นี้เราก็ไม่ถือว่างมงาย; เพราะว่าสัทธานั้นถูกต้อง วางไว้อย่างสำเร็จรูป โดยผู้มีสติปัญญาเป็นบัณฑิตนักปราชญ์, หรือที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ง่าย ๆ ตรง ๆ ก็มี ไม่ต้องพิสูจน์อะไรกันอีก บอกว่าให้มีศรัทธาอย่างนี้ ๆ.

ในโลกนี้จะต้องมีศรัทธาสำเร็จรูป สำหรับคนที่ไม่อาจจะมียัญญา; ก็จะปลอดภัยได้เหมือนกัน. ท่านลองคิดดูว่า ถ้ามันมีศรัทธาที่ถูกต้อง สำเร็จรูป สำหรับคนปัญญาอ่อนไม่ต้องคิด ไม่ต้องนึก ก็ถือกันไปด้วยความเชื่อ มันก็ปลอดภัยเหมือนกัน; แล้วส่วนใหญ่มันก็ยังเป็นอยู่อย่างนี้.

ที่นี้ การศึกษาทั่วไปของคนในโลกนี้ ควรจะมีระบบศรัทธาสำเร็จรูปชนิดนี้. เดี่ยวนี้มีปัญหาในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ในการศึกษาของโลก เขาไม่มีศรัทธาสำเร็จรูปชนิดนี้; ที่เคยมีอยู่ก่อนเขาก็โยนทิ้งเสีย, คือว่าการศึกษามัยปัจจุบันนี้ ละทิ้งศาสนา ยกเลิกศาสนา กันเอาเรื่องของศาสนาออกไป เพราะว่าศาสนานั้น มีศรัทธาสำเร็จรูปให้ถือ อย่างไม่ต้องพิสูจน์อะไรกันอีก.

คนแต่ก่อนเขาก็ถือ แล้วก็รอดตัวมาจนถึงบัดนี้; ครั้นมาถึงบัดนี้ คนในโลกนี้ไม่ชอบ เพราะไปชอบเรื่องวัตถุที่เจริญงอกงาม อย่างที่ว่าไม่รู้จักกิเลสไปเป็นทาสของกิเลสจนวินาศ นี้เขาชอบอย่างนี้. ศรัทธาสำเร็จรูปในทางศาสนา คอยห้าม วางไว้อย่างคอยห้าม ว่าอย่าไปหลงไหลในเรื่องกิเลส เรื่องเหยื่อของกิเลส; คนสมัยนี้ไม่ชอบ คนสมัยนี้จึงแยกศาสนา ออกไปเสียจากการศึกษา. ได้ยินว่าในบางรัฐของบางประเทศ มีกฎหมาย ว่าถ้าใครเอาเรื่องศาสนามาสอนในโรงเรียน แล้วผิดกฎหมายเลย; ถึงขนาดนี้ก็มี.

นี่โลกปัจจุบันนี้ ไม่มีศรัทธาสำเร็จรูป ไว้ให้แก่ลูกเด็ก ๆ หรือคนหนุ่มคนสาว ที่จะยึดถือเป็นหลัก. นี้เรียกว่าการศึกษาทั่วไปมันก็ไม่มีศาสนา; เป็นการศึกษาหมาหางด้วน คือสอนแต่หนังสือกับวิชาชีพก็พอแล้ว, เรื่องจิตใจไม่สอน เรื่องศาสนาไม่สอน เรื่องศีลธรรมไม่สอน ไม่เหมือนแต่ก่อน. ดังนั้น การศึกษาปัจจุบัน จึงมีลักษณะเหมือนกับสุนัขหางด้วน ไม่น่าดู ไม่เป็นไปถึงที่สุด.

อาตมาเห็นว่า ศรัทธาสำเร็จรูปตามแบบของศาสนานั้น ควรจะมีอยู่
ยังคงมีอยู่ในระบบการศึกษาของโลก; ก็ว่าก็จะได้มี สิ่งที่เรียกว่าบุญ ว่าบาป จะ
ได้กลัวบาป จะได้ขอบบุญ จะได้มีศีลธรรม มีความเมตตากรุณา มีความ
อ่อนโยน ต่อเพื่อนมนุษย์, ไม่เห็นแก่ประโยชน์ตัว แล้วก็มาเพื่อนกันได้ลงคอ มี
อาวุธที่จะฆ่ากันคราวละแสนล้านก็ได้, เดียวนี้. เมื่อไม่มีอะไรเป็นเครื่องเหนี่ยว
รั้ง ให้อัโลกมันก็ต้องมีการล้างผลาญกันในระดับนั้น.

ชาวพุทธควรก่อสร้างและพอกพูนศรัทธา; ให้เห็นตามที่เป็นจริงก่อน
แล้วก็มีศรัทธา : ช่วยกันกระทำให้เรา มีศรัทธา ให้เพื่อนมนุษย์ของเรามีศรัทธา
ให้มวลชนรอดตัวได้ด้วยศรัทธา ให้การศึกษาประกอบอยู่ด้วยศรัทธาสำเร็จรูป
ดังที่กล่าวมาแล้ว.

ปัญหาเกี่ยวกับศรัทธาของมวลชน

ที่นี้ก็มาพูดถึงตัวปัญหากันดีกว่า : ปัญหาแห่งมนุษย์ ปัญหาแห่งความ
เป็นมนุษย์เกี่ยวข้องกับศรัทธา; และศรัทธาของมวลชน มีอยู่อย่างสลับซับซ้อน
เหลือเกิน. ปัญหาของมวลชนในโลกทั้งโลกแก้ไขไม่ได้ เพราะว่าทำผิดในเรื่อง
เกี่ยวกับปัญญาและศรัทธา.

ดูให้ดี ๆ ในโลกปัจจุบันทั่วไปนี้ ศรัทธาที่งมงาย กำลังทำหน้าที่แทน
ศรัทธาที่แท้จริง. ที่นี้ก็คือ ที่กรุงเทพฯ ก็ดี ที่บ้านเมืองไหนก็ดี เขาก็ยังมีศรัทธาที่
งมงาย มาทำหน้าที่แทนศรัทธาที่แท้จริง; ถือศาสนากันแต่ปาก; ในที่ประชุมก็
พูดถึงศาสนา แต่การปฏิบัตินั้นมันไม่มี; ยิ่งไปกว่านั้น ศรัทธาที่งมงายนั้นแหละ
กลับมีอำนาจเหนือศรัทธาที่แท้จริง : ความเล้าลือกันอย่างงมงาย รับถือปฏิบัติ

กันมากกว่าที่จะมีศรัทธาที่แท้จริง. ศรัทธาที่มงายกำลังคือคตินเข้ามาสู่วงการ
ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิบัติ.

ในการศึกษาปริยัติธรรม ก็มีศรัทธาที่มงายคตินเข้ามา คือศึกษา
ด้วยศรัทธาที่มงาย; ในวงการปฏิบัติก็มีศรัทธาที่มงาย ปฏิบัติอย่างมงาย มี
ศรัทธาที่มงายคตินเข้ามาในวงการปฏิบัติ เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องภาวนา
อะไร; มันก็เลยมงายขึ้นไปถึงผลแห่งการปฏิบัติ ที่เราเรียกว่าปฏิบัติหวังผลจาก
การปฏิบัติผิดไปจากความประสงค์เดิมของพระพุทธเจ้า : แทนที่จะประสงค์มรรค
ผล นิพพาน ก็ประสงค์อะไรที่เป็นประโยชน์แก่ตน, เอาเรื่องของมรรค ผล นิพพาน
มาแสวงหาประโยชน์ของตน.

นี่ความมงายก็คตินเข้าไปสู่วงการปริยัติ วงการปฏิบัติ และวงการ
ปฏิบัติ. เมื่อการศึกษาในทางธรรม ในทางศาสนาไม่พอ; คนก็ต้องอาศัยศรัทธา
มงายกันไปก่อน จะทำอะไรได้; เมื่อศรัทธาที่แท้จริงมันไม่มี ก็ต้องอาศัย
ศรัทธาที่มงายกันไปก่อน. หรือเมื่อการศึกษาอย่างโลก ๆ นี้ไม่สมบูรณ์ ไม่ทำให้
คนมีปัญญาอย่างแท้จริงได้ คนก็ต้องมีศรัทธาอย่างมงายกันไปก่อน เหมือนกับว่า
ขอไปที. การศึกษาไม่พอก็เป็นโอกาสของศรัทธามงาย ก็จำเป็นจะต้องพึ่งพา
อาศัยศรัทธามงายกันไปก่อน.

ไปพิจารณาดูเถอะ ที่ไหนก็ตาม; แล้วถ้าดูถึงความจริงที่มันเป็นอยู่จริง
มันก็เป็นอย่างนั้นจริง, คือว่า ศรัทธาที่มงายนี้แหละ กำลังรักษาเปลือกของศาสนา
ไว้อย่างน่าพอใจ.

สิ่งที่เรียกว่า ศาสนานั้น อาจจะแยกได้เป็น ๒ ส่วน คือ เนื้อในของศาสนา แล้วก็ เปลือกของศาสนา. ข้อนี้ยังเข้าใจผิดกันอยู่มาก สิ่งที่เรียกว่าเปลือกก็มีความสำคัญเหมือนกัน; เพราะว่าถ้าไม่มีเปลือก เนื้อในมันอยู่ไม่ได้. แต่เดี๋ยวนี้มันมีแต่ความมกมาย ก็รักษากันไว้แต่ส่วนเปลือก เนื้อในก็ไม่ค่อยสนใจ เหมือนกับว่า *เลี้ยงไก่ไว้ให้สุนัขกิน.*

เปลือกของศาสนา ไม่ใช่จะดูถูก ดูหมิ่นอะไร มันก็จำเป็นจะต้องมี : จะต้องมีความอาราม โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรต่าง ๆ ทางศาสนา, นี่เป็นเปลือกของศาสนา หุ้มห่อศาสนาตัวจริง คือปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ มรรค ผล นิพพาน.

ศรัทธามกมายรักษาไว้ได้แต่เปลือกของศาสนา; แล้วก็ได้รับการไว้ได้อย่างมากมาย อย่างแท้จริง หรือว่าอย่างน่าพอใจ. ถ้าไม่มีศรัทธาอย่างมกมายแล้ว เปลือกของศาสนาก็จะหายไปด้วย เลยไม่มีอะไรเหลือ. พูดอย่างนี้จะเรียกว่าดูถูกดูหมิ่นก็ได้ ไม่มีเจตนา; แสดงให้เห็นว่า มันมีได้เพียงเท่านั้น มันมีอยู่ได้เพียงเท่านั้น.

เรายังขบใจศรัทธาที่มกมาย ยังรักษาไว้ได้ซึ่งเปลือกแห่งพระศาสนา; และที่มันยิ่งกว่านั้นก็คือว่า *ทำอย่างไรศรัทธาที่มกมายก็ไม่อาจจะหายไปจากโลก. แม้ในยุคปรมาณูยุคอวกาศ ของโลกนี้ ก็ยังต้องมีศรัทธาที่มกมายเหลืออยู่; ดังนั้นขอให้ระมัดระวังเรื่องอันเกี่ยวกับศรัทธา. เราไม่มีศรัทธาที่แท้จริง มีศรัทธาที่มกมายจะทำอย่างไร ก็พึงศรัทธาที่มกมาย กันอยู่อย่างนี้แหละ; โลกนี้มันจึงดีขึ้นไม่ได้ในด้านของจิตใจ. มียานพาหนะ เรือเร็ว เรือร้าย เกวียนหัก รถผูกง ก็อาศัยกันไปตามเรื่องของความจำเป็น. ใครจะมาสู้ศรัทธา แห่งพระพุทธศาสนาในโลกนี้*

ขึ้นมาให้ได้ ก็ยังหวังยาก ยังมองไม่เห็นตัว; เราจึงต้องอาศัยศรัทธาที่มงายกันไปก่อน. แม้ในยุคอวกาศ ยุคปรมาณู ยุคคอมพิวเตอร์ ยุคอิเล็กทรอนิกส์ นี่ก็ยังคงอาศัยศรัทธาที่มงาย; เพราะไม่เข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา หรือหัวใจของศาสนาใด ๆ ตามที่เขาถืออยู่.

นักวิทยาศาสตร์ ก็ให้ความเคารพแก่ศาสนา โดยคาดคะเนไว้ อย่างเหมา ๆ; เป็นนักวิทยาศาสตร์ทั้งที ก็ยังฝากไว้กับความเชื่อ เรื่องบุญ เรื่องกรรม เรื่องพระเจ้า เรื่องอะไรอย่างที่เราเรียกว่าเป็นความมงาย. มันจะเป็นความสว่างไสวแจ่มแจ้งไปไม่ได้ เพราะเขาไม่ศึกษา เขาไม่ยอมศึกษาพุทธศาสนา, ฝากไว้อย่างเหมา ๆ; ไปเรียนวิทยาศาสตร์มาแล้ว ก็ยังถือฤกษ์ ถือยาม อย่างนี้ก็มืออยู่ทั่วไป.

[สรุปความ]

นี่คือ ปัญหาของมนุษย์เราเกี่ยวกับศรัทธา. ในโลกนี้ ปัจจุบันนี้ เราก็ยังมีลักษณะอาการอย่างนี้, มีปัญหาอย่างนี้ เป็นปัญหาแห่งความเป็นมนุษย์ ยังไม่บริสุทธิ์สะอาด; เราก็ยังนอนไม่หลับสนิท ยังไม่มีจิตใจที่อยู่เหนือกิเลสเหนือทุกข์ได้ ตามความประสงค์ของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา.

สรุปความว่า สิ่งที่จะทำให้แน่ใจคือสัทธาในที่พืงนั้น ยังเป็นปัญหาอยู่ เป็นปัญหาท่วมทับคนเราอยู่; ยังจะต้องแก้กันอย่างประณีต จะทำหวัค ๆ เล่น ๆ ไม่ได้ จะต้องทำกันอย่างประณีตที่สุด. แก้ไม่ได้ โลกนี้ก็หาความสงบสุขไม่ได้; แม้ว่าโลกนี้จะเจริญในทางวัตถุก็ร่อยเท่าพันเท่า มันก็ไม่มี ความสงบสุขได้. โลกก่อนสมัยที่จะมีความรู้เรื่องอวกาศ เรื่องปรมาณู เรื่องอิเล็กทรอนิกส์นี้ เขาก็ไม่ได้เลวร้ายอะไร; มีความสงบสุข มากกว่าโลกยุคนี้ ซึ่งเจริญด้วยวิชาอย่างนี้.

แม้จะเจริญทางวัตถุอย่างนี้ อีกร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า ก็ยังไม่มี ความสงบสุข; มิหนำซ้ำจะมีความยุ่งยากลำบาก มีปัญหาเพิ่มขึ้นมากกว่าแต่ก่อนด้วยซ้ำไป เพราะเรื่องทางวัตถุนี้ จะลุ่มลึงเรื่องทางจิตใจ อย่างที่เรียกว่าเป็นข้าศึกต่อกัน; นี้เราก็มานูชาความเจริญทางวัตถุ ความเจริญทางธรรมะก็ลดถอยลงไป; มันมีแต่ข้าศึกของปัญญา ของศรัทธา ของศาสนา เราก็ไม่มีความแน่ใจ ที่จะทำให้อนหลับไม่ปวดหัว ไม่เป็นโรคประสาท.

ในสมัยนี้ จึงมีโรคปวดหัว โรคประสาท โรคนอนไม่หลับ มากกว่าสมัยก่อน ซึ่งไม่เจริญด้วยวัตถุ; นี้ก็เป็นหลักฐานที่เพียงพออยู่แล้ว ขอให้พวกเราทุกคนสนใจที่จะแก้ปัญหานั้นเกี่ยวกับศรัทธา คือความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง.

วัตถุอย่างเดียวเจริญเท่าใดก็ไม่เป็นที่พึ่งได้ ถ้ามันยังขาดเรื่องทางจิตใจ; อย่าสนใจทางวัตถุให้มากเกินไป, มาสนใจในเรื่องทางธรรมที่มันยังขาดอยู่ ให้มันเต็มขึ้นมา ให้มันเป็นคู่เคียงกันไป อย่างสมศักดิ์สมส่วน. เหมือนกับว่า เราไถนาเทียมไปด้วยควาย ๒ ตัว, ลากรดด้วยม้า ๒ ตัว. นั้นมันมีความหมาย : ควายตัวหนึ่งฉลาด ไม่ค่อยมีเรี่ยวมีแรง แต่รู้คำสั่งของคนไถนาดี, ควายตัวหนึ่งโง่ แต่มีเรี่ยวมีแรง; เอามาพ่วงกันเข้าแล้วก็ไถนาได้ดี. ม้าก็เหมือนกัน ตัวหนึ่งพอมแต่มีสติปัญญา รับคำสั่งได้ดี, ม้าตัวหนึ่งอ้วนพีแต่โง่; เอามาเทียมคู่กันเข้าแล้ว ก็ลากรดได้ดี. นี้เรื่องทางวัตถุ และเรื่องทางจิตใจ จะต้องเคียงคู่กันไปในลักษณะอย่างนี้. เดียวนี้เรามีแต่ศรัทธาในเรื่องวัตถุ หวังความก้าวหน้า เจริญสนุกสนาน แต่เรื่องทางวัตถุ มันก็ขาดเรื่องทางจิตใจ มันก็เป็นรถที่แล่นไปไม่ได้.

เขาก็ทำมาสำหรับเทียมด้วยม้า ๒ ตัว; เราเอาม้าตัวเดียวมาลาก มันก็ไปไม่ได้. ธรรมชาติหรือพระเป็นเจ้าอันสูงสุดนี้ เขาสร้างชีวิตขึ้นมาสำหรับลากไปด้วยความถูกต้องทั้ง ๒ ฝ่าย คือถูกต้องทั้งฝ่ายวัตถุและฝ่ายจิตใจ. เดียวนี้เรามาโยงเวลา บูชาแต่เรื่องทางวัตถุ จนเพื่อ จนเกิน, เรื่องทางจิตใจก็ไม่มี; โลกนี้ก็ตกนรกทั้งเป็น ไม่ต้องพูดอะไรมาก. คำว่าตกนรกทั้งเป็นนี้ มันอธิบายคืออยู่แล้วว่า ทำอย่างไรเสียก็ไม่มีความสุข เพราะสิ่งที่เป็นที่พึ่งนั้นมันไม่ถูกต้อง; แล้วคนก็ไม่มีการพึ่ง เพราะมันไม่มีที่พึ่งอันถูกต้อง ไม่มีปัญญา - ความรู้ที่ถูกต้องสำหรับสร้างศรัทธา; เราก็นอนไม่หลับ เราก็หวาดผวา มีชีวิตชนิดที่ไม่สงบเย็น ยังหวาดเสียว ยังหวาดผวา กระทั่งว่าไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม. อวิชาเหล่านี้มันทรมาณจิตใจ เราจึงไม่มีความสุข; ไม่ก้าวขึ้นสู่ระดับของพระอรียเจ้า คือระดับที่มีจิตใจอยู่เหนือความทุกข์ เหนือโลก เหนือความหลงใหลในโลก. ขอให้เขยิบเรื่องของศรัทธา ให้สูงขึ้นไป โดยการเขยิบเรื่องของปัญญา อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

เป็นอันว่าความเข้าใจในสิ่งซึ่งถือเอาเป็นที่พึ่งนั้น เป็นสิ่งสำคัญ. มันเป็นเรื่องที่ต้องมีตามธรรมชาติ นี่มันแน่นอนเด็ดขาดอย่างนี้ มันต้องมีตามธรรมชาติ; เมื่อเราไม่จัดการแก้ไขปรับปรุง ให้มันถูกต้อง มันก็ล้มละลาย โกลาหลวุ่นวาย ไม่มีประโยชน์อะไร.

เราจะฝืนธรรมชาติไม่ได้ มันเป็นเรื่องที่สูงสุดเด็ดขาด มีแต่เราจะต้องทำให้สมคล้องกับกฎของธรรมชาติ ว่าต้องทำอย่างนี้ ๆ ความทุกข์จึงจะดับไป. หวังว่าท่านทั้งหลายจะหยิบเอาไปพิจารณา ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๖ ว่าเราต้องมีความเข้าใจ. เราจะมีแต่ปัจจัย ๔ ทางร่างกายไม่พอ; ปัจจัยที่ ๕ ก็คืออยู่แล้ว มันช่วย

ขึ้นมาได้หน่อยหนึ่ง ก็มีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งกระตุ้น ให้พอใจ ให้เป็นสุข ในขั้นเตรียม
ในขั้นพื้นฐาน ในขั้นอยู่อย่างไม่ต้องทนทรมาน, แต่ไม่มั่นคง.

เดี๋ยวนี้เราก็จะสร้างความมั่นคง ด้วยสิ่งที่เรียกว่าศรัทธาอันเกิดมาจาก
ปัญญานี้. ขอให้รับเอาไปในฐานะ เป็นปัญหาแห่งมนุษย์ ที่มนุษย์จะต้องแก้ แล้ว
ก็ช่วยกันแก้ต่อไป; แก้ของตนเองได้แล้ว ก็สามารถจะแก้ของผู้อื่นได้ด้วย; โลก
นี้มันก็จะเป็โลกที่หมดปัญหา.

อาตมาได้บรรยายมาพอสมควรแก่เวลาแล้ว ขอได้นำไปพิจารณาดู. ถ้า
เห็นลู่ทาง ที่จะมีประโยชน์ ก็ขอได้ช่วยกันประพฤติกกระทำ ชักชวนกันให้ประพฤติก
กระทำให้เป็นวงกว้างออกไป. เราเป็นพุทธบริษัทชาวไทย ก็ปรับปรุงขยายสิ่ง
ที่เรียกว่าศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ ให้สะอาด ให้หมดจดอย่างนี้; แล้ว
ก็ให้เต็ม ให้สมบูรณ์ อย่าให้ขาด.

ถ้ามีปัญญาเข้ามาควบคุมแล้ว ไม่มีเกิน ไม่มีขาด, ไม่มีปัญญาแล้ว มัน
ก็ขาด ๆ เกิน ๆ มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์; จึงต้องพอกพูนปัญญา แล้วศรัทธาก็
จะถูกต้อง บริสุทธิ์ สะอาด ไม่ขาด ไม่เกิน; เราก็นอนหลับสนิทในทางจิต ทาง
วิญญาณ ด้วยอำนาจแห่งพระธรรม.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย
ได้สวดสาธยายบทพระธรรม ที่จะส่งเสริมกำลังใจให้ปฏิบัติหนทางแห่งพระพุทธ-
ศาสนาได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในบัดนี้.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๓ -

๑๗ มกราคม ๒๕๒๔

ความรู้สึแห่งมิตรภาพ ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๗

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๓ ในวันนี้, อาตมาก็จะได้กล่าวด้วย **ปัญหาแห่งมนุษย์** ต่อไปตามเดิม; แต่จะได้กล่าวโดย ห้วนย่อเฉพาะในวันนี้ว่า **ความรู้สึแห่งมิตรภาพ** เป็นปัจจัยที่ ๗ หรือในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๗.

[บรรณและบททวน]

ขอให้บททวนถึงการบรรยายชุดนี้ ว่าบรรยายเรื่อง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ**, หมายถึงความเป็นมนุษย์ มันมีปัญหอะไรบ้าง; โดยสรุปแล้ว มันก็มี **ปัญหาทาง**

ฝ่ายวัตถุ อย่างหนึ่ง, แล้วก็ ปัญหาในทางฝ่ายจิตใจ อีกอย่างหนึ่ง : รวมเป็น ๒ อย่าง.

ปัญหา ในที่นี้ ก็หมายถึง สิ่งที่จะเป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงชีวิตนั้นไว้; ถ้าเราไม่มีปัจจัยหล่อเลี้ยงชีวิต มันก็เป็นปัญหา คือมันยุ่งยาก มันทนอยู่ไม่ได้ มันต้องชวนชวาย. แต่ถ้าเรามีความสมบูรณ์ถูกต้อง ในปัจจัยเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ก็เรียกว่ามันหมดปัญหา.

ที่นี้ปัญหาทางฝ่ายวัตถุ หรือทางฝ่ายร่างกาย นี้ก็มีอยู่พวกหนึ่ง; ซึ่งโดยทั่วไปถือกันว่า แยกได้เป็น ๔ อย่าง คือปัญหาเรื่อง อาหารการกิน ปัญหาเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ปัญหาเรื่อง ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอย และปัญหาเรื่อง ความเจ็บไข้ การรักษาเยียวยาความเจ็บไข้. ถ้าได้ ๔ อย่างนี้แล้ว เราก็หมดปัญหาในทางฝ่ายวัตถุ หรือร่างกาย.

แต่ในฝ่ายจิตใจมันยังไม่หมด : มันยังต้องมีอะไรมาใช้เป็นปัจจัย หล่อเลี้ยงจิตใจ ให้เป็นที่พอใจ หรือสงบอกสงบใจอีกทีหนึ่ง; นี้เราเรียกว่า ปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗. แปลว่าเกินกว่า ๔ อย่างที่เราเคยรู้จักกัน. เรียกว่า ปัจจัยที่ ๕ ก็ได้, แล้วก็แจกเป็น อย่างที่ ๑ อย่างที่ ๒ อย่างที่ ๓; แต่อาตมาจะเรียกให้มันต่อลำดับกันไป ว่าเป็น ปัจจัยที่ ๕ ปัจจัยที่ ๖ ปัจจัยที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙, แล้วแต่มันจะมีสักเท่าไร หรือควรจะนึกถึงกันสักเท่าไร.

ปัจจัยด้านจิตใจ ฝ่ายจิตใจ ถ้าขาด จิตใจก็กระวนกระวาย, เหมือนกับว่าร่างกาย มันขาดปัจจัยฝ่ายร่างกาย; เห็นได้ง่าย ๆ ว่า บางคนก็มีอาหารกิน มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัย ไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บ, แต่ก็ต้องค้นหาอะไรบางอย่าง

มาบำรุงในฐานะปัจจัย : ชอบของเล่น ก็เอาของเล่นมาบำรุงจิตใจในส่วนนี้. เราจึงเห็นของเล่น ของส่งเสริมความรู้สึก ที่เป็นเรื่องเล่น เรื่องหัว. บางทีจะต้องเอานกเขามาไว้ขันสักตัว ให้มันสบายใจ; ฟังเล่นแล้วก็สบายใจ มากกว่าที่เพียงแต่จะมีอาหารกิน หรือมีที่อยู่อาศัย. บางคนมันก็เล่นอะไรมากไปกว่านั้น เพื่อเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ จึงจะพอใจ; ถ้าขาดสิ่งประเล้าประโลมใจมันก็เหงาหงอย มันก็คืนรนทนอยู่ไม่ได้ เพื่อจะแก้ความเหงาหงอยอันนี้. ไม่มีอะไรเป็นเครื่องสบายใจเสียเลยแล้ว จิตนี้ก็กระวนกระวาย หรือว่าขาดอนามัยในทางจิต, มันรบกวน; ฉะนั้น จึงมีปัจจัยสำหรับฝ่ายจิต หรือฝ่ายวิญญาณนั้นอีกพวกหนึ่งต่างหาก.

ใน ครั้งที่แล้ว ๆ มา ได้พูดถึงสิ่งประเล้าประโลมใจ ที่ถูกต้อง ที่ไม่ให้โทษ เอามาเป็นปัจจัยที่ ๕; แล้วก็ยกเอาความเชื่อในสิ่งอันเป็นที่พึ่งของตน : ตนหวังพึ่งสิ่งใด สิ่งนั้นแน่ใจ ว่าพึ่งได้, คนนั้นก็มีความสุขอนามัยทางจิตใจ นอนหลับสนิทเป็นต้น แล้วก็สบายดีโดยจิตใจ. ถ้าสิ่งที่ตนถือเอาเป็นที่พึ่ง หวังจะเป็นที่พึ่ง มันไม่แน่ใจว่าจะพึ่งได้, เขาก็ว่าเหวอย่างเดียวกันอีก เป็นโรคประสาทรบกวน; อาจจะเป็นบ้า ตายในที่สุดก็ได้, ถ้าเราไม่แน่ใจในสิ่งที่จะเป็นที่พึ่งของเรา. ดังนั้น คนจึงแสวงหาสิ่งซึ่งเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ชนิดที่แน่นอนลงไปว่าพึ่งได้ แล้วก็นอนตาหลับ มีจิตใจปกติ; นี้ก็เรียกว่าปัจจัยด้วยเหมือนกัน ปัจจัยที่เลยไปจากปัจจัยทั้ง ๔ จะเรียกว่าปัจจัยที่ ๖.

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

ความรู้สึกแห่งมิตรภาพช่วยทำให้จิตใจสงบเย็น

ที่นี้มาในวันนี้ อาตมาจะพูดถึง **ปัจจัยที่ ๗** ซึ่งเราจะต้องมี มีแล้วทำให้สบายใจ ให้จิตใจสงบเย็น เป็นอนามัยในทางจิต; ระบุปัจจัยที่ ๗ ว่า **ได้แก่ความรู้สึกแห่งมิตรภาพ.** ความรู้สึกแห่งมิตรภาพนี้ เป็นปัจจัยมากน้อยเท่าไร? ขอให้ลองคิดดู : ถ้าเราไม่มีความรู้สึกแห่งมิตรภาพแล้ว เราจะเป็นอย่างไร? คือเรารู้สึกว่าทุกคนเป็นศัตรูแก่เรา รอบ ๆ บ้านเรามีแต่ศัตรู เราจะเป็นอย่างไรบ้าง? **เราก็นอนไม่หลับ** แล้วก็ **เป็นประสาทรบกวน** กระทั่ง **เป็นบ้า**, นี่ถ้าเราไม่มีความรู้สึกแห่งมิตรภาพ ว่าเรามีอยู่เพียงพอ; เหมือนกับว่าเราอยู่ในท่ามกลางศัตรูนี้ เราจะเป็นอย่างไรนั่นแหละ. ขอให้ลองคิดดูเถิดว่า มันขาดปัจจัยอันนี้ คือความรู้สึกแห่งมิตรภาพ. เขาจึงมีขนบธรรมเนียมประเพณีมาด้วยเสร็จ เป็นวัฒนธรรม หรือเป็นหลักทางศีลธรรมก็ได้; คือ **จะสร้างความเป็นมิตรรอบด้าน** จนรู้สึกได้ว่า เราอยู่ในท่ามกลางการแวดล้อมของผู้ที่เป็นมิตร เราก็นอนหลับสนิทและสบาย. ถ้าขาดความรู้สึกอันนี้เรานอนหลับไม่ได้ เราระแวง เราสะดุ้ง เราผวาอยู่เสมอ; ในที่สุด ก็จะต้องมีจิตวิปริต เป็นบ้า และก็ต้องตายด้วยเหมือนกัน เพราะมันทรมาณใจไม่สิ้นสุด.

ดังนั้น จึงถือว่า ความรู้สึกอย่างนี้ เป็นปัจจัยที่จะต้องมี คือเป็นปัจจัยในฝ่ายด้านจิตใจ. ไม่ใช่เพียงแต่เรามีข้าวกิน มีเสื้อผ้า มีที่อยู่อาศัย มียารักษาโรคแล้ว มันก็จะเป็นสุขสบายได้; **แม้ว่ามีปัจจัยเหล่านั้น ทำให้พอออกพอใจได้ มันก็อยู่แค่ทางวัตถุ เท่านั้นเอง.** ก็ลองเทียบเคียงดูว่า มีปัจจัยทั้ง ๔ เหล่านี้แล้ว แต่รู้สึกได้ว่าเราอยู่ในท่ามกลางศัตรู นี่มันจะเป็นอย่างไร; มันก็จะหมดความหมายไปด้วยซ้ำไป : **ปัจจัยหรือความร่ำรวยด้วยปัจจัยทางวัตถุ ก็หมดความหมายไปด้วย** ในเมื่อว่าเรานั้นอยู่ในท่ามกลางศัตรู.

ขอให้นึกถึงว่า ความรู้สึกแห่งมิตรภาพนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เรามีจิตใจหยุดเย็น สงบ ปกติ หรือนอนหลับได้; อาตมาจึงนำเอามากล่าวในฐานะเป็นปัจจัย เรียกว่าที่ ๗ ก็ได้, หรือเป็นที่ ๓ ในหมวดปัจจัยทางวิญญาณก็ได้.

ความรู้สึกแห่งมิตรภาพเนื่องมาแต่สัญญาตญาณแห่งการรวมหมู่

มิตรภาพ แปลว่า ภาวะแห่งความเป็นมิตร. ทุกคนคงจะฟังออก เข้าใจว่า มิตรภาพนะ – ภาวะแห่งความเป็นมิตร; คือ อยู่กันอย่างมิตร และ รู้สึกว่าเรามีมิตร. นี้เรียกว่า ความรู้สึกแห่งมิตรภาพ คือความรู้สึกว่าเรามีมิตร เราอยู่ในท่ามกลางมิตร. มิตรภาพ หรือความรู้สึกอันนี้ จำเป็นที่จะต้องหล่อเลี้ยงจิตใจ ให้เยือกเย็นเป็นสุข; ตลอดเวลาที่ยังไม่หมดกิเลส ตลอดเวลาที่ยังเป็นบุญชนคนธรรมดาอยู่ นี้ ก็ยังมีตัวมีตนเป็นของตนอยู่ ยึดถืออย่างนี้อยู่แล้ว จะต้องมีความรู้สึกแห่งมิตรภาพ มาหล่อเลี้ยงจิตใจนั้นไว้; เว้นเสียแต่ว่าเป็นพระอรหันต์ มีจิตใจหลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวง อยู่เหนือความรู้สึกว่าตัวกู ว่าของกู, จิตใจอย่างนี้ก็อยู่เหนือความรู้สึก ว่าต้องการมิตรภาพ. เพราะว่าพระอรหันต์ หลุดรอดพ้นไปจากความทุกข์ หรือปัญหาทั้งปวงแล้ว จึงไม่ได้ต้องการมิตรมาช่วยอะไรอีก แต่ท่านก็ไม่มีตัวตน สำหรับให้ศัตรูเบียดเบียน ดังนั้นท่านจึงไม่ต้องการมิตร. แต่มันก็มีผลเท่ากับว่ามีมิตรดีถึงที่สุดแล้ว : ท่านมีธรรมะเป็นมิตร ท่านมีพระนิพพานเป็นมิตร; ฟังคุณมันก็น่าหัว – มีธรรมะเป็นมิตร มีความหลุดพ้นเป็นมิตร มีพระนิพพานเป็นมิตรของพระอรหันต์. ดังนั้น ท่านจึงไม่ต้องการมิตรอย่างธรรมดา

สามัญของบุรุษที่ยังมีตัวกู-ของกู เขาก็ต้องการมิตรภาพในรูปแบบหนึ่ง. จึงกล่าวได้ว่า ตลอดเวลาที่ยังมีตัวกู มีตัวมีตน ยึดถืออยู่ ยังต้องการมิตรภาพอยู่; มิฉะนั้นจะนอนไม่หลับ จะเสียนามัยในทางจิต จะเป็นโรคประสาท หรือเป็นบ้าตาย.

คว้ามั่นสำคัญมาก สำคัญน้อย, ก็ต้องคุกกันให้ลึกลงไปถึงสิ่งที่เรียกว่า สัญชาตญาณ คือ ญาณ - ความรู้ที่เกิดขึ้นมาได้เองตามธรรมชาติ ไม่ต้องเล่าเรียนอะไร. สัญชาตญาณแห่งความมีตัวกู มันก็มีตัวกูกันได้ทุกคน, สัญชาตญาณแห่งการกินอาหาร มันจึงแสวงหาอาหารกิน, สัญชาตญาณแห่งการต่อสู้ มันก็ต่อสู้ไม่ยอมแพ้; ยังมีสัญชาตญาณอีกหลายอย่าง และที่จำเป็นที่สุดอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ สัญชาตญาณแห่งการอยู่กันเป็นหมู่. ท่านจะเห็นได้ว่า สัตว์เดรัจฉานก็อยู่กันเป็นหมู่, มันรวมหมู่ รวมฝูง เข้าไปเป็นฝูง; นั่นมันทำไปโดยสัญชาตญาณ. ไม่ต้องมีใครจัดให้ มันจัดของมันเองได้; ลองปล่อยไปตามธรรมชาติเถอะ สัตว์เดรัจฉานจะจับหมู่ จับฝูงกันเอง แล้วก็อยู่กันอย่างร่วมหมู่วางฝูง; เรียกว่า **สัญชาตญาณแห่งการรวมหมู่.**

ถึงมนุษย์ ก็เหมือนกันแหละ ในตอนแรก ๆ ก็อยู่กันเป็นฝูง เพราะว่า มันได้ประโยชน์ มันปลอดภัย; เมื่อมนุษย์เจริญขึ้น มันก็ยังแยกกันอยู่เป็นพวก ๆ, แม้ว่าจะไม่เป็นฝูง อย่างฝูงวัว ฝูงควาย มันก็ต้องเป็นฝูงอย่างเป็นกลุ่ม เป็นหย่อม เป็นหมู่บ้านนี้ หย่อมนี้; มันสัมพันธ์กันได้ก็โดยสัญชาตญาณที่เคยอยู่กันเป็นฝูง ยังไม่อยากจะละทิ้งกัน.

ขอให้นึกดูว่า ความรู้สึกเมื่ออยู่กันเป็นหมู่นั้น มันต่างกันอย่างไร : ถ้าเรากินคนเดียว มีความสุขยิ่งกว่ากินหลายคนไหม ? นอนคนเดียว ทำงานคนเดียว นี่มันสนุกไหม ? ก็จะพบว่า เราารู้สึกได้เองว่า มันไม่สนุก หรือมันไม่ค่อยจะเป็น

สุข, สู้กันหลายคน นอนหลายคน ทำงานกันหลายคนไม่ได้, มันเป็นความ
 อบอุ่นใจและเป็นสุข; นี่มันเนื่องกันมาแต่สัญชาตญาณแห่งการรวมกันเป็นหมู่
 ของธรรมชาติ. จะได้พิจารณากันให้ดี ว่าความรู้สึกที่อยากอยู่กันเป็นหมู่ นี้ มันฝัง
 อยู่ในสันดาน ในสัญชาตญาณมันต้องการอย่างนั้น, ถ้าไม่ได้อย่างนั้นมันว่าเหว
 เมื่อว่าเหวมันก็ไม่เป็นสุข; ฉะนั้น จึงเป็นปัจจัยอันหนึ่งที่จะทำให้จิตใจเป็นสุข
 คือความรู้สึกแห่งมิตรภาพ. เราารู้สึกว่า เรามีมิตรที่รวมกันเป็นหมู่ เพราะมาจาก
 สัญชาตญาณ แห่งการอยู่กันเป็นหมู่ มันจึงลึกซึ้ง. ศีลธรรมก็สอนให้รักผู้อื่น ให้
 รวมกันเป็นหมู่ เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, เขาก็มุ่งหมายอันนี้แหละ
 แต่เขาก็พูดไว้อีกทางหนึ่ง คือเป็นทางของศีลธรรม หรือศาสนา.

เดี๋ยวนี้เราจะพูดอย่างจิตวิทยาธรรมดา ๆ ที่คนเราจะรู้สึกได้ ให้สังเกต
 เอาเอง. สัญชาตญาณแห่งการรวมกันเป็นหมู่ นี้ มันมีอยู่ในใจ ในส่วนลึกของจิตใจ
 มันจึงอยากจะรวมหมู่ มันจึงอุตส่าห์เสาะแสวงหาจนพบเพื่อน เพื่อจะได้อยู่กัน
 เป็นหมู่; กระทั่งว่าหมู่มนุษย์ หมู่สัตว์เดรัจฉาน, กระทั่งหมู่ต้นไม้ต้นไม้ มันก็มี
 สัญชาตญาณแห่งการรวมกันเป็นหมู่ แต่มันแสดงออกเหมือนมนุษย์ไม่ได้ มันพูด
 ไม่ได้ มันอะไรไม่ได้หลาย ๆ อย่าง.

เรามีความรู้สึกเกี่ยวกับมิตรภาพนี้อย่างไรบ้าง ? อาตมาประมาณเอา
 เองว่า ความรู้สึกที่อยากให้เพื่อนช่วย ให้ผู้อื่นช่วยเรา มีมากอยู่ในใจของคนแต่ละ
 คน ประมาณว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ เราอยากจะทำให้ทุกคนช่วยเรา ให้ผู้อื่นช่วยเรา;
 แล้วประมาณสัก ๓๐ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ที่เราอยากจะช่วยผู้อื่น. อาตมาประมาณ
 เอาเองว่า โดยทั่วไปมันคงจะเป็นอย่างนี้. เพราะว่าเรามันยังมีตัวตน ยังมีความเห็น
 แก่ตน อยากให้ผู้อื่นช่วยเรา เป็นมิตรของเรานั้นราว ๙๐ ส่วนใน ๑๐๐ ส่วน; ที่

เราอยากจะช่วยผู้อื่น หรือทำตนเป็นมิตรกับผู้อื่นนั้น จะมีสัก ๓๐ ส่วนใน ๑๐๐ ส่วน; จริงหรือไม่จริง.

ถ้าใครมันมีเท่า ๆ กัน คนนั้นพิเศษแล้ว; ถ้าใครมัน มีความอยากช่วยผู้อื่นตั้ง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์เต็ม นั้นพิเศษที่สุด มันจะมีแต่พระอรหันต์หรือผู้หลุดพ้นแล้วเท่านั้น. แต่เดี๋ยวนี้เราเป็นบุรุษคนธรรมดาสามัญ มันมีความเห็นแก่ตัวอยู่ไม่น้อย อยากให้ผู้อื่นช่วยเราตั้ง ๗๐ เปอร์เซ็นต์; เราอยากจะช่วยผู้อื่นสัก ๓๐ เปอร์เซ็นต์. แต่อย่างไรก็ดี มันคงเป็นมิตรภาพอยู่นั้นแหละ : เราอยากจะให้ผู้อื่นช่วยเรา คือเราต้องการมิตรภาพจากผู้อื่น; และเราก็อยากจะช่วยผู้อื่น คืออยากจะมีมิตร มีความเป็นมิตรกับผู้อื่น. มันก็หมายถึงมิตรภาพเหมือนกัน : มิตรภาพที่เราอยากจะทำแก่ผู้อื่น, อย่างน้อยก็มีมิตรภาพที่เราอยากจะให้ผู้อื่นกระทำแก่เรา; เพราะว่าเรายังมีกิเลสที่พอจะเห็นแก่ตัวอยู่. นี้ผลของสัญชาตญาณ แห่งการต้องการรวมกันเป็นหมู่ หรือมิตรภาพ.

มิตรมีทั้งอย่างภาษาคนและภาษาธรรม

เฮ้, ที่นี้ดูกันเรื่อย ๆ ไป ถึงคำว่ามิตรนี้; มิตร คือความรู้สึกว่าเป็นมิตรตรงกันข้ามกับความรู้สึกว่าศัตรู. นี้เรามีมิตรอยู่หลายชนิด อยากจะให้มองดูให้ครบ ให้ถ้วนทุกชนิด ว่ามันมีมิตรอะไรบ้าง? มิตร ความหมายในทางภาษาคน ก็มี, ความหมายในทางภาษาธรรม ก็มี.

มิตรในทางภาษาคน ก็คือคน คนด้วยกันแหละ เป็นมิตรแก่กัน; แต่ **ความหมายในทางภาษาธรรม** ธรรมะนั้นแหละเป็นมิตรแก่เรา เป็นมิตรของเรา เป็นมิตรของคน. คนก็เอามาเป็นมิตรได้; ธรรมะก็เอามาเป็นมิตรได้.

เมื่อกล่าวโดยภาษาคน, เราก็มียคนที่เป็นมิตร : มิตรในเรือนก็มี, มิตรนอกเรือนก็มี.

มิตรในเรือนเห็นชัด ๆ อยู่แล้วว่า อยู่ร่วมบ้านเรือนกัน ก็มีมิตรอยู่ในเรือน; **มิตรภาพในเรือน** ทำให้เราไม่อยากจะแยกเรือนออกไป. คงจะเป็นมาตั้งแต่โบราณ มีครอบครัว มีภรรยา สามีแล้ว ก็ยังไม่อยากจะแยกออกไปจากเรือน, อยาจะอยู่รวม ๆ กัน ตามเดิม; เรือนจึงต้องขยายให้กว้างออกไป ให้อยู่กันได้ทั้งพ่อแม่ และลูกหลาน ที่มันจะแต่งงานเป็นครอบครัวเพิ่มขึ้น. เราจึงเห็นบ้านโบราณ ๆ เป็นวงใหญ่ มีชานกลาง ตรงกลางกว้างขวาง แล้วก็มีห้อง มีสัดส่วน ที่จะอยู่กันเป็นคู่ส่วนตัวเมียได้หลาย ๆ คู่. **นี่เพราะสัญชาตญาณ** อยาจะรวมกันอยู่เป็นหมู่ เป็นฝูง ไม่อยาจะแยกจากกัน ไม่อยาจะแยกเรือนออกไป; จนกว่าจะเกิดสมัยใหม่ เกิดความจำเป็น หรือกิเลสตัณหา มันพาไปมากกว่าสัญชาตญาณเดิม ๆ มันก็แยกเรือนไป. ไม่อยาจะแยกเรือน ไม่อยาจะแยกออกจากหมู่ นี่เป็นสัญชาตญาณเดิม ๆ; **ทีนี้ถ้าต้องแยกออกไป** มันก็ไม่อยาจะไปอยู่ไกล ๆ มันอยาจะอยู่ใกล้ ๆ ที่จะเรียกร้องกันถึง สัมพันธ์กันถึง เพราะมันไม่อยาจะแยกไป.

ทีนี้ **มิตรนอกเรือนออกไป** ก็หมายความว่ามันจำเป็น หรือมันอยู่กันคนละเรือน; แต่มันก็ต้องสร้างมิตร สร้างมิตรระหว่างเรือน. เลยเกิดมิตรที่อยู่นอก

เรือน มิได้อยู่ร่วมเรือน, แต่วามันอยู่ในระยะที่จะทำการสัมพันธ์กันได้ ช่วยเหลือกันได้อะไรกันได้เหมือนมิตร; โดยเฉพาะอย่างยิ่งประโยชน์มันยังสัมพันธ์กันอยู่. คุณเถอะแม้ว่าอยู่กันคนละหมู่บ้าน คนละตำบล, เมื่อประโยชน์มันยังสัมพันธ์กันอยู่ มันก็มีมิตรภาพ. นี้เรียกว่ามิตรนอกเรือน. มิตรชนิดนี้เป็นคน คนด้วยกัน เราจึงเรียกว่า มิตรในภาษาคน.

ที่นี้ มิตรในทางธรรม ในภาษาธรรม ก็ได้แก่สิ่งที่เป็นนามธรรม; คือ ธรรมะ ที่เราประพฤติปฏิบัตินั้นแหละกลายเป็นมิตร, หรือว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรายึดถือว่าศักดิ์สิทธิ์สามารถคุ้มครอง เราก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นมิตร. เรามีพระเป็นเจ้าเป็นมิตร ถ้าเราถือพระเป็นเจ้า, หรือว่าเราถือศาสนาที่ว่ามีพระเป็นเจ้า ก็เอาพระเป็นเจ้า ซึ่งที่แท้ก็เป็นนามธรรมในความรู้สึกนะ มาเป็นมิตร; กระทั่งว่า เอาอมตธรรม หรือพระนิพพานเป็นมิตร คือเรามีผลแห่งการปฏิบัติถึงที่สุด อยู่ประจำกับเรา ก็เป็นมิตรของเรา. นี้เรียกว่ามิตรในภาษาธรรม เป็นนามธรรม.

ถ้าเรามีมิตรทั้งทางภาษาคนและภาษาธรรมก็วิเศษแหละ : คนก็เป็นมิตร, ธรรมะก็เป็นมิตร. มิตรภาษาคนก็ดี มิตรภาษาธรรมก็ดี ล้วนแต่เป็นเครื่องอุ่นอกอุ่นใจ ให้เราเย็นอกเย็นใจ ให้เราสงบใจไม่ว้าเหว่ รู้สึกเป็นสุข รู้สึกว่าปลอดภัย; นี้เป็นปัจจัยอย่างนี้. ถ้าขาดความรู้สึกอย่างนี้ เราก็กระสับกระส่าย หรือนอนไม่หลับ เพราะรู้สึกว่าคุณขาดมิตร.

คำว่า มิตร โดยพยัญชนะและไวยากรณ์

เฮ้, ทีนี้ก็มาพิจารณากันถึงคำพูดคำนี้ คือคำว่ามิตร. ควรจะพูดถึงคำว่ามิตรกันแล้ว; ไม่พูดแต่ทีแรก. อาตมาไม่มีวิธีพูดเหมือนใครดอก; คนอื่นเขาอาจจะพูดถึงคำว่ามิตร เป็นเรื่องแรก แล้วก็อธิบาย, กว่าจะรู้เรื่องมันก็ลืมหวมด. เคียนี่พูดเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกันก่อน เป็นฐานพอที่จะเข้าใจจึงจะพูดคำว่ามิตร; พอพูดถึงคำว่ามิตรโดยพยัญชนะก็ตาม มันก็เข้าใจได้ง่าย. เราจะเอาตามภาษาที่ใช้พูดกันอยู่ ว่า โดยคำพูด โดยพยัญชนะ มันมีคำว่ามิตร ก็แปลว่า ผู้ที่จะต้องเคารพหรือว่า เอามาทำไว้ในใจ.

ผู้หรือสิ่งที่เราต้องเอามาทำไว้ในใจ นั้นแหละคือมิตร แปลว่ามิตร; แล้วก็มีคำแทนกันได้อีกหลาย ๆ คำ เช่นคำว่า สหาย, “สหาย” คำนี้แปลว่า **ไปด้วยกัน** : สะหะ – ด้วยกัน, ยะ – ไป, สหายแปลว่า **ไปด้วยกัน** หมายความว่ามันเดินทางร่วมกัน; เรียกว่า สหาย แปลว่า **ผู้ไปด้วยกัน** ก็คือมิตร. บางทีใช้คำว่า สหจร ตรง ๆ เลย : สะหะ แปลว่า **ด้วยกัน**, จร ก็แปลว่า **ไป** ก็ยังคงแปลว่าไป; สหจรก็หมายถึงมิตร. ทีนี้ สหธรรมิก สหธรรมิกะ ก็แปลว่า **มีธรรมะร่วมกัน** ก็คือมิตร คือมีการประพฤติ การกระทำ การศึกษา การอะไรต่าง ๆ ร่วมกัน นี่เขาเรียกว่า สหธรรมิก นั่นก็คือมิตรนั่นเอง. คำว่า สขา แปลว่า **ที่เกี่ยวข้องกัน**; คำว่าสขานี้ก็แปลว่าเป็นมิตร คือมันยังเกี่ยวข้องกัน. เหมือนกับว่าต้นไม้มีหลาย ๆ กิ่งนี้ แต่ละกิ่งมันก็เกี่ยวกับต้นของมัน เราเรียกว่าสขา ก็แปลว่ามิตร. นี่เราเรียกว่า สมร คือว่า **ร่วมตายด้วยกัน** นี่ก็หมายถึงมิตร. ร่วมตายด้วยกันอย่างภาษาโลก ๆ ภาษากิเลสก็เรื่องกามารมณ์เรื่องรักคูเหมือนจะกลืนกัน ตายร่วมกัน; แต่มันเป็นเรื่องของกิเลส มันสนองกิเลสก็มี, หรือถ้ารู้จักมิตรจริง ๆ สนองมิตรภาพก็มี.

นั้นความรักถึงขนาดที่ว่าร่วมเป็นร่วมตายกันนั้น : บางทีมันก็ *สนองกิเลส*; แต่บางทีมันก็ *สนองมิตรภาพอันบริสุทธิ์*, หรือบางทีมันก็เป็นพร้อมกันทั้ง ๒ อย่าง. เช่น รักกันด้วยกิเลส ปานจะกลืนกัน, นี่ก็เอาเป็นเรื่องของกิเลส เป็นสมรรถของกิเลส. แต่ถ้า มันมีธรรมะด้วยกัน มันหวังธรรมะด้วยกัน มีธรรมะร่วมกัน มันก็เป็น สมรรถที่สนองมิตรภาพ. มันก็มีได้ทั้งสองอย่างก็ได้ ในบุคคลที่มีธรรมะ : ไม่สนองกิเลสจนถึงกับว่าเลวทรามลามก อนาคต, ไม่; แต่ว่ามีกิเลสอยู่บ้าง มันก็ต้องรักกันตามภาษาสัตว์ที่มีกิเลส มันก็รักกันเพื่อสนองกิเลส, แต่มีมิตรภาพที่จะพึงสนองต่อกัน เช่นอยู่กันจนแก่ จนเฒ่า จนตายแล้ว ไม่มีกิเลสจะเรียกร้องแล้ว มันยังต้องสนองมิตรภาพต่อกันและกัน : นี่มันก็เป็น ร่วมตายกัน – เป็นสมรรถร่วมตายกัน ด้วยการสนองมิตรภาพ. ดูให้ดี ๆ เถอะว่า ร่วมเป็นร่วมตายนี้ มันทำไปเพื่อสนองกิเลส หรือว่ามันเพื่อสนองมิตรภาพอันบริสุทธิ์.

ยังมีคำอีกคำหนึ่งในภาษาบาลี เรียกว่าสัมมะ, สัมมะ แปลว่า เสมอกัน; มันมีความคิด ความนึก การกระทำอะไรเข้ารอยกัน เสมอกัน นี่เรียกว่า สัมมะ, คำนี้ก็แปลว่า มิตร. รวมความว่า มันไปด้วยกัน มันอยู่ด้วยกัน มันเกี่ยวข้องเป็นแขนงกัน มันร่วมมือกัน. แม้แต่คำว่า ทุติโย, ทุติโย, ปฐโม, ทุติโย, ตติโยนี่, คำว่า ทุติยะ นั่นก็แปลว่ามิตร คือ เป็นบุคคลที่สองที่จำเป็นสำหรับบุคคลนั้น. บุคคลที่ ๒ จากเราก็คือมิตรของเรา; เป็นภรรยาสามีอะไรก็ได้ มันเป็นมิตรในฐานะเป็นบุคคลที่ ๒ ที่ต้องเกี่ยวข้องกัน.

นี้แหละคำว่ามิตรมีความหมายอย่างนี้; ถ้าขาดเสียจะเป็นอย่างไร ก็ลองนึกดู : มันไม่ทำให้เกิดความแน่ใจ พอใจ ยื่นอก ยื่นใจ เมื่อไม่มีมิตร; จึงเป็นปัจจัยที่จะต้องมี.

จะพูดให้สรุปสั้น ๆ : มิตรคือผู้ที่คอยแต่จะให้; อมิตรคือผู้ที่คอยแต่จะเอา. ผู้ที่คอยแต่จะเอาเรื่อนี้มันเป็นอมิตร; ผู้ที่คอยแต่จะให้เรื่อนี้มันเป็นมิตร. ทีนี้ถ้าทำกันคนละครึ่ง มันก็มีความเป็นมิตรที่เจอกันไป เรียกว่าเป็นมิตรก็ได้. เราสังเกตดูได้ง่ายว่า คนนี้มันคอยแต่จะเอา, หรือว่าคนนี้มันคอยแต่จะให้. **ไอ้คนที่คอยแต่จะให้นะ คือคนที่เรียกว่ามิตร** ตามความหมายของคำคำนี้. คนที่คิดแต่จะเอา จะรับท่าเดียวนี้ มันไม่ใช่มิตรหรอก มันเป็นมิตรไม่ได้. แต่แล้วเราดูอย่างคนธรรมดาบุญชนนี้ มันจะให้ฝ่ายเดียวมันก็จะทำยาก มันก็รับบ้าง; ก็เกิดการผูกพันกัน **เป็นการให้และการรับที่ผูกพันกัน.** นี่คือมิตรภาพอย่างสามัญอย่างบุญชน อย่างโลกิยะ. ถ้าเป็นโลกุตตระแท้จริง มันไม่มีตัวตนที่จะทำอย่างนั้น; มันให้หมดเลย.

เฮ้, ทีนี้ดูต่อไปถึง **พฤติกรรมของมิตร.** มนุษย์โดยทั่วไปต้องการมิตร; แล้วก็มีมิตรสำหรับทำอะไร ? ก็มีมิตรสำหรับจะช่วยเหลือกันเมื่อมีอันตราย; เป็นสัตตชาติญาณที่จะรวมอยู่กันเป็นฝูง แล้วมันก็เกิดสัตตชาติญาณที่จะช่วยกันเมื่อมีอันตราย. สัตว์เดรัจฉาน สุนัข แมว เป็นต้นี้ เมื่อมีใครมากัดเพื่อนของมัน มันก็ช่วยเหลือเพื่อนของมัน ที่เรียกว่า **รุมกันทีเดียว, รุมกันเหมือนหมาวัด.** เรามีหมาแปลกเข้ามาในวัดตัวหนึ่ง, หมาวัดทุกตัวมันจะช่วยกันรุมกัด หรือ

จับไปปล่อยไป. นี่สัญชาตญาณแห่งการรวมฝูง มันจะช่วยทำให้ช่วยเหลือกันเมื่อมีอันตราย.

แล้ว มันมีพฤติกรรมที่ช่วยแบ่งหน้าที่กันทำ, เป็นสัญชาตญาณเดิม ๆ เหมือนกัน, ถ้าอยู่กันเป็นหมู่ฝูงมากเกินไป. นักศึกษาธรรมชาติวิทยา เขาศึกษาเรื่องมด เรื่องปลวก เรื่องแมลงผึ้ง ที่อยู่กันเป็นจำนวนมาก ๆ นั่นนะ มันก็แบ่งหน้าที่กันทำ : พวกหนึ่งทำรัง, พวกหนึ่งหาอาหาร, พวกหนึ่งสืบพันธุ์กับนางพญา, พวกหนึ่งก็ทำหน้าที่อารักขา เป็นผู้ต่อต้านศัตรู. ในผึ้ง แมลงผึ้งรังหนึ่งก็ดี ปลวก ปลวกจอมหนึ่งก็ดี มด แมลงรังหนึ่งก็ดี แบ่งหน้าที่กันทำอย่างนี้; มันก็มาแต่สัญชาตญาณแห่งการจะอยู่รวมกันเป็นหมู่หรือมีมิตรภาพ. มันทำให้งานหนัก กลายเป็นงานเบา; ถ้าเรามีมิตร งานหนักมันก็จะกลายเป็นงานเบา. เมื่อประโยชน์หรือความต้องการเกิดขึ้นแล้ว มิตรหรือสหายก็ช่วยให้มีความสุข; สิ่งที่เราเรียกว่ามิตร มันก็มีโดยธรรมชาติ โดยสัญชาตญาณ. มิตรภาพนี้มันทำให้เกิดการกระทำร่วมกัน ที่เรียกว่าสหกรณ์.

เดี๋ยวนี้ในโลกมนุษย์เรา สนใจวิธีการสหกรณ์ : จะเอาสิ่งๆ ที่เรียกว่า สหกรณ์นี้ มาแก้ปัญหาคำต่างๆ; แล้วมันก็จริง มันอาจจะทำได้จริง, ถ้ามันเป็น สหกรณ์ที่ทำได้จริง คือมีธรรมชาติ. เดี่ยวนี้ไม่มีธรรมชาติ มีแต่สหกิจมันก็ล้มละลาย, ถ้ามีธรรมชาติมันก็รวมกันได้เป็นสหกรณ์ แล้วก็จะแก้ปัญหามนุษย์ได้; นี่ก็เป็น สัญชาตญาณ ที่ว่าเราทำอะไรร่วมกันนั้น มีผลดีกว่ากัน.

อาตมาเห็นเขาไปสุมปลากันมาก ๆ, เลยตามอย่างโจ่ง ๆ : อาตมาเป็น คนไม่รู้เรื่อง ตามอย่างโจ่ง ๆ ว่า นี่ทำไมมากันมากอย่างนี้? จะได้คนละกี่ตัว? นัก สุ่มปลาฝูงใหญ่ขนาดนั้นก็บอกว่า อ้าว, ถ้าไม่มากันมาก ๆ อย่างนี้ ไม่มีทางได้หรอก, สุ่มคนเดียวปลามันหลบเสีย ไม่มีทางได้, ถ้าเรามากันมาก ๆ ๒๐-๓๐ คน สุ่ม ลงไป ปลาไม่มีทางหลบ คนนั้นก็ได้อีก คนนี้ก็ได้อีก, เดียวก็ได้กันทุกคน; ถ้าคิดว่ากู จะรวบคนเดียว แอบมาสุ่มคนเดียว นี่ไม่มีทางได้สักตัวเดียว. คิดดูเถิดว่า ผลของ สหกรณ์มันเป็นอย่างนี้, มันก็คือมิตรภาพให้ผลนั่นเอง.

ที่นี้ก็ไปดูถึงสัตว์เศรษฐกิจบ้าง : สัตว์เศรษฐกิจก็ชอบอยู่กันเป็นฝูง; เพื่อให้ปลอดภัยนะ! เมื่อมันอยู่กันเป็นฝูงนะ, สัตว์อ่อนแอ เช่น วัว ควายนี้ มันก็ สู้อีกได้, ถ้ามันอยู่กันเป็นฝูง โดยอาศัยมิตรภาพ. สัตว์เศรษฐกิจก็ชอบจับกันเป็น ฝูง ให้ปลอดภัย; แม้มด แมลง ก็ชอบจับกันเป็นฝูง ให้ปลอดภัย เพื่อต่อสู้ศัตรู.

อาตมาดูปลาชนิดหนึ่ง เรียกว่าปลาออสก้า มันกินปลาเล็ก ๆ; ถ้ามัน ไปตัวต่อตัวไม่ได้กิน, ไขปลาเล็กมันหนีเร็ว และรอดไปหมด. ที่นี้ปลาออสก้ามัน ยกกองไปตั้ง ๕-๖ ตัว ล้อมหน้าล้อมหลัง, ปลาตัวเล็ก มันก็ไม่มีทางจะหนีไป ไหน; ในที่สุดก็ถูกจับกินเรื่อย ๆ ไป. แม้แต่ปลานี้มันก็ยังรู้จักทำสหกรณ์ มา พร้อม ๆ กันหลายตัว แล้วก็จับเหยื่อได้, ถ้ามันมาตัวต่อตัวก็ไม่มีทางจะจับได้; ฉะนั้น ปลาที่มันกินปลาเล็ก ปลาคุ้ยกินปลาเล็ก มันก็มากันเป็นคณะ เป็นหมู่ เป็นฝูง ในลักษณะสหกรณ์; มันสะดวก มันง่าย ที่จะจับปลาเล็กกินเป็นอาหาร. โดยสัญชาตญาณมันรู้ได้เอง ไม่มีใครสอน; ใครจะไปสอนปลา มันรู้ได้เองโดย สัญชาตญาณ. นี่พฤติกรรมของมิตร มันเกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ อย่างนี้.

ทีนี้ มาดูที่เลวลงไปกว่านั้น; คือ ต้นไม้ทั้งหลาย เหมือนที่เราเห็นอยู่เดี๋ยวนี้ ต้นไม้ทั้งหลายนี้ มันก็ยังอยู่ในสัตตชาติญาณแห่งการรวมกำลังกันเป็นหมู่ เพราะว่าเมื่ออยู่กันเป็นหมู่นะมันเป็นปีกแผ่น มันปลอดภัยกว่า มันชุ่มชื้นกว่า. นี่พุดถึงอากาศ มันก็ชุ่มชื้นกว่า มันเย็นกว่า มันสบายกว่า เพราะอยู่กันเป็นหมู่. ถ้าไปอยู่กลางแดดต้นเดียว มีหวังตาย; นี่มันอยู่กันเป็นหมู่ จนเกิดความชุ่มชื้นขึ้นที่ดิน ก็หนาแน่นขึ้นมา ทั้งอย่างเล็ก อย่างกลาง อย่างใหญ่ ก็เจริญเติบโตกันหมด ทั้งหญ้า หรือบอน หรือไม้เล็ก ๆ ไม้ขนาดกลาง ไม้สูงยางสูงใหญ่ มันก็อยู่กันสบายกันหมด เพราะความเป็นปีกแผ่นแห่งการอยู่กันเป็นหมู่. แล้วมันก็มีธรรมชาติว่า ถ้ามันอยู่กันเป็นหมู่ เป็นอย่างนี้ไฟมันไหม้ยาก มันสู้ไฟได้ สู้แสงแดดได้; แม้พายุจะมามันก็ยังร่วมกันต้านทานได้. ถ้ามันอยู่ต้นเดียวมันมีหวังที่จะล้มด้วยอำนาจของพายุได้ง่าย. ถ้ามันอยู่กันเป็นปีกแผ่น รวมหมู่กัน พายุก็ทำให้ล้มได้ยากเหมือนกัน. นี่รวมกันเป็นหมู่ด้วยมิตรภาพ หรือว่าพฤติกรรมของมิตรภาพ มันมาอยู่ที่นี้แล้ว มันก็ได้ผลเพิ่มขึ้น.

อานิสงส์ของมิตรภาพ

เฮ้, ทีนี้ ดูอานิสงส์ กันบ้าง, อานิสงส์ของมิตรภาพ ความรู้สึกแห่งมิตรภาพ : ถ้าเราอยู่กันอย่างมีมิตรภาพ มันเจริญได้โดยง่าย เพราะมันร่วมมือกันทุกด้าน.

หลักธรรมมันก็มีเรื่องทศทั้ง ๖; ทศทั้ง ๖ นะก็คือว่า ข้างหน้าเราเป็นบิดามารดา, ข้างหลังเราเป็นบุตรภรรยา, ข้างซ้ายมือของเราเป็นเพื่อน, ข้างขวามือของเราเป็นครูบาอาจารย์, บนหัวเรามีพระเจ้าพระสงฆ์, ใต้ข้างล่างของเราลงไปมี

คนใช้ ทาส กรรมกร; ๖ ทิศทางเลย. ข้างบนพระเจ้าพระสงฆ์ คือผู้ที่สูงกว่า, ข้างใต้มีข้าทาส กรรมกร, ที่นี้โดยรอบ ๔ ทิศนี้ มีบิดามารดา มีบุตร ภรรยา มีเพื่อน มีครูบาอาจารย์; นี่คือมิตรรอบตัว.

มีมิตรรอบด้านแล้ว อานิสงส์จะมีอย่างไร : ข้างหน้าก็มีบิดามารดา ช่วยอยู่, ข้างหลัง มีบุตรภรรยาช่วยอยู่, ข้างซ้าย มีเพื่อนช่วยอยู่, ข้างขวามี ครูบาอาจารย์ช่วยอยู่, ข้างบน มีพระเจ้าพระสงฆ์ หรือผู้ที่ดีกว่าเราแหละช่วยอยู่, ข้างล่าง ก็มีทาส กรรมกร คนใช้ช่วยอยู่. นี่ก็แปลว่ามันส่งเสริมทุกด้านแหละ : ที่อยู่ข้างบนก็ดึงขึ้นไป, ที่อยู่ข้างล่างก็ดันขึ้นมา, ที่อยู่รอบ ๆ ก็ช่วยแวดล้อม ช่วยเหลือทุกอย่างทุกประการ; คนนั้นมันก็เจริญ เพราะมันมีมิตรภาพถูกต้องในทุก ทิศทุกทาง. นี่เราควรจะมีให้เห็นว่า เราควรจะมีหลักเกณฑ์อันนี้; คือ มีมิตรภาพ ข้างบนสำหรับช่วยดึงขึ้นไป มิตรภาพข้างล่างสำหรับดันขึ้นมา, มิตรภาพรอบ ๆ ตัวสำหรับช่วยแวดล้อมไว้ หรือช่วยเหลือรอบด้านหรือป้องกันภัยอันตราย.

จงทำทิศทั้ง ๖ ให้เป็นมิตร เป็นที่ตั้งแห่งมิตรภาพ, ก็จะมีอานิสงส์ สูงสุดเลย ในการที่จะอยู่เป็นมนุษย์ในโลกนี้; หรือว่า ถ้าจะออกไปจากโลกนี้ เหนือโลกนี้ ก็มีพระเจ้า พระสงฆ์ สมณะอะไรที่อยู่ข้างบนแหละ ดึงไป ๆ ดึงจิตใจ ไป ให้ถอนขึ้นจากโลกนี้ ไม่มัวหลงไหลในกิเลสอยู่, มันก็ไปพระนิพพานได้ด้วยมิตรภาพที่ถูกต้อง ที่จัดไว้คืออย่างนี้.

ถ้าจะ *ดูกันในวงแคบ* ก็ทำให้บุคคลสบายใจเย็นอกเย็นใจ อยู่ที่นี่; *ดูกันให้ลึก* มันก็พาไปนิพพานได้; *ดูในวงกว้าง* ก็ทำให้โลกทั้งโลกนี้มีสันติสุขสันติภาพ.

ถ้าทั้งโลกมีมิตร หรือมีความเป็นมิตรกันอย่างนี้, โลกนี้ก็เป็นโลกของพระศรีอารียเมตไตรย ไม่มีใครจะขาดแคลนอะไร เพราะทุกคนเป็นมิตรกัน; ไม่มีใครที่จะขาดแคลนอะไรได้ เพราะทุกคนเป็นมิตรกัน มันคอยช่วยอยู่เสมอ ไม่มีใครจะขาดแคลนได้, แล้วก็ไม่มีศัตรูด้วย เหลียวไปทางไหน มีแต่มิตร. นี่เขาเรียกว่าโลก พระศรีอารียเมตไตรย, เรามาเรียกสั้น ๆ ว่า พระศรีอารีย์, เพราะว่ามันเต็มไปด้วยมิตรภาพทั่วไปหมด; มัน สร้างโลกพระศรีอารียเมตไตรยกันได้ ด้วยการสร้างมิตรภาพ ให้เต็มไปด้วยทั้งโลก.

เดี๋ยวนี้เราจะดูว่าในโลกนี้ มันมีปัญหาทางเศรษฐกิจ ทางการเมืองยุ่งยากลำบาก เกือบเป็นเกือบตายกันไปหมด, ปัญหาสงคราม ปัญหาอะไรก็มันล้วนแต่ทำให้เกิดความทุกข์ทรมาน; แต่ถ้าเรามีมิตรภาพ สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้น, มันผูกกันเป็นมิตร. หรือว่าชาติ, ชาติชาติหนึ่ง จะรอดอยู่ได้ก็เพราะการผูกพันกันเป็นมิตร; ถ้ามันไม่ผูกพันกันเป็นมิตรแล้ว ก็มันไม่รอดหรอก จะร้องให้รักชาติอย่างไร มันก็ไม่รัก ถ้ามันไม่ผูกกันเป็นมิตร ชาติมันก็ไม่รอด. เราไม่มีคนที่รักกันจนถึงกับว่าตายแทนกันได้; มันมีคนอยู่สักกี่คนที่ว่า ยอมตายเพื่อชาติอยู่รอด, ความเป็นมิตรมันไม่พอ. มันไม่มีใครที่จะว่ายอมตายเพื่อผู้อื่น หรือว่ายอมตายเพื่อชาติอยู่รอด เพราะว่าเป็นมิตรมันไม่พอ; แต่ถ้ามันพอ แล้วมันก็อยู่รอด ก็เข้มแข็ง.

นี่เรายังไม่รู้จักใช้ประโยชน์แห่งมิตร หรือความเป็นมิตร; เราควรจะมีจุดหมายหรือพื้นฐานธรรมะที่แสดงถึงมิตรภาพนี้ขึ้นมาอีกเสียใหม่ เพื่อให้มันสมบูรณ์, แล้วก็อยู่กันอย่างมีมิตร เต็มไปด้วยมิตรภาพอย่างว่ามาแล้ว.

ความเป็นมิตรนี้มันมีอยู่ได้แม้กระทั่งว่า ในอนาคต : ลูกที่อยู่ในครรภ์คลอดออกมา ก็จะเป็นมิตร ออกมาเป็นมิตรเพิ่มขึ้น, คู่หมั้นที่ยังไม่ได้แต่งงาน มันก็จะเป็นมิตรในอนาคต เมื่อมันแต่งงาน. แม้ในอนาคตก็ต้องเตรียมสร้างมิตรเข้าไว้ด้วย. นี่มิตรภาพในอนาคต มิตรภาพในปัจจุบัน; ในอดีตนั้นสร้างไม่ได้ แต่ถ้าได้สร้างไว้ดีก่อนแล้ว, ในปัจจุบัน และอนาคต มันก็ง่ายด้วยเหมือนกัน.

คำว่า มิตร นี้ มันมีความหมายประหลาดแหละ; คือ มันบริสุทธิ์ มันไม่ได้เจือด้วยกิเลส, แม้จะมีเรื่องของตัวเองเข้าไปเจืออยู่ มันก็เป็นตัวตนที่ดี. ในภาษาบาลี เรื่องราวในบาลีมีแปลกอยู่ ซึ่งอยากจะเอามาเล่าให้ฟังว่า คำว่ามิตรนี้มันมีความหมายประหลาด อัจฉริยะ; คือมีชาดกเรื่องหนึ่งเล่าว่า :-

ลูกเศรษฐี ๔ คน ออกไปเที่ยวริมป่า นอกเมือง; ที่นี้นายพรานเขาล่าเนื้อในป่า ได้มาเต็มเกวียน ขับเกวียนจะมาในเมือง. ลูกเศรษฐี ๔ คนนี้ มันก็เกิดทำพนันกันว่า ใครจะขอเนื้อจากนายพรานได้มากกว่าใคร; ทำพนันกันอย่างนี้.

ลูกเศรษฐีคนโต คนแรก มันก็เข้าไปยื่นวางท่าบอกว่า 'อ้อพราน! ให้เนื้อกูบ้าง; นายพรานมันก็ตัดฟังผิดใจมา ขึ้น, ๒ ขึ้น : เอาไป, คุณเอาไป.

ที่นี้คนที่สอง ลูกเศรษฐีคนที่สองว่า พี่พราน! ขอเนื้อฉันบ้าง, มันไม่พูดว่า 'อ้อพราน; นายพรานมันก็ตัดเนื้อที่เป็นกล้ำ เนื้อกล้ำล่า ๆ ให้ไปก่อนหนึ่ง, เป็นก่อน.

ที่นี้คนที่สาม มันว่า พ่อพราน! ให้เนื้อฉันบ้าง; นายพรานก็เลยเอาพวงหัวใจให้ไปเลย เพราะคำว่า "พ่อ" นี้มันจับใจคน.

ที่นี้คนที่สี่ คนสุดท้ายมันว่า เพื่อนเอ๋ย! ให้เนื้อฉันบ้าง, ใช้คำว่ามิตร; พรานนั้นให้หมดทั้งเกวียน.

นี่คำนวณคุณเกิดขนบธรรมเนียมโบราณประเพณี ให้ความหมายแก่คำว่า มิตรอย่างนี้. ขออย่างมิตรให้หมดทั้งเกวียน ดูเหมือนจะมอบตัวเป็นคนใช้ เป็น ทาสอะไรไปด้วยเลย; ขออย่างพ่อได้หัวใจมา; ขออย่างพี่ได้เนื้อล่า ๆ มา; ขอ อย่างคนจ้องหองก็ได้พังผืดมา.

คำว่า มิตร นี้ มีความหมายยิ่งกว่าพ่อยิ่งกว่าพี่, เรื่องเป็นอย่างไร อาตมาก็อธิบายไม่ได้; แต่ดูจะเป็นเรื่องวัฒนธรรมของภาษา ของขนบธรรมเนียม ประเพณี มันเป็นอย่างนั้น. ที่เอามาเล่าให้ฟังนี้ ก็เพื่อจะขอให้สนใจในความหมาย ของคำว่ามิตรนะ ให้มันมากเข้าไว้ เพราะมันไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่ เป็นไปทางเพื่อกิเลส และก็ไม่ได้เป็นไปเพื่อทางแข่งกร้าว แข็งแค้น; มันอยู่ใน ลักษณะที่พอดี จึงมีความหมายมาก เลยได้เนื้อหมดทั้งเกวียน หรือได้คนที่ เป็น เจ้าของเกวียน มาเป็นบ่าวด้วย ด้วยความสมัครใจ เพราะว่าคนมันชอบคำว่ามิตร เหลือประมาณ.

มิตรโดยภาษาคน, ภาษาธรรม

เอาละ, ที่นี้จะมีอะไรอีก ก็ว่า มาถึงมิตรโดยตรง : คำว่ามิตรมีหลักเกณฑ์ อย่างไม่ กั้นตึกว่า. มิตรอย่างภาษาโลก ก็คือคนที่เป็นมิตร; ที่นี้ มิตรในทางภาษา ธรรม มันก็กลายเป็นธรรม ตัวธรรมเป็นมิตร, นี่ก็มิตรแท้จริงกว่า มิตรที่ดีกว่า. มิตรที่แท้จริงในภาษาธรรมนั้น, ดีกว่ามิตรในภาษาโลก ก็เป็นคนที่คุณรัก คนที่

หวังดี. มิตรในภาษาธรรม, ถ้าเป็นคน มันต้องเป็นคนที่ประกอบไปด้วยธรรม : คนนั้นประกอบไปด้วยธรรม แล้วมาเป็นมิตร, นั่นแหละคือมิตรแท้ หรือมิตรดี.

เราจึงพูดว่า ผู้ที่ประกอบอยู่ด้วยมรรคมงคล ๘ : บุคคลที่ประกอบอยู่ด้วยมรรคมงคล ๘ นั่นแหละจะเป็นมิตรเลิศ มิตรดี เป็นกัลยาณมิตร. ถ้าเราจะเลือกมิตร, ก็เลือกคนที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ คือมีอริยมรรคมงคล ๘ อย่างที่ทราบกันอยู่แล้วนี่ มรรคมงคล ๘ : เขามีความคิดนึก เข้าใจอะไรถูกต้อง, มีความปรารถนาถูกต้อง, มีการพูดจาถูกต้อง, มีการทำการงานถูกต้อง, มีการเลี้ยงชีวิตถูกต้อง, มีความเพียรถูกต้อง, มีสติถูกต้อง, มีสมาธิถูกต้อง; ทั้ง ๘ อย่างนี้แล้ว เรียกว่า มีอริยมรรคมงคล ๘. คนที่มีอริยมรรคมงคล ๘ นั่นแหละจะเป็นมิตรที่ดี จะเป็นมิตรที่แท้. ขอให้แสวงหากันที่มีอริยมรรคมงคล ๘ นั่นเป็นมิตร.

ทีนี้ถ้า **พูดให้ลึก** ไปกว่านั้นก็พูดว่า **ตัวมรรคมงคล ๘** นั่นแหละเป็น **มิตร**; ไม่พูดถึงคนกันแล้ว เอาคนออกไปเสีย เอาตัวอริยมรรคมงคล ๘ นั่นแหละมาเป็นมิตร. **เอาธรรมะมาเป็นมิตร** ก็เอาธรรมะมงคล ๘ นั้นมาประพาดอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา, เนื้อตัวของเราก็ประกอบอยู่ด้วยอริยมรรคมงคล ๘; มันก็จึงมีผลมากกว่าที่ว่ามีคนที่อริยมรรคมงคล ๘ มาเป็นมิตร, เพราะว่าเดี๋ยวนี้เราได้เอาอริยมรรคมงคล ๘ นั่นแหละ มาเป็นมิตรเสียเลย มาเป็นมิตรมาอยู่ในตัวเราเสียเลย. เอาตัวความดีของเราเป็นมิตรแก่เรา เอาความดีของเราเป็นมิตรแก่เรา มันก็แน่นแฟ้น ไม่มีอะไรเหนือไปกว่า. **เอาความรู้สึกว่าเรามีดี มีมิตรดีนี่ เป็นเครื่องอุ้มใจของเรา. เมื่อใดเรารู้สึกว่า เรามีมิตรที่แท้แล้ว, เมื่อนั้นเราเป็นสุขใจ. เมื่อใดเราเหลียวไปทางไหน ไม่รู้สึกว่ามีมิตรที่แท้เราก็อ้วเหว; ทนว่าเหวหนักเข้าก็เป็นโรคประสาท** **ประสาทหนักเข้าก็เป็นบ้า** แล้วก็อาจจะตายด้วย เพราะทนทรมาณไม่ไหว.

มิตรภาพ คือความรู้สึกว่ามีมิตรแท้ที่ จำเป็นที่ทุกคนจะต้องมี; เพื่อความสุขที่แท้จริงนะ, ไม่ใช่จะไปปลิ้นปล้อนใครที่ไหน หรือไปคดโกงใครที่ไหน. เพื่อว่าจะมีความสุขแห่งจิตใจ ด้วยความรู้สึกว่า มิตรภาพมีอยู่รอบ ๆ ตัวเรา ไม่มีใครที่จะเป็นศัตรู เพราะว่าเราประพฤติกฎต้องต่องั้น ๆ.

เป็นอันว่าเราขำมองข้ามปัจจัยที่ ๗ สำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจ ร่างกาย ด้วย; ปัจจัยที่ ๗ สำหรับหล่อเลี้ยงมนุษย์นี้ คือความรู้สึกแห่งมิตรภาพ. รู้สึกว่าเราอยู่ในท่ามกลางมิตร : บิดามารดาเป็นมิตร, บุตรภรรยาเป็นมิตร, เพื่อนก็เป็นมิตร, ครูอาจารย์ก็เป็นมิตร, พระเจ้าพระสงฆ์ เจ้านายของเราก็เป็นมิตร, คนใช้กรรมกร ทาส ก็เป็นมิตร มันเป็นมิตร; อยู่ในท่ามกลางมิตร. นี่ส่วนบุคคลเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ ส่วนธรรมชาติ เราประพฤติธรรมมีองค์ ๘; คล้าย ๆ กับมีธรรมชาติ ๘ อย่าง มาเป็นมิตรกับเรา มาคุ้มครองเรา จิตใจก็มีอนามยจิต คือว่าปกติที่สุด เยือกเย็นที่สุด สบายที่สุด อยู่ในร่างกายที่สบายที่สุด. เรามีจิตใจที่ให้ความสะดวกสบายที่สุด อยู่ในร่างกายที่ให้ความสะดวกสบายที่สุด ก็ดูเหมือนจะพอกันแล้วสำหรับมนุษย์ที่จะอยู่ในโลกนี้.

[สรุป]

สรุปความว่า ในทางร่างกาย เอาคนที่ดีเป็นมิตร, ในทางจิต ในทางวิญญาณ เอาธรรมมาเป็นมิตร; หหมด เรื่องจบหมด, ปัจจัยที่ ๗ มันก็มีอยู่เท่านี้. มาช่วยกันสร้างมิตรภาพให้เต็มไปหมดเลย ให้เต็มไปทั่วโลก. สร้างมิตรภาพกับ

ต้นไม้ต้นไถ่ นี่ย่าไปทำลายมันเสีย, สร้างมิตรภาพกับสัตว์เดรัจฉาน นับตั้งแต่มดแมลง เป็นต้นขึ้นไป อย่าไปฆ่าไปฟันมัน, แม้ศัตรูก็พยายามทำให้เป็นมิตร เช่นว่านอนกับเสือก็ได้ ถ้าสามารถทำศัตรูให้เป็นมิตร; ก็เลยไม่มีปัญหาเกี่ยวกับความปลอดภัย.

ศาสนาบางศาสนา เขาตั้งเป้าหมายว่า จะให้ลูกแกะมาเล่นหัวกับราชสีห์ - สิงโต; มิตรภาพที่เขาวาดไว้ หรือมุ่งหมายไว้ จะให้ลูกแกะมาเล่นหัวหยอกล้อกันอยู่กับสิงโต. เขาไม่ยอมแพ้ เขาหวังมากถึงอย่างนั้น; คือเปลี่ยนศัตรูให้เป็นมิตร ด้วยการประพุดคืออย่างมิตร ที่ละเอียดลออ ที่สุขุมสูงสุด. นี่คือเรื่องสร้างโลกพระศรีอารยเมตไตรย ให้เกิดขึ้นที่นี้และเดี๋ยวนี้. เขาสอนกันว่ารออีก ๘ หมื่น ๘ แสน ก็แสน ก็หมื่นชาติ แล้วเราจึงจะมีโลกพระศรีอารยเมตไตรย.

อาตมาก็จะพูดว่า ถ้าไม่สร้างมิตรภาพแล้ว ตายเปล่าก็ไม่มี ก็แสน ก็ล้านชาติ มันก็ไม่มีโลกพระศรีอารยเมตไตรย, ถ้าเราไม่สร้างมิตรภาพให้เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์เรา; ถ้าเราจะสร้างมิตรภาพให้เกิดขึ้น ในหมู่มนุษย์เราได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้ ก็จะมีโลกพระศรีอารยเมตไตรย; จริงไม่จริงก็ไปคิดดู มองเห็นอยู่.

เป็นอันว่า สิ่งที่เรียกว่ามิตรภาพนั้น ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตให้ปกติ ให้เยือกเย็น ให้เป็นสุข; ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์ก็พอแล้ว. นี่ย่าหวังแต่เพียงปัจจัย ๔ : เรื่องอาหาร เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย เรื่องยาแก้โรค. ถ้าหวังเพียงเท่านั้นแล้ว มันเป็นเรื่องร่างกายเท่านั้น; บางทีจะไม่ดีกว่าสัตว์เดรัจฉาน. สัตว์เดรัจฉาน เขาก็มีอาหารกิน, มีขน มีหนัง มีอะไร, มีรู มีเลือดอยู่, แล้วก็รักษาโรคภัยไข้เจ็บมาโดยธรรมชาติ ไม่ได้กินยาที่ตลาดแม้แต่สักเม็ดเดียว;

สัตว์เดรัจฉานมันก็รอดชีวิตอยู่ได้ มาจนบัดนี้. ปัจจัย ๔ มันให้ได้เพียงเท่านั้น; ความเป็นมนุษย์มันต้องการมากกว่านั้น เพราะฉะนั้น ต้องมีปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙ ซึ่งจะได้เอามาพูดกันต่อไป ในวันหลัง ๆ.

การบรรยายในวันนี้ มันก็สมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขอร้องให้ท่านทั้งหลาย จดจำไปได้ ๆ ว่า ความรู้สึกแห่งมิตรภาพนี้ จะหล่อเลี้ยงชีวิตให้เยือกเย็น เป็นหลัก เป็นหัวใจ ในศาสนาทุกศาสนาเลย.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ ไว้เพียงเท่านี้, ให้โอกาสแก่พระคุณเจ้า สวดบทพระธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังจิตใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมะ ให้สูง ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๔ -

๒๔ มกราคม ๒๕๒๔

ความถูกต้องแห่งไตรทวาร ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๘

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ปัญหาแห่งมนุษยภาพ ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อย เฉพาะครั้งที่ ๔ นี้ว่า ความถูกต้องแห่งไตรทวาร ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๘.

[บรรณและบททวน]

เราได้พูดถึงปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ มาแล้ว, วันนี้พูดถึงปัจจัยที่ ๘. บางคนอาจจะฉงน จะขอทำความเข้าใจเสียก่อนว่า เราเริ่มพูดกันถึงปัจจัยฝ่ายจิต

ฝ่ายวิญญาณ; ไม่นับรวมปัจจัย ๔ ทางฝ่ายร่างกาย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี. กล่าวคือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยาแก้โรค, นั้น ๔ อย่างนั้น เรียกว่าปัจจัย ๔ สำหรับร่างกาย; ที่นี้เหลือจากนั้นก็ปัจจัยสำหรับจิต สำหรับวิญญาณ เรียกว่า ปัจจัยที่ ๕, แต่ก็มีหลายอย่าง. ควรจะพูดว่าปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๑, ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๒, ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๓, อย่างนี้เป็นลำดับไป; แต่เราก็มาพูดรวมไปเสีย ต่อกันไปเสียว่า ปัจจัยที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙, อาจจะทำให้ความยุ่งยากให้แก่บุคคลบางคนก็ได้; ที่แท้ก็อยากจะเรียกว่า ปัจจัยที่ ๕ คือให้มันนอกไปจากปัจจัย ๔ ที่คนเขารู้จักกัน.

ที่นี้ ปัจจัยที่ ๕ มันก็มีมาก จะพูดให้หมดเท่าที่จะนึกได้ หรือควรจะเอามาพูด. ถ้าจะพูดแยกออกไป วันนี้ก็ปัจจัยที่ ๕ เรื่องที่ ๔. ครั้งแรกที่เดียวปัจจัยที่ ๕ เรื่องที่ ๑ คือ สิ่งประเด้าประโลมใจ, ถัดมาปัจจัยที่ ๕ สิ่งที่ ๒ เรียกว่า ความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง, ถัดมาก็ปัจจัยที่ ๕ คือ ความรู้สึกแห่งมิตรภาพ; วันนี้ ปัจจัยที่ ๕ สิ่งที่ ๔ หรืออย่างที่ ๔ เรียกว่า ความถูกต้องแห่งไตรทวาร.

ท่านทั้งหลายคอยกำหนดเอาเองว่า เราจะพูดถึงปัจจัยที่ ๕ ต่อไป เป็นเรื่อง ๆ ไป; ถ้าเอาต่อท้ายกันก็เป็นที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘, ถ้าไม่ต่อกันก็เป็นที่ ๕ อย่างที่ ๑, - ที่ ๕ อย่างที่ ๒, - ที่ ๕ อย่างที่ ๓, - ที่ ๕ อย่างที่ ๔. บางทีอาจจะยกเรียกเสียใหม่ว่า ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๑, - อย่างที่ ๒, - อย่างที่ ๓, - อย่างที่ ๔; ก็จะสะดวกดีเหมือนกัน.

ขอให้สังเกตดูว่า ชีวิตนี้มันมี ๒ ชั้น หรือ ๒ คำน หรือ ๒ ซีก แล้วแต่จะเรียก; คือร่างกายนี้ส่วนหนึ่ง, แล้วก็จิต หรือวิญญาณอีกส่วนหนึ่ง; มัน

จึงเป็น ๒ ส่วนอยู่. ส่วนที่เป็นเนื้อหนังร่างกายนี้ ที่จริงมันก็เหมือนกับเปลือก; แต่เปลือกมันก็สำคัญ ถ้าเปลือกอยู่ไม่ได้ เนื้อในมันก็อยู่ไม่ได้ จึงต้องสนใจ ให้เปลือกมันอยู่ได้อย่างดี สำหรับจะรับรองเนื้อในที่ดี. เราจึงดูแลไม่บางอย่าง ถ้าเปลือกมันหนาดี แข็งแรงดี; เนื้อในมันก็ดี. ร่างกายนี้ก็เหมือนกัน ถ้ามันดี มันแข็งแรงดี มีอนามัยสุขภาพดี, มันก็เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งจิตใจที่ดี; มันก็เลยดีเต็มที.

เราจะนึกถึงแต่เรื่องเปลือก โดยส่วนเดียว ไม่นึกถึงเรื่องเนื้อ มันก็เป็นไปไม่ได้; จะนึกถึงแต่เรื่องเนื้อ โดยไม่นึกถึงส่วนเปลือก มันก็เป็นไปไม่ได้ เช่นเดียวกัน. ดังนั้น เราจึงมีความจำเป็น ที่จะต้องรู้จักปัจจัยทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิต; ถ้ากายได้ปัจจัยดี มันก็สบาย, ถ้าจิตได้ปัจจัยดี มันก็เย็น. เป็นอันว่าเราจะสบายกาย และเย็นใจทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะมีปัจจัยดี; จะเรียกว่าเย็นทั้งกายทั้งใจก็ได้.

เราจะต้องมีปัจจัยทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิตให้เพียงพอ; ที่ทำยากลำบากก็เรื่องฝ่ายจิตหรือปัจจัยฝ่ายจิต, เพราะมันเป็นของละเอียดสุขุมลึกซึ้ง มันจึงทำยากกว่าเรื่องทางฝ่ายกาย. เรามันทำเล่น ๆ กับเรื่องทางฝ่ายจิต ฝ่ายจิตมันก็ไม่สมบูรณ์, มนุษย์เราจึงอยู่กันอย่างเป็นที่น่าละอายแมว ละอายสัตว์เดรัจฉาน; เช่นว่าแมวมันนอนหลับ แมวไม่ปวดหัว, คนนี้ยังนอนไม่ค่อยหลับ ยังปวดหัว.

ที่เลวร้ายไปกว่านั้น ที่สัตว์เดรัจฉานมันไม่มี ก็ความเป็นอันธพาล มันได้เกิดขึ้นในจิตของคนมากขึ้น; เมื่อคืนนี้ฟังวิทยุตอนหนึ่ง มีข่าวว่า คนคนหนึ่ง ชื่อนายน้อย พันลูกเล็ก ๆ ๓ คน ตามลำดับ แหกไปด้วยพร้า, เมียตื่นขึ้นมา

ก็ฟันเมียดกัได้อุ่น แล้วตามไปฟันเป็นเสียง ๆ จนเมียดเหล็กไปอีกคนหนึ่ง, แล้วตัวเองก็ไปผูกคอตายที่ต้นมะขาม. นี่ท่านลองนึกดูว่า ทำไมมันต้องเป็นอย่างนี้เล่า? ทำไมมันจึงต้องเป็นอย่างนี้สำหรับมนุษย์? ซึ่งสัตว์เดรัจฉานมันยังไม่ทำ ทำไมไม่เป็นทำไมได้. เราไม่เคยเห็นสัตว์เดรัจฉาน คุร่ายแก่ลูก แก่เมียอย่างนี้; แล้วไม่เคยเห็นสัตว์เดรัจฉานผูกคอตาย หรือว่าฆ่าตัวตาย. นี่เพราะว่า ปัจจัยที่ ๕ คือเรื่องทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณนั้นมันไม่มี มันไม่ถูกต้อง สำหรับคนที่ป็นอณพาลเหล่านั้น. ควรจะเป็นที่สังเกตกันไว้บ้าง ว่าถ้าปัจจัยทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณไม่ถูกต้อง มันก็จะไปกันไกลถึงขนาดนี้; จึงขอให้สนใจ.

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

วันนี้จะพูดถึง ปัจจัยทางจิตทางวิญญาณอันดับที่ ๔, แต่ถ้าจะต่อทั้งหมด ก็เป็น อันดับที่ ๘; คือ ความถูกต้องแห่งไตรทวาร. จะพูดให้ฟังง่าย ๆ ก็ว่า ไตรทวารนั้นเป็นอย่างไร? ความถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร? เมื่อถูกต้องแล้วมันให้ผลเป็นอย่างไร?

ไตรทวารแห่งกรรม และผลกรรม

สำหรับ คำว่าไตรทวาร คนชาววัดเคยได้ยินอยู่เป็นธรรมดา ในเรื่องของกรรมบถ. กุศลกรรมบถหรืออกุศลกรรมบถก็ตาม แยกเป็น ๓ ทวาร คือ กาย วาจา ใจ; ก็ชื่อเดียวกันนั่นแหละ แต่ว่าเราจะเอาความหมายที่มากไปกว่า ที่จะเป็นเพียงกุศลกรรมบถ หรืออกุศลกรรมบถ. คำว่า ทวารแปลว่าประตู; การ

ที่มารู้จักเรียกกาย วาจา ใจ ว่าเป็นประตุนี้ มันเป็นเรื่องที่หลังมาก. คือสมัยเมื่อมนุษย์รู้จักธรรมชาติมากลึกลงพอที่จะเรียกกาย วาจา ใจ ว่าทวาร หรือประตู, แล้วก็ยืมเอาชื่อประตูที่รู้จักกันดี - ประตูบ้าน ประตูเรือน ประตูรั้ว เอาเป็นประตุนี้ คำนี้มาเรียกเป็นชื่อไตรทวาร.

ทวารก็แปลว่าประตู : **ประตูเป็นที่เข้า-ออกแห่งกรรม และผลของกรรม.** กาย วาจา ใจ เป็นประตูที่เข้า-ออกแห่งกรรมและผลของกรรม; ศูนย์กลางคือจิต, อะไร ๆ เข้าไปหาจิต ทางกาย ทางวาจา และทางมโน. กาย ก็จะเห็นได้ว่ามัน เป็นประตูนอกสุด ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั่ว ๆ ไป กระทั่งถึงบุคคลอื่น; **วจี** นี้เป็นประตูถัดเข้าไป เป็นประตูกลาง ไว้สัมพันธ์กับผู้อื่น แต่ก็ประตูแห่งการเข้า-ออกของกรรมและผลกรรมด้วยเหมือนกัน; **มโนเป็นประตูใน** ลึกลงไปจากประตูกลาง ซึ่งเปิดแล้วก็ถึงจิต, สำหรับจิตจะสั่งอะไรออกมา หรือจะรับอะไรเข้าไป. คำว่า ทวาร นี้มันจึง เป็นเหมือนประตู รับกรรม รับผลของกรรม เข้า ๆ ออก ๆ.

“จิต” เป็นศูนย์กลางแห่งไตรทวาร

หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็พูดได้ว่า ทวารทั้ง ๓ นี้ เป็นประตูสำหรับมนุษย์กระทำต่อโลก แล้วก็รับปฏิกิริยาจากโลก; กี่ว่า เป็นที่เข้า-ออกแห่งการกระทำ และปฏิกิริยาอันเนื่องกับโลก. เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับทำอะไรเกี่ยวข้องกับอันอยู่เสมอ เรียกว่ามันเป็นโลก; มีปฏิกิริยาอะไรเกิดขึ้น มันก็รับได้โดยทวารเหล่านี้. จิตเรียกว่าเป็นศูนย์กลาง, คำพูดนี้มันกำกวม : ในบางกรณีเขาเอาจิต วิญญาณ มโน เจตภูต อะไรก็เป็นสิ่งเดียวกันหมด; แต่นี่อยากจะแยก

ให้เห็นว่า เราจะเอาจิต สิ่งที่เราเรียกว่าจิตนะ เป็นศูนย์กลางลึกลงข้างใน, แล้วเข้าไปหาได้โดยทางกาย แล้วทางวจิตคือคำพูด แล้วก็โดยทางมโน.

มโน แปลว่ารู้ หรือความรู้ หรือความรู้สึก; ส่วน **จิต** นั้นมันหมายถึง การที่ตั้งอยู่ หรือว่าก่อรูปร่างอยู่, ทำหน้าที่กันคนละอย่าง กับสิ่งที่เรียกว่ามโน. **สิ่งที่เรียกว่าจิตนี้แหละ ถูกยึดถือเอาเป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล หรือ เป็นวิญญาณอย่างปฏิสนธิ จุติ อะไรก็ตาม;** ในที่นี้สมมติเอาให้เป็นศูนย์กลาง, แล้วเข้า – ออกกับศูนย์กลางนั้น โดยทางทวารทั้งสาม คือ กาย วจิต และมโน. ถ้าพูดอย่างรัดกุมหน่อย ก็พูดกันอย่างนี้; ถ้าพูดอย่างหลวม ๆ เหมือนกับที่พูดกันทั่วไป มันก็จะเป็นสิ่งเดียวกันไปในระหว่างจิตกับมโน.

ถ้าเราอยากจะรู้ให้ต่างกัน ก็จะพิจารณาถึงหน้าที่ : มโนสำหรับรู้สึก; จิตสำหรับก่อ สำหรับสร้าง สำหรับทำอะไรให้เป็นตัวเป็นตน. นี่คือนั่นที่เรียกว่า ทวารทั้ง ๓ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพื่อจะเข้าไปหรือออกมาแห่งศูนย์กลางคือจิต. เรื่องอย่างนี้อ่าเพียงแต่สักว่าฟังหรืออ่านเฉย ๆ, จะต้องไปพยายามสังเกตศึกษาจากภายในของเราเอง ว่าสิ่งที่เรียกว่าระบบกายนั้นเป็นอย่างไร; ระบบวาจา นั้นเป็นอย่างไร; และระบบใจซึ่งในที่นี้เรียกว่าระบบใจ นั้นมันเป็นอย่างไร, แต่บางทีเราก็ไปเรียกว่าระบบจิต เป็นหนังสือ เป็นคำพูดคำเดียว มันก็เลยยุ่ง. จะแยกหน้าที่ว่า **มโนมีหน้าที่ทำความรู้สึก; จิตสำหรับทรงอยู่เป็นตัวตน.** ถ้าผู้ใดสามารถมองเห็นความต่างระหว่างมโนกับจิต, มันก็จะง่ายที่จะเข้าใจเรื่องเหล่านี้. เรารู้สึก, แล้วไปมีผลแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งอีกสิ่งหนึ่ง นี่เรียกว่ามันเข้าไปจากสิ่งนั้น : เราคิดนึกทางมโน, ไปมีผลแก่จิตซึ่งเป็นเสมือนศูนย์กลาง. เอาเป็นว่า **เอาจิต**

สมมติจิตเป็นศูนย์กลาง, แล้วก็ เอากาย วชิ มโน เป็นทวาร คือเป็นประตูสำหรับ จะติดต่อกับจิตนั้น.

ทำไมจะต้องพูดให้มันมากเรื่อง ? ก็เพราะว่าก็เพื่อจะพูดให้มัน ละเอียดลออเพียงพอ จะได้รับความคุมได้จริง. ถ้าเหมา ๆ คลุม ๆ กันไปหมด มันก็ ไม่รู้จักจะควบคุมอะไร; เดียวนี้ก็ต้องการให้ควบคุมที่ ๓ ส่วน หรือที่ประตูทั้ง ๓ นี้แหละ. นี้เรียกว่าไตรทวาร.

ความถูกต้องแห่งไตรทวาร

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่าถูกต้อง; เพราะหัวข้อของเราในวันนี้ที่ว่า ความถูกต้อง แห่งไตรทวาร; จะมาพิจารณากันถึงคำว่า ความถูกต้อง. ความถูกต้องแห่งไตร ทวาร ตามแบบฉบับในตำรา สำหรับเรียนในโรงเรียนนั้นก็มียู่แล้ว รู้กันอยู่แล้ว : ถูกต้องทางกาย – ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ประพฤตผิดในกาม, ถูกต้องทางวาจา – ไม่พูด เท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้อ, ถูกต้องทางใจ คือไม่คิดไป ในทางกาม ในทางพยาบาท หรือมิจฉาทิฏฐิ; นี้เป็นที่รู้กันอยู่แล้ว.

ที่นี้ อาตมาอยากพูดไปในแบบที่เกี่ยวกับเป็นปัญหาในชีวิตประจำวัน ของคนเราก็คือ ของสังคมแห่งมนุษย์เรานี้ก็ดี; จึงพยายามที่จะให้ความหมาย ที่ กว้างออกไปกว่านั้น : ให้มันเพียงพอ หรือให้มันกว้างขวาง ทั้งเรื่องโลก และทั้ง เรื่องธรรม.

ความถูกต้องนี้คือว่า สำหรับบุคคลแต่ละคนมันเป็นอย่างไร; และ สำหรับสังคมที่รวมกันอยู่เป็นหมู่ใหญ่ ๆ นั้น มันมีความถูกต้องอย่างไร.

ความถูกต้องทางบุคคลแต่ละคน ก็คือ ไม่มีการเบียดเบียนผู้ใด ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น; คำนี้เป็นหลักทั่วไป ใช้ในทุกกรณี. เช่น ถ้าเขาจะถามเราว่า ประพฤติอย่างนี้ เรียกว่าดีไหม? ถูกต้องไหม? เราก็บอกเขาว่า ถ้ามันไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อน ก็เรียกว่าถูกหรือดี หรือเป็นกุศล. พวกอื่นเขาอาจจะพูดอย่างอื่น : พวกนักศึกษา นักปรัชญา เขาจะพูดมากมายกว่านี้ ยุ่งยากลำบาก เข้าใจยาก ในการที่จะตัดสินว่าดีหรือถูก.

พุทธบริษัทเราเอากันง่าย ๆ ตรง ๆ ว่า ถ้ามันไม่ทำใครให้เดือดร้อน แม้แต่คนเดียว ก็เรียกว่าถูก เรียกว่าดี เรียกว่าเป็นกุศล; ขอให้ช่วยจำไว้ว่า คำว่า

ถูกต้องมันคืออย่างนี้. แล้วก็เถียงกันเรื่องความถูกต้อง มันก็ชอบกันไปคนละอย่างสองอย่าง; หรือว่าคนอันธพาล เขาก็ชอบไปอีกอย่างหนึ่ง มีความถูกต้องไปตามแบบของคนอันธพาล, แต่มันทำคนอื่นให้เดือดร้อน ตัวเองก็เดือดร้อนเหมือนกันในบางครั้ง. เมื่อตัวเองก็เดือดร้อน และผู้อื่นก็เดือดร้อน อย่างนี้ไม่ถูกต้อง; ฉะนั้น เราพูดไว้อย่างจำกัดว่า ต้องไม่มีใครเดือดร้อน.

นี่จำไว้เป็นหลักว่า ที่จะตัดสินอะไรในเรื่องต่าง ๆ ว่านี้ถูกไหม? ทำอย่างนี้ถูกต้องไหม? หรือพูดอย่างนี้ถูกต้องไหม? หรือว่าคิดอย่างนี้ถูกต้องไหม? ก็คือว่า มันทำใครให้เดือดร้อนบ้างหรือเปล่า, ถ้ามันไม่ทำใครเดือดร้อนด้วย

ก็เรียกว่าถูกต้องขั้นหนึ่งแล้ว; **ถ้ามันทำให้ใครได้รับประโยชน์ด้วย มันก็ยังถูกต้องมากขึ้นไปอีก.** นี่ก็เราเรียกว่าความถูกต้องในความหมายที่หนึ่ง.

ความหมายถัดไปอีกก็ว่า **ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ มีแต่จะดับความทุกข์.** ถ้าการกระทำ การพูด การคิด นั้น มันมีแต่จะทำให้ความทุกข์หมดไป ไม่ก่อความทุกข์ขึ้นมาใหม่, เขาเรียกว่า เป็นไปเพื่อดับทุกข์ ในความหมายทุกอย่าง ทุกประการ; ก็เรียกว่ามันถูกต้อง.

ที่นี้ความหมายถัดไปอีกก็ว่า **มันไม่สะสมกิเลส แต่มันล้างหรือละลายกิเลสอยู่เป็นประจำ;** การกระทำนั้นเรียกว่าถูกต้อง. คนเราเอากิเลสมาแต่ไหนกันนักล่ะ, นี่ก็ต้องมองให้เห็น; เพราะว่าตั้งแต่เราเกิดมาโนน มันไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไรมาแต่ในท้อง, เกิดมาเป็นเด็ก ๆ แล้วก็ไม่มีความรู้เรื่องธรรมะ, ไม่มีความรู้เรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์เป็นต้น ก็ปล่อยไปตามธรรมชาติ มันก็เกิดความรู้สึกที่เป็นกิเลสได้โดยง่าย : **ได้สัมผัสสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ เอรีดอรรอย มันก็รู้จักเกิด ความโลภ;** เมื่อ **ได้ไม่ตรงตามความประสงค์** มันก็รู้จักเกิด **ความโกรธ** หรือ **ความโทสะ;** เมื่อ **ได้สัมพันธ์กันอยู่ กับสิ่งที่ชวนให้หลง ลังเล สงสัย ไม่แน่ใจ** ไม่รู้เรื่องอะไรเด็ดขาดลงไปตามที่เป็นอย่างจริง, อย่างนี้มันก็เรียกว่า **มีโมหะ.**

จะนั่นเด็กเล็ก ๆ ก็รู้จัก : เมื่อรู้จักสุขหรือทุกข์ เอรีดอรรอย ถูกใจ ไม่ถูกใจ อย่างนี้แล้ว ก็เริ่มมีกิเลสแล้ว. มันเกิดกิเลสทีหนึ่ง ก็สะสม **อนุสัย** คือ **ความเคยชินของกิเลส** นั้นไว้ทีหนึ่ง; กว่าจะเป็นเด็กโต ก็มีกิเลสเกิดมาหลายครั้ง แล้วก็สะสมความชินแห่งกิเลสไว้ทุกครั้ง, จนเป็นคนเป็นหนุ่มเป็นสาว มันก็มีกิเลสมากพอ มีความเคยชินแห่งกิเลสมาก, แล้วมาเป็นผู้ใหญ่แล้ว เป็นคนแก่คน

แต่มาแล้ว ถ้ามันยังมีกิเลสอยู่ มันก็เพิ่มอนุสัย คือความเคยชินแห่งกิเลสมากขึ้น ๆ; จนมาถึงวันนี้ เรามีกิเลสเคยเกิดมาแล้วเท่าไร ความเคยชินที่จะเกิดกิเลส มันก็มีมากเท่านั้น, ดังนั้นมันจึงรวดเร็ว่องไว ที่จะเกิดความโลภ หรือจะเกิดความโกรธ หรือจะเกิดความหลง. นี้เรียกว่า กิเลส; ที่เป็นความเคยชินเรียกว่า อนุสัย – สะสมความเคยชินอันนี้ไว้ พร้อมที่จะโลภ พร้อมที่จะโกรธ พร้อมที่จะหลง.

ดังนั้น ถ้าการกระทำใด ๆ การพูดจาใด ๆ หรือความคิดนึกใด ๆ ที่มันทำลายกิเลส ทำลายอนุสัย, เรียกว่าการกระทำนั้นถูกต้อง. เช่นเรากระทำด้วยตนเอง หรือชักชวนผู้อื่นกระทำที่ไม่ให้เกิดกิเลส, เราพูดจาให้เป็นเครื่องระงับกิเลส, เราคิดนึกแต่ในทางที่ให้ระงับกิเลส; ก็เรียกว่ากระทำไปในทางที่ล้างกิเลส ลดความเคยชินแห่งกิเลสอยู่เป็นประจำ; นี้ก็เรียกว่ามันถูกต้อง มันถูกต้องอย่างนี้.

อยากจะพูดแบบเหมา ๆ ว่า **โอ้ การกระทำที่มันปิดนรกเสียสนิท มันเปิดสวรรค์โล่งโล่ง; การกระทำนั้นแหละถูกต้อง.** นี้พูดอย่างอุปมา อย่างสมมติ ให้จำง่ายว่า การกระทำที่มันปิดนรกทั้งชาตินี้และชาติหน้า เปิดสวรรค์ทั้งชาตินี้และชาติหน้า แล้วก็ดึงไปสู่พระนิพพานอยู่ตลอดเวลา; การกระทำนี้ถูกต้อง. เรื่องนรกนั้นนะ เขาพูดกันแบบหนึ่งว่า มันอยู่ใต้ดิน จะไปถึงต่อตายแล้ว; นี้เรียกว่านรก ที่เขาพูดกันอยู่ในชาติหน้า.

แต่นรกที่นี้ ชาตินี้มันก็มี! อย่างคนโบราณ ปู่ ย่า ตา ยาย พูดว่า **สวรรค์ในอก นรกในใจ** : เมื่อใดใจร้อนเหมือนกับไฟเผา โดยอาศัยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจเองก็ได้ มีความร้อนใจเหมือนไฟเผา เมื่อนั้นเป็น

นรกที่นี้และเดิวนี่, แล้วก็รู้สึกอยู่ด้วยตนเอง. นรกนี้จริงกว่า เพราะมันกำลังร้อนอยู่ในใจ เป็นสันทิฏฐิโก; ส่วนนรกที่จะถึงต่อตายแล้วนั้น ยังไม่รู้สึกได้.

แต่มันมีความแน่นอนอยู่อย่างหนึ่งว่า อย่าตคนรกชนิดนี้ ชนิดที่นี้และเดิวนี่แหละ, รับรองว่าตายแล้วก็ไม่ตคนรกชนิดไหนหมด. ฉะนั้น นรกที่มีอยู่จริง ๆ ที่เห็นอยู่จริง ๆ ที่สัมผัสอยู่จริง ๆ นี้อ่าให้มี อ่าให้มันตเถอะ; ก็หมายความว่า มันไม่ทำผิดอะไรเลยนั่นเอง. ไม่ตคนรกที่นี้และเดิวนี่ ก็เพราะไม่ทำผิดอะไรทางไตรทวาร; แล้วตายมันจะไปตคนรกอะไรได้ที่ไหนอีกเล่า. เพราะว่าถ้านรกหลังจากตายแล้วมีจริง จะไปตกันจริง, มันก็เพราะทำผิดที่นี้และเดิวนี่. เราทำให้มันตเถอะตั้งแต่ที่นี้และเดิวนี่ นรกที่นี้ก็ไม่ตแล้ว; มันก็ไม่ตคนรกต่อตายแล้ว, ถ้ามันมีจริงนะ. เดิวนี่เราก็ไม่กล้าพูดลงไป พูดว่าตามที่เขาพูดกันไว้ สอนกันไว้ ว่ามันมีนรกหลังจากตายแล้ว; ความหมายซ่อนเร้นอยู่อย่างอื่น ชี้ขาด ไม่เอามาอธิบาย มันกินเวลามาก.

นี้สวรรค์ก็เหมือนกัน. เมื่อปิดนรกเสียสนิท, ที่นี้ก็เปิดประตูสวรรค์. สวรรค์ต่อตายแล้ว ก็อย่างที่เราได้ยินได้ฟัง ได้เห็นรูปภาพได้อะไรกันมากมายแล้วนั้น : สวรรค์ต่อตายแล้วอยู่ข้างบน. แต่โดยเหตุที่ผู้รู้ หรือปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา เคยพูดว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ : มันก็ยังมีสวรรค์อีกชนิดหนึ่งที่นี้และเดิวนี่คือในอกในใจ ที่พอใจ เป็นสุขอยู่ด้วยความถูกต้องการกระทำของตน. รู้สึกพอใจตนเองเมื่อไร เมื่อนั้นเป็นสวรรค์แหละ; กระทั่ง ยกมือไหว้ตัวเองได้ แล้วนั้นแหละคือสวรรค์ถึงที่สุดแหละ. แล้วเราได้สวรรค์ที่นี้แบบนี้แล้ว เพราะเราประพฤติ

กระทำถูกต้องทางไตรทวารแล้ว; ไม่ต้องกลัว ตายแล้วก็ยังคงได้สวรรค์, ถ้ามันยังมีอีก. มันจึงเปิดประตูสวรรค์ไว้โล่งทีเดียว.

แต่ที่คิดว่านั้น ก็คือมีความมุ่งหมายดิ่งแน่วไปยังพระนิพพาน. พระนิพพาน คือ เย็นออกเย็นใจ; มันดีกว่านรก เพราะนรกมันร้อน; มันดีกว่าสวรรค์ เพราะสวรรค์นั้นมันยังยุ่ง แม้จะมีความสุขในสวรรค์ ก็ยังยุ่งนำเวียนหัว, ไม่หยุด โดยประการทั้งปวง ไม่สงบโดยประการทั้งปวง.

จะพูดให้ฟังก็ได้ แต่จะเข้าใจหรือไม่ก็ไม่ทราบนะ ว่าหยุดมีคนที่จะตกนรก หรือคนที่จะไปสวรรค์เสีย, อย่ามีคน อย่าทำตัวเราให้เป็นคนที่จะไปตกนรก หรือจะไปสวรรค์, ให้มันว่างจากคนเสีย; อย่างนี้ก็เป็นนิพพาน. มุ่งหมายอย่างนี้ ความคิดดิ่งไปอย่างนี้ เรียกว่า ดิ่งไปนิพพาน; ก็ต้องทำได้ด้วยความถูกต้องทางกาย ทางวาจา และทางใจอีกเหมือนกัน.

มีปัญหายุ่งยาก ดีหรือชั่วก็ตาม เพราะมีตัวเรา มีตัวตน มีตัวกู มีของกู. ชั่ว ก็ยุ่งไปตามชั่ว, ดี ก็ยุ่งไปตามดี; เมื่อไม่อยากจะยุ่งโดยประการทั้งปวงแล้ว ก็อย่ามีตัว เลิกความยึดถือว่ามีตัวกูนั้นเสีย, จิตมันก็หยุด หยุดอย่างที่เราเรียกว่า นิพพาน หยุดเย็นอย่างที่เราเรียกว่านิพพาน; ไว้ค่อยพูดกัน เดี่ยวก่อน.

นี่ที่จะว่าส่วนบุคคลนั้น มีความถูกต้องอย่างนี้ : ไม่ทำใครให้เดือดร้อน, ไม่สร้างความทุกข์, ไม่สร้างกิเลส แต่ว่าล้างกิเลสอยู่เป็นประจำ, แล้วปิดนรกเสีย โดยประการทั้งปวง มันเปิดสวรรค์ไว้โดยประการทั้งปวง, หรือว่า ดิ่งต่อพระนิพพานอยู่ตลอดเวลา. ถ้าได้อย่างนี้ ก็เรียกว่า ถูกต้องโดยไตรทวาร. ถึงแม้ว่าเขา

ไม่ได้อธิบายไว้ในแบบเรียน ที่ให้เรียน; มันก็ยังมีอยู่อย่างนี้แหละ เพียงแต่ว่าเขาไม่ได้เอามาอธิบาย มาพูดให้เราฟัง.

ที่นี้จะพูดถึงความถูกต้องในทางสังคม ต่อไปอีก; เพราะว่าเดี๋ยวนี้ปัญหาสังคมนั้นมากเหลือเกิน ไม่เหมือนกับโบราณ ซึ่งมันไม่ค่อยมี เพราะว่าคนไม่ค่อยจะสังคมนั้น. เดี่ยวนี้มันสังคมนั้นทั้งโลก เดี่ยวเดี๋ยวเท่านั้นก็ไปได้รอบโลก ปัญหาทางสังคมนั้นก็เกิด เพราะความเจริญในทางคมนาคม. และอีกอย่างหนึ่ง เรามันอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้หรอก อย่าอวดดีไปเลย; มันต้องคบหาสมาคมกันอยู่ เกี่ยวข้องกัน เป็นหมู่ เป็นฝูง เป็นพวก ด้วยอำนาจของความรู้สึกสัญชาตญาณ.

ที่นี้ ความถูกต้องทางสังคมนั้น คือการประพฤติกระทำโดยไตรทวาร ที่ไม่ทำให้เกิดศัตรู ไม่ก่อให้เกิดศัตรู แต่ลบล้างความเป็นศัตรู. “ไม่ทำฟาร์มเพาะศัตรู”; มีคำพูดที่เขาพูดกันแยกคางอยู่คำหนึ่ง เลยเอามาพูดให้ฟังว่า ไม่ทำฟาร์มเพาะศัตรู.

คนที่มันประมาทบางคนนะทำ ประพฤติกระทำอยู่ เหมือนกับ “ทำฟาร์มเพาะศัตรู” เหมือนกับทำนาปลูกข้าว ทำสวนครัวปลูกผักอะไร, แต่มันทำฟาร์มเพาะศัตรู. เมื่อเขาเพาะเห็ด เพาะผัก แต่เรามันเพาะศัตรู; อย่างนี้มันเรียกว่าผิด. ไตรทวารที่ใช้ไปเพื่อเพาะศัตรู นี้ไม่ถูกต้อง มันเป็นการทำลายสังคมนั้นเอง; คือมันเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยศัตรูต่อกันและกัน มันจึงถูกไม่ได้ มันถูกต้องไม่ได้.

ที่นี้ถัดไปว่า ไม่สร้างปัญหาใหม่ขึ้นมา. ปัจจุบันนี้มีปัญหามาก; ที่มันไม่เคยเกิดแต่กาลก่อน เดี่ยวนี้มันก็เกิดมาก : เป็น ปัญหาทางเศรษฐกิจ วนวาย

ทางเศรษฐกิจ, แล้วก็ ปัญหาทางการเมือง ภายในก็มีเรื่องการเมืองยุ่ง นอกประเทศ ก็มีการเมืองยุ่ง. นี่สังคม; แล้ว สังคมที่สมาคมกันก็เต็มไปด้วยอันตราย มีอันตรายมากขึ้น ไม่มีความรักซึ่งกันและกัน.

ถ้าว่าถูกต้องแล้ว ต้องไม่สร้างปัญหาเหล่านี้. เดียวนี้เราอยู่กันไม่ถูกต้อง แน่ทั้งโลก, อย่างว่าแต่ประเทศเราประเทศเดียว; ทั้งโลกมันเต็มไปด้วยปัญหา เศรษฐกิจ ปัญหาการเมือง ปัญหาสังคม, ปัญหาทุกอย่างที่มันเกี่ยวข้องกัน แล้ว เกิดปัญหา.

ที่นี้อยากจะขยายความถูกต้องออกไป ให้มากออกไปอีกว่า ไม่เป็นการ ทำลายธรรมชาติ ไม่ทำลายสภาพอันสงบ อันสะอาด อันเยือกเย็นเป็นสุขของ ธรรมชาติ; หรือสิ่งแวดล้อมใด ๆ ก็ตามเถอะ ที่มันแวดล้อมเราอยู่อย่างสงบนะ, อย่าไปทำลาย อย่าให้เป็นการทำลาย. เดียวนี้ทำลายกันมากเกินไป : ทำลายป่าไม้ ทำลายถนนหนทาง ห้วย หนอง คลอง บึง บาง อะไรมันถูกทำลาย, ก็ได้รับความเดือดร้อนกันทั่วไปหมด; นี้ก็เรียกว่า ไม่ถูกต้องแล้วในทางสังคม.

มีปัญหาที่ปลีกย่อยซับซ้อนกันอีกมาก ที่ว่า ทำลายธรรมชาติ จนของ มีค่าของตามธรรมชาติในแผ่นดินนี้ มันหมดไปเร็วเกินควร; จนเดือดร้อน จนไม่รู้ว่าจะโทษใคร. ของในป่า ที่มีค่าถูกทำลาย หรือถูกเอาไปใช้ประโยชน์จนหมดสิ้น จนคนอื่นไม่ต้องใช้ คนแรกใช้คนเดียว. นี้เมื่อทำลายของมีค่าที่มีอยู่ตามธรรมชาติ. เข้าใจว่าทุกคนคงจะเคยทราบเรื่อง เคยสังเกตเห็นกันมาแล้ว ว่าของที่มีค่า มีประโยชน์แก่สังคม มันหายไป ๆ. นี้เรียกว่าถูกต้องทางสังคม ในเมื่อไม่ทำลาย สิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่สังคม.

ทางสังคมก็ถูกต้อง, ทางบุคคลแต่ละคนก็ถูกต้อง; นี้เรียกว่า ความถูกต้องแห่งความมีไตรทวาร, ความถูกต้องแห่งความมีไตรทวาร – เรามีไตรทวารอย่างถูกต้อง. หรือเรียกว่า **ความมีไตรทวารอันถูกต้อง** ก็ได้ **ความถูกต้องแห่งความมีไตรทวาร** ก็ได้; นี่มันเป็นคำพูดเท่านั้น. จะพูดคำไหนก่อน : พูดว่า ความถูกต้องแห่งความมีไตรทวาร ก็มีกาย วาจา ใจถูกต้อง; หรือความมีไตรทวารชนิดที่มันถูกต้อง. ตัวหนังสือหรือคำพูดกลับกันอยู่ก็จริง แต่มันเป็นตัวเดียวกัน เพราะเรามันเรียกชื่อเท่านั้น.

ปัจจัยของความถูกต้องทางไตรทวาร

ความถูกต้องแห่งไตรทวาร ในทางบุคคล และในทางสังคม มีอยู่ **อย่างนี้**; นี่เป็นปัจจัยแก่อะไรต่อไป, พิจารณากันต่อไป. เป็นปัจจัยที่ ๘ เมื่อนับเรียงหมด; แล้วมันเป็นปัจจัยที่ ๔ ของ **ปัจจัยชุดที่ ๕ – ปัจจัยแห่งจิต**. มันเป็นปัจจัย ทำหน้าที่ปัจจัย; ญาติโยมพอได้ยินคำว่า **ปัจจัย** ก็หมายความว่า **สตางค์** แหละ มาควักสตางค์อีกแล้ว, ถ้าปัจจัย ๆ เอาปัจจัยไปทำบุญนี่. ที่จริงคำว่าปัจจัยนี้ มันไม่ใช่แปลว่าเงินที่จะเอาไปซื้อของ หรือเอาไปทำบุญ.

ปัจจัย แปลว่า **ก่อสร้าง, ช่วยปรุง, ช่วยแต่งโดยรอบ**; คือสิ่งที่ช่วยปรุง ช่วยแต่งให้มันอยู่ได้ : **ปะ** มันแปลว่า **ทัว**, **จยะ** มันแปลว่า **ก่อสร้างมา สร้างสมขึ้นมา** โดยครบถ้วน. เป็นปัจจัย ก็คือ **ช่วยก่อ ช่วยสร้าง ช่วยทำขึ้นมาโดยครบถ้วน** เพื่อให้มันรอดอยู่ได้; ถ้าทำอย่างนั้นเรียกว่าเป็นปัจจัย.

ทีนี้ที่เราใช้คำพูดในทั่วไป มันหมายถึงแต่ปัจจัยทางวัตถุ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยาแก้โรค; เรียกว่าปัจจัย ๔ : หมายถึงตัวสิ่งทั้ง ๔ ที่ช่วยให้อมนุษย์มีชีวิตอยู่ได้. ทีนี้ต่อมาแทนที่เขาจะถวายสิ่งของ ๔ อย่างนี้โดยตรง, เขาถวายเงินแทน ให้เงินแทนปัจจัยทั้ง ๔ ให้ไปจัดการซื้อหาเอาเอง; ทีนี้คนไม่รู้ มันก็เลยคิดว่า เงินนั้นแหละคือปัจจัย.

ปัจจัยมันหมายถึงของที่บำรุงเลี้ยงชีวิต, ทีนี้เขาไม่ได้ให้สิ่งของโดยตรง เขาให้เงินไปซื้อหาเอาเอง คนก็เข้าใจว่า เงินนั้นแหละคือปัจจัย; มันก็ถูกโดยอ้อม. เงินนั้นเป็นเหตุให้ได้มาซึ่งปัจจัย เป็นปัจจัยให้ได้ปัจจัยที่จำเป็น; ถ้าว่าปัจจัยแล้ว หมายถึงเงินที่จะเอาไปถวายพระแล้ว, นี่มันเป็นคำพูดที่เลื่อนมากแล้ว.

คำว่า ปัจจัย หมายถึงสิ่งที่จะมาปรุงแต่งให้มันครบถ้วน ให้มันเจริญงอกงามขึ้นไป. นี่ยาคูแต่ว่ากินอาหาร มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัย แล้วก็ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ : มันมีอย่างอื่นอีก คือ เป็นเรื่องทางจิตใจ; มันไม่ใช่เป็นก้อน เป็นชิ้น ที่จะไปหยิบฉวย ลูบคลำ จับต้องได้, แต่มันก็เป็นปัจจัยอย่างเดียวกัน. เช่นว่าเรามีลมอากาศสำหรับหายใจ ให้ชีวิตรอดอยู่ได้; นี่มันก็เป็นปัจจัย, แล้วเราจับลมไม่ได้ แต่พอจะรู้สึกได้. ให้ความร้อนหนาวก็เหมือนกัน เป็นปัจจัย เราจับตัวมันไม่ได้ แต่เราสามารถรู้สึกได้. นี่ก็ยังเป็นเรื่องทางฝ่ายวัตถุอยู่.

ทีนี้ การแวดล้อมที่เป็นนามธรรม อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่า ผลแห่งสิ่งประเล้าประโลมใจ, หรือ ความรู้สึกว่ามีที่พึ่งอันแน่นอน, ความรู้สึกว่าเต็มไปด้วยมิตร; นี่มันเป็นสิ่งที่เข้ามาแวดล้อมจิตใจโดยเฉพาะ ให้จิตใจปกติและเป็นสุข. เหมือนกับเรานั่งอยู่กลางอากาศนี้ อากาศก็เข้ามารอบตัวเรา บำรุง

ร่างกายเรา, เหมือนกับเราลงไปแช่อยู่ในน้ำ น้ำก็เข้ามาถูกตัวเราโดยรอบ กระทำปฏิกิริยาแก่ร่างกายเรา; นี้เรียกมันเป็นปัจจัยฝ่ายวัตถุ.

เดี๋ยวนี้ฝ่ายจิตใจ ฝ่ายความรู้สึกด้วยจิตใจ. ถ้าเรามีความรู้สึกอย่างทีกล่าวมานี้แล้ว จิตใจก็จะเหมือนกับว่า ได้อาบน้ำสบาย; หรือว่าได้อยู่ในที่เชือกเย็นสบาย; เราก็ได้ผลเป็นความสบายทั้งร่างกายและจิตใจ. อย่าลืม, คือว่าอย่าสังเกตให้มันหยาบหรือลวกเกินไป; ให้สังเกตให้เห็นว่า ทางจิตใจนี้ต้องได้รับความรู้สึกทางจิตใจนั้นแหละ เอามาหล่อเลี้ยงจิตใจ มาปรุงแต่งจิตใจ กระทำให้จิตใจของเรา เป็นจิตใจที่เรียกสั้น ๆ ก็ว่า “มีความสุข” แหละ. เช่นว่า เราแน่ใจว่าเรามีที่พึ่งอันแน่นอน อันปลอดภัยนี้ เรามีสิ่งกระตุ้นใจแต่ในทางที่ถูกต้อง เรา รู้สึกว่ามีแต่มิตรไม่มีศัตรู, นี้เราก็สบายใจ; นี้ใคร ๆ ก็พอจะเข้าใจได้.

แต่เดี๋ยวนี้ อาตมาาระบุถึง ความถูกต้องแห่งไตรทวาร คือกาย วาจา ใจ มันถูกต้อง; พอมันมีความถูกต้องทางกาย ทางวาจา ทางใจแล้ว, จิตแหละมันเป็นผู้ได้รับผล เป็นจิตที่มีความสงบสุข เต็มที่ที่มันจะมีได้. สุขแต่เพียงร่างกาย มีกินมีใช้ แต่จิตร้อนเป็นไฟอย่างนี้, มันจะเป็นบ้าตายเสียมากกว่า ก็ที่น่าละอายแมว.

ลักษณะของจิตที่ได้รับปัจจัยที่ถูกต้องทางไตรทวาร

เฮ้, ที่นี้ จิตได้รับปัจจัยที่ถูกต้องทางไตรทวารแล้ว มันจะเป็นจิตอะไรบ้าง? อาตมาขอใช้คำให้มันเป็นหมู่ ๆ ไปเลย มันจำง่ายดี; คือ จิตมันจะหยุด จิตมันจะเย็น จิตมันจะยิ้ม จิตมันจะยอม แล้ว จิตมันจะใหญ่ แล้ว จิตมัน

จะโยน แล้ว จิตมันจะหย่อน แล้ว จิตมันจะเยียม. คงฟังไม่ถูกใช่ไหม, เอามาอธิบายทีละอย่างดีกว่า :-

ข้อแรก **จิตมันจะหยุด.** ถ้าเราประพตติถูกต้องโดยไตรทวารแล้ว มันไม่ปรุง ไม่เสือกไสจิตให้แล่นไป ด้วยอำนาจของกิเลสนั้นแหละ. นี่จิตของเรา ฟุ้งซ่าน วุ่นวาย ไม่ได้หยุด เหมือนกับคนทำงานนั่งไม่คิดฝัน มันทำงานดิ้นรน นั่งไม่คิดฝัน ไม่ได้นั่งคิดฝันเลย; นั่นคือมันไม่ได้หยุด. นี่จิตที่มันถูกปรุงด้วยความคิดทางไตรทวารนะ มันหยุดไม่ได้ : มันจะไปมีกิเลสเรื่องนั้น ไปมีกิเลสเรื่องนี้ ไปมีกิเลสเรื่องโน้น หยุดไม่ได้. ทีนี้ เราทำให้ถูกต้องโดยไตรทวารเสียแล้ว จิตมันก็หยุดได้; เหมือนกับเราจัดการถูกต้อง เราพอจะได้นั่งบ้าง ไม่ต้องลุกขึ้นหรือวิ่งเสียดตลอดเวลา. นี่เรียกว่า **จิตมันหยุด,** คือหยุดปรุงด้วยกิเลส; บัณฑิตแห่งกิเลสไม่มีปรุง มีแต่บัณฑิตแห่งความหยุดเข้ามาปรุง มันก็เลยได้หยุด. หยุดเกิดโลกหยุดเกิดความโลภ, หยุดเกิดความโกรธ, หยุดเกิดความหลง; มันก็ได้ นั่ง ได้หยุดนั่ง.

ทีนี้ ถัดไปจะเรียกว่า **จิตมันเย็น.** ก่อนนี้จิตมันร้อน มันร้อนด้วยกิเลสซึ่งเปรียบเสมือนไฟ, ราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง มันเป็นไฟ, เข้าไปเกิดในจิตแล้วจิตก็ร้อน เหมือนกับมีไฟ. ทีนี้ พอเราประพตติถูกต้องโดยไตรทวาร – กาย วาจาใจ, มันก็ไม่เกิดไฟ ในจิตนั้น จิตจึงเย็น เพราะไม่มีกิเลสเผา. นี่เรียกว่า **จิตเย็น.**

ทีนี้ ก็ **จิตยิ้ม.** ที่มันเสวยความเย็น เย็นอกเย็นใจนะ, จิตมันมีอาการเหมือนกับยิ้ม ยิ้มกริ่ม. นี่เรียกว่า **จิตมันเป็นสุข** เมื่อเสวยความเย็น ไม่มีกิเลสเผา.

ที่นี้ต่อไป **จิตมันยอม** ไม่มีตัวถูกหุชูหาง. เมื่อมันมีกิเลสนะ มันไม่ยอมใครหรอก; แล้วมันมียกหุชูหางเหมือนแมงป่องอยู่เรื่อย. เดี่ยวนี้มันประพฤติถูกต้องโดยไตรทวารแล้ว มันสงบ มันยอม เพราะไม่มีกิเลสที่จะออกรับ เป็นตัวถูก-ของกู; เรียกว่าจิตยอม, ไม่มีอหังการ. อหังการ นั้นเป็นชื่อของกิเลส ที่เรียกว่า **ตัวกู**. อหังการนี้ทำให้ไม่ยอม ไม่ยอม : ดีกว่าก็ไม่ยอม อะไรก็ไม่ยอม, ครูบาอาจารย์ก็ไม่ยอม, ไม่ยอมกับใครทั้งหมด, เพราะมันคืออริ้นด้วยตัวกู. พอประพฤติถูกต้องโดยไตรทวารแล้ว ถึงที่สุดแห่งมโนทวารอย่างนี้ มันก็ไม่มีอหังการชนิดนั้น ก็เรียกว่าจิตนี้มันยอม. ต่อไปนี้มันยอมได้ทุกอย่างแหละ แม้เราจะเป็นฝ่ายถูก เขาจะมาเอาให้เราคิดก็เอา ก็ยอมได้เหมือนกัน; เพราะไม่รู้สึกได้-เสียวอะไรทำนองนี้. เหมือนพระอานนท์ ที่เขาปรับอาบัติท่านหุหมุหมิมไปหมด, ทั้งที่ท่านไม่ได้ทำ; แต่ท่านเป็นพระอรียบุคคลท่านก็ยอม ๆ : เขาให้แสดงอาบัตินั้น ก็แสดง, เขาให้แสดงอาบัตินี้ท่านก็แสดง; ทั้งที่ไม่ต้องอาบัติเลย. เดี่ยวนี้มันเป็นจิตยอม ใครจะมาค่ากันให้สักร้อย สักพัน มันก็ยอม ก็เฉยได้; ใครจะทำอะไรมันก็ยอมได้ ไม่มีเรื่อง.

ที่นี้ **มันเป็นจิตใหญ่**. แต่ก่อนนี้เป็นจิตเล็ก จิตแคบ; อะไร ๆ ก็ไม่ให้ใคร จี้เหนียว จี้ดีด. เดี่ยวนี้มันทำถูกโดยไตรทวารแล้ว **จิตมันใหญ่** มันไม่มีมมังการ - ไม่มีของกู มันไม่ยึดเอาว่าไว้เป็นของกู; เพราะฉะนั้นมันก็ให้ได้แจกจ่ายได้ ไม่จี้เหนียว มันเป็นจิตใหญ่. เมื่อมีกิเลส มันเป็นจิตเล็ก ไม่ยอมให้ใคร มันจะเอามาให้ตัวเองอย่างเดียวนะ; มันยังเล็กอยู่. เดี่ยวนี้จิตมันใหญ่ มันไม่มีมมังการ - ไม่มีกิเลสว่าของกู, เป็นจิตใหญ่ที่สุด; มันเป็นจิตเท่ากับจักรวาลเลย : มันไม่เอาทั้งจักรวาล มันก็ใหญ่เท่าจักรวาล.

ทีนี้ มันก็ เป็นจิตโยน สลัดกิน สละกิน. อะไร ๆ ก็เอาเข้ามายึดถือไว้ ก็เรียกว่าเป็นโจรปล้นธรรมชาติ ของธรรมชาติ เอามาไว้เป็นตัวกู – ของกู; ประพฤติผิดอยู่โดยไตรทวาร. **เดี๋ยวนี้มันประพฤติถูกต้องโดยไตรทวารแล้ว มันโยน ๆ ๆ โยนกินออกไป :** กินเจ้าของเดิม ไม่เอามาเป็นตัวกู – ของกู กินให้แก่ธรรมชาติ; เรียกว่า **ปฏิบัติสัจจะ – สลัดกิน สละกิน โยนให้แก่เจ้าของเดิม.** เนื้อหนังร่างกายนี้ เอ้า ธรรมชาติเอาไป ไม่ใช่ของกู, ชีวิตก็ของธรรมชาติ เอาไป ไม่ใช่ของกู, อะไร ๆ ทั้งหมดก็ไม่ใช่ของกู, แม้สิ่งสูงสุดเป็นสุขเป็นอะไร ก็ไม่ใช่ของกู ของธรรมชาติ, แม้พระนิพพานก็ไม่ยึดว่าเป็นของกู; **เรียกว่าโยนกินให้ธรรมชาติไปหมด.**

ทีนี้ **จิต มันก็ หย่อน.** ก่อนนี้มันเครียดอยู่ด้วยสิ่งผูกมัด รัตรึง ด้วย ตัณหา อุปาทาน มันเครียด เหมือนกับขึงพืด ตึงเครียดอยู่ มันไม่รู้สึกสบายอะไร. **เดี๋ยวนี้มันหย่อน มันไม่เครียด.** คุ้งาย ๆ เช่นว่า เมื่อเส้นตึงเมื่อยไปทั้งหมด นอนก็ไม่ค่อยหลับ; พอมาบีบ มานวด ให้เส้นมันหย่อน ไม่เครียดแล้ว มันก็สบาย. **จิตนี้ก็เหมือนกัน** เมื่อก่อนมันเครียดอยู่ด้วยอำนาจของอุปาทานของสังโยชน์ มันเครียด; **พอประพฤติถูกต้องด้วยไตรทวารแล้ว มันเหมือนกับมานวดให้มันหย่อน ไม่เครียด ไม่เกิดความเครียด มันก็หย่อน มันเป็นจิตที่หย่อน ไม่เครียด มันก็สบาย.**

ในที่สุดมันก็ **เป็นจิตเยี่ยม** เยี่ยมยอด ยอดเยี่ยม จิตยอดเยี่ยม จิตเยี่ยมยอด; คือจิตมันหลุดพ้นเป็นอริยะ ไม่เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ ในวัฏฏสงสาร มันหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร, เรียกว่า สมมติเรียกว่า สูงสุด สูงที่สุด เยี่ยมยอดที่สุด. นี้ เป็นจิตเยี่ยม.

อตมาพยายามจะพูด ด้วยถ้อยคำที่ญาติโยมทั้งหลายจะจำได้ง่าย จะเข้าใจได้ง่าย. นี่ถ้าพูดเป็นบาลี ตามศัพท์บาลีเดิม ๆ เขาแล้ว คงจะไม่เข้าใจเท่านี้; ไม่เข้าใจเท่าที่เข้าใจแล้ว. เดียวนี้พยายามจะพูดให้เป็นคำชาวบ้านธรรมดา มันจะฟังแปลกหูไปบ้าง; แต่มันก็ช่วยให้เข้าใจง่าย ง่ายกว่า จิตมันหยุด ไม่วิ่ง, ว่า จิตมันเย็น มันไม่ร้อน, ว่า จิตมันยิ้ม เพราะมันเสวยความสุข, ว่า จิตมันยอม เพราะมันไม่มีอหังการ ยกหูชูหาง, ว่า จิตมันใหญ่ มันไม่มีมมังการ มันเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ, แล้ว จิตมันโยน โยนกลับ คืบกลับให้แก่เจ้าของเดิม ซึ่งไปเอาของเขามาเป็นของตน ไม่ใช่ของตนเอามาเป็นของตนนั้น ไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เอามาเป็นของตน เดียวนี้เห็นแล้ว เอ้า โยน ๆ คืบให้เจ้าของเดิม, แล้ว จิตมันหย่อน มันไม่เครียดอยู่ด้วยการจึง ด้วยอำนาจของอุปาทาน หรือด้วยสังโยชน์เป็นต้น จิตมันก็หย่อน สบาย, แล้ว จิตมันก็เยี่ยมยอด หลุดพ้น มีวิมุตติ – หลุดพ้น อยู่เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง.

นี่ความถูกต้องโดยไตรทวารแล้ว ได้รับความแก่จิตอย่างนี้ : มันเป็นปัจจัยแก่จิต – เป็นปัจจัยที่ ๕ ชนิดที่ ๔, ให้เกิดผลแก่จิตอย่างนี้. นี่เรื่องที่ตั้งใจจะพูดในวันนี้ มีความถูกต้องโดยไตรทวาร; รู้สึกตัวอยู่เสมอว่ามันถูกต้อง มันถูกต้อง แล้วมันแน่ใจอยู่เสมอว่ามันถูกต้อง ถูกต้อง. ถ้าเราทำให้มันถูกต้อง แล้วมันก็แน่ใจว่าถูกต้อง; แล้วมันก็ถูกต้องจริง ๆ โดยมันพิสูจน์ผลให้เห็นว่า มีผลอย่างนี้ คือจิตมันหยุด มันเย็น มันยิ้ม มันยอม มันใหญ่ มันโยน มันหย่อน มันเยี่ยม มันยอดเยี่ยม. ฟังดูแต่คำ คำพูดนี้ก็ดูไม่ค่อยจะสนิทใจนัก; แต่ถ้ารู้ถึงความหมายแล้วน่าจะชอบ.

เดี๋ยวนี้ เรามันไม่ได้ด้วยจิตที่หยุดนะ ! จึงนอนไม่หลับ ละอายนะ
 นะ; จิตของเรามันร้อนนะ ! มันเกิดพ่ายแพ้แก่สัตว์เดรัจฉานนะ ! ที่มันไม่รู้จักทำ
 ให้ร้อนนะ ! สัตว์มันโง่ มันไม่รู้จักทำจิตให้ร้อน, เรามันฉลาด แต่ฉลาดไปในทาง
 รู้จักทำจิตให้ร้อน; จิตของเราไม่เคยมีอยู่ภายใน เพราะว่ามันมีแต่ความรู้สึกที่
 ครอบงำ หม่นหมอง เป็นทุกข์ มันยิ้มไม่ได้ มันยิ้มไม่ออก, มันไม่ยอมเหมือนข้าง
 นอก ที่ว่ามันจะยิ้มได้ง่าย ๆ, ใจจิตแท้ ๆ มันยิ้มได้ยาก. แล้วจิตที่มันยอม มันก็
 กลายเป็นไม่มีปัญหา คือจะไม่แข่งกระด้างต่อใคร ต่ออะไร, นี่มันจึงมีเมตตา
 กรุณา ต่อสิ่งทั้งปวงได้; แล้วจิตมันใหญ่ กว้างพอที่จะถือว่า สัตว์ทั้งหลายเป็น
 เพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น. ถ้าจิตมันไม่ใหญ่แล้ว มันไม่
 อาจจะทำถือว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น;
 ขอให้สนใจเรื่องนี้ด้วย.

เดี๋ยวนี้จิตมีแต่โยนออก ไม่หยิบเข้ามา ๆ มีแต่โยนออก ๆ โยนออก
 ๆ, เพราะมันยึดถือไว้ด้วยอุปาทาน เหมือนกับแบกของหนักก็อยู่ตลอดเวลา, แล้ว
 ก็โยนออก ๆ ให้มันเบาเข้า ๆ ก็เลยไม่ต้องเครียด. ใจแบกของหนัก กล้ามเนื้อ
 มันเครียด; เดี่ยวนี้โยนของหนักออกไปหมดแล้ว จิตนี้มันก็หย่อน คือไม่เครียด.
 รวมความว่า มันหลุดพ้นจากความทุกข์และกิเลส มันเลยเป็นจิตสูงสุด จิตยอด
 เยี่ยม เป็นจิตวิมุตติ; เขาเรียกว่าวิมุตติ วิโมกข์ นิพพาน หลายชื่อ; หมายความว่า
 จิตมันหลุดพ้นไปจากความทุกข์ทั้งปวงทั้งนั้น เรียกว่าจิตวิมุตติ.

ดังนั้น ขอให้สนใจ หาปัจจัยอันนี้มาหล่อเลี้ยงจิต : ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่
 ๔ หรือจะเรียกว่าปัจจัยที่ ๘ ก็ตามใจเถอะ มาหล่อเลี้ยงจิต : ระว่างกาย ระว่าง
 วาจา ระว่างมโน คือจิตใจ คือใจให้มันถูกต้อง. ใจเรื่องถูกต้องตามแบบฉบับ ตาม

ระเบียบสิกขาวินัยนั้น มันก็มีอยู่แล้วในหนังสือ แบบเรียน ตำรา; อาตมาก็ไม่ต้องเอามาพูด มันจะรำคาญ มันมากด้วย; จะพูดแต่ความเกี่ยวข้อง หรือว่าลักษณะอาการที่เราไม่ค่อยสังเกต ไม่ค่อยจะเข้าใจ มันซ่อนเร้นอยู่. ที่ซ่อนเร้นอย่างลึกซึ้งก็คือว่าเราต้องมีสิ่งนี้; ถ้าเราไม่มีสิ่งนี้แล้ว เราขาดปัจจัยที่สำคัญ. ปัจจัยที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจให้เป็นสุขนะสำคัญ; ถ้าเราขาด เราก็เป็นสุขไม่ได้ จิตใจของเราก็นอนไม่หลับ ปวดหัวอยู่เรื่อยไป.

[สรุป]

เอาละ, เป็นอันว่า ชีวิตที่แวดล้อมอยู่ด้วยปัจจัยนี้ มันก็มีผลให้เป็นจิตที่เต็มไปด้วยความสงบสุขอย่างนี้; แล้วใครจะเอาอะไรกันอีกให้มากกว่านี้; ใครมีปัญหานี้จะเอาอะไรให้มากกว่านี้ได้ไหม. อาตมาคิดว่ามันเกินพอแล้ว จิตมันหยุด มันเย็น มันยิ้ม มันหอม มันใหญ่ มันโยน มันหย่อน มันเยี่ยม นี่มันพอแล้ว; มันไม่รู้จะเอาอะไรให้มากไปกว่านี้แล้ว ก็ควรจะพอใจกันที. เรียกว่ามันอธิบายมากไปกว่า ที่เขียนไว้ในแบบเรียน ให้เรียนกันในโรงเรียน; นี่มันมากพอแล้ว เพราะเราไปถึงนิพพานแล้ว; ให้ปัจจัยนี้แวดล้อมจิตอยู่ทุกวัน ๆ ทุกเวลานาที ทั้งกลางวัน กลางคืน ทั้งหลับ ทั้งตื่นเลย. ให้ความถูกต้องโดยไตรทวารนี้มันมีอยู่ตลอดเวลา; เรียกว่ามันเหมือนกับมาแวดล้อมตัวเรา เหมือนกับลมอากาศมาแวดล้อมกายนี้. ขอให้ธรรมะ – ความถูกต้องนี้ แวดล้อมจิต; ทั้งกายและจิตมันก็เย็น, ปัญหามันก็หมด.

เดี๋ยวนี้เรื่องทางสมัยใหม่ เรื่องทางวัตถุ ความเจริญทางวัตถุ โลกสมัยใหม่นี้มันมาหลอก มายั่ว จนเกิด เรื่องละเอียดแฉก เป็นอย่างน้อย; แล้วเกิด เรื่องเลวร้าย

เหมือนกับข่าววิทย์ ที่เอามาเล่าให้ฟังเมื่อตะกี้นี้, นี่มันไม่ควรจะมีแก่นมนุษย์เลย, เพราะว่าเขามีความผิดทางไทรทวารเรื่อย ๆ มา จนถึงสูงสุด จึงกระทำอย่างนั้นได้ ซึ่งมนุษย์ไม่น่าจะทำอย่างนั้นเลย.

ขอให้รู้จักปัจจัยแห่งจิต ปัจจัยเพื่อจิต ก็คือความถูกต้องแห่งไทรทวาร โดยประการดังที่กล่าวมานี้; ให้กายเป็นประตูนอก วชิเป็นประตูกลาง มโนเป็นประตูใน ให้ถูกต้อง, แล้วก็จะมีความถูกต้องแก่จิต หมคปัญหา.

เป็นอันว่า วันนี้ก็ได้พูดถึงปัจจัยที่ ๘ นี้ พอสมควรแก่เวลาแล้ว; ขอให้ท่านทั้งหลายเอาไปพิจารณาดู. จำไว้ให้คิดปากว่า ความถูกต้องโดยไทรทวาร ๆ ความถูกต้องทางไทรทวาร; ชำระให้ถูกต้องทางกาย ทางวาจา และทางใจ. เป็นหลักทั่วไป ที่เขากล่าวกันอยู่ตลอดเวลาอันนั้นแหละ; เดียวนี้เราเอามาพูด มาพิจารณากันในลักษณะที่จะให้เข้าใจมันยิ่งขึ้น ชัดเจนยิ่งขึ้น แล้วก็สนใจยิ่งขึ้น มีศรัทธาที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมะข้อนี้ยิ่งขึ้น ก็จะสำเร็จประโยชน์โดยไม่ต้องสงสัย.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้, เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าช่วย สวดบทพระธรรม ส่งเสริมกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติต่อไป.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๕ -

๓๑ มกราคม ๒๕๒๔

ความรู้ที่เพียงพอตามที่ควรจะรู้ ในฐานะ เป็นปัจจัยทางจิต ทางวิญญาณ ชนิดที่ ๕

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาค *มาฆบูชา* เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าว เรื่อง *ปัญหาแห่งมนุษยภาพ* ต่อไปตามเดิม; เฉพาะในวันนี้ จะกล่าวโดยหัวข้อว่า **ความรู้ที่เพียงพอตามที่ควรจะรู้ ในฐานะเป็นปัจจัยทางจิตทางวิญญาณ ชนิดที่ ๕.**

[ปรารภและบททวน]

เราได้กล่าวถึง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** คือ **ปัญหาที่มีแก่ความเป็นมนุษย์ของเรา**. ความเป็นมนุษย์ของเราไม่สมบูรณ์ ก็คือยังเป็นปัญหา ยังไม่ได้รับผลจากความ เป็นมนุษย์ โดยถูกต้องและสมบูรณ์; เพราะว่ามันขาดปัจจัย แห่งความเป็น มนุษย์นั่นเอง.

ในครั้งที่แล้ว ๆ มา ก็ได้กล่าวถึงปัจจัยแห่งความเป็นมนุษย์ในด้าน จิตใจ สืบมาตามลำดับ; จนกระทั่งวันนี้ ก็ยังคงกล่าวถึง ปัจจัยแห่งความเป็น มนุษย์ในด้านจิต ด้านวิญญาณ เป็นคำรบที่ ๕ ติดต่อกันไป.

คำว่า **ปัจจัย** อาจจะมีบางคนไม่ทราบว่าอะไร, บางคนมีความรู้แต่เพียง ว่า ปัจจัยคือสิ่งที่เขาเอาไปถวายพระ ไว้ให้ทายกทายิกาเอาไปถวายพระ; แล้วก็ยัง เข้าใจผิดเสียอีก คือไปเข้าใจว่า เงินที่เอาไปถวายพระนั้นคือปัจจัย, เขาเข้าใจผิดไป ว่า ปัจจัยนั้นคือเงินที่เอาไปถวายพระ. ที่จริงคำว่าปัจจัยไม่ได้เส็งถึงเงิน หมายถึง **สิ่งเกื้อกูล** แก่สิ่งที่จะต้องเกื้อกูลให้มันตั้งอยู่ได้ ให้มันเป็นไปด้วยดี. พระจะมี ชีวิตอยู่ได้ ต้องการปัจจัยคือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค; นั่นแหละคือปัจจัย. นักเข้า ๆ ไม่ได้ถวายปัจจัยเป็นสิ่งของ, ถวายเงินให้พระไป ซื้อหาเอาเอง; ทำกันอย่างนี้เรื่อย ๆ มา คนก็เข้าใจผิดว่าปัจจัยนั้นคือเงิน. ถ้าจะว่า ปัจจัยคือเงิน มันก็ต้องถือว่าเป็นกรณีนี้ เฉพาะกรณีนี้; คือปัจจัย **เงินเป็นปัจจัย** ช่วยให้ไปซื้อหาปัจจัยอีกทีหนึ่ง ซึ่งจำเป็นแก่การเป็นอยู่.

ที่นี้สิ่งที่เรียกว่าปัจจัยนั้น ปัจจัยทางกาย สำหรับร่างกายอยู่รอดนี้ก็มี, แล้วปัจจัยทางจิต ทางวิญญาณ ให้จิต วิญญาณอยู่รอด หรือถูกต้อง หรือสมบูรณ์

อย่างนี้ก็มี; เกิดเป็นปัจจัยขึ้น ๒ ฝ่าย คือปัจจัยฝ่ายกาย และปัจจัยฝ่ายจิต วิญญาณ ดังที่กล่าวแล้ว.

ที่แล้ว ๆ มาเรารู้จักกันแต่ปัจจัยทางฝ่ายกาย พวกกันไปทั่วไปหมด จะทั่วโลกก็ได้. เรื่องปัจจัย ๔ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และเครื่องบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ; รู้จักกันเพียงเท่านี้ ก็สนใจกันเพียงเท่านี้ แล้วเห็นว่ามันมีความสำคัญเพียงเท่านี้, ไม่สนใจปัจจัยอะไรมากไปกว่านี้. เพราะฉะนั้น ความ เป็นมนุษย์ของคนเหล่านั้น มันก็กลายเป็นโพรง; คือมันมีความสมบูรณ์แต่เพียง ฝ่ายร่างกาย หรือฝ่ายเปลือก, ข้างในมันก็ยังกลวงอยู่. มนุษย์สนใจแต่ปัจจัยเพียง ทางร่างกาย ๔ อย่าง อย่างนี้; และรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที จนผิดพลาดกลายเป็นมิใช่ ปัจจัย คือใช้เป็นที่รองรับบำรุงบำเรอการมรณโง่งไปเสีย.

ถ้าเราใช้สิ่งทั้ง ๔ นี้ เพื่ออยู่รอดก็ไม่ใช่ไร, ยังคงเรียกว่าปัจจัย; แต่เดี๋ยวนี้เราใช้อาหาร ให้เป็นเหยื่อเอร็ดอร่อย, อาหารมือหนึ่งตั้งหมิ่นบาทก็มี มันก็บำ มันไม่ใช่อาหาร มันก็กลายเป็นเหยื่อ, มันก็ไม่ใช่ปัจจัยเครื่องเกื้อกูล แต่มัน กลายเป็นสิ่งทำลาย. เครื่องนุ่งห่มก็เหมือนกัน เราไม่ได้ใช้เพียงเป็นเครื่องนุ่งห่มกัน หนาว กันลม กันแดด กันสัตว์รบกวน, เราใช้เป็นเครื่องตกแต่ง บำรุงบำเรอ ร่างกาย ยั่วการมรณโง่งกันและกัน; อย่างนี้มันก็ไม่ใช่เครื่องนุ่งห่ม ไม่ใช่ปัจจัย, มันกลายเป็นเหยื่อสำหรับล่อลวงกัน. ที่อยู่อาศัย, ถ้าต้องการให้ที่อยู่อาศัย เท่าที่อยู่ อาศัย มันก็เป็นที่อยู่อาศัย เป็นปัจจัย; แต่ถ้าต้องการจะเอาไว้อวดกัน สร้างบ้าน เหมือนวิมาน แข่งกับเทวดา อย่างนี้ก็เป็นเรื่องบ้า, มันไม่ใช่ปัจจัยแล้ว, มันเป็นเรื่อง เหยื่อล่อ หรือเครื่องอวดความร่ำรวย อภินิหารกันเสียแล้ว, ไม่ใช่ปัจจัยแล้ว. ที่นี้ มาถึงยาแก้โรค, ถ้าเราใช้แก้โรค มันก็เป็นปัจจัย; แต่ถ้าเราใช้เพื่อส่งเสริมกำลัง

เพื่อประโยชน์แก่กิเลส เช่นกามารมณ์ เป็นต้น, มันก็ไม่ไช่ยาแก้โรคแล้ว มันเป็นยาพิษแล้ว. ขอให้ระวังให้ดีเถิด ว่าปัจจัย ๔ นั้น มันยังทำผิดกันอยู่เหมือนกัน; ของง่าย ๆ ทางวัตถุ ก็ยังทำผิดกันอยู่เหมือนกัน แล้วจะไปทำถูกในสิ่งที่ลึกซึ้งได้อย่างไร.

ปัจจัยที่ลึกซึ้ง คือปัจจัยฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ. อาตมาอยากจะพูดอย่างท้าทายว่า ท่านทั้งหลายอาจจะยังไม่เคยได้ยินก็ได้ คำว่า**ปัจจัยฝ่ายวิญญาณ**. เขาพูดกันแต่ปัจจัย ๔ สำหรับชีวิตร่างกาย, ไม่ได้พูดปัจจัยฝ่ายจิตที่เป็นวิญญาณ; นั่นแหละทำให้ความเป็นมนุษย์นั้นมันไม่ถูกต้อง มันไม่สมบูรณ์ มันยังร้อนระอุไป; คือมันไม่ถูกต้องแล้ว ส่วนบุคคลก็ร้อนระอุไป ส่วนโลกทั้งโลกก็ร้อนระอุไป; **มนุษย์มีปัญหา เพราะไม่มีความถูกต้องในทางวิญญาณ.**

สภาพการณ์อันนี้ของมนุษย์นั้น เป็นที่น่าละอายอย่างยิ่ง; ไม่ใช่ที่น่าละอายต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน, มันน่าละอายแก่แม่ว ซึ่งป็นสัตว์เดรัจฉาน. ข้อนี้หมายความว่า แม่วไม่ต้องกินยาแก้ปวดหัว แม่วไม่ต้องกินยานอนหลับ แม่วไม่ต้องกินยาประสาท แม่วไม่ต้องเป็นโรคจิต ไปอยู่โรงพยาบาลโรคจิต; คนทำไมจึงต้องกินยาแก้ปวดหัว ต้องกินยานอนหลับ ต้องกินยาประสาท; คนยังต้องร้องไห้ อยู่บ่อย ๆ, แม่วไม่เคยร้องไห้ เพราะมันไม่มีอะไรที่บีบคั้น ถึงกับจะต้องร้องไห้; นี้เรียกว่า **ความเป็นมนุษย์ของเรายังด้อยอยู่ ไม่สมบูรณ์ เป็นที่น่าละอายแม่ว.**

ฉะนั้น ขอให้สนใจว่าอะไรเป็นต้นเหตุ ที่ทำให้มนุษย์ไม่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์; คือสมบูรณ์แต่ทางเปลือก ทางภายนอก คือทางร่างกาย, ทางจิต ทางใจไม่สมบูรณ์. ที่ว่ากลวงเป็นโพรง ก็คือข้างในมันไม่สมบูรณ์ มันมีความ

ร้อนด้วยอำนาจของกิเลส โลกะ โทสะ โมหะ เป็นของร้อน; อย่างนี้ ยังไม่ใช่คน. แม้จะเล่นกีฬา – กีฬาเป็นยาวิเศษแก้กองกิเลสทำคนให้เป็นคน สักเท่าไร มันก็ไม่ใช่คนขึ้นมาได้.

นักกีฬาที่เล่นกันอยู่เดี๋ยวนี้ กลายเป็นกีฬาที่ทำให้ไม่เป็นคนมากขึ้น เพราะมันคดโกง มันหาแง่เงื่อนที่จะคดโกงกันในสนามกีฬานั้นเอง; กีฬาของเราในสมัยนี้ ไม่ทำคนให้เป็นคน, ยิ่งทำให้ไม่เป็นคน, ยิ่งไปฝึกหัดคดโกงกันในสนามกีฬา. ดูว่าจะหมดท่าแล้ว ไม่มีอะไรจะช่วยทำให้เป็นคนเสียแล้ว; คือไม่มีอะไรที่มาช่วยทำให้คนเป็นคน หรือเป็นมนุษย์เสียแล้ว; ซึ่งที่แท้นั้นเพราะมันขาดปัจจัยแห่งความเป็นมนุษย์ คือปัจจัยทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ. ฉะนั้น ขอให้สนใจในเรื่องนี้เป็นพิเศษ.

อาตมาได้กล่าวมาตามลำดับ; บัดนี้ก็ต้องกล่าวต่อไป ยังไม่อาจจะเปลี่ยนเรื่องสำหรับบรรยาย เพราะจะให้เป็นการบรรยายชุด ติดต่อกันไป.

ในครั้งที่ ๑ ก็ได้พูดถึงว่ามนุษย์จะต้องมีปัจจัยทางวิญญาณฝ่ายทางจิต; นั่นคือสิ่งประเล้าประโลมใจ ที่จะช่วยให้วิญญาณมันสูงขึ้น. คำว่า “ประเล้าประโลมใจ” นี้ มันเป็นเรื่องของสัตบุรุษญาณ มนุษย์ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสวงหาสิ่งประเล้าประโลมใจ; ถ้ามันโง่ มันก็ไปหาสิ่งประเล้าประโลมใจให้จิตตรมมากกว่า ประเล้าประโลมใจแต่เพื่อให้จิตตรม, อย่างนี้ไม่เป็นมนุษย์แน่; จะต้องหาสิ่งประเล้าประโลมใจ ที่ทำให้จิตสูง. สิ่งประเล้าประโลมที่ดีที่สุดก็คือธรรมะ; ยุติเอามา ธิป ๗ ทำให้มันมีขึ้นมาประเล้าประโลมใจอยู่เสมอ, จิตก็จะมีธรรมชาติความเป็นมนุษย์มันก็สูงขึ้น.

ทีนี้ **ปัจจัยทางวิญญานที่ ๒** ก็คือว่า เราต้องมีความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง. ถ้าคนเราไม่แน่ใจในสิ่งที่เป็นที่พึ่งของเรา เรานอนไม่หลับ, เราก็ต้องเป็นโรคประสาทให้ละอายแถมอีกเป็นแน่นอน. อะไรเป็นที่พึ่ง เราต้องทำให้มันแน่ใจลงไป : **ที่พึ่งทางวัตถุ** เช่นการเงิน การเศรษฐกิจ, ก็ให้มันแน่ใจว่าพึ่งได้; **แต่ที่สำคัญที่สุด ที่พึ่งทางจิตใจ** คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, ก็จงรู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จนให้มันแน่ใจว่าเป็นที่พึ่งได้.

เดี๋ยวนี้เราหมา ๆ เอาว่าเป็นที่พึ่ง, แล้วก็เป็นที่พึ่งไม่ได้; เห็นได้ตรงที่ว่ายังต้องร้องไห้อยู่บ่อย ๆ แล้วยังหัวเราะรำด้วยความหลงอยู่บ่อย ๆ ยินดียินร้ายอยู่บ่อย ๆ, มันก็มีความทุกข์. มันต้องทำให้สิ่งที่เป็นที่พึ่งของเรานั้น เป็นที่พึ่งอย่างที่เราแน่ใจ; พอเราแน่ใจเราก็สบายใจ เราก็นอนหลับ เพราะความแน่ใจ, เหมือนกับว่าเรามีบ้านเรือนที่ไว้ใจได้ว่าขโมยเข้ามาไม่ได้ เราก็นอนหลับ.

นี่เราก็ต้องมีที่พึ่งทางจิตใจ ในทำนองนั้นด้วยเหมือนกัน ว่าเราจะไม่ต้องตกนรก ว่าเราจะไม่ต้องเป็นทุกข์.

แล้ว **ปัจจัย** ถัดไปก็คือ **ความรู้สึทางมิตรภาพ**. ถ้าเราอยู่ด้วยความรู้สึกที่เต็มไปด้วยศัตรู เราคงเป็นบ้าในไม่ช้า. เรามีความรู้สึกว่าเรามีมิตร, เรามีเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย, เรามีผู้หวังดี ทั้งเบื้องสูงและเบื้องต่ำ และเบื้องขวางคือรอบตัว : นายของเราก็เป็นมิตรกับเรา, คนใช้ของเราก็เป็นมิตรกับเรา, บุตรภรรยา เพื่อนฝูง รอบข้างก็เป็นมิตรกับเรา; อย่างนี้จิตใจของเราก็สดใส ชุ่มชื้น เบิกบาน เพราะรู้สึกว่ามันเต็มไปด้วยมิตรภาพ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาแห่ง **พระศรีอารีย์** หรือพระศรีอารียเมตไตรย.

ถัดไปอีก ความถูกต้องโดยทวารทั้ง ๓ คือ กาย วาจา ใจ. ๓ อย่างนี้มันมีความถูกต้อง, เหลียวดูไปเห็นแต่ความถูกต้องทางกาย ทางวาจา และทางใจ; เราก็ข่มขืนและเบิกบาน, ความเป็นมนุษย์ของเราก็สมบูรณ์. นี้เรียกว่าปัจจัยแห่งจิต ปัจจัยทางจิต ปัจจัยทางวิญญาณ ซึ่งเราไม่ค่อยสนใจ, ความเป็นมนุษย์ของเราก็ไม่สมบูรณ์ คือมันกลวง มันเว้าอยู่ข้างใน มันเต็มอยู่แต่ข้างนอก; ฉะนั้นเราจะพูดกันถึงปัจจัยทางจิตทางวิญญาณ นี้เรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะรู้สึกว่ามีพอ.

ในครั้งนี้จะพูดถึงปัจจัยที่ ๕ ที่เรียกว่า ความรู้ที่เพียงพอตามที่ควรจะมี. ความรู้ที่เพียงพอ สำหรับมนุษย์ควรจะมีนี้ มันยังขาดอยู่; โลกมันยังไม่มีความรู้อันนี้ มันจึงทำให้โลกนี้มีสันติภาพไม่ได้.

เดี๋ยวนี้โลก แต่ละคนในโลกนี้ กำลังตกเป็นทาสของความเอร็ดอรร้อย ในสิ่งที่ตนรู้สึกว่าร้อย จนเกลียดธรรมชาติ และเกลียดศาสนา. ขอให้ทุกคนสอบไล่ตัวเองดูด้วยว่า เรามีการลุ่มหลงจนตกเป็นทาสของความเอร็ดอรร้อย จนเกลียดธรรมชาติ เกลียดศาสนาหรือไม่; นั่นแหละคือความผิด หรือความเลวร้าย ที่เป็นปัญหาในโลกปัจจุบัน.

ในโลกปัจจุบัน แข่งขันกันผลิตสิ่งที่จะช่วยแก้ความเอร็ดอรร้อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง ทาง... ทุกอย่าง ที่มันจะรู้สึกเอร็ดอรร้อยได้. เขาทำเป็นอุตสาหกรรม มีเครื่องจักรผลิตวัตถุส่งเสริมความเอร็ดอรร้อย แข่งขันกันในการผลิต; คนทั้งโลกมันก็ตกเป็นทาสของความเอร็ดอรร้อย แล้วโลกนี้มันจะมีความรักใคร่เมตตาปรานีกันได้อย่างไร, มันก็ต้องกัดกันเหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน ในการที่จะแย่งสิ่งที้อย หรือปัจจัยแห่งความอรร้อย, ขัดแย้งกันขึ้นจนถึงระดับ

สงคราม. สงครามในโลกนี้เป็นความขัดแย้งที่เป็นผลเกิดมาจากการแย่งแข่งขันกันแย่งชิงความเอรีคอร่อย; เขาต้องการปัจจัย ที่จะผลิตปัจจัยแห่งความเอรีคอร่อยไม่มีที่สิ้นสุด. ต้องการจะครองโลก ก็ไม่ใช่เพื่ออะไร; จะต้องการจะครองปัจจัยแห่งความเอรีคอร่อยไว้ทั้งหมด ไม่ต้องแบ่งให้ใคร. เรามนุษย์ผู้ตกเป็นทาสของความเอรีคอร่อย จึงทำสงครามกัน; สงครามซึ่ง ๆ หน้า ก็เรียกว่าสงครามร้อน, สงครามลับหลังจ้องเวรกันไว้ นี้ก็เรียกว่าสงครามเย็น สงครามใต้ดิน. โลกยังเต็มไปด้วยสงครามร้อนและสงครามเย็น **ไม่มีความเป็นมนุษยโลกที่ถูกต้อง.** สงครามกำลังเป็นที่นิยมด้วยซ้ำไป เพราะว่าดูแล้วก็เห็นได้ว่า สร้างปัจจัยแห่งสงครามกันเป็นวรรคเป็นเวร; **นี่คือความโง่ ความหลงทาง ในการที่จะแก้ปัญหา.**

คนเหล่านั้นก็คิดว่า จะแก้ปัญหาของมนุษย์ ทำโลกนี้ให้มีสันติภาพ แล้วมันก็หลงทางแห่งการแก้ปัญหา; **จะใช้สงครามเป็นทางแก้ปัญหา มันไม่มีทางที่จะสำเร็จได้.** ทำอย่างนี้แหละ คือ ความที่โลกนี้ มันสมบูรณ์ไปด้วยกิเลส, โลภะ โทสะ โมหะ กำลังครอบงำ; มีผลทำให้มนุษย์อยู่อย่างร้อนระอุ มีปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ มีปัญหาขาดแคลน มีปัญหาทางจิต ทางวิญญาณ, จนเรียกว่า **น่าอายแหม** อย่างที่กล่าวแล้ว. ยกตัวอย่างแมวก่ฟอกระมัง ไม่ต้องยกตัวอย่างสัตว์อื่น ๆ เพราะมันอยู่ในบ้านบนเรือนของเรา เห็นได้ง่าย ๆ ดีว่ามันเป็นอย่างไรบ้าง. **แล้วก็ กำลังทำลายโลกกันอย่างน่าหวาดเสียว : ทรัพยากรในโลก ของมีค่าในโลก วัตถุปัจจัยในโลกที่มีค่านี้ กำลังขุดขึ้นมา เอาขึ้นมาใช้ มาทำลายเสียให้หมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว เพราะความที่จิตมันวิปริต มันไม่รู้ว่าอะไรเป็นสันติภาพ อะไรเป็นวิกฤตการณ์.**

ปัญหาทั้งหมดนี้ มันเป็นปัญหาของมนุษย์; ยังเหลืออยู่เท่าไร มนุษย์ก็ไม่เป็นมนุษย์. ฉะนั้นมาทำความเข้าใจกันเสียใหม่.

ปัจจัยที่ ๕ ที่จะต้องหา มาแก้ปัญหานี้ก็คือ ความรู้ที่เพียงพอ ตามที่ควรจะรู้ ตามที่โลกมันยังขาดอยู่. เอ้า, ที่นี้ก็คงจะมีปัญหา ที่เป็นเงื่อนไขต่อกันไปว่า **อะไรคือสิ่งที่ควรรู้? รู้ได้อย่างไรว่ามันเป็นสิ่งที่ควรรู้? แล้วอย่างไรเรียกว่าเพียงพอ?** นี่ท่านทั้งหลายคิดเอาเองบ้าง เพราะอาดมาคงไม่ทำให้ท่านทั้งหลายเข้าใจได้; มันจะต้องเห็นเอาเอง ต้องสังเกตเอาเอง ให้เห็นว่าสิ่งที่ควรรู้ของเรานั้นคืออะไร? สิ่งที่เราเรียกว่าความเพียงพอแห่งความรู้ นั่นคืออะไร? ถ้าเรารู้จักของเราแต่ละคน ๆ ของตนแล้ว, ก็เป็นอันว่ารู้ของโลกทั้งหมดได้ว่า **โลกควรจะรู้อะไร?** เพราะว่าเป็นโลกนั้น มันก็คือที่รวมของคนทุกคนนั่นเอง; คนทุกคนเป็นอย่างไร โลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้น : ถ้าทุกคนมันโง่ โลกนี้ก็จะเป็นโลกแห่งคนโง่, ถ้าทุกคนมันฉลาด โลกนี้มันก็เป็นโลกแห่งความฉลาด.

ฉะนั้น เราสร้างโลกได้เอง โดยไม่ต้องไปรบกวนพระเป็นเจ้า : มนุษย์นี่เป็นอย่างไรกันทุกคน แล้วโลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้น.

ครูคือผู้สร้างโลก

มนุษย์จะเป็นอย่างไร มันก็แล้วแต่การศึกษา; **ครูนั้นแหละคือผู้สร้างโลก** เป็นต้นตอของการสร้างโลก, เพราะว่าครูมันสร้างนักเรียนขึ้นมาอย่างไร นักเรียนมันโตขึ้นเป็นพลโลก โลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้น. ทีนี้พอพูดว่า **ครูเป็นผู้สร้างโลก** โดยแท้จริง; แต่ครูเป็นอันมากก็สิ้นหัว ไม่มีความเคารพตัวเองพอ ที่จะกล้า

ยอมรับเกียรติยศอันนี้ “เราไม่สามารถโวย เราไม่เอาโวย จะแต่งตั้งเราเป็นผู้สร้างโลกนี้ มันมากเกินไป”. มันเป็นครูเหลวไหล มันไม่กล้ารับภาระหน้าที่อันแท้จริง ตามที่มันจะต้องเป็นอยู่จริงอย่างนั้นแหละ. แล้วใครเล่าจะสร้างโลก ถ้าไม่ใช่มนุษย์, แล้วใครเล่าสร้างมนุษย์ มันก็การศึกษาที่ครูดำเนินอยู่. ถ้าครูยอมรับมาตรฐานของตน ถึงขนาดนี้แล้ว จะเป็นการดีแก่มนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะว่ามันมีผู้รับภาระ จะช่วยกันสร้างโลก.

ทีนี้เรื่องสร้างโลกนี้ ก็ต้องคู่อีกเหมือนกันว่า จะสร้างกันแต่ทางร่างกายให้ปัจจัย ๔ แต่ทางจิตใจไม่เหลียวแลอย่างนี้ โลกนี้จะเป็นโลกของอะไร; จะไม่เป็นโลกของมนุษย์นะ, ระวังให้ดี. เดียวนี้ การศึกษาของเรามีแต่เรียนหนังสือกับอาชีพ เรียนกัน ๒ อย่างเท่านั้นแหละ; เรียนหนังสือให้ฉลาดเฉลียว แดกฉานในเรื่องหนังสือ แล้วก็เรียนอาชีพ ให้มันเก่งกล้าสามารถ ให้มันสามารถจะโกยได้เงินมาก ๆ ด้วยการเหนียวหรือลงทุนแต่น้อย ๆ. มันเรียนเพียง ๒ อย่าง ซึ่งอาจมาบอกว่า การศึกษาเช่นนี้ มันเป็นการศึกษาระบบหมาทางด่วน; แล้วก็พุดไปหลายครั้งหลายหนแล้ว ทางวิทยุก็เคย คนดำก็มี คนชอบก็มี ว่าการศึกษาในโลกเวลานี้ มันเป็นระบบหมาทางด่วน. ขอให้ช่วยเติมอันที่ ๓ เสียเร็ว ๆ; คือว่าเราจะป็นมนุษย์กันอย่างไร คือเรื่องธรรมะ นั่นเอง.

๑. เรียนหนังสือ, ๒. เรียนอาชีพ, ๓. เรียนธรรมะ; ถ้าได้ครบทั้ง ๓ อย่างนี้แล้ว การศึกษานั้นไม่ด่วน; หางไม่ด่วน ยอดไม่ด่วน หรืออะไรไม่ด่วน ก็แล้วแต่จะเรียก. นี่ปัญหาของมนุษย์ มันยังขาดอยู่ที่ตรงนี้; คือการศึกษาไม่สมบูรณ์ จนคนนี้เป็นคนไม่ได้ คนเป็นมนุษย์ไม่ได้ คือไม่มีจิตใจสูง.

ก็น่าอนุโมทนาแหละ ที่ทุกคนอุตสาหมาแสวงหาธรรมะ จนมาจนถึง
ที่นี่ เหนื่อยด้วย เปื่อยด้วย เสียเวลาด้วย; อาตมาก็จะพยายามดีที่สุดในแต่ละ ที่
ช่วยให้รู้ธรรมะ ตามที่จะช่วยได้. แต่จะได้หรือไม่ได้ มันก็ขึ้นอยู่กับผู้รับอยู่มาก
เหมือนกัน เพราะเขามาที่นี่แล้ว เขาก็ไม่สนใจจะรับธรรมะก็มี, มาเที่ยวเล่น ๆ
สนุกแล้วก็กลับไป; เราเลยเขียนภาพสร้างภาพอนุสาวรีย์ขึ้นไว้ที่หัวตึกหลังใหญ่นั้น
: แจกลูกตา, สองสามคนเท่านั้นแหละรับ รับลูกตา นอกนั้นวิ่งกลับไปหัวขาด ไม่
มีลูกตาไปเป็นฝูง ๆ. นี่เราก็คงที่จะทำได้ มันก็ทำได้เพียงเท่านั้น มันขึ้นอยู่กับ
ผู้รับอยู่ด้วยเหมือนกัน.

ขอให้พยายาม ที่จะรับให้ได้ เท่าที่มันควรจะได้รับ. **นี่เราจะต้องมีความรู้
ทางธรรมะ, เรียกอย่างคลุม อย่างคลุมหมด ก็ใช้คำว่า ธรรมะ คำเดียว, ซึ่งเป็น
ปัจจัยแก่จิต แก่วิญญาณ.**

ปัจจัยที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่า เรามีสิ่งประเล้าประโลมใจเป็นธรรมะ,
เรามีความแน่ใจ มีธรรมะเป็นที่พึ่ง, เรามีธรรมะเป็นรากฐานแห่งมิตรภาพ ต่อกัน
และกัน, เรามีความถูกต้องทางกาย วาจา ใจ เพราะมีธรรมะ; นี่มันก็เป็นเรื่องของ
ธรรมะ.

ในวันนี้จะพูดเรื่อง ความรู้ที่เพียงพอ ตามที่ควรจะรู้, ก็รู้ธรรมะนั้นแหละ.
ท่านจะต้อง **รู้ธรรมะให้เพียงพอ ตามที่มนุษย์คนหนึ่ง ๆ ควรจะรู้ สำหรับเป็นมนุษย์ที่
ดี;** หรือถ้ามากไปกว่านั้น ก็ต้องรู้ให้เพียงพอ สำหรับจะเป็นพระอรหันต์, นั่น
ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา มันสูงขึ้นไป มันก็ต้องรู้มากกว่า. เดียวนี้เอาแต่เพียงว่า เป็น

มนุษย์ที่หมดปัญหา ไม่ต้องละอายุแม่อีกต่อไป ก็ควรจะพอใจ; ขอให้รู้ว่า ธรรมะนั้นมันจะช่วยได้อย่างไร.

รู้ให้เพียงพอตามที่ควรจะรู้; ก็มามีปัญหาอยู่ตรงที่ว่า *เท่าไรเรียกว่าเพียงพอ ? เท่าไรเรียกว่าควรจะรู้ ?* ให้มันเข้าใจได้ง่าย ๆ ก็ทะเล่านิทานสั้น ๆ สักเรื่องหนึ่ง ซึ่งเขาเล่ากันมาว่า ขงจื้อนั่งรถม้าเที่ยวรอบซานเมือง ด้านนอกของเมือง รอบ ๆ เมือง ไปรอบ ๆ เมือง; พอไปถึงตำบลหนึ่งที่อยู่รอบเมืองนะ เป็นสลัม. เด็ก ๆ เขาก็มาเล่นกันตามประสาเด็ก ๆ อยู่กลางถนน, รถม้าของขงจื้อไปไม่ได้; เด็ก ๆ มันตะโกนขึ้นมาว่า “บ้านเมืองเป็นของคนทุกคน เคี้ยวนี้เราเล่นอยู่ก่อน เราไม่หกลูกทางให้ ถ้าจะหกลูกทางให้ต้องเสียภาษีให้เรา เราจะเก็บเงิน”. ที่นั่นคน ทนายของขงจื้อ เลขาฯหรืออะไรก็ตาม วิ่งเข้าไปบอกเด็ก ๆ นั้นว่า “โอ๊ย, คนนั้นนะ เป็นปรมาจารย์ของประเทศ ของพระเจ้าอยู่หัว ของรัฐบาล”; ก็สูงสุดในตำบลนั้น ในมณฑลนั้น เรียกว่าปรมาจารย์. เด็ก ๆ ก็ตอบว่า “เฮ้, เป็นปรมาจารย์ดีแล้ว ๆ ถ้าอย่างนั้นเราไม่เก็บภาษีหรอก, เราจะขอความรู้ ท่านปรมาจารย์ต้องให้ความรู้แก่เราแทนค่าภาษี”. เลขาฯ เขาก็ตอบว่าดีซิ ๆ, จะต้องการรู้อะไรถามซิ; ขงจื้อก็ยินดี บอกว่าเด็กดีจะถามอะไรก็ให้ถามมา จะตอบให้.

“โอ้เด็กพวกนั้นมันก็ถามขงจื้อว่า “ท่านอาจารย์ ในท้องฟ้ามีดาวกี่ดวง ?” นี่ลองคิดดูว่า ขงจื้อเขาจะตอบว่าอย่างไร ? ขงจื้อก็ตอบว่า “โอ๊ย, มันไกล มันไกล ตัวไปนั้, ถามให้มันใกล้ ๆ ตัวเข้ามาหน่อยซิ”. เด็กก็เลยถามใหม่ว่า “เฮ้, ถ้าอย่างนั้นในแผ่นดินทั้งหมดนี้ มีต้นไม้กี่ต้น ?” ใกล้เข้ามาแล้ว; ขงจื้อก็ว่า “โอ๊ย, ใครจะไปเดินนับมันไหวเล่า ทั้งบ้านทั้งเมืองอย่างนี้, ถามให้มันใกล้ ๆ ตัวกว่านั้น

ซี”. เด็กก็เลยถามว่า “ถ้าอย่างนั้นบนศีรษะท่านอาจารย์มีเส้นผมกี่เส้น ?” นี่บนหัวท่านอาจารย์แล้ว; ขงจื้อก็ยังไม่รู้ว่าจะตอบอย่างไร. ในที่สุดเขาเล่ากันว่า ยกมือไหว้เด็ก ๆ ว่า ช่างถามปัญหาที่ควรจะถาม หรือที่มันมีประโยชน์แก่คนที่เป็นอาจารย์ เพื่อจะบอกอาจารย์ว่า ไม่รู้อะไรทั้งหมด.

นี่ขอให้เราลองคิดว่า ทำไมขงจื้อจึงไม่รู้สิ่งเหล่านี้? ไม่รู้คำตอบเหล่านี้; ดวงดาวทั้งหลายในจักรวาลนั้น มันไกลออกไป ไม่รู้ก็ได้ มันอยู่ในพวกที่ไม่ต้องรู้ก็ได้, แล้วก็ต้นไม้ในป่าทั้งปาก็ไม่ต้องรู้ก็ได้, เส้นผมบนศีรษะก็ไม่ต้องรู้ก็ได้ว่ามีกี่เส้น. ถ้าว่าที่จริงแล้ว เราไม่ต้องรู้ก็ได้ว่า จมูกมี ๒ รู ไม่ต้องรู้ก็ได้, แต่เพียงมันรู้ง่ายเกินไปเราจึงรู้ว่าจมูกมี ๒ รู; ที่จริงมันก็ไม่ควรจะมี ไม่ต้องรู้ก็ได้, เช่นเดียวกับไม่ต้องรู้ว่า ผมมีกี่เส้น ต้นไม้มีกี่ต้น หรือดาวมีกี่ดวง; ใ้อั้ที่ควรจะมีนั้น มันต้องเป็นเรื่องที่ว่าจำเป็นที่เราจะต้องรู้. นี่ขอให้สนใจในคำว่า จำเป็นที่เราจะต้องรู้ คือรู้แล้วมันมีประโยชน์ คือจำเป็นแก่การที่เราจะเป็นคน. อาตมาจะพูดว่า ไม่ต้องรู้ว่าจมูกมี ๒ รู, แต่รู้จักหายใจก็แล้วกัน; เราจะไม่รู้ให้มันมากกว่าที่จำเป็นจะต้องรู้.

เดี๋ยวนี้เราไปสนใจแต่สิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้ แล้วเราไปหลงใหลในสิ่งนั้น; และก็ไม่นชอบในสิ่งจำเป็นจะต้องรู้. จะยกตัวอย่างให้ใกล้ตัวเข้าไปอีก ให้ลึกเข้าไปอีกภายในใจ ว่าเรารู้จักแต่จะทำให้เราดีใจ; แต่เราก็ไม่รู้จักใจชนิดที่ดี. ใจชนิดที่ดีนะ เราไม่รู้จักคอก, เรายังเียงอยู่ ๑๐ เปอร์เซนต์ ว่าใจชนิดไหนเป็นใจที่ดี. เรารู้จักแต่จะทำให้ดีใจ ให้ดีใจ ๆ ให้ชอบใจ ให้หัวเราะ ให้พอใจ, รู้จักแต่

จะทำให้ดีใจ แล้วก็ไม่รู้จักว่าใจดีนั้นเป็นอย่างไร; นี่คือมันไปรู้ไอ้ที่ไม่ต้องรู้ ไปสนใจในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้. เราควรจะสนใจว่า ใจที่ดีนั้นเป็นอย่างไร จะได้ทำให้ใจมันดี. เดี่ยวนี้มันไปสนใจแต่จะทำให้ดีใจให้หัวเราะ แล้วมันก็เป็นเรื่องผิดเรื่องเหลว เรื่องทจริตก็ได้. บางทีทำชั่ว ทำบาปนั้น ทำให้ดีใจ รวย, คดโกง คอร์รัปชันเอามา แล้วก็ดีใจกันใหญ่.

คำว่า ดีใจ ๆ นั้น อย่าไปนับถือหรือให้เกียรติอะไรกับมันนัก; เพราะคำว่า “ดีใจ” นี้ มันมาได้จากทั้งทางเลว และทางดี. แต่ถ้า “ใจดี ๆ” อย่างนี้, มีแต่ทางดี ไม่มีทางเลว; ฉะนั้น รู้จักทำให้ใจดี ดีกว่ารู้จักทำให้ดีใจ; จำไว้กันเพียงเท่านี้.

ทีนี้พอใจมันดี เจ้าของกลับไม่ชอบ; เพราะว่าใจที่ดีนั้นมันหยุด มันเย็น มันสงบ มันไม่สนุกสนาน ไม่โลดเต้น ไม่เหมือนกับเรื่องดีใจ, คนก็เลยไม่ชอบใจดี แต่ว่าชอบดีใจ ให้ลูกขึ้นเต็นอย่างละครลิงละครก็ยิ่งสนุกกันใหญ่ : มันรู้จักแต่จะดีใจ มันไม่รู้จักทำให้ใจดี. พอใจมันดี เจ้าของกลับไม่ดีใจ; มันจะเป็นคำที่ค่ามากไปหน่อยก็ได้ : พอใจมันดี เจ้าของกลับไม่ชอบ ไม่ดีใจ, จะไปดีใจต่อเมื่อมันได้เหยื่อ ได้ปัจจัยกระตุ้นเอรีคอร์อย สนุกสนานนี่. นี่ก็เพราะว่า เขาไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าใจ, ใจของตัวแท้ ๆ ยังไม่รู้จัก ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าใจ; พอใจมันบ้ำขึ้นมาแล้วเฮ้อ, ชอบแล้ว ๆ, ดีใจ. แต่พอใจมันดี มันไม่บ้ำ มันสงบ แล้วกลับไม่ชอบ เห็นเนือย ๆ เห็นไม่ค่อยจะมีคุณค่าอะไร.

เพราะฉะนั้น ใช้คำว่า ท่านทั้งหลาย, ขอภัยเถอะ ใช้คำว่า “ท่านทั้งหลาย”, ไม่รู้จักทำบุญชนิดที่ให้ใจมันดี; รู้จักทำบุญแต่ชนิดให้ดีใจเท่านั้น

แหละ. ท่านทั้งหลายรู้จักทำบุญกุศลแต่ชนิดที่ทำให้ดีใจเท่านั้นแหละ; บุญกุศลชนิดที่ทำให้ใจมันดี ไม่รู้จัก แล้วก็ไม่ชอบด้วย. ถ้าใจมันดี บุญนั้นมันล้างบาป : บุญที่ทำให้ใจมันดี บุญนั้นมันล้างบาป. ถ้าบุญที่ทำให้ดีใจนี้ไม่แน่ใจว่าจะล้างบาป, บางทีจะเพิ่มบาปก็ได้. บุญที่ทำให้ดีใจ ๆ นั้นแหละ บุญนั้นจะไม่ล้างบาป แล้วจะเพิ่มบาปก็ได้ ไปดูเอาเองก็แล้วกัน; ทำบุญมาก็ครั้งก็หนแล้ว ครั้งไหนทำให้ดีใจ ๆ จนโลดเต้นร่า ๆ อยู่ บุญนั้นอาจจะไม่ล้างบาปกันเลยทีเดียว ก็กลายเป็นเพิ่มบาปก็ได้.

บุญที่แท้จริง ต้องทำให้ใจดี เพราะว่าบุญนั้นมันล้างบาป; เมื่อมันล้างบาป ออกไปจากจิตใจแล้ว ใจมันก็ดี ไม่ต้องดีใจ ไม่ต้องโลดเต้น, มันก็ดี มันก็ไม่มีบาป มันก็เป็นสันติสุข. ดีใจนั้นมันโลดเต้น, มันไม่ได้ถึงถึงสันติสุข; ทำบุญชนิดที่ทำให้ใจมันดี คือทำบุญชนิดที่มันล้างบาป กำจัดบาป กำจัดโมหะ ก็จะได้สิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือจะเรียกว่าควรจะได้ก็พอ : สิ่งที่จะควรจะได้มันได้. เดียวนี้เราไม่ได้สิ่งที่จะควรจะได้ เราไม่รู้จักสิ่งที่จะควรจะได้.

รีบรู้จักสิ่งที่จะควรจะได้. เช่นว่าบุญอย่างนี้ รู้ว่าบุญชนิดไหนเพิ่มบาป คือว่ามันทำให้ดีใจจนหลงไปเลย หลงบุญ บ้าบุญไปเลย, บุญชนิดนี้มันไม่ล้างบาปนะ. ที่นี้ บุญชนิดไหน ที่จะล้างบาป ให้ใจมันเกลี้ยง แล้วเป็นบุญที่เมาไม่ได้ ที่หลงไม่ได้ ใจมันก็ดี เพราะว่ามันล้างโมหะ ล้างความหลงออกไปเสียจากจิตใจ; นี้ บุญชนิดนี้ ควรจะรู้ และรู้ให้พอ.

ความรู้ที่ควรรู้ทำให้ชีวิตหมดปัญหา

เฮ้, ทีนี้ต่อไป มาถึงข้อที่ว่าที่ควรจะรู้ เท่าที่ควรจะรู้. **อย่างไรเรียกว่า เท่าที่ควรจะรู้?** ขอตอบกำปั้นทุบดิน เป็นประโยคแรกว่า **ความรู้ที่ทำให้ชีวิตหมดปัญหานั้นแหละ** : ความรู้ที่ทำให้มนุษย์หมดปัญหา ความรู้ที่ทำให้ชีวิตหมดปัญหานั้นแหละความรู้ที่ควรจะรู้.

ทีนี้คำว่าหมดปัญหานี้ มันต้องหมดปัญหาทั้งทางกายและทั้งทางจิต ดังที่กล่าวแล้ว. มีปัจจัยทางกายให้ถูกต้อง หมดปัญหาทางกาย, มีปัจจัยทางจิตให้ถูกต้อง แล้วก็หมดปัญหาทางจิต; หมดปัญหาอย่างนี้แล้วก็เรียกว่า **ได้รู้สิ่งที่ควรจะรู้**. ถ้ามองคูที่ผล วัดกันที่ผล ก็หมายความว่า เดียวนี้มันเป็นชีวิตที่เกลี้ยง, ชีวิตที่หยุด ชีวิตที่ยิ้ม ชีวิตที่หย่อน ชีวิตที่ใหญ่ ชีวิตที่เยี่ยม; พุดแต่ตัว ‘ย’ มันง่าย.

ชีวิตที่มันเกลี้ยง หมายความว่า ก่อนนี้มันสกปรกด้วยกิเลส ด้วยความไม่รู้ ด้วยอวิชชา, เดียวนี้มันเกลี้ยงไปจากสิ่งรกรุงรัง มีคมนต์ ผูกพันเหล่านั้น; ชีวิตเกลี้ยง เพราะเรามีความรู้ชนิดที่ทำให้ชีวิตมันเกลี้ยง. พอเกลี้ยงแล้วมันก็หยุด. เมื่อก่อนมันไม่หยุด มันชะงื่อหาเหยื่อสำหรับกิเลสอยู่ตลอดเวลา มันไม่หยุด มันวิ่งไปวิ่งมา; มันคิดว่า มันควรจะได้อะไรมาทำให้ดีใจ มันก็ไม่รู้จักหยุด มันวิ่งไปวิ่งมา. แม้ร่างกายไม่วิ่ง จิตมันก็วิ่ง, ร่างกายนี้มันเหนื่อยง่าย เพราะฉะนั้น ใครวิ่งไม่ได้ก็มากน้อยหรือ; แต่จิตนี้มันวิ่งได้ วิ่งรอบโลกก็รอบก็ได้ แล้วมันไม่รู้สึกเหนื่อยด้วย, จิตมันก็วิ่ง คือมันไม่หยุด.

ทีนี้ **ถ้าเรารู้สิ่งที่ควรรู้แล้ว มันก็ไม่วิ่ง**; คือมันไม่อยากบ้ำให้มันมากไปกว่าจำเป็น, มันก็ไม่วิ่ง มันอยู่ที่ตรงนี้ มาค้นหาความรู้ที่ทำให้เราหยุด หรือพอใจ. ถ้าหยุดแล้ว ก็จะนึกถึงอาการที่ว่ามันยิ้ม ยิ้มนี้มี ๒ ยิ้ม : ยิ้มอย่างโง่เขลา

อยากได้ด้วยกิเลส มันก็ยิ้ม, แต่เดี๋ยวนี้มันยิ้มเพราะว่ามันชนะแล้ว มันชนะแล้ว จะต้องเรียกว่ายิ้มเยาะ : มาให้รักก็ไม่รัก ยิ้มเยาะ, มาให้โกรธก็ไม่โกรธ ยิ้มเยาะ, มาให้กลัวก็ไม่กลัว ก็ยิ้มเยาะ, มาให้ร้องไห้ มาให้โศกเศร้า ก็ไม่โศกเศร้า ก็ยิ้มเยาะ. นี่มันยิ้มทางวิญญาณ ไม่ต้องยิ้มด้วยปาก ด้วยแถมให้เหน็ดเหนื่อย, มันยิ้มทางจิต ทางวิญญาณ; มันก็ยิ้มเพราะว่ามันหยุดแล้ว ด้วยไม่มีกิเลสมากระตุก กระชาก ลาก ถู ไม่มีกิเลสมาไสคอ ไสหัว ให้อัปไปที่นั่นที่นี่. นี่ชีวิตที่มันยิ้ม.

ดูต่อไปอีกจะรู้สึกว่ามันเป็นชีวิตที่หย่อน ไม่เครียด. ก่อนนี้มันเป็นชีวิตที่เครียด เครียดอยู่ด้วยความอยากร้อยแปดประการ ความหวังร้อยแปดประการ ความหวาดกลัว การต่อสู้ อะไรมันเครียดไปหมดนั่น; เดี๋ยวนี้ไม่เครียดแล้ว มันหย่อน. มันเครียดตังนั้นมันไม่สบาย, ถ้ามันหย่อน ไม่มีเครียด มันก็คือสบาย.

ที่นี้ ชีวิตมันใหญ่. ก่อนนี้ชีวิตมันเล็ก มันแคบ มันเห็นแก่ตัว มันไม่กว้างพอที่จะรักผู้อื่นได้; เดี๋ยวนี้มันหมดกิเลสพวกนั้นแล้ว มันก็ไม่เห็นแก่ตัว, มันเห็นแก่ผู้อื่น มันเห็นแก่ธรรมะ เห็นแก่โลก เราก็มักเรียกว่า **ชีวิตใหญ่** ใหญ่ครอบจักรวาลก็ได้. **ถ้าเรามีความรู้** ครอบจักรวาล เราก็มักใหญ่เท่าจักรวาล; **ถ้าเรารัก** สัตว์ที่มีชีวิตทั้งจักรวาล จิตของเราก็มักใหญ่เท่าจักรวาล. จิตชนิดนี้เราจะเรียกว่าจิตเยี่ยมยอด, เป็นจิตสูงสุด เยี่ยมยอด หลุดพ้นจากโลกนี้ ขึ้นสู่โลกุตตระ คือเหนือโลก.

นี่ถ้าหมดปัญหาแล้ว ชีวิตมันเกลี้ยง มันหยุด มันยิ้ม มันหย่อน มันใหญ่ มันเยี่ยมยอด. ที่นี้ **ความรู้ที่ควรรู้นั้น** ก็คือ**ความรู้**ที่จะทำให้จิตนี้มันเป็น**อย่างนี้**, มันหมดปัญหาแหละ; เมื่อหมดปัญหาแล้ว มันมีลักษณะอย่างนี้. เมื่อเราไม่เกลี้ยงเมื่อจิตมันไม่เกลี้ยง มันขรุขระ มันผูกพันอยู่ด้วยกิเลส, ก็พยายามให้รู้จักกิเลส.

ขอให้ทราบว่า เรียนธรรมะนี้ ไม่ใช่เรียนปรัชญา; เรียนธรรมะนี้ต้องเรียนอย่างวิทยาศาสตร์, อย่าไปเรียนอย่างปรัชญา ไม่มีทางที่จะรู้ธรรมะ. เรียนอย่างธรรมะ เรียนอย่างศาสนา; เรียนอย่างนี้คือเรียนอย่างวิทยาศาสตร์ : ต้องเรียนเมื่อมีของจริง. เมื่อมีของจริงมาวางอยู่ตรงหน้าแล้วเราก็พิสูจน์ทดลอง ลงไปบนของจริง เราก็รู้ความจริง; นี้เรียนอย่างวิทยาศาสตร์.

ถ้าเรียนอย่างปรัชญา ไม่ต้องมีของจริง : เราสมมติอะไรขึ้นมาอย่างหนึ่ง เรียกว่าสมมติฐาน, สมมติขึ้นมาเหมือนกับสมมติทางคณิตศาสตร์. สมมติตั้งปัญหาขึ้นมา ไม่มีของจริง ไม่มีตัวจริง แล้วก็ใช้คำนวณด้วยเหตุผลทางปรัชญา, โดยวิพากษ์วิจารณ์ ทดสอบด้วยเหตุผลทางปรัชญา จนกว่าจะยุติเป็นอันติมมติ เป็น *conclusion* ว่าอย่างนี้แหละไว้ถูก; มันก็ถูกละเมอ ๆ เท่านั้นแหละ เพราะมันไม่ได้เอาของจริงมาเป็นวัตถุสำหรับพิสูจน์. ถูกอย่างปรัชญาใช้ไม่ได้; ขอให้ถูกอย่างวิทยาศาสตร์. **นี้เรียนธรรมะต้องเรียนอย่างวิทยาศาสตร์; คุณต้องเรียนเมื่อมีของจริง.**

ถ้าคุณจะเรียนเรื่องกิเลส คุณต้องเรียนเมื่อกิเลสเต็มอัดอยู่ในใจ, ไม่ใช่เรียนอ่านหนังสือ ที่เอาตมาเขียน, ไม่ใช่; มันไม่มีทางที่จะเป็นไปได้. ถ้าจะเรียนเรื่องกิเลส ต้องเรียนเมื่อกิเลสมันอัดอยู่ในใจทีเดียว; แล้วก็รู้รสของกิเลส, รู้ลักษณะของกิเลส, รู้ชนิดของกิเลส, รู้เหตุให้เกิดกิเลส, รู้ความที่มันจะดับลงไป, รู้ความที่มันเอร็ดอร่อยหอมหวานเหลือเกิน, รู้ความที่มันเป็นอันตราย มันกัดเอาเจ็บปวด, แล้วก็รู้ว่าทางไหนนะ จะออกไปพ้นจากอำนาจของกิเลสนี้ที. มันเรียนได้เฉพาะเมื่อกิเลสมันผายอยู่ในใจเท่านั้นแหละ จึงจะเรียนรู้จักกิเลสได้. อะไร ๆ

ก็เหมือนกันแหละ : จะเรียนเรื่องความทุกข์ ก็ต้องเรียนเมื่อความทุกข์มันกำลังทำอันตรายเราอยู่; จะเรียนลับหลัง โดยตั้งสมมติฐานนี้ ไม่มีทางที่จะรู้ธรรมะได้.

ขอให้ถือเป็นหลักว่า เมื่ออะไรมันเป็นปัญหาเกิดขึ้น ให้เอาตัวปัญหานั้นเอง เป็นวัตถุประสงค์สำหรับเรียน สำหรับค้นคว้า สำหรับตีให้แตกทำลายไปเลย. มันต้องมีตัวจริงมาให้เราตีให้แตกไปเลย. ถ้ามันไม่มีตัวจริงมา เราคำนวณลม ๆ แล้ง ๆ ก็ตีไปอย่างลม ๆ แล้ง ๆ; แล้วอะไรมันจะแตก มันก็ไม่สามารถจะกำจัดกิเลส หรือเข้าไปสู่ความดับทุกข์ได้. เราจะเรียนเรื่องความหยุดของกิเลส ก็ต้องเรียนเมื่อมันยุ่ง มันไม่หยุด เมื่อมันไม่หยุด; มันเรียนเมื่อมันยุ่ง, ยุ่งแล้วทำให้มันหยุด แล้วเราจึงเห็นหยุด รู้ว่าหยุดเป็นอย่างไรนั้น. ก็ต้องเรียนจากจิตโดยตรง : เรียนเมื่อมันไม่หยุด, เรียนเมื่อมันยุ่ง แล้วก็เรียนจนมันหยุด, แล้วมันก็หยุด.

ถ้าว่ามันขี้มไม่ออก ขี้มแห้ง ๆ, นี่ก็ดูเถอะว่า เรามันไม่สามารถ เรามันแก่งทำเป็นว่าไม่ทุกข์ เป็นคนไม่ทุกข์; นี่ก็จะรู้ว่า ตัวเองมันยังไม่มีธรรมะชื่อตรงต่อตัวเอง อย่างนี้, มันขี้มไม่ออก. ก็ดูจนให้มันแน่ใจ เข้าใจแจ่มแจ้ง แล้วมันก็จะขี้มออก.

เมื่อมันเครียดนั้นแหละ ดูให้ดีเถอะ จนให้พบความเครียด รู้วิธีที่จะแก้ความเครียด; มันหายเครียดแล้วมันก็หย่อน, ที่นี้มันก็เป็นจิตใหญ่ จิตกว้าง เห็นแก่ผู้อื่น เห็นแก่ทุกคน, เราอาจจะยอมตายเพื่อผู้อื่นก็ได้ ถ้ามันมีค่าเพียงพอ. นี่จิตมันใหญ่ เป็นจิตโพธิสัตว์ เป็นจิตพระพุทธเจ้าขึ้นมาทีเดียว เรียกว่าจิตมันใหญ่. ดูเมื่อจิตมันเล็กสิ : มีแต่ตัวกู มีแต่ของกู, กู ๆ เท่านั้นแหละ. ตัวเล็ก ๆ นั้นแหละ

คุณเถอะว่ามันเป็นเรื่องของกิเลส ที่ครอบงำหุ้มห่อ มันเล็ก มันแคบอย่างไร; ก็ทำลายสิ่งที่มีมันมาบีบรัดให้เล็กออกเสีย มันก็ขยายตัวใหญ่ออกได้เอง.

นี่เรียกว่า **ความรู้ที่จะต้องเรียนจากของจริง.** เดียวนี้จิตนี้มันเยิ้มยอดแล้ว เพราะมันอยู่เหนือปัญหาทั้งหมดแล้ว ก็รู้ว่า โอ้, มันเหนือปัญหาทั้งหมดแล้ว หายใจสะดวกแล้ว ไม่มีปัญหาอะไรเหลืออยู่. นี่จะต้องเรียนจากตัวจริง จนแก้ปัญหานั้นได้.

อริยสังขัตติคือความรู้ที่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อดับทุกข์

ในพระพุทธศาสนา นี้ ท่านแจกไว้เป็น ๔ เรื่อง; โดยหัวข้อใหญ่ ๆ แจกไว้เป็น ๔ เรื่อง :- ไฉ่ควรรู้ก็คือ ความทุกข์ เราจะต้องรู้ : ปัญหาทั้งหลาย เราต้องรู้, ควรจะรู้ : มันมีลักษณะอย่างไร, มันมีกี่อย่าง มันมีกี่ชนิด, มันกำลังขบกัดเราอย่างไร, มันมีอิทธิพลอย่างไร; นี้ความทุกข์ นี้เราควรจะรู้. ทีนี้เรื่องที่ ๒ คือเหตุของความทุกข์นี้ ควรจะละเสีย; รู้เพื่อจะละมันเสีย. ทีนี้ความไม่มีแห่งความทุกข์ ความสิ้นไปแห่งความทุกข์ ความว่างไปแห่งความทุกข์ นี้เราควรจะทำให้ปรากฏแก่จิตใจของเรา. เราต้องมีความรู้ที่จะทำให้ความดับทุกข์ปรากฏแก่จิตใจของเรา; แล้วควรทำให้มันมี ก็คือวิธีดับทุกข์ ที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละ : ช่วยจดจำกันไว้ให้ดี ๆ ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย.

เมื่ออาตมาได้สำรวจดูในพระบาลี ในพระไตรปิฎกทุกเรื่อง ที่เมื่อพูดถึงความทุกข์ ถึงกิเลส ถึงปัญหา ถึงความร้ายสิ่งร้ายกาจใด ๆ ก็ตาม, มันก็ต่างกัน

โดยลักษณะ โดยเหตุอะไรก็ตาม; แต่พอมาถึงวิธีดับ วิธีออกแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยมรรคมีองค์ ๘ ทุกเรื่องเลย : ทุกเรื่องของปัญหา ทุกเรื่องของความทุกข์ หลาย ๆ สิบเรื่อง ทรงแสดงวิธีออกมาเสียได้จากความทุกข์นั้น คืออริยมรรคมีองค์ ๘. นั้นแหละคือตัวศาสนาละ คือตัวพระธรรม ตัวพรหมจรรย์ละ – อริยมรรคมีองค์ ๘; บางคนอาจจะเคยได้ยินชื่อ บางคนอาจจะเคยท่องได้, แต่ไม่รู้ว่าจะอะไร. อาตมาขอรับรองว่า ไปทำความเข้าใจกันเสียใหม่ เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะมันเป็นตัวพระพุทธศาสนา เรียกว่าความถูกต้อง ๘ ประการ :- **สัมมาทิฐิ** – ความถูกต้องแห่งความเห็น ความรู้ ความเชื่อความเข้าใจ; นี่สัมมาทิฐิ, **สัมมาสังกัปปะ** – ความถูกต้องของความปรารถนา ความปรารถนาต้องถูกต้องนะ ถ้าปรารถนาผิด มันก็ไปอีกทางหนึ่ง; **สัมมาวาจา** – พูดจาถูกต้อง ไม่มีความผิด เพราะพูดจา, **สัมมากัมมันโต** – ทำการงานถูกต้อง, **สัมมาอาชีโว** – ดำรงชีวิตถูกต้อง; **สัมมาวายาโม** – พากเพียรถูกต้อง, **สัมมาสติ** – รำลึกประจำใจอยู่อย่างถูกต้อง, **สัมมาสมาธิ** – ปักใจมันลงไปในเรื่องที่ถูกต้อง ในความถูกต้อง มีความถูกต้องอยู่ในความปักใจมัน. มันเป็นความถูกต้อง ๘ ประการ; นี่เป็นทางออกของปัญหาทุกปัญหา.

ทีนี้ บรรดาที่มีในพระไตรปิฎก ที่พูดถึงปัญหา คือความทุกข์ ความไม่พึงประสงค์ใด ๆ ก็ตาม ที่ทำอันตรายแก่มนุษย์แล้ว, พระองค์ทรงแสดงนิสสรณะคือหนทางออกไว้ เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ ทั้งนั้น; ไม่เคยแสดงอย่างอื่นเลย. เรามาถือเป็นหลักเถิดว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละ จงปรากฏ จงมีอยู่ในเรา; ไม่ใช่มีอยู่ในหนังสือนะ, เดียวนี้มันมีอยู่แต่ในสมุดที่จดไว้ มันไม่มีที่ตัวเรา : ที่ตัวเราต้องมีความถูกต้อง แห่งความรู้ ความคิด, มีความถูกต้องแห่งความปรารถนา,

มีความถูกต้องแห่งการพูดจา, – แห่งการทำงาน, – แห่งการดำรงชีพ, – แห่งการพากเพียร, – แห่งการรำลึกด้วยสติ, – แห่งการมั่นด้วยสมาธิ มั่นคงด้วยสมาธิ; นี่ให้รู้นี้, รู้แล้วก็จะชื่อว่า **รู้สิ่งที่ควรรู้**.

ที่ควรรู้ คือรู้ตามที่เป็นจริงด้วยวิปัสสนา

ที่นี้ ขยายความ หรือจำกัดความหมายสักหน่อยว่า **ที่ควรรู้**นี้ เขาใช้คำว่า **รู้ตามที่เป็นจริง** ๆ. พระพุทธเจ้านี้ท่านไม่เปิดช่องโหว่แห่งการพูดจาเลย; ท่านจะมีคำกำกับไว้ ชนิดที่ไม่มีช่องโหว่ ให้เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้ : ท่านจะใช้คำว่า *ยถาภูตํ* ๆ, *ยถาภูตํ* – ตามที่มันเป็นจริงอย่างไร ตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ ตามที่มันเป็นจริงอย่างไร. เมื่อทำวิปัสสนา ก็ให้เห็นตามที่เป็นจริงอย่างไร, เรียกเต็ม ๆ ก็ว่า *ยถาภูตสมุปฺปยุตฺตํ ปสฺสตี* – เห็นด้วยปัญญาอันชอบถูกต้องตามที่เป็นจริง ท่านจะพูดชัดว่า เห็นด้วยปัญญาอันชอบ แล้วก็เห็นถูกต้องตามที่เป็นจริง; อย่างนี้มันยิ่งไปกว่าการเรียนรู้ หรือท่องจำ, มันยิ่งไปกว่าการคิดใช้เหตุผล. นั่นมันอาจจะไม่ถูกต้องก็ได้ เพราะว่าบางทีเหตุผลมันก็ผิด : เราคว่าเหตุมาผิด ผลมันก็ออกมาผิด; ฉะนั้น คำว่า วิปัสสนานี้ ไม่ใช่คิด ไม่ใช่คำนวณ ไม่ใช่พิจารณา. อาจจะมีท่านทั้งหลาย, หลายคนที่นั่งอยู่ที่นี้ สนใจวิปัสสนา, ก็ขอให้รู้เสียเถิดว่า วิปัสสนานี้ไม่ใช่การคิด ไม่ใช่การใช้เหตุผลคำนวณด้วยเหตุผล ไม่ใช่การพิจารณาไปตามความรู้สึกของเรา; นั่นมันผิดได้ ความรู้สึกของเราที่ผิดได้ เหตุผลที่ผิดได้. เพราะฉะนั้น เราต้องคูเหมือนกับคูด้วยตา, เหมือนกับว่าวัตถุสิ่งของนี้เราคูด้วยตา, นี่มันผิดไม่ได้.

ความทุกข์ก็เหมือนกัน เราต้องดูด้วยตา คือจิตที่เป็นสมาธิแล้ว. เราทำจิตให้เป็นสมาธินี้ เหมือนกับเราสร้างดวงตาขึ้นมา สำหรับจะดูให้เห็นแหละ. ถ้าเป็นสมาธิแล้ว มันจะดูเห็น; ถ้าไม่เป็นสมาธิแล้ว มันจะดูไม่เห็น. ดูความจริงของธรรมชาติไม่เห็น, ตายังไม่เกิดขึ้นเพียงพอสำหรับจะดู. ทำจิตให้เป็นสมาธิแล้ว ก็เกิดตาที่เหมาะสมจะดู; แล้วก็ดู ๆ ดูเท่านั้น, อย่าไปคิดนำ อย่าไปคิดโดยเหตุผล มันจะผิดไปตามเหตุผล.

คิดโดยตรรกะก็ผิดได้, คิดตามนัยะคือปรัชญาที่ผิดได้, หรือคิดตามสามัญสำนึกก็ผิดได้, หรือไปเชื่อว่า ผู้นี้ น่าเชื่อ ผู้นี้เป็นครูของเรา เราต้องเชื่ออย่างนี้ก็ยังมิทางจะผิดได้; เราต้องเชื่อตาที่เราเห็น เหมือนกับที่เราเชื่อตาที่เราเห็นของนี้ เราก็ไม่ต้องเชื่อคนอื่น, เดียวนี้. ธรรมะในภายในก็เหมือนกัน : เมื่อมีจิตเป็นสมาธิ ทำวิปัสสนา คือ ดู ๆ ดู ๆ, ดูจนเห็นแล้วก็เชื่อได้ว่า นี่ถูกต้องตามที่ เป็นจริง. นี้เรียกว่า รู้ตามที่ เป็นจริง.

อย่างที่ว่า รู้ไตรลักษณ์ – รู้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้นนะ เราสอนกันแต่ให้คิด ให้คำนวณนะ ว่าเพราะเหตุนี้ ๆ มันจึงเป็นอนิจจัง, เพราะเหตุนี้ ๆ นะ มันจึงเป็นทุกขัง, เพราะเหตุนี้ ๆ อย่างนั้น เราจึงว่าอนัตตา; อย่างนี้จนตายก็ไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะเราไม่ได้ดู เราฟังแต่หู เราก็คิดไปตามเหตุผลที่คนบอก; อย่างนี้ไม่ใช่วิปัสสนา. เราต้องหยาบอะไรขึ้นมาดู เช่นเราดูมือของเราอย่างนี้, ดูจนเห็นว่ามันเปลี่ยนแปลง จึงเห็นว่ามันเป็นอนิจจัง; เราไม่ต้องคำนวณนี้. นี้เรื่องทางวัตถุ เรื่องกาย เรื่องคน น้ำ ลม ไฟ อะไร เราก็ดูมันลงไป, เราก็เห็นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

ที่นี้ เรื่องความคิดนึก ความรู้สึก เช่นเวทนาเอรีดอรร้อย แส่นจะเอรีดอรร้อย นี้ เราก็ดู : อ้าว คุณลงไป, มันดูเดี๋ยวจะเห็นว่า โอ้, มันเปลี่ยนแปลง หรือว่ามันไม่ไปตามที่เราต้องการ หรือว่าถ้าเราไปรักมันเข้า มันก็กั๊ดเอาอย่างนี้; อย่างนี้ไม่ต้องคำนวณ, เรียกว่า ดูแล้วก็เห็น.

เห็นเรื่องของร่างกาย เห็นเรื่องของจิตใจ : เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เห็นว่ามันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่มีใครดึงเอาไว้ได้ : สิ่งที่เป็นธรรมชาติเหล่านี้ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่มีใครดึงเอาไว้ได้. ถ้าเห็นลึกลงไปอีก ก็เห็นว่า สักว่าเป็นธาตุตามธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นคน เป็นสัตว์ เป็นตัวเป็นตน, เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ. นี้ขอบอกให้ทราบ ครูบาอาจารย์ นักเรียนนักศึกษาทั้งหลาย ว่าภาษาบาลีนั้น เขามีคำว่า ธาตุ ธา-ตุ นั้น เป็นคำพื้นฐานสุดรองรับสิ่งทั้งปวง : ทุกสิ่งเป็นธาตุ เป็นธาตุตามธรรมชาติ; ในการศึกษาของเรา สามัญศึกษานี้, คำว่าธาตุ ไม่มีความหมายมากถึงอย่างนั้น.

แต่ในภาษาธรรมะแล้ว ทุกอย่างเป็นธาตุ : ธาตุที่มีรูป, ธาตุที่ไม่มีรูป, ธาตุที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง, ธาตุที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง; มันก็เลยหมด ไม่ยกเว้นอะไร : รูปก็เป็นธาตุ, เวทนามก็เป็นธาตุ, สัญญาก็เป็นธาตุ, สังขารก็เป็นธาตุ, วิญญาณก็เป็นธาตุ; ตาก็เป็นธาตุตา, หูก็เป็นธาตุหู, จมูกก็เป็นธาตุจมูก, ลิ้นก็เป็นธาตุลิ้น, ผิวกายก็เป็นธาตุกาย, ใจก็เป็นธาตุใจ; รูปที่เราเห็นด้วยตา ก็เป็นธาตุรูป, เสียงที่เราได้ยินด้วยหูก็เป็นธาตุเสียง, กลิ่นที่เราได้รู้ได้ด้วยจมูก ก็เป็นธาตุกลิ่น, รสที่ลิ้นก็เป็นธาตุรส, ความรู้สึกทางผิวหนังก็เป็นธาตุโผฏฐัพพะ เขาเรียกว่าธาตุโผฏฐัพพะ, รู้สึกคิดนึกคิดอยู่ในใจ ก็เป็น เรียกว่าธาตุทางใจ ธาตุธรรมารมณ์; นี้

เรียกว่าธาตุทั้งนั้นแหละ. จี๊ฝุ่นเม็ดหนึ่งก็เรียกว่าธาตุ, พระนิพพานอันสูงสุดก็เรียกว่าธาตุ; อะไร ๆ ก็ใช้คำว่าธาตุทั้งนั้นแหละ. แต่ว่าหลักพูดอันนี้ มันไม่ค่อยปรากฏแก่พวกเรา; แต่เมื่อมาบอกให้ทราบว่า ในพระบาลี ในหลักพระธรรมคำสอน ในพระพุทธศาสนานั้น ให้มองเห็นจนเห็นว่า มันเป็นหลักว่าธาตุตามธรรมชาติ อย่าไปหลงดึงเอามาเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา. ใจความโยงไปถึงเอามันมาเป็นของเรานั้น มันจะกัดเราให้เป็นทุกข์ : ความโยงของเราไปเอาธาตุตามธรรมชาติมาเป็นตัวเรา มาเป็นของเรา ก็เป็นการทำผิด; เพราะเราทำผิดมันก็เกิดทุกข์.

ทีนี้ อีกคำหนึ่ง ถ้าไม่อยากจะใช้คำว่าธาตุ, เขาใช้คำว่า **ธรรม** : ธรรม ธรรม-ธรรม หรือ ธรรม-ธรรม ที่เราใช้เรียกเป็นพระธรรมนั้นแหละ. คำว่าธรรมคำนั้น เป็นคำกลาง; เช่นเดียวกับคำว่าธาตุแหละ. ทุกอย่างเรียกได้ว่าธาตุ ทุกอย่างก็เรียกได้ว่าธรรม; จะเป็นรูปธรรม เป็นนามธรรม เป็นสังขตธรรม เป็นอสังขตธรรม เป็นตัวธรรมชาติ เป็นตัวกฎของธรรมชาติ เป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ เป็นผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่ตามธรรมชาติ ก็เรียกว่าธรรม; นี้คำว่าธรรมใช้แทนกันได้กับคำว่าธาตุ.

คำว่าธาตุก็แปลว่าทรงไว้, คำว่าธรรมก็แปลว่าทรงไว้; ต่างกันหน่อยหนึ่งว่าธาตุ ธา-ตุนี้มันทรงไว้ซึ่งตัวมันเอง, แต่คำว่าธรรมนี้ มันจะทรงไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง. เราชอบธรรมมากกว่าชอบธาตุ ชอบธรรมะมากกว่าชอบคำว่าธาตุ เพราะว่ามันจะคุ้มครองเรา. ธาตุก็แปลว่าทรงไว้ แต่ทรงไว้ตัวมันเอง, ธรรมก็แปลว่าทรงไว้ แต่ทรงไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรม ผู้รู้ธรรม ผู้ถึงธรรม.

เรารู้นี่คือสิ่งที่ควรรู้ เรารู้อย่างตามที่เป็นจริง. ถ้าเราเห็นว่าเป็นธาตุตามธรรมชาติ หรือเป็นธรรมตามธรรมชาติ ธรรมดาแล้ว, เราจะเห็นว่าไม่มีตัวตน ไม่ใช่ตัวตน, มันมีแต่ธาตุตามธรรมชาติ ไม่ควรจะเรียกว่าตัวตน เรียกว่าว่างจากตัวตน; นี่เห็นสูญญตา – เห็นความว่าง, พร้อมกันนั้นก็เห็นทันทีว่า อ้าว, ยึดถือตรงไหนเล่า : ถ้ามันว่างไม่มีตัวตนแล้ว เป็นแต่ธาตุตามธรรมชาติ, ก็ไม่มีอะไรจะยึดถือ; จึงไม่เกิดตัณหา อุปาทาน จิตที่จะยึดถือให้เป็นทุกข์. ความคิด ความรู้สึก ว่าตัวเราหรือของเรา มันก็เกิดขึ้นไม่ได้ในจิตใจ เพราะจิตใจมันมาเห็นธาตุตามธรรมชาติ เห็นธรรมตามธรรมชาติ เห็นว่างจากตัวตนที่จะยึดถือได้ มันก็ไม่ยึดถือ. นี่ถ้าเห็นตามที่เป็นจริง มันจะลึกซึ้งถึงกับเห็นว่า ไม่มีทางที่จะยึดถือเอามาเป็นตัวเราหรือของเรา; แล้วก็จะสรุปให้สั้นที่สุดก็ว่า เห็นมันเป็นเช่นนั้นเองไว้อยู่ : นี่คำสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา แต่ไม่ค่อยมีใครเอามาบอกมากล่าว. อาตมาเอามาบอกมากล่าว เขาก็หาว่าพูดเอาเอง เพราะเขาไม่เคยเปิดพระไตรปิฎกดู ว่าในพระไตรปิฎกมันก็เต็มไปด้วยคำว่า เช่นนั้นเองไว้อยู่ คือคำว่า ตถตา ตถาตา ตถตา, ว่ามันเช่นนั้นเองไว้อยู่ ไม่มีอะไรที่จะไม่เช่นนั้นเองไว้อยู่ : ทุกส่วนแห่งร่างกายของเรา มันก็เป็นเช่นนั้นเอง, จิตก็เป็นเช่นนั้นเอง, กายก็เป็นเช่นนั้นเอง, ของภายนอกในสากลจักรวาล แต่ละอย่าง ๆ ก็มีความเป็นเช่นนั้นเองของมัน : มันเป็นไปตามกฎเฉพาะของมัน ว่ามันต้องเป็นเช่นนั้นเอง.

ถ้ารู้ถึงที่สุดตามที่เป็นจริงแล้ว จะรู้ถึงว่า ทุกอย่างมีความเป็นเช่นนั้นเอง. อย่างมานั่งร้องไห้อยู่ เมื่ออะไรมันไม่เป็นไปตามที่เราชอบใจหรือเราต้องการ; แล้วอย่างมาหัวเราะอยู่เหมือนกับคนบ้า เมื่อเผชิญบางอย่างมันได้เข้ามาตามที่เราต้องการ.

ถ้าเห็นเช่นนั้นเองแล้ว ก็จะปกติ จะหยุด จะปกติ จะเป็นอย่างไรว่าเมื่อตะกี้ : จะหยุด แล้วก็เขียน จะยิ้ม จะหย่อน จะใหญ่ จะเยียม. เมื่อเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง ไม่มีทางที่จะไปหลงรัก หรือหลงเกลียดสิ่งใด ๆ เพราะว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง; แล้วมันก็จะไม่หลงปาฏิหาริย์. คนที่ไม่เห็นเช่นนั้นเองจะหลง หลงจนมิของแปลกของน่าอัศจรรย์ หรือมีปาฏิหาริย์. แต่ถ้าพุทธบริษัทแท้ ๆ แล้ว ไม่มีอะไรที่จะต้องไปเห็นเป็นของแปลก ของน่าอัศจรรย์; มันเป็นเช่นนั้นเอง.

บรรดาปาฏิหาริย์ทั้งหลายในโลก ที่มีกันอยู่มากมาย มันเป็นเรื่องเด็กเล่นทั้งนั้นแหละ. ใ้อปาฏิหาริย์ที่สูงที่สุด ที่ควรจะเป็นปาฏิหาริย์ก็คือ การที่พระธรรมดับทุกข์ได้. ข้อที่พระธรรมมันดับทุกข์ได้ นั่นแหละคือปาฏิหาริย์; นี้ไม่สนใจ. คนเหล่านี้มาสนใจเรื่องหาได้ คำคิดได้ ล่องหนได้ อะไรได้ นั่นเป็นปาฏิหาริย์; นั่นเด็กเล่นนะ, ถ้ามาเทียบกับธรรมะในพระพุทธศาสนา นั่นเป็นของเด็กเล่น. ใ้อที่มันควรจะเป็นปาฏิหาริย์ก็คือ การที่ธรรมะดับทุกข์ได้อย่างน่าอัศจรรย์ นั่นแหละคือปาฏิหาริย์. แต่ถึงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสเรียกสิ่งนี้ว่า เช่นนั้นเอง ๆ; อย่าไปจัดใ้มันเป็นปาฏิหาริย์อะไรใ้มันมากนัก. ทำกิเลสใ้หมดสิ้นไป จนบรรลุนิพพาน มันก็คือเช่นนั้นเอง ในระดับนั้น ตามกฎเกณฑ์อันนั้น. ฉะนั้น เราเลยไม่มีอะไรที่จะน่าอัศจรรย์ ที่จะหลง ที่จะยึดใ้ว่าน่าอัศจรรย์. เราเห็นเช่นนั้นเองแล้วก็ ถึงที่สุดแหละ ของสิ่งที่ควรจะมี; จะไม่มีปัญหาเหลือ จะไม่มีเหตุปัจจัยสำหรับจะใ้เป็นทุกข์ จะไม่มีหนทางที่จะเกิดความทุกข์. เรียกว่า เรารู้สิ่งที่ควรจะมี แล้วก็ เรารู้ตามที่เป็นจริง.

ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็นตัว

ทีนี้ ก็อยากจะพูดต่อไป แถมพิเศษหน่อยว่า ไอ้สิ่งที่เรามองไม่เห็นตัว, อย่างเราไม่มีทางจะมองเห็นได้; เช่น ผี สาง เทวดา โลกหน้า อย่างนี้เป็นต้น, เราไม่มีทางจะมองเห็นได้. มันจะเป็นปัญหาเหลืออยู่ไหม? มันก็ไม่ควรจะมีปัญหาอะไรเหลืออยู่; คือเราจะต้องประพจน์ หรือว่ารู้ในการที่จะประพจน์กระทำ ไม่ให้มีปัญหาเหลืออยู่. สมมติว่าเรื่องโลกหน้า, โลกหน้าจะมีหรือไม่? เราก็ประพจน์ความคิดตามหลักที่เขาสอนอยู่ : โลกหน้ามีเราก็ได้ดี, โลกหน้าไม่มีเราก็ไม่ขาดทุนอะไร; เรียกว่าเรามันได้ทั้งขึ้นทั้งล่อง. ขอให้ใช้ความรู้แบบนี้ กับสิ่งที่เรายังมองไม่เห็นตัว. เราจะไม่ไปหลงยึดถือหมายมั่นเชื่อตามคนอื่นให้กลายเป็นคนโง่; แต่เราจะปฏิบัติชนิดที่ว่า เราไม่มีทางที่จะขาดทุน ไม่มีทางที่จะเสียหาย.

เราศึกษาว่า ถ้าโลกหน้ามี, คำว่าคุณจะว่า ถ้าว่าโลกหน้ามี, มันก็ต้องเป็นทุกข์ และต้องปฏิบัติอย่างเดียวกับอยู่ในโลกนี้. เดียวนี้เราก็ปฏิบัติอย่างนี้อยู่แล้ว เราก็ไม่ขาดทุนอะไร; ถ้าโลกหน้ามีเราก็ได้ผลด้วย, ถ้าไม่มีเราก็ไม่ขาดทุนอะไร เพราะเราปฏิบัติเพื่อจะดับทุกข์อยู่แล้ว. การปฏิบัติให้ถูกต้องตรงตามที่เป็นจริง เพื่อดับทุกข์นั้นแหละ มันจะป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเรื่องโลกหน้า หรือโลกอื่น. เราไม่เสียเวลาไปพูด ไปยืนยัน ไอ้สิ่งที่ไม่อาจจะยืนยัน ไม่มีเหตุผลจะยืนยันนี้ ไปทะเลาะกันด้วยเรื่องอย่างนี้; นี้ไม่ถูก, แล้วมันจะกลายเป็นโง่ หรือเป็นผิดไปเสีย. อย่าไปทะเลาะกับเรื่องโลกหน้า เรื่องผี เรื่องสาง เรื่องเทวดา อะไรก็ไม่ต้อง. เมื่อเราปฏิบัติถูกต้อง ไม่เกิดความทุกข์อยู่แล้ว; ผี สาง เทวดา ก็ทำอะไรไม่ได้. และผี สาง เทวดา นั้น ถ้าว่ามันมีอยู่จริง มันก็ต้องปฏิบัติเพื่อดับทุกข์เหมือนกัน

แหละ; มิฉะนั้น มันก็ต้องเป็นทุกข์แหละ. ผีสางนั้นคือคนโง่ ๆ ที่กำลังเป็นทุกข์อยู่นั้น, อย่าไปมองที่อื่นเลย. ที่มันไม่อาจจะดับทุกข์นั้นแหละ มันเป็นผี เป็นสาง เป็นสัตว์โง่.

ถ้าเป็นเทวดามันก็คือคนที่มันหลงระเริง มันไม่รู้จักเห็มนั้น; ไอ้พวกที่มันโชคดีรำรวย จนไม่รู้จักเห็มนั้น มันคือเทวดา โดยที่เราจะสมมติให้; แล้วเราก็ไม่ต้องการ, เราต้องการจะดับทุกข์มากกว่า. เพราะเป็นเทวดามันก็ยังมิกิเลส ตัณหา, ยังเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย; คนที่รำรวยมีอำนาจวาสนา จนไม่รู้จักเห็มนั้น ก็อย่าอวดดีไปเลย ยังอยู่ได้อำนาจของกิเลส ของความทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย, มาปฏิบัติให้อยู่เหนือกิเลส เหนือความทุกข์ เกิด-แก่-เจ็บ-ตาย. ไม่ได้เปรียบมนุษย์ที่ตรงไหน แม้จะเป็นเทวดา; บางทีจะเสียเปรียบมนุษย์เสียอีก ก็ว่ามนุษย์ไม่หลงไหลเกินไป, เทวดามันหลงไหลเกินไป. นี่ถ้าเรายึดหลักขจัดปัญหาของมนุษย์ ด้วยการดับกิเลสแล้ว, มันไม่มีทางผิด แล้วไม่มีปัญหาอะไรที่จะเหลืออยู่ แม้สิ่งที่เรามองไม่เห็นตัว และไม่มีใครจะเอามาให้เราเห็นตัวได้, เว้นไว้แต่จะเป็นเรื่องหลอก ๆ กัน; เราไม่มีปัญหา เรื่องสิ่งที่เรามองไม่เห็นตัว. ผี สาง เทวดา ที่มีอยู่แต่ในคำพูด หรือโลกหน้าที่เพียงแต่อ้างอิง, ยังไม่มีความรู้สึกในใจเราได้แล้ว ก็ยังไม่ใช่ของจริง.

คำว่า “โลกหน้า” นี้ - โลกหน้าหลังจากตายแล้วนี้ อย่าไปถือความหมายนั้น; ให้ถือว่ามันเป็นโลกอื่น. โลกอื่นนะ, เขามาแปลว่าโลกหน้า; คำบาลีนั้นว่าโลกอื่น, แต่เขาเอามาแปลว่าโลกหน้า : โลกอื่นจากที่มันเป็นอยู่อย่างที่เราเห็น ที่เรารู้สึกนี้. โลกนี้รู้สึกอยู่กับจิตใจของเราอย่างนี้; แล้วมันมี โลกชนิดอื่น ที่แปลกไปจากนี้, และเราก็อาจจะรู้สึกได้ด้วยจิตใจของเรา. เมื่อจิตใจของเราอ่อนเป็นไฟนี้

เรารู้จัก โลกนรก หรือจมอยู่ในโลกนรกแล้ว รู้จักโลกนรกได้อย่างดี; ไม่ใช่โลกหน้า โลกไหน, มันเป็นโลกอื่นจากที่เรากำลังเป็นอยู่. พอเราสบายไม่มีปัญหา เราก็เป็นเทวดาคนหนึ่งเหมือนกัน เราก็อยู่ใน *โลกเทวดา* เป็นโลกอื่นที่ไม่เหมือนกับโลกนี้. ถ้าโง่งมากไป เราก็เป็น *โลกสัตว์เดรัจฉาน*, อยู่ในโลกสัตว์เดรัจฉาน. ถ้าเราจิตใจดีอย่างไม่มีเหตุผล เราก็อยู่ใน *โลกอสุรกาย* เป็นโลกอื่นจากโลกนี้. **ตามปกติทุกคน ๆ นี้** จะไม่ต้องหิวกระหายเหมือนกับเปรต, ไม่ต้องจีษลาดเหมือนกับอสุรกาย, ไม่ต้องร้อนเหมือนกับสัตว์นรก แล้วก็ไม่ต้องบ้ำกามารมณ์เหมือนพวกเทวดานี้; ถ้าเราไปเกิดเป็นอย่างนั้นเข้า มันก็เป็นโลกอื่นแหละ นั่นแหละคือโลกอื่น.

แต่มันก็ไม่อื่นไปจากความรู้สึกของเราได้. ถ้าเราต้องการจะเป็นอย่างนั้น หรือเราอยากจะรู้สึกอย่างนั้น เราก็อาจจะทำให้รู้สึกอยู่ในใจของเราได้, มันก็เป็นเรื่องจริงขึ้นมา; แต่ไม่ไหว สู้ไม่ไหว มันเป็นทุกข์; หรือว่าอย่างไรเสีย มันก็ไม่ดีกว่าโลกนี้ ไม่ดีกว่ามนุษย์ กว่าความเป็นมนุษย์นี้. เมื่อเรามีปัญหาอย่างเป็นมนุษย์ เราก็แก้ปัญหากันอย่างเป็นมนุษย์. อาตมาจึงบรรยายคำบรรยายชุดนี้ด้วยชื่อว่า ปัญหาแห่งมนุษยภาพ ปัญหาแห่งความเป็นมนุษย์.

ทีนี้ **ความรู้ที่ควรรู้** และเพียงพอ นั้น ยังมีข้อแม้่อีกอย่างหนึ่งว่า ต้องมาทันเวลาด้วย. นี่ย่ำลิม **ความรู้** ที่มาไม่ทันเวลานี้ มันเหมือนกับไม่รู้แหละ, หรือไม่มีประโยชน์อะไร. ความรู้นั้นต้องมาทันเวลาด้วย; สิ่งที่จะขนมาให้ทันเวลานี้ เราเรียกว่า **สติ**.

มีปัญหา มีความรู้อย่างเดียวไม่พอ ไม่มีอะไรขนมาใช้ให้ทันเวลา จึงต้องมีสติด้วย, หรือจะเรียกเสียว่า **ความรู้** นั้นต้องเป็น **ความรู้ชนิดที่มาทันแก่เวลา**; พอตาเห็นรูป มันจะทำให้เรารักหรือเราเกลียด **ความรู้** มาทันเวลา คบคุม

สติอยู่ได้, มีสติอยู่ ก็ไม่รัก หรือไม่เกลียด นี่เรียกว่าความรู้ที่มันมาทันแก่เวลา. หรือว่า

นักเรียนจะสอบได้ ถ้านึกไม่ออก ความรู้มาไม่ทันแก่เวลา มันก็สอบตกแหละ, แม้มันจะเคยรู้อยู่ จำได้อยู่ แต่มันไม่มาทันที่ทันเวลา, มันก็ต้องใช้ไม่ได้. ต้องมาทันเวลาด้วย : สิ่งที่เราควรจะรู้อย่างเพียงพอ นั้น ต้องมาทันเวลาด้วย.

ความรู้ที่เพียงพอ คือไปไม่กำมือเดียว

เอ้า, ยังไม่ได้พูดคำว่า “เพียงพอ” สักทีละ. ใ้ความรู้ที่เพียงพอ, ความรู้ที่จริงที่เพียงพอ ที่จริงอย่างเพียงพอ ต้องเป็นความรู้ที่ได้ผ่านการปฏิบัติมาแล้ว. ความรู้ที่เรียนจากหนังสือ มันก็เป็นความรู้ในหนังสือ; ความรู้โดยเหตุผล ก็เป็นความรู้ตามเหตุผล; ความรู้อย่างปรัชญา ก็เป็นความรู้อย่างปรัชญา; มันสู้ความรู้ที่เกิดมาจากการที่เราได้ปฏิบัติสิ่งนั้นมาแล้ว ได้รับผลดี ผลร้ายของสิ่งนั้นมาแล้ว มีความรู้อะไรเกิดขึ้น, ความรู้ที่แหละ เรียกว่าเต็มที่เพียงพอถึงที่สุด; เรียกว่าความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้ว.

แม้จะเรียนให้จบมหาวิทยาลัย เป็นปริญญาอะไร แต่ไม่เคยปฏิบัติหลักวิชานั้น, ความรู้นั้นยังไม่ถึงที่สุด; เมื่อเขาไปปฏิบัติหลักวิชาทั้งหมดนั้น จนผ่านไปแล้ว สำเร็จ ไม่สำเร็จอะไรมาแล้ว, นั่นแหละ เป็นความรู้ที่เพียงพอ. รู้เมื่อเรียนหนังสือ ก็ยังไม่เพียงพอ, รู้เมื่อคิดให้เข้าใจ ก็ยังไม่เพียงพอ, รู้ด้วยเหตุผลอันวิเศษทางปรัชญา ก็ไม่เพียงพอ; จนกว่าได้ทำให้เป็นการปฏิบัติ ลองดู, เรียกว่าลองปฏิบัติก็ได้, ถ้ามันมีผลจริงตามนั้น นั่นแหละ คือความรู้นั้นมันเพียงพอจริง

ถึงขนาดสูงสุดจริง. เราจะเรียกว่า ความรู้ที่เกิดมาจากการปฏิบัติแล้ว นี่คือความรู้ในพระพุทธศาสนา; เรียกว่าความเห็นแจ้งแทงตลอด. ความเห็นแจ้งแทงตลอดนั้นมันหลังจากการปฏิบัติมาแล้ว ได้รับความรู้อย่างไร, นั่นแหละความรู้จริง.

เราได้รับคำสอนจากพระพุทธเจ้าว่า ปฏิบัติอย่างนี้ ๆ เพื่อละโลภะ โทสะ โมหะ; นี่ก็ความรู้เท่านั้นแหละ. ทีนี้เรามาปฏิบัติ ๆ จนมันละโลภะ โทสะ โมหะแล้ว จึงรู้ว่า โอ้, นี่ความรู้เป็นอย่างนี้; รู้จริงคือรู้อย่างนี้. ไม่ใช่เพียงแต่ว่ารู้หรือจำได้ หรือเล่าเรียน หรือท่องบ่น หรือใช้เหตุผลคำนึงคำนวณ ใช้ตรรกศาสตร์ ใช้ปรัชญา มาคำนึงคำนวณ แล้วสรุปมติว่าอย่างนั้นอย่างนี้; อย่างนี้ก็ป็นความรู้แบบนั้นแหละ, ไม่ใช่ความรู้สูงสุดที่แท้จริง. ความรู้ที่แท้จริงมันต้องไม่ขาด มันต้องไม่เกิน มันต้องไม่เพ้อ มันไม่ต้องปนกันยุ่งจนพันเพื่อ เหมือนความรู้ของคนเราสมัยนี้. นี่เรียกว่า ความรู้มันเป็นความรู้เพียงพอ โดยมันแสดงคุณค่าให้เราเห็น. ทีนี้พอโดยคุณค่า ก็คืออย่างที่ว่า พอโดยคุณค่า เพียงพอโดยคุณค่า คือมันพิสูจน์ความถูกต้องหรือผลดี.

ทีนี้เอาว่า พอ เพียงพอโดยประมาณ โดยปริมาณ; โดยคุณภาพนั้นอย่างที่ว่า. ทีนี้โดยปริมาณ; นี่มันกำลังเกิดเป็นปัญหาอยู่ว่า เท่าไรจึงจะพอ. มีคนมาถามอาตมาเสมอว่า เรียนสักกี่คัมภีร์จึงจะพอ, เรียนสักกี่เล่ม อ่านกี่เล่มจึงจะพอ, ศึกษาสักกี่สูตรจึงจะพอ. นี่เขาสนใจความเข้าใจไปในลักษณะของปริมาณคือการนับ. อย่างนี้มันก็ตอบไม่ได้ว่าเท่าไรเพียงพอ; มันมีคำพูดว่า เท่าที่มันพอที่จะปฏิบัติให้ดับทุกข์ได้ นั่นแหละมันพอ.

จะขอย้อนไปถึง คำที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไบไม้กำมือเดียวพอ. คือพระพุทธเจ้าท่านกำลังอยู่ในป่ากับภิกษุสงฆ์ ท่านกำไบไม้แห้ง ๆ กลางพื้นดิน

ขึ้นมากำมือหนึ่ง; เลยกอกกฤษสงฆ์ว่า นั่นสอนแก่ท่านนี้แหละ เท่าใบไม้กำมือเดียว, ใบไม้ทั้งป่านะไม่สอน. ใจความรู้ ความตรัสรู้ มันเท่ากับใบไม้ทั้งป่า; แต่เอามาสอนสาวกเท่ากับใบไม้กำมือเดียว, คือเท่าที่มันจะดับทุกข์ได้. นี้ขอให้คิดดูเถิด : เท่าที่จะดับทุกข์ได้แล้วก็พอ. ใบไม้ทั้งป่า มันก็เหมือนกับใบไม้กำมือเดียวแหละ; คือมันหลายกำมือ มันรวมอยู่ทั้งป่า เอามากำมือเดียวก็พอ หมายความว่าเท่าที่มันจำเป็นแก่การดับทุกข์, คือรู้ว่าทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ความไม่มีทุกข์เป็นอย่างไร วิธีปฏิบัติให้ถึงนั้น นั้นเป็นอย่างไร : นี้เรียกว่า ใบไม้กำมือเดียว; พุคเป็นโฆหารหน้อยว่า เพียงพอนั้นแหละคือกำมือเดียว. ความรู้ที่เพียงพอ นั้น คือความรู้ชนิดที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า ใบไม้กำมือเดียว.

เดี๋ยวนี้เราให้เรียนกันมากเกินไปนี่ เด็กชั้นประถมหนึ่ง ประถมสองนั้น หนังสือต้องแบกนะ; แล้วในหนังสือนั้นเปิดดู โอ๊ย! เรื่องอเมริกา เรื่องยุโรป เรื่องพระอาทิตย์ เรื่องพระจันทร์ เรื่อง... โอ๊ย! เหลือประมาณ; นั่นแหละเหมือนกับที่เด็กมันไปถามขงจื้อว่า ดาวทั้งห้องฟ้ามีเท่าไร เราให้เด็กเรียนมากถึงอย่างนี้. ใจที่จะทำให้เด็ก เป็นเด็กดี รัฐบาลของคุณพ่อแม่ ซื่อสัตย์ กตัญญู ไม้ให้เรียน ไม้ได้เรียน; แล้วไปเรียนไม่รู้ก็หมิ่นเรื่องแสนเรื่องที่ไม่ได้มีประโยชน์อะไร ไม่จำเป็นแก่เด็ก ๆ; เด็กก็ทนเรียนใบไม้ทั้งป่าที่ไม่จำเป็น. ใจใบไม้กำมือเดียว ไม้ให้เรียน : เขาจะได้เป็นเด็กที่รักพ่อแม่ บูชาพ่อแม่ เคารพพ่อแม่ ซื่อตรงต่อพ่อแม่ รักบ้านเกิดเมืองนอน นี้ไม้ได้เรียน; นั่นแหละเกินใบไม้กำมือเดียวแล้ว มันจะมีลักษณะอย่างนั้น.

ที่นี้ ที่ว่า “เพียงพอ” นั้น มันต้องเพียงพอในระดับคนธรรมดาสามัญ, ไม่ใช่เอานักปราชญ์มาเป็นมาตรฐาน. ให้ชาวไร่ ชาวนา กรรมกร อะไรก็ตามเอื้อให้เขาสามารถดับทุกข์ได้ด้วยนะ; พุดง่าย ๆ ว่า แม้จะเป็นคนไม่ฉลาด ก็ให้เขาสามารถดับทุกข์ได้ นี้เรียกว่าเพียงพอ. ลักษณะคำสอนของพระพุทธเจ้า พอที่จะสำเร็จประโยชน์ แก่คนที่ไม่ฉลาด, ไม่ใช่เป็นนักปราชญ์; ขอแต่ให้เป็นคนธรรมดาที่มีความซื่อตรง มีความตั้งใจดี, ท่านใช้คำว่ามีสัญชาติแห่งคนตรงโน้น. ขออย่างเดียวว่า ให้เขามีสัญชาติแห่งคนตรง : ตรงต่อความเป็นมนุษย์ของเขา, ตรงต่อการศึกษาที่เขาจะดับทุกข์ได้; แต่ไม่ใช่ว่าเขาโง่เกินไปนะ. คำว่า “ไม่ฉลาด” นี้ไม่ได้หมายความว่าโง่เกินไป; เขาเป็นคนธรรมดา ๆ ไม่ถึงกับเรียกว่าเป็นคนฉลาดหัวแหลม, แต่เขาเป็นคนมีความพากเพียร เขามีสัญชาติแห่งคนตรง ไม่กดไม่งอ ไม่โกง เหมือนกับพวกเราสมัยนี้.

นักเรียนบางคนนะ เขาหลอกพ่อแม่เขาว่าไปเรียนหนังสือ เขาเอาเงินไปใช้เหลวไหลหมด; พ่อแม่เอานำไปจํา นิสัยก้นหมดทั้งบ้าน. นี้อย่างนี้มันก็ยังมิก้นอยู่ในหมู่นักเรียน; คือไม่มีสัญชาติแห่งคนตรง มันก็เลยวินาศก้นหมด. ต้องใช้คำว่า มีสัญชาติแห่งคนตรงนี้เป็นหลัก แล้วขอให้มีความฉลาดพอสมควรตามธรรมดา ไม่เรียกว่าฉลาดเฉียบแหลมอะไร ขอให้เป็นคนธรรมดา; แล้วก็รู้เป็นความรู้เพียงพอแก่คนชนิดนี้ด้วย.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ดีแล้ว ในใบไม้กำมือเดียว ๆ นั้นแหละพอ : สำหรับคนที่ฉลาดที่สุดด้วย; สำหรับคนไม่สู้ฉลาดด้วย : สำหรับคนธรรมดาสามัญเป็นชาวไร่ ชาวนา ชาวป่า ชาวเขา อะไรก็ได้. เดียวนี้เรามันเป็นคน ศึกษาเล่าเรียน, เป็นคนฉลาดก้นทั้งนั้นแหละ นักเรียน ครูบาอาจารย์ทั้งหลายนี้ ต้องจัดไว้ให้เป็น

คนฉลาด. ที่นี้ธรรมะนี้ พระพุทธเจ้าท่านเผื่อไว้ให้แล้ว ลงไปถึงคนที่ไม่ฉลาดเท่าเรา แต่ขอให้เป็นคนตรงเถอะ; เขาก็จะได้ผลจากธรรมะ. นี้ว่าคำว่า “พอ” : พอโดยปริมาณ พอโดยคุณค่า ก็ตาม; ถ้ามันพอแล้ว มันก็ทำให้หลุดออกไปได้ คือพอที่จะดับทุกข์ได้. วิมุติ แปลว่า หลุดพ้นออกไปจากความทุกข์ได้; มันก็จะพอในความหมายนั้นแหละ.

ที่เรียกว่า พอ พอ ในที่นี้ – ความรู้ที่เพียงพอนะ คือ พอที่จะดับทุกข์ได้ ทำให้ไม่หลงใหลอยู่ในโลก ไม่หลงใหลอยู่ในรสอร่อย ของสิ่งที่เราถือกันว่ามี ความเอร็ดอร่อย จับจิตจับใจนี้. มันต้องพอที่จะไม่หลงอยู่ในสิ่งนั้น : เมื่อไม่ไปเป็นทาส; เป็นทาส, – เป็นจี๊ข่านะ, ของมันแล้ว ก็ล้มละลายกันเลย จะถูกดึงไปแต่ในทางมีดมนซ์ แล้วก็ไปทุกข์. เราพอตามที่ควรจะรู้ เท่าที่ควรจะรู้ : ไปไม่กำมือเดียวก็พอ. ขงจื้อก็เหมือนกันแหละ แก่รู้เท่าที่ควรจะรู้; ฉะนั้น แก่จึงตอบเด็กไม่ได้ว่า ดวงดาวในท้องฟ้ามีเท่าไร, ต้นไม้ทั้งแผ่นดินนั้นมีเท่าไร; แล้วผมบนศีรษะมีกี่เส้น แก่ก็ตอบไม่ได้; ทั้งที่เป็นปรมาจารย์ เพราะมันไม่ต้องรู้นี้, มันไม่จำเป็นจะต้องรู้นี้. เราเอาไปไม่กำมือเดียวกันก็พอแล้ว. ยิ่งเรียนยิ่งรู้ว่า ‘ไม่มีที่สิ้นสุด’, นี้คนบ้า : “ยิ่งเรียนยิ่งรู้ว่าไม่มีที่สิ้นสุด”, ซึ่งชอบพูดกันนัก หรือถือกันเป็นหลัก; อาตมาว่า บ้า, อาตมาไม่ถืออย่างนั้น. ยิ่งเรียนยิ่งรู้ว่า “โई ! ไม่ต้องเรียนก็ได้” : มันไม่ต้องเรียนมากถึงอย่างนั้น; ไม่ต้องให้เด็ก ๆ หอบหนังสือตั้งหอบไปโรงเรียน, เด็กชั้นประถมนี้ ไม่ต้องทำอย่างนั้นหรอก. คือว่ามันยิ่งเรียนแล้ว มันก็ยิ่งรู้ว่า ไม่มีอะไรที่จะต้องเรียนก็ได้, เพราะเราไปทำให้มันโง่ทีหลังต่างหากเล่า ที่มันต้องทำให้มีเรื่องที่ต้องเรียนมาก. ยิ่งเรียนยิ่งรู้ว่าไม่ต้องเรียน

ดีกว่า : นั่นแหละจะถูกต้อง; ก็เราเรียน ๆ ยิ่งเรียนยิ่งรู้ว่า โอ้! ไม่ต้องรู้ก็ได้; เพราะว่าเราไม่ต้องการสิ่งนี้, เราไม่ต้องการสิ่งเหล่านี้ ที่เขาต้องการกัน.

เราต้องการแต่ที่จะให้ใจดี ไม่ใช่ต้องการให้ดีใจ; ถ้าต้องการให้ดีใจก็เรียนไม่จบหรอก. ถ้าต้องการเพียงให้ใจดีแล้วก็ไม่ต้องเรียนมาก; ก็ไม่ต้องการอะไร ไม่หลงไหลในอะไร, ทำไปตามเท่าที่จำเป็นจะต้องทำ : จะหากินก็ดี จะบริหารกายก็ดี อะไรก็ดี ทำไปเท่าที่จำเป็นเถอะ มันไม่มากนัก. ไปกิดดูแลอะ ที่ จะหากินให้รอดอยู่ได้ บริหารร่างกายให้รอดอยู่ได้สบายดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ เป็นมนุษย์ที่ดีนี้ มันไม่ต้องการอะไรมาก; แต่ก็มันต้องการความถูกต้อง ตามเรื่อง ของธรรมชาติ.

ยิ่งเรียนแล้วจะยิ่งรู้ว่า เราไม่ควรจะไปต้องการอะไรให้เกินกว่าจำเป็น. เรามีความรู้ที่เพียงพอ ตามที่ควรจะรู้จักพอแล้ว, เพียงพอเท่าที่ควรจะรู้จักพอแล้ว; นอกนั้นจะเพื่อ จะเกิน จะทำให้มีปัญหาเพิ่มขึ้น มีความทุกข์มากโดยไม่จำเป็น. แต่ถ้าเราอยากก็ได้เหมือนกัน : เราอยากจะมีเรื่องมาก ให้มีปัญหามาก ให้มีงานมาก ให้ยุ่งมาก ก็ได้เหมือนกันแหละ ใครจะมาห้ามเราได้; แต่มันจะไม่ค่อยพบกับความสุขที่ควรปรารถนา ใจความเป็นมนุษย์ของเราจะไม่หยุด, ความเป็นมนุษย์ของเราจะไม่หยุด จะไม่เย็น จะไม่ยิ้ม จะไม่หย่อน จะไม่ใหญ่ จะไม่เยี่ยม. เราเอาแต่ให้ความเป็นมนุษย์ของเรา นี่ มันหยุด มันเย็น มันยิ้ม มันหย่อน มัน ยิ่งใหญ่ เยี่ยมยอด ก็พอแล้ว; ก็ไม่มีความทุกข์ อยู่เหนือความทุกข์ และเหนือกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ด้วยความรู้ที่เรียกว่า ไปไม่กำมือเดียว.

[สรุป]

นี้อาตมาวันนี้ ต้องการจะพูดเรื่องนี้ คือเรื่องปัญหาแห่งความเป็นมนุษย์นี้; มันมีอยู่ เพราะว่าเรายังไม่มีปัจจัยหล่อเลี้ยงชีวิต ในด้านจิต ด้านวิญญาณ, เราสนใจ แต่เรื่องด้านร่างกายกันมากเกินไปด้วยกันทั้งโลก. แทบทั้งโลกสนใจแต่ปัจจัยทางร่างกาย, ด้านจิตด้านวิญญาณกลับไม่สนใจ แล้วยังปล่อยให้มันผิด ๆ ให้มันเป็นไปอย่างผิด ๆ หรือตรงกันข้าม. ฉะนั้น โลกนี้ก็เป็นโลกที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ แทนที่จะมีสันติภาพ; นี้ขอให้สนใจปัจจัยด้านจิต ด้านวิญญาณ.

สรุปความว่า ชีวิตนี้มันแวดล้อมอยู่ด้วยปัจจัยทางกาย แวดล้อมอยู่ด้วยปัจจัยทางกาย ส่งเสริมให้กายถูกต้องและสมบูรณ์, ทางจิตก็ต้องการจะให้ได้รับการแวดล้อมที่ถูกต้องทางจิต ให้จิตมันสมบูรณ์; แต่เจ้าของมันไม่รู้เรื่อง เจ้าของชีวิต เจ้าของร่างกายนั่น มันไม่รู้เรื่อง, มันไปเอาแต่เรื่องอรรอยทางฝ่ายกาย มันต้องการแต่จะให้ดีใจ ๆ ไม่รู้เรื่องจิตใจ, ใจดีนี้ไม่รู้ แล้วไม่อยาก, จะรู้แต่ดีใจ ๆ กระโดดโลดเต้นกันไปนี่, ไอ้ชีวิตมันก็ขาดปัจจัยฝ่ายนามธรรม ซึ่งเป็นของละเอียดอ่อน; ฉะนั้น ขอให้สนใจปัจจัยหล่อเลี้ยงชีวิต ในด้านจิต ด้านวิญญาณ ซึ่งในวันนี้ได้เรียกปัจจัยที่ ๕ นั้นว่า **ความรู้ที่เพียงพอ ตามที่ควรจะมี**.

ขอให้เรามีชีวิตอยู่ด้วยการแวดล้อม ของความรู้ที่ถูกต้อง เพียงพอที่ควรจะมี, ความรู้ที่ควรจะมีอย่างถูกต้องและเพียงพอ. เสาะหาความรู้ที่ควรจะมี ให้ถูกต้องและเพียงพอ เอามาเป็นเหมือนกับว่าเป็นอากาศสำหรับหายใจอย่างนั้นแหละ; ให้จิตใจของเราถูกแวดล้อมอยู่ด้วยปัจจัยในทางวิญญาณเหล่านี้.

ข้าอีกทีหนึ่งก็ว่า มิธรรมะเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ, มีความแน่วใจใน
สัจจะที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง มีความอ่อนใจ, มีความรู้สึกแห่งมิตรภาพทั่วไปหมด ไม่มี
ศัตรู, มีการถูกต้องในการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ; และวันนี้ก็มี
ความรู้ที่เพียงพอ ตามที่ควรจะรู้. อาตมาจะพยายามพูดไปเรื่อย ๆ ถึงปัจจัย
ฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ ที่ควรจะมีเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะเห็นว่าพอ ด้วยการบรรยาย
ธรรมะชุดนี้ ชุดวันเสาร์นี้.

การบรรยายในวันนี้ สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยาย, เป็น
โอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรม เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ แก่ผู้
ที่จะประพฤติปฏิบัติ เอาตนรอดจากความทุกข์ สืบต่อไป.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๖ -

๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

ความมีผู้นำทางวิญญาณ ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๑๐

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่ง ภาควิชาบุชา เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้, อาตมาจะได้กล่าวเรื่อง ปัญหาแห่งมนุษยภาพ ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า ความมีผู้นำทางวิญญาณ ในฐานะเป็นปัจจัยที่ ๑๐ แห่งปัญหาทั้งหมด, หรือเป็นปัจจัยที่ ๖ แห่งปัญหาทางฝ่ายจิต.

ขอให้ทบทวน ถึงคำบรรยายที่แล้ว ๆ มาว่า ปัญหาแห่งมนุษยภาพนั้น คืออะไร ? คือความที่เราเป็นมนุษย์ไม่ได้ เต็มตามความหมายของคำว่ามนุษย์ เพราะเราสนใจจัดความเป็นมนุษย์แต่ในทางเนื้อหนัง ซึ่งอาศัยปัจจัยทั้ง ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และเครื่องบำบัดโรคเท่านั้น, เหลือจากนั้นไม่ได้สนใจ ซึ่งเรียกว่าเป็นปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ต่อ ๆ ไป.

ในที่นี้ต้องการจะให้สนใจ ปัจจัยที่นอกเหนือไปจากปัจจัยทางร่างกาย ซึ่งเราจะเรียกว่า **ปัจจัยทางฝ่ายวิญญาณ** เพื่อให้ความเป็นมนุษย์ของเรามีความถูกต้อง ทั้งทางฝ่ายร่างกายและทั้งทางฝ่ายวิญญาณนั่นเอง.

ปัจจัยฝ่ายวิญญาณมีอยู่ในโลกนี้ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ทางฝ่ายศาสนา เกี่ยวข้องหรือจัดหาให้. เรามีศาสนากันทำไม ? ก็ตอบได้หลายอย่าง แต่ที่มองเห็นได้โดยตรงก็คือ เพื่อให้มีปัจจัยทางฝ่ายวิญญาณได้โดยง่าย โดยสะดวก เพราะว่าเรื่องของศาสนานั้น ก็เป็นเรื่องทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณนั่นเอง, จึงเป็นภาระหน้าที่ของทางฝ่ายศาสนา ที่จะจัดหาปัจจัยทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณดังกล่าวแล้ว. แต่บัดนี้ก็ได้มีการละเลย ซึ่งจะเป็นเพราะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือทั้งสองฝ่ายก็ได้; คือว่าประชาชนไม่ได้สนใจปัจจัยทางฝ่ายจิต ทางฝ่ายวิญญาณ, หรือว่าทางฝ่ายศาสนาก็มีอันเป็นไป ในทางที่จะไม่ได้สนใจ ที่จะอำนวยปัจจัยทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณให้แก่ชาวโลก. ดู ๆ มันก็จะสมน้ำสมเนื้อกันอยู่ในสมัยนี้.

เมื่อพูดถึง **ปัจจัยทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ** ก็ได้กล่าวมาแล้ว ๕ ปัจจัย; คือว่าเราจะต้องมีสิ่งประเล้าประโลมใจ ที่ประกอบไปด้วย **ธรรมะ** นี้อย่างหนึ่ง, เราจะต้องมีความแน่ใจในสิ่งที่เรถือเอาเป็นที่พึ่ง จิตใจของเราจึงจะปกติ, เราจะต้องมี

ความรู้สึกแห่งมิตรภาพ คือความหวังความเป็นมิตรในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ทั่วไปทั้งโลก, และ **เราจะต้องมีความถูกต้องโดยไตรทวาร** คือ กาย วาจา ใจ ไม่มีความผิด และ **มีความรู้เพียงพอตามที่มนุษย์ควรจะรู้.**

ทีนี้ในวันนี้ จะได้พูดถึงความมีผู้นำในทางวิญญาณ เข้ามาเป็นปัจเจกสำคัญอย่างหนึ่ง ในการปรุงแต่งชีวิตของเรา. คำว่า “ผู้นำทางวิญญาณ” ฟังดูก็คล้ายกับอุดมคติของครู ดังที่เคยกล่าวมาแล้ว และความจริงก็เป็นอย่างนั้น; **ครูเป็นบุคคลผู้นำในฝ่ายวิญญาณ** แต่เดี๋ยวนี้จะเป็นกันหรือไม่ นั่น มันอีกปัญหาหนึ่ง, แต่เมื่อกล่าวโดยหน้าที่ ตามที่กำหนดกันขึ้นมาแต่หนหลังนั้น ครูเป็นผู้นำในทางวิญญาณ.

มีคำอีกคำหนึ่ง ซึ่งควรจะนำมาพิจารณากันให้เป็นที่เข้าใจ คือคำว่า **ดวงประทีปของโลก.** คำนี้พบในพระบาลีกล่าวถึงเหตุการณ์ในวันปรินิพพาน ของพระผู้มีพระภาคเจ้า; ในวันนั้นมีเสียงเซ็งแซ่กันไปหมด ในสถานที่นั้นว่า ประทีปของโลกดับไปเสียเร็ววัน. นี่เขาหมายถึงพระพุทธเจ้าปรินิพพานนี้ เขาถือว่าดวงประทีปของโลกดับไปเสียเร็ววัน เพราะว่าเป็นคนผู้กล่าวเหล่านั้น เขาไม่ต้องการให้ดับ ไม่ต้องการให้หายไป. ที่จริงมันก็เป็นการสมควรแล้ว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา แล้วก็ปรินิพพาน; แต่คนทั้งหลายไม่อยากจะเป็นอย่างนั้น ก็รู้สึกว่าคุณประทีปของโลกดับไปเสียเร็ววัน.

เราจะนึกถึงคำว่า **“ประทีปของโลก”** นี้มันมีความหมายอย่างไร ? ว่าโลกนี้เหมือนกับอยู่ในท่ามกลางความมืด เป็นความมืดทางจิต ทางวิญญาณ ซึ่งมีดียิ่งกว่าตาบอด; แม้ว่าเป็นกลางวันแท้ ๆ ความมืดทางวิญญาณก็ไม่มีแสงสว่างเลย, ตาก็ยังดี ไม่บอด แสงอาทิตย์ก็ยังมีอยู่ แต่คนเหล่านั้นก็ไม่เห็นหนทาง; นี้เรียกว่า

ประทีปทางจิต ทางวิญญาน. จึงจำเป็นที่ว่ามีมนุษย์จะต้องมีแสงสว่างในทางวิญญาน เป็นเครื่องส่องทาง ให้เราเดินถูกทางตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด; เรียกว่าตั้งแต่เกิดมา จนถึงที่สุดคือดับทุกข์ได้. ใครรู้จักพระพุทธเจ้า ในฐานะว่าเป็นดวงประทีปของโลกบ้าง ? ใครกำลังต้องการดวงประทีปของโลก ?

อยากจะเปรียบเทียบเหตุการณ์อันหนึ่ง เมื่อผู้หญิงไทยคนหนึ่ง เขาไปได้รับเลือกเป็นนางงามจักรวาล ของจักรวาลที่เมืองนอก กลับมาเมืองไทย; ตกตื่นกันใหญ่ มีคนแสดงความยินดีต้อนรับเนืองแน่น ตั้งแต่ดอนเมืองถึงกรุงเทพฯ เขาว่าสองข้างถนนเต็มไปด้วยคน. นี่คนเหล่านี้ยินดีในนางงามจักรวาล; แม้ไม่ใช่ลูกหลาน แม้ไม่ใช่อะไรกัน ก็ยังอุตส่าห์มายืนรอ เหมือนกับรับเสด็จ ตั้งแต่ดอนเมืองถึงกรุงเทพฯ.

มาเกิดสงสัยว่า ถ้าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมา หรือว่าพระเยซูเสด็จมา, คนที่ไปยืนต้อนรับ มันจะมากเท่า นั้นหรือเปล่า; ถ้ามันไม่มากเท่า นั้น มันก็หมายความว่า หากต้องการประทีปในทางวิญญานน้อยเต็มที. นี่ก็ไปคำนวณเอาเองว่า เราสนใจเรื่องดวงประทีปของโลก มากเท่ากับนางงามของจักรวาลหรือไม่, บางทีจะได้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับมนุษย์นี้มากขึ้น.

สำหรับคำว่า ดวงประทีป ก็คือ แสงสว่าง; คุณค่าของแสงสว่าง ก็คือ ส่องให้มองเห็นสำหรับคนที่มืดตา; เขามองเห็นแล้ว เขาก็ทำสิ่งต่าง ๆ ถูกต้อง ตั้งแต่เกิดจนตาย ดังที่กล่าวแล้ว.

การมีดวงประทีปทางวิญญานนี้ กล่าวได้ว่ามีมานานมาน ตั้งแต่อดีตกาล ที่ไม่อาจจะกำหนดได้ว่าตั้งแต่เมื่อไร ปีไหน หรือก็ศตวรรษมาแล้ว; แต่กล่าวได้ว่า

มีมาแล้วนับหมื่นปี. คือมีบุคคลที่เห็นว่า เรื่องทางฝ่ายวัตถุ ทางฝ่ายร่างกายนี้ ยังไม่ทำความพอใจให้; สมบูรณ์ด้วยปัจจัยทางวัตถุ ทางร่างกายแล้ว ก็ยังมีความทุกข์โศก ยังต้องร้องไห้ ยังเบียดเบียนกัน ยังอะไรอยู่นั่นเอง. คนเหล่านี้ก็หลีกไปสู่วิปา คั่นหาว่าอะไรดีกว่านี้? อะไรดีกว่านี้? จนเกิดเป็นประโยชน์ขึ้นมา ประโยชน์หนึ่งในวงการอันนี้ว่า **อะไรเป็นกุศล? อะไรเป็นกุศล?** พวกกันคิดปากอย่างนี้. หมายความว่าอะไรที่มันดีกว่าอย่างที่มีมนุษย์เรามี ๆ กันอยู่นี้. ท่านก็มีเงิน ซึ่งอาจจะอำนวยความสะดวกทางวัตถุ ทางร่างกายได้ทุกอย่าง แล้วก็ไปตายด้านอยู่เพียงนั้น แล้วก็ถลำลึกจนมีปัญหามากมาย มีคมนตรี ทนทรมาน; ไปจบลงด้วยความทุกข์ทนทรมาน. คนเขาจึงคิดว่า นี่ไม่ใช่สิ่งที่เป็นกุศลเลย ไม่ควรจะเรียกว่าเป็นกุศลเลย; ก็เลยแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล เทียบแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล นี้พวกเข้าป่าคิดนึก พิจารณา พิสูจน์ ด้วยจิตใจของตนเอง เพราะมันเป็นการค้นคว้าทดลอง ด้วยจิตใจของตนเอง; แล้วก็พิสูจน์ว่า ถูกต้องหรือยัง นี้ก็ด้วยจิตใจของตนเอง. เขาก็พบมากขึ้น ๆ เป็นลำดับ ตามยุคตามสมัยว่า อย่างนั้นดีกว่า อย่างนั้นดีกว่า อย่างนั้นดีกว่า เรื่อย ๆ มา; จนเกิดบุคคลประเภทที่เรียกกันว่า พระอริยเจ้า เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นปัจเจกพุทธะ เป็นสัมมาสัมพุทธะ กระทั่งมีลูกศิษย์เป็นอนุพุทธะ เป็นสังคมใหญ่มากสังคมหนึ่ง : **เป็นสังคมผู้สนใจเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ จึงเกิดขึ้นมาในโลก** เรียกกันว่าเป็นธรรมะหนึ่ง ๆ ตามลัทธิในกายนั้น. อย่างพุทธศาสนานี้ ก็เป็นธรรมะสายหนึ่ง, แล้วสืบทอดกันมา ตั้งแต่พุทธกาลมาจนถึงทุกวันนี้; **เป็นเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ.**

ฉะนั้น ขอให้ฟังถึงความหมายของคำว่า **แสงสว่าง ส่องให้รู้จักจัด รู้จักทำ ให้ชีวิตนี้มีค่า** หรือมีประโยชน์ถึงที่สุดของมัน; มันควรจะถึงที่สุดได้สัก

เท่าไร ควรจะได้ถึงที่สุดอย่างนั้น. เดียวนี้ เราไม่ได้ใช้มันถึงขนาดนั้น มันก็เป็นหมันอยู่เป็นส่วนมาก; ส่วนที่เรารู้จักใช้ประโยชน์นี้มันน้อย แล้วก็อยู่ในระดับธรรมดาสามัญเสมอกันไปหมด ความเป็นมนุษย์ไม่สมบูรณ์; อาตมาเรียกว่า ปัญหาแห่งมนุษยภาพ เพราะมันไม่สมบูรณ์.

แสงสว่างนี้ มันมีความลับหรือความลึกลับอยู่เหมือนกัน : ถ้าแสงสว่างส่องเข้าตา เช่น ดวงอาทิตย์ ส่องแสงเข้าตา ก็ไม่เห็นอะไร, มันเป็นแสงสว่างที่ไม่ส่องให้เห็นอะไร ทั้ง ๆ ที่มันเป็นแสงสว่าง; นั่นแหละคิดดูให้ดีเถิดว่า แสงสว่างนี้ต้องเกี่ยวข้องกับมันให้ถูกต้อง. มันมีแสงเหมือนกัน แต่ว่ามันส่องเข้าตาจนทำให้ตาไม่เห็นอะไร, จะเรียกว่าความมืดสีขาวก็ได้ คือแสงสว่างที่มันส่องเข้าตา. แสงสว่างที่ถูกต้องและพอดี ทำให้เห็นอะไรแล้วก็สำเร็จประโยชน์ได้; แต่ว่าแสงสว่างที่เป็นความมืดสีขาวนั้น มันจะกลายเป็นอันตรายไปก็ได้ ทำให้เห็นผิดไปจากความเป็นจริงก็ได้.

เราจึงดูกันให้ดีเป็นพิเศษว่า แสงของกิเลสก็มี แสงของพระธรรมก็มี. ทำไมจึงเรียกว่าแสงของกิเลส ? เพราะว่ากิเลสมันก็ทำให้เกิดความรู้ขึ้นมาเหมือนกัน, รู้ไปตามแบบของกิเลส แล้วก็ไม่ใช่ใครด้วย. คนที่แสงของกิเลสส่องเข้าตาแล้ว เขาก็เป็นคนคือ ยึดถือความรู้สึกนึกคิดนี้ของตนเอง แล้วก็กล้าทำโดยไม่กลัวอันตรายอะไร จึงได้ทำบาป ทำชั่ว ทำผิด ทำชนิดที่เป็นการทำลายตนเอง โดยที่ไม่ต้องกลัวอะไร. อย่างนี้เราจะเรียกว่า แสงของกิเลส; มันเป็นแสงพรางแสงหลอกลวง เหมือนกับ ความมืดสีขาว, สีขาวกลายเป็นความมืด. จะเรียกว่ากิเลสไม่มีแสง ไม่มีอิทธิพลนั้นไม่ได้; เพราะว่ามันมีอิทธิพลครอบงำเรา แล้วมันก็ทำให้รู้ รู้ไปตามแบบของกิเลส แล้วก็รู้อย่างเข้มงวด รู้อย่างรุนแรง ไปตามแบบ

ของกิเลส จนไม่เชื่อใคร; เมื่อมันเป็นไปตามแบบนั้น มันก็ต้องได้รับผลตามแบบของกิเลส.

ถ้าเป็นแสงของธรรมะ 'ไม่เป็นเช่นนั้น; เป็นแสงที่ปราศจากกิเลส คือไม่มีกิเลส, แล้วก็เป็นแสงของธรรมะที่ส่องให้คนเดินไปในลักษณะที่ได้รับผลอันควรจะพอใจ นี้เรียกว่าถูกต้อง. คำว่า **ถูกต้อง** นี้จำกัดความลงไปว่า **ไม่ทำอันตรายแก่ผู้ใด** : ไม่ทำอันตรายตนเอง, ไม่ทำอันตรายผู้อื่น, แล้วกลับมีประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น; นี้เรียกว่าความถูกต้อง. ฉะนั้นจึงมีความแตกต่างกันอยู่เป็น ๒ อย่าง ระหว่างแสงของกิเลส และแสงของพระธรรม. เรามีคำเรียกอีกคำหนึ่งว่า **สัมมาทิฐิ** และ **มิจฉาทิฐิ**. มิจฉาทิฐิมีอำนาจรุนแรงเท่า ๆ กับสัมมาทิฐิ, ดึงคนไปในทิศทางที่เรียกว่าผิดพลาด คือเป็นทุกข์ทั้งแก่ตัวเอง และแก่ผู้อื่น ไม่ให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น; มันตรงกันข้ามอยู่อย่างนี้.

ประทีปที่ถูกต้อง จึงเป็นเรื่องของ**สัมมาทิฐิ** ซึ่งเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา จนมีพระบาลีว่า *บุคคลจะล่วงพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะสมทานสัมมาทิฐิ*. นี่ถ้าถือเอาสัมมาทิฐิเป็นหลักปฏิบัติอย่างถึงที่สุด คนก็ล่วงจากความทุกข์ทั้งปวงได้. นี่คือแสงแห่งสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นดวงประทีปทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ.

ดวงประทีปทางฝ่ายวัตถุนี้ คือตะเกียงที่เราไปซื้อหามาจุด หรือว่าไฟฟ้าอะไรก็สุดแท้ ที่มันมีแสงสว่างทางฝ่ายวัตถุ. แสงสว่างทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณนั้น ไม่ใช่ตะเกียงทำนองนั้น, ไม่ใช่อุปกรณ์แสงสว่างอย่างวัตถุทำนองนั้น; มันเป็นเรื่องของจิตใจ มีจิตใจเป็นดวงสำหรับจะให้เกิดแสงสว่าง เป็นที่เกิด

แห่งแสงสว่าง. ถ้าจะเปรียบเหมือนตะเกียงธรรมดา มันก็ต้องเติมน้ำมันให้แก่จิตใจ คือความรู้ที่ถูกต้องหรือสัมมาทิฐิ, เติมน้ำมันหรือที่จะทำให้ลุกขึ้นมาที่จิตใจ เป็นสติปัญญาที่อำนวยแสงสว่างนั้น ๆ. เรามีตะเกียงหรือดวงประทีปในทางฝ่ายจิตใจกันอย่างไร; **พระพุทธเจ้าตรัสรู้สิ่งนี้** แล้วก็ทรงสอนสิ่งนี้ให้คนกำจัดปัญหาหรือ ก ว า ม ท ุ ก ข์ ของตน ๆ ได้ คือดับทุกข์ได้นั่นเอง.

เรื่องของพระพุทธศาสนา ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าเรื่องดับทุกข์ มันมีเท่านั้น; แต่ว่าอาจจะมีคนเป็นอันมาก ต้องการพระพุทธศาสนา ด้วยความมุ่งหมายเป็นอย่างอื่น. บางทีที่มานั่งกันอยู่มาก ๆ คนนี้ ก็ไม่แน่ว่าเขาต้องการพุทธศาสนา เพื่อเป็นแสงสว่างในการดับทุกข์; อาจจะเป็นการชักชวนกันมา เพราะเขาเห็นว่ามันเป็นสิ่งที่ดี หรือว่าครูเขาบังคับให้มา ให้นักเรียนมาเรียน จะได้คะแนนทางพุทธศาสนา อย่างนี้เป็นต้น. ถ้ามันเป็นอย่างนี้ ก็ยังไม่ใช่ว่าเป็นผู้รู้จักแสงสว่าง; ยังจะต้องพยายามต่อไปว่า เรียนพระพุทธศาสนาไปทำไม? ทำไมจะต้องเพิ่มหลักพุทธศาสนาเข้าไปในหลักสูตรของการศึกษา? ถ้าเข้ามาถึงตอนนี้ได้ก็จะพบว่า มันเพื่อแสงสว่างนั่นเอง เพื่อความรู้ความเข้าใจ ในการที่จะดับทุกข์ของมนุษย์ได้. เพียงแต่รู้หนังสือ กับรู้อาชีพ นี่มันไม่พอที่จะดับทุกข์ได้; เพราะคนที่รวยเหลือจะรวย มีอำนาจวาสนาแล้ว ก็ยังมีความทุกข์อย่างอื่นเหลืออยู่ ถึงกับเป็นภัยอันตรายต่อสังคมก็ยังมี, นี้ขอให้คิดดูอย่างนั้น; มันยังไม่จบ จะต้องทำต่อไปให้ถึงที่สุด คือว่าไม่เป็นอันตรายแก่ผู้ใด คือทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ล้วนแต่มีความสุข.

ถ้าว่าเป็นประทีปของโลก ก็หมายความว่า จะนำกันไปทั้งโลก ไม่ใช่เพียงคนสองคน. เดียวนี้โลกทั้งโลกกำลังอยู่ในความสงบสุขเป็นที่น่าพอใจหรือยัง ? ท่านทั้งหลายลองคิดดู ที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว รู้เรื่องต่าง ๆ ในโลกมากพอ; ทราบได้จากข่าวสารต่าง ๆ ที่มีอยู่ตลอดเวลาเกี่ยวกับโลกนี้ โลกยังอยู่ในสภาพที่ไม่น่าพอใจ, ยังเต็มไปด้วยความคิดนึก หรือความรู้สึกที่จะเบียดเบียนกัน และกำลังเบียดเบียนกันอยู่จริง ๆ ค่ะ. ไม่มีใครเมตตาใคร มีแต่คนที่เอาประโยชน์ให้แก่ตนให้มากกว่าผู้อื่น ก็คือการแข่งขันแย่งชิง การเอาเปรียบ ไม่มีความรักผู้อื่น; ก็เรียกว่า เป็นความมืดชนิดหนึ่งที่ร้ายกาจ คือมนุษย์ได้หลงทางเสียแล้ว มนุษย์ได้หลงทางของความเป็นมนุษย์เสียแล้ว ว่าจะจะเป็นมนุษย์อย่างไร ไปทางไหน.

นี่มนุษย์ไม่มีแสงสว่าง จึงได้หลงทางในการเป็นมนุษย์ของตน โลกนี้ก็เสียเวลาเปล่า ๆ เป็นโลกที่เสียเวลาเปล่า ๆ, มีโลกอยู่ ดึ้นรนวนขวายอยู่ แต่ไม่เข้าไปเพื่อสันติภาพ หรือสันติสุขของมนุษย์เลย; เรียกว่า **มนุษย์ไม่มีดวงประทีปสำหรับโลกมนุษย์.** เราพูดอย่างนี้ได้ในวงจำกัด ในหมู่พวกพุทธบริษัท หรือที่คล้าย ๆ กัน; ถ้าไปพูดในหมู่คนที่เขาไม่สนใจเรื่องธรรมะ เรื่องศาสนา เขาก็ไม่ฟัง; เขาถือว่าเขามีความรู้แล้ว เขาจะจัดโลกไปตามที่เขาต้องการ เขามีความรู้ที่จะเป็นเจ้าโลก เขาจะครองโลก. นี่เขามีความรู้แล้ว เขาก็มุ่งเข็มไปทางนั้น; นั่นนะมันจะเป็นดวงประทีป ส่องโลกให้มีแสงสว่างและสันติสุขได้หรือไม่ ก็ลองคิดดู.

เดี๋ยวนี้เขาไม่รู้จัก ไม่ต้องการอย่างที่เราต้องการ; แต่ถึงว่าในหมู่พวกเราที่พูดว่าต้องการ ๆ ก็ยังต้องคุกกันเสียใหม่; คือว่ามีใครสักกี่คน ที่สนใจในเรื่องนี้กันจริง ๆ จัง ๆ. แม้แต่การจะมาฟังเทศน์ ท้าว ๆ ไปก็ยังมีน้อย; แล้วพวกที่มาฟังนั่นแหละ ไม่ได้สนใจที่จะเข้าถึงใจความ หรือหัวใจของเรื่องกันสักกี่คน,

นับว่าน้อยมาก. ในประชาชนคนไทย เกือบห้าสิบล้านคนนี่, มีสักกี่คน ที่สนใจจะเข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา.

ต้องมีธรรมะเป็นแสงนำทาง ชีวิตจึงจะสมบูรณ์

เดี๋ยวนี้มันเกิดการศึกษา ชนิดที่ยั่วยุมน้ำใจของคน ให้หลงไหลทางวัตถุ; คนสนใจธรรมะมันก็น้อยเข้า. การศึกษาทั่วโลก เรียนแต่หนังสือกับวิชาชีพ, ไม่มีเรื่องธรรมะ ไม่มีเรื่องทางจิตทางวิญญาณ หรือทางศาสนา; โดยเขาเห็นว่าศาสนา นี่ เป็นเครื่องกีดขวางความก้าวหน้าในทางวัตถุ. การพูดอย่างนี้มันลับตาพูดมาก ไปสักหน่อย ของคนที่ไม่ได้มีแสงสว่างนั่นเอง; ในเมืองไทยก็ยังมีพูด ผู้มีอำนาจวาสนา ผู้มีวิชาความรู้ในเมืองไทย ก็ยังพูด; อาตมาได้ยินเขาพูดว่า ศาสนาเป็นเครื่องกีดขวาง ทำความเนิ่นช้าให้แก่ความก้าวหน้า หรือความเจริญทางโลก ๆ; คนนั้นมันลับตาพูด เราอย่าไปหลงเข้าใจผิดอย่างนั้น.

เรื่องของศาสนาหรือเรื่องของธรรมะนั้น ต้องการจะดับความทุกข์ จะขจัดความทุกข์ออกไป. ในการที่จะก้าวหน้าในทางโลกนั้นแหละ มันจะสร้างความทุกข์บางอย่างขึ้นมา, ถ้าคนมันโง่; คนมันต้องฉลาดในทางธรรมะ จึงจะสามารถจัดโลกนี้ให้ก้าวหน้า, แล้วการจัดนั้น ก็ไม่ทำความทุกข์ให้แก่ใคร ๆ. ถ้าไม่รู้เรื่องนี้ มันก็จัดให้โลกมีความก้าวหน้า ในทางที่จะทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น. ศาสนามีหน้าที่จะขจัดปัญหาส่วนนี้; ก็มนุษยต้องการจะเจริญอย่างมนุษย์, แต่ถ้าเกิดปัญหาเป็นความทุกข์ขึ้นมา ธรรมะหรือศาสนาจะช่วยเหลือในส่วนนี้. ฉะนั้นเมื่อเราทำมาหากิน ทำไร่ ทำนา ค้าขาย ทำอะไรก็ได้ ที่

เรียกว่าหน้าที่การงาน; แล้วก็มีกรรมะไว้สำหรับป้องกัน ไม่ให้เกิดความทุกข์
 ขึ้นมา จากการกระทำนั้น ๆ. เดียวนี้เราจะเห็นได้ชัด ๆ ว่า คนเป็นโรคประสาท
 มากขึ้นทุกที คนเป็นโรคจิตมากขึ้นทุกที; อีกทางหนึ่งคนก็เป็นอัมพาตมากขึ้น
 ทุกที. อัมพาตนั้นเขาไม่มีความสามารถ ที่จะหาทรัพย์สมบัติโดยถูกต้อง; เขา
 หาอย่างรวบรัด หรือลักเอา ก็ขอโมย ปล้น จี้.

ทีนี้คนที่ตั้งใจหาอย่างดี ๆ แต่วางจิตใจไว้ไม่ถูก, มันก็เกิดความวิตก
 กังวล ทำให้เป็นโรคประสาท และเป็นโรคจิต. นี่ทั้งที่ตั้งใจหาอย่างดี มันก็ยัง
 มีปัญหาอย่างนี้; ธรรมะหรือศาสนา ต้องการจะขจัดปัญหาเสียทั้งสองอย่าง คือ
 จะไม่ให้อัมพาตเกิดขึ้นในโลก แล้วคนทั่วไปก็ประกอบหน้าที่การงานของตน
 โดยที่ไม่ต้องทรมานจิตใจ แต่กลับจะมีความสุขสนุกสนานในการทำ
 การงาน, ไม่คดโกง ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง ไม่อะไรทุกอย่าง; เพราะว่ามันมีความสุขอยู่เสีย
 แล้วในการทำงาน ไม่ต้องไปหาความสุขทางเนื้อหนังที่ไหน ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด
 การคดโกง. ธรรมะช่วยป้องกัน ไม่ให้เกิดการวิตกกังวล ไม่ให้เกิดการคดโกง;
 แต่ช่วยให้เกิดความสุข ความพอใจในการทำงาน, เช่น ชาวนาก็มีความสุขเมื่อไถ
 นา, ชาวสวนก็มีความสุขเมื่อปลูกและเลี้ยงรักษาต้นไม้, คนทำงานชนิดไหน ก็มี
 ความสุขในการทำงานของตน, กระทั่งว่าคนแจวเรือจ้าง คนถีบสามล้อ คนล้างท่อ
 ถนน คนอะไรก็ตาม ถ้าเขามีกรรมะ เขาจะรู้สึกเป็นสุขอยู่ตลอดเวลาที่ทำงาน ใน
 ตัวการงานนั่นเอง; จึงไม่ต้องไปประกอบอาชีพการงานที่ไหน เพื่อความสุขชนิด
 ใหนกันอีก.

เรามองดูให้ดีว่า ความเป็นมนุษย์นี้ ต้องมีการกระทำที่ถูกต้อง ด้วยการชักนำของแสงสว่าง ที่เพียงพอ ที่ถูกต้อง โดยเฉพาะ. การศึกษาต้องสมบูรณ์ อย่าให้เป็นการศึกษาระบบด้วน คือไม่สมบูรณ์ หางด้วน หัวด้วน อะไรไม่สมบูรณ์ทั้งนั้น คือเรียนกันแต่หนังสือ กับเรียนแต่วิชาชีพ. หนังสือทำให้ฉลาด, วิชาชีพทำให้หาเงินได้; แต่ทั้ง ๒ อย่างนี้ไม่ป้องกันกิเลสได้, บางทีจะช่วยยุคกิเลสเสียด้วยซ้ำไป. คนฉลาดถ้าโกงก็โกงเก่ง, ถ้าคดก็คดเก่ง. คนหาเงินทองได้มาก ก็ไม่ชวนให้หยุดหา ไม่ชวนให้รู้จักพอ มีแต่จะหาให้มากขึ้นไป และจะเอาเปรียบผู้อื่น ด้วยการได้ให้มันมากขึ้นไป, ไม่หยุดไว้ในความถูกต้องได้; จึงต้องมีการศึกษาอีกส่วนหนึ่ง คือ ศึกษาธรรมะ ซึ่งในที่นี้เราจะเรียกว่า แสงสว่างทางวิญญาณ, มาทำให้รู้ว่า เราจะต้องทำอะไร อย่างไร เท่าไร เพียงไร ซึ่งล้วนแต่เป็นความถูกต้อง.

ถ้าการศึกษาครบทั้ง ๓ ส่วนอย่างนี้ เรียกว่าสมบูรณ์; คือ เรียนหนังสือ, เรียนวิชาชีพ, แล้วก็เรียนธรรมะ สำหรับเป็นมนุษย์ให้ถูกต้อง. ถ้าอย่างที ๓ มันขาดไปเสีย การศึกษานั้นไม่สมบูรณ์ เรียกว่าเป็นการศึกษาที่ด้วน จะเรียกว่าหางด้วนก็ได้ มันก็เปะปะ ๆ เปะปะไปเพราะไม่มีหาง ไม่มีการควบคุม; เหมือนนกไม่มีหางก็บินไปไหนไม่ได้, เรือบิน หรือว่าเรือธรรมดา ไม่มีหางสำหรับบังคับเรือ มันก็ไปไม่ได้. ทุกอย่างมันต้องมีเครื่องบังคับ ให้เดินไปถูกทางคือธรรมะนั้นเอง; ถ้าเดินไม่ถูกทางแล้ว มันก็กลายเป็นอันตรายไปหมด : ใจ้ความรู้ฉลาดก็เป็นอันตราย, ทรัพย์สมบัติที่มีมากก็เป็นอันตราย, อำนาจวาสนาที่มีมากก็กลายเป็นอันตราย เพราะไม่มี “หาง” บังคับให้มันเดินถูกต้อง. สิ่งที่เราเรียกว่า “หาง ๆ” นั่นก็คือ ประทีป ดวงประทีป หรือแสงสว่างในทางวิญญาณ ดังที่กล่าวมาแล้ว.

เดี๋ยวนี้เราก้าวหน้าในทางวัตถุมากเกินไป. ทางวัตถุคือเป็นเรื่องทางร่างกาย ก็ให้เกิดความสุข สนุกสนาน เอรีดอรร้อย ทางร่างกายจริง ๆ ได้เหมือนกัน. พอคนไปเกี่ยวข้องเข้าก็ชอบ ก็พอใจ ก็คิดในรสของความอรร้อยในทางวัตถุนั้น ไม่มองเห็นอย่างอื่นแล้ว; อำนาจของวัตถุมันครอบงำเอาแล้ว ตามมองเห็นแต่หนทางของการแสวงหารสอรร้อยในทางวัตถุ คนจึงบูชาวัตถุ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบัน.

ในโลกปัจจุบันผลิตวัตถุปัจจัยเพื่อกามารมณ์ เพื่อความเอรีดอรร้อยทางวัตถุนี้ อย่างมากมายมหาศาล. สิ่งที่จะเป็นปัจจัยเพื่อความสุขทางกามารมณ์นั้น เขาผลิตกันด้วยเครื่องจักรใหญ่โตมหัพรา มันจะยิ่งกว่าเนรมิตเสียอีก เพราะมันผลิตมากเหลือเกิน เร็วเหลือเกิน; แล้วผู้ที่ซื้อหา ก็คือคนทั้งโลกที่หลงใหลในเรื่องทางวัตถุ จนจะผลิตไม่คอยทันอยู่นั้นแหละ. นี้เรียกว่า **ทั้งโลกมันบูชาของวัตถุ.** การคิดในรสอรร้อยของวัตถุอย่างนี้ มันร้ายกาจยิ่งกว่าคิดฝัน หรือคิดเฮโรอื่นเสียอีก; เพราะมันเข้าไปจับดวงจิตดวงวิญญาณ ชนิดที่ทำให้เป็นทาสของวัตถุเอาทีเดียว, ทำให้โลกนี้เป็นโลกของกิเลสไปหมด แล้วจะทำกันอย่างไร มนุษย์นี้จะไปกันทางไหน. **ความก้าวหน้าทางวัตถุ มันเกิดเป็นเหมือนกับว่าเมฆหรือหมอกหรือควัน อันหนาแน่นมืดครึ้ม บังแสงสว่างทางวิญญาณ, ไม่ให้แสงสว่างในทางวิญญาณเข้าไปสู่จิตใจของคนแต่ละคนได้.**

ท่านคงจะทำความรู้สึกเป็นภาพพจน์ได้เอง ว่าหัวใจหรือดวงใจ หรือดวงวิญญาณก็ตาม ของมนุษย์เรานี้ ถูกควันดำของวัตถุ ของความเจริญทางวัตถุ หุ้มห่อหมด แสงสว่างของพระธรรมส่องไม่ถึง แสงสว่างของพระธรรม ส่องถึงหัวใจของคนสมัยนี้ได้ยาก เพราะว่าเขามีควันดำหนาแน่น หุ้มห่ออยู่ภายนอก; ไม่

เหมือนครึ่งพุทธกาล ซึ่งไม่มีวันดำมากอย่างนี้, หรือมีก็ไม่มากที่เรียกในบาลีว่า *อปฺปรชฺกขชาติกา* – เป็นผู้มีมธุลีในดวงตา แต่เพียงเล็กน้อย. พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสคำคำนี้ ได้เอ่ยคำคำนี้ ว่าสัตว์พวกที่มีมธุลีในดวงตาแต่เพียงเล็กน้อยก็มีอยู่, สัตว์พวกนี้อาจจะเข้าใจธรรมะ ที่เราตรัสรู้นี้ได้; ทรงรำลึกอย่างนี้ จึงได้ทรงกลับพระทัยในการที่จะสอนสัตว์โลก ตามที่ได้ตรัสรู้มา. ข้อนี้หมายความว่า ครั้งแรกพระองค์ทรงท้อพระทัย จะไม่สอนสัตว์ทั้งหลายด้วยธรรมะที่ได้ตรัสรู้มา, เพราะว่า มันลึก มันยาก; แต่ท่านยังเอ็นดู แก่สัตว์จำพวกหนึ่ง ที่มีมธุลีในดวงตาแต่เล็กน้อย, ก็เลยสอน แล้วก็รู้ได้สืบต่อ ๆ กันมาได้.

ครั้นมาถึงยุคที่มธุลีในดวงตาหนาแน่น เป็นวันดำ อย่างโลกสมัยปัจจุบันนี้ มันก็เกิดปัญหาอันใหม่ขึ้นมาเสียแล้ว; คือคนที่มีมธุลีในดวงตาแต่เล็กน้อยนั้น จะหายาก เพราะมันเป็นยุคเป็นคราว ที่คนทั้งโลกเสกกันไป เทกกันลงไปในความเป็นทาสของวัตถุ คือความเอร็ดอร่อยทางวัตถุ เพราะมีการสร้างวัตถุ ผลิตวัตถุขึ้นมา ครอบงำจิตใจของคน มีการประกวดประชันกัน ไม่รู้จักสิ้นจักสุดในโลกนี้ ในทางวัตถุที่สวยงามยิ่งขึ้นไป ที่ไพเราะยิ่งขึ้นไป ที่หอมหวานยิ่งขึ้นไป ที่เอร็ดอร่อยยิ่งขึ้นไป ที่นี้มันवलชนความรู้สึกทางกิเลสยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกระทั่งว่าปัจจุบั **๔** นั้น เปลี่ยนสภาพหมด กลายเป็นเหยื่อสำหรับหลอกลวงคนหมด, ไม่เป็นเพียงปัจจุบัสำหรับหล่อเลี้ยงชีวิต ให้ปกติอยู่ได้; คือมันเลยเถิดไป จนกลายเป็นเหยื่อล่อของกิเลส สร้างกิเลสขึ้นในจิตใจของคน. หมายความว่า อาหารที่กินนั้น มันอร่อย เกินธรรมดาธรรมชาติ กลายเป็นเหยื่อล่อเสียแล้ว; เครื่องนุ่งห่ม ก็ไม่เป็นเพียงเครื่องนุ่งห่ม แต่กลายเป็นเครื่องยั่วกิเลสแก่กันและกันไปเสียแล้ว; ที่อยู่ที่อาศัย เครื่องใช้ไม่สอย ในบ้าน ในเรือน อะไรก็ตาม มันกลายเป็นเรื่องสร้างวิมานแข่ง

กับเทวดาไปเสียแล้ว ไม่ใช่อยู่ตามสะดวกสบายสำหรับคนทั่วไป มันกลายเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ช่วยส่งเสริมกิเลส, เดี่ยวนี้จะต้องมีบ้าน มีราคาเป็นล้าน ๆ ที่อาจจะแข่งกับวิมานของเทวดาได้ เขาจึงจะเรียกว่าบ้านที่นิยมกัน; เรื่องยารักษาโรคก็เหมือนกัน แทนที่จะเอาไปใช้รักษาโรค, เอาไปใช้คุมกำเนิดให้เป็นโอกาสแก่การเป็นทาสของกามารมณ์ ให้อิ่ง ๆ ขึ้นไปเสียดีกว่า.

นี่เรียกว่า แทนที่จะเป็นปัจเจก บำรุงชีวิตให้ปกติสุขอยู่ได้, มันเปลี่ยนสภาพไปเป็นเหยื่อล่อ ใ้คนตกเป็นทาสของกิเลสอย่างสุดเหวี่ยง. นี่เรียกว่า **การศึกษาไม่สมบูรณ์** ชวนกันกระทำไปได้ในลักษณะที่มันไม่ควรจะทำ; ความก้าวหน้าทางวัตถุนี้ มันเป็นเมฆหมอก หรือควันดำ หุ้มห่อจิตใจไว้ ไม่ให้ประทีปหรือแสงสว่างแห่งพระธรรมเข้าถึงจิตใจนั้นได้. ขอให้มองดูเถอะ มองดูด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ หรือจิตใจที่ซื่อตรง; เราจะเห็นได้ด้วยตนเองว่า **สถานที่ที่ส่งเสริมกิเลส และกามารมณ์เหล่านั้น มันก็คือการขุดหลุมฝังดวงจิต ดวงวิญญาณ ของคนในโลกนี้ ให้ติดจมลงไป** อย่างไม่รู้จักผุดจักเกิด. นี่ขอให้นักเรียนทั้งหลายจำนวนมาก พิจารณาดูให้เห็นความจริงข้อนี้; อย่าเข้าไปติดกับติดบ่วง ติดความหลอกลวงของสิ่งเหล่านี้ ซึ่งกำลังมีมากขึ้นทุกที.

เดี๋ยวนี้มีสิ่งที่น่ากลัวอีกอย่างหนึ่งจะบอกให้ คือ **ประชาธิปไตยผีสิงของคนวัยรุ่น**. วัยรุ่นทั้งหญิงทั้งชายแหละ เขาเริ่มนิยมประชาธิปไตย ตามเหตุผลของเขาเอง; เขาก็เรียกร้องอะไร ตามแบบประชาธิปไตยผีสิงของเขาเอง. บางทีจะเรียกร้องเอาอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างโน้น โรงเรียนปฏิบัติตามไม่ไหว เขาก็ชวนกันสไตรค์ ปิดโรงเรียนเสียเท่านั้นแหละ. ประชาธิปไตยผีสิงอย่างนี้ มันกำลังจะ

เจริญ จะงอกงามขึ้นมา แล้วมันก็จะทำลายพวกเรานั้นเอง ไม่ใช่จะทำอันตรายใครที่ไหน. อ่านหนังสือพิมพ์คู่มือแทบจะทุกวัน มีปัญหาเรื่องคนวัยรุ่นเรียกร้องอะไรด้วยกิเลสของตนมากเกินไป จนใคร ๆ ยอมให้ไม่ได้ มันก็ต่อสู้ตามแบบประชาธิปไตยฝืน ถ้าต่อสู้ไม่ได้ มันก็ไปกินยาตาย ไปโดดน้ำตาย ไปผูกคอตาย; ถ้ามันร้ายไปกว่านั้น มันก็พาลฆ่าคนอื่นอย่างอาละวาดทีเดียว. **นี่มันไม่มีดวงประทีปในทางวิญญาณ วิญญาณจึงเดินไม่ถูกทาง** เรียกว่ามันก้าวหน้ามากเกินไป. ถ้าเป็นสมัยโบราณ ปัญหายังนี้ไม่มี เพราะเขายอมเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี หรือเชื่อสิ่งที่เคยเชื่อกันมา ก็เลยไม่มีปัญหา.

สำหรับเรื่องทางเดินของวิญญาณนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจได้หลาย ๆ ทาง. บางคนคิดว่าวิญญาณนี้ไม่ต้องนำ ไม่มีอะไรต้องนำ เพราะมันมีทางเดินของมันเอง ไม่ต้องมีใครนำมันก็เดินไปตามทางของมันเองได้. ถ้าเขาเชื่ออย่างนี้ เขาไม่สนใจธรรมะที่จะปรับปรุงจิตใจให้ดีขึ้น; คนพวกนี้มีอะไรอื่นหนึ่ง ซึ่งเขาเรียกตามแบบของเขาว่า พรหมลิขิต คือพระเจ้าเขาลิขิตชีวิตวิญญาณของคนแต่ละคนไว้เสร็จแล้ว เพราะฉะนั้น มันต้องเดินตามทางนั้น มันเปลี่ยนไม่ได้ มันเดินของมันเองได้ ไม่ต้องมีใครมาช่วย. เขาถือพรหมลิขิตอย่างนี้ ไม่สนใจแสงสว่างทางวิญญาณ ไม่สนใจการปรับปรุงใด ๆ ในทางวิญญาณ อย่างนี้มันก็มี; ในกรณีอย่างนี้มันเป็นเรื่องไสยศาสตร์. **พรหมลิขิตตามความหมายนี้เป็นเรื่องไสยศาสตร์** ของบุคคลที่เชื่อไสยศาสตร์ มีผีสิงเทวดาอะไรตามใจ ตามแบบของไสยศาสตร์ เป็นเครื่องกำหนดชีวิตหรือวิญญาณ เขาไม่ต้องการประทีปทางวิญญาณ.

แต่ถ้าเราเป็นพุทธบริษัท อย่างที่เราปฏิบัติตนเองอยู่ในเวลานี้ ว่าเป็นพุทธบริษัท เราก็มีธรรมลิขิต หรือพุทธลิขิต. คนอื่นพวกโน้นเขามีพรหมลิขิต พระพรหมลิขิต พระเจ้าลิขิต; 'โอ้เราพุทธบริษัทนี้มีธรรมลิขิต มีพุทธลิขิต มีกฏตายตัวอย่างนี้ ๆ มันต้องเป็นอย่างนี้ ๆ, ถ้าทำลงไปอย่างนี้ มันต้องเป็นอย่างนี้ ที่เรียกว่า กฏของอิทัปปัจจยตา : เพราะมีสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น มีกฏตายตัว; ฉะนั้น เราต้องศึกษาให้รู้กฏว่า สิ่งนี้มันจะให้เกิดอะไรขึ้น แล้วก็เลือกเอาแต่สิ่งที่จะให้เกิดขึ้นในทางที่ดี ที่ถูก ที่ควรจะมี คือสันติสุข.

ในพุทธศาสนา มีคำประหลาดคำหนึ่ง คือคำว่า ตถาตา แปลว่า เช่นนั่นเอง; แต่มันไม่ใช่เช่นนั้นเองอย่างพรหมลิขิต, มันเช่นนั้นเองตามกฏของอิทัปปัจจยตา กฏแห่งเหตุแห่งปัจจัย ซึ่งเป็นกฏธรรมชาติของธรรมชาติ. อันนี้มันจะลิขิต เพราะมันมีกฏอยู่ว่า เมื่อทำอย่างนี้ผลจะเกิดอย่างนี้ เมื่อทำอย่างนี้ผลจะเกิดอย่างนี้ เมื่อจะทำอย่างนี้ผลจะเกิดอย่างนี้; นี่คือนิวหรือสายที่วิญญาณจะต้องเลือกเดินให้ถูกทางว่าจะเอาอย่างไร. อย่าไปเอาเข้าในทางที่จะให้ตกต่ำลงไป สู่วิถีความทนทุกข์ทรมาน หรือผิดพลาด; เลือกเอาแต่อย่างนี้ ๆ ชนิดที่จะดับทุกข์ได้ ให้เจริญอกงามก้าวหน้า ตามวิถีทางของมนุษย์ ไปถึงที่สุด ที่สูงสุด ที่มนุษย์ควรจะไปถึง. อย่างนี้เรียกว่าหนทางแห่งชีวิต ซึ่งต้องการแสงสว่างสำหรับส่อง แล้วเราก็ทำให้เกิดแสงสว่างสำหรับส่อง แล้วก็เดินไป. นี่คือการศึกษาระยะตามหลักแห่งพุทธศาสนา ตามกฏที่ว่า มันต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; เราก็สร้างเหตุสร้างปัจจัยในทางที่ถูกที่ควร แล้วก็ได้รับผลในทางที่ควรจะปรารถนา.

เป็นอันสรุปความเสียสัทที่หนึ่งก่อนว่า **ชีวิตนี้มันต้องเดินให้ถูกทาง มันต้องมีแสงสว่างที่ถูกต้องและเพียงพอ ล่องให้เห็นทาง** แล้วก็เดินไปอย่างถูกทาง. ความมีแสงสว่างนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ; เหมือนกับที่เราไม่มีแสงสว่างแสงอาทิตย์อย่างนี้ เราทำอะไรไม่ได้ นี่มันเห็นได้ง่าย ๆ, แต่เป็นเรื่องทางวัตถุ.

เรื่องทางจิต ทางวิญญาณนั้น ถ้าไม่มีแสงสว่างแห่งพระธรรมแล้ว เราก็เดินไปในทางดับทุกข์ไม่ได้ ฉะนั้น เราจึงต้องมี. เป็นอันว่า เราจะต้องมีแสงสว่างส่องทางวิญญาณ; ในเมื่อเรายังมีด้วยตนเองไม่ได้ เราก็มีผู้นำในทางวิญญาณ ซึ่ง เป็นหัวข้อของการบรรยายในครั้งนี่ว่า **ความมีผู้นำทางวิญญาณ**; ถ้ามีแล้วจะเป็นปัจจัยอันสำคัญ ที่จะให้ความเป็นมนุษย์ของเรา เต็มเปี่ยมและสมบูรณ์.

รากฐานของความมีผู้นำในทางวิญญาณ

ทีนี้ก็จะพูดให้ละเอียดลงไปอีกสักหน่อย ถึงเรื่องความมีผู้นำทางวิญญาณ ให้ทุกคนเห็นได้ว่า มันเป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัย เป็นสิ่งที่มิได้ เป็นสิ่งที่เราจะจัดหาเอาได้, ถ้าเราต้องการ. ถ้าเราเป็นคนซื้อตรงต่อตัวเอง ไม่คดโกง ต้องการจะทำในสิ่งที่ควรทำ แล้วมันก็ไม่เหลือวิสัย. อาตมาพยายามอย่างยิ่ง ที่จะช่วยเหลือให้ทุกคน **พบผู้นำในทางวิญญาณ**; โดยจะแสดงที่ตั้งแห่งผู้นำทางวิญญาณ ว่า การนำทางวิญญาณ มีรากฐานตั้งอยู่ ณ ที่ใด.

ข้อแรกก็อยากจะระบุไปยัง **ปุชฌิยบุคคล ปุชฌิยบุคคล**. พระพุทธเจ้า พระอริยสาวก เป็นต้นนี้ เราเรียกว่าปุชฌิยบุคคล, และมีสิ่งที่เนื่องกันอยู่กับอริยบุคคล เช่น ปุชฌิยสถาน ปุชฌิยวัตถุ เป็นต้น; รวมเข้าด้วยกันแล้วเรียกว่า

บุชเนียบุคคล. พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พบหนทางดับทุกข์ แสงสว่างทางวิญญาณ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พระองค์จึงทรงสามารถในการนำทางวิญญาณ และพุทธศาสนาของท่าน ก็เป็นมรดกตกทอดมาถึงเรา, อริยสาวกทั้งหลายของพระองค์ ก็ทำหน้าที่อย่างเดียวกัน; **เรามีพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกเป็นผู้นำในทางวิญญาณ.**

สถานที่อันเกี่ยวกับบุคคลเหล่านี้ ก็มีความหมายที่ว่า เมื่อบุคคลเกี่ยวข้องกับสถานที่ชนิดนั้นแล้ว เขาจะเกิดความรู้สึกในคุณค่า และความหมายของบุคคลนั้น ๆ; เช่นว่า ที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่แสดงธรรมจักร ที่ปรินิพพานของพระพุทธองค์นั้น ถ้าคนเข้าไปถึงจริง ๆ เขาก็จะต้องรู้ถึงธรรมะที่เป็นการประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมจักร และนิพพาน, ไม่ใช่เป็นเพียงสถานที่ที่เป็นพื้นดิน หรือเป็นอะไรเฉย ๆ. เพราะเขามุ่งหมายว่า สถานที่หรือพื้นดิน ต้นไม้อะไรเหล่านั้น เมื่อบุคคลไปถึงแล้ว เขาจะระลึกนึกถึงบุคคลผู้เป็นต้นเหตุให้เกิดสถานที่นี้ ก็คือพระพุทธเจ้านั่นเอง รู้ลึกซึ้งถึงข้อที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้อย่างไร สอนอย่างไร อะไรอย่างไร, สถานที่นั้นจึงมีอิทธิพล พอที่จะดึงดูดจิตใจของบุคคลผู้เข้าไปบูชา นั้น ให้เดินถูกทางได้บ้าง ไม่มากก็น้อยนะ; ขอให้คิดดูเถอะ ไม่มากก็น้อย.

พระเจดีย์ พระธาตุ พระอะไรที่เขาสร้างขึ้น อุทิศพระพุทธเจ้า ก็มีความหมายอย่างนี้. ถ้าเราเข้าไปสู่สถานที่นั้นอย่างถูกต้อง มันก็จะมีพลังดึงดูดจิตใจ ให้เดินไปตามทางของพระพุทธเจ้า ไม่มากก็น้อย; ขอให้ช่วยฟังว่า ไม่มากก็น้อย. แต่อย่าลืมว่า สิ่งต่าง ๆ มันตั้งต้นขึ้นไปจากของน้อย แล้วมันมากทีหลังทั้งนั้นแหละ; ไม่มีอะไรที่มันจะมากไปตั้งแต่ต้นหรือมากทีเดียวได้เลย. เมล็ดต้นไม่มีเมล็ดเล็ก ๆ โตเป็นต้นไม้ใหญ่; ไก่มาจากไข่เล็ก ๆ ลูกเดียว; คนก็มาจาก

เด็กเล็ก ๆ ทารกในครรภ์อย่างนี้. มันตั้งต้นจากเล็ก ๆ; เราอย่าดูถูกสิ่งเล็ก ๆ. ที่ว่า “ไม่มากก็น้อย” นะ ขอให้ถือว่า มันสามารถที่จะทำให้มากได้.

เมื่อเรามีพระพุทธ มีพระอริยสาวก ตลอดถึงสถานที่และวัตถุ, แม้เช่น พระพุทธรูปอย่างนี้; ถ้าเราเข้าใจเรื่องนี้ รู้จักใช้เรื่องนี้ เอามาทำให้ถูกกับเรื่องแล้ว, ก็จะดึงจงจิตใจไปในทางที่ถูกต้องได้; ดังนั้น จึงเรียกว่า มันก็เป็นแสงสว่างด้วย เหมือนกัน คือ สามารถจะนำทางให้แก่ดวงวิญญาณ ได้เหมือนกัน. ขอให้รู้จัก กระทำต่อปุชนียบุคคล ต่อปุชนียสถาน ต่อปุชนียวัตถุเป็นต้นนี้ ให้ถูกต้อง แล้ว สิ่งเหล่านั้นก็จะมีการนำในทางวิญญาณ ให้เราเดินถูกทางในทางวิญญาณ.

ที่นี้ เรื่องถัดไปก็คือ กัลยาณมิตรที่แท้จริง. นี้เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา ในพระบาลี; กัลยาณมิตรที่แท้จริงนี้สำคัญมาก ที่จะช่วยเป็นผู้นำในทางวิญญาณ. เด็ก ๆ อาจจะพูดขึ้นมาว่า เรามีกัลยาณมิตร คือมิตรที่ดีด้วยกันทั้งนั้นแหละ แต่มันเป็นมิตรที่ไม่พอ ที่จะนำในทางวิญญาณ เพื่อนเล่นฟุตบอล เพื่อน... กระทั่งเพื่อนสูบเฮโรอีนอย่างนี้ ก็มันเป็นเพื่อนดีทั้งนั้นแหละ; เขาไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น.

กัลยาณมิตร หมายความว่า มิตรที่ชักจูงไปในทางดี ไม่ยอมเป็นอันขาดเลย ที่จะให้มิตรเดินทางผิดไปในทางชั่ว. เขาอาจจะจุดลากกระชากภูมิตรโง่ ๆ นั้นมาเสียจากทางที่ผิด ให้มาเดินทางถูก; อย่างนี้จึงจะเรียกว่ากัลยาณมิตร คือมิตรที่แท้จริง ที่จะเป็ผู้นำในทางวิญญาณ. กัลยาณมิตรนี้เป็นบุคคลก็ได้ คือคนดี; กัลยาณมิตรนี้เป็นธรรมะก็ได้ คือเป็นความดี.

คนดีคือคนมีสัมมาทิฐิ รู้ถูกต้อง ทำอะไรไม่ผิด; นี้เรียกว่ากัลยาณมิตร. ที่นี้ความดี คือตัวสัมมาทิฐินั่นเอง เอามา ๆ เอามาใส่เข้าไปในเรา ให้เรามีสัมมาทิฐิ, แล้วสัมมาทิฐิ ก็จะเป็นมิตรที่ดี ดึงเราในทางที่ถูกต้อง. จำไว้ว่า คำว่า กัลยาณมิตร นี้หมายถึงบุคคลก็ได้ หมายถึงตัวธรรมะก็ได้. ที่เขานิยมใช้เรียกกันก็คือ บุคคลที่มีสัมมาทิฐิ นี้เป็นกัลยาณมิตรอย่างบุคคล; แล้วตัวธรรมะคือสัมมาทิฐินั่นเอง เป็นกัลยาณมิตรอย่างที่เป็นธรรมะ. กัลยาณมิตรชนิดนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เป็นทั้งหมดแห่งพรหมจรรย์.

พรหมจรรย์ คือการปฏิบัติถูกต้อง เป็นไปเพื่อนิพพาน นี้เรียกว่าพรหมจรรย์ : ระบบปฏิบัติทั้งหมดที่มันถูกต้อง ที่มันเป็นไปเพื่อนิพพาน นั่นแหละเรียกว่าพรหมจรรย์; กัลยาณมิตรนี้ เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์. มีบางคนเสนอความคิดเห็นของตนว่า เป็นครึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์เสียวนะ; พระพุทธเจ้าว่าอย่า, อย่าพูดอย่างนั้น : กัลยาณมิตรนี้เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์. ถ้าเราเชื่อพระพุทธเจ้า เราก็ไปสังเกตดูเองว่า ถ้ามันเป็นกัลยาณมิตรจริง มันก็ช่วยให้จริง ช่วยได้ถึงที่สุดจริง ๆ นำไปสู่พระนิพพานได้จริง.

เฮ้อ, พวกที่ ๓ ถัดไปอีก ก็จะระบุไปยัง ครูบาอาจารย์ คนแก่คนเฒ่า พระเจ้าพระสงฆ์ นี้จะเป็นผู้นำในทางวิญญาณได้. ในสมัยโบราณประชาชนนับถือครูบาอาจารย์ คนแก่คนเฒ่า พระเจ้าพระสงฆ์. ครูบาอาจารย์ที่โรงเรียนก็ได้ ที่วัดก็ได้ มีหน้าที่ที่จะคอยดูแลเด็ก ๆ นี้ ให้เดินไปถูกทาง ไม่ใช่ให้เรียนหนังสืออย่างเดียว; เขามีไม้เรียวเขี่ยนติ เมื่อมันประพฤติไม่ดี ทำให้มันเดินถูกทาง. เด็กนี้เด็ก ๆ สมัยนี้มันโง่ มันไม่ชอบไม้เรียว จึงไม่มีอะไรมาทำให้เดินถูกทาง.

ขอให้เรามองกันเสียใหม่ว่า **ไม้เรียว**นั้นแหละช่วยให้เดินถูกทาง, ถ้าเรายังเดินไม่ถูกทาง. ถ้าเราเดินถูกทางอยู่แล้ว ไม้เรียวก็ไม่มีโอกาสที่จะมาฟาดลงที่เราเลย. นี่เรามีอะไรผิดอยู่ เดินไม่ถูกทาง จึงต้องใช้ไม้เรียวต้อนไป; ไม้เรียวก็อยู่ในพวกที่ว่าผู้นำในทางวิญญูณด้วยเหมือนกัน.

คนแก่ คนเฒ่า นั้นนะ เขาจะรู้อะไรมากกว่า เพราะเขาเกิดก่อน, เรายังเป็นเด็กเราไม่รู้เรื่องผู้ใหญ่, ไม่รู้เรื่องคนแก่คนเฒ่า, ฉะนั้นเขาต้องรู้อะไรมากกว่าเราในข้อนี้; ดังนั้น เราฟังเขาพูดไปก่อนดีกว่า. เพราะว่าเราต้องเดินไปตามทางนั้นนะ เด็ก ๆ ทุกคนจะต้องเดินไปตามทางนั้น คือเดินไปตามทางที่จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ แล้วก็ลงหลุมศพนะ เราต้องเดินไปตามทางนั้นนะ; คนเฒ่าคนแก่ เขาเดินไปก่อนแล้ว เขาก็เป็นผู้นำในเรื่องนี้ได้ดี, ฉะนั้น เราจงสนใจคนแก่คนเฒ่า.

ทีนี้ คำว่า พระเจ้าพระสงฆ์ นี้ ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวก; หมายถึงพระเจ้าพระสงฆ์ธรรมคาสามัญญ์ ที่อยู่ใกล้ชิดกับเรา ที่วัดข้างบ้านเรานั้นแหละ เอาแต่เพียงพระเจ้าพระสงฆ์ชนิดนี้ก่อน. คนเหล่านี้ก็ศึกษาเล่าเรียนมาตลอดเวลา; ฉะนั้น เขาจะบอกสิ่งที่เขาศึกษาเล่าเรียนมาให้เราได้โดยสะดวก โดยสะดวก เราไม่อาจจะไปหาอ่านได้เอง มันยากลำบาก. เขาเคยเรียน เคยอ่าน เคยอะไรมาเยอะ เขาบอกให้ได้สะดวกกว่า; ลองไปถามปัญหาเรื่องการเดินไปในทางสูง ในทางธรรม, พระเจ้าพระสงฆ์เหล่านี้ก็จะตอบได้ตามสมควร; เราจัดเขาไว้ในฐานะเป็นผู้นำในทางวิญญูณ ได้ตามสัดส่วน, เรียกว่าไม่มากเกินไปแหละ. อย่าดูถูกครูบาอาจารย์ คนแก่คนเฒ่า พระเจ้าพระสงฆ์; เขาเดินไปก่อนเราในหนทางที่เราจะต้องเดินตามไป โดยทางเดียวกัน.

พวกถัดไปอีก เป็นพวกที่ ๔ เราอยากจะระบุไปยัง บิดามารดา. บิดามารดาเป็นผู้นำในทางวิญญาณ; อันนี้ไม่อยาก ไม่ลึกเกินไป เพราะว่าพอใคร ๆ เป็นตัวเป็นตนคลอออกมาจากบิดามารดา ขึ้นมาในโลกนี้แล้ว ก็จะเห็นได้ว่า ถูกนำไปโดยบิดามารดา; หรือผู้ที่ทำหน้าที่อย่างเดียวกับบิดามารดา, สมมติว่าบิดามารดาตายเสีย ก็มีใครคนใดคนหนึ่งมาทำหน้าที่แทนบิดามารดา; ดังนั้น ทุกคนมีบิดามารดา แล้วก็นำเด็ก ๆ ขึ้นมา ตั้งแต่อ่อนแอแต่ออก ให้มันรู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักสวย รู้จักงาม รู้จักสะอาด รู้จักระเบียบเรียบร้อย รู้จักทุกอย่างที่ควรจะรู้จัก. นี่คือการที่บิดามารดา นำมาในทางวิญญาณ แล้วนำอย่างละเอียดประณีตสุขุม เพราะอยู่กันตลอดเวลา. ฉะนั้น นิสัยใจคออะไรต่าง ๆ ที่เรามีกันอยู่เดี๋ยวนี้ ก็มาจากบิดามารดาทั้งนั้นแหละ ได้มาจากบิดามารดาทั้งนั้นแหละ, จะดีหรือจะเลวก็ได้มาจากบิดามารดานั้นแหละ เพราะว่าอบรมมาตั้งแต่อ่อนแอแต่ออก จนกระทั่งบัดนี้ เห็นอยู่ทุกวัน ๆ นั้นนะ; บิดามารดาจึงเป็นผู้นำในทางวิญญาณ.

สมัยนี้เกิดเด็กนอกคอก แหกแนว ไม่เชื่อบิดามารดา หรือครูบาอาจารย์ ยิ่งขึ้นทุกที มันก็ไม่ได้ นำได้โดยยาก มันจึงเกิดสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ขึ้นแก่เยาวชนของเรา. เราอ่านพบในหนังสือพิมพ์มากเหลือเกิน บ่อยเหลือเกิน ว่ามีคนวัยรุ่น หลงก็มี ที่ประชดบิดามารดา หนีออกไปจากบ้าน ก็พอดีไปเจอกันเข้ากับอันตราย ถูกทำร้ายแหลกกลาญ นี่เพราะการประชดบิดามารดา. หนีออกไปจากบ้านคำ ๆ คั้น ๆ ก็มี หนีเตลิดเปิดเปิงไม่มีความหมายก็มี; คนเหล่านี้ไม่รู้ว่าเป็นบิดามารดาเป็นผู้นำในทางวิญญาณ ฉะนั้นเขาจึงสูญเสียทั้งในทางวิญญาณ สูญเสียทั้งในทางร่างกาย สูญเสียทั้งทางวัตถุ ทรัพย์สินสมบัติอะไรก็สูญเสียไปหมด เพราะไม่ยึดถือบิดามารดาว่าเป็นผู้นำในทางวิญญาณ; ความเป็นมนุษย์ของเขามันก็ตาย

ด้าน คือเหี่ยวตาย เน่าตาย อะไรตาย เสียตั้งแต่ยังเป็นเม็ดเล็ก ๆ ก็มี เป็นหน่อเฟิง โผล่ออกมาจากเม็ดก็มี โตขึ้นมาได้นิดหน่อยแล้วก็ตายเสียก็มี. คุณต้นไม้พืชพันธุ์อะไรที่มันตายเสียตั้งแต่เล็ก ๆ มันเป็นต้นไม้สมบูรณ์ไม่ได้ เพราะมันมีอะไรเข้ามาขัดขวาง. นั่นแหละขอให้รู้เถิดว่า ไม่ได้รับการคุ้มครอง จากบิดามารดาอย่างถูกต้อง และบางทีก็เพราะความเย่อหยิ่งจองหองของเด็ก ๆ นั่นเอง. ขอให้ถือบิดามารดาเป็นผู้นำในทางวิญญาณ เป็นบุคคลแรก ๆ ในโลก; ผู้นำทางวิญญาณคนแรกในโลก คือบิดามารดา.

เฮ้, ที่นี้ถัดไปเป็นเรื่องที่ ๕ ก็อยากจะระบุไปยัง ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมสำเร็จรูป อะไรต่าง ๆ ที่เรามีกันไว้ประจำมนุษย์ประจำชาติ; ไม่ว่าชาติไหนภาษาไหนในโลกนี้ ส่วนแต่มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม สั่งสอนอบรมกันมาตั้งแต่อ่อนแต่ออก ที่เป็นส่วนบุคคล, ที่เป็นส่วนสังคม ก็ทำกันทั้งบ้านทั้งเมือง. ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีที่งาม ของบ้านของเมืองนั้น ล้วนแต่ถอดรูปแบบออกมาจากพระศาสนาทั้งนั้น, แล้วแต่ว่าบ้านเมืองนั้นมันถือศาสนาอะไร; บ้านเมืองเราถือศาสนาพุทธ รูปแบบขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถอดออกมา มันจึงเป็นพุทธศาสนา. เราจะต้องดูให้ดีว่ามันเป็นที่พึ่งได้หรือไม่ เมื่อมันถอดรูปแบบออกมาจากพุทธศาสนา มันก็มีลักษณะแห่งความถูกต้องอยู่ในนั้น; นั่นแหละเป็นสายหรือแนวของความถูกต้อง สำหรับวิญญาณมันจะได้เดินไป.

คนที่เกิดมาในบ้านเมืองที่มีวัฒนธรรมดี มันก็ดี; เราได้ยีนคำสั่งรเสริญชนชาตินั้นชาตินี้ ประเทศนั้น ประเทศนี้ ทำไมมันดี โดยมีนิสัยเชื้อสัจกัตัญญกตเวที รักความสงบ อย่างนี้เป็นต้น. เพราะว่าขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี มันสร้างคนเหล่านั้นมา คือว่านำวิญญาณของคนเหล่านั้นมา; จึงกลายเป็นคนดี มี

วัฒนธรรมสูง. วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำเร็จรูปนี้ มันถอดออกมาจากพระศาสนา, ที่ว่าสำเร็จรูปนี้ มันมีความจำเป็นอยู่, ถ้าทำไม่สำเร็จรูป คนปฏิบัติตามไม่ถูก; คนยังเด็กอยู่ก็มี ยังโง่อยู่ก็มี มันคิดเองไม่ได้, เขาจึงต้องวางไว้ให้อย่างสำเร็จรูป ว่าเรามีวัฒนธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ ประจำชาติ ประจำเดือน ประจำปี ประจำฤดู กระทำไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี. แม้แต่ว่าวันตรุษ วันสารทจะต้องทำอะไร ถ้าทำไปอย่างถูกต้อง ก็จะเป็นเรื่องดีในทางจิตใจให้คนมีการกระทำไปตามแนวที่มันถูกต้อง เพื่อจะเป็นคนดี. แม้การแสดงต่าง ๆ ที่จัดขึ้นตอนหลัง ๆ นี้ ถ้าจัดดี มันก็นำในทางวิญญาณเหมือนกัน. การเล่น การแสดงศิลป์ที่ไม่ลายมือ วัตถุสิ่งของอะไรที่เรียกว่าจัดกันใหม่ ๆ ในยุคหลัง ๆ นี้ ถ้าจัดดีมันก็เป็นแนวทางสำหรับวิญญาณจะเดินไปในทางดีได้. แต่ถ้ามันชั่ว ก็เป็นเรื่องลามกอนาจาร เหมือนที่มีอยู่มาก จะท่วมบ้านท่วมเมืองอยู่ในเวลานี้แล้ว มันก็ดึงวิญญาณ ข อ ง เด็ก ๆ ลงไปสู่เหว สู่นรก; เพียงแต่คุณภาพโฆษณา ของงานเหล่านี้เท่านั้นแหละ เด็ก ๆ ก็มีจิตทรมานหมด ไม่มีเหลือ.

นี่พวกเธอระวังให้ดีกว่า ป้ายโฆษณาบางอย่าง ที่มันติดอยู่เบื่อเรอบ่อยตามถนนนั่นนะ เพียงไปคู่มันแวนเดียวเท่านั้น จิตของเธอจะทรมานทรุดลงไปไม่มีเหลือนะ ระวังให้ดี; เพราะว่ามันเป็นเรื่องไม่ดี เป็นเรื่องลามกอนาจาร. เราระวังอย่าให้สิ่งเหล่านั้น มาครอบงำจิตใจของเราได้; ช่วยจำถ้อยคำของฉันไว้สักนิดหนึ่งว่า ป้ายโฆษณาบางอย่างนั้น เพียงแต่เห็นแวนเดียวเท่านั้นแหละ จิตของเราจะทรามทรุดลงไปถึงก้นบึ้งของนรก! ถ้าเหลือบเห็นแล้วมีสติ, มีสติทันท่วงที มัน

ก็พอจะคุ้มครองได้. แล้วอย่าไปคุ้มมันเลย เพราะว่าเพียงแต่เห็นป้ายโฆษณาที่ติดบนรถแล้ว, ถ้าไปดูตัวจริงมันเข้าอีก มันก็จะตกเลยนรถลงไปอีก ไม่รู้จักผูกจักเกิด.

เดี๋ยวนี้อาตมาขอยืนยันว่า การจัดการแสดงอะไร ที่เขาจะคิดจะทำขึ้นสมัยใหม่นั้น ถ้าดีมันก็ดี ก็นำทางวิญญาณ; ถ้าผิดแล้วมันก็จับคนใส่รถ. แล้วก็มักจะเป็นในทางจับคนใส่รถเสียโดยมาก เพราะมันเป็นสมัยวัตถุนิยม. นิยมความเอร็ดอร่อย ซึ่งเป็นเหยื่อของกิเลส ยั่วให้กิเลสมันมากขึ้น. ไอ้สวยงาม มั่งมี มีอำนาจวาสนานี้ เป็นเรื่องของกิเลสทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์ ก็มีได้เหมือนกัน. อย่าไปวัดกันเพียงเท่านั้น; ให้วัดถึงว่า มันอยู่ในความถูกต้อง ไม่ทำอันตรายแก่จิตใจของผู้ใด ให้มนุษย์รักใคร่กัน อยู่กันอย่างสงบสุข, นั่นแหละเรียกว่ามันถูกต้อง.

เฮ้, ที่นี้อันสุดท้าย จะระบุว่า ไอ้ธรรมชาติที่เรารู้จักดู หรืออ่านออกนี่ก็อาจจะเป็นผู้นำทางวิญญาณ. ธรรมชาติในที่นี้ก็หมายถึง ธรรมชาติในความหมายทั่วไป คือสิ่งต่าง ๆ ที่เราเห็นอยู่; อย่างที่นั่งอยู่ตรงนี้ ก็เห็นต้นไม้บ้าง ก้อนหินบ้าง ดินทรายกรวดอะไรต่าง ๆ ที่เป็นธรรมชาติ ตลอดถึงกว้างขวางออกไป เป็นแผ่นดิน เป็นภูเขา เป็นทะเล เป็นท้องฟ้า เป็นดวงดาวดวงอาทิตย์ ทั้งหมดนี้ก็เรียกว่าธรรมชาติ. ถ้าเรารู้จักดู หรืออ่านออก มันก็เป็นการช่วยให้เดินถูกต้องในทางวิญญาณได้เหมือนกัน; ถ้าเรารู้จักจริง เราก็ไม่หลง ในธรรมชาติ. แล้วเราก็จะรู้จักอุดมคติ อะไรที่มันแฝง ๆ อยู่ในเรื่องของธรรมชาติ เช่น ธรรมชาติโดยแท้จริงมันเป็นไปเพื่อความสงบ, ธรรมชาติโดยแท้จริงไม่ได้เป็นไปเพื่อกิเลส, ธรรมชาติที่แท้จริงจะสันโดษ จะกินอยู่แต่พอดี เช่นต้นไม้เนี่ยมันไม่กินเกินหรือไม่น้อยเกิน มันจะกินอยู่แต่พอดี มันไม่ละโมภโลกลาภ เหมือนคนมั่งมีที่ขูด

ริค. ต้นไม้ไม่มีมันกินแต่พอดี ไม่มียุ่ง ไม่มีจาง ไม่มีโกดังสำหรับเก็บของเหลือเพื่อ, นี้เรียกว่า มันสันโดษ; แล้วมันก็สงบ เพราะมันไม่มีกิเลสสำหรับจะทะเยอทะยาน. ถ้าเหลือว ดูก่อนหินสักก้อนหนึ่ง แล้วก็ เห็นความสงบ ความหยุด ความเย็นของมัน; ก็พอจะมาเป็นเครื่องคิดนึกว่า มนุษย์ก็ควรจะเป็นอย่างนี้.

ทั้งหมดนี้ ล้วนแต่อาจจะใช้เป็นผู้นำในทางวิญญาณได้ ไม่แ่งใดก็แ่งหนึ่ง. ทบทวนอีกทีจะดีไหมว่า ปุชนิยบุคคล นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าลงมา, แล้วกัลยาณมิตรที่แท้จริงของเรา, แล้วครูบาอาจารย์ คนแก่ คนเฒ่า พระเจ้า พระสงฆ์, แล้วก็บิดามารดา ที่มีไม้เท้า หรือไม้เรียวอยู่ในมือ เป็นผู้นำในทางวิญญาณ, แล้วขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมสำเร็จรูปประจำชาติ, และแม้ที่สุดแต่ธรรมชาติ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ถ้าคนไหนฉลาดรู้จักสังเกต รู้จักศึกษา ก็จะได้แ่งคิดจากธรรมชาติสำหรับเอามานำวิญญาณของตน ให้เดินไปในทางที่ถูกต้อง. แต่ทั้งนี้มันอยู่ที่บุคคลนั้น เป็นคนดี ซื่อตรงต่อตัวเอง, ต้องการการนำที่ดี รู้จักสังเกต รู้จักรับเอา และพอใจ มันจึงจะเป็นผู้นำทางวิญญาณให้แก่เราได้.

ในที่สุดนี้ ขอสรุปทำยว่า ตัวเราเองนั่นแหละ มันจะนำ; ต้องตัวเราเองนั่นแหละเป็นคนซื่อตรงต่อความเป็นมนุษย์ของเรา ต้องการแต่จะก้าวหน้าในทางที่ถูกต้อง แล้วไม่โง่เกินไป รู้จักสังเกต รู้จักศึกษา รู้จักรับเอาแ่งคิดรอบตัว แล้วก็พอใจที่จะก้าวหน้าในทางวิญญาณด้วย. ทั้งหมดนี้สำเร็จได้ด้วยสติของบุคคลคนนั้น : คนนั้นจะเป็นผู้นำในทางวิญญาณของตนเองได้ โดยมีสติ. คนที่มีสติย่อมนำตนเองได้ คือเป็นผู้นำวิญญาณ หรือนำทางวิญญาณให้แก่ตนเองได้.

จึงขอให้ทุกคน พยายามทำตนให้เป็นคนมีสติ ก็จะเกิดการนำในทางวิญญานที่ถูกต้อง.

เป็นอันว่าเรามองเห็นปัจจัยที่ ๑๐ ต่อจากปัจจัยที่ ๑ มา ว่า ความมีผู้นำในทางวิญญาน เป็นปัจจัยแห่งความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์. คนที่มีสติปัญญาพอสมควร ไม่โง่งเงา ไม่โง่งกว่าธรรมดา, โง่งบ้าง ก็อย่าให้มากกว่าธรรมดา; นี้แหละจะสามารถรู้จักว่า เราต้องมีผู้นำทางวิญญาน แล้วก็เราสร้างผู้นำทางวิญญานให้ครบถ้วนทุก ๆ ประการ โดยนัยที่กล่าวแล้ว.

บุคคลต้องการผู้นำทางวิญญาน แต่ต้องเป็นบุคคลที่ตื่นแล้ว; ถ้าถ้อยอย่างไม่มีบุคคล ถ้อยโดยปรมาตม์ ก็จิตนั้นแหละ จิตที่มันไม่โง่ง หรือมันหายโง่งแล้ว มันต้องการผู้นำในทางวิญญาน.

หวังว่าท่านทั้งหลายทุก ๆ คน คงจะได้เอาไปพิจารณาพิเคราะห์ว่า เรานี้มีผู้นำทางวิญญานแล้วหรือยัง ? เรากำลังต้องการผู้นำทางวิญญานหรือหาไม่ ? หรือว่าเรามีผู้นำทางวิญญานโดยสมบูรณ์แล้ว ? โดยเฉพาะเด็กนักเรียน ก็ไปใคร่ครวญดูว่า เรามีบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ที่มีการนำถูกต้องทางวิญญาน และเราก็คงเป็นผู้คือถึง ในการนำของบิดามารดา ครูบาอาจารย์หรือเปล่า ?

เป็นอันว่าเรามาได้พูดถึงปัจจัยที่ ๑๐ ซึ่งเป็นปัจจัยฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาน เพื่อความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ พอสมควรแก่เวลา; ให้ท่านทั้งหลายได้นำไปพิจารณา สืบต่อจากปัจจัยต่าง ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้ว เพิ่มให้มากขึ้น ๆ จนกว่าจะสมบูรณ์เพียงพอและหมดปัญหาในความเป็นมนุษย์ของทุก ๆ คน.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๗ -

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

ความมีสุขภาพอนามัยทางจิต

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง ภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้
อาตมาจะได้กล่าว เรื่องปัญหาแห่งมนุษยภาพ ต่อไปตามเดิม; และมีหัวข้อย่อย
เฉพาะการกล่าวครั้งนี้ว่า ความมีสุขภาพอนามัยในทางจิต.

[ทบทวนคำบรรยายครั้งก่อน]

ขอทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า ปัญหาแห่งมนุษยภาพกันไว้เรื่อย ๆ :
หมายความว่า เกิดมาทั้งที ไม่ได้เป็นมนุษย์เต็มที หรือไม่ได้รับประโยชน์จากการ

เป็นมนุษย์ให้เต็มที่, ไม่มีความสดชื่นเยือกเย็น จากความเป็นมนุษย์อย่างเต็มที่; นี้เราเรียกว่า **ปัญหาของการเป็นมนุษย์**. ใครมีปัญหาอย่างนี้ ก็ขอให้สนใจว่า จะแก้ปัญหานั้นอย่างไร ? แม้พุทธบริษัทเราก็ยังไม่ค่อยสนใจ.

บางคนยังจะไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่า ความเป็นมนุษย์นั้น คืออย่างไร ? สมบูรณ์กันอย่างไร ? และไม่รู้ว่าการทำให้ความเป็นมนุษย์สมบูรณ์นั้นแหละ คือ **ศาสนา**. คนพวกนี้ไม่รู้จักความเป็นมนุษย์ นึกเอาเองว่า เกิดมาก็เป็นมนุษย์. ขอให้นึกถึงเรื่องที่เล่าสืบ ๆ กันมา เรื่องนี้ : **เรื่องความเป็นมนุษย์นี้**; มีอยู่ในที่ทั่วไป.

ที่เล่ากันมากที่สุด คือเรื่องนักปราชญ์ ปรมจารย์ในประเทศกรีก เมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว ชื่อโสเครติส จุดคบเพลิงส่องไปตามถนน; เมื่อคนเขาถามว่า เทียวหาอะไรท่านอาจารย์ ? เขาตอบว่า เทียวส่องหา “คน”; คำนี้ก็คือว่า “มนุษย์”. พวกชาวบ้านเขาถามว่า แล้วพวกเราเหล่านี้เล่า ไม่ใช่คนหรืออย่างไร ? เขาก็ตอบว่า ยังไม่ใช่คนชนิดที่ฉันต้องการ; ก็หมายความว่า ยังไม่เป็นคนที่สมบูรณ์แบบ, เขาต้องการคนที่สมบูรณ์แบบ.

ในที่อื่นก็มีเรื่องราวทำนองนี้; ในพระพุทธศาสนาก็ต้องการมนุษย์ที่แท้จริง จึงจะให้บวชเป็นพระได้.

เป็นมนุษย์ต้องมีใจสูง

คำว่า **มนุษย์** กับ **คน** มาปนกันเสียจนกำกวม : มนุษย์ก็คน, คนก็มนุษย์; อย่างนี้มันไม่ถูก. ถ้าเป็นมนุษย์มันต้องมีค่าของความเป็นมนุษย์ คือมีจิตใจสูง

อยู่เหนือปัญหา. ถ้ายังมีชีวิตที่เต็มไปด้วยปัญหา – ความทุกข์ทรมานแล้ว ยังไม่เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์.

เราจะต้องสนใจ ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์; ถ้าชอบคำว่าเป็นคน ก็ต้องพูดว่า ความเป็นคนที่สมบูรณ์. สักว่าเกิดมา มันก็เป็นสักว่าคน; เหมือนหมาเกิดมา ก็เป็นลูกหมา, แมวเกิดมา ก็เป็นลูกแมว. สักว่าเกิดมาไม่สมบูรณ์; มันต้องมีอะไรที่สมบูรณ์ คือมีค่า มีคุณสมบัติ มีสมรรถนะ มีอะไรต่าง ๆ สมบูรณ์ตามความหมายนั้น ๆ.

คนเราพอเกิดมา มันยังไม่สมบูรณ์ จะต้องฝึกฝนอบรมกันอีกมาก. มันเหมือนกับว่า ได้เมล็ดพืชมา แล้วต้องเพาะปลูกลงไปในดิน ดูแลรักษาในห้วงอวกามเจริญเต็มที่ จนกว่ามันจะออกดอกออกผล จึงจะเรียกว่า มันเป็นต้นไม้ที่สมบูรณ์. เดี่ยวนี้มันยังเป็นเมล็ด เป็นเมล็ดอยู่ มันเนาแห้งตายไปเสียบ้าง ไม่งอกขึ้นมาได้, งอกขึ้นมาแล้ว ไม่กี่มากน้อย มันก็มีโรค มีอันตราย ทำให้ตายไปเสียบ้าง ไม่ได้เป็นต้นไม้ที่อยู่ จนกระทั่งมีดอกและมีผล.

คนเราก็เหมือนกัน เกิดมาทีหนึ่ง ต้องให้ได้เจริญอวกามไปตามลำดับ จนมีดอกและมีผล. มีดอกก็เหมือนกับบรรลุมรรค; มีผลก็คือบรรลุผล; อย่างสูงสุดก็เป็นพระอรหันต์ : เป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกิทาคามี เป็นพระอนาคามี เป็นพระอรหันต์ในที่สุด. นี่คือบรรลุมรรคและผล; ถ้าสมบูรณ์แบบโดยแท้จริงมันไปถึงนั้น.

เดี๋ยวนี้เราเอาแต่เพียงว่า เป็นบุคคลธรรมดาสามัญ เป็นบุณชนชั้นดี หรือเป็นกัลยาณชน ก็จะพอ; ถ้าไปสูงไปได้ถึงอริยชน ก็เป็นพระอริยเจ้า ก็นับว่า

สมบูรณ์ที่สุด. เดียวนี้มามองดูกันว่า เป็นกัลยาณชนอยู่ในโลกนี้ อย่างคนธรรมดา เป็นบุรุษนี้แหละ มันก็ยังไม่ได้ ยังไม่สมบูรณ์; ยังอยู่ในสภาพที่เรียกว่า น่าละอายแมว.

นี่เป็นเครื่องเปรียบเทียบง่าย ๆ ที่สุด ว่าเป็นคนทั้งที ยังอยู่ในสภาพที่น่าละอายแมว; หมายความว่า แมวมันนอนหลับสนิท ไม่ต้องกินยานอนหลับ, แมวไม่ปวดหัว ไม่ต้องกินยาปวดหัว, แมวไม่เป็นโรคประสาท ส่วนคนเป็นโรคประสาท, แมวไม่เป็นโรคจิต คนยังเป็นโรคจิต และมากขึ้น ๆ; อย่างนี้เรียกว่า ความเป็นคนนั้นไม่สมบูรณ์ เป็นคนชนิดที่น่าละอายแมว แล้วจะทำกันอย่างไร ?

เรื่องมันก็ไม่มีอะไร ก็มีแต่เพียงว่าเป็นคนกันให้สมบูรณ์เสียก็แล้วกัน. ที่นี้ปัญหามันยังเหลืออยู่ คือเป็นกันไม่ได้; นี่อาตมาเรียกว่า **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** คือ **ปัญหาของความเป็นมนุษย์**, ปัญหาที่เนื่องด้วยความเป็นมนุษย์. ปัญหาของความเป็นมนุษย์นั้น มันแบ่งออกได้เป็นสองฝ่าย คือ **ปัญหาทางฝ่ายร่างกาย** กับ **ปัญหาทางฝ่ายจิตใจ**.

เป็นมนุษย์ในทาง **ฝ่ายร่างกาย** ก็ยังไม่ค่อยสมบูรณ์ คือมีร่างกายที่ไม่สมบูรณ์; เพราะว่าคนโง่ ๆ เหล่านั้น ไปทำลายสมรรถภาพของร่างกายเสีย ด้วยการสูบบุหรี่บ้าง ด้วยใช้ยาเสพติดอย่างอื่นบ้าง กินเหล้าเมายาบ้าง, ทำลายสมรรถภาพทางฝ่ายกายให้บกพร่องไป มันก็ไม่มีมนุษย์ที่สมบูรณ์ แม้ในทางฝ่ายร่างกาย.

ที่นี้ในทาง **ฝ่ายจิตใจ** มันยังมีอะไรละเอียด ลึกซึ้งสุขุมไปกว่านั้นอีก ก็ยังไม่เข้าใจ; นี่จะต้องพูดกันให้มากเป็นพิเศษ. ถ้าเรื่องทางฝ่ายกาย ก็แก้ปัญหามันในเรื่องฝ่ายกาย ให้มีร่างกายที่ดี; เรื่องฝ่ายจิต ก็แก้ปัญหามันในทางฝ่ายจิตให้ดี.

คำว่า “สุขภาพอนามัย” มักจะพูดกันแต่เรื่องทางกาย รู้จักกันแต่สถานีนอนามัยที่จ่ายยา, เจ็บไข้ก็ไปหา, แต่สุขภาพอนามัยทางฝ่ายจิตนั้นไม่ค่อยรู้จัก แล้วเขาก็ไม่มักจะเรียกว่าสถานีนอนามัยทางจิตเสียด้วย ถ้าไปก็ไปที่โรงพยาบาลบ้าง iley; เลยไม่ค่อยได้ยินคำว่า **อนามัยทางจิต**. เราจะต้องมาคิดกันดูให้ดี.

อนามัย โดยใจความสำคัญ ก็คือว่าเป็นอยู่อย่างถูกต้อง สำหรับส่งเสริมแก่**สุขภาพ**. ถ้าอนามัยไม่ดี ไม่มีเครื่องส่งเสริมสุขภาพที่ดี คนเราก็ไม่มีความสุข. **อนามัย** แปลว่า **สิ่งที่ทำให้สำเร็จ ตามที่มันควรจะเป็น** คือว่าไม่มีอะไรเป็นเครื่องตัดทอน การที่มันจะเจริญงอกงามไปตามกฎเกณฑ์ของมัน; นี่เราทำไม่ถูก มันก็มีอุปสรรค สะกัดกั้นความเจริญ แล้วมันก็ไม่ส่งเสริมสุขภาพ. ขอให้สนใจพร้อม ๆ กันไป คืออนามัยทางฝ่ายกาย และอนามัยทางฝ่ายจิต. เคยได้ยินกันแต่เรื่องทางกาย; ก็เดี๋ยวนี้ก็มาได้ยินกันเสียใหม่ว่า มันก็ยังมีเรื่องทางจิต. **มีอนามัยทางจิต** หมายความว่า **จิตจะสดชื่นแจ่มใส มีสมรรถภาพ มีอะไรดี เหมือนกับที่ร่างกายมันมี**.

ถ้าเราดูต้นไม้สักต้นหนึ่ง ที่จะเรียกได้ว่า มันมีอนามัยดี, ก็เป็นต้นไม้ที่กำลังงอกงามสดชื่น มีแววแห่งความสงบเย็นเป็นสุข. นี่ดูต้นไม้ที่มีอนามัยดี แล้วก็เป็นเรื่องทางฝ่ายวัตถุ หรือร่างกายเสียโดยส่วนมาก.

ที่นี้มาดูที่คน แยกออกเป็นสองส่วน : ทาง**ฝ่ายกาย** บางคนก็ดูพอจะดีอยู่ คือมีอนามัยทางกายดี, แต่ส่วนมากไม่ค่อยเป็นอย่างนั้น ทำผิดอยู่มากเหมือนกัน – อนามัยทางกายก็ไม่สมบูรณ์; พอมาถึงเรื่อง **อนามัยทางจิต** ก็แทบจะ**ไม่รู้** ไม่ได้สนใจเลย ปล่อยให้มันไปตามบุญตามกรรม เพราะ**ไม่รู้**ว่า มันมีอยู่อีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะต้องสนใจให้มากเป็นพิเศษ.

สรุปความว่า การประพจน์ให้ถูกต้องในทางฝ่ายจิต ให้จิตได้เจริญ ให้จิตได้ปกติ ไม่มีอะไรมาทำลาย ให้จิตนั้นมีสมรรถภาพ ทำหน้าที่ของจิตได้อย่างสูงสุด ก็เรียกว่าจิตนั้นมีอนามัยส่งเสริม แล้วก็จะเกิดความสุข อันเนื่องมาจากจิตแก่คน ๆ นั้น.

อาตมาได้พูดมาแล้วถึงปัจจัยทางฝ่ายจิต ๖ อย่างมาแล้ว; ต่อจากปัจจัยทางร่างกาย ๔ อย่าง คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และ ยารักษาโรค, นี้ถ้าเป็นไปดี ก็เป็นไปทางกายดี. ที่นี้ไม่พอก็ต้องส่งเสริมในทางจิตใจ ว่าต้องมีปัจจัยในทางฝ่ายจิต.

ปัจจัยทางฝ่ายจิตที่ได้พูดมาแล้วก็คือ จะต้องมีส่วนประเล้าประโลมใจที่ถูกต้อง จิตใจจึงจะดี, คือมีธรรมะเป็นเครื่องประเล้าประโลมใจ ไม่ใช่เอาเหยื่อของกิเลส มาเป็นเครื่องประเล้าประโลมใจ; จะต้องมีความแน่ใจ ไว้วางใจในสิ่งที่ตนยึดถือเอาเป็นที่พึ่ง; จะต้องมีความรู้สึกรับผิดชอบ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีศัตรูอยู่ตลอดเวลา; มีความรู้สึกรู้ว่า ตนประพจน์อย่างถูกต้องทางกาย วาจา จิต; มีความรู้ที่เป็นเหตุให้แน่ใจตัวเองว่า รู้เพียงพอในสิ่งที่ควรจะรู้; แล้วมีผู้นำทางวิญญานที่ถูกต้อง. หกอย่างนี้ มันก็คือเครื่องส่งเสริมสุขภาพอนามัยทางจิตด้วยเหมือนกัน.

แต่เดี๋ยวนี้อยากจะแยกออกมาพูด โดยหัวข้อเฉพาะของมัน ว่า **ความมีสุขภาพอนามัยทางจิต**, นี้ก็รวม ๖ ข้อ ที่พูดมาแล้วนั้นด้วยโดยปริยาย; แต่จะแยกความหมายให้เห็นชัด ในรูปเรื่องของสุขภาพและอนามัย, จึงแยกออกมาอีก : แยกออกมาเป็นข้อหนึ่งต่างหาก จาก ๖ ข้อที่ได้บรรยายมาแล้ว, จัดเป็นปัจจัยที่ ๗ ในทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาน. ถ้าเอาไปต่อกันเข้ากับปัจจัยฝ่ายร่างกาย มันก็กลายเป็นปัจจัยที่ ๑๑ นี้ก็ควรจะสังเกตไว้.

ความสำคัญของความมีสุขภาพอนามัย

ถ้าจะพูดถึงเรื่องนี้ คือเรื่อง สุขภาพอนามัยนี้ ควรจะนึกถึงพระพุทธรักษาจิต หรือ ธรรมรักษาจิต หรือแล้วแต่จะเรียก ที่เป็นตามบาลีมีอยู่ว่า อาโรคฺยปรมา ลาภา แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง. ประโยคนี้เก่าแก่ก่อนพุทธกาล เพราะเคยอ่านพบในบาลีในอรรถกถาว่ามัน เก่าก่อนพุทธกาล. หมอรักษาโรค แม้แต่หมอถอนฟันตามข้างถนน ก็ร้องตะโกนว่า “อาโรคฺยา ปรมา ลาภา” กันทั้งนั้น; หมายความว่า เป็นภายิตของพวกหมอ ที่เขาจะตะโกนเรียกคนมารับการรักษา เพื่อจะเอาค่ารักษา เรียกว่าเป็นของเก่าแก่ก่อนพุทธกาล.

ครั้นมาถึงสมัยพุทธกาล ประโยค ประโยคนี้ก็ยังมีใช้อยู่ แต่ความหมายมันเปลี่ยนสูงขึ้นไป จนเป็นเรื่องความไม่มีโรคในทางวิญญาณ. ก่อนนี้พูดกันแต่เรื่องความไม่มีโรคในทางร่างกาย ไม่เจ็บไม่ไข้ ไม่ปวดหัว ไม่ปวดฟัน ไม่อะไรต่าง ๆ เหล่านี้เรียกว่า ความไม่มีโรค.

ที่นี้พอมาถึงสมัยพระพุทธรักษาจิต, ข้อความนี้เลื่อนขึ้นไปถึง โรคทางจิต โดยแบ่งโรคออกเป็นสองชนิด คือโรคทางกาย และโรคทางจิต. เมื่อไม่มีโรคทั้งทางกายและทางจิต จึงจะเรียกว่า ความไม่มีโรคที่สมบูรณ์. เราก็จะอาศัยบาลีข้อนี้เป็นหลัก สำหรับศึกษากัน ในเรื่องความมีสุขภาพอนามัย.

เดี๋ยวนี้เราอยากจะทำแบ่งโรคนี้ให้มันเป็นสาม อย่างที่เคยพูดมาแล้วหลายครั้งหลายหน; แต่บางคนไม่เคยได้ฟัง. คือจะแบ่งโรคออกเป็นสามระบบ คือ โรคทางกาย โรคทางจิต และ โรคทางวิญญาณ.

ในพระบาลีแท้ ๆ แบ่งเป็นเพียงสอง คือโรคทางกาย และโรคทางจิต; แต่พอมาถึงสมัยปัจจุบันนี้ คำว่า “จิต” มันไม่มีความหมายอย่างเดียวกับครั้งพุทธกาล เราจึงต้องเพิ่มอีกโรคหนึ่ง คือโรคทางวิญญาณ. โรคทางจิตนั้น เป็นเหมือนกับโรคที่รักษาที่โรงพยาบาลโรคจิต, ส่วนโรคทางวิญญาณนั้น ต้องรักษาที่โรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า คือมีธรรมะ. ความไม่มีโรคสามประการนี้ก็คือความถูกต้องในทางกาย, ทางจิต, และทางสติปัญญา นั่นเอง.

ไม่มีโรคทางกาย ก็เพราะว่าเขามีความประพฤติกระทำถูกต้องทางระบบกาย ลงไปถึงวัตถุสิ่งของที่เนื่องด้วยกาย เช่นบ้านเรือนเป็นต้น และยังเนื่องไปถึงสิ่งแวดล้อมอันละเอียด เช่นดินฟ้าอากาศเป็นต้น. มันมีความถูกต้องทางระบบกาย; หมายความว่า ที่เนื่องกันก็อย่าง ๆ กันอยู่กับกาย ก็เรียกว่าระบบกายแล้วมันก็ถูกต้องหมด; คนก็สบายดี.

เดี๋ยวนี้เรายังมีปัญหาเสียแล้ว แม้แต่ในเพียงระบบกาย เช่นอากาศเป็นพิษ อาหารเป็นพิษ, อาหารที่ใช้ซิลปะหลอกหลวงเพื่อจะเอาเงินกัน แล้วก็ เป็นพิษ อย่างนี้ก็มี. ไม่มีความปลอดภัยในทางกาย ก็เรียกว่า ไม่มีความถูกต้องใน ระบบกาย; คนเราก็มีโรคทางกายกันมากขึ้น จนเหลือกำลังของผู้มีหน้าที่ ที่เยียวยาโรคในทางกายอยู่แล้ว.

ที่นี้ โรคทางจิต; ความไม่มีโรคทางจิต ก็หมายความว่า ความถูกต้องในระบบจิตในทุกความหมาย. จิตในที่นี้ยังเนื่องกันอยู่กับกายเป็นส่วนใหญ่ หมายถึงระบบประสาท; ระบบประสาทมันก็เป็นเรื่องกาย แต่เป็นเหมือนกับสำนักงานของจิต มันเนื่องกันอยู่กับจิต, เหาะระบบประสาทไปฝากไว้กับระบบจิต. เราก็ต้องมีความถูกต้อง ในระบบประสาทด้วย.

สิ่งที่เรียกว่า “จิต” นี้ ถ้าตามหลักธรรมะในพุทธศาสนา เป็นของที่เกิดจากการกระทบทางอารมณ์; ถ้ายังไม่มีอารมณ์กระทบ ก็ยังไม่เกิดจิตใดเลย. ต้องมีความถูกต้องในทางอารมณ์ คือสิ่งที่จะมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจด้วย. มิฉะนั้นอารมณ์กระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เราจัดหรือทำให้มันถูกต้อง ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา จึงจะเรียกว่า มีความถูกต้องทางระบบจิต คือ :-

จัดการกับอารมณ์ถูกต้อง, จัดการกับระบบประสาทที่รับอารมณ์ถูกต้อง, จัดการกับความคิดนึก ที่มันคิดขึ้นมา จากระบบประสาทนั้น ๆ ได้โดยถูกต้อง, ไม่มีปัญหาผิดพลาดอันใดเกิดขึ้นแล้ว ก็ เรียกว่า มีความถูกต้องในระบบจิต; ก็เลยไม่มีโรคทางจิต ไม่ต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาลโรคจิต.

ที่นี้ โรคที่ ๓ คือ โรคทางวิญญาน เราจำไว้ว่า เราใช้กันเฉพาะในหมู่พวกเรา พวกอื่นเขาจะไม่ใช่ออย่างนี้ก็ตามใจเขา. เราไม่รู้จะใช่ออย่างไร เราจำเป็นจะต้องใช้คำว่า วิญญาน : โรคทางระบบวิญญาน; วิแปลว่า วิเศษ, ญาณ แปลว่า รู้, วิญญาน แปลว่า รู้อย่างวิเศษ. ก็คือระบบสติปัญญา นับตั้งแต่ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจ ความรู้สึก ทุกอย่างที่มีมันเป็นเรื่องเกี่ยวกับสติปัญญา; ถ้ามันไม่ถูกต้อง ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น คิดผิด เห็นผิด, มันก็มีปัญหาไม่มีที่สิ้นสุด หากความสงบสุขไม่ได้. เราจะต้องมีความคิดที่ถูกต้อง, มีความรู้ที่ถูกต้อง, มีสติสำหรับจะขนเอาความรู้มาใช้ให้ทันทั่วทั้งที่ ถูกกาลเทศะ.

ระบบวิญญานเป็นอย่างนี้; ต้องศึกษาเรื่องราวที่ควรจะต้องรู้เรื่อง, นี้เรียกว่า ปัญญา; ต้องมีสติ คือธรรมะอีกอันหนึ่ง เป็นคุณสมบัติของจิตอีกอันหนึ่ง

เรียกว่า สติ สำหรับจะขนเอาปัญญา คือความรู้นั้นมาให้ทันท่วงที ทันเวลา ถูกต้อง ตามกาลเทศะ และในทุก ๆ กรณี.

เดี๋ยวนี้คนเราไม่ค่อยมีสติ ความรู้ก็ไม่มาช่วย เพราะไม่มีสติ ที่จะขนเอาความรู้มาช่วยแก้ปัญหามาเข้าข้างก็แก้ไม่ได้, มาผิด ใช้ไปผิดกาลเทศะ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร, ผิดเรื่องผิดราว มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร. คำว่า ปัญญา กับ สตินี้ จะต้องไปด้วยกันเสมอ; ถ้าไม่มีสติเพียงพอแล้ว ปัญญาจะเป็นความโง่ขึ้นมา โดยไม่ทันรู้ตัว.

มีเรื่องเล่ากันมาว่า ที่หลังสวนนี้เอง เด็กเล็ก ๆ คนหนึ่ง กลืนสตางค์เข้าไปติดคอ; แม่ของเด็กก็ห่อน้ำกรดเข้าไปในคอลูก โดยหวังว่า มันจะกัดสตางค์นั้นให้ละลายไป แล้วมันก็จะหมดปัญหา. ทุกคนก็คิดดูเถิดว่ามันจะเกิดอะไรขึ้น. ที่รู้ว่า น้ำกรดกัดสตางค์ได้นั้นเป็นปัญญา แล้วหลงไปโดยไม่มีสติ ปัญญาก็กลายเป็นความโง่. ช่วยจำไว้ทุกคนว่า สตินั้นสำคัญเท่ากับปัญญา; ถ้าไม่มีสติแล้ว ปัญญาจะกลายเป็นความโง่, หรือว่าปัญญาจะกลายเป็นอันตราย.

นิทานสมมติอีกเรื่องหนึ่งว่า คนกับลิงเป็นเพื่อนรักกัน รักกันมากเหลือที่จะเปรียบ. ทีนี้คนนอนอยู่ แผลงวันมาใต้ที่กกหู ลิงมันก็โกรธแผลงวันว่ามารบกวนเพื่อน มันก็เอาค้อนไม้มา เจือขึ้นสองมือแล้วก็ฟาดลงไปบนแผลงวัน.

นี่เหมือนกับว่า คนมันไม่มีสติ มันก็ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ, ผิดกาล ผิดเทศะ ผิดกรณี; เพราะไม่มีสติอย่างเดียว ปัญญากลายเป็นความโง่, ความหวังดีกลายเป็นความโง่, ความรักกลายเป็นศัตรู.

ขอให้ทุกคนรู้ความจำเป็น ที่จะต้องมีสติและปัญญา; ถ้าขาดสติและปัญญาแล้ว โรคในทางวิญญาณก็จะเกิดขึ้น, ความรู้หรือปัญญาจะไม่มีประโยชน์ ถ้าไม่มีสติ. เราจะต้องสนใจพร้อมกันทั้งสองอย่าง คือมีปัญญาและสติ เพื่อจะกำจัดโรคในทางวิญญาณ. และถ้ามีความถูกต้องในทางวิญญาณแล้ว ทางกายและทางจิตจะพลอยถูกต้องด้วย; คือถ้ามีปัญญา ระบบปัญญาถูกต้อง ไม่มีโรคแล้ว ระบบกายระบบจิตก็จะพลอยถูกต้องไปด้วย เพราะปัญญามันเหนือกว่า จึงควรจะสนใจ.

ถ้าเราไม่มีโรคทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทางวิญญาณแล้ว, ก็เรียกว่า มีสุขภาพอนามัยเลิศที่สุด, เลิศที่สุด สูงสุดที่มนุษย์จะเป็นไปได้ ก็จะเป็นไปจนถึงขั้นพระอรหันต์ได้เลย ถ้าไม่มีโรคทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ.

เฮ้, ทีนี้ เราดูว่า คนปัจจุบันนี้เป็นโรคประสาทกันมาก. วันก่อนได้ยินทางวิทยุประกาศสถิติว่า ในประเทศไทยนี้เป็นโรคประสาทกันเป็นแสน ๆ คน, เป็นโรคจิตกันเป็นหมื่น ๆ คน. คนเป็นโรคประสาทกันตั้งแสน ๆ คน; นี่คิดดูเถอะว่า มันมีความไม่ถูกต้องทั้งสามระบบนั้นแหละ.

คนที่จะเป็นโรคประสาทขนาดนี้ได้ นั่น ทางระบบกายมันก็ทำผิด การกิน การอยู่ การหลับนอน อะไรต่าง ๆ มันก็ผิด. ทีนี้ระบบจิตมันก็ตั้งจิตไว้ไม่ถูก มันก็เต็มไปด้วยวิตกกังวล, ระบบวิญญาณมันก็ไม่มีความรู้เรื่องนี้เอาเสียเลย มันจึงเป็นคนโง่ ปล่อยตัวเองให้เป็นโรคประสาท จนน่าละอายแหมะ ซึ่งไม่รู้จักเป็นโรคประสาท. ถ้าทำให้มีความถูกต้องทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณแล้ว เราก็ไม่ต้องเป็นโรคประสาท; นี่สนใจกันให้ครบ ให้เพียงพอ.

แต่ก่อนบรรพบุรุษของเรา ไม่ค่อยเป็นโรคประสาทนั้น เพราะเขามีความถูกต้องในสามระบบนี้อยู่โดยมาก และเรียกว่าโดยอัตโนมัติก็ได้ คือไม่รู้สึกตัว ไม่ต้องรู้สึกตัว. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่าสมัยก่อนนั้น เขามี **วัฒนธรรมประจำมนุษย์** ประจำบ้านเรือน ประจำชาติ ที่ถ่ายทอดออกมาจาก **พระพุทธศาสนา**.

คนเกิดมา เขาก็ประพฤติไปตามระบบวัฒนธรรมเหล่านั้น จึงมีความถูกต้องในเรื่องกิน เรื่องอยู่ เรื่องทางร่างกาย และเรื่องทางจิต, และแม้เรื่องทางปัญญา; เขารู้จักคิด รู้จักนึก รู้จักปลง รู้จักวาง. เขาจะพูดว่า มันอย่างนั้นเอง หรือ ช่างมันเถอะ มันอย่างนั้นเอง; อย่างนี้ มากกว่าพวกเราสมัยนี้ ซึ่งไม่รู้รู้จักไม่ยอม จะเอาเป็นเอาตายกันให้ได้; นี้ความโง่มันมากขนาดนี้ แล้วก็ ทั้งระบบวัฒนธรรมที่ประเสริฐนั้นเสียเรื่อย ๆ จนจะหมดสิ้น.

คนสมัยนี้ไม่มีระบบวัฒนธรรมของพุทธศาสนาเหมือนอย่างคนสมัยก่อนมี. แล้วมันก็เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยของโลก; ยิ่งคนมากขึ้นมันก็ควบคุมกันไม่ทัน แล้วมันก็เฮกันไปทางไหนก็เป็นไปทางนั้น จนดิ่งไว้ไม่อยู่. ปัญหา มันจึงเกิดขึ้นแก่คนไทยเราในยุคปัจจุบัน ชนิดที่ไม่เคยเกิดแก่คนไทยเราในยุคโบราณ.

เด็ก ๆ ยุคโบราณได้ขนทรายไปก่อพระเจดีย์ทรายที่วัด ก็สนุกแล้วก็พอใจ ทำได้ทั้งวันทั้งคืนก็ได้, นี้เด็กสมัยโบราณ; เด็กสมัยนี้ก็จะหาว่า นั่นมันโง่เด็กโง่, มันจะไปเที่ยวเล่น จะไปสถานที่เรingers กระทั่งไปหาฮาเสพติดในที่สุด, เด็ก ๆ ไปบูชาฮาเสพติด. อนาคตจึงต่างกัน; เด็กที่ว่า ไปขนทรายก่อพระเจดีย์

ทรายได้บุญ แล้วชื่นใจ แล้วพอใจ, จิตใจดี ร่าเริง สติปัญญาของเขาถูกต้องอยู่โดยอัตโนมัติ. เด็กสมัยโบราณจึงไม่เป็นโรค อย่างที่เด็กสมัยนี้มันมี.

นี่ขอให้ดูความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ว่ามันเกี่ยวข้องกันกับมนุษย์อย่างไร ควรจะหยิบมาพิจารณากันเสียใหม่ให้ดี ๆ. ศาสนาที่มาอยู่ในรูปของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี มันคุ้มครองได้มาก คือให้คนนั้นแหละ มันถูกต้องอยู่ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ โดยไม่ได้รู้สึกตัว; นี่เขาจะเรียกว่าอัตโนมัติก็พอจะได้. เขาจึงไม่ค่อยมีปัญหาเหมือนอย่างเดี๋ยวนี้.

เดี๋ยวนี้การศึกษาไม่สมบูรณ์ ไม่ได้สอนให้คนกลัวบาป กลัวความชั่ว, คำว่าบาปไม่มีสำหรับคนสมัยนี้, คำว่าบุญก็ไม่มี; อร่อยก็แล้วกัน สนุกสนานก็แล้วกัน. ถ้าจะให้มีความสนุกสนานเอร็ดอร่อยมาก; ขนทรายไปก่อพระเจดีย์ทรายนี้ ไม่บุญเสียแล้ว ไม่ใช่บุญเสียแล้ว สำหรับเด็กสมัยนี้; ไม่เหมือนกับเด็กโง่ ๆ สมัยอาตมา. สมัยโน้นเพียงแต่ว่าได้ขนทรายก่อพระเจดีย์ ก็เป็นสุขเหลือเกินแล้ว เป็นบุญเหลือเกินแล้ว, และคำว่าบาปก็ยังมี แม้จะไปสูบยาสูบหรืออย่างนี้ เด็ก ๆ ก็สันนิษฐานลงเอาเองว่ามันบาป; เพราะได้ความหมายรวม ๆ กันว่า มันชั่ว มันไม่ควรกระทำ, ผู้ใหญ่เขาห้ามแล้ว มันก็บาปแหละ.

สมัยนี้มันไม่มีบาปอย่างนี้ แก่เด็ก ๆ สมัยนี้ หรือวัยรุ่นสมัยนี้. เขาจึงพลัดตกลงไปในอบายมุข แล้วถอนตัวไม่ขึ้น ก็ได้เป็นโรคครบทั้งสามอย่าง : เป็นโรคทางกาย เป็นโรคทางจิต เป็นโรคทางวิญญาณ; แล้วโรคประสาทมันจะไม่มากได้อย่างไรเล่า? ลองคิดดูเถิด. เมื่อโรคประสาทมันมากหนักเข้าแล้ว โรคจิตมันก็ต้องพลอยมากตาม เพราะมันเป็นพี่น้องกัน.

เป็นอันว่า ถ้าเราไม่มีโรคทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ก็เรียกว่ามีสุขภาพอนามัยที่ดีที่สุด, มีความสุขตามที่มนุษย์ควรจะมีได้, หมดปัญหาแห่งความเป็นมนุษย์.

พิจารณาคว้าสติปัญญานำกายและจิต

เฮ้, ทีนี้ก็คู่ต่อไปถึงเรื่องราวข้างหน้า; คนโดยมากเข้าใจกันว่า กายนำจิต จิตนำสติปัญญา. ถ้าใครมีความเชื่ออยู่อย่างนี้ อาตมาขอร้องให้คิดดูใหม่. ที่ว่า กายนำจิต : คนพวกนั้นก็พูดว่าถ้ากายสบายดี แล้วจิตก็ดีเอง; แล้วเขาพูดว่า จิตนำสติปัญญา : ถ้าจิตมันดีแล้ว คนก็ฉลาดเอง. เขาถือกันอย่างนั้นอยู่ไม่น้อย; นี้ขอให้ใคร่ครวญเสียใหม่.

ที่ว่า กายนำจิตนั้น มันนำได้แต่จิตที่เนื่องอยู่กับกาย. จิตนี้ต้องแบ่งออกเป็นสองซีก; จิตซีกหนึ่งมันเนื่องกันอยู่กับกาย เช่นระบบประสาท เป็นต้น, อย่างนี้จริง ถ้ากายดี จิตมันก็จะพลอยดี; เช่นว่าเมื่อคนกินข้าวอิ่ม แล้วอารมณ์มันก็ดี, พอคนหิวข้าว อารมณ์ก็เสีย. อย่างนี้เรียกว่ากายนำจิตจริง แต่ว่ามันส่วนน้อย ส่วนที่มันเนื่องอยู่กับกาย. ส่วนที่เป็นจิตล้วน ๆ นั้น มันแยกตัวออกไป ไม่ได้อยู่ใต้อำนาจของกาย, แล้วมันจะเป็นฝ่ายนำกายเสียอีก.

ทีนี้ พวกที่ถือว่า จิตนำปัญญา ถ้าจิตดีแล้ว สติปัญญาก็ดีเอง เขาสนใจแต่เรื่องทางจิต นี้ก็ไม่ถูก; เพราะว่าถ้าไม่มีสติปัญญาแล้ว จิตมันก็ดีไปไม่ได้ไม่ถึงไหน, ดีไปไม่ได้ไม่ก็มากน้อย เพราะปัญญามันเป็นความรู้ มันรู้ว่าควรจะทำอย่างไร

กายจึงจะดี, ทำอย่างไรจิตจึงจะดี. เราเข้าใจ แล้วก็ทำให้ถูกต้องตามธรรมชาติที่มีอยู่จริง ว่าจิตมันจะนำร่างกาย, ว่าสติปัญญามันจะนำจิต และนำร่างกาย; ผู้นำทั้งหมดก็คือ สติปัญญา นำไปทั้งจิตและร่างกาย. สติปัญญาถูกต้องแล้ว ก็บริหารกายและจิตให้ถูกต้องได้.

วิวัฒนาการตามธรรมชาติ แม้ในทางวัตถุนี้ เขาก็ถือว่า จิตคือความต้องการ นั้นแหละ ต้องนำไปก่อนเสมอ จึงเกิดวิวัฒนาการขึ้นมาในโลกนี้. เกิดสัตว์แปลก ๆ เกิดต้นไม้แปลก ๆ เกิดอะไรแปลก ๆ ขึ้นมาในโลกนี้ ก็เพราะว่าระบบจิตมันคิดไกลออกไป; แต่ก่อนมีแต่สัตว์อยู่ในน้ำ มันอยากจะขึ้นบก มันมีความคิดที่อยากจะขึ้นบก มันจึงค่อยงอกขาสำหรับจะขึ้นบก, ขึ้นบกแล้ว มันคิดจะไปอยู่บนต้นไม้ มันจึงค่อยมีอวัยวะสำหรับขึ้นไปอยู่บนต้นไม้, แล้วมันคิดจะบินไปในอากาศ มันจึงค่อยมีอวัยวะสำหรับจะบินไปในอากาศ. หลักทางชีววิทยาเขาเชื่อกันอย่างนี้ ว่าจิตมันนำกาย นำวิวัฒนาการทางฝ่ายกาย.

ที่นี้ ที่จิตมันจะนำไปอย่างไรนั้น มันต้องมีความผิดหรือความถูก; ถ้ามันคิดไปผิด มันต้องตายด้าน มันต้องสูญพันธุ์ไปแล้ว, ที่มันคิดถูก มันจึงรอดและเหลืออยู่ให้เราดู จนมาถึงเรา. นี้เรียกว่า ปัญญานำมาโดยปลอดภัย ทั้งทางกายและทางจิต.

นี่เราจะต้องมองเห็นความจริง : เราอย่าไปหลงว่าให้กายมันนำจิต แล้วก็บำรุงบำเรอกันแต่เรื่องกาย, หรือว่าจิตมันนำปัญญา แล้วก็บำรุงบำเรอกันแต่เรื่อง

ของจิต ก็ให้กิเลสทั้งนั้น, แล้วปัญญามันก็วินาศ ไม่ต้องสงสัย; **จะต้องทำให้ถูกต้อง จนสมบูรณ์ทั้งสามระบบ.**

เรื่องของจิต ก็ต้องจัดกันไปตามเรื่องของจิต, เรื่องของปัญญา ก็จะต้องจัดไปตามเรื่องของปัญญา แล้วปัญญามันก็จะนำจิตตลอดเวลา. กายดีจิตก็ดี ถ้าจิตดีมันก็นำกายได้ดียิ่งขึ้นไปกว่า, สติปัญญา เมื่อจิตดีมันก็ทำอะไรได้มาก มันก็นำจิตไปได้มาก; มันเป็นเรื่องอาศัยซึ่งกันและกันอย่างนี้. ไม่ใช่ว่าคนเกิดก่อนจะต้องเป็นปัจจัยแก่คนเกิดทีหลังเสมอไป. คนเกิดทีหลังก็เป็นปัจจัยแก่คนเกิดก่อนก็ได้เหมือนกัน ตามหลักของธรรมชาติ.

ทีนี้ เราก็จะไม่ทำผิดกันอีกต่อไป ในเรื่องทั้งสาม คือเรื่อง กาย เรื่องจิต แล้วก็เรื่อง วิญญาณ; อย่าให้มีโรคทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ, ให้มันเข้ารูปกัน ให้มันลงระบบกัน, ให้ทั้งสามอย่างนี้เป็นไปอย่างถูกต้อง เจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน ตามหน้าที่ของตน ๆ.

อ้อ, ทีนี้ก็จะมาดูปัญหา ที่มันใกล้เข้ามา หรือว่าดูเรื่องที่มันใกล้กับตัวปัญหายิ่งขึ้นไป; คือว่า คนโดยมากจะเห็นว่า เรามีอาหาร มีข้าวปลาอาหารกิน ก็หมดปัญหาแล้ว.

ก็มองดูเถอะ เราเอง หรือเพื่อนมนุษย์ของเราเนี่ย เขาสนใจกันแต่เรื่องปาก เรื่องท้องเท่านั้นแหละ, **ไม่ได้สนใจกันถึงเรื่องจิต เรื่องวิญญาณ.** เขาทำงาน ลงทุนลงแรงอะไร ก็เพื่อกำไร เพื่อประโยชน์เป็นเงินเป็นทอง, เป็นเรื่องปากเรื่องท้อง โดยไม่ต้องดูว่า จิตจะดีจะเลวอย่างไร, โดยไม่ต้องดูว่ามันผิดหรือถูก, มันเป็นเรื่องหรือไม่เป็นธรรมอย่างไร ไม่ดู. คนพวกนี้ถือว่า เรื่องปากเรื่องท้องเป็นเรื่อง

สำคัญ จนถึงกับเชื่อเสียทีเดียวว่า คนเราอยู่ได้ด้วยอาหาร, ด้วยข้าวปลาอาหาร ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

ที่นี้ มีข้อความในคัมภีร์คริสตัง พระเยซูกล่าวว่า คนเราไม่ได้มีชีวิตอยู่ด้วยข้าวปลาอาหาร แต่มีชีวิตอยู่ด้วยพระคำของพระเจ้า. พุทธบริษัทจะกลายเป็นคนโง่ไปก็ได้ ถิ่น่าละอาย; เดียวนี้เราก็ไม่ใช่ว่าจะทะเลาะกันระหว่างศาสนา; แต่เราก็ควรจะระวัง อย่าให้พุทธบริษัทกลายเป็นคนโง่.

เมื่อพวกคริสเตียนเขาถือว่า ชีวิตไม่ได้อยู่ด้วยข้าวปลาอาหาร แต่อยู่ด้วยพระคำของพระเจ้า ก็คือพระธรรมนั่นแหละ. ชีวิตรอดอยู่ด้วยพระธรรม ไม่ได้รอดอยู่ด้วยข้าวปลาอาหาร. นี้คนบางคนก็จะประชดเอาว่า เอ้า, ถ้าอย่างนั้นก็อย่ากินข้าวปลาอาหาร กินแต่พระธรรมซิ มันจะอยู่ไปได้อย่างไร; นี้เรียกว่า ไม่พยายามจะทำความเข้าใจกันเสียแล้ว.

เขาพูดว่า ถ้าเรามีข้าวปลาอาหารกิน รอดชีวิตอยู่ได้ แต่ไม่มีพระธรรม มันก็ไม่มีมนุษย์แหละ มันเท่ากับตายแล้วแหละ. มีข้าวปลาอาหารกินรอดชีวิตอยู่ได้ แต่ไม่มีพระธรรมในบุคคลนั้นเลย, ไม่มีธรรมะในบุคคลนั้นเลย คนนั้นมันตายแล้ว ไม่เป็นมนุษย์แล้ว; เป็นคนเฉย ๆ เท่ากับตายแล้ว เพราะไม่มีธรรมะของมนุษย์, ไม่มีภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ มันตายแล้วนั้น. กินแต่อาหาร ไม่กินพระธรรมด้วย มันตายแล้วอย่างนี้.

ที่นี้ ถ้ามีพระธรรม มีธรรมะ ประพฤติธรรม มันก็มีความเป็นมนุษย์; มนุษย์นั้นก็ยังไม่ตาย ยังรอดชีวิตอยู่ คือรอดชีวิตเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์

อยู่. นี่เขาเรียกว่ามนุษย์ไม่ตาย; มนุษย์รอดอยู่ได้ เพราะกินพระธรรม คือกินพระคำของพระพุทธรเจ้า. พุทธบริษัทเราอย่าโง่ไปกว่าพวกคริสเตียนคริสตังในข้อนี้. อย่าเห็นเรื่องปากเรื่องท้องเป็นของสำคัญ มันจะรอดแต่ทางกาย แต่ทางจิต ทางวิญญาณมันตายหมด ไม่มีความเป็นมนุษย์เหลืออยู่.

ถ้าเรามีธรรมะมันก็รู้ว่า จะต้องกระทำอย่างไรบ้าง ที่จะให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์. พระธรรมจะช่วยให้เกิดการกระทำ ที่ทำให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์; มนุษย์ก็เกิดมา มนุษย์ก็ไม่ตาย เพราะได้อาศัยพระธรรม. อย่าไปนึกว่า มีข้าวปลาอาหารกินก็พอแล้ว; มันไม่ได้เป็นมนุษย์ดอก มันตายแล้วแหละ : มันตายจากความ เป็นมนุษย์ ไปเป็นคนตามธรรมดาสามัญ เป็นคนสักว่าเกิดมาก็เป็นคน.

เราควรจะถือว่า อาหารมีอยู่สองฝ่ายเสมอ. อาหารฝ่ายร่างกาย ก็ข้าวปลาอาหาร, อาหารฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ ก็คือ พระธรรม. อดสำหรับสร้างสรรค์อบรมพระธรรม มาเป็นอาหารฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ แล้วความเป็นมนุษย์ของเราก็สมบูรณ์; เพราะว่ามีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ทั้งฝ่ายกาย และฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ ดังกล่าวแล้ว.

การที่ประพฤติกกระทำอะไรให้ถูกต้องนั้นแหละ เรียกว่า อาหารฝ่ายวิญญาณ; พุดให้ง่าย ๆ ชัด ๆ จำง่าย ๆ ก็ว่า ศาสนานั้นแหละเป็นอาหารฝ่ายวิญญาณ. ข้าวปลาอาหารในทุ่งนานั้น มันเป็นอาหารฝ่ายร่างกาย, แล้วพระศาสนาหรือพระธรรมนั้นแหละ เป็นอาหารฝ่ายวิญญาณ ต้องเอามาด้วย เอาเข้ามาในชีวิตนี้ด้วย; ให้มีอาหารทั้งสองฝ่าย คนนั้นก็ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ตาย.

เราจะ **ต้องทำให้ถูกต้องทั้งสองฝ่ายเสมอไป.** จะยกตัวอย่างอาหารธรรมดา ข้าวปลาอาหาร เอามาหุงต้มแกง แล้วก็กิน; ส่วนที่เป็นวัตถุดิบเป็นอาหารของทางกาย. ทีนี้การที่จะกินนี้แหละ จะเป็นเรื่องทางฝ่ายธรรมะ : ต้องกินให้ดี ต้องกินให้ถูกวิธี นับตั้งแต่ว่าอย่ากินก้างเข้าไป ก้างมันจะติดคอ; จะต้องกินชนิดที่เป็นอาหาร อย่ากินอย่างเป็นเหยื่อ, อย่ากินเพื่อกิเลส. ข้าวปลาอาหารที่เอามากินนั้นแหละ กินให้เป็นอาหารทางจิตใจด้วย คืออย่ากินเพื่อความเอร็ดอร่อย ให้เป็นเหยื่อของกิเลส, กินเท่าที่เหมาะสมที่จะหล่อเลี้ยงร่างกายให้ปกติแล้ว จิตใจก็จะได้อาศัยอยู่บนร่างกายที่มันปกติ.

เราจึงจะต้องกินอาหาร โดยมีธรรมะอยู่ในอาหารที่กินเข้าไป, จะถ่ายอุจจาระ ก็ต้องให้ถูกวิธี ที่ให้รอดอยู่ได้ ให้สบาย, จะอาบน้ำก็ควรจะให้ถูกวิธี ที่จะให้ร่างกายสบาย ให้จิตสบาย ให้มีอนามัยทางกาย หรือทางระบบประสาท ที่มันพาดพิงไปถึงจิตนั้นพลอยดีด้วย. เรา **จะยืน เดิน นั่ง นอน ก็ให้ถูกต้องตามหลักของธรรมะ** ก็จะสบาย.

เราจะต้องพักผ่อนให้ถูกต้องและเพียงพอ. เดียวนี้พอถึงเวลาพักผ่อน มันก็ไปทำอบายมุข ไปโรงหนังโรงละครอะไรต่าง ๆ นานา แทนที่จะพักผ่อน, ว่ากลางคืนเป็นเวลาสำหรับพักผ่อน ก็ไปหาหาเสพติดทางอบายมุข ไปสถานที่บันเทิงเรีงรมย์เหล่านั้น ไม่มีการพักผ่อน. **ต้องให้มันเป็นการพักผ่อนตามธรรมชาติ** มิฉะนั้นจะละอายหมาละอายแมว ซึ่งมันพักผ่อนตามธรรมชาติ ไม่ต้องปวดหัว ไม่ต้องนอนไม่หลับ. นี่เราถึงเวลานอน ไม่นอน ไปเที่ยวดูหนังดูละคร ฟังเพลง สว่างคาคา; ไม่เท่าไรเราก็ได้เป็นโรคประสาท อายหมาอายแมว. ควรจะคิดดูอย่างนี้เสมอไปแหละ จึงจะรอดตัวไปได้ เกี่ยวกับการพักผ่อน.

เกี่ยวกับ **สมาคม** เราต้องสมาคมกันแต่ในทางที่ถูกต้อง อย่าไปสมาคมด้วยความโง่. มีคนพูดกันมาก ว่าถ้าเราไม่สูบบุหรี่เราไม่มีเพื่อน, เราไม่กินเหล้าเราไม่มีเพื่อน. พวกเขาต้องการชอบอย่างนั้นนัก ว่า ถ้าไม่กินเหล้าแล้วเข้ากับประชาชนไม่ได้. ทางเขาให้ข้าราชการเข้ากันกับประชาชน แล้วเขาอ้างว่า ต้องกินเหล้าจึงจะเข้ากับประชาชนได้ นั้นมันเป็นความโง่พูด หรือแกล้งพูดแกล้งโกหก โดยเจตนา รู้ดีว่า เราไม่ต้องกินเหล้าก็ได้.

มีหลายคนมายืนยันว่า เดียวนี้ไม่ต้องกินเหล้าก็เข้ากับประชาชนได้ คือเพียงแต่บอกว่า อาจารย์ขอร้องเสียแล้ว กินไม่ได้ แล้วเขาก็ไม่ว่าอะไร, หรือว่าเดี๋ยวนี้หม้อห้ามเด็ดขาด กินเหล้าไม่ได้ ประชาชนก็ไม่ว่าอะไร ยังคบหากันได้โดยไม่ต้องกินเหล้า, หรือไม่ต้องสูบบุหรี่ หรือไม่ต้องอะไรทำนองนั้น. นี่ทำการสมาคมอย่าให้มีปัญหา, ให้ลากจูงกันไปแต่ในทางที่ถูกต้อง.

ทีนี้ จะดูไปถึง **เรื่องกีฬา** ก็แปลว่าเป็นการเล่น. **มนุษย์หรือสัตว์** หรือ **สิ่งมีชีวิต ชนิดไหนก็จะต้องมีการเล่น**; อันนี้แปลกและลึกลับ สุนัขและแมวมันก็เล่น. อาตมายังเชื่อว่า แม้แต่ต้นไม้มันก็ยังมีเวลาที่มันเล่น เหมือนกับเรียกว่าพักผ่อนด้วยการเล่น. คนก็ต้องมีการเล่น ที่เรียกว่ากีฬา. **เราต้องมีกีฬาที่เป็นธรรมชาติ** ประกอบไปด้วยธรรมชาติ; อย่าให้เป็นกีฬาที่ทำไปด้วยความโง่ ความหลงด้วยวิชาเล่นเพื่อกิเลส. กีฬาอย่างนั้นก็จะทำลายมนุษย์; ถ้ากีฬาที่มีธรรมะกำกับอยู่ มันก็จะส่งเสริมมนุษย์ จะคุ้มครองรักษามนุษย์. กีฬาที่ให้โทษ แล้วเป็นไปเพื่อกิเลส ก็ยังชอบกันอยู่ แล้วก็เจริญก้าวหน้ามาก, หาความเพลิดเพลินด้วยการเล่น ชนิดที่เป็นอบายมุขกันอยู่มาก. **เราจัดกีฬาให้เป็นธรรมชาติ.**

พวกฤๅษีมีเขาเล่นกีฬาด้วยการเข้าฌานอย่างผาดโผน เข้าสมาธิ เข้าสมาบัติ เข้าฌานอย่างนั้นอย่างนี้อย่างโน้น อย่างผาดโผน เขาเรียกว่าเล่นกีฬาด้วยเหมือนกัน เป็นเรื่องจิตใจ. ทางจิตใจก็มีกีฬา, ทางกายก็มีกีฬา.

ทีนี้ ถ้าว่าเป็นสันดานนักมวย ก็ชอบเป็นนักมวย ก็ลองเป็นนักมวยปล้ำกับกิเลสดูบ้าง ก็แล้วกัน. ถ้าเราชอบเป็นมวยปล้ำ ก็ปล้ำกับกิเลส; นักมวย มวยปล้ำเขาก็ต่อสู้กับมวยคู่ต่อสู้. แต่เดี๋ยวนี้เรามีคู่ต่อสู้คือกิเลส เราก็เป็นนักมวย, มวยปล้ำก็ได้, มวยชกธรรมดาก็ได้ เพื่อจะต่อสู้กับกิเลส, อย่ายอมแพ้. เหมือนที่เขาเป็นนักมวย เขาฟิตตัว เขาฟิตกล้ามเนื้ออย่างไร เราก็ทำอย่างนั้น. เขาซ้อมชก กระสอบทราย เราก็มีกระสอบทรายซ้อมชก สำหรับจะไปชกกับกิเลส. ทำไมไม่เล่นกีฬาอย่างนี้กันบ้าง? เป็นนักมวยปล้ำ ที่จะปล้ำกับกิเลส หักแข้งหักขากิเลส ให้กิเลสมันพ่ายแพ้ไปตามระเบียบระบบของเรื่องฝึกฝนจิต ซึ่งมีมาตั้งแต่โบราณจนกระทั่งบัดนี้. ฝึกฝนจิตนั้นก็คือ ฝึกฝนจิตเพื่อจะให้ชนะกิเลส ให้จิตฝ่ายสูงมันต่อสู้กับจิตฝ่ายต่ำ ให้มันชกกัน ให้มันปล้ำกัน จนจิตฝ่ายสูงมันชนะ อย่างนี้ก็สนุก; ถ้าพูดถึงสนุกก็สนุก, พูดถึงประโยชน์ก็มีประโยชน์เหลือหลาย.

พูดอีกคำหนึ่งก็ว่า เป็นขบถต่อตัวกู; เดี่ยวนี้เราเป็นตัวกู – ของกูมานานแล้ว ตีตัวออกห่างจากตัวกู – ของกูเสียบ้างซิ. เป็นขบถต่อตัวกู คือ ไม่ยอมเป็นทาสของกิเลสประเภทตัวกู – ของกูอีกต่อไป. นี่เดี๋ยวนี้ที่ชนะกิเลส กิเลสไล่หัวให้ไปทำอะไรผิด ๆ ไม่ได้ เราก็มีอนามัยดี เพราะว่าเราไม่เป็นบ่าวเป็นทาสของกิเลส ประเภทตัวกู – ของกูอีกต่อไป. อย่าสมัครเป็นทาสของกิเลสประเภทตัวกู – ของกู; แล้วจะเป็นอย่างไร? กิเลสมันก็พ่ายแพ้ไป พ่ายแพ้ไปตามลำดับ ถ้ากิเลส

พ่ายแพ้ไปเท่าไร พระนิพพานก็แสดงออกมาให้เห็นเท่านั้น, เมื่อไม่มีกิเลสเมื่อไร เป็นนิพพานเมื่อนั้น.

เขาไม่พูดกันอย่างนี้ เขาต้องรออีกหลายร้อยชาติพันชาติ หมื่นชาติ จึงจะพบกับพระนิพพาน. แต่อาตมาบอกว่า เมื่อใดกิเลสมันว่างไปจากจิตใจ เมื่อนั้นมีนิพพานน้อย ๆ ก็ได้, ชั่วระยะสั้น ๆ ก็ได้ ก็เป็นนิพพานอยู่ดี. นิพพานแปลว่า เย็น เพราะว่างจากความร้อน; กิเลสคือความร้อน; ว่างจากกิเลสเมื่อใด ก็เป็นนิพพานเมื่อนั้น. นี้เราอยู่กับความเย็นอย่างนี้ คือ สุขภาพอนามัยที่สูงสุด. ขอให้
ท ก น
รู้จักทำให้จิต ว่างจากไฟ คือกิเลส เมื่อนั้นเยือกเย็นเป็นนิพพาน. อุดส่าห์เสพคลบกับพระนิพพานชนิดนี้อยู่เสมอไป จะเป็นสุขภาพอนามัยของมนุษย์ชั้นสูงสุด.

นี่เรียกว่า เราพูดกันตั้งแต่ต้น จนถึงที่สุดแล้วว่าจะมีสุขภาพอนามัยกันอย่างไร? จะปลอดโรคทั้งสามอย่าง คือทั้งทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณกันอย่างไร?

หลักการปฏิบัติให้มีสุขภาพอนามัยทางจิต

เฮ้, ถ้ายังไม่เบื่อจะฟัง ก็จะยกตัวอย่าง เป็นอย่าง ๆ ต่อไปอีก ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี; เดี่ยวนี้จะเป็นเพียงยกตัวอย่างแต่ละอย่าง ประกอบระบบใหญ่ขึ้น.

ข้อแรก อยากจะพูดถึงว่า เราเดี๋ยวนี้ รู้สึกว่าหมดปัญหาเกี่ยวกับโลกนี้เกี่ยวกับโลกอื่น และเกี่ยวกับเหนือโลก. จำคำไว้สามคำว่า **โลกนี้ โลกอื่น** แล้วก็

เหนือโลก; เป็นปัญหาการাকাชงอยู่ เราจะทำลายปัญหานั้นให้หมดไป ก็ให้ชนะมันให้ได้.

ปัญหาโลกนี้ ที่เขาวางเป็นหลักไว้ ก็ว่ามีเงินใช้ คือ มีทรัพย์สินสมบัติ แล้วก็มียานาจพอสมควร แล้วก็มิตมิตรสหายที่ดีพอสมควร; คือมีเงิน มีชื่อเสียง มีเพื่อนดี. นี้เรียกว่าปัญหาโลกนี้. ถ้าใครมีเงินใช้ มีชื่อเสียงพอสมควร มีเพื่อนดี, เรียกว่า คนนี้ **หมดปัญหาเกี่ยวกับโลกนี้** โลกนี้ไม่เป็นปัญหาสำหรับเขาอีกต่อไป. นี้ข้อหนึ่ง เราทำให้หมดปัญหาเกี่ยวกับเรื่องโลกนี้.

ที่นี้เกี่ยวกับ **โลกอื่น** ถ้าสมมติว่า จะตายไปแล้ว เข้าโลงไปแล้ว จะไปอยู่เป็นอย่างอื่น เป็นโลกอื่นก็ได้; เราก็ทำดี ถูก จนว่าไปเกิดในโลกอื่น ก็จะไม่มีปัญหาอะไรเลย; เพราะว่าเราทำแต่ความดี ถ้าโลกอื่นมันมี เราก็ไปเกิดดี อยู่ดี ก็หมดปัญหาเรื่องโลกอื่น.

ที่นี้ คำว่า **โลกอื่น** นี้ มีความหมายอย่างอื่นอีก มีความหมายว่า **จิตมันเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น โดยที่ร่างกายไม่ต้องตาย** จิตเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ไปเกิดเป็นอย่างอื่นที่เรียกว่าโอปปาติกะ. พอเราคิดอย่างโจร เราก็เกิดเป็นโจรที่นี้และเดี๋ยวนี้ ในร่างกายนี้, เราคิดอย่างบัณฑิต ก็เกิดเป็นบัณฑิตที่นี้และร่างกายนี้, เราคิดอย่างหมา เราก็เกิดเป็นหมา เป็นสัตว์เดรัจฉานที่นี้และเดี๋ยวนี้, เราจะคิดเหมือนกับสัตว์นรก เราก็เกิดเป็นสัตว์นรก ที่นี้และเดี๋ยวนี้, คิดอย่างพระก็เกิดเป็นพระ, หรือปฏิบัติธรรมะได้สูงสุด ก็เกิดเป็นพระอริยเจ้าที่นี้และเดี๋ยวนี้ ในร่างกายนี้. นี้ก็เรียกว่า**โลกอื่นเหมือนกัน** คือมันผิดไปจากโลกมนุษย์ตามธรรมดา ที่เป็นมาตรฐานของเรา.

โลกอื่นอย่างนี้ ก็ไม่ให้เป็นปัญหา คือไม่มีเป็นโลกอื่นชนิดเลย, จะมีแต่เป็นโลกอื่นชนิดดีเท่านั้น. ความคิดของเราจะเป็นไปแต่ในทางดี เกิดจิตที่ดี เกิดทางจิตที่ดี บรรลุธรรมะ เกิดเป็นผู้มีธรรมะที่ดี; อย่างนี้เขาเรียกว่า **โลกอื่นที่ไม่มีปัญหา** เพราะจัดไว้ดีทั้งนั้น ที่จะไปเลยไปชั่วไม่มี ไม่ต้องตกนรก เพราะเกิดเป็นสัตว์นรกที่นี่และเดี๋ยวนี้. นี่เรียกว่าปัญหาที่สอง คือโลกอื่น ก็ไม่เป็นปัญหาสำหรับเรา.

ที่นี้ ที่ว่า **เหนือโลก**, เหนือโลกนี้ยากมาก อันนี้สูงที่สุด. ถ้าเกิดเป็นโลกอย่างนั้น เกิดเป็นโลกอย่างนี้ มันมีปัญหาไม่สิ้นสุด, จะระงับการเกิดเสียสักที ไม่มีตัวตนกันเสียสักที **อยู่เหนือโลกกันเสียสักที** เราก็สามารถทำได้. เช่นว่า ถ้ามันยุ่งขึ้นมาสัก บอกว่า ไม่เอา ๆ หยุด ๆ หยุด จิตหยุด ไม่เป็นโลกชนิดไหนหมด จิตสงบ ไม่ยอมเป็นมนุษย์ ไม่ยอมเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่ยอมเป็นอะไรชนิดไหนหมด, **จิตว่างไปเสียที** ก็ทำได้; **อย่างนี้เรียกว่าเหนือโลก**, เหนือความเป็นอะไรอย่างนี้เราก็ทำได้. จะเป็นอย่างไรก็เป็นก็ทำได้ เป็นแปลกไปก็ทำได้; หรือไม่เป็นอะไรเลยก็ทำได้, นี่เราชนะทุกโลก. ถ้าจิตเป็นได้แบบนี้ สุขภาพอนามัยจะดีที่สุด, ไม่มีสิ่งที่ตัดทอนสุขภาพอนามัยทั้งทางกาย ทั้งทางจิต และทั้งทางวิญญาณ.

นี่ตัวอย่างว่า ถ้าเราจะมีสุขภาพอนามัย คือมีจิตใจเยือกเย็นชุ่มชื้นที่สุดนี้, ก็จงทำจิตให้หมดปัญหา เกี่ยวกับโลกนี้ เกี่ยวกับโลกอย่างอื่น หรือเกี่ยวกับจะอยู่เหนือโลกกันเสียสักพักสักคราวก็ทำได้.

ที่นี้ **อย่าตกนรกที่นี่**, แล้วก็ได้สวรรค์ที่นี่ แล้วก็ **นิพพานกันที่นี่**. อย่าทำผิดด้วยกิเลส จนจิตร้อนเหมือนกับไฟเผาที่นี่ ก็เลยไม่ตกนรกที่นี่ ซึ่งเป็น

นรกสำคัญกว่านรกต่อตายแล้ว. แล้วก็ให้ได้สวรรค์ที่นี่ คือถูกต้อง ทำถูกต้องจนพอใจตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเองได้, ซึ่งนอกชื่นใจยกมือไหว้ตัวเองได้. นี้เรียกว่าสวรรค์ที่นี่ ดีกว่าสวรรค์ต่อตายแล้ว. แล้วถ้าเขียนนอกเขียนใจได้ที่นี่ ก็คือนิพพานที่นี้ ทนออกทนใจ ไม่ต้องรออีกตั้งหมื่นชาติ แสนชาติ อสงไขยชาติ. นั่นเขารอกันไปเถิด, เราไม่ต้องรอ; เราจะมีความเขียนนอกเขียนใจที่เป็นความหมายของพระนิพพานได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้.

นี้ก็คู่ว่า จิตของเราจะเป็นอย่างไร ? จิตของเราจะชุ่มชื่น เป็นจิตที่เต็มเปี่ยม เป็นความสุข มีสุขภาพมีอนามัยที่ดี เพราะว่าเราจัดจิตไว้ในลักษณะอย่างนี้.

ตัวอย่างต่อไป ก็อยากจะระบุเรื่องให้เห็นอยู่บ่อย ๆ คือ **ไม่มีการกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลา.** คนโง่ ๆ เกือบทั้งหมดในโลกนี้ มีการกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลาอยู่เสมอ; แม้ที่สุดแต่ว่า เวลารถไฟ เวลาเรือออก. คนโง่ ๆ จะมีปัญหาเรื่องไม่ทันเรือ ไม่ทันรถอยู่เสมอ. ทำไมไม่จัดให้เผื่อไว้ให้มันทัน ไม่ต้องกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลา; เราอย่าเป็นคนอย่างนั้นเลย. ถ้ามันมีอะไรเกี่ยวกับเวลา จำกัดตายตัว เช่นเวลารถเวลาเรือ เราก็จะไม่ทำให้เราต้องกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลา; ให้มันเย็นเฉื่อยเรื่อยอยู่ กับแม้ว่าเรื่องเกี่ยวกับเวลา.

แต่เอาตามหาความมากไปกว่านั้น คือหมายถึง **การงานที่กระทำ** เราจะต้องกระทำให้พอดีกับเวลา ให้มันเสร็จทันเวลา, แล้วอย่าทำด้วยกิเลสตัณหา. เวลา นี่คือนี่สิ่งที่เกิดขึ้นมาเพราะความอยากของเรา, เวลาที่มีค่ามีอำนาจขึ้นมา เกี่ยวกับความอยากของเรา. ถ้าจะให้บัญญัติความหมายของคำว่า **เวลา** ก็คือ **ช่องว่าง**

ระหว่างจุดตั้งต้นแห่งความต้องการของเรา กับความสำเร็จที่เราหวังจะได้. มันมีช่องว่างอยู่ระหว่างความต้องการของเราเมื่อตั้งต้นกับความสำเร็จ คือได้สิ่งนั้น; ช่องว่าง

ตรงนั้นเราเรียกว่าเวลา มัน เต็มไปด้วยตัณหาคือความต้องการ. ถ้าเราเกิดไม่ต้องการอะไรขึ้นมาเวลานี้เวลาไม่มี, เวลาจะไม่มีสำหรับเรา; เราก็ไม่ต้องเดือดร้อนด้วยเวลา ไม่ต้องกระหืดกระหอบด้วยเวลา.

เราควบคุมความต้องการไว้ให้ได้ แล้วเวลาก็จะไม่ย่ำยีหัวใจของเรา. เรารู้จักต้องการแต่ที่ควรต้องการ, แล้วจัดแล้วทำให้มันเป็นไปได้ ตามหลักของการกระทำ, ทำไปได้ตามสบาย ๆ ไม่ต้องกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลา ว่างงานที่ทำนี้ไม่เสร็จทันเวลาบ้าง หรือเสียหายอย่างอื่นบ้าง เลยเดือดร้อนเหลือประมาณเกี่ยวกับงานไม่เสร็จทันเวลา. ต้องกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลา เป็นสมบัติของคนโง่, ยกไว้ให้พวกคนโง่ ที่ทำอะไร ๆ ก็ต้องร้อนใจเกี่ยวกับเรื่องเป็นเวลา. ถ้ามันเป็นไปได้ตามธรรมชาติ มันไม่ทันเวลา ก็ไม่เป็นไร ก็ช่างหัวมันซิ มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ; แต่ถ้าเราจัดได้ทำได้ เราก็ทำให้มันทันแก่เวลา. เราจะมีใจคอยกตัญญูไม่ให้ตัณหาคือความอยาก มาบีบคั้นใจเรา, แล้วเวลาก็ทำอะไรเราไม่ได้. เราจะไม่มีอาการกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลา.

เดี๋ยวนี้คนมันกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลาอยู่เรื่อยไป; มันรวยไม่ทันใจ, มันสำเร็จอะไรไม่ทันใจ เพราะว่าความโง่ของเขานั้นเอง; ชีวิตนี้ก็ซุบซิดเศร้าหมอง ไม่มีสุขภาพทางจิต ทางวิญญาณเสียเลย สำหรับคนที่ต้องกระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลาอยู่เป็นประจำ.

ข้อต่อไป : **ไม่หวาดผวาเกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลก.** เหตุการณ์ของโลกจะเป็นอย่างไร เราไม่มาหวาดผวา. เดี่ยวนี้มีคนเป็นอันมากนอนไม่หลับเกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลก ที่จะผันแปรไปอย่างนั้นอย่างนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับสงคราม. บางคนไปไกลมาก ถึงกับเตรียมเงินไปฝากไว้เมืองนอกแล้ว จะได้บินไปเมื่อไรก็ได้; นี่เขาหวาดผวา เกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลกมากเกินไป.

เราอย่าถึงอย่างนั้นเลย เหตุการณ์ในโลกมันก็เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน; บางทีก็หลอกกันเปล่า ๆ หลอกให้กลัวมากเกินไปกว่าความจริงก็มี. นี่ไม่ควรจะหวาดผวา เกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลก แต่ **มีปัญญารู้ว่า ควรทำอะไรก็ตามไป.** ความกลัวความหวาดผวาทำให้นอนไม่หลับนั้น มันเป็นเรื่องขาดทุนเปล่า ๆ ชีวิตก็จะซุบซิด เพราะอยู่ด้วยความกลัว.

ทีนี้ ข้อถัดไปก็ว่า **ไม่มีความโศกเศร้า** เมื่อสิ่งทั้งปวงมันต้องเป็นไปตามกฎของมัน คือเช่นนั้นเอง. เมื่อมันจะต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย, ของเราก็ดี ของญาติมิตรสหายก็ดี ของอะไรก็ดี, มันเป็นเช่นนั้นเอง อย่าเอามาโศกเศร้า. ถ้ามันปรากฏขึ้นมา ก็ไล่มันกลับไปเลยว่า เออ, มันเช่นนั้นเอง. เราจะไม่ยอมเป็นทุกข์, เราจะไม่ยอมโศกเศร้าให้เสียสุขภาพอนามัยของจิต. ถ้าไปมัวโศกเศร้าด้วยความโง่ มันก็เท่ากับทำลายจิต ทำลายวิญญาณ ให้ซุบซิด จนตายไป จนยากที่จะก่อภูขึ้นมา. **เราไม่ได้เกิดมาสำหรับจะมีความทุกข์,** เราจะไม่เป็นทุกข์, เราไม่ยอมเป็นทุกข์.

นี่ไม่เศร้าโศกเกี่ยวกับเรื่องของธรรมชาติธรรมดา ซึ่งมันจะต้องเป็นอย่างนั้นเอง. บุคคลจะต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย, จะต้องได้ต้องเสีย ต้องแพ้ต้องชนะ ต้องอะไรต่าง ๆ. ประเทศชาติก็เหมือนกัน จะต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติธรรมดา. เราไม่มาเป็นทุกข์ให้เสียเวลา; แต่เราเตรียมแก้ไข ให้มันถูกต้องดีกว่า จะได้ประโยชน์.

ที่นี้ข้อต่อไป คงจะฟังแปลกหูหน่อยว่า **ไม่อวดดี ให้เปลืองดีและเหน็ดเหนื่อย.** อาตมาเห็นคนเป็นอันมาก พระณาก็มีแยะที่อวดดี, อวดดีจนเปลืองดี, แล้วก็เหน็ดเหนื่อยเปล่า ๆ; มันอวดดี ไม่มีดีจะอวดก็ยังอวดดี มันก็หมดดี มันก็เปลืองดี แล้วมันก็เหน็ดเหนื่อยเปล่า ๆ. ขอร้องทุกคนว่า อย่าอวดดีให้มันเปลืองดี; สะสมไว้มาก ๆ ดีกว่า อย่าเอาไปอวดเสีย; แล้วมันเหนื่อยเปล่า ๆ, เรื่องอวดดีเป็นเรื่องเหน็ดเหนื่อยเปล่า ๆ.

เราจะเห็นคนที่เรียกว่า “โม้” เต็มไปทุกหัวระแหง มันอวดดี เลยดีของมันก็หมด, มันก็เปลืองดี แล้วมันก็เหน็ดเหนื่อยนะ. ลองไปเที่ยวโม้ที่ตรงไหนคุณสักพัก เหนื่อยเกือบตายแหละ. นี่เขาเรียกว่า อย่าอวดดีให้มันเปลืองดี ให้มันเหน็ดเหนื่อยเลย.

ข้อต่อไปก็ว่า **ไม่ชอบเมื่อยให้ใครนวด.** มันไม่เมื่อยมันก็อยากจะเมื่อยให้คนนวด; มันเอาเปรียบนี้ มันเล่นไม่ซื่อ. นี่ใครชอบเมื่อยให้คนนวด นั้นเลิกที. เขาคิดคำนวณแพงมาก, โรงอาบอบนวดนั้นมันแพงมาก, อย่าไปเมื่อยให้ใครนวด; เก็บสตางค์ไว้ดีกว่า. ถึงเรื่องธรรมดา ๆ นี้ก็เหมือนกัน ถ้าเมื่อมันไม่จำเป็นจะต้อง

ไปเสียเวลา เสียทรัพย์สินสมบัติ แล้วก็อย่าไปทำให้มันต้องเกิดเป็นเรื่องขึ้นมา. เช่น เรื่องเอาเปรียบคนอื่น, เป็นเรื่องตามใจตัวเอง, เป็นเรื่องรบกวนเขา, นี่มันก็ไม่ยุติธรรม. นี่ถ้าว่า รู้จักจัก รู้จักอะไรของตัวเอง ก็ไม่ต้องรบกวนใคร.

ข้อต่อไปว่า **ถ้ำร่างกายมันปวด จิตใจต้องไม่ปวด**, ถ้ำร่างกายมันเจ็บปวด จิตใจต้องไม่เจ็บปวด; เพราะว่ามันเป็นอย่างนั้นเอง. มันจะเจ็บปวดด้วยโรคภัยไข้เจ็บ หรือเจ็บปวดด้วยอะไร ที่มันเป็นเรื่องในโลก ๆ นี้, เรื่องแพ้ เรื่องเสียหาย เรื่องเจ็บปวด การต่อสู้ทางสังคม ทางอะไรก็ตาม, ให้เจ็บปวดแต่ทางกาย จิตใจต้องไม่ปวด; แม้ว่าเจ็บปวดป่วยเจ็บไข้ นี้ ก็ให้มันเจ็บแต่ทางกาย จิตใจไม่ต้องปวด เพราะว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง. เรื่องนี้ทำยากไม่ใช่ทำง่าย; เช่นว่าเจ็บปวดอะไรขึ้นมาที่เนื้อที่หนัง จะให้เจ็บปวดอยู่ที่นั่น ใจอย่าปวด นี่ทำยาก. แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้ทำ ว่าให้ **มันปวดแต่ที่กาย อย่าให้ปวดมาถึงใจ**. ท่านเปรียบให้ฟังว่า เจ็บปวดที่ร่างกายนั้น เหมือนกับว่า ถูกยิงด้วยลูกศรเล็ก ๆ เด็กเล่นไม่ได้อาบยาพิษ มันก็ปวดเท่านั้นแหละ. แต่ถ้าเราโง่เป็นตัวกู – ของกู, กูจะตาย มันก็เกิดเจ็บทางจิต ทางวิญญาณขึ้นมา. เปรียบเหมือนกับว่า เดี่ยวนี้มีลูกศรดอกใหญ่ อาบยาพิษเต็มที มาเสียบเข้าอีกดอกหนึ่ง ก็คันปวด ๆ ไปเลย เพราะมันโง่ปล่อยให้เกิดเจ็บปวดทางจิต หรือทางวิญญาณขึ้นมาอีกด้วย.

ถ้ำมันเจ็บปวดที่กาย ก็หยุดมันเสียได้เท่านั้น; อย่ามีตัวกู – ของกูไปรับเอามา เป็นความเจ็บของกู กูจะตาย อย่างนั้นอย่างนี้ **ซึ่งมันเป็นความยึดถือ, เป็นทุกข์เกิดใหม่จากความยึดถือ, ไม่ใช่ความทุกข์ธรรมดา** ที่เกิดจากความผันแปรตามธรรมชาติ. ความผันแปรตามธรรมชาติ ไม่ทุกข์ก็มากนักน้อย; พอไปรับเอามา

เป็นของกู เป็นความยึดถือเข้ามา มันก็จะเจ็บมากมายกว่ากันหลายสิบเท่า. ท่านจึงเปรียบว่า เหมือนกับลูกศรเล็ก ๆ เด็กเล่น มาแทงก็เจ็บเท่านั้น; ที่นี้ ลูกศรดอกใหญ่อาบยาพิษ มาด้วยกำลังแรง เสียบเข้าไป นี่มันก็เจ็บ บางทีก็ตายเลย.

เราพยายามที่ว่า ให้มันเจ็บอยู่แต่ตามธรรมชาติ ทางกายทางอะไรก็ตาม แต่ **จิตอย่าเจ็บ ปัญญาวิญญาณอย่าโง่**, สติปัญญาอย่าโง่ไป คือโง่จนหมดปัญญา เกิดเป็นตัวกู – ของกูขึ้นมา ยึดถือเป็นตัวกู – ของกูขึ้นมา คือไม่มีปัญญา แล้วมันก็ต้องเจ็บมาก จะต้องเป็นทุกข์มาก. ถ้ากายปวด ใจไม่ต้องปวด มันเป็นเช่นนั้นเอง.

ที่นี้ **อย่าหลยฉายโง่งงอยู่แต่ภายนอก**. อาตมาเห็นคนเป็นอันมาก แสดงท่าทางหลยฉายโง่งง อวดดีอวดคิบบ ทางพูดจา ทางแต่งเนื้อแต่งตัว ทางกิริยาอาการอะไร มันโง่งงอยู่แต่ภายนอก เพราะมันอยากอวด; ไม่ควรจะอวด มันก็อยากอวด ภายในไม่มีอะไร. มันเหมือนกับสัตว์ชนิดหนึ่ง มันอวดดีทั้งที่ไม่มีอะไรที่จะอวด. นี้เรียกว่าเลิกเสียเถอะ ที่มันจะอวดให้มันหลยฉายให้มันโง่งง, ข้างในไม่มีอะไร.

ข้อต่อไป **อยู่ในคอกของศีลธรรม ดีกว่าอยู่ในคอกของจำเลย**. พวกหัวใหม่ พวกสมัยใหม่นี้ เขาหาว่า ศีลธรรมนี้ตัดทอนเสรีภาพ สูญเสียประชาธิปไตย; เขาไม่อยากจะมาอยู่ในกรอบของศีลธรรม เขาเลยทะลุออกไปนอกกรอบ นอกขอบเขตของศีลธรรม บ้ากันทั้งโลก ไม่มีศีลธรรม. นี้อาตมาว่า **อยู่ในคอกของศีลธรรมนี้ ดีกว่าอยู่ในคอกของจำเลยบนศาล**.

เราไม่อยากจะอยู่คอกก็จริง; แต่ว่าคอกนั้นมันมีสองความหมายนะ : คอกหนึ่งทนทรมาณ ทำให้เกิดความทนทรมาณ, แต่คอกอีกชนิดหนึ่งนั้นคุ้มครอง ป้องกัน ไม่ให้เกิดอันตราย ไม่ให้มีอันตรายมาแผ้วพาน. เหมือนเราขังคอกลูกเป็ด ลูกไก่ เด็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ ไว้ อย่าให้มันตกไถ่ถูน คอกอย่างนี้มันมีประโยชน์. แต่ถ้าคอกเหมือนกับคอกไก่ คอกที่มันขังไว้อย่างเสียอิสรภาพนั้น มันก็ไม่น่าดูจริง เหมือนกันแหละ; แต่เดี๋ยวนี้คอกที่ปลอดภัย เรียกว่า คอกของศีลธรรม, ดีกว่า คอกของจำเลย. เรา อยู่ในคอกของศีลธรรมกันเถิด จะได้ไม่ต้องไปอยู่ในคอกของจำเลย.

ข้อต่อไป เป็นผู้สามารถวางเฉยต่อโลกธรรม. โลกธรรม ๘ คือ ได้ลาภ - เสื่อมลาภ ได้ยศ - เสื่อมยศ ได้ฉันทา - ได้สรรเสริญ ได้สุข - ได้ทุกข์ เรียกว่าโลกธรรม มีอยู่ ๘ อย่าง เป็นที่รู้จักกันดี. เราสามารถที่จะวางเฉย ไม่ว่า โลกธรรมชนิดไหนมาถึงเข้า. โลกธรรมชนิดที่ทำให้จิตใจเป็นบ้า ก็เฉยได้, โลกธรรมชนิดที่ทำให้เศร้าโศกต้องร้องไห้ เราก็เฉยได้; นี้เรียกว่าเฉยได้ต่อโลกธรรม เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า มีสุขภาพอนามัยทางจิตเข้มแข็งอย่างยิ่ง. เขามีอนามัยทางจิตที่เข้มแข็งอย่างยิ่ง จึงเฉยได้ต่อโลกธรรม.

ข้อต่อไป รู้คิด รู้พูด รู้ทำ โดยนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน แวบหนึ่งก็ ยังดี; จะคิด จะพูด จะทำอะไรลงไป ให้มีขณะที่หยุดนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อนเสมอ แม้แต่แวบหนึ่งก็ยังดี. เราจะคิดดี พูดดี ทำดี กว่าที่เราจะไม่นึกถึงพระพุทธเจ้า ก่อน. โบราณเขาว่า “ทำอะไรตั้งนะโมก่อน” นั้นนะ; เด็กสมัยนี้ไม่รู้ความหมาย ว่า ตั้งนะโมก่อนทำไม ? เด็กที่ประพฤติปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี จะ

ทำอะไรสักนิดก็ต้องตั้งนะโมก่อน; ว่านะโมจบ กว่าจะจบนี้ก็นึกถึงพระพุทธเจ้า ได้พอสมควร, แล้วก็ตัดสินใจว่า ที่จะคิด จะพูด จะทำนี่มันเป็นอย่างไร ? มันถูกต้องหรือไม่ ? มันจะยังคิดได้พอสมควร มันก็เป็นเรื่องถูกมากกว่าเป็นเรื่องผิด.

จะทำอะไรให้นึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน แม้แวบหนึ่งก็ยังดี. ถ้าเวลามันไม่พอ นึกถึงแวบหนึ่งก็ยังดี มัน พอที่จะทำให้เกิดตัดสินใจต้อง ยับยั้งถูกต้อง วางแผนการถูกต้อง อะไรถูกต้อง ไม่ทำไปอย่างสะเพร่า ใจเขลา ตะพึดตะพือ ไม่นึกไม่คิดอะไรเสียเลย; นี่ถ้าทำอะไร นึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน แวบหนึ่งก็ยังดี.

ข้อต่อไป **บ้านเราไม่มีผี มีแต่มนุษย์**, ในบ้านเราอย่าให้มีผี ให้มีแต่มนุษย์. ผีชนิดไหนก็ตามเถอะ มีหลายชนิด บ้านเราอย่ามีผี, บนบ้านบนเรือนของเราอย่ามีผี มีแต่มนุษย์. พวกที่เชื่อเรื่องผีเรือนผีอะไร ก็เปลี่ยนให้เป็นเทวดาเสียเถอะ อย่าให้เป็นผี ผีมันน่าเกลียด ผีอย่ามีกันเลย. **บ้านเรือนของเราอย่ามีผี มีแต่มนุษย์หรือเทวดา**; ถ้ายังชอบผีเรือนผีอะไรอยู่, ที่เขาเรียกว่าผี ๆ อยู่ ก็อย่าเรียกผี เรียกเทวดาเสียดีกว่า บ้านเรือนของเราก็จะน่าอยู่แหละ.

ถ้าบ้านเรือนของเราเต็มไปด้วยผี มันยิ่งกว่าเต็มไปด้วยเชื้อโรคเสียอีก. บ้านเรือนที่เต็มไปด้วยเชื้อโรค, เชื้อวัณโรค เชื้ออะไรก็ตาม นี่มันไม่ไหว. ถ้าเต็มไปด้วยผีมันยิ่งไปกว่านั้นอีก; ไปทำเสียใหม่ ให้เรามีความนึกคิดถูกต้อง แน่ใจไม่หวาดเสียว ไม่หวาดกลัว ไม่ต้องมีที่พึ่งอย่างใจเขลา; เรียกว่าบ้านเราไม่มีผี มีแต่มนุษย์ มีจิตใจสูง มีสติปัญญา. **บ้านเราไม่มีผี มีแต่มนุษย์**.

ข้อต่อไป เรามีพระพุทธที่เก็บไว้ในหัวใจทุกขณะจิต, เรามีพระพุทธที่เราเก็บไว้ในหัวใจของเราทุกขณะจิต. เขาเอาพระพุทธไว้ที่วัด อย่างดีก็แขวนไว้ที่คอก ยกแก้วเหล้าข้ามหัวอยู่ทุกวันทุกเวลา มีพระพุทธแขวนอยู่ที่คอก. เราไม่เอาอย่างนั้น พระพุทธของเราอยู่ในจิตของเรา เก็บไว้ในตัวเอง. หมายความว่า หัวใจเรามีพระพุทธ ในเลือดในเนื้อ ในชีวิต ในร่างกาย ในวาจา ในใจของเรา มีพระพุทธคุ้มครองอยู่ เป็นตัวเราเลย. เดียวนี้เรามีพระพุทธกันแต่ปาก ฝากคนอื่นไว้ก็มี เก็บไว้ที่วัดก็มี; มันไม่เข้าไปในจิตใจของเราได้แล้วมันไม่มีประโยชน์หรอก.

พระพุทธคือปัญญาที่รู้ว่า จะดับทุกข์กันอย่างไร ? มีความถูกต้องอยู่เสมอ จนความทุกข์เกิดไม่ได้; นั่นแหละคือพระพุทธ. ต้องมีอยู่ในตัว ในเนื้อในตัว ไม่อยู่นอกตัว; มีพระพุทธที่เก็บไว้ในตัวเองทุกขณะจิต.

ข้อต่อไป มีชีวิตชนิดที่ไม่ต้องละอายแมวอีกต่อไป. ข้อนี้สำคัญมาก ใครมีชีวิตชนิดที่ไม่ต้องละอายแมวอีกต่อไป คนนั้นมีสุขภาพอนามัยดีที่สุด. คนนอนไม่หลับ คนปวดหัว คนเป็นโรคประสาท คนเป็นโรคจิต มีชีวิตที่น่าละอายแมว, แสดงว่ามันไม่มีสุขภาพอนามัยดีที่ตรงไหน.

เดี๋ยวนี้ เรามีชีวิตถูกต้อง ไม่น่าละอายแมว ไม่ต้องละอายแมว. เรานอนหลับสนิท เราไม่ต้องปวดหัว เราไม่ต้องสะดุ้ง ไม่ต้องเป็นโรคประสาทหวาดเสียว ไม่ต้องเป็นโรคจิต; เพราะเรามีชีวิตที่ไม่ต้องละอายแมวอีกต่อไป.

ข้อต่อไป ใครเห็นแล้วพลอยชื่นใจและขอกระทำตาม. นี่ข้อสุดท้ายแล้ว ใครเห็นสุขภาพอนามัยของเราแล้ว เขาพลอยชื่นใจ และสมัครกระทำตาม,

ขอทำตามอย่างเราด้วยนี้. นี่ข้อสุดท้าย ขอให้มีชีวิตเป็นอยู่ ชนิดที่ใครเห็นเข้าแล้ว
อยากจะทำอย่างทำตาม. นี่สุขภาพทางจิต ทางวิญญาณถึงที่สุดในข้อนี้.

ทบทวนอีกทีว่า : **หมดปัญหาเรื่องโลกนี้ โลกอื่น และเหนือโลก; ไม่ตก
อบายทั้ง ๔ ได้สวรรค์นิพพานที่นี่; ไม่กระหืดกระหอบเกี่ยวกับเวลา; ไม่หวาดผวา
เกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลก; ไม่เศร้าโศกกับเรื่องเช่นนั้นนั่นเองของธรรมชาติในทุกกรณี;
ไม่อวดดีให้เปลืองดี และเหน็ดเหนื่อย; ไม่ขอมเมื่อยให้ใครนวด; ถ้ากายปวด ใจต้อง
ไม่ปวด เพราะว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง; ไม่มัวโงงเงงดูฉายแต่ภายนอก เปลือกนอก;
สมัครอยู่ในคอกของศีลธรรมดีกว่าในคอกของจำเลย; สามารถวางเฉยต่อโลกธรรม;
รู้ คิด พูด ทำ โดยนึกถึงพระพุทธองค์ก่อน แวบหนึ่งก็ยังดี; บ้านเราไม่มีผี มีแต่มนุษย์;
มีองค์พระพุทธที่เก็บไว้ในจิต; มีชีวิตที่ไม่ต้องละอายแมวมอีกต่อไป; ให้ใครได้เห็น
แล้วพลอยชื่นใจ แล้วสมัครจะทำตาม.**

นี่เป็นตัวอย่างแต่ละอย่าง ๆ ยกมาให้ดู มันจะมีกว่านี้อีกมาก มันไม่
จำเป็น เท่านั้นมันก็เกินพอแล้ว; ปัจจัยเหล่านี้ เป็นปัจจัยแห่งสุขภาพอนามัยทางจิต
อย่างสูงสุด. ผู้ใดมีปัจจัยสุขภาพอนามัยอย่างนี้แล้ว ก็ไม่เป็นโรคทางกาย ทางจิต
ทางวิญญาณ; เป็นผู้ที่ไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง : ไม่มีโรคทั้งสามประการนั้น.

ดูให้ดีจะเห็นว่า เรา รู้จักจัด รู้จักทำให้ถูกต้องเกี่ยวกับปัจจัยแห่งมนุษย-
ภาพ คือความเป็นมนุษย์ต้องการเหตุปัจจัยอย่างไร เราทำได้ครบถ้วน, ความเป็น
มนุษย์ของเราก็บริสุทธิ์ ก็ถูกต้อง ก็ผ่องใส ก็ชุ่มชื้น ก็สงบเย็น; นี้เรียกว่า เป็น
มนุษย์กันจริง ๆ สำเร็จได้เพราะสัมมาทิฐิ. ธรรมะเรียกว่าสัมมาทิฐิ คือ

ความถูกต้องทางปัญญา, ทำให้เกิดความถูกต้องทางจิต, แล้วทำให้เกิดความถูกต้องทางกาย; ถูกต้องทั้งสามอย่างแล้ว มันก็ไม่เหลืออะไรไว้สำหรับให้ทำผิด.

พุทธบริษัทเรา ถ้าจะไม่เสียที่ที่เป็นพุทธบริษัท ควรจะทำได้แบบนี้. นี่เป็นที่น่าละอาย ถ้าว่าพุทธบริษัทจะล้าหลังกว่าบริษัทแห่งลัทธิอื่น, หรือไม่รู้จักรด้วยเข้าไปว่า เรามีเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ ที่สำคัญกว่าเรื่องทางกาย. ธรรมะเป็นอาหารของจิตใจ ต้องเอามากินมาใช้ มาบริโภค จึงจะรอดชีวิตอยู่ได้. ถ้ามันกินแต่ข้าวปลาอาหาร มันก็ตาย ตายที่ตรงนั้นแหละ คือมันตายจากมนุษย์; ไม่มีความเป็นมนุษย์แล้วก็เรียกว่าตาย. อย่าเห็นแก่ปากแก่ท้องนัก มันจะตายเร็วเกินไป. ให้เห็นแก่พระธรรม ให้ถูกต้องทางจิต ทางวิญญาณแล้ว มันก็ไม่รู้จักตาย, ถึงขนาดที่ว่า ตายไม่เป็น ไม่รู้จักตาย ถอนตัวตนเสียได้ ไม่รู้จักเกิด แก่ เจ็บ ตาย โนน; มันก็คิดถึงขนาดนั้น.

เป็นอันว่า ในวันนี้เอาตมาได้กล่าวถึง ปัจจัยในทางจิต เป็นปัจจัยที่ ๓ ต่อท้ายจากปัจจัยทั้ง ๖ ที่ได้พูดมาแล้ว; แล้วทั้งหมดนี้ให้เอาไปต่อท้ายปัจจัยทางกาย คือเรื่องอาหาร เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย เรื่องยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ, นั้นปัจจัยทางกายมีอยู่ ๔ อย่าง เป็นความรอดแต่ทางร่างกาย; ถ้าเอาปัจจัยทางจิตมาต่อเข้าอีกด้วย ก็จะเป็นความรอดในทางจิต; แล้วยังมีเหลืออยู่ที่จะพูดต่อไปอีก จนกว่าจะหมดการบรรยายภาคนี้ ภาคมาฆบูชา.

วันนี้เอาตมาได้กล่าวข้อความ เรื่องปัจจัยมาพอสมควรแก่เวลาแล้ว. ขอวิงวอนให้ท่านทั้งหลาย ได้นำไปคิดไปนึก ไปพิจารณาดู. ถ้าเห็นด้วยว่ามันถูกต้อง ก็ขอให้ช่วยกันประพฤติปฏิบัติ; ไม่เห็นด้วยก็ไม่ต้องทำอะไร. ถ้าเห็นด้วย ก็ขอให้

ไปประพุดิกระทำ ให้สำเร็จประโยชน์ ให้มีสุขภาพอนามัยทางจิต; แล้วชีวิตนี้ จะสดชื่นแจ่มใส ไม่เสียที่ที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายจะได้สวดบทพระธรรมเป็นกำลังใจให้เกิดการปฏิบัติธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไปต่อไป.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๘ -

๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

ความมีอาหารใจหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาค มาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๘ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อย เฉพาะในวันนี้ว่า **ความมีอาหารใจหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ.**

ท่านที่ยังไม่เคยฟัง เพิ่งมาฟังเป็นครั้งแรก อาจจะสงสัย หรืองง ๆ อยู่ว่าเรื่องอะไร? ขอบอกกล่าวให้ทราบว่า การบรรยายชุดมาฆบูชาตลอดทั้งภาคนี้จะบรรยายเรื่อง ปัญหาของความเป็นมนุษย์ส่วนที่เกี่ยวกับปัจจัย. มนุษย์แบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน หรือว่า มนุษย์ประกอบอยู่ด้วยส่วน ๒ ส่วน, คือ ส่วนร่างกาย

และ ส่วนจิต. ส่วนร่างกาย ก็ต้องการปัจจัย ไปตามเรื่องของร่างกาย; ส่วนจิต ก็ต้องการปัจจัยไปตามเรื่องของจิต. ถ้าไม่ได้ปัจจัยอย่างถูกต้อง ครบถ้วนทั้ง ๒ เรื่อง, ความเป็นมนุษย์ก็ไม่สมบูรณ์ จะมีสมรรถภาพน้อย, หรือว่าจะไม่มีเลย, หรือจะประกอบอยู่ด้วยความยากลำบากต่าง ๆ นานา; จึงต้องจัดให้ได้รับปัจจัย เครื่องบำรุงครบถ้วนถูกต้องทั้ง ๒ ฝ่าย.

สำหรับฝ่ายร่างกายนั้น ต้องการปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัยใช้สอย และเครื่องบำบัดโรค เป็น ๔ อย่าง; นี้ไม่ได้พูด เพราะเป็นเรื่องทางร่างกาย. แต่จะพูดเรื่องทางฝ่ายจิต ซึ่งไม่ได้ต้องการอาหารชนิดนั้น; มันเป็นส่วนจิต มันต้องการอาหารตามแบบของจิต, ต้องการปัจจัยอย่างอื่น, เราจึงบรรยายกันเฉพาะปัจจัยทางฝ่ายจิต.

ที่นี้ ได้บรรยายต่อ ๆ กัน เมื่อทางฝ่ายร่างกายมี ๔ ปัจจัย; ฝ่ายจิตก็จะเรียกว่า ปัจจัยที่ ๕ ปัจจัยที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ฯลฯ ต่อไป. ถ้าฟังแล้วมันยุ่งก็เปลี่ยนเสียใหม่ก็ได้ เป็นปัจจัยทางฝ่ายจิตอย่างที่ว่า ๑ ที่ ๒ ที่ ๓... ต่อไปอีกก็ได้; หรือจะเรียกเอามารวมกันให้หมดว่า บรรดาปัจจัยฝ่ายจิตทั้งหลายก็เรียกว่า ปัจจัยที่ ๕ ไปทั้งหมดก็ได้, แต่ก็จะต้องพูดว่าปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๑, ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๒, ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๓... : ถ้าจะพูดกันอย่างนี้แล้ว ในวันนี้เป็น ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๘. เราได้บรรยายมา ๗ ครั้งแล้ว, ล้วนแต่เป็นปัจจัยฝ่ายจิตใจ ปัจจัยแก่จิตใจ :-

ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๑ นั้น ก็คือ สิ่งประเล้าประโลมใจที่ประกอบไปด้วย

ธรรมะ,

ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๒ คือ ความแน่ใจในสิ่งที่ตนถือเอาเป็นที่พึง,
ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๓ ก็คือ ความรู้สึกแห่งมิตรภาพที่แวดล้อมอยู่,
ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๔ คือ ความเป็นอยู่อย่างถูกต้องโดยไตรทวาร,
ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๕ คือ ความรู้ที่เพียงพอเท่าที่ควรจะรู้,
ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๖ นั่นคือ ความมีผู้นำในทางวิญญาน,
ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๗ นั่นก็คือ ความมีสุขภาพอนามัยทางจิตอย่างเพียงพอ,
ส่วน ปัจจัยที่ ๕ อย่างที่ ๘ ในวันนี้ ก็คือ ความมีอาหารใจหล่อเลี้ยง
อย่างเพียงพอ.

นี้ฝ่ายจิตต้องการปัจจัยหล่อเลี้ยงอย่างนี้; ในวันนี้เราก็มาถึงปัจจัยที่ ๘
สำหรับหล่อเลี้ยงจิต มีหัวข้อว่า ความมีอาหารใจหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ.

มนุษย์ต้องมีปัจจัยทั้ง ๒ ฝ่าย จึงหมดปัญหา

สำหรับอาหารใจในที่นี่ระบุไปยังสิ่งที่เราเรียกกันว่าบุญ; เพราะฉะนั้น
ถ้าจะพูดอีกอย่างหนึ่ง ก็จะพูดว่า ความมีบุญหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ. แล้วก็จะ
พูดต่อไปอีกจนกว่าจะหมดภาคนี้ ด้วยเรื่องปัจจัยทางฝ่ายจิต; เรื่องทั้งหมดนี้จึงได้
ชื่อว่า ปัญหาแห่งมนุษยภาพ ที่เกี่ยวกับปัจจัย.

มนุษย์เรามีปัญหาหลายอย่าง แต่ถ้าปัญหาที่เกี่ยวกับปัจจัยแล้ว มันก็มี
อยู่อย่างนี้ คือทางฝ่ายร่างกาย ถือกันว่ามีอยู่ ๔ อย่าง; ทางฝ่ายจิตนั้นไม่ได้พูด
กันไว้อย่างแน่นอน อาตมาก็เลือกเอามาพูด ตามที่เห็นว่าควรจะต้องเอามาพูด ถัก

เท่าไร, หรืออย่างไร. ในวันนี้ก็จะพูดถึงปัจจัยที่ ๘ ซึ่งเป็นปัจจัยสำหรับบำรุงในฝ่ายจิตใจ. ฝ่ายจิตใจต้องการอาหาร – อาหารประเภทจิตใจ, ฝ่ายร่างกายก็ต้องการอาหารฝ่ายร่างกาย ประเภทร่างกาย. เมื่อได้ถูกต้องทั้ง ๒ ฝ่าย จึงจะมีความเป็นมนุษย์ที่หมดปัญหา; ตลอดเวลาที่ยังไม่ได้ครบถ้วน ก็เรียกว่ายังเป็นปัญหา คือความเป็นมนุษย์นั้นไม่สมบูรณ์ ไม่เป็นที่น่าพอใจเลย.

บททวนที่แล้วมานิดหน่อยก็ว่า ส่วนร่างกายนั้นแตกต่างจากส่วนจิตใจ. ส่วนร่างกาย มันเป็นโครงสร้างภายนอก เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งจิตใจ คຸ້ມครองให้เรื่องทางฝ่ายจิตใจได้เป็นไปโดยสะดวก หรือปลอดภัย; นี้ส่วนโครงสร้างภายนอกเป็นอย่างไร; ตลอดถึงเป็นส่วนที่จะเคลื่อนไหวในทางฝ่ายร่างกาย.

เรื่องจิต และวิญญาณ รวมกันเรียกว่าฝ่ายจิต

ที่นี้ ส่วนจิต หรือทางด้านฝ่ายจิตนั้น จะต้องแยกออกเป็น ๒ อย่าง : คือ ฝ่ายจิต และ ฝ่ายวิญญาณ. ฝ่ายจิต คือ เรื่องจิตนึก, สมรรถภาพแห่งการคิด การนึก เป็นเรื่องของจิต; ส่วน วิญญาณนั้น เป็นเรื่อง ความรู้ และ สติปัญญา. ฝ่ายจิต เล็งถึงส่วนที่มันจะเป็นตัวคิดนึก ยืนโรงอยู่สำหรับคิดนึก; ส่วนสติปัญญานั้นเป็นอีกส่วนหนึ่ง แม้จะอาศัยจิตอยู่ เราก็ไม่ได้เรียกว่าเป็นจิต เรียกกันไปทีก่อนว่า เป็นเรื่องทางวิญญาณ. เรื่องทางวิญญาณจึงเป็นสมบัติสูงสุดของมนุษย์เรา มีการรับหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของชีวิต.

เรื่องจิตกับเรื่องวิญญาณ นี้เอามาเรียกรวมกันเสียว่าเรื่องฝ่ายใจ; เราเลยได้เรื่อง ๒ เรื่อง คือเรื่อง ฝ่ายกาย และเรื่อง ฝ่ายใจ, เรียกเป็นบาลี น้อยก็

เรียกว่า **เรื่องรูปเรื่องนาม**. **กายกับใจ** หรือ **รูป กับ นาม** นี้ **ต้องไปด้วยกัน**; พอแยกออกจากกัน ก็เป็นอันว่าล้มเหลวหมด 'ไม่อาจจะตั้งอยู่ได้, 'ไม่อาจจะเป็นไปได้, 'ไม่อาจจะทำหน้าที่ใด ๆ ได้.

ขอให้มองเห็นตามที่เป็นจริง ในความรู้สึกของตนแต่ละคน ๆ : **กายกับใจต้องอาศัยกัน** จนไม่อาจจะแยกเป็น ๒ สิ่ง คือมันจะต้องรวมเป็นสิ่งเดียวกัน. แม้โดยนิตินัยคือทางคำพูด เราอาจจะแยกพูดเป็น ๒ สิ่ง คือกาย สิ่งหนึ่ง, กับใจ สิ่งหนึ่ง; แต่โดยพฤตินัยตามธรรมชาติที่แท้จริงนั้น มันไม่อาจจะแยกกันได้. พอแยกออกจากกัน มันก็หมดความหมายทั้ง ๒ อย่าง คือไม่มีสมรรถภาพใด ๆ เลย; จึงควรเรียกรวมกันว่า **กายใจ** หรือ **รูปนาม** : มันเป็นเรื่องเดียวกัน มีชื่อเรียกอย่างนั้น หรือว่ามันต้องแฝดกันอยู่เสมอไป.

คำอธิบายแต่โบราณ เขาก็อธิบายไว้โดยอุปมา; แม้คนในปัจจุบันนี้ ก็ควรจะได้อินได้ฟัง. อุปมานั้นว่า : คนคนหนึ่งเป็นง่อยเดินไม่ได้ แต่สติปัญญาดี มันสมองดี นั่งอยู่ริมทาง. ทีนี้คนอีกคนหนึ่งตาบอด; แต่ร่างกายใหญ่โตแข็งแรง ตาบอด เดินชมชานมาตามทางเพราะตาบอด. ไปสะดุดเอาคนง่อยตาดิ ก็เลยไต่ถามกันว่าอะไรเป็นอะไร, อะไรเป็นอย่างไร. ในที่สุดก็เข้าใจซึ่งกันและกันว่า เรา ๒ คนนี้ต้องรวมกัน. ชายคนตาบอด รูปร่างแข็งแรงใหญ่โต ก็ยอมให้ชายร่างแคะแต่ตาดินั้นขึ้นชื่ออยู่บนบ่า รวมเป็นคนเดียวกัน แล้วก็ไปด้วยกัน; มันก็เลยไปได้, ไปไหนไปได้; เพราะมันรวมกัน คนง่อยตาดิขึ้นขี่บ่าคนตาบอดที่แข็งแรง ก็เลยไปได้, ทำอะไรก็ได้, หาอาหารกินก็ได้ ได้เต็มที.

อุปมานี้ใช้กับร่างกายและใจ. ใจเหมือนกับคนง่อยตาดี, ร่างกายเหมือนกับคนแข็งแรงแต่ตาบอด อาศัยกันแล้วก็ไปด้วยกัน; ทำหน้าที่กันคนละอย่างแล้วก็รวมกันเป็นของคนคนเดียวกัน. นี่เป็นเรื่องของคำว่า กายกับใจ; เราต้องรู้จักมันในลักษณะอย่างนี้ แล้วก็พยายามทำให้สำเร็จประโยชน์.

กายกับจิตต้องการอาหารต่างกัน

เมื่อรู้เรื่องกายและเรื่องใจ พอสมควรแล้ว ก็จะมาดูส่วนที่เรียกว่า อาหาร : อาหารกายเป็นอย่างไร ? อาหารใจเป็นอย่างไร ?

กายเป็นวัตถุ กินอาหารอย่างวัตถุ และต้องการบริหารร่างกายในฐานะที่เป็นวัตถุ; ส่วน จิตนั้นเป็นนามธรรม ต้องการอาหารอย่างนามธรรม, ต้องการบริหารตามแบบของนามธรรม, ต้องการกายที่ดีเป็นเครื่องรองรับ.

ที่นี้ เรื่อง วิญญาณ คือ สติปัญญา ก็ต้องการอาหาร คือความเจนจัดในทางวิญญาณ ซึ่งเขาเรียกในเรื่องทางฝ่ายจิตนี้ว่า *spiritual experience* คือความเจนจัดในทางฝ่ายวิญญาณ ที่หาได้ทุกวัน ๆ ทุกวัน, ได้ผ่านสิ่งใดไป ก็มีความรู้ความเจนจัดในสิ่งนั้น. ต้องการสิ่งนี้และมากเข้า ๆ เพื่อเป็นอาหารของวิญญาณ.

สรุปความว่า กายก็กินข้าวปลาอาหาร เป็นอาหาร, จิตก็ต้องการการบริหารจิตที่ถูกต้อง เป็นอาหาร, วิญญาณก็ต้องการความเจนจัด ในเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณในชีวิตประจำวัน เป็นอาหาร. มันได้อาหารกันอย่างถูกต้องทั้ง ๓ ฝ่ายอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าเพียงพอเกี่ยวกับอาหาร.

เราอยากจะทำให้มนุษย์ให้ความ เป็นมนุษย์หมดปัญหา จึงต้องรู้จักจัด
ปัจจัยให้แก่นั่น. แต่เราจะมุ่งเรื่องฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณเป็นส่วนสำคัญ; เพราะว่า
 มันเป็นที่ละเอียดประณีต แล้วมีความหมายลึกซึ้ง. เหมือนอย่างว่า คนตาดีเป็น
 ง่อย ซื่ออยู่บนหลังคนตาบอดแข็งแรงนั้นนะ; คนตาดีมันคอยสั่งให้คนตาบอด
 กระทำทุกอย่าง. ถ้าคนตาดีทำอะไรผิดพลาด มันก็พลาดไปหมด, คนตาบอดก็
 พอลอยรับความผิดพลาดนั้นไปด้วย. **นี่ ถ้าจิตมันทำผิดไปแล้ว ร่างกายก็พลอย
 ได้รับความเสียหายด้วย;** เราจะต้องให้ความถูกต้องแก่ฝ่ายจิตใจ หรือฝ่าย
 วิญญาณนั้น เป็นส่วนสำคัญ.

คนไม่สนใจเรื่องจิต – วิญญาณ หลงแต่กาย

เดี๋ยวนี้คนในโลกเขาไม่เห็นว่ เรื่องฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณนั้นเป็นเรื่อง
 สำคัญ; ไปสนใจกันแต่เรื่องทางกาย เป็นสุขสนุกสนานกันแต่เรื่องทางกาย; ฝ่าย
 จิตมันจึงทรมาน. **ดังนั้น ในโลกนี้มันเต็มไปด้วยปัญหาของคนจิตทรมาน.** คนจิต
 ทรมานนี้ไม่ใช่มนุษย์ ไม่อยากเรียกว่ามนุษย์ เลยไม่มีโอกาสพูดว่ามนุษย์จิตทรมาน.
 ถ้าเป็นมนุษย์จริงจิตมันทรมานไม่ได้ จิตมันสูงเสียดเรื่อย.

ที่นี้มันไม่เป็นมนุษย์ มันเป็นแต่คน **ก็มีโอกาสที่จะเป็นคนมีจิตทรมาน**
คือถูกหลอกหลอนอยู่ด้วยอารมณ์ของกิเลส, กำลังมีอยู่อย่างหนาแน่นทั่วไปในบัดนี้;
 แม้แต่เพียงป้ายโฆษณาตามข้างถนน เพื่อสิ่งเหล่านี้ ก็พอที่จะทำให้เด็ก ๆ ของเรา
 มีจิตทรมานหมดไปทั้งบ้านทั้งเมือง. ลูกเด็ก ๆ ของเรามีจิตทรมาน ไปทั้งบ้านทั้งเมือง
 เพราะป้ายโฆษณาแบบนี้; **ไม่ต้องไปดู ไปฟัง ไปเล่น ถึงโรงที่แสดงคอก** เพียงแต่
 เห็นป้ายโฆษณาข้างถนนก็จิตทรมานพอแล้ว; จนทุกคนนี้สนใจแต่เรื่องเนื้อหนัง.

จะพูดทางภาษาศาสตร์ เขาเรียกว่า เรื่องเนื้อหนัง, พูดตรงกว่านั้น ก็เรียกว่า เรื่องกามารมณ์, พูดตรงกว่านั้นอีก ก็เรียกว่า เรื่องทางเพศ. เรื่องทางเพศนี้เป็นเรื่องฝ่ายเนื้อหนัง เป็นเรื่องฝ่ายร่างกาย มันขึ้นอยู่กับร่างกาย.

อยากจะแยกกันให้เป็นที่เข้าใจสักหน่อยว่า ถ้าเรื่องของ ความรักโดยบริสุทธิ์ เป็นเรื่องจิตใจ; ถ้าเป็น เรื่องของกามารมณ์ นั้นมัน เป็นเรื่องทางร่างกาย. ถ้าเป็นเรื่องของความรักบริสุทธิ์ อยากจะรวมเป็นอันเดียวกันโดยจิตใจ; ร่างกายไม่ต้องแต่ต้องกันเลยก็ได้ ถ้ามันเป็นเรื่องของความรักอันบริสุทธิ์. แต่ถ้าเป็นเรื่องของ กามารมณ์ แล้ว มันเป็นเรื่องของร่างกาย มัน ต้องมีการแต่ต้องทางร่างกาย อย่างเป็นข้ำเป็นหลัง. เรารู้จักแยก เรื่องจิตกับเรื่องกาย ออกจากกันให้ได้ว่า เรื่องเนื้อหนัง นั้น มันเป็นขาคีของธรรมชาติ ของฝ่ายความถูกต้อง เรียกว่าเป็นพญามาร; แต่ถ้าเป็น เรื่องความรักบริสุทธิ์ ไม่เกี่ยวกับเรื่องเนื้อหนังทางร่างกาย นี้มันก็ไม่ใช่กิเลส, มันก็ไม่ใช่พญามาร.

ขอให้รู้จักมันอย่างถูกต้อง และควบคุมมันให้ได้; เราจะให้อาหารในส่วนจิตส่วนวิญญาณ ให้เพียงพอ ให้ถูกต้อง ให้เป็นจิตที่สามารถควบคุมร่างกายได้. อย่าให้ร่างกาย หรือเรื่องทางฝ่ายกายนั้น ขึ้นมาเป็นใหญ่ ข่มขู่เรื่องทางจิตทางวิญญาณ. กายก็ต้องการอาหารอย่างกาย, จิตก็ต้องการอาหารอย่างใจ; เราก็ต้องหาเลี้ยงคนทั้ง ๒ คน : คนตาบอดแข็งแรงนั้น ก็ต้องกินอาหาร, คนง่อยตาดีที่ขี้อยู่บนหลัง ก็ต้องกินอาหาร. ดีแต่ว่ามันเป็นคน มันกินอาหารอย่างเดียวกัน; เดียวนี้ กายกับใจไม่ได้กินอาหารอย่างเดียวกัน ก็ต้องแยกกันให้อาหารอย่างถูกต้อง.

อาหารของใจคือบุญ

เมื่อร่างกาย กินอาหาร คือปัจจัย ๔; จิตใจจะต้องการอาหารอะไร ?
อาตมาพูดรวม ๆ เอาเสียเลยในวันนี้ว่า อาหารของใจนั้น เราเรียกว่า **บุญ**. **บุญที่แท้จริงเป็นอาหารของจิตใจ** ทำให้จิตใจสบาย สงบเย็น เจริญออกงาม ซึ่งก็จะได้ว่า
กันต่อไปโดยละเอียด. แต่รู้ไว้เสียก่อนว่า คำว่า **บุญ** เป็นที่แท้จริงก็มี, ที่ไม่จริง
คือปลอมก็มี. ถ้าเอาบุญปลอมมาให้มันกินเข้าไป จิตใจจะต้องเป็นโรคอย่างใด
อย่างหนึ่งแหละ เหมือนที่เราเข้าใจผิด ไปหลงไหลเอาเรื่องกามารมณ์มาเป็น
อาหารแก่จิตใจ.

คำว่า **ใจ** นี้ รวมทั้งเรื่อง **จิตล้วน ๆ** และเรื่อง **สติปัญญาของจิตที่เรียกว่าวิญญานนั้นด้วย** นี้เรียกว่า **ใจ**.

คำว่า **บุญ** นี้ เป็นอาหารหล่อเลี้ยงได้อย่างกว้างขวาง : หล่อเลี้ยง
ร่างกายก็ได้, ถ้ามีบุญร่างกายก็สบายดี; หล่อเลี้ยงจิตก็ได้, ถ้ามีบุญจิตก็ปรกติดี;
หล่อเลี้ยงวิญญานก็ได้, ถ้าบุญมันมี สติปัญญามันก็เจริญกว้างขวาง และรุ่งเรือง.
นี่บุญมันคืออย่างนี้ละ, ถ้าบุญแท้จริง : มันจะเป็นอาหารเลี้ยงกายก็ได้ เลี้ยงจิตก็ได้
เลี้ยงวิญญานก็ได้. แต่อาตมาแยกเอามาในวันนี้ ในฐานะเป็นอาหารของใจ.

คำว่า **บุญ** ได้ยินกันทั่วไป บางคนก็ชอบเอามาก ๆ เสียด้วย; แต่อาจจะ
ยังไม่รู้ว่า **บุญนั้นคืออะไรก็ได้**; เรามา รู้จักคำว่า **บุญ** กันเสียบ้าง พอสมควร.

คำว่า **บุญ** นั้น ถ้า เป็นชื่อของเหตุ นะ ก็คือ **การกระทำที่ทำให้เป็นบุญ**;
เช่นเราเรียกว่า ทำบุญ ทำบุญนี้, ทำสิ่งใดให้เกิดบุญ บุญนั้นก็คือการกระทำเช่น

นั่นเอง ในฐานะที่เป็นเหตุ. **บุญในฐานะที่เป็นเหตุ คือเครื่องกระทำ** ที่เรียกกันว่า**ทำบุญ**.

ถ้า **บุญเป็นชื่อของผล** นี้มันก็จะอีกอันหนึ่งแล้ว **ผลคือความสุข**. **บุญที่เป็นชื่อของผล คือความอิ่มใจ**, ทำให้จิตใจอิ่มเอม ฟู, ฟูขึ้นเลย กระทั่งเด็ดปลาน, กระทั่งพุ่งชานก็ได้. **บุญที่เป็นเครื่องอิ่มใจนี้, อันนี้ผิดพลาดได้ เป็นอันตรายได้.**

ที่นี้ **บุญ** อีกความหมายหนึ่ง **ว่าเป็นเครื่องชำระบาป**. นี้ไม่เกี่ยวกับสบายใจหรือฟูใจ หลอกให้ใจมันตื่นเต้นเพลิดเพลิน; แต่ว่าทำให้**ใจสะอาด**. **บุญเป็นเครื่องล้างบาป, ทำใจให้สะอาด**; ส่วนนี้ไม่มีทางจะผิดพลาดได้ คือไม่อาจจะเป็นอันตราย.

บุญที่ว่าเป็นความสุข ความฟูใจ สบายใจ อันนั้นมี ทางที่จะผิดพลาด, และเป็นอันตรายได้. ส่วน **บุญที่เป็นเครื่องชำระบาปนี้ ไม่มีทางที่จะเป็นอันตรายได้**; จึงเกิดมีบุญขึ้นมาเป็น ๒ ชนิด, ระวังให้ดี : บุญชนิดไหนจะสร้างปัญ ปัญ
ป ห
้า า
ขึ้นมา, บุญชนิดไหนจะไม่สร้างปัญหาเลย.

ถ้าเราจะพูดว่า **อันตรายจากบุญ** ก็หมายถึง**บุญชนิดที่มาได้**; **บุญชนิดที่มาได้** ก็ **คือบุญที่ทำให้ฟูใจ สบายใจ** นั่นแหละมาได้เหมือนกับกินของเมา. **บุญชนิดนี้เป็นอันตรายได้** เพราะว่ามันมีรสอร่อยสูง; ถ้าเรียกตามบาลีก็ว่ามี **อัสสาทะสูง** เสน่ห์ความอร่อยดึงดูดใจมันสูง **บุญชนิดนี้จึงมาได้.**

เราระวังอย่าให้บุญเป็นไปในทำนองนี้; แต่ให้บุญเป็นไปในทำนองชำระบาปอยู่เสมอไป. ถ้าปล่อยไปตามสัญชาตญาณของสัตว์; สัตว์ก็ชอบบุญชนิดที่มาได้ เพราะมันเอร็ดอร่อย เป็นเสน่ห์ช่วยวนใจ. ส่วนบุญที่ล้างบาปนั้น ไม่มีใครชอบ จับมาอาบน้ำจืดโคลนนี้ ไม่ค่อยมีใครชอบ; แต่ถ้าจับมากินอาหารอร่อย ๆ นี้คนมันชอบ. ต้อง ระวังว่า บุญชนิดหนึ่งมาได้ และเป็นอันตราย; บุญชนิดหนึ่งไม่มีมา มาไม่ได้ ไม่มีอันตราย. เมื่อปล่อยไปตามสัญชาตญาณของสัตว์ คนทั้งหลายก็จะชอบบุญชนิดที่มาได้เสมอไป; ไม่ค่อยชอบบุญที่เป็นการล้างบาป. และมักจะมีเป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณโบราณ : บุญที่มาได้ นั่นนะ เขามักจะเอามาใช้เป็นเหยื่อล่อ, เอามาเป็นเครื่องมือจับคน เอามา; ก็สู้การทำบุญอีกนั้นแหละ. เอาของที่เอร็ดอร่อยช่วยวนใจของบุญ มาล่อคน, จับคนเข้ามาวัด เข้ามาทำบุญ หรือทำอะไรตามที่เขาต้องการ.

เดี๋ยวนี้ ในโลกนี้ก็มีการหลอกล่อกันอย่างนี้ : เอาอบายมุขมาล่อให้คนทำบุญ. มันเป็นบุญชนิดที่มาได้ มันก็หลอกล่อมาได้, ให้คนบริจาคเงินเท่าไร ๆ ก็ได้ ด้วยการล่อกันด้วยบุญชนิดที่มาได้.

ถ้าพูดตามตรง ๆ ก็ต้องพูดว่า มันไม่ใช่บุญดอก ถ้ามันมาได้ หรือเป็นอันตรายย้อนหลังได้แบบนี้ ก็ไม่ควรจะเรียกว่าบุญ; แต่เขาก็ได้เรียกว่าบุญ และได้เรียกกันมานานแล้ว. จึงขอเตือนแต่เพียงว่า ระวัง ๆ บุญชนิดที่มาได้. อย่าไปมาเข้าก็แล้วกัน; สนใจแต่เรื่องบุญที่จะชำระให้สะอาด : ชำระกายให้สะอาด, ชำระจิตให้สะอาด, ชำระวิญญาณให้สะอาด; แล้วอย่าให้ใครเอาบุญ มาเป็นเหยื่อเกี่ยวเบ็ดล่อเราไปตามความต้องการของเขา.

การบำเพ็ญบุญอันถูกต้อง นั้นคือชำระบาปได้

ที่นี้ก็มาดูกันถึงเรื่องการบำเพ็ญบุญ, คือบุญที่เป็นเหตุณะ; บุญในฐานะที่เป็นเหตุณะ คือการกระทำที่เรียกกันว่าทำบุญ. การบำเพ็ญบุญ มีรูปร่างเหมือนกันก็ได้ : บุญที่มาได้ กับบุญที่ไม่มานะ มันมีรูปร่างเหมือนกันก็ได้; แล้วมันก็ลำบากแก่คนที่ไม่มีความรู้เพียงพอ. คือบุญเพื่อให้อิมใจเป็นสุขใจ กับบุญที่ชำระบาป, นี้มันมีรูปร่างเหมือนกันได้. แล้วมันยังมีผลรวมกันก็ได้ : บุญอิมใจ มันก็อิมใจ; แม้บุญชำระบาปให้ใจสะอาด มันก็ยังอิมใจได้เหมือนกัน. เอาแต่ความอิมใจมาเป็นหลักนี้ ก็ยังไม่แน่นัก; จะต้องดูที่ว่า มันล้างบาปหรือไม่เสมอไป.

จะพูดกันถึงข้อที่ว่า มันมีรูปร่างเหมือนกัน แต่มันเป็นคนละชนิดก็ได้; เช่นการ ให้อทาน การ รักษาศีล การ เจริญภาวนา; แต่ละอย่างเหล่านี้ เรียกว่า บุญญกิริยาวัตถุ คือ ที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ.

ที่นี้ดูให้อทานเป็นเรื่องแรกว่า ให้อทานแล้วก็อิมใจ พอใจ ยินดีแก่ตัวเอง แล้วก็ไปสวรรค์, รู้สึกว่าเหมือนกับได้ไปสวรรค์ หรือเชื่อว่าได้ไปสวรรค์; อย่างนี้คือบุญที่ทำให้เกิดความสุขใจ มีความหมายไปในทางอิมใจ.

นี่ถ้าจะให้เป็นไป ในทางล้างบาป ก็ต้องไปดูที่ว่าการให้อทานนั้นมันชำระชะล้างกิเลส ที่เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัว. ความเห็นแก่ตัวนี้เรียกว่าบาป; ถ้าเราให้อทานอย่างถูกต้อง ทานนั้นก็ช่วยชำระชะล้างความเห็นแก่ตัวหรือความตระหนี่ เป็นต้น. การให้อทานนี้มันก็เป็นบุญที่ชำระบาป.

ถ้าเอาแต่ความพอใจ สบายใจ ความเชื่อว่าจะได้ไปอยู่ในสวรรค์วิมาน บุญอย่างนี้มันก็เป็นเรื่องอิมใจ, แล้วก็ **ไม่ล้างบาป** บางทีจะ**เพิ่มบาป** คือเพิ่มความยินดีพอใจ ในสวรรค์หรือในกามารมณ์ ให้มันมากขึ้น; อย่างนี้มันก็ไม่ล้างบาป เพราะมันเพิ่มราคะ โภคะ อะไรมากขึ้น, แต่ถ้าว่า **ทำบุญแล้ว ลดความเห็นแก่ตัว ลดความตระหนี่** อยู่ที่นี้ในโลกนี้ **ไม่ต้องไปสวรรค์**; มันก็ล้างบาป, มันก็เป็นบุญที่ไม่เป็นอันตราย หรือควรจะพอใจ.

ที่นี้ ก็มาดูที่การรักษาศีล. **รักษาศีลแล้วพอใจ อิมใจ** ยกมือไหว้ตัวเองได้ มันก็พอใจ สนุกสบายไปเลย มีปีติปราโมทย์เดือดพล่านไปเลย; นี่ก็เป็นบุญที่ทำให้เกิดความอิมใจ โดยอาศัยการรักษาศีล.

อีกความหมายหนึ่ง **ศีลนั้นจะล้างบาป**; รักษาศีลแล้วกำจัดโทษอะไรได้บ้าง : *เรื่องฆ่า เรื่องลัก เรื่องประพฤติดิพิดในกาม เรื่องโกหก เรื่องอะไรก็สุดแท้* ที่ว่า **รักษาศีลแล้วกำจัดได้**. บุญที่เกิดมาจากศีลนี้ ก็กำจัดบาปหรือล้างบาปได้ : ล้างกายให้สะอาด ล้างวาจาให้สะอาด; นี่ศีลนี้ก็ชำระบาป. แต่ถ้าเอากันเพียงว่าสบายใจ, หรือมากไปกว่านั้น รักษาศีลอวดคน อย่างนี้ก็ไม่ชำระบาป, มันก็ให้ได้แต่ความสบายใจ ในความหมายที่แรก.

ที่นี้ การเจริญภาวนา **ทำสมาธิภาวนา** มันก็ **ทำให้อิมใจได้**; เพราะเชื่อว่า **ได้ทำดี ได้ทำสิ่งที่ดี ได้ทำสิ่งที่สูงที่ประเสริฐ** มันก็อิมใจได้, หรือถ้าถึงกับว่าอิมใจนี้ไปพรหมโลก หรือเป็นพรหมโลก อยู่ในความอิมใจเพราะการทำสมาธิภาวนา นี้มันก็อิมใจ; **ถ้าหลงไหลในความเป็นเช่นนั้น มันก็ไม่ล้างบาป**. เราจะต้องดูให้ดีว่า แม้การเจริญภาวนา ถ้าทำเพื่ออวดคนก็ดี ถ้าทำเพื่อสบายใจ แปลก ๆ นี้ก็ดี,

หรือแม้ที่สุดแต่จะเข้าไปพรหมโลกก็ดี; มันยังไม่ล้างบาป ดอก, มันเป็นเรื่องอึดใจ เช่นเดียวกับเรื่องอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดความอึดใจ.

ทีนี้ เราเจริญภาวนา เพื่อทำจิตให้เป็นสมาธิ ก็ล้างนิเวศทั้ง ๕ ออกไป; สิ่งรบกวนจิตประจำวันคือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัจจกุกุจจะ วิจิกิจฉา ห้าอย่างนี้เรียกว่านิเวศ. ถ้าทำภาวนาประเภทสมถะ มันก็ล้างนิเวศออกไป; จิตมันก็สะอาด. ทีนี้ถ้าทำ เจริญภาวนา ในส่วนวิปัสสนาหรือปัญญา มันก็ กำจัดกิเลสออกไป กำจัดมูลเหตุของกิเลสออกไป กำจัดต้นตอของ กิเลส ทั้งหมด คืออวิชชาออกไป; อย่างนี้ก็ได้สติปัญญา ล้างทิฐิให้สะอาด.

ทิฐิ คือความคิดความเห็น ของเรานั้นแหละ มันสกปรกได้; มีเครื่องล้างให้สะอาดได้ ด้วยการเจริญภาวนา. เมื่อมีการเจริญภาวนาในอันดับสูง คือ ปัญญาหรือวิปัสสนา ทิฐิของเราก็สะอาด, ความเป็นมนุษย์ของเราก็สะอาด.

ขอบอกกล่าวแยกออกไปอีกนิดหนึ่งว่า คำว่า ทิฐิ นี้สำคัญมาก อาจจะได้ไม่ได้เคยสังเกตก็ได้. คนแต่ละคนหรือ ความเป็นมนุษย์ของคนแต่ละคน มัน ก็คือทิฐิของคนคนนั้น นั่นเอง. คนไหนมีทิฐิอย่างไร นั่นแหละคือความเป็นคนของคนคนนั้น; คนคนหนึ่ง ก็ขึ้นอยู่กับทิฐิของตัวเอง : จะโง่ จะฉลาด จะผิด จะถูก จะอะไรอย่างไร มันมีทิฐิอย่างไร ชีวิตของคนนั้นจะเป็นอย่างนั้น.

นี่ไปดูเสียให้เห็นเถิดว่า แต่ละคนนั้นเขามีทิฐิอย่างไรอย่างหนึ่งเสมอ; แล้วชีวิตของเขาทั้งหมดจะขึ้นอยู่กับทิฐิอันนั้นทั้งหมดทั้งสิ้น, ซึ่งมันเป็นความคิดความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจของเขา แล้วเขาก็ทำไปตามความคิด

ความเห็น ความเชื่อ ของเขา. ดังนั้น ปุคคลิภพหรือความเป็นบุคคลของเขา มันก็ขึ้นอยู่กับทิวฐิของคนนั้น โดยเฉพาะ; แล้วมันก็ไม่เหมือนกัน : บางคนเป็นสัมมาทิวฐิ, บางคนเป็นมิจฉาทิวฐิ, บางคนก็มีสัมมาทิวฐิน้อย, บางคนก็มีมิจฉาทิวฐิน้อย, แล้วมันยังแตกต่างกันตามแบบของทิวฐิ; จะพูดได้ตายตัวเลยว่า **ทิวฐินั้นแหละคือบุคคลนั้น.**

ดังนั้น เราต้องเอามาล้าง ล้างให้มันสะอาด โดยอาศัยสิ่งที่เรียกว่า ภาวนา. การกระทำทางจิตที่เรียกว่าภาวนา ในประเภทปัญญาภาวนา หรือวิปัสสนาภาวนา จะล้างทิวฐิของคนนั้น, ก็คือล้างคนคนนั้น เพราะว่าคนคนนั้นกับทิวฐิของเขานั้นมันคือสิ่งเดียวกัน. แล้วก็มีภาวนาเป็นเครื่องล้างทิวฐิของเขา หรือล้างตัวเขาให้สะอาด. บุญนี้สูงสุดเหลือประมาณ : **บุญคือการล้างทิวฐิหรือสติปัญญานี้ให้สะอาด.**

ถ้าเราพูดว่าสติปัญญา มันก็ต้องหมายความว่ามันสะอาดอยู่แล้ว; แต่ถ้าเราพูดว่าทิวฐินี้ มันยังเป็นกลาง ๆ อยู่. **ทิวฐิที่ถูกต้องมันจึงจะเป็นสติปัญญา.** ถ้าทิวฐิเฉย ๆ มันสกปรกได้ มีคัมภีร์ เป็นมิจฉาทิวฐิได้; แล้วก็มีแต่สิ่งที่จะแวกล้อมให้มิดมัว ให้เป็นมิจฉาทิวฐิ. คนเราจึงอยู่ด้วยทิวฐิที่มีคัมภีร์ ก็เอามาล้าง, ล้างด้วยสิ่งที่เรียกว่าบุญ บุญในอันดับสูง.

จะทบทวนอีกทีหนึ่งก็ได้ว่า ทาน ข้อแรก **บุญ คือการทำทานนี้** ก็ทำ **ให้อิ่มใจ** มีความหมายเป็นไปในทางสวรรค์ หรือสิ่งที่เป็นที่น่ารักน่ายินดี; อย่างนี้เรียกว่าบุญอิ่มใจ เกิดมาจากทาน. ทีนี้ถ้าว่า **ล้างความเห็นแก่ตัว ล้างความ**

ตระหนี่อะไรได้ออกไป, ใจมันก็มีบาปน้อยลง; เพราะว่ามันกวาดล้างบาปออกไปเสียบ้าง; การให้ทานก็ชำระบาป ตามแบบของการให้ทาน ชำระความตระหนี่.

ทีนี้ **รักษาศีล** อิ่มใจเหลือประมาณ ว่าได้รักษาศีล หลงไหลในศีล แล้วเชื่อว่าเป็นบันไดแห่งสวรรค์; นี่ศีลก็ ให้ได้รับความอิ่มใจ เป็นบุญชนิดที่ทำให้จิตใจมันฟู มันพองขึ้นมา. ทีนี้อีกทางหนึ่ง **ศีลล้างความหยาบ ความสกปรก** ทางกาย ทางวาจาออกไปเสีย; นี่ศีลมันล้างบาปอย่างนี้.

ทีนี้มาถึง **ภาวนา** ถ้าทำสมาธิภาวนาก็ **ล้างนิเวศน์ที่รบกวนอยู่** ตลอดวันนี้ออกไป. สิ่งที่รบกวนจิตใจเราตลอดวันนี้ คือ **นิเวศน์ทั้ง ๕** อยู่ในรูปของ **กามฉันทะ** บ้าง, **พยาบาท** – หงุดหงิด ไม่ชอบบ้าง, **ถีนมิทธะ** – หดหู่ละเหี่ยบ้าง, **อุทธัจจกุกกุกจะ** – ฟูง่านบ้าง. **วิจิกิจฉา** – ลังเล โทเล ไม่แน่ใจบ้าง; ใจนี้มันรบกวนอยู่ตลอดวัน. ถ้าทำภาวนาประเภทสมาธิได้ มันก็ล้างอันนี้ออกไป ได้ความสะอาดแห่งจิต. ทีนี้ถ้าทำ **ภาวนาสู่ขึ้นไป** คือ **วิปัสสนา** หรือ **ปัญญา** มันก็ล้างละเอียดลงไปลึกซึ้งลงไป, คือ **ล้างกิเลส โลกะ – โทสะ – โมหะ**, **ล้างมูลเหตุ** ของกิเลส คือ **อนุสัย** แห่ง **โลกะ – โทสะ – โมหะ**, แล้วก็ล้างอวิชชา ซึ่งเป็นต้นข้าวที่รวมแห่งกิเลสทั้งหลายออกไป; ใจมันก็ปราศจากกิเลส ปราศจากอวิชชา สะอาดถึงที่สุด กลายเป็นพระอรียเจ้าเข้าสู่ภาวะแห่งนิพพานเป็นต้นได้.

นี่ถ้าบุญมันได้ทำหน้าที่ของมันถึงที่สุด คือล้างบาป ก็ไปนิพพานได้เหมือนกัน. เราบำเพ็ญบุญโดยมากนี้ เพื่อสบายใจกันเสียโดยมาก; ไม่ได้บำเพ็ญบุญเพื่อล้างบาป. บาปมันก็หนาขึ้นได้ทั้งที่มันสบายใจ สนุกสนาน พอใจอยู่เสมอ; ยิ่งเมานุญด้วยแล้ว มันก็ยังสนุกสนาน แต่ว่าบาปอาจจะหนาอยู่ข้างกายได้ก็ได้

ระวังให้ดี ๆ. บุญมีความหมาย ๒ อย่างอย่างนี้ : บุญชนิดหนึ่งให้ฟูใจอึ้งใจ, บุญชนิดหนึ่ง ล้างบาป ล้างจิตให้สะอาด. พุคให้มันสั้นเข้ามา ก็บุญชนิดหนึ่งมันไปกระตุ้นใจ ให้สนุกสนาน สำเร็จสำราญ แต่ไม่สะอาด. บุญอีกประเภทหนึ่งมันล้าง จับเอาหัวใจมาฟอกให้สะอาดเลย มันก็ได้ผล คือใจสะอาด.

อาหารของใจควรเป็นบุญที่ชำระบาปได้

ลองคิดดูเถอะ บุญพวกไหนควรจะเป็นอาหารแห่งจิตใจ หรือความเป็นมนุษย์ของเรา ? บุญที่ทำให้ฟูใจอึ้งใจ เหมือนกับกินเหล้า กินของเมานั้น มันจะเป็นอาหารใจได้อย่างไร ? มันก็เป็นอาหารได้ตามแบบนั้นแหละ, คืออาหารตามแบบของคนเมา.

ที่นี้ บุญอีกชนิดหนึ่ง ล้างให้เกิดความสะอาดแก่จิตใจ มันทำให้จิตใจเจริญ ก็เรียกว่าอาหาร ในความหมายที่ทำให้เกิดผลดีขึ้นมา. นี่แหละ อาหารของใจที่จะเป็นอาหารถูกต้องแท้จริง ก็คือบุญ ชนิดที่ชำระบาป. ได้พุคมาแล้วตั้งแต่ต้นนะว่า บุญชนิดนี้เมาไม่ได้นะ; มันเมาไม่ได้, กินเข้าไปเท่าไรมันก็ไม่เมาดอก เพราะมันคอยชำระจิตอยู่เสมอ. บุญอีกชนิดหนึ่ง ไปกินมันเข้ามันจะเมา แล้วมันจะติดเป็นเสพติด แล้วมันจะเมามากขึ้น : เมาบุญจนไม่รู้อะไรจะทำกันอย่างไรแล้ว มันก็คงจะยุ่งแหละ, แล้วก็กำลังยุ่งอยู่ในโลกนี้ ในบ้านเมืองนี้อยู่แล้วด้วย ใ้อบุญชนิดที่เมาได้ : ทำให้ตกเป็นเหยื่อ ของคนอันธพาลได้.

นี่เรียกว่า บำเพ็ญบุญ ด้วยทาน ก็ดี ด้วยศีล ก็ดี ด้วยภavana ก็ดี ถ้าเป็นเพียงฉาบฉวย มันก็สบายใจเป็นสุข; เหมือนกับกินของเมาก็ได้. แต่ถ้าทำอย่างถูกต้องแล้ว จะชำระให้สะอาด : ชำระกายให้สะอาด, ชำระจิตให้สะอาด, ชำระวิญญาณจิตใจให้สะอาด ให้สติปัญญาสะอาด, รวมทั้งทำให้ร่างกายนี้ก็สะอาด. ถ้าเป็นอยู่อย่างถูกต้องอย่างนี้แล้ว แม้แต่ร่างกายนี้ก็สะอาด, จิตก็สะอาด, แล้ววิญญาณ คือทิวณฺฑิ ความคิดความเห็นก็ถูกต้องและสะอาด.

ขอให้ระวังการทำบุญให้ดี ๆ ให้มองเห็นชัดอยู่ว่ามันล้างบาป; อย่าเพียงแต่ว่าสบายใจ สบายใจ เอรีดอ่อยแก่ใจ. เรียกว่าคนเขายังเป็นทาสของความเอรีดอ่อยแก่อารมณ์ เขาก็ทำบุญเพื่อได้สิ่งนี้กันทั้งนั้นแหละ; ถ้าอย่างนี้ไม่สะอาด แล้วจะไม่เป็นอาหารแก่จิตใจด้วย, จะเป็นอาหารหลอก ๆ ให้ฟุ้งซ่านเท่านั้นเอง ไม่ใช่ความเจริญแห่งจิตใจที่แท้จริง. เราจะ ต้องระวัง ระวังให้ดีที่สุดให้มากที่สุด ที่จะทำสิ่งที่เรียกว่าบุญ, คือ ทำให้เป็นสิ่งที่ เป็นอาหาร หล่อเลี้ยงจิตหล่อเลี้ยงวิญญาณ ได้จริง ๆ.

ที่นี้อาจจะพูดถึงคำว่าล้างบาป อีกสักหน่อย เพราะได้เน้น เน้นมากแล้ว เรื่องทำบุญให้เป็นการล้างบาป, ถ้าทำบุญขอให้เป็นการล้างบาป; เพราะว่าแม้แต่ความล้างบาปนี้ ถ้าพูดรว ๆ เร็ว ๆ มันก็กำกวมเหมือนกัน : มันล้างบาปผิด ๆ ก็ได้, วิธีผิดก็ได้. อาตมาอุปมาให้ฟังเหมือนกับว่า เราอาบน้ำ หรือว่าล้างของสกปรกที่ร่างกาย ล้างเท้า ล้างมือ ล้างร่างกายส่วนไหนก็ตาม เรียกว่าอาบน้ำกันดีกว่า อาบน้ำเพื่อล้างชำระกาย. อาบน้ำด้วยน้ำโคลนก็ได้ เอน้ำโคลนมาอาบ ความสะอาดมันจะเกิดขึ้นเท่าไร ? เอน้ำหอมมาอาบก็ได้ มันสะอาดไหม, ตัวหอมฟุ้งแล้วมัน

สะอาดไหม ? ที่นี้ อาบด้วยน้ำใสสะอาดมีสบู่มีอะไรพอสมควร แล้วก็น้ำใสสะอาด น้ำมันสะอาดเท่าไร ?

อาบด้วยน้ำโคลน มันเลวเกินไป มันสะอาดแบบน้ำโคลน; บางทีก็จะดีกว่าไม่ล้าง, เช่นว่า เท้าติดโคลนมามาก ๆ นี่ เอน้ำโคลนมาล้าง มันก็พอจะล้างโคลนหนา ๆ ออกไปได้ ก็มีโคลนบาง ๆ ติดอยู่; นี้เรียกว่า **ทำบุญแบบอบน้ำโคลน**.

ที่นี้ **ทำบุญแบบอบน้ำหอม** คนนี้เขารวย เอน้ำหอมมาอาบ. อาบแล้วน้ำหอมมันยังติดอยู่ที่เนื้อที่ตัว. เครื่องหอมนั้นไม่ใช่ของสะอาดนัก; บางชนิดก็เป็นอุจจาระของสัตว์ชนิดหนึ่งนะ รู้ไว้ว่า เครื่องหอมบางชนิดเป็นอุจจาระของสัตว์ชนิดหนึ่ง เขาขายแพงด้วย. เอน้ำหอมมาอาบ ของหอมก็ติดอยู่ที่ตัว; ตัวนั้นมันจะสะอาดได้อย่างไร ? น้ำมันดีเกินไป. น้ำโคลนมันเลวเกินไป น้ำหอมมันดีเกินไป; ฉะนั้น เอน้ำกลาง ๆ สะอาดแท้ ๆ **น้ำใสสะอาด** จะมีเครื่องช่วยละลายไขมันบ้าง เช่น ผงซักฟอก เช่น สบู่อะไรบ้างก็ได้, แต่ต้องเป็นน้ำใสสะอาด แล้วล้างออกไปหมดเลย เนื้อตัวก็สะอาด.

มีทางที่จะเปรียบเทียบ ว่าอาบด้วยน้ำโคลน อาบด้วยน้ำหอม แล้วก็อาบด้วยน้ำใสสะอาด เสร็จแล้วมันสะอาดต่างกัน; อย่าทำบุญล้างบาปด้วยน้ำโคลน, อย่าทำบุญล้างบาปด้วยน้ำหอม มันดีเกินไป, ให้ทำบุญล้างบาปด้วยน้ำอันบริสุทธิ์ใสสะอาดเถอะ บุญนั้นจะล้างบาปได้จริง.

เดี๋ยวนี้เรายังทำบุญเหมือนกับทำด้วยน้ำโคลน; เสียเงินมาก, ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมาก, โง่เขลามาก, อบายมุขนานาประการ เอาเข้ามาประกอบกับการทำบุญ; มาหลอกกันให้ทำบุญด้วยอบายมุข, มีของมีนเมา มีการพนัน มีสิ่งทีเลวร้ายเป็นอบายมุขรวมอยู่ในนั้นด้วย เรียกว่า ทำบุญ. บวชลูกชายคนหนึ่ง ฆ่าควาย ๒ ตัว ฆ่าหมู ๓๐ ตัว ซื้อเหล้า ๑๐ หีบอย่างนี้. นี่ทำบุญบวชลูกชาย มันก็เป็นเรื่องอายน้ำโคลน แหละ, มันเป็นกิเลส เป็นของสกปรก.

ทีนี้ ว่าถ้า ทำบุญด้วยน้ำหอม มันก็เปลืองมากเหมือนกันแหละ เอาเท่าไรไม่ว่า เปลืองเท่าไรไม่ว่า : ทำให้สวดสวดงาม เอรีดอร้อย ฟุ่มเฟือย เกินพอดี. แม้จะไม่หยาบเหมือนกับน้ำโคลน ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต; แต่มันก็เปลืองมาก มันมีการลงทุนเพื่อสวดงาม เขียว ๆ แดง ๆ อะไรมาก ก็เรียกว่า เกินดี ดีเกิน, มันดีเกิน.

ทีนี้ อายน้ำสะอาดถ้าแท้จริง ก็สะอาดจริง, คือจิตใจมันสะอาด; นี้เรียกว่า ทำด้วยสัมมาทิฐิ, แล้วก็สร้างสัมมาทิฐิ, ให้เป็นอยู่ด้วยสัมมาทิฐิ. เมื่อสัมมาทิฐิไปอยู่ที่เนื้อที่ตัวแล้ว ก็หมดปัญหาแหละ : ปลอดภัยสะอาดอย่างยิ่ง.

ใช้บุญให้ถูกต้องเพื่อล้างมิจฉาทิฐิ

เมื่อตะก้อตามาบอกแล้วนะ เดี่ยวจะลืมเสียว่า คนคนหนึ่งแต่ละคนนั้นก็คือทิฐิของคนคนนั้นแหละ. ทิฐิของคนคนนั้นมีอย่างไร เท่าไร นั้นแหละมันคือตัวคนคนนั้น. เดี่ยวนี้เรา จะให้เป็นสัมมา เรียกว่า สัมมาทิฐิ – ทิฐิที่ชอบที่

ถูกต้อง; ทิฐีมันถูกต้องขึ้นมา คนนั้นก็เป็นคนถูกต้องขึ้นมา. จงสนใจสิ่งทีเรียกว่า ทิฐิ นั้นแหละคือตัวเรา.

มิจฉาทิฐิ ก็ทิฐิมิจฉา, ตัวคนนั้นก็มิจฉา เป็นคนพาล. ถ้าทิฐิเป็น สัมมา; คนนั้นก็เป็นสัมมา. เราเป็นสัมมาทิฐิ มีสัมมาทิฐิ คิดว่ามีมิจฉาทิฐิ; แต่คนเขาไม่สนใจ เขาปล่อยให้มีมิจฉาทิฐิครอบงำ แล้วก็ เสพติดในมิจฉาทิฐิ ติดยิ่งกว่าติดเฮโรอีน. คนที่เป็นมิจฉาทิฐินี้พูดกับเขายาก เขาไม่เชื่อเราหรอก, คนที่เขาเป็นมิจฉาทิฐิ เราพูดกับเขายาก. อาตมาเองเคยผจญมามากแล้ว พูดกับ คนมิจฉาทิฐิ นี้เขาไม่ยอมเชื่อเรา; ส่วนมากก็ไม่สำเร็จ เมื่อคนคนนั้นเป็นตัวแห่ง มิจฉาทิฐิ; เว้นไว้แต่เขาจะรู้จักทำบุญ ให้แท้จริงให้ถูกต้อง, ให้อบนํ้าสัมมาทิฐิ ล้างมิจฉาทิฐิ ออกไปเสีย, เขาก็จะเป็นคนที่สูงขึ้นไป เป็นมนุษย์ เป็นพระอรีย- บุคคล หลุดพ้นเป็นนิพพาน.

ถ้าเราใช้บุญถูกต้อง, ล้างมิจฉาทิฐิ ออกไปได้จริงแล้ว, ผลสุดท้ายก็ คือพระนิพพาน แหละ, จิตสะอาดจนกิเลสเกิดในจิตไม่ได้. จิตเดิม ๆ จิต ปรภัสสรจิตดั้งเดิมนั้น มันถูกอบรมให้เปลี่ยนสภาพ ด้วยการล้างของบุญที่ ถูกต้อง, จิตชนิดนั้นสะอาด จนไม่เป็นที่เกิดแห่งกิเลสอีกต่อไป. กิเลสไม่มีก็คือ นิพพาน เมื่อไคว่างจากกิเลส เมื่อนั้นคือนิพพาน ที่นี้ก็ได้ เดียวนี้ก็ได้ นิดหนึ่งก็ได้ ชั่วโมงอันสั้นก็ได้. ขอให้ว่างจากกิเลสเถอะ มันก็เป็นนิพพาน.

สิ่งที่จะล้างกิเลสให้หลุด ให้หายไป มันก็คือ บุญที่ถูกต้อง : ทำมา ตั้งแต่เรื่องทานก็ได้, ทำมาเรื่องศีลก็ได้, แล้วก็ทำมาถึงเรื่องภาวนา จะเป็นสมถ ภาวนา วิปัสสนาก็ได้; มันก็จะล้างออกไปหมด จนจิตนั้นสะอาด ไม่เป็นที่เกิด

แห่งกิเลสอีกต่อไป เรื่องมันจบเท่านี้. เรื่องของคนมันก็จบแหละ ทิฏฐิของคนนั้น เป็นสัมมาทิฏฐิ, แล้วคนนั้นก็เป็นคนชนิดสัมมาทิฏฐิ หมดยุติ.

นี่ปัญหาแห่งมนุษยภาพ มันหมดไปอย่างนี้; ปัญหาเรื่องเป็นคนให้ดี มันหมดไปอย่างนี้ คือเขามีบุญเครื่องชำระชะล้างแก้จิตใจ หรือเป็นอาหารใจที่ ถูกต้องและเพียงพอ.

ทีนี้ เราจะดูเรื่องบุญ หรืออาหารใจ ชนิดที่แท้จริงเพิ่มขึ้นอีกสักหน่อย ช่วงเวลาที่มันยังเหลืออยู่นิดหนึ่ง. ที่ว่า บุญเป็นอาหารใจ, ในความหมายทั่วไป มันก็คือ **ให้อิมใจ** เป็นข้อแรกอย่างทีกล่าวมาแล้ว. ถ้าเราเป็นคนมีความคิดถูกต้อง ไม่วิปลาส เราก็จะรู้ว่าอะไรเป็นบุญ; พอได้ทำบุญก็อิมใจ รู้สึกว่า ในสังขารเรานี้ มันมีความดี ก็พอใจอิมใจ; ถ้ามีมาก ก็จะ **ถึงกับยกมือไหว้ตัวเองได้**. นี่คือการอิมใจถึงที่สุด เป็นอาหารใจถึงที่สุด ยกมือไหว้ตัวเองได้, เป็นสุขอยู่กับการทำบุญ; ไม่ต้องไปอาบอบนวด ไม่ต้องไปสถานกามารมณ์เรื้องรมย์อะไรที่ไหน. อยู่ที่โต๊ะทำงาน ก็อิมอกอิมใจมีความสุข ไม่อยากจะเลิกงานไปสถานกามารมณ์ เพราะเห็นมันเป็นเรื่องสกปรก.

นี่ทำงานอยู่ **ทำบุญทำกุศลอยู่ที่โต๊ะทำงาน**, ทำหน้าที่ถูกต้อง, ไม่คดโกง, ตัวเองรู้สึกว่ามี จนยกมือไหว้ตัวเองได้ ก็เลยเป็นสุขอยู่ที่การงาน; ไม่ต้องเอาสตางค์ไปซื้อหากามารมณ์ มาหลอกตัวเองให้ว่าเป็นสุข เงินมันก็เหลือใช้. เงินเดือนมันก็เหลือใช้ ไม่ขาดแคลนเหมือนกับที่เขาพูดกันอยู่ว่า เงินเดือนไม่พอใช้. เพราะเอาไปซื้อหาเหยื่อของกิเลส เงินเดือนมันก็ไม่พอใช้; เพราะว่าการกิเลส นี่มันไม่รู้จักอิม ไม่รู้จักพอ, คนมีจิตใจสกปรก มีทิฏฐิสกปรกเป็นคนสกปรก มัน

ก็ทำได้; เงินเดือนไม่พอใช้ก็หาทางออก : หลอกหลวง ตลบตะแลงอย่างอื่นต่อไป จนมันวินาศเอง.

ความสุขอันแท้จริงไม่ต้องใช้เงิน

นี่เรา ทำบุญให้ถูกต้อง เอาความอิจฉาชนิดที่ไม่เมาไว้ก่อน, เอาความอิจฉาที่แท้จริง ที่ไม่ได้หลอกให้มาเอาไว้ก่อน. พอใจตัวเอง, ยินดีในความมีแห่งตัวเอง, เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องเพราะมีสัมมาทิฐิ มีความสุขที่สะอาด บริสุทธิ์ เป็นความสุขที่ไม่ต้องใช้สตางค์.

เคยพูดมาหลายหนแล้ว แต่บางคนที่นี่อาจจะไม่เคยได้ยินว่า **ความสุขยิ่งแท้จริงเท่าไร แล้วยิ่งไม่ต้องใช้สตางค์มากเท่านั้น**, จนกระทั่งว่า พระนิพพานแล้วเป็นของให้เปล่าแหละ. ถ้าพระนิพพานของใครคิดเอาเงิน คิดเอาสตางค์แล้ว นิพพานนั้นแก้ทั้งนั้นแหละ, นิพพานปลอมทั้งนั้นแหละ. **นิพพานแท้จริงของพระพุทธเจ้า เรียกว่าให้เปล่าเสมอ**; เพียงแต่มันต้องทำอะไรบ้าง, เช่นว่าล้างใจให้สะอาดอย่างนี้ ไม่คิดสตางค์ เพราะไม่ต้องล้างด้วยสตางค์ก็ได้. ล้างด้วยการประพฤติกระทำถูกต้องในทางจิตใจ มันก็สะอาด, ก็ได้นิพพานมาโดยไม่ต้องใช้สตางค์, ไม่ต้องใช้ค่าด้วยสตางค์.

ถึงความสุขของคนทั่วไปก็เหมือนกัน; ถ้ายังดี ยิ่งแท้ ยิ่งบริสุทธิ์เท่าไร ยิ่งไม่ใช้สตางค์; เช่นว่า เราทำหน้าที่ของมนุษย์อยู่ที่โต๊ะทำงาน, เราเป็นคนจริงเป็นคนตรง, เราก็พอใจอิจฉาใจในการที่ได้ทำงาน ก็เป็นสุขอยู่ที่โต๊ะทำงาน ไม่ต้องไปสถานเรีงรมย์ ไม่ต้องไปสถานกามารมณ์ ซึ่งต้องใช้เงินมาก ๆ. นี่จึงพูดว่า

ความสุขแท้จริง ไม่ต้องใช้สตางค์, ยิ่งแท้จริงเท่าไรยิ่งไม่ต้องใช้สตางค์เท่านั้น; เพราะว่าบุญนั้นมันช่วยทำให้สะอาด, มันมีความสุขที่สะอาด. ถ้าความสุขสกปรกแล้วเป็นบาปทั้งนั้น; ความสุขยิ่งสกปรกเท่าไร ยิ่งต้องใช้เงินมากเท่านั้น. ความสุขที่สะอาดเท่าไร ยิ่งใช้เงินน้อยเท่านั้น หรือถึงกับไม่ใช้เงินเลย.

ในภาวะปัจจุบัน **บุญที่แท้จริงนี้** มันก็ล้างให้สะอาด : ล้างใจให้สะอาด ล้างทุกอย่างให้มันสะอาด **และได้รับผลแห่งบุญที่แท้จริงในปัจจุบัน**, คือได้ความสะอาดและได้ความเจริญงอกงาม สูงในทางจิตใจ รวมทั้งทางกายด้วย. ดังที่กล่าวมาแล้วว่า กายกับใจนี้แยกกันไม่ได้; เหมือนคนตาบอดกับคนตาดี ๒ คนนั้นมันต้องไปด้วยกันเสมอ. ทำใจให้สะอาด ประโยชน์ก็มาถึงทางกาย กายก็สะอาด; เพราะว่ากายมันเป็นไปตามคำสั่งของจิตใจ.

ในภาวะปัจจุบัน เราก็อยู่ด้วยความสะอาด, งอกงามก้าวหน้าทางใจแล้วทางกาย; แล้วรวมกันทั้งทางใจและทางกาย มันก็สะอาดลงมาถึงสถานที่บ้านเรือน ลานบ้าน เครื่องใช้ไม้สอย ก็พลอยสะอาดไปหมด ถ้าเจ้าของบ้านนั้นมีจิตใจสะอาด มีร่างกายสะอาด มีวิญญาณสะอาด มีทิวฐิสะอาด. ถ้ามองไปในอนาคต ก็หวังได้ ว่าบุญที่แท้จริง ทำความสะอาดนี้ มันเป็นการเตรียมไว้. เขาเรียกกันว่าเสปียงอะไรทำนองนั้น; บุญที่แท้จริงนั้นมันเป็นเสปียง เตรียมไว้สำหรับเดินทางในอนาคต จะก่อนตายหรือว่าจะหลังจากตายแล้วก็ได้เหมือนกันแหละ ที่เรียกว่าอนาคต; เป็นอันว่าอนาคตได้เตรียมไว้เป็นอย่างดีแล้ว สำหรับเลื่อนขึ้นไป ๆ จนถึงขั้นสูงสุด ก็เป็นโลกุตตระ, เป็นโลกอุดร พ้นโลก เหนือ

โลก. นี้บุญที่แท้จริงมันทำหน้าที่อย่างนี้ เติрымอนาคตไว้ให้เป็นอย่างดี สำหรับ
 ผู้มัน.

บุญที่แท้จริงช่วยให้คนมีศีลธรรม

ทีนี้ เราจะดูกันในความหมายทั่ว ๆ ไป ในโลกปัจจุบัน : บุญที่แท้จริง
 ถ้าเกิดขึ้นมาในโลกนี้แล้ว มันไม่มีวิกฤตการณ์ใด ๆ คนอยู่ในศีลธรรม มีบุญ
 ค้ำครองหรือยึดถืออยู่ : มันไม่มีนักเศรษฐกิจโกง ก็ไม่ต้องเดือดร้อนด้วยเรื่อง
 เศรษฐกิจ อย่างที่เรากำลังเดือดร้อน; ไม่มีนักการเมืองโกง, เราก็ไม่ต้องเดือดร้อน
 เพราะการเมืองโกง; ไม่มีเจ้าหน้าที่ข้าราชการหรือผู้ปกครองที่โกง, ไม่มีรัฐบาลที่
 โกง, อะไรก็ไม่โกง ตั้งแต่ผู้ใหญ่มารถึงผู้น้อย, แล้วเราก็สบาย. นี้เรียกว่า ไม่มี
 ความเลวร้ายใด ๆ ในสังคมในบ้านในเมือง.

เดี๋ยวนี้มีอันธพาลเต็มไปทั้งบ้านทั้งเมือง อยู่ในรูปของนักเศรษฐกิจบ้าง,
 อยู่ในรูปของนักการเมืองบ้าง, อยู่ในรูปของนักปกครองบ้าง, กระทั่งอยู่ในรูปของ
 อันธพาลตามท้องถนนทั่วไปทุกหัวระแหง, อาชญากรรมมากมาย. อาชญากรรม
 เลวร้าย คืออาชญากรรมทางเพศนี่ยิ่งมากมายเพราะไม่มีบุญ – เพราะไม่มีความ
 สะอาด ในหัวใจคน, มันก็เต็มไปด้วยความเลวร้าย หรืออันธพาล. ช่วยกันดึงเอา
 บุญที่แท้จริงเข้ามาเถอะ จะไม่มีอันธพาลในโลกนี้เลย. ใครที่รู้จักความเดือดร้อน
 จากอันธพาลก็ไปคิดดู; มันน่าจะช่วยกันไหม ? ทำให้บุญนี้ชำระชะล้างสิ่ง
 สกปรก ให้สะอาดไปเสียหมด.

สร้างสังคมใหม่เป็นสังคมพระอรหันต์. ทุกคนตั้งอยู่ในความถูกต้อง
 มีบุญอย่างถูกต้อง, ล้างความสกปรกออกไปหมดแล้วก็เป็สังคมพระอรหันต์ โลกนี้

ก็เปลี่ยนทันที, เปลี่ยนเป็นโลกของพระศรีอาริย์เมตไตรย ไม่มีคนอันธพาล; หากคนอันธพาลมาทำยาหยอดตากี่ยาก ก็จะหาสักนิดหนึ่งก็ไม่ได้, ถ้าเรามีบุญมาช่วยกันชำระชะล้างความสกปรก.

สมัยนี้คนไม่รักบุญไม่กลัวบาป

ทีนี้ เหลือวไปคุดแล้ว มันท้อแท้ที่ว่าปัญหามันมาก มันลึก, มันกินลึกมากแล้ว, เรื่องสกปรกไม่มีบุญนี้; จนกระทั่ง **เดี๋ยวนี้** ไม่มีความหมายของคำว่าบุญหรือคำว่าบาป, ไม่มีใครกลัวบาป ไม่มีใครต้องการบุญ; โดยเฉพาะเด็ก ๆ, การศึกษาหมาหางด้วน ทำให้เด็กไม่รู้จักบาป ไม่รู้จักบุญ, ไม่มีคำว่าบาป ไม่มีคำว่าบุญ สำหรับเด็ก ๆ, ได้แล้วก็เป็นที่, ได้แล้วก็เป็นที่, นั่นคือสิ่งสูงสุด.

เด็กสมัยก่อน พอได้ยินคำว่า บาป มันสะดุ้ง; เช่นเขากำลังจะทำอะไรอยู่ พอได้ยินคำว่าบาปร้องมาจากหลัง เขาสะดุ้ง หรือเช่นเขาเงือก่อนอิฐขึ้นจะขว้างนกอย่างนี้ มีเสียงมาจากข้างหลังว่าบาป เขาก็สะดุ้ง, หรือบางทีก่อนอิฐหลุดจากมือเลย.

เด็กสมัยนี้ พอได้ยินคำว่าบาป มันไม่สะดุ้ง, กลับเหลือวมาคุด ใครว่าบาป มันขว้างหัวด้วยก้อนอิฐนั่นเลย. พระที่วัดนี้ก็ถูกมาแล้วนะ, พระที่วัดนี้ก็ถูกมาแล้ว ที่มันขว้างนก เราบอกว่าบาป นี่เราเลี้ยงไว้ มันก็ขว้างหัวพระเสียเลย; ดีแต่หลบทัน. นี่ การศึกษาหมาหางด้วน มันผลิตเด็กอย่างนี้.

เมื่ออาตมาเป็นเด็ก ๆ คำว่า **บาป** มีความหมายมาก : **จี๋เกียจก็บาป** นะ **นอนสายก็บาป** **สูบบุหรี่ก็บาป** **สูบกัญชาก็บาป**. มันโง่, การศึกษาโง่ ๆ ไม่รู้ว่า

อะไร; แต่ฉันรู้ว่าบาปทั้งนั้นเลย : นอนสายก็บาป, อย่าว่าแต่ทำอะไร จี้เกียดทำงานก็บาป, สูบบุหรี่ก็บาป. เราเป็นคนโง่ มีการศึกษามาโง่ ๆ ว่าอะไร ๆ ก็บาปไปหมด; แต่แล้วเราก็อำนาจไม่ได้.

สมัยก่อนนี่คำว่า บาป นั้นมีความหมายมาก เหมือนกับฟ้าจะผ่าลงมาทีเดียว พอได้ยินเสียงว่าบาป แล้วมันสะดุ้ง. เดียวนี้มันไม่สะเทือน เด็กรุ่นหลังนี้แล้วคำว่าบุญก็ไม่มีความหมาย; เห็นเป็นของล่อหลอกไปเสียหมด ทั้งบุญและทั้งบาป; ได้แล้วเป็นดี, อร่อยแล้วเป็นดี, สนุกสนานแล้วเป็นดี, ในที่สุดมันเข้าไปอยู่ในกรอบของยาเสพติดบ้าง กามารมณ์บ้าง เต็มไปทั้งบ้านทั้งเมือง. ให้เพิ่มกรรมตำราอีกก็ตีกรรม ก็ปราบไม่หมดหรอก สร้างคุก สร้างตาราง สร้างศาล สร้างเรือนจำอีกเท่าไร มันก็ปราบไม่หมด เพราะว่าต้นเหตุมันถูกทำลายหมดแล้ว; มันไม่มีความรู้สึกว่าเป็นบาปหรือว่าบุญ, เด็ก ๆ ของเรากำลังเป็นอย่างนี้. ผิดกับคนโบราณ ซึ่งว่ากลัวบาปมาตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะว่าถูกสอนมากระทั่งว่า นอนสายก็บาป, เดินข้ามเท้าของแม่ก็บาป ต้องกราบลงขอโทษ. นี่อาตมาเคยโดนมาแล้ว ไม่ใช่ว่าเอาเรื่อง *make up* มาพูด. เด็กรุ่นนั้นเขาสอนกันอย่างนั้น; คำว่าบุญว่าบาป มันมีความหมายมาก.

เดี๋ยวนี้มันไม่มีความหมายเสียแล้ว เขาถือว่าได้เอร์ดีออร์รี่นั่นแหละคือสิ่งสูงสุด. คำว่าบุญ ว่าบาปไม่เป็นเหตุผล, ถ้าเขาได้สิ่งเอร์ดีออร์รี่แก่จิตใจของเขา นั่นแหละคือดีที่สุด, ถูกต้องที่สุด, ยุติธรรมที่สุด งดงามที่สุด. นี่มันเปลี่ยนอย่างนี้; คำว่าบุญ-บาปไม่มี, บุญไม่มี, อาหารใจก็ไม่มี, จิตใจมันก็ยุบละลายหมด. คนเดี๋ยวนี้เขาว่าได้แล้วก็เป็นดี; จะได้ด้วยบุญ จะได้ด้วยบาป ได้ด้วยอะไรใช้ได้ทั้งนั้น, ขอแต่ให้มันได้ก็แล้วกัน. ให้อุบัติอย่างที่ว่าต้องการนั่นแหละ เป็นสิ่งสูงสุด

ของมนุษย์เรา, บุญบาปไม่มีความหมาย, อบายมุขทั้งหลายก็กลายเป็นหนทางแห่งสวรรค์ไป. อบายมุข แปลว่า หนทางแห่งอบาย. อบายมุขนั้นเดี๋ยวนี้มันมากลายเป็นหนทางแห่งสวรรค์; มันน่าหัวเราะอย่างนี้. หนทางแห่งนรก มากลายเป็นหนทางแห่งสวรรค์ เขาเอาอบายมุขมาต่อหลอกให้คนทำบุญ ทำกุศล ทำอะไร, อบายมุขที่มันทำให้คนไปนรก มากลายเป็นหนทางแห่งสวรรค์.

ขอให้มองดูปัญหาแห่งยุคปัจจุบัน ว่ามันมีอยู่อย่างนี้. จะให้นิยามบำเพ็ญบุญ ทำบุญเพื่อให้ล้างบาป ล้างโลกนี้ให้สะอาดกันอย่างไรนั้น ขอฝากไว้ให้เป็นปัญหาแก่ท่านทั้งหลายทุกคน. สำหรับอาตมานี้ไม่มีปัญหาแล้ว แน่ใจเหลือเกินว่าต้องสร้างบุญชนิดที่ล้างบาปได้ขึ้นมา, ให้การศึกษามันถูกต้อง ให้กลับบาป ให้รักบุญ แล้วมันก็จะเกิดการทำบุญชนิดที่ล้างบาปได้เป็นแน่นอน.

นี่วันนี้เราพูดกันเรื่อง ปัจจัยแห่งความเป็นมนุษย์; ถ้านับแต่ปัจจัยทางจิตใจ ก็เป็นปัจจัยที่ ๘. ความเป็นมนุษย์ในด้านจิตใจ คือ : มีสิ่งประเล้าประโลมใจเป็นธรรม, มีความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง, มีความรู้สึกแห่งมิตรภาพอยู่ทุก ๆ ประमाण, มีความถูกต้องโดยไตรทวาร, มีความรู้ที่เพียงพอตามที่ควรจะรู้, มีผู้นำในทางวิญญานพอ, มีสุขภาพอนามัยทางจิตดี, แล้วก็ มีอาหารใจ คือบุญ หล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ : กล่าวคือทำให้สะอาดได้. คำว่าหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ ทำให้สะอาด แล้วมันถึงอกงามไปเองได้ ด้วยการรักษาไว้ให้สะอาด แล้วมันอกงามไปเองได้. ความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้น ก็ถึงจุดหมายปลายทาง, มีนิพพานได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้ : เย็นอกเย็นใจอยู่ตลอดเวลา จนกว่าร่างกายมันจะแตกดับไปตามธรรมชาติ.

ร่างกายมันจะแตกดับไปตามธรรมชาติมันไม่ใช่ปัญหา ไม่ต้องเป็นห่วง ไม่ต้องหนักใจ; ร่างกายนี้มันต้องแตกดับไปตามธรรมดา ตามธรรมชาติ แต่เมื่อ ยังไม่แตกดับ ยังมีชีวิตอยู่นี้ ขอให้เย็นอกเย็นใจ คืออยู่กับพระนิพพานตลอดเวลา. รับประทานอาหารใจให้ถูกต้องเถิด จิตใจก็จะไปถึงจุดนั้น คือ **อยู่ด้วยความเย็นอกเย็นใจ, เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้** ไม่มีอะไรจะดีไปกว่านี้.

อาตมาเห็นว่า การบรรยายในวันนี้ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว. ขอขำเรื่อง อาหารทางจิตใจ อย่างที่ ๘ คือมีบุญเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงใจอย่างเพียงพอ; ขอได้นำไปคิดดู. ถ้าเห็นด้วยก็ช่วยกันทำเร็ว ๆ, ก็จะได้ผลตามที่ว่า เราเป็นมนุษย์และ ได้พบพระพุทธศาสนา.

ขอยุติการบรรยายนี้ไว้เพียงเท่านี้ เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้ สวดบทพระธรรมเป็นคณสาชยาย มีเนื้อความส่งเสริมกำลังใจ ความเชื่อ ความ เลื่อมใส ความกล้าหาญ ในการปฏิบัติธรรมะ ตามหน้าที่ของตน ๆ สืบต่อไป.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๙ -

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

ความมีนิสัยน้อมเอียงไปสู่ความสงบ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่ง ภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** ต่อไปตามเดิม; แต่จะได้กล่าวโดย ห้วนย่อเฉพาะในวันนี้ว่า **ปัจจัยนั้นคือ ความมีนิสัยน้อมเอียงไปสู่ความสงบ.**

[บรรณและบททวน]

ขอให้บททวนหัวข้อต่าง ๆ ไว้ให้ดี ๆ มิฉะนั้นอาจจะงง หรือจะพันเพื่อกันได้; เราได้กล่าวถึงปัจจัยฝ่ายจิตมาตามลำดับ โดยไม่ได้กล่าวถึงปัจจัยฝ่ายกาย; ถือว่าปัจจัยฝ่ายกายเป็นที่รู้กันคืออยู่แล้ว คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และ

เครื่องบำบัดโรค. ลี้อย่างนี้เป็นปัจจัยฝ่ายกาย พุศกันมานานแล้ว ไม่เอามาพูด; แม้ว่าจะเป็นปัญหาของความเป็นมนุษย์ด้วย ก็เป็นเรื่องฝ่ายกาย ไม่ค่อยจะต้องอาศัย หลักทางฝ่ายพระศาสนาอย่างใดนัก; ถือว่าเป็นเรื่องโลก ๆ หรือโลกียะก็ยังได้ คือหากิน หามาอุ่นห่ม หาสำหรับอยู่อาศัยใช้สอย และหาสำหรับบำบัดโรค, แม้ที่เป็นไปตามธรรมดา ก็นับว่ายังเป็นไปได้ เพียงแต่รู้จักหาพอดี ให้พอดี อย่าให้ มากเกินจนลำบาก, และรู้จักหาโดยไม่ต้องเป็นทุกข์ **ก็มีวิธีที่จะหาโดยไม่ต้อง เป็นทุกข์ นั่นคือมีธรรมะในการหา.** ธรรมะในการหา นั้น ไม่ใช่เรื่องของปัจจัย โดยตรง เราเอาไว้พูดกันคราวอื่น.

ที่นี้ ก็ยังเหลือเรื่องฝ่ายจิตใจ **มีปัจจัยฝ่ายจิตใจต่างหาก มากเกินไป กว่า ๔ อย่างนั้น เราจึงเรียกว่าปัจจัยที่ ๕.** อยากจะให้ถือว่าปัจจัยที่ ๕ นั้น เป็นปัจจัยฝ่ายจิตใจ จะแจกออกไปสักก็อย่าง ๆ ก็ได้; ล้วนแต่จะเรียกว่าปัจจัยที่ ๕ มันฟังง่ายดี. ถ้าจะเรียกเป็นปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙ ก็ดูจะลำบากกว่า ที่จะเรียกว่าปัจจัยที่ ๕ อันดับ ๑, ปัจจัยที่ ๕ อันดับ ๒, ปัจจัยที่ ๕ อันดับ ๓, อันดับ ๔, อันดับ ๕, อันดับ ๖, ไปตามลำดับ.

บัดนี้ วันนี้ก็มาถึงปัจจัยที่ ๕ อันดับ ๕ เพราะว่าเราได้พูดมาแล้วถึง ๘ อย่าง; ขอให้ทบทวนดู. **ปัจจัยเป็นไปเพื่อความเจริญในทางฝ่ายจิต นี้จะเรียกว่า ปัจจัยที่ ๕.** ขอให้ดูอย่างกว้าง ๆ ว่า เรื่องปัจจัยนี้ มันเป็นเรื่องอะไรกัน มันเป็นเรื่อง ธรรมะชนิดไหน จำเป็นอย่างไร ที่พระพุทธเจ้าท่านจะต้องตรัสเรื่องนี้, หรือมิได้ ตรัส, หรือว่าอาตมาว่าเอาเอง; ก็ขอให้คิดดู. ขอให้นึกถึงข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าท่าน ก็ได้ตรัสธรรมะ ในฐานะเป็น **เรื่องของธรรมชาติ** ก็มี, ในฐานะเป็นเรื่อง **กฎของธรรมชาติ** ก็มี, ในฐานะ เป็นเรื่องหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ก็มี, และ

เป็นเรื่องผลที่ได้รับมาจากการปฏิบัติหน้าที่นั้นโดยสมบูรณ์แล้ว ก็มี; มีถึง ๔ ประเภทอย่างนี้.

เมื่อเรามาพูดกันถึงปัจจัยสำหรับกายก็ดี สำหรับจิตก็ดี มันเป็นเรื่องอะไร? มันก็เป็นเรื่องธรรมชาติ เพราะกายกับจิตนี้ เป็นเรื่องของธรรมชาติ พระองค์ตรัสรู้แล้วทรงนำมาสอน. กายกับจิตเป็นตัวธรรมชาติ มันมีกฎของมัน แล้วก็มีความที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องประพฤติกกระทำให้ถูกตามกฎ. เดียวนี้เรามาพูดกันถึงวิธีทำให้ถูกตามกฎเกี่ยวกับจิต เพื่อจิตจะได้เจริญ; ก็คงจะไม่ใช่เรื่องบ้า ๆ บอ ๆ เสียเวลาเปล่า ๆ ในการที่จะมาพูดกันถึงเรื่องนี้.

ท่านทั้งหลายก็เป็นผู้ขยันมาฟัง อาตมาก็เป็นผู้ขยันพูด : พูดถึงเรื่องธรรมชาติ, เรื่องหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ คือหาปัจจัยให้ถูกต้อง แก่ความเป็นอยู่ของมนุษย์เรา มนุษยภาพคือความมีอยู่แห่งมนุษย์เรา ก็จะหมดปัญหา; มิฉะนั้น จะเต็มไปด้วยปัญหา คือว่าเป็นอยู่เพื่อความทุกข์ทรมาน. ถ้ามนุษย์ต้องมีความเป็นอยู่อย่างทนทุกข์ทรมาน ก็เป็นเรื่องเหลือที่จะกล่าวว่ามันจะเลวร้ายสักเท่าไร; จะพูดว่ามันเป็นเรื่องบ้าสิ้นดี อย่างนี้มันก็ยังน้อยเกินไป. ถ้ามนุษย์ต้องเป็นอยู่อย่างมีความทุกข์ทรมาน อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องเกินกว่าที่จะเรียกว่าบ้าสิ้นดี, มันเกินบ้าสิ้นดีไปเสียอีก. เราควรจะได้ความเป็นมนุษย์ ที่เป็นที่น่าพอใจ, เราจึงต้อง

แก้ปัญหแห่งความเป็นมนุษย์นั้นให้หมดสิ้น.

รู้เหตุปัจจัยฝ่ายจิต ชีวิตจึงจะไม่ทนทรมาน

ทีนี้ ก็มานึกดูถึงข้อที่ว่า ทุกสิ่งมีเหตุมีปัจจัย เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ซึ่งมันมีกฎของมันอย่างนั้น; เราจึงต้องรู้เรื่องเหตุปัจจัย ข้อเท็จจริงทั้งหลายเกี่ยวกับเหตุปัจจัย, อย่างที่มีคำเรียกว่า ปัจจัยกุศลตา. *ปัจจัยกุศลตา - ความเป็นผู้ฉลาดในเรื่องปัจจัย.*

ความที่ต้องเป็นผู้ฉลาดนี้ มีหลายเรื่องด้วยกัน เช่น ธาตุกุศลตา - เป็นผู้ฉลาดในเรื่องธาตุ, อย่างนี้เป็นต้น; เดียวนี้อาตมามุ่งหมายจะให้เราสนใจ และมีความฉลาดเพียงพอ ในเรื่องของปัจจัย. เพราะเหตุไร ? เพราะว่าสิ่งทั้งหลาย มันมีปัจจัย, มันมาจากปัจจัย, มันตั้งอยู่ด้วยปัจจัย, และมันจะต้องเป็นไปต่อไปก็ตามปัจจัย จนกว่าจะสิ้นสุด คือดับไม่มีอะไรเหลือ มันจึงจะหมดเรื่องปัจจัย. ถ้ายังต้องเป็นไปหรือเป็นอยู่ มันก็ยังคงต้องมีปัจจัย; ฉะนั้น ต้องจัดการกับปัจจัย.

จัดการให้มันอยู่ได้ นั้นไม่พอ, ต้องจัดการให้มันอยู่อย่างที่ไม่เป็นทุกข์ด้วย; ปัจจัยอะไรที่จะทำให้ไม่ต้องเป็นทุกข์ เราก็ต้องสนใจ. เช่น เรื่องทางกายก็มีปัจจัย ๔ ก็ทำถูกต้อง ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์เกี่ยวกับทางกาย. พอมาถึงเรื่องทางใจ อันละเอียดสุขุมเร้นลับ มันก็ทำยากหน่อย, จึงต้องพูดกันมากหน่อย ว่าเราจะมีปัจจัยให้แก่จิตใจ แสวงหามาเพิ่มเติม หรือส่งเสริมที่มันมีอยู่แล้วอย่างนี้; เป็นหน้าที่ด้วยกันทั้งนั้น.

เดี๋ยวนี้ *ระบूपัจจัยอันดับที่ ๕ ของจิต* ว่า ความมีนิสสัยนุ่มเอียงไปสู่ความสงบ หรือจะกลับกันก็ได้ว่า มีความนุ่มเอียงไปสู่ความสงบเป็นนิสสัย. ขอให้เข้าใจหัวข้อสั้น ๆ นี้เสียก่อนว่า เรามีนิสสัยนุ่มเอียงไปสู่ความสงบหรือเปล่า; หรือว่าเรามีความนุ่มเอียงไปสู่ความสงบอยู่เป็นนิสสัยหรือเปล่า. ขอให้ดูอย่างธรรมดา

สามัญ ไม่เกี่ยวกับศาสนา เราก็มักพบว่า มนุษย์บางคน หรือสัตว์เครื่องจรรตางตัว มีนิสัยน้อมเอียงไปสู่ความสงบอย่างแตกต่างกันมาก. สุนัข ๒ ตัว พ่อแม่เดียวกัน ออกมาครอบเดียวกันนี้ มันก็ยังคงต่างกันถึงกับว่า ตัวหนึ่งมีนิสัยเกกมะเหรก คุร้ายหาเรื่อง, ตัวหนึ่งมีนิสัยอดทน น้อมเอียงไปในทางความสงบ. นี้เรียกว่า ปัจจัยที่เราไม่รู้ได้ จากธรรมชาตินั้น มันก็มีอยู่เป็น ๒ อย่าง อย่างนี้; อันไหนจะเป็นบุญ อันไหนจะเป็นบาป ก็ลองคิดดู.

คนธรรมดาสามัญเรานี้แหละ บางคนมันชอบหาเรื่อง; บางคนไม่ชอบหาเรื่อง แล้วเกืดการที่จะมีเรื่อง คอยหลบหลีกที่มันจะเกิดเรื่อง, ถ้ามันเกิดเรื่องอะไรขึ้นมา เห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย พยายามกลบเกลื่อนให้สูญหายไปเสีย ไม่ให้มีเรื่อง. นี้มันรักความสงบเป็นนิสัยอยู่อย่างนี้ ก็พอจะมีให้ดู; แต่คงจะน้อย น้อยมากกว่าพวกที่ไม่ชอบความสงบ คือชอบให้มีเรื่อง. คนไหน? คนชนิดไหน? เป็นที่ปรารถนา เป็นที่น่าปรารถนา หรือควรจะปรารถนาในโลกนี้. คนที่มีนิสัยไม่น้อมเอียงไปเพื่อความสะดวกนั้น ต้องได้กระทบกันแน่ ๆ และก็บ่ย่อยที่สุดกับเรื่องยุ่งยากลำบาก และมันจะก่อเรื่องขึ้นมาโดยง่าย โดยไม่รู้สึกรตัว; แม้อยู่ในโลกนี้ เขาก็อยู่ด้วยความทุกข์. ถ้ามันมีนิสัยน้อมไปสู่ความสะดวกแล้ว มันเป็นปัจจัยเริ่มแรกสำหรับจะก้าวไปสู่พระนิพพาน. คนที่มีนิสัยน้อมไปเพื่อความสะดวกอยู่แล้วนั่นแหละ มันง่ายที่จะไปสู่พระนิพพาน; จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ถ้าใครมีนิสัยอย่างนั้น มันมีความง่าย ง่ายเป็นอัตโนมัติเสียด้วย ที่จะพัฒนาจิตใจของตนให้สูงขึ้นไป ๆ ตามลำดับ.

อาตมาอยากจะพูดไปในทางที่ว่า **ที่จริงมันก็เป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ; อย่าลืมเสีย.**

เรามีกรรมพันธุ์ติดอยู่ในจิตใจแต่กำเนิด จะว่าเป็นกรรมเก่า บุญอะไรก็ได้, หรือว่าจะเป็นกรรมพันธุ์ ถ่ายทอดออกมาจากบิดามารดาเท่านั้นก็ยังได้; นั่นไม่เป็นไร ไม่เสียเวลา ไม่ต้องเสียเวลาไปค้นหามัน. ขอแต่ว่าคนเรานี่ มันมีนิสัยอย่างนี้ หรืออย่างตรงกันข้ามมาแล้ว; ถ้ามันมีมาอย่างนี้ก็นับว่าดีมาก คือมันง่าย เราเพียงแต่บำรุงส่งเสริมตกเติมธรรมชาติที่มันมีอยู่แล้ว ให้มันเจริญงอกงามเบิกบานออกไป. เหมือนกับที่เราเพาะเมล็ดต้นไม้มันงอกเป็นหน่อขึ้นมา เพราะในเมล็ดนั้น มันมีหน่อที่ยังซ่อนอยู่ เราให้โอกาสด้วยการเพาะมัน มันก็เป็นหน่อออกมา, เราก็บำรุงส่งเสริม รดน้ำ พรวนดิน ให้ความแฉะลุ่มที่ดี มันก็เติบโตเป็นต้นไม้ที่สมบูรณ์. นิสัยแต่ละอย่าง ๆ นี้ก็มีลักษณะอย่างนั้น คืออยู่ในวิสัยที่จะบำรุงส่งเสริม ตกเติมให้มันถึงที่สุด; มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาตินี้เอง, ทำไมจะเอามาเป็นเรื่องของศาสนา มาเป็นเรื่องของธรรมะ ให้มันมากมายออกไปอีก. นั่นแหละขอให้นึกเถอะว่า ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่เรื่องของธรรมะ!

คำว่า ธรรมะ มันหมายถึงเรื่องของทุกสิ่ง คือมันหมายถึงสิ่งทุกสิ่ง และเรื่องของสิ่งทุกสิ่งนั้น : ตัวสิ่งนั้นก็เป็ฯนธรรมะ, ตัวเรื่องของสิ่งนั้น ๆ มันก็เป็นธรรมะ; เราก็ต้องรู้ที่มันจำเป็นกับเรา ที่มันเกี่ยวข้องกับเรา. วันเสาร์ วันอาทิตย์ วันพระหรืออะไรก็ตาม, ๗ วันมาสนใจเรื่องธรรมะกันเสียบ้าง สักครั้งหนึ่งก็ยังดี; คงจะช่วยให้ชีวิตนี้มีความเป็นมนุษย์ ชนิดที่ควรพอใจ คือจะไม่ทุกข์ทรมานเกินไป จะพออยู่ได้ ไม่เสียทีที่ได้เป็นมนุษย์นั่นเอง. นี่ก็คือเรื่องของธรรมะ; อย่าลืมหัวข้อ ๔ หัวข้อ :- ธรรมะคือธรรมชาติ, ธรรมะคือกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือผลอันเกิดมาจากหน้าที่. ถ้าเรามาฟังเรื่องนี้ สนใจศึกษาเรื่องนี้ ก็เรียกว่าหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติด้วย

เหมือนกัน คือหน้าที่ที่เราจะต้องรู้, ถ้าไม่รู้จะลำบาก; ครั้นเมื่อเรารู้แล้ว เราก็มีหน้าที่ที่จะต้องกระทำ, ถ้าไม่กระทำ ก็จะไม่ได้รับผล.

ฉะนั้น จึงพูดถึงเรื่องนี้ ตั้งแต่ว่ามันคืออะไร แล้วเราจะต้องประพฤติปฏิบัติกระทำต่อมันอย่างไร; ให้มีการกระทำที่สำเร็จประโยชน์ด้วย. มันเป็นธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว หรือมันเป็นตัวเรา. ธรรมชาตินั้นคือสิ่งที่เราสมมติเรียกกันว่า ตัวเรา คือกายกับจิต ต้องจัดการกับมันให้ถูกต้อง. การจัดการให้ถูกต้องนั้นแหละคือตัวธรรมะอย่างยิ่ง. **ธรรมะส่วนที่สำคัญที่สุดนั้น คือการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องแก้ปัญหาของตนแต่ละคน ๆ ให้ลุล่วงไปด้วยดี** ให้ได้รับประโยชน์ถึงที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

เรามาพูดกันต่อไป ถึง **เรื่องปัจจัยของจิตอันดับที่ ๕** นี้ คือ **ความมีนิสัยหมั่นเอียงไปสู่ความสงบ** กว่าจะเป็นที่แจ่มแจ้งพอสมควร. คำว่าปัจจัย เคยพูดมาแล้วในการบรรยายครั้งก่อน ๆ ว่ามันเป็นการส่งเสริมให้งอกงามขึ้นมาอย่างถูกต้อง เฉพาะเรื่อง ๆ ของมัน, หรือทุกเรื่องก็ได้; แต่อาตมาอยากจะพูดว่า เฉพาะเรื่อง ๆ ของมัน จึงได้แยกปัจจัยออกเป็นฝายนั้นฝายนี้ ประเภทนั้นประเภทนี้, ทำให้มันงอกงามขึ้นมาอย่างถูกต้องเฉพาะเรื่อง ๆ ของมัน. นี่คือสิ่งที่เรียกว่าปัจจัย.

ที่นี้เรื่องทางจิต แล้วก็เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนิสัย; ก็จะต้องพูดกันถึงสิ่งที่พูดว่านิสัยต่อไป. โดยตัวหนังสือ คำว่า **นิสัย** มันก็คือ **สิ่งที่ทำอยู่เป็นประจำ** ด้วยการคิดก็ได้ ด้วยการพูดก็ได้ ด้วยการทำก็ได้; ทำอยู่เป็นประจำนี้ เรียกว่ามันเป็นนิสัย. ความที่มันทำอยู่เป็นประจำ เป็นประจำ ก็จะเรียกว่านิสัย; แล้วก็มีสิ่งที่คู่

กัน เรียกว่า **อุปนิสัย**, คือ **เคยชินที่เก็บไว้** เกี่ยวกับการทำ การคิด การพูด การทำ หรือเกี่ยวกับนิสัยนั่นเอง. อะไรทำอยู่เป็นนิสัย ก็เป็นนิสัย; ความเคยชินที่จะเป็น อย่างนั้น มันก็เรียกว่าอุปนิสัย.

ที่นี้ ความเคยชินที่เอียงไปสู่ความสงบ นี่เราต้องการในที่นี้; ตลอดถึง นิสัยที่นี้ทำแต่เรื่องของความสงบ แล้วก็ มีความเคยชินที่เอียงไปแต่เพื่อความ สงบ หรือในทางของความสงบ คือปัจจัยที่เราต้องการในที่นี้.

ความสงบคืออะไร ต่อไปอีก; คำว่า **ความสงบ** ถ้าเป็นภาษาบาลีมันก็ ลึกซึ้งแหละ. **อุปสมะ** แปลว่า **ความสงบ** **ความเข้าไปสงบ** คือมันหยุดการปรุงแต่ง แห่งสังขารโน้น มันไปไกลถึงพระนิพพาน, ถ้าพูดว่าความสงบ ความสงบ.

เดี๋ยวนี้เราเอากันอย่างโลก ๆ อย่างชาวบ้านก็ว่า **มันไม่วุ่นวาย** มันไม่มีการสืบทอดสังขารฝ่ายที่วุ่นวายมาก; จะพูดว่า **ไม่วุ่นวาย** เสียเลยนั้นก็ไม่ได้ เพราะ ขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วต้องวุ่นวาย เพราะว่ามันเป็นการปรุงแต่งไม่หยุด. ถ้าวุ่นวาย มากก็เหลือทน, ถ้าวุ่นวายพอดี **พออยู่กันได้สะดวก** ก็จะต้องสนใจหรือปรารภ; ที่จะไม่ให้วุ่นวายเสียเลยในโลกนี้ มันมีไม่ได้ เพราะมันมีสังขาร, เมื่อมีสังขารก็ ต้องมีปรุงแต่ง เมื่อปรุงแต่งก็ยังไม่หยุด มันก็ต้องมีความวุ่นวายพอสมควร.

เหมือนว่าในบ้านเรือนเรา^{นี้} จะไม่ให้ทำอะไรเสียเลย มันก็ไม่ได้ อย่าง น้อยมันก็ต้องหุงข้าวกิน เสียงตำน้ำพริกโครมคราม ๆ ^{นี้} ซึ่งมันหลีกเลี่ยงไม่ได้ มัน ต้องมีอย่างนี้, จะถือว่าเป็นความวุ่นวายหรือไม่ มันก็แล้วแต่ว่าต้องการกันใน ระดับไหน. ถ้าในระดับชาวบ้านมันก็คงจะเรียกว่า ต้องเป็นอย่างนั้นเองแหละ จะต้องมีการประพฤติกะทำอย่างนั้นอย่างนี้ ในบ้านในเรือน เพื่อให้อยู่กัน

สะดวก; ขอแต่อย่ามีความวุ่นวายเป็นเรื่องคอขาดบาดตาย เป็นเรื่องลำบากยุ่งยาก น้ำตาไหลกันอย่างนี้ก็แล้วกัน; เพราะว่ายังเป็นเรื่องของสังขาร เกี่ยวข้องกันอยู่กับสังขาร, ยังมีสังขารที่ถูกรยึดถือเป็นตัวคนอยู่ มันมีความสงบได้เท่าไร ก็จะทำกันได้เพียงเท่านั้น. อย่างโลก ๆ มันก็ต้องเป็นอย่างนี้; ถ้าอย่างโลกุตตระ มันก็ไปไกลกว่านี้ คือมันสงบกว่านี้. เรายังจะต้องนึกถึงความสงบ ที่มันละเอียดลึกซึ้งทางจิตใจอีก; ไม่ใช่บ้านเรือนสงบเงียบ แล้วทางจิตใจมันจะพลอยสงบเงียบไปด้วย.

จึง แบ่งความสงบออกเป็นหลายระดับ : คนธรรมดาทั่ว ๆ ไป รู้จักเพียงความสงบกาย หรือเรียกว่ากายวิเวก. **กายวิเวก – สงบสงัดทางกาย** ไม่มีอะไรกวน; กายวิเวก ไม่มีอะไรมารบกวนกาย รบกวนให้รำคาญ ก็เรียกว่าความสงบ, มักจะรู้จักกันเพียงว่า สงบคืออย่างนี้ แล้วก็หนีออกมาอยู่ในป่า หรือที่ไปอยู่คนเดียว ไม่มีใครกวน. แต่นั่นยังไม่ใช่ความสงบที่ถึงที่สุด, ยังมีความรบกวนในทางจิต, คือจิตยังมีความคิดนึก ที่เรียกว่านิวรณ์ หรือกิเลสบางอย่างรบกวน. รบกวนในจิตมันยิ่งกว่ารบกวนกาย, คูให้ดี; **จะต้องหาวิธี หยุดการรบกวนในทางจิต.** ที่นี้ยังมีความรบกวนที่สูงไปกว่านั้นอีกชั้นหนึ่งคือ **ความรบกวนในทางสติปัญญา.** ถ้าเราโง่เรามีความสงบไม่ได้ เพราะว่าเราจะสงสัยอยู่เรื่อย. ต่อเมื่อเรารู้ถึงที่สุด ไม่ต้องการจะรู้อะไรอีกต่อไป จนถึงกับว่าไม่ต้องการอะไรอีก : **ไม่ต้องการการเป็นอยู่ ไม่ต้องการการปรุงแต่งอะไรอีก; นั่นแหละจึงจะสงบถึงที่สุด, นั่นคือพระนิพพาน.**

ที่ว่ามี “นิสัยน้อมเอียงไปสู่ความสงบ” นั้น หมายถึงความสงบชนิดไหน ? ที่จริงก็หมายถึงทั้ง ๓ อย่างนั่นแหละ; แต่ถ้า ๓ อย่างมันมากไปนัก ก็ให้มัน

สงบทางร่างกาย ชอบความสงบสงัด นั่งในที่สงบสงัด ไม่มีใครกวน, แล้วสูงขึ้นมาก็นั่งอยู่ด้วยใจคอที่สงบ ไม่มีกิเลสตามธรรมดาครบถ้วน, นี้เรียกว่ามนุษย์คนนี้พิเศษอยู่มากแล้ว อยู่ได้ด้วยความสะดวก ไม่มีอะไรรบกวนจิตใจ. แต่เขาก็ยังว่าเหวด้วยความสะดวกสบายว่า ตายแล้วจะไปไหน, บุญที่ทำไว้นี้จะพอคุ้มครองเราหรือไม่; มันล้วนแต่ยังว่าเหวหลังเลสงสัย ครอบงำจิตใจอยู่ ก็ยังไม่สงบถึงที่สุด. ต่อเมื่อไม่มีความสะดวกสบายเหล่านี้แล้ว ก็เรียกว่า มีความสงบถึงที่สุด ซึ่งเป็นอันดับของพระอรหันต์ ผู้ไม่มีความสงสัยในสิ่งใด ไม่ต้องการอะไร.

ความไม่สงสัยนั้น มันมาจากความไม่ต้องการอะไร; ถ้ายังต้องการอะไรอยู่ แม้แต่นิดหนึ่ง มันก็มีความสงสัยอยู่เรื่อยไป คือว่าไม่รู้จะได้มันมาอย่างไร จะเอามาได้อย่างไร. ถ้าหยุดความอยากเสียได้โดยสิ้นเชิง ความสงสัยก็หมดไปโดยสิ้นเชิง; นี้สงบถึงที่สุดและแท้จริง. ใครต้องการความสะดวกชนิดนี้บ้าง ไปสังเกตใคร่ครวญสอบสวนดูตัวเองเถิด.

ทีนี้ก็จะพูดถึงความสงบทั่ว ๆ ไป ที่อยู่ในวิสัยที่คนทุกคนจะปรารถนาได้ตามธรรมชาติ, ซึ่งเรียกว่ามาเป็นนิสัยไปทีเดียว. เราจะมาพิจารณากัน ถึงความแตกต่างของคนเรา ซึ่งเขาคือนักศึกษา นักศึกษาค้นคว้าในโลกนี้ เขาถือกันว่า มันมีคนอยู่ ๒ พวก ที่แบ่งได้, คือแบ่งได้เป็น ๒ พวก : พวกหนึ่งมัน รู้ลึกไปแต่ในแง่ร้าย, พวกหนึ่งมัน รู้ลึกไปแต่ในแง่ดี คือมันรู้ลึกในแง่ร้ายไม่เป็น, พวกหนึ่งมันรู้ลึกเป็นแต่ในแง่ร้าย มันรู้ลึกแต่ในแง่ดีไม่เป็น; นี้เรียกว่าพูดกันถึงที่สุด. เราลองสังเกตดูเด็ก ๆ ที่เราเห็นมาตั้งแต่แรกคลอด แรกเกิดนี้ : บางคนมันคิดไปได้แต่ในทางแง่ร้าย, บางคนคิดไปได้ในทางแง่ดี; จนมันคัดค้านกันเอง, จนมัน

รำคาญกันเอง. แต่ว่าจะให้ร้ายโดยร้ายโดยส่วนเดียว ดีโดยส่วนเดียวนั้น มันก็เป็นไปไม่ได้; มันหมายถึงส่วนใหญ่ หรือนิสัยของมัน. เด็กบางคนนิสัยของมันเอียงไปแต่ในทางหวังดี ว่ามันจะเป็นไปแต่ในทางดี ไม่กลัว. ไอ้คนหนึ่งนิสัยมันเป็นไปในทางหวังร้าย มันห้วนแต่ในแง่ร้าย ห้วนแต่ว่าจะมีเรื่องร้ายเกิดขึ้น, มันก็อยู่ด้วยความกลัว; ทีนี้โตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมา มันก็ยากที่จะหายไป.

จึงขอให้สังเกตดูว่า คนบางคน ความคิดไหลไปแต่ในแง่ร้าย ได้ฟังข่าวอะไรสักชนิดหนึ่ง ก็วาดผลสุดท้ายไปในแง่ร้ายพินาศฉิบหาย; อีกคนหนึ่งมันตรงกันข้าม ได้ข่าวอะไรมาสักชนิดหนึ่ง มันวาดผลไปในทางที่ว่า เรื่องนี้มันก็จะสงบ ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป ในที่สุดก็หายไปสิ้นเรื่องสิ้นราวไป. มันมีอยู่จริง ๆ ในหมู่มนุษย์เรา ไม่ว่าจะป็นฆราวาสหรือเป็นบรรพชิต; ออกมาอยู่เป็นอย่างไร บรรพชิตแล้ว ลักษณะนี้มันก็ยังมียู่. ในโลกจึงมีคนพอที่จะแบ่งได้เป็น ๒ พวกอย่างนี้. แต่จัดว่า เป็นคนทั่วไปเหมือนกันนะ : แม้ว่าคนหนึ่งมันจะมองในแง่ดี ก็เป็นคนทั่วไป เป็นคนเป็นไปตามธรรมชาติ, คนหนึ่งมันมองไปในแง่ร้าย มันก็เป็นคนธรรมดา เป็นไปตามธรรมชาติ; ไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีธรรมะ ไม่รู้ธรรมะ.

ไม่ควรมองอะไรแง่ดี – แง่ร้ายโดยส่วนเดียว

ต่อมาได้รับการศึกษา ได้รู้ธรรมะ ได้มีระบบความคิดความนึกอย่างพระพุทธเจ้า, ก็มีหลักที่เปลี่ยนไป คือว่า จะไม่มองว่ามันจะต้องดีหรือร้าย; แต่มองว่ามันจะต้องเป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา : เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ก็เกิดขึ้น มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ก็เกิดขึ้น, ไม่อาจจะหวังฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยฝ่าย

เดี๋ยวว่ามันจะต้องร้ายหรือมันจะต้องดี. ฉะนั้น พุทธบริษัทเรา ไม่ใช่เป็นผู้มีนิสัยเหมือนคนธรรมดาสามัญทั่วไป ที่ว่าจะมองแต่ในแง่ดี หรือมองแต่ในแง่ร้าย โดยนิสัย; มันจะมีความรู้อันใหม่ เข้ามาทำให้เกิดการเข้าใจว่า ทุกอย่างมันต้องเป็นไปตามอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นกฎ, หรือจะเรียกว่า เป็นมัชฌิมาปฏิบัติ อยู่ตรงกลาง.

พุทธศาสนาเรา สอนเรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับสนิทแห่งความทุกข์ เรื่องทางให้ถึงความดับทุกข์. นักปราชญ์เอกของฝรั่งบางคนนะ ที่เขายกย่องกันว่าเป็นนักปราชญ์เอก ยังกล่าวหาพุทธศาสนาว่า พุทธศาสนานี้มองแต่ในแง่ร้าย คือมองอะไร ๆ เป็นทุกข์ไปหมด. นี่นักปราชญ์เอกของโลก ออกชื่อ เดียวมันจะกระทบกระเทือน; นักปราชญ์เอกในยุโรปนี้ บางคนเขามองพุทธศาสนาว่าเป็น *pessimistic* อะไร ๆ ก็เป็นทุกข์ ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นทุกข์ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์; แต่นั่นมันไม่ใช่หลักของพุทธศาสนา ที่จะมองว่าทุกสิ่งเป็นทุกข์ เพราะได้บอกว่า มันเป็นทุกข์ได้โดยวิธีนั้น ๆ อย่างนั้น ๆ, มันไม่เป็นทุกข์ก็ได้โดยวิธีอย่างนั้น ๆ; คือบอกให้ทั้งความทุกข์ และความดับทุกข์ ซึ่งเป็นไปได้โดยกฎของธรรมชาติอันเฉียบขาด.

นี่เราเป็นพุทธบริษัท ก็เหมือนกับว่าเกิดใหม่แหละ เกิดใหม่เป็นคนที่ไม่มีอะไรที่มองแต่ในแง่ดี หรือมองแต่ในแง่ร้ายโดยส่วนเดียว; แต่จะรู้ว่ามันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย, จะดีหรือร้ายก็ต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; เรียกว่ามองผ่ากลางดีกว่า. ถ้ามันเป็นเรื่องร้าย ก็สามารที่จะแก้ไขให้ดีได้; แต่แม้จะเป็นเรื่องดี เราก็ไม่หลงใหลยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นตัวกู-ของกู. นี่ความจริงมันมีอยู่อย่างนี้ เลยเรียกว่า เรามองว่าทุกอย่างเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; แล้วมีหลักสำคัญอีกข้อหนึ่งว่า แก้ไขได้ตามที่เราต้องการ, แม้ว่ามันจะเป็นเช่นนั้นเอง เช่น

นั่นเองตามเหตุตามปัจจัย เราแก้ไขให้มันเป็นไปได้ ตามที่เราควรจะต้องการ, มีความเป็นเช่นนั้นเองฝ่ายที่จะไม่ต้องเป็นทุกข์ หรือแก้ไขได้ตามที่ต้องการ.

ต้องรู้จักทุกข์ จึงจะดับทุกข์ได้

เมื่อสังขารเป็นทุกข์, เราก็มีวิธีที่จะทำให้ไม่ต้องเป็นทุกข์ทรมาน. ที่ว่าจะไม่ให้มีลักษณะแห่งความทุกข์ ในสามัญคุณลักษณะ หรือพระไตรลักษณ์นั้น มันก็ทำไม่ได้หรอก เพราะว่าสังขารแม้จะดี หรือจะสุข มันก็เปลี่ยนแปลงเป็น อนิจจัง มีลักษณะแห่งความทุกข์; แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีความทุกข์ชนิดที่ทรมานแก่เราก็แล้วกัน. นี่หมายความว่า ที่มันเป็นความทรมานทุกข์ทรมาน แก่จิตใจนั้น เราสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ โดยไม่ให้เป็นทุกข์.

เรื่องนี้สำคัญมาก ขอฝากท่านทั้งหลายทุกคนไว้ อย่างยิ่งทีเดียวว่า ถ้าไม่รู้เรื่องของความทุกข์ แล้วก็ไม่มีทางจะรู้พุทธศาสนา; เพราะฉะนั้น ถ้าความทุกข์มันเกิดขึ้น จงขอบใจมัน. ฟังดูให้ดีๆ มันเป็นคำพูดที่บ้าหรือดี ถ้าความทุกข์มันเกิดขึ้น จงขอบใจมัน เพราะมันจะมาสอนให้เรารู้เรื่องของความทุกข์ และความดับทุกข์. ถ้าเราไม่มีความทุกข์ ไม่รู้สึกว่าอะไรเป็นทุกข์ ก็ไม่มีทางจะเรียนอะไรได้. ถ้ามีอะไรเกิดขึ้น อย่างที่เราเรียกว่าเป็นความทุกข์ ทำให้เราเป็นทุกข์ลำบากอยู่ ก็รีบฉวยโอกาสเอามาเป็นบทเรียน เรียน ๆ ให้รู้, กำจัดความรู้สึกนึกคิดที่เป็นทุกข์ออกไปได้ หรือกำจัดกิเลสที่เป็นเหตุให้ทุกข์นั้น ออกไปเสียได้; เราก็มีโอกาสที่จะเป็นพุทธบริษัทสาวกของพระพุทธเจ้า คือรู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์.

ถ้าท่านไม่สนใจกับเรื่องความทุกข์ ก็ทุกข์เปล่า ๆ ทุกข์ร้องไห้ ทุกข์ฆ่าตัวตาย ทุกข์ไปเปล่า ๆ โดยไม่ต้องรู้เรื่องความทุกข์. เดียวนี้เรา, เรานะ คืออาตมาด้วย คือคนอื่น ๆ ที่ว่ามันมีความคิดนึกรู้สึกสัมพันธ์กันด้วย ทั้งที่เป็นฝรั่ง พวกฝรั่งจำนวนมาก ที่เขาเรียนธรรมะ จะเผยแพร่ธรรมะด้วยเหมือนกัน, พบความจริงข้อหนึ่งว่า มันเกือบจะหมดปัญญา ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเสียแล้ว; คือว่าทุกคนเขาไม่มีความทุกข์. ยิ่งเมืองฝรั่งด้วยแล้ว ไปถามเขาเถอะ เขาว่าเขาไม่มีความทุกข์หรอก. ถ้าเราจะบอกว่า เรามีความรู้เรื่องความดับทุกข์ คือพุทธศาสนาจะไปสอนให้อย่างนี้, เขาก็โห่เลยแหละ : 'ไอ้คนบ้า จะมาทำให้เราเป็นคนมีความทุกข์ แล้วจะสอนเรื่องความดับทุกข์ จะมาหลอกเอาสตางค์ละกระมัง. เขาไม่รู้สักว่ามีความทุกข์นะ อะไร ๆ เขาทนได้ อย่างนั้นแหละ; ฉะนั้นเขาจะต้องฆ่าตัวตายจะต้องอะไร เขาก็ไม่ถือว่าเป็นความทุกข์.

ประเทศที่เขาเจริญก้าวหน้าทางวัตถุนั้น เขามีความคิดอย่างหนึ่ง รู้สึกอย่างหนึ่ง ไม่ถือว่าเป็นปัญหาเหล่านั้นเป็นความทุกข์; เขาก็รัก โกรธ เกลียด กลัวอยู่ เหมือนกับคนทั่วไปแหละ แต่เขาไม่ถือว่าเป็นความทุกข์ ไม่ถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องแก้ไข. หาเงินมาก ๆ แล้วก็กินอยู่ ให้สนุกสนานเพลิดเพลินไป อะไรเกิดขึ้นเขาก็มีเช่นนั้นเองแบบอัมพาลของเขา; เขาก็ต่อสู้ปะปะไปตามเรื่อง ฎไม่ทุกข์ก็แล้วกัน ก็เลยไม่มีความทุกข์. จะไปสอนเรื่องความดับทุกข์แก่คนที่ไม่รู้สักว่าเป็นทุกข์นี้ มันลำบาก มันจะหมดหนทาง. เหมือนคนเขาสบายดี ไม่เจ็บ ไม่ไข้ เราจะให้เขากินยาอย่างนี้, เขาก็ไม่กินแหละ; เราจะไปพยายามพิสูจน์ ว่าคุณเป็นโรคนะ คุณต้องกินยานะ, เขาก็จะว่านี่จะมาหลอกเอาสตางค์ของเราแล้วแหละ. มันก็เป็นเรื่องทีลำบากแหละ ที่จะเผยแพร่ธรรมะในโลกปัจจุบันนี้ ที่ทุกคนเขารู้สึกว่าฉันไม่เป็น

ทุกข์. โรคนี้มันกำลังระบาดเข้ามาในประเทศไทยเมืองพุทธแล้ว : ถ้าเมื่อไรเด็ก ๆ ของเรา มันรู้สึกว่าเป็นทุกข์ ไม่เป็นทุกข์, ก็ไม่ต้องพูดกันแหละเรื่องธรรมะ; ติดคูกติดตะราง ถูกฆ่า ถูกแกง มันก็ไม่ใช่ทุกข์ทั้งนั้น, มันไม่มองในแง่ทุกข์.

การสอนธรรมะ สอนศีลธรรม ประสบปัญหาอย่างนี้; แต่เมื่อเราดูตามที่ถูก ที่ควร ที่จริงแล้ว, เราจะถือว่า ความรู้สึกที่ไม่สบาย ไม่เป็นที่น่าพอใจนี้ ถือว่าไม่ควรจะมีในจิต ในใจ ในความรู้สึก, เราจะอยู่ด้วยจิตที่สะอาด สว่าง สงบ, เราต้องการความรู้หรือธรรมะที่จะทำให้เราอยู่ด้วยจิตที่สะอาด สว่าง สงบ; อย่างนี้มันค่อนข้างช้า. แม้พวกฝรั่งแห่งโลกปัจจุบันก็เหมือนกัน ถ้าจะพูดว่าเราจะมาอยู่กัน อย่างมีจิตสะอาด สว่าง สงบ; อย่างนี้เขาสนใจกว่า ที่จะพูดว่าเรามาดับทุกข์กันให้สิ้นเชิง; เขาไม่มีความทุกข์. แต่ถ้าพูดว่าให้มันดีกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ ให้มันจิตใจเยือกเย็นกว่า; นี้เขาจะสนใจบ้างเท่านั้นเอง.

นี่ปัญหาเรื่องมองโลกในแง่ร้าย มองโลกในแง่ดี มันกำลังแสดงบทบาทของมันเต็มที่. เขาสอนให้มองโลกในแง่ดี จนอะไร ๆ ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ อย่างนี้ก็มิ. เขามีวิธีกันคนละวิธี ไม่รู้ว่าของใครดีกว่าหรือถูกกว่า. ของเราชาวพุทธมองเห็นโลกตามธรรมดา ชีวิตตามธรรมดาว่าเป็นทุกข์ ต้องมาปรับปรุงกันใหม่อย่างนี้ ๆ, พวกหนึ่งเขาไม่มองอย่างนั้น; ปัญหามันก็เกิดต่างกัน. เราจะมาแก้ปัญหาร่วมกัน มันเลยทำไม่ได้.

ที่นี้มันได้ความแล้วว่า เรา, คนในโลกนี้ ปล่อยไปตามเรื่องของตนแล้ว รู้สึกโลกในแง่ดีก็มีอยู่พวกหนึ่ง, รู้สึกโลกในแง่ร้ายก็มีอยู่พวกหนึ่ง; นิสัยของเขาก็เคยชินไปแต่ในทางที่ทำให้เขารู้สึก และรู้สึกมากขึ้น. เขามีนิสัยอย่างนั้นแล้ว เขาก็

สร้างอุปนิสัยอย่างนั้นขึ้นมาเรื่อย ๆ; เขาจะแก้ปัญหของเขาได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องของเขา.

มองเห็นโลกเป็นกลาง ไม่ดี – ไม่ชั่ว

ที่นี่เราเป็นพุทธบริษัท เรา ถูกสั่งสอนอบรมให้มองเห็นโลก โดยความเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา. ถ้าขึ้นชื่อว่าอิทัปปัจจยตาแล้ว ท่านทั้งหลายจงรู้ไว้เถอะว่า มันกลางนะ, อิทัปปัจจยตานั้นจะเป็นสิ่งที่บอกแต่ว่า เพราะอย่างนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะอย่างนี้มี สิ่งนี้จึงมี; อิทัปปัจจยตาไม่มีหน้าที่ที่จะบอกว่าดีหรือร้าย ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป หรืออะไรที่เป็นคู่ ๆ อย่างนั้น, มันจะบอกแต่ว่า เพราะอย่างนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ก็มี อย่างนี้เรื่อยไปแหละ. ที่ไปบัญญัติว่าดี ว่าชั่ว ว่าบุญ ว่าบาป ว่าสุข ว่าทุกข์ นั้น มันความรู้สึกรู้ใจของคน, ของคนนั่นเอง : บัญญัติไปตามความรู้สึกรู้ใจของตัวเอง หรือบัญญัติไปตามความรู้สึกรู้ใจของคนที่เกิดก่อนนั้นบ้าง; มันเป็นเรื่องบัญญัติ.

นี่เรามาเกิดใหม่ เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า สว่างไสวขึ้นมาใหม่ด้วยสติปัญญาของพระพุทธเจ้า ก็ไม่ยึดมั่นเป็นดี เป็นชั่ว; แต่ยึดตามทีเห็นอยู่จริง ๆ ว่า โอ้ มันแล้วแต่เหตุปัจจัย : ถ้าทำอย่างนี้ อย่างนี้จะเกิดขึ้น, ถ้าทำอย่างนี้ อย่างนี้จะเกิดขึ้น, ถ้าอย่างนี้ทนไม่ไหวก็อย่าเอากับมัน, อย่างนี้สบายพอทนได้ก็เอากับมัน. อย่างนี้เรียกว่าเป็นพุทธบริษัท มีลักษณะที่ผ่ากลางเข้าไปเรื่อย จะไปสู่จุดสงบ ไม่ใช่ดี ไม่ใช่ชั่ว.

พอพูดว่า สงบ นี้ ท่านทั้งหลายควรมีความรู้สึกละเลินไปเหนือดีเหนือชั่ว ตามความหมายในโลก; ความหมายในโลก ถ้าชั่วมันก็เจ็บปวดครวคร่าแหละ,

ถ้าดีมันก็ตั้งระราวอยู่ในจิตใจเหมือนกัน สงบไม่ลง. ถ้ารู้สึกว่ามีดี จิตใจมันก็ตั้งมันก็สงบไม่ลง, ใจที่รู้สึกว่ามีดี ๆ ออกไปเสียมันก็จะหยุด มันก็จะสงบ; เราจึงไม่เอียงไปทางชั่ว ไม่เอียงไปทางดี เราอยู่ตรงกลางโดยกฎของอิทัปปัจจยตา นั่นแหละจะแก้ไขให้มันสงบได้ ไม่เป็นไปทางดี หรือทางชั่ว ซึ่งไม่ใช่สงบ. ถ้ามันปรุงแต่งอยู่เรื่อย ก็เรียกว่าไม่สงบ เพราะมันเป็นสังขาร; ที่นี้อย่าให้มันปรุงแต่งได้ ก็จะสงบโดยกฎของธรรมชาติ คือไม่เป็นสังขารการปรุงแต่งอยู่เรื่อย.

มนุษย์เรา, สรุปความว่ามนุษย์เรา, ตามปกติมี นิสัยเอียงไปสู่ความรู้สึกว่ามีดี หรือว่ามีร้าย ตามที่ตนเคยชินมาอย่างไร ไม่ค่อยจะมีความรู้สึกเอียงไปในทางความสงบ ซึ่งมันเป็นผลลงไปตรงกลางระหว่างดีระหว่างร้าย แล้วก็ไปจนทะลุฝ่ายโน้นไปเลย ไม่ข้องแวกกับดีหรือร้าย; นี่จึงจะเป็นความสงบ. จึงเห็นได้ว่า สงบอย่างที่เรารู้จักกันอยู่บ้างนี่ ยังไม่พอ, ยังเป็นเพียงเรื่องของชาวบ้าน เป็นเรื่องของชาวโลก; แต่มันก็เป็นเงื่อนไขที่ดีแล้ว ควรจะส่งเสริมความสงบที่รักความสงบกันอยู่บ้างนี่ ให้มากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป; ให้มีความสงบเข้ารูปเข้ารอย กับความสงบของพระนิพพาน ซึ่งเป็นความสงบสูงสุด.

เรามาสรางนิตย น้อมเอียงไปสู่ความสงบกันเถิด, ว่าอย่างนี้ดีกว่า; อย่าให้นิสัยน้อมเอียงไปในทางแห่งหวังดี หรือแห่งหวังร้าย เหมือนคนธรรมดาสามัญทั่วไป. สรางนิตยใหม่ โดยการมองเห็นตามที่เป็นจริง ตามหลักธรรมะของพระพุทธเจ้า ว่าความสงบเท่านั้นที่น่าปรารถนา; นอกนั้นเป็นคู่ตรงกันข้าม ซึ่งล้วนแต่่วนวาย. จิตใจอย่าได้ไปยึดมั่นโดยความหมายชนิดนั้นว่าดี ว่าร้าย : ว่าดีก็ระราวไปด้วยความรู้สึกว่าดี, ว่าร้ายก็ร้อนไปตามความรู้สึกว่าร้าย; อย่าไปหวังคู่สุดโต่ง, โต่งซ้ายหรือโต่งขวาก็ตาม คู่สุดเหวี่ยง สุดโต่ง โต่งซ้าย โต่งขวา ว่าแพ้

ว่าชนะ อย่างนี้. คนแพ้ก็นอนไม่หลับ คนชนะก็นอนไม่หลับ; คนแพ้เขาก็นอนเป็นทุกข์ คนชนะก็ได้รับการจองเวรอย่างนี้. ที่จริงไม่ต้องจองเวรอะไร มันก็นอนไม่หลับแหละ; คนชนะมันก็ต้องระแวง คนแพ้มันก็ผูกอาฆาต; นี้เรียกว่ามันไม่สงบ มันไม่อยู่ตรงกลาง. ถ้าปีดอกออกไปเสียทั้งความแพ้และความชนะ นั้นแหละมันจึงจะสงบ.

ความได้หรือความเสีย ความสูญเสีย นี่ก็เหมือนกัน : ความสูญเสียก็นอนไม่หลับ, ความได้ที่ระริว รบกวนนอนไม่หลับ. เขาถ้าเกิดถูกลอตเตอรี่รางวัลที่หนึ่งขึ้นมา นอนหลับยากไปหลายคืนแหละ, อาตมาไม่เคยถูกรางวัล แต่เชื่อว่ามันคงจะเป็นอย่างนั้นจริง; เพราะความได้หรือความเสีย มันเป็นการสุดโต่ง สุดเหวี่ยง ไม่ได้อยู่ตรงกลาง. หรืออะไร ๆ ที่มันทำให้เรา มีจิตเอียงไปสุดโต่งข้างโน้น ข้างนี้ : ความมั่งมี ความยากจนอย่างนี้; เขาต้องการความมั่งมีกันนัก แต่มันก็มีใช้ความสงบ. ความยากจนนี้ก็เหมือนกัน มันก็ไม่ใช้ความสงบ, แต่ถ้ารู้จักทำให้สงบ มันก็ยังมีความสงบได้ง่ายกว่าความมั่งมี.

เอาละ, เรื่องเหล่านี้ไปดูเอาเอง; **ว่าเดี๋ยวนี้ต้องการให้ปลุกนิสสัยให้ไหลไปแต่ในทางแห่งความสงบอย่างเดียว, อย่าแหวกแนวออกไปข้างซ้ายหรือข้างขวา ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ แพ้-ชนะ ได้-เสีย มั่งมี-ยากจน, อะไรก็ตาม ที่มันเป็นเรื่องของความไม่สงบทั้งนั้น; เราจะมีนิสัยรักสงบมากขึ้น มีนิสัยเอียงไปสู่ความสงบ ให้มากขึ้น. เท่าที่ได้ยิน ได้ฟัง ได้ศึกษาอบรมมานี้ ก็นับว่ามากพอแล้ว ที่จะรู้จักความสงบ และอาจจะชอบความสงบมากขึ้น ๆ; จนกระทั่งเรียกว่าหลงไหลในความสงบ ก็ยังดีกว่า, ดีกว่าไปหลงไหลในเรื่องดี**

หรือเรื่องร้าย เรื่องได้ เรื่องเสีย เรื่องแพ้ เรื่องชนะ. อย่าไปหลงไหลเรื่องอย่างนั้น หลงไหลแต่ในเรื่องของความสงบ มันยังปลอดภัยกว่า.

อุปมาข้อนี้อยากจะพูดว่า เามาใช้ในทางตรงกันข้ามก็ได้ว่า อุปมาเหมือนกับปลา จะลงน้ำทำเตียวแหละ, จับโยนขึ้นมาบนบก ก็จะคืบลงน้ำทำเตียว. สัตว์น้ำบางชนิด เช่นเต่า เช่นอะไรอย่างนี้ จับโยนขึ้นมาบนบก หันหัวไปทางอื่น มันก็รู้จักหันหัวกลับ ลงไปน้ำ ลงไปสระ ไปหนองทำเตียวแหละ; มันมีนิสัยที่จะลงน้ำทำเตียวแหละ. แต่อุปมานี้ พระพุทธเจ้าท่านไปตรัส ไปใช้เปรียบเทียบกับกิเลสก็มี : คนเรามันมีกิเลส มันจะลงไปในกิเลสทำเตียวก็มี; หมายถึงความต้องการอย่างยิ่ง จนเป็นนิสัย. **เดี๋ยวนี้เราอยากจะให้มีนิสัยที่จะลงไปสู่ความสงบทำเตียว.**

เคยอ่านในหนังสือเรื่องเต่า ออกไปบนบก ออกเป็นตัวแล้ว ลูกเต่าทุกตัว รู้จักลงน้ำ รู้ว่าน้ำอยู่ทางไหนโดยถูกต้อง, ในหนังสือของพวกนักสัตววิทยาที่มันเชื่อได้. ถึงแม้ว่าลูกเต่าที่เราจับขึ้นมาจากน้ำ มาวางไว้บนบก หันหัวหันหางให้มันหลงทาง มันก็ยังรู้จักวิ่งลงไปทางที่เป็นน้ำจนได้. นี่สัตว์น้ำเป็นอย่างนี้. เราจะเป็นอย่างไร? แม้แต่สัตว์มันยังรู้ว่าน้ำอยู่ทางไหน, **คนนี้จะไม่รู้ว่าคุณสงบอยู่ทางไหน; มันก็ดูจะเกินไป. เด๋ยวนี้มาชุบซ้อมนิสัยกันเสียใหม่ ให้มันมีความโน้มเอียงไปสู่ความสงบ;** โดยถือว่าเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ที่แท้จริง มันต้องการความสงบ แต่มันยังทำไม่ถูก : มันเกิดมาใหม่ ๆ มันทำไม่ถูก จึงต้องมารับการฝึกฝนอบรมกันเสียใหม่ ให้เข้าร่องเข้ารอย.

ฝึกนิสัยรักสงบ คือฝึกนิสัยให้รักนิพพาน

เฮ้, ทีนี้ เมื่อเราต้องการจะให้มันมีนิสัยที่นุ่มเอียงไปแต่ในทางความสงบอย่างเดียว, ก็จะต้องมีการฝึกกันบ้างแหละ; อย่าเบื่อหน่าย อย่าท้อถอย, มันต้องมีการฝึกกันบ้าง; ก็คือการเล่าเรียน ปฏิบัติตามพระพุทธโอวาททั้งหลายนั่นเอง, มันจะรู้จักความสงบ แล้วจะมีความพอใจในความสงบ จะมีความพยายามค้นรนไปทางของความสงบ, ในที่สุดก็จะประสบความสงบ. แล้วอย่าลืมว่า สงบถึงที่สุดคือนิพพาน. ที่ให้นิพพานนั้น แบ่งได้เป็นหลายขั้นตอน : นิพพานถึงที่สุด สงบถึงที่สุด ก็ได้; นิพพานที่ยังไม่ถึงที่สุด ก็ยังมีอยู่, อย่างน้อยก็ให้ได้นิพพานชนิดนี้. คำว่า นิพพาน ตามตัวหนังสือนั่น แปลว่า ความเย็นออกเย็นใจ คือ ไม่มีความร้อนก็แล้วกัน; ความเย็นออกเย็นใจ เพราะไม่มีกิเลส ไม่มีไฟโดยสิ้นเชิงนั้น เป็นนิพพานสมบูรณ์ นิพพานจริง นิพพานสุดท้าย.

ทีนี้ที่เย็นออกเย็นใจบ้าง แต่ไม่ถึงที่สุด; นี้เขาเรียกว่า นิพพานชั่วคราว นิพพานตัวอย่าง นิพพานชิมลอง. เมื่อใดไม่มีไฟคือกิเลส แม้ชั่วคราว, เมื่อนั้นเราก็มีนิพพานชั่วคราว เรียกว่า สามายิกะ; สมยะ แล้ว อิกะ เป็นสามายิกะ แปลว่า ชั่วสมัย คือชั่วคราว, สามายิกนิพพาน. หรือเมื่อใดเรารู้สึก ความที่กิเลสอุปาทานไม่ครอบงำจิตใจอยู่ เย็นออกเย็นใจ; อย่างนี้ก็เรียกว่า ทิฏฐุชัมมนิพพาน. ทิฏฐุ-ชัมมนิพพาน คือ นิพพานที่เราารู้สึกอยู่ได้ในใจของเราเดี๋ยวนี้ นั่นก็เรียกว่า ทิฏฐุ-ชัมมนิพพาน. เมื่อใดไม่มีกิเลสเกิดขึ้นในใจ ใจก็เย็น, นี่คือทิฏฐุชัมมนิพพาน; แต่เราไม่สนใจนี้ เรามันเหมือนกับคนโง่ คนบ้า, พอเป็นทุกข์ก็นั่งร้องไห้, พอไม่ต้องเป็นทุกข์บ้าง เพราะกิเลสไม่รบกวน ก็ไม่สนใจ ไม่รู้ไม่ชี้ ไม่รู้ไม่ชี้กับมัน ไม่

อยากรู้กับมัน. นี่ไปทำอย่างอื่นเสีย, ทำไม่สนใจว่า เดียวนี้ทำไม่มันจึงไม่มีความเสียคแห่งในจิตใจ เราร้อนในจิตใจ เย็นสบายดี; ไม่สนใจ ก็เลยไม่รู้. เมื่อไรกิเลสไม่เกิดขึ้นในใจ มีความเย็นออกเย็นใจ รับผิดชอบต่อให้มาก เพราะว่ามีนิพพานตัวอย่างนิพพานชิมลอง มาให้แล้ว; ก็จะสนใจในนิพพานที่จริงยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก.

ที่จริงการที่เรามีเงินใช้ มีบ้านอยู่สบาย ร่างกายสบายดี อะไร ๆ มันก็เป็นความเย็นออกเย็นใจด้วยเหมือนกันแหละ; แต่มันไม่สูงสุด มันไม่เด็ดขาด ยังไม่เรียกว่านิพพาน. ที่นี้พอไม่มีกิเลสรบกวนในบางครั้งบางคราว; นี่เป็นนิพพานกว่าควรสนใจให้มาก. เมื่อว่างจากกิเลส เมื่อจิตมันว่างจากกิเลส, สนใจให้มาก ก็จะพบนิพพาน, เพราะนิพพานนั้น เรียกกันว่าว่างถึงที่สุด : ว่างจากกิเลสถึงที่สุด ว่างจากความหมายแห่งตัวตนของคุณถึงที่สุด; นี้เรียกว่าว่างอย่างนิพพาน. บางเวลามันก็เป็นอย่างนั้นได้เองตามธรรมชาติ โดยเราไม่ได้เจตนา; ควรจะรู้จักเอาไว้. ถ้ามันมาเยี่ยมเองบ้าง เป็นครั้งเป็นคราว ก็ควรจะรู้จักเอาไว้ ต้อนรับไว้ให้ดี ๆ ให้เข้าใจให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป; เรียกว่ารู้จักความว่างจากกิเลส ซึ่งบังเอิญเกิดขึ้นมาได้เอง เป็นไปได้เอง.

เห็นโลกทั้งปวงว่างจากตัวตน – ของตนเป็นวิปัสสนาสูงสุด

สรุปความว่า ให้มันรู้จักความว่างนี้ไว้บ้าง เป็นชนวนสำหรับติดตามต่อไป. ที่นี้จะฝึก, ก็ต้องฝึกด้วยการเห็นความว่างของสิ่งทั้งปวง; มีพระบาลีอยู่ว่า **โลกนี้ว่างจากอัตตา ว่างจากอัตตนิยา.** คำว่า **โลกนี้** คือ **ทั้งหมดนี้** มันว่างจากสิ่งซึ่งเป็นอัตตา คือเป็นตัวตน และอัตตนิยา ซึ่งถือได้ว่าเป็นของตน. เรานั่งดู

พิจารณา ดู ที่เรียกว่าทำวิปัสสนานั้นแหละ : นั่งพิจารณาว่า อะไรบ้างในโลกนี้ ที่จะเรียกได้ว่าเป็นตัวตน คือเป็นตัวกู; เนื้อหนังร่างกายชีวิตจิตใจนี้ มันก็ไม่เล่นกับเรา มันเป็นสังขารปรุงแต่ง เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังขาร, ไม่เอามาเป็นตัวตนได้. ทีนี้สิ่งทั้งหลายทั้งปวง แม้ที่เป็นภายในเนื้อหนังร่างกายนี้ ก็เอาเป็นของตนไม่ได้, ที่เป็นภายนอกก็เอาเป็นของตนไม่ได้, กระทั่งทั้งโลกเลย ไม่มีอันไหนที่จะเอาเป็นของตนได้; ก็เรียกว่าว่างจากของตน. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ให้มองดูโลกโดยความเป็นของว่างนะ, แล้วก็อธิบายว่า ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน; ขยายความว่า ว่างจากสิ่งที่ควรถือว่าเป็นตัวตน, ว่างจากสิ่งที่ควรถือว่าเป็นของตน. นัยที่สุดของวิปัสสนา คือดูความว่าง ดูให้เห็นความว่าง; นอกนั้นเป็นวิปัสสนาเด็กเล่นทั้งนั้นแหละ.

วิปัสสนาสูงสุดก็คือ ดูให้เห็นว่า โลกทั้งปวงว่างจากตัวตน ว่างจากของตน. ทำจิตให้ดีเป็นสมาธิ ก็สอดส่องดู; สอดส่องดูนะ, ดูนะ อย่าไปคิดนะ; ดู ดูให้มันเห็น, จริงกว่าที่จะไปคิด เพราะคิดมันอาจจะผิดได้ โดยคำนวณผิด เหตุผลผิด, มันผิดได้. แต่ดูให้มันชัดเจนไป ที่สิ่งที่เอาเป็นตัวตนนั้นแหละ, ดู-ดู-ดู เดี่ยวมันก็เห็น อ้าว, ไม่ใช่; สิ่งใดที่จะเอาเป็นของตน, ก็ดู-ดู-ดู เดี่ยวก็จะเห็นว่า อ้าว, ไม่ได้-ไม่เป็นของตนได้.

สิ่งที่เรากำลังยึดถือเอาเป็นตัวตนของตนอยู่นั้นแหละ เป็นสิ่งที่ควรดู; ก็คือ ชีวิตนี้ ดูว่ามันเป็นตัวตนได้ไหม, เรียกว่ามันอ่อนแอที่สุด ปวกเปียกไปตามสังขารปรุงแต่งเลย. ทีนี้ของตน : ร่างกายนี้ ทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา สามี ทุกสิ่งทุกอย่าง ลูก หลาน เหลน, เอ้า, มันก็ไปตามเหตุตามปัจจัย เป็นสังขารของมันเอง; ไม่ถือได้ว่า เป็นของของตน คือของเรา.

คำว่า **ตน** หรือ **เรา** นี้ เป็นของสมมติชั่วคราว ตามความรู้สึกนึกคิด; แต่พอมาดูเข้าจริง ไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวเราเป็นของเรา. พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ดูเท่านั้นแหละ ให้เห็น; ดูแล้วก็เห็น; พอเห็น เราเกือบจะไม่ต้องทำอะไรอีกต่อไป จิตจะน้อมไปสู่นิพพานเอง จิตจะน้อมไปในนิพพานเอง.

ขอให้ดูให้เห็นว่า โลกนี้ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน, แล้วจิตจะน้อมไปทางของพระนิพพานเอง; คือมันไม่น้อมมาในทางนี้ได้ เพราะเต็มไปด้วยสิ่งที่มีใช่ตนและของตน, มันน้อมมาไม่ไหว มันน้อมมาไม่ได้ มันไม่รู้จะไปเอาอะไรที่ไหน, มันก็น้อมไปในทางที่จะไม่เอาอะไร น้อมไปในทางที่จะอยู่ว่าง จิตมันน้อมไปสู่ความว่าง; นี้เรียกว่าจิตมันน้อมไปทางนิพพาน. ถ้าเราฝึกอย่างนี้อยู่บ่อย ๆ มองเห็นสิ่งที่ไม่ใช่ตนไม่ใช่ของตน อยู่ทุกวัน ๆ, จิตก็จะน้อมไปสู่นิพพาน; เรียกว่ามีนิสัยน้อมไปนิพพาน มีอุปนิสัยชินต่อการน้อมไปสู่นิพพาน. นี้เป็นปัจจัยอันสำคัญ.

ถ้ามันมีความน้อมไปสู่นิพพานแล้ว มันเป็นปัจจัยที่คิดเลิศ ที่จะทำให้ชีวิตจิตใจ หรือจะสมมติเรียกว่าตัวเราในฝ่ายจิตใจนี้ จะเป็นไปในทางเจริญก้าวหน้าสูงสุดหลุดพ้น. เห็นโลกว่างจากความเป็นตัวตน – ความเป็นของตน มันก็น้อมไปสู่นิพพาน; ฝึกจนเป็นนิสัย มันก็จะมีการน้อมไปสู่ความสงบเป็นนิสัย เพราะมองไม่เห็นว่ามีอะไรที่น่าเาน่าเป็น ไม่มีอะไรที่น่าเอามาเป็นของตน ไม่มีอะไรที่น่าเป็น : เป็นตน เป็นตัวกู เป็นอย่างนั้นอย่างนี้, เป็นนายก็ไม่ไหว เป็นบ่าวก็ไม่ไหว เป็นผู้หญิงก็ไม่ไหว เป็นผู้ชายก็ไม่ไหว เป็นสามีก็ไม่ไหว เป็นภรรยาก็ไม่ไหว; ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น เพราะมองเห็นความที่โลกว่างจากความเป็นตัวตนหรือของตน.

อาตมาขอสรุปความข้อนี้ว่า มันเช่นนั้นเอง; เห็นว่าไม่ใช่ตน ไม่ใช่
 ของตน, นั่นมันก็คือมันเป็นเช่นนั้นเอง, ไม่แปลก ไม่มีอะไรเป็นของแปลก ไม่มี
 อะไรที่เป็นของน่าอัศจรรย์ในโลกนี้; มันเหลืออยู่แต่พระนิพพาน ที่ออกมาเสียได้
 จากโลกนี้. เมื่อเห็นโลกนี้ ไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวตน – ของตนได้ จิตน้อมไปเพื่อ
 ตรงกันข้าม เพื่อนิพพานนั่นแหละ; พระนิพพานนี่จะเป็นของแปลกประหลาดน่า
 อัศจรรย์ น่าอะไรยิ่งกว่าสิ่งใด, แล้วก็จิตมันก็น้อมไปสู่สิ่งนั้นด้วย เพราะว่าทาง
 ฝายนี้ มันไม่มีอะไรที่น่าสนใจ น่าอัศจรรย์.

การเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง เพื่อไม่ต้องยึดถือ ไม่ต้องหลงใหล
 ในทางดีก็ตาม ในทางร้ายก็ตาม นี่คือการสงบ; มันจะปรุงแต่งน้อยลง ปรุงแต่ง
 น้อยลง คือไม่ได้มีความคิดอยาก คิดเอา คิดได้ คิดอะไร ที่เรียกว่าสังขารนะ มัน
 จะลดลง ๆ. ไอ้สังขารนี้ดับเมื่อไรแล้ว ก็เป็นความสุขอย่างยิ่งเมื่อนั้น : ความ
 ปรุงแต่งไม่มีเมื่อไร ก็เป็นความสุขอย่างยิ่งเมื่อนั้น.

นี่คนธรรมดาเรา แม้จะไม่ใช่พระอรหันต์ จะเป็นคนธรรมดาดี ก็ลอง
 ใคร่ครวญดูให้ดี มันควรจะฝึกนิสัยน้อมไปสู่ความสงบเหมือนกันแหละ,
 ไม่อย่างนั้นมันก็ต้องมีปัญหา ต้องมีความทุกข์; ให้เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง ไม่
 เป็นตนไม่เป็นของตน ไม่น่ายึดถือในสิ่งทั้งปวง, มันก็ไม่ไปยินดีหลงใหล ในสิ่ง
 ที่เรียกกันว่าดี. เดียวนี้ทุกคนแหละ หลงใหลยินดี ในสิ่งที่เรียกว่าดี เพราะเข้าใจ
 ไปตามที่ได้รับการสั่งสอนอบรมมา หรือว่าจะคิดนึกเอาเองทีหลังว่าดี อันนี้มันดี
 ของดี นี่น่าเอาน่าอะไรได้ง่าย ๆ; ก็เรียกว่าหลงยึดถือในความดี. มันก็ถูกแหละ
 โดย

พื้นฐานทั่วไปแล้ว มนุษย์เราจะยึดถือในความดี ชวนกันทำความดี ให้โลกเต็มไป

ด้วยความดี; นี่ดีกว่าที่จะให้โลกเต็มไปด้วยความชั่ว. แต่ระวัง ที่ว่า “ดี ๆ” นั้น มันก็ยังไม่ใช่ความสงบ.

บอกมาแล้วแต่ต้น ข้างต้น ว่า ชั่วก็ไม่ใช่ความสงบ, ดีก็ยังมีใช่ความสงบ. ถ้าเป็นความสงบจะเรียกว่าดีได้ไหม? คนธรรมดาอาจจะเรียกได้ว่า ความสงบนั้น ดี; แต่ภาษาธรรมะนั้นเขาเรียกว่า มันอยู่เหนือดีขึ้นไป, แยกตัวออกไปห่างจากที่เรียกว่าดี. ร้ายไม่ไหว, เอาดี ดีกว่า. พอดีนี้ก็ไม่ใช่จะไปคลุกกับมันอยู่ ก็ไม่ได้ มันจะกัดเอา, ก็เลยอยู่เหนือสิ่งที่เรียกว่าดี นั่นคือความสงบ. พันชั่วถึงดี; พันดี ก็ถึงความสงบ, ไม่ยุ่งกับชั่ว ไม่ยุ่งกับดี.

คนธรรมดาสามัญอยู่ที่บ้าน ที่เรือนนี้แหละ ก็ควรจะสนใจเรื่องของพระนิพพานอย่างนี้; เรื่องนี้เป็นเรื่องโดยตรงของพระนิพพาน แล้วก็ที่บ้านที่เรือน : พ่อบ้านแม่เรือนนั้นเหมาะแล้ว เพราะผ่านมาพอแล้ว. เรื่องยุ่ง เรื่องได้ – เรื่องเสีย เรื่องดี – เรื่องชั่ว เรื่องสุข – เรื่องทุกข์ เรื่องแพ้ – เรื่องชนะ; พ่อบ้านแม่เรือนมัน ผ่านมาอย่างโชกโชนแล้ว. มาดูแง่มุมของความสงบบ้าง เห็นแล้วจิตก็จะโน้มไปหาความสงบ. สิ่งทีเรียกว่า “ดี ๆ” นั้นเปลือไม่ได้, เปลือมันกัดเอาแหละ : ต้อง ร้องไห้อยู่ก็มี ไปผูกคอตายเพราะดีนั้นก็มี เพราะความดีเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา. แต่ ถ้าเป็นความสงบแล้วไม่กัดแน่; ไม่มีกัดใคร, ความสงบ; ไม่ทำให้ต้องร้องไห้ ต้องผูกคอตาย เหมือนกับที่เรียกว่าดี ดี, ดีเลิศ.

เดี๋ยวนี้คนเขานิยมดี นิยมความมีหน้ามีตา ทุ่มเทความดี ทุ่มเทเพื่อความ มีหน้ามีตา เพื่อความดี, เขาเรียกว่าสังคมชั้นสูง. อาตมาดูแล้ว สังคมชั้นสูงนี้ มัน บ้าดีทั้งนั้นแหละโว้ย ! ไม่เห็นมีอะไรเลยสังคมชั้นสูง. มันยังจะต้องถูกกัดเอา บอบช้ำ; ควรจะรู้จักความสงบกันเสียบ้าง. คนอันธพาลมันอยากจะอยู่ดีกินดี

มันจึงขโมยปล้นจี้ ทำอาชญากรรมต่าง ๆ, มันก็มีความดีของมันไปอีกแบบหนึ่ง; นั่นก็เพราะมันอยากดีด้วยเหมือนกัน.

สงบต้องอยู่เหนือดีอีก

ที่นี้ที่ไม่ใช่เป็นอันธพาล, ที่เรียกว่าเป็นคนดีนี้ มันก็อยากดีไปอีกแบบหนึ่ง จนเกิดเป็นปัญหา ยิ่งยากลำบากกันไปหมดเหมือนกัน; นับตั้งแต่จะต้องเรียนมากกว่าธรรมดา จะต้องชวนขวยต่อสู้มากกว่าธรรมดา, ประพฤติกระทำเป็นอยู่ที่เกินกว่าธรรมดา. ที่เรียกว่า “อยู่ดีกินดี” นั้น ที่จริงเกินทั้งนั้นแหละ เกินดีทั้งนั้น, แล้วก็มี ความลำบากยุ่งยาก. เรา รู้จักแยกความดีออกมาเสียจากความชั่ว, ไม่เอาชั่วเป็นดี; แล้วก็ รู้จักแยกความสงบออกมาเสียจากความดี. เพราะว่าความสงบนั้น ไม่ใช่อันเดียวกับความดี, มันมีความหมายอีกอันหนึ่ง แล้วมันอยู่เหนือกว่า สูงกว่า; มองเห็นอยู่เป็นจุดหมายปลายทาง ให้จิตของเราน้อมไปเพื่อความสงบ. เมื่อเห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็น้อมไปสู่ความสงบ ไม่ปรุงแต่งตัวกู ไม่ปรุงแต่งชาติ – เกิดอย่างมีตัวกู – ของกู, ต้องการจะหยุดเสีย ซึ่งชาติ – เกิดแห่งตัวกู – ของกู; เรียกว่าพอกันที พอกันที เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าเกิด ๆ หรือชาติ ๆ นี้. เกิดทุกทีเป็นทุกซ์ทุกที เกิดตัวกูทุกทีเป็นทุกซ์ทุกที. ไม่ว่าจะเกิดจากท้องแม่ หรือว่าเกิดโดยอุปาทานในจิตใจ ในจิตปัจจุบันประจำวันนี่ก็ตาม, เกิดตัวกูทุกทีเป็นยุ่งทุกที เป็นทุกซ์ทุกที. ดับตัวกูเสียก็สิ้นชาติ, หมดชาติ หมดเกิด ก็คือสงบ; ตัวกูยังไม่ดับอยู่เพียงไร ก็ยังไม่สงบอยู่เพียงนั้น.

ฉะนั้น ต้องรู้ธรรมชาติ จนดับอุปาทาน ว่าตัวกู ว่าของกูเสียได้ คือดับตัวตน – ของตนเสียได้ ดับอหังการ มมังการเสียได้; นี้เรียกว่าความสงบ.

พอกันทีสำหรับความวุ่นวาย คือสังขารการปรุงแต่ง; การปรุงแต่งทุกชนิดพอกันที.

เท่าที่กล่าวมานี้ อาตมาเข้าใจว่า ท่านทั้งหลายคงจะมองเห็น ความต่างกันระหว่าง ความชั่ว ความดี และ ความสงบ; และเห็นต่อไปว่า ที่มันพึงปรารถนา ควรปรารถนา นำปรารถนานั้น คือความสงบ, เพราะว่ามันไม่ยุ่ง มันไม่ทำยุ่ง ไม่ทำให้เกิดปัญหา.

แล้วทีนี้ขอให้รู้แจ่มแจ้ง ชัดเจนลงไปว่า นิสัยรักความสงบนี้เป็นสิ่งที่ฝึกได้ ไม่อยู่นอกเหนือการฝึก อยู่ในวิสัยที่จะฝึกได้. ขอให้สนใจที่จะฝึก ที่จะจัดการกับมัน ให้จิตนี้พอใจในความสงบ. ความน้อมเอียงไปในทางความสงบนั้น เป็นสิ่งที่ฝึกได้, ขอให้ตั้งใจที่จะฝึก. แล้วให้รู้เลยไปถึงว่า ควรจะให้มีการฝึกกันมาตั้งแต่เด็ก; ลูกหลานเกิดมาเล็ก ๆ มีโอกาสเมื่อไร ก็ฝึกให้มันรู้จักพอใจในความสงบ ไม่ต้องไปหลงเรื่องชั่ว เรื่องดีอะไร ให้มันมากเกินจำเป็น. ไม่ได้รับการฝึก, เด็กของเราจะไปหลงความชั่ว ไปเป็นเด็กชั่วพวกหนึ่ง; ได้รับการฝึกที่ดี ให้ดี, มันก็หลงในเรื่องดี จนกระทั่งมันจะดีเกิน จะดีเกิน, มันทำปัญหาามากเกิน มันจะเอานั่น เอานี้ เอานั่น ซึ่งดีเกิน เรียกร้องเอาจากพ่อแม่ “เพราะเราเกิดมา เราเรียนเก่ง เราอะไรเก่ง, พ่อแม่ต้องให้อย่างนั้นอย่างนี้กับเรา, พ่อแม่ต้องซื้อรถยนต์ให้เรา, พ่อแม่ต้องสร้างตึกให้เรา” : เรียกร้องเอาดีเกินอย่างนี้. เราจะต้องฝึกให้เขารู้ว่า นั่นมันยังไม่ใช่ความสงบ; และรู้จักให้มันเกิดความสงบ : เราจะต้องมีรถยนต์ก็ได้ เราไม่ต้องมีตึกก็ได้, หรือมีก็ได้ ถ้ามันควรจะทำให้มีได้ อยู่ในฐานะที่ควรจะทำให้มีได้มันก็มีได้; แต่เวลานั้นไม่ใช่ความสงบ; รู้จักทำจิตใจให้อยู่เหนือการบีบคั้นของสิ่งทั้งปวง เรียกว่าความสงบ. เด็กคนนี้ก็จะมีบุญ เกิดมาก็มี

บุญ; ในตระกูลที่มีสัมมาทิฐิ มันทำให้เด็กคนนี้เกิดมามีบุญ ก็จะมาพบกับแต่กับความสงบเรื่อย ๆ ไป, เขารู้จักสร้างความสงบได้เรื่อย ๆ ไป.

การศึกษาของมนุษย์ในโลก ควรจะเห็นว่า เรื่องความสงบเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ให้อยู่ในระบบการศึกษาของมนุษย์ทั้งโลกแหละ. สงบทางบุคคลก็ดีแล้ว, สงบทางสังคม สังคมของเราไม่มีอันตราย มันก็ดีแล้ว, แล้วก็สงบสูงขึ้นไป โดยทางจิตใจไปอยู่กับพระเจ้าบ้าง บรรลุถึงซึ่งนิพพานบ้าง; ก็ดีเท่านั้นแหละ ไม่มีทางเสียทางขาดทุน วุ่นวายแต่ประการใด.

จึงหวังว่า ผู้ใหญ่พ่อแม่ทั้งหลายนี้ ควรสนใจให้เด็กรู้เรื่องของความสงบ, ผู้ที่เป็นครูบาอาจารย์จัดการศึกษาของมนุษย์ในโลก ก็ควรจะสนใจรู้เรื่องความสงบ, จัดให้พลเมืองเขารู้เรื่องความสงบ; เขาจะได้สร้างความสงบ อยู่กันด้วยความสงบ ไม่วุ่นวาย ไม่ระส่ำระสาย ไม่เลอะเทอะสกปรก เหมือนกับที่กำลังเป็นอยู่ในเวลานี้. เพราะว่าทุกคนไม่ชอบความสงบ ไม่รู้จักความสงบ, รู้จักแต่การได้ดีแห่งตัวกู ได้ดีแห่งตัวกู แก่พรรคพวกของกู แก่อะไรของกู, รู้จักแต่ได้ดีแห่งตัวกู ไม่รู้จักความสงบ, แล้วก็อาศัยการแย่งความดีแห่งตัวกูกันนั้นแหละเบียดเบียนกัน ทำลายล้างกัน เป็นพรรคเป็นพวกในโลก ในบ้าน ในเมือง. แม้ในหมู่บ้านเล็ก ๆ นี้ ถ้ามีคนเกิดแย่งดีแห่งตัวกูกันแล้ว, มันก็ต้องเบียดเบียนกัน.

สรุปความว่า จิตคนเราจะดี จะสูง จะไปในทางสูงนั้น ก็ต้องมีปัจจัยที่ถูกต้องหลาย ๆ อย่าง หลาย ๆ ประการ ดังที่กล่าวมาแล้ว; ในวันนี้ว่า นิสัยน้อมเอียงไปสู่ความสงบ.

ทบทวนมาแต่ทีแรกว่า : เราต้องมีสิ่งประเล้าประโลมใจที่ถูกต้องคือ
ธรรมะ, เราแนใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง, เราแวดล้อมอยู่ด้วยความรู้สึกแห่งมิตรภาพ,
เรามีความถูกต้องโดยไตรทวาร, มีความรู้เพียงพอตามที่ควรจะรู้, มีความมีผู้นำ
ในทางวิญญาณอย่างเพียงพอด้วย, มีสุขภาพอนามัยทางจิตด้วย, มีอาหารใจหล่อเลี้ยง
อย่างเพียงพอด้วย, แล้วก็ มีนิสัยน้อมเอียงไปสู่ความสงบ ดังที่กล่าวแล้ว.

อาตมาเห็นว่าการบรรยายนี้สมควรแก่เวลา, ขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียง
เท่านี้; ให้โอกาสพระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรม ส่งเสริมกำลังใจในการ
ปฏิบัติธรรม ให้อิ่ง ๆ ขึ้นไปในบัดนี้.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๑๐ -

๗ มีนาคม ๒๕๒๔

การรู้จักใช้สัตยาตญาณแห่งความกลัว

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาค มามบูชา เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** ต่อไปตามเดิม; แต่จะได้กล่าวโดย ห้วนย่อเฉพาะในวันนี้ว่า **การรู้จักใช้สัตยาตญาณแห่งความกลัว**.

ขอให้ท่านทั้งหลาย ทบทวนถึงเรื่องที่แล้วว่า เราได้พูดกันถึง **ปัจจัยแห่งความเป็นมนุษย์**. ความเป็นมนุษย์ แบ่งเป็นส่วนกายและส่วนจิต. ในส่วน กายความเป็นมนุษย์ต้องการปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นที่ทราบกันอยู่เป็นอย่างดีแล้วว่า

ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ใช้จ่าย และเครื่องบำบัดโรค รวมเป็น ๔ อย่างด้วยกัน นี่เป็นปัจจัยในด้านร่างกาย. เนื่องจากคนเราไม่ได้มีแต่ร่างกาย เพราะว่ามี **ส่วนที่เป็นจิตเป็นวิญญาณ** อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าส่วนจิตใจ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญ; ส่วนนี้ก็ไม่ได้ต้องการปัจจัยอย่างเดียวกับร่างกาย, ต้องการปัจจัยเฉพาะของมันเองต่างหาก คือทางฝ่ายจิตใจ.

ดังนั้น **เราจึงมีปัจจัยในส่วนจิตใจ ซึ่งรวมเรียกว่าปัจจัยที่ ๕** เพราะว่ามันเพิ่มขึ้นมาจากปัจจัยทั้ง ๔ เป็นปัจจัยที่ ๕. ปัจจัยที่ ๕ นี้แบ่งเป็นหลาย ๆ อันดับ, ที่จริงก็มากเกินกว่าที่จะกล่าวได้ว่าสักกี่อันดับ; แต่เราก็จะได้กล่าวกันไปตามลำดับพอสมควร. **ปัจจัยที่ ๕ คือปัจจัยฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ :-**

อันดับที่ ๑ **ต้องการธรรมะในฐานะเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ;**

อันดับที่ ๒ **ต้องการความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง;**

อันดับที่ ๓ **ต้องการความรู้สึกแห่งมิตรภาพ;**

อันดับที่ ๔ **ต้องการความถูกต้องอยู่โดยไตรทวาร;**

อันดับที่ ๕ **มีความรู้เพียงพอตามที่ควรจะรู้;**

อันดับที่ ๖ **ความมีผู้นำในทางวิญญาณที่ถูกต้อง;**

อันดับที่ ๗ **มีสุขภาพอนามัยทางจิตดี;**

อันดับที่ ๘ **มีอาหารใจหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ;**

อันดับที่ ๙ **มีนิสัยนุ่มเอียงไปสู่ความสงบอยู่เป็นปกติ;**

อันดับที่ ๑๐ **ในวันนี้ คือ การรู้จักใช้สัญชาตญาณแห่งความกลัว ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด.**

ขอให้ท่านทั้งหลายถือเอาใจความให้ได้ว่า ปัจจัยทางฝ่ายร่างกายนั้น ตายตัวเป็น ๔ อย่าง อย่างที่กล่าวมาแล้ว; ส่วนปัจจัยที่ ๕ สำหรับเรื่องทางฝ่าย จิตฝ่ายวิญญาณนั้น เราจะพูดไปตามลำดับจนกว่าจะเพียงพอ, วันนี้พูดเรื่อง การ รู้จักใช้สัตยาตญาณแห่งความกลัว.

สัตยาตญาณแห่งความกลัว

คู่กันมากับ สัตยาตญาณแห่งความมีตัวตน

ท่านทั้งหลายคงจะนึกล่วงหน้าได้บ้างแล้วกระมังว่า อาตมาจะพูดเรื่อง อะไร. ถ้าเป็นนักธรรมะกันสักหน่อย เมื่อพูดถึงความกลัว ก็จะต้องนึกได้ถึงหิริ และโอตตปปะ; แล้วก็จริงอย่างนั้น คืออาตมาจะชี้ให้เห็น การมีหิริโอตตปปะ ในฐานะเป็นปัจจัยฝ่ายวิญญาณ. ผู้ศึกษาจะต้องฉลาดในเรื่องของปัจจัย คือว่า อะไรจะเป็นปัจจัยได้ และเป็นได้อย่างไร เท่าไร ที่ไหน เมื่อไรนี้ เขาจะต้องเป็นผู้ฉลาด เป็นผู้รู้จักกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ อันเกี่ยวกับเรื่องนี้.

เดี๋ยวนี้ยกเอาเรื่องของความกลัว มาเป็นปัจจัยสำคัญ สำหรับความเป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ด้านจิต ด้านวิญญาณ. สิ่งที่เราเรียกว่าความกลัวนั้น มันมีความหมาย เป็นกลาง ๆ อยู่ คือกลัวในทางที่เป็นประโยชน์ก็มี, กลัวในทางที่ไม่เป็นประโยชน์ ก็มี; แต่ว่าความกลัวนี้เป็นสัตยาตญาณของสิ่งที่มีชีวิต.

สิ่งที่มีชีวิตคือมีความรู้สึกนึกคิดได้ เขาย่อมมีสัตยาตญาณแห่งความกลัว ติดอยู่ด้วยในสันดาน มีสัตยาตญาณที่จำเป็นหลาย ๆ อย่าง สำหรับสิ่งที่มีชีวิต ที่เป็นสมบัติดั้งเดิมติดมาในสันดาน; เขาจึงสามารถปฏิบัติถูกต้องต่อสิ่งแวดล้อม

ในการที่จะรอดชีวิตอยู่ได้. ขอให้ดูเถิด แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน มันก็มีสัญชาตญาณ ซึ่งจำเป็นแก่ความมีชีวิตของมัน มันจึงทำอะไรถูกต้องเพื่อจะรอดชีวิตอยู่; ที่เป็นหลักใหญ่ ๆ ก็เป็นสัญชาตญาณแห่งความมีชีวิตตน แห่งการป้องกันตน แห่งการหนีภัยเอาตัวรอด, สัญชาตญาณแห่งการแสวงหาอาหาร การกินอาหาร การสืบพันธุ์, ซึ่งรวมความแล้วมันไม่มีอะไรมากไปกว่าช่วยให้ตัวมันรอดอยู่ได้. เราจะต้องรู้จักใช้สัญชาตญาณเหล่านี้ให้ถูกต้อง คือในลักษณะที่เป็นคุณ เป็นประโยชน์; ถ้าใช้ไม่ถูกต้องก็อาจจะกลายเป็นโทษ ถ้าใช้ให้ถูกต้องมันก็มีประโยชน์; แล้วมันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้.

ยกตัวอย่างสัญชาตญาณแห่งความกลัวนี่เอง เพราะเรากลัวเราจึงทำทุกอย่าง เพื่อให้รอดอยู่ได้. เมื่อความกลัวสูงขึ้นมาในด้านจิตใจ จนรู้จักกลัวกิเลส กลัวความทุกข์ อันละเอียด เราก็สามารถที่จะค้นพบหาสิ่งที่จะกำจัดความกลัวเหล่านั้น จึงเกิดระบบธรรมะทางด้านจิตใจที่เรียกว่าศาสนา หรืออะไรขึ้นมา เพื่อขจัดความกลัวที่มันละเอียด. ก่อนนี้เพียงแต่กลัวอด กลัวอยาก กลัวตาย มันก็แก้ไขได้ แต่เมื่อไม่ตายแล้วก็อยู่อย่างเป็นทุกข์ทรมาน มันก็เกิดกลัวในส่วนนี้ขึ้นมา ก็เลยหาทางออก เพื่อจะกำจัดสิ่งซึ่งรบกวนความสงบสุขนั้นเสีย.

เราจะได้พูดกัน ถึงสัญชาตญาณแห่งความกลัวให้ละเอียด ให้เป็นที่เข้าใจให้เพียงพอ สำหรับจะใช้ให้เป็นประโยชน์. สิ่งที่จะต้องนึกถึงข้อแรกก็คือว่า สัญชาตญาณแห่งความกลัวนั้น เป็นคู่กันมากับสัญชาตญาณแห่งความมีชีวิตตน. สัญชาตญาณชั้นหัวหน้า ที่เป็นชั้นนำแห่งสัญชาตญาณทั้งหลาย เป็นที่เห็นได้ว่าเป็น สัญชาตญาณแห่งความมีชีวิตตน มีความรู้สึกว่ามีตัวตน ความรู้สึกอันนี้เป็นที่ตั้งแห่งสัญชาตญาณอื่น หรือความคิดนึกอย่างอื่น : เพราะมีตัวตน มันก็

ต้องสงวนตัวตน มันจึงหาอาหาร มันจึงกินอาหาร, แล้วมันต้องหนีอันตราย ต่อสู้
อันตราย, แล้วยังมีตัวตนที่เป็นสิ่งที่จะต้องสงวนไม่ให้สูญหาย มันก็ต้องมีการ
สืบพันธุ์. สัญชาตญาณทั้งหลายมันขึ้นอยู่กับสัญชาตญาณแห่งความมีตัวตน; แม้
สัญชาตญาณแห่งความกลัว ก็เป็นบริวารของสัญชาตญาณแห่งความมีตัวตน : มัน
อยากมีตัวตน มันก็ต้องกลัวต่อสิ่งซึ่งเป็นข้าศึกแก่ตัวตน; อะไรเป็นข้าศึกแก่ตัวตน
ก็จะรู้ได้โดยสัญชาตญาณ แล้วก็ต่อต้านในเมื่อควรต่อต้าน แล้วมันก็จะวิ่งหนีเมื่อ
มันไม่สามารถจะต่อต้าน, นี่จึงมีความรอดอยู่ได้จากสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความกลัว;
เป็นสิ่งที่เราจะต้องรู้จักให้ดี เพราะว่าเราอาจจะกระทำผิดต่อสัญชาตญาณอันนี้ได้
โดยง่าย คือทำไปในฐานะที่ไม่เป็นประโยชน์ แต่กลายเป็นโทษ หรือเป็นเครื่อง
ทำให้เกิดความรำคาญรบกวนไม่มีที่สิ้นสุด.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่าความกลัวนั้น ก็คือการสงวนไว้ซึ่งตัวตนนั่นเอง;
แม้ว่าตัวหนังสือหรือนิพนธ์มันจะต่างกัน แต่โดยพฤตินัยแล้วมันคือการสงวนไว้ซึ่ง
ตัวตน. เรากลัวอะไร ก็ต้องการจะสงวนไว้ซึ่งตัวตน เราจึงกลัวสิ่งนั้นซึ่งเป็น
อันตรายแก่ตัวตน. **ความกลัวว่าตัวตนจะถูกทำลายไปนั้นแหละ เป็นที่ตั้ง
แห่งความกลัวทั้งหลาย.** ถ้ากล่าวกันอย่างโลก ๆ ในทางวัตถุก็คือกลัวตาย :
กลัวตายเป็นที่ตั้งแห่งความกลัวทั้งหลายในทางฝ่ายร่างกาย; ถ้าเป็นฝ่ายจิตใจนั้น
มันมีอย่างอื่น ซึ่งจะต้องพิจารณากันให้สูงขึ้นไป.

ความกลัวคือการสงวนไว้ได้ซึ่งตัวตน หมายความว่ามันเป็นการกระทำ
อันหนึ่งซึ่งเป็นการสงวนไว้ได้ซึ่งตัวตน. ถ้ามันไม่กลัว มันบ้าบิ่น มันก็ตาย
นานแล้ว มันไม่รู้จักหลบหลีก มันไม่รู้จักต่อสู้ป้องกันอย่างถูกต้องนี้ มันก็ตายนาน
แล้ว. นี่มันรู้จักสงวนไว้ได้ คือหนีก็ควรหนี ต่อสู้ก็ควรต่อสู้ ป้องกันก็ควรจะ

ป้องกัน อะไรมันทำถูกไปทุกอย่าง ด้วยอำนาจความกลัวว่าตนนี่มันจะถูกทำลายไป. เหมือนกับสัญชาตญาณอันอื่น ซึ่งล้วนแต่ทำให้มีตัวตนรอดอยู่ได้; จนกระทั่งเมื่อกลัวสูงสุด คือกลัวในด้านจิตด้านวิญญาณ มันก็แสวงหาธรรมะ หรือศาสนา มาเป็นเครื่องต่อสู้ หรือป้องกัน หรือหลีกเลี่ยงอันตราย.

ศาสนามีมูลเหตุมาจากสัญชาตญาณแห่งความกลัว

ถ้าท่านสังเกตดูให้ดีก็จะพบว่า **สิ่งที่เราเรียกกันว่าศาสนา ๆ นั้น มันไม่มีอะไรเลยนอกจากว่า มันมีมูลเหตุมาจากสัญชาตญาณแห่งความกลัว ที่ละเอียด ที่ประณีต** : มนุษย์ก็ค้นพบสิ่งที่จะระงับความกลัวเหล่านั้นเสีย จึงเกิดศาสนาขึ้นมา. ถ้าจะพูดว่า ถ้าสมมติว่า สัตว์เหล่านั้นไม่มีสัญชาตญาณแห่งความกลัว แล้วก็จะไม่มีศาสนาใด ๆ เกิดขึ้นมาในโลกจริงไหม ? ขอให้ลองใคร่ครวญดูว่า ถ้าสมมติว่า สัตว์มีชีวิตทั้งหลาย มันไม่มีสัญชาตญาณแห่งความกลัว มันก็ไม่กลัว ก็ไม่มีปัญหาเรื่องที่จะหาที่พึ่ง ที่ด้านทานให้แก่ตนในสิ่งที่ตนกลัว มันก็ไม่เกิดมีระบบศาสนาขึ้นมา; ศาสนาทั้งหลายในโลกก็จะไม่มีขึ้นมา, ถ้ามนุษย์มันไม่มีความกลัว. ที่พูดอย่างนี้ก็เพื่อจะให้มองเห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าสัญชาตญาณ, เราอย่าไปทำเล่นกับสัญชาตญาณ : **อย่าทำเล่น ๆ กับมัน มันเป็นเรื่องเป็นราว มันเป็นคัมภีร์ มันเป็นมูลฐาน มันเป็นเรื่องที่ลึกลับ.**

คุณเถอะว่า แม้แต่เพียงสัญชาตญาณแห่งความกลัว มันก็เป็นเหตุให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าศาสนาทั้งหลายขึ้นมาในโลก. ไปดูเถิดทุกศาสนาแหละ มีสั่งสอนชนิดที่จะระงับเสียซึ่งความว้าเหว่ หวาดกลัวของมนุษย์ ที่มีความคิดนึกละเอียดลึกซึ้งสูงสุด ในอันดับหลัง ๆ. ในสมัยที่เขาเป็นคนป่า ยังไม่ค่อยรู้อะไร เขาก็

กลัวสิ่งที่ย่าง ๆ ในภายนอก; โดยมากก็กลัวสิ่งที่ไม่อาจจะเข้าใจได้ หรือไม่อาจจะรู้จัก เช่น ไฟร้อน ไฟผ่า หรือน้ำท่วมโดยไม่มีเหตุผล พายุพัดมาโดยไม่มีเหตุผล เหล่านี้เขาก็กลัว ต่อสู้กันไปโดยทางวัตถุ, จนหมดปัญญาสามารถแล้ว ก็เกิดระบบต่อสู้ในด้านจิตใจ คือเชื่อผีเชื่อสาธิต เชื่อเทวดาอารักษ์ ประดิษฐ์พิธีรีตองสำหรับจะบวงสรวงผีสาธิตเทวดาอารักษ์ อย่าให้เกิดโรคระบาด อย่าให้เกิดน้ำท่วม อย่าให้เกิดลมพายุ อย่าให้เกิดฟ้าผ่าลงมาบนศีรษะของเขา อย่างนี้เป็นต้น. ซึ่งต่อมาคนเหล่านี้มันเจริญด้วยความคิดนึกสติปัญญา จนเข้าใจถูกในสิ่งเหล่านั้นแล้ว ก็เลิกกลัวประเภทนั้น; **เลื่อนมากลัวสิ่งที่ละเอียดสุขุม คือกลัวข้าศึกในภายใน.** แม้คงจะเผชิญกับข้าศึกในภายนอก คือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมาอย่างโชกโชนแล้ว ก็ยังไม่หมดปัญหา จึงมาเกิดกลัวข้าศึกในภายใน คือกิเลสและความทุกข์; จึงกลัวกิเลสเป็นสิ่งที่น่ากลัวที่สุด. เหมือนกับที่ชาวพุทธแท้ ๆ ก็จะพูดว่า “เรากลัวกิเลสยิ่งกว่ากลัวคอมมิวนิสต์” อย่างนี้เป็นต้น. จึงค้นหาระบบที่จะกำจัดข้าศึกในภายในเรื่อย ๆ มา ค่อย ๆ พบขึ้นมาตามลำดับ ไม่ใช่ว่าจะพบทีเดียวเป็นรูปแบบอย่างพุทธ-ศาสนาอย่างเต็มที่อย่างนี้ก็ไม่หาไม่. เขาค่อย ๆ พบขึ้นมาตามลำดับ ในเรื่องของศีลธรรม สูงขึ้นมาถึงเรื่องของจิตใจ.

ในขั้นแรกก็เป็นเพียงเรื่องสมณะ หรือสมาธิ คือ หยุดความรู้สึกคิดนึกเสียได้ แล้วก็พอใจ; ต่อมาเห็นว่ายังไม่พอ ต้องแก้ด้วยความรู้แจ้งแทงตลอด มันจึงมาถึงระบบปัญญา เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เห็นลักษณะแห่งการเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ จึงรู้วิธีป้องกันไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้นมา ดังที่มีอยู่เป็นหลักแห่งพระพุทธศาสนา, สามารถขจัดความกลัวได้หมดสิ้น ก็เรียกว่าเป็นยอดมนุษย์ เป็นจุดยอดของมนุษย์ ที่มันไปสูงสุดกันได้เพียงเท่านั้น. เพราะว่ามันไม่จำเป็นอะไรที่

จะต้องสูงสุดไปกว่านี้; ถ้าจะมีสูงสุดไปกว่านี้มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร หรือมันเป็นไปไม่ได้นั่นเอง.

เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าความกลัว อันเป็นสัญชาตญาณชนิดหนึ่งของสิ่งที่มีชีวิต มันบังคับให้เกิดการคิด การนึก การต่อสู้ การป้องกัน หรือแม้แต่วิวัฒนาการตามธรรมชาติ ทั้งทางฝ่ายร่างกายและทางฝ่ายจิต มันก็เป็นไปได้ด้วยอำนาจแห่งความกลัวทั้งนั้น แล้วยังคงอยู่บนบัดนี้. พวกที่ก้าวไปได้ไกลสูงสุด เช่นมนุษย์เราก็มาอยู่ในรูปอย่างนี้ พวกที่ยังมาไม่ถึงก็อยู่ลดหล่นกันลงไป. แม้ที่สุดแต่สัตว์เครื่องจานมันก็หยุดอยู่ในระดับของสัตว์เครื่องจาน ต่อสู้ป้องกันความกลัวไปได้เท่าที่สัตว์เครื่องจานเขาจะรู้จัก : รู้จักทำรูอยู่เพื่อปลอดภัย รู้จักวิ่งหนีลงรู หรือว่ารู้จักหนีไปที่ไหนที่สุดแท้ ให้มันรอดชีวิตอยู่ได้ก็แล้วกัน โดยเหตุที่สติปัญญามันถูกจำกัดโดยธรรมชาติ สัตว์เครื่องจานเจริญด้วยสติปัญญาไม่ได้ ดังนั้น ระบบชีวิตหรือระบบป้องกันภัยของเขา มันจึงจำกัดตายตัวอยู่เพียงเท่านั้น; ไม่เหมือนกับมนุษย์ที่มีการศึกษาถ่ายทอดกันได้ คือมนุษย์มันพูดได้ มันก็ถ่ายทอดวิชาความรู้กันได้ สัตว์เครื่องจานมันพูดไม่ได้ มันถ่ายทอดวิชาความรู้กันไม่ได้. มันก็หยุดอยู่เพียงเท่านั้น; เพราะมนุษย์พูดได้ พูดกันได้ สอนกันได้ ก็ถ่ายทอดกันมามากขึ้น ๆ เป็นพันปีหมื่นปี ความรู้มันก็มาก มันก็ไปได้ไกล. แต่รวมความแล้วก็ไม่หนีหลักอันเดียวกันที่ว่า ความกลัวเป็นเหตุให้รู้จักทำความปลอดภัยให้แก่ตน; จะเป็นเรื่องด้านร่างกายก็ดี ด้านจิต ด้านวิญญาณก็ดี อาศัยความกลัวเป็นเหตุให้วิวัฒนาการไปตามที่ควรจะเป็น.

แต่ถ้ามันวิวัฒนาการเกินขอบเขตเกินพอดี มันก็ไปสร้างปัญหาใหม่ขึ้นโดยแน่นอน. นี่ก็เป็นสิ่งที่ควรระวัง หรือควรระวังเหตุ ว่ามันกำลังเป็น

อย่างนี้. ถ้าเราสร้างเหตุปัจจัยขึ้นมา เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตเกินความจำเป็นแล้ว มันก็ต้องมีปัญหาอย่างอื่นแน่ คือปัญหาที่จะต้องทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ ไม่จำเป็นจะต้องทำ; แล้วพอไปหลงไหลในสิ่งนั้น ๆ เข้า ก็แย่งชิงกันในการที่จะทำ ในการที่จะกอบโกย. นี่มันเป็นส่วนเกิน ทำให้โลกนี้มีความทุกข์ทรมาน ลำบากยากเข็ญ.

เดี๋ยวนี้จะพูดอย่างไรดี เพราะว่ามันจะหายบคายเกินไปก็ได้; ก็จะพูดว่า เดี่ยวนี้เราโง่กันอย่างมหาวินาศ มันโง่กันอย่างบรมโง่ โง่อย่างชั้นสร้างความวินาศมหาวินาศเอาทีเดียว คือไม่รู้จักใช้สัญชาตญาณแห่งความกลัวให้มีประโยชน์ แล้วก็ใช้ผิด ๆ จนเกิดอันตราย เกิดความทุกข์ใหม่ ๆ เกิดปัญหาใหม่ ๆ เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นมาในโลก. หมายความว่า ถ้ามนุษย์เขากระทำถูกต้องในข้อนี้ รู้จักใช้ความกลัวที่ถูกต้อง แก้ปัญหาที่ถูกต้อง, เราก็จะอยู่กันอย่างผาสุก ไม่ต้องมีส่วนเกินสำหรับจะกอบโกย หรือสำหรับจะเป็นเจ้าโลก.

เดี๋ยวนี้ปัญหาของมนุษย์ มันเลื่อนขึ้นมาถึงระดับสูงสุด ในการที่จะเป็นเจ้าโลก. ท่านทั้งหลายลองคิดดูเถอะว่า มันมีความจริงที่มากน้อย; ก่อนนี้ปัญหาเรื่องจะเป็นเจ้าโลก มันไม่เคยหวังกัน เพราะว่ามันไม่ค่อยจะเห็นลู่ทาง สติปัญญา มันยังไม่มากพอที่จะเป็นผู้ครองโลก; เดี่ยวนี้มันก็กลายเป็นเรื่องที่ลดลงมาอยู่ในวิสัยที่มนุษย์พอจะทำได้ จึงมีมนุษย์บางพวก บางกลุ่ม ผูกพันกันเป็นพวกเป็นเหล่า แล้วก็ร่วมมือกันเพื่อจะครองโลก. นี่มันเลยเถิด เป็นปัญหาที่เลยเถิด ไม่จำเป็น; ไปทำเข้ามันก็มีแต่เรื่องทุกข์ร้อน ลำบาก ยุ่งยากกันไปทั้งโลกเท่านั้นเอง.

เมื่อมนุษย์แยกทางกันเดิน ไม่มีศาสนาคุ้มครอง : คนพวกหนึ่งก็ได้เปรียบสร้างความร่ำรวยหรืออำนาจขึ้นมา แล้วก็ผูกขาดประโยชน์นั้นไว้; จนกระทั่งเกิดอีกพวกหนึ่งต่อต้าน แย่งชิงหรือทำลายการผูกขาดนั้น. พวกแรกมัน

ก็คือนายทุน บังเอิญใช้สติปัญญาอำนาจรวบรวมกำลังไว้มาก ผูกขาด; คนส่วนใหญ่อยู่นั้นมันทนไม่ได้ มันก็ต่อต้าน เช่น พวกลัทธิคอมมิวนิสต์ ลัทธิมาร์กซิสต์ เป็นต้น. นี่มันไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุผล หรือตามปัญหาที่ควรจะเป็น : มันเกิดเป็นเรื่องของการไม่มีศีลธรรม จนเกิดคน ๒ พวก มุ่งหมายจะล้างผลาญกัน เป็นปัญหายืดเยื้อ.

ครั้งต่อมา ลัทธินี้ไม่ได้กลายเป็นเพียงการชื้อแย่ง ของชนชั้นที่ต่างกันเท่านั้น, มันกลายเป็นพวกที่มีความมุ่งหมายจะครองโลก; คือลัทธินายทุนก็มุ่งหมายจะครองโลก; ลัทธิชนกรมาซิฟหรือคอมมิวนิสต์เป็นต้น ก็มุ่งหมายจะครองโลก ไม่ใช่มุ่งหมายจะต่อสู้กัน เพื่อความยุติธรรมเสียแล้ว.

ตอนแรก ๆ นะมีคนโง่ คนเขลา คนหลง ไปเข้าพวก เข้าพรรคว่าจะทำกันเพื่อรักษาความยุติธรรม. เดียวนี้อุดมคติอันนั้นหายหมดแล้ว กลายเป็นว่าเราจะครองโลก : พวกคอมมิวนิสต์ก็สะสมพรรคพวกจะครองโลก, พวกนายทุนก็สะสมพรรคพวกจะครองโลก, ปัญหามันขึ้นมาถึงขนาดนี้ ซึ่งไม่จำเป็นแก่การที่จะทำมนุษย์ให้ลำบาก; เรียกว่าเขาไม่ได้กลัวเรื่องในระดับที่มนุษย์จะต้องกลัว เขาไปสร้างเรื่องเหนือระดับที่จะต้องกลัว, แล้วก็ไม่ว่าจะสร้างปัญหาขึ้นมามากจนกระทั่งว่าโลกนี้จะวินาศลงไปในพริบตาเดียว เขาก็มิได้กลัว. ถ้าเขารบกันจริงด้วยไฟไม้ลายมือที่เขามีอยู่ในเวลานี้แล้ว โลกนี้ก็จะวินาศไปได้ในพริบตาเดียว แล้วเขาก็ไม่กลัว. เพราะว่าอะไร ? เพราะว่ามันมีความเห็นแก่ตัว ความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวครอบงำอยู่ ทำให้ลืมความกลัว, หรือมีความเชื่อว่า มันก็จะพืดเหวี่ยงกันไปได้ ถ้าวินาศมันก็วินาศไปด้วยกัน มันก็ไม่กลัว. ปัญหามันจึงเพิ่มมากขึ้น จนเรียกว่ามันเหลือวิสัยที่มนุษย์จะควบคุมได้เสียแล้ว.

นี่เราจะทำอะไรกันดี : คิดดูว่า เราที่ไม่ได้มีส่วนร่วมพรรค ร่วมพวก จะครองโลกกับเขาอย่างนั้น ก็ยังพลอยผูกพัน ถูกผูกพันเข้าไปด้วย แล้วก็จะทำอย่างไรดี; แล้วเราก็กำลังหวาดกลัวอยู่เหมือนกันว่า ถ้าสงครามมันเกิดขึ้น อะไรมันเป็นไปได้ตามนั้นแล้ว เราก็จะต้องพลอยตายกับเขาด้วยเหมือนกัน.

นี่เป็นเรื่องที่มันแฝงอยู่ หรือมันแยกแขนงออกไป เราจะเอาอะไรมาจัดการความกลัวในส่วนนี้ เพราะว่าปัญหานี้มันมาก มันลึกซึ้ง มันละเอียดอ่อน ยิ่งไปกว่าปัญหาที่จะเกิดขึ้นในครั้งพุทธกาล. ในครั้งพุทธกาลไม่มีใครคิดจะครองโลกอย่างนี้ ไม่มีใครมีอาวุธอันร้ายแรงที่จะทำให้โลกให้วินาศในพริบตาเดียวอย่างนี้; คนในครั้งพุทธกาลก็ไม่ต้องกลัวถึงขนาดนี้, แต่คนในยุคนี้มันต้องกลัวถึงขนาดนี้; แล้ว มันจะเอาอะไรมาสำหรับจะจัดการความกลัวอันนี้ออกไป ? มันก็ไปตามเหตุตามปัจจัยนั้นแหละ ซึ่งเป็นเรื่องผิดไม่ได้ที่จะพูดว่ามันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; ถ้าสามารถสร้างเหตุปัจจัย หรือเปลี่ยนแปลงเหตุปัจจัย ให้เป็นไปในทางที่ไม่ต้องรบกันก็ได้ ไม่ต้องฆ่าฟันล้างโลกกันได้ มันก็ดี มันก็ไม่ต้องกลัว.

แต่ถ้ามันเอาไว้มันอยู่ มันจะต้องทำลายโลกกันอย่างไร เราทำอะไร ? นี่เป็นเหตุให้ต้องการธรรมะสูงสุด ที่จะระงับความกลัว อย่าให้มาเบียดเบียนหัวใจของเราได้, กลายเป็นธรรมะอันสูงสุดในพระพุทธานุศาสนานา; คือเห็นว่ามันอย่างนี้เอง มันอย่างนี้เองโง่ มันไม่มีตัวตนอะไรที่แน่นอน มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจิตนี้อย่าไปกลัวให้เสียเวลา ทำตามทีควรจะทำให้ดีที่สุด แล้วก็ถอนใจให้กลับสนิท แล้วก็ไม่มีตัวตนตัวเราอะไรที่จะต้องตาย ไม่ต้องเกิด ไม่ต้องตาย เพราะมันไม่มีบุคคล มันมีแต่สิ่งทั้งหลายเป็นธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย อย่าเอามาเป็นทุกข์เป็นร้อนเลย.

นี้อาตมาขึ้นมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นว่า สัจชาตญาณแห่งความกลัวนั้นแหละ มันเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดลัทธิต่อต้านความกลัวขึ้นมา เพราะมันมีความกลัว มันจึงเป็นเหตุให้เกิดลัทธิว่าจะต่อต้านความกลัว มันจึงเกิดมีระบบศาสนาทุก ๆ ระบบ ทุก ๆ ระดับ ตามที่เป็นมาแล้วแต่หนหลังจนกระทั่งบัดนี้. เรียกว่าสิ่งที่เรียกว่าศาสนาอันสูงสุด มันก็เป็นผลิตผลของสัจชาตญาณแห่งความกลัว คั่นคว่าหากันจนพบ. เดียวนี้เรามันโง่กันอย่างมหาวินาศ ก็อมันทำไปผิดทาง มันไม่ทำไปในทางที่จะให้ปัญหามันลดลงหรืออันตรายมันลดลง; มันทำไปในทางที่ให้ปัญหาเพิ่มขึ้นอันตรายเพิ่มขึ้น แล้วก็อยู่กันอย่างทนทุกข์ทรมาน.

พุทธบริษัทต้องกินอยู่แต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น

สัตว์โลกในปัจจุบันนี้อยู่กันอย่างทนทุกข์ทรมาน ผิดกันกับสัตว์โลกอย่างครั้งพุทธกาล อย่างที่จะเปรียบกันไม่ได้. นี้ไม่ใช่ว่าอาตมาจะได้ไปเห็นมาเอง หรือว่าเกิดทัน แล้วก็จำมาแล้วให้ฟัง; แต่มันเป็นเรื่องที่ท่านทั้งหลายมองเห็นเองได้ ว่าเมื่อหลายพันปีมาแล้ว เขาไม่ได้เป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือยเหลือเฟืออย่างนี้, ความต้องการมันก็มีน้อย, ความคิดนึกมันก็ไม่มากมาย, มันเพียงแค่ประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีวิตแล้วก็พอใจแล้ว. จึงเกิดระบบว่า เมื่อเหลือกินเหลือใช้แล้ว ก็ทำบุญทำทานต่อไป. นี่เป็นหลักอุดมคติระบบเศรษฐกิจของพุทธบริษัท ว่าผลิตหรือทำงานนี้ให้มาก, ได้ผลมาก แล้วก็กินใช้แต่ที่จำเป็น อย่าให้มากเกินกว่าจำเป็น คือกินอยู่แต่พอดี แล้วมันก็เหลือมาก, เหลือมากนี่เอาไปไหน ? ก็เอาไปช่วยเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน. พวกที่มีมากเหลือกินเหลือใช้ ในครั้งพุทธกาลนั้น เขาตั้งโรงทานกันทั้งนั้นแหละ แล้วก็เขาเรียกพวกนี้ว่าพวกเศรษฐีนะ.

คำว่า **เศรษฐี** นี้ แปลว่า **ประเสริฐที่สุด** นะ; คำว่า เศรษฐะ นั้นแปลว่า ประเสริฐที่สุด, คำว่าเศรษฐี – คนที่ประเสริฐที่สุด : มันผลิตมากได้ผล กินอยู่แต่พอดี เหลือก็เอาไปช่วยผู้อื่น. เศรษฐีทำอย่างนี้ทั้งนั้น ถ้าเป็นเศรษฐีตรงตามความหมายของคำว่าเศรษฐี; จะมีเศรษฐีที่ดีตั้งอะไรขึ้นมาบ้าง เขาก็ไม่เรียกว่าเศรษฐีดอก, ไม่ใช่เศรษฐีที่แท้จริง. **เศรษฐีที่แท้จริงมันก็ผลิตมากกินอยู่แต่พอดี, เหลือมากก็ไปช่วยผู้อื่น** แล้วเราจะไม่ยอมยกให้เขาเป็นคนประเสริฐที่สุดได้อย่างไร. ใครลองทำเดี๋ยวนี้ดูที ดูบางทีว่า “ผลิตให้มาก ใช้แต่น้อย เหลือเอาไปช่วยผู้อื่น”; นี่มันทำได้ไหม? ถ้าหากว่ามันทำได้, มันก็เป็นคนประเสริฐที่สุดแหละ.

เดี๋ยวนี้พวกนายทุนทั้งหลายเขาไม่ทำอย่างนี้ เขาผลิตได้มาก มีกำไรมาก ก็ไปเพิ่มทุน เพิ่มกำลัง เพิ่มทุนเพื่อจะผลิตให้มากอีก แล้วก็ได้กำไรมากอีก; แล้วมันแต่เพิ่มทุน ให้ตัวเป็นมหาอำนาจนายทุนอยู่อย่างนี้, คำว่าช่วยผู้อื่นนั่นมันไม่มี. มันจะเรียกว่า เศรษฐีไม่ได้หรอก : **คนร่ำรวยสมัยปัจจุบันนี้จะเรียกว่าเศรษฐีไม่ได้ เพราะมันไม่ประเสริฐนี่.** ถ้าเป็นอย่างโบราณมันก็ประเสริฐ : ผลิตมากกินน้อย เหลือไปช่วยผู้อื่นทั้งนั้น ก็เลยเรียกว่าเศรษฐี; ฉะนั้น **เศรษฐีคงจะได้ตายไปหมดแล้ว ในโลกปัจจุบันก็เหลือแต่นายทุน.**

ปู่ย่า ตายายของเรายังมีอุดมคติอย่างนี้อยู่ เพราะได้ยินได้ฟังแว่ว ๆ อยู่เหมือนกัน ว่าคนร่ำรวยเมื่อ ๓-๔ ร้อยปีมานี้ ถ้าเหลือกินแล้วเขาก็ทำบุญทั้งนั้น ก็สร้างวัดกันจนเต็มไปหมด ทำไม่วัดมันมากนักเล่า? ก็เพราะคนเหล่านี้เมื่อผลิตได้มากแล้ว เหลือกินแล้วก็ช่วยผู้อื่น.

การช่วยผู้อื่นในทางสร้างสาธารณประโยชน์ สร้างกุศล สร้างวัดสร้างวาเหล่านี้ มันเป็นที่แน่นอน เป็นที่น่าพอใจแน่นอน มันจึงสร้างกันมาก; เราคงจะเอาได้ว่า มันก็คงมีอย่างกระเด็นกระสายจนถึงยุคเร็ว ๆ นี้ และเดี๋ยวนี้ก็หายไปหมดแล้ว : ผู้ที่จะถือหลักว่า “ผลิตให้มากใช้แต่น้อยที่เหลือเอาไปช่วยผู้อื่น” นั้น ตายหมดแล้ว. แล้วโลกนี้จะเป็นอย่างไร มันก็เกิดปัญหาใหม่ : มีแต่ผู้แข่งขันกัน จะกุมอำนาจเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นที่ตั้งของอำนาจอาวุธแสนยานุภาพ แล้วก็เพื่อจะได้รับประกันให้ถึงขั้นแตกหักลงไปทีเดียว.

เอาละ, ขอให้มองว่าสัญชาตญาณแห่งความกลัว ซึ่งคู่กันมากับสัญชาตญาณแห่งความมีตัวตนนั้น ถ้าจัดให้ถูกให้ดี แล้วมันก็เป็นประโยชน์ คือทำให้เกิดระบบต่อสู้ความกลัวกำจัดความทุกข์ขึ้นมา. สิ่งที่น่ากลัวที่สุดในทางฝ่ายร่างกายก็คือความตาย สิ่งที่น่ากลัวที่สุดในฝ่ายจิตใจก็คือกิเลส. เราก็มียุติทางกายคือความตาย มียุติทางจิตคือกิเลสที่น่ากลัว; เราก็ต้องเอาชนะให้ได้.

เราก็จะใช้อำนาจสัญชาตญาณอันนี้ให้มีประโยชน์ โดยพัฒนามันเสียให้เปลี่ยนรูปไปอยู่ในสิ่งที่มีประโยชน์. สัญชาตญาณแห่งความกลัว อาจจะพัฒนาคือเปลี่ยนลักษณะ เปลี่ยนรูปแบบ เปลี่ยนกำลัง เปลี่ยนอนุภาพอะไรของมัน ให้กลายเป็นคุณธรรมสำคัญคู่หนึ่ง ซึ่งเรียกว่า หิริและโอตตปปะ. หิริคือความละอายต่อสิ่งที่ควรละอาย, โอตตปปะคือความกลัวต่อสิ่งที่ควรกลัว. เราพอจะมองเห็นได้ด้วยกันทุกคนว่า ถ้ามนุษย์เกิดไม่ละอาย ไม่กลัว คือไม่มีหิริและโอตตปปะแล้ว มันจะเป็นอันธพาลสักก็มาน้อย. ก็มองไปดูที่อันธพาลทั้งหลาย ก็จะพบว่าในคนอันธพาลเหล่านั้น ไม่มีหิริและโอตตปปะ จะหาทำยาหยอดตากี้ไม่ได้, อย่างว่าแต่จะเอามาทำอะไรมาก ๆ. เมื่อปราศจากหิริและโอตตปปะมันก็เป็นอันธพาล; ถ้า

มันยังมีหิริและโอตตปะปะอยู่มันก็ยังเป็นคนที่ถูกต้องอยู่ คือ **เขารู้จักใช้สัญชาตญาณแห่งความกลัวให้เป็นประโยชน์.**

ความละอาย, หิริ – ความละอาย ก็คือความกลัวชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน มันเป็นความกลัวที่ละเอียดอ่อนกว่าโอตตปะปะซึ่งเป็นความกลัวที่หยาบกว่า. **ธรรมะ ๒** ข้อนี้มาด้วยกันนะ ไม่เคยแยกกัน : หิริและโอตตปะปะนี้เขาเป็นคู่ เป็นธรรมะคู่, ไม่ค่อยแยกกัน มาด้วยกัน ใช้ด้วยกัน ร่วมกัน. หิริ – ละอาย ก็ไม่กล้าทำ, โอตตปะปะ – กลัว แล้วก็ไม่กล้าทำ; พุคให้ชัดว่าหิริ – ละอายก็ไม่กล้าเป็นอัมพาล, โอตตปะปะ – กลัวก็ไม่กล้าเป็นอัมพาล; ผลมันไปในทางเดียวกัน. ที่เราละอาย ความชั่ว นี่เป็นความชั่ว แล้วเราละอาย ไม่กล้าทำ เพราะรู้ยู่ว่าลองไม่ละอายละ มันจะวินาศ มันก็กลัวความวินาศ แล้วเกิดความละอาย; เพราะถ้าไม่ละอายทำลงไป มันก็วินาศนั่นเอง. ถ้าเราไม่ละอายไปทำเข้า เราก็จะสูญเสียหมดทุกอย่างเหมือนกัน มันก็น่ากลัว.

ลองเป็นคนไม่ละอาย เป็นคนหน้าด้าน ก็ไม่มีใครรักเรา ไม่มีใครอยากจะสมาคมกับเรา นี่เราก็เลยละอาย กลายเป็นคนละอาย; **ความละอายต่อความชั่ว** ซึ่งสังคมเขาไม่นิยมกันนี้ มันก็คือความกลัวชนิดหนึ่งนั่นแหละ, แต่มันละเอียด ละเอียดอ่อนที่สุด. ส่วนโอตตปะปะนั้นแปลว่าความกลัว มันกลัวหยาบ ๆ กลัว

ตรง ๆ กระทั่งกลัวตาย กลัวอะไรก็, กลัววินาศ กลัวอะไร ก็เรียกว่าโอตตปะปะได้ทั้งนั้น เพราะเรามองเห็นว่าอันนี้มันเป็นอันตรายโดยตรง แล้วเราก็ก้าวแล้วก็หลีกเลี่ยง. หรือว่าการกระทำอย่างนี้ มันเป็นอันตรายทั้งแก่ร่างกายและจิตใจ ก็เป็น

อันตรายแก่ชีวิต ทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ เราก็ก้าว. เราก้าวอันตรายตรง ๆ นี้ก็เรียกว่าโอดตปปะ; เราก้าวโดยอ้อมก็เรียกว่าหิริคือละอาย.

ฉะนั้น เราจะต้องมีความกลัว โดยสัญชาตญาณแห่งความกลัว เป็นรากเหง้าเป็นต้นทุน เป็นเดิมพันนี้ให้ถูกต้อง : มีหิริ - ละอายต่อความชั่ว, โอดตปปะ - กลัวต่อความชั่ว; กลายเป็นมีทั้งหิริและโอดตปปะ. ถ้าเรามีตัว รู้สึกว่ามีตัว รักตัว สงวนตัว ไม่อยากให้ตัววินาศ มันก็ยิ่งกลัวมากแหละ. ความกลัวมันก็มีมากเท่ากับที่ว่ามันรักตัวมาก เราก็จะต้องมีกันให้ถูกต้อง อยากให้ตัวยังคงมีอยู่อย่างปลอดภัย อย่างเจริญงอกงามก้าวหน้า อย่างให้ได้รับสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับเท่าไร, เราก็ต้องกลัวความชั่ว หรือกลัวอันตรายให้มากพอ ๆ กัน แล้วมันก็จะป้องกันไม่ให้ตกไปในฝ่ายชั่วหรือฝ่ายอันตราย; ใจตัวนี้มันก็จะรอดอยู่แล้วก็จะเจริญงอกงามก้าวหน้า ไปตามทางที่น่าปรารถนา. นี่สอนอย่างมีตัว พระพุทธเจ้าท่านก็สอนอย่างมีตัว; เมื่อคนมันยังอยู่ในระดับ ในชั้นที่ยังต้องมีตัว ท่านก็สอนอย่างนี้. พระพุทธเจ้าท่านได้สอนว่า ตัวเป็นที่พึ่งของตัว, ไม่มีอะไรจะมาเป็นที่พึ่งแก่ตัวได้, ไม่มีอะไรเป็นที่รักมากยิ่งขึ้นไปกว่าตัว, ทำดี - ดี ทำชั่ว - ชั่ว; นี้ก็สอนให้รู้จักทำตัวให้มันพ้นจากอันตรายเสียก่อน.

เมื่อพ้นจากอันตราย มาอยู่ในลักษณะที่ว่ามีดี เป็นตัวที่ดี; ถ้าเป้าหมายต่อการวนเวียนอยู่ในความดี ในชั่ว ในดี, แล้วจึงค่อยพูดถึงเรื่องไม่มีตัว : พูดถึงเรื่องที่ว่า ที่แท้มันไม่มีตัว เล็กมีตัว เล็กนั้นกันเสียที; นี้คำสอนเรื่องไม่มีตัว นั้นมันเป็นขั้นที่สูงขึ้นไป.

ท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ที่นี้ เป็นธรรมดา ปฏิญาณตัวว่าเป็นธรรมดา จะไปสอนธรรมะกันอยู่หลาย ๆ องค์นี้, ผมอยากจะบอกว่าไปสอนให้ดีนะ ไปสอนให้ถูกต้องนะ ทั้งอย่างที่มีตัวและอย่างที่ไม่มีตัว; เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านสอนทั้งอย่างที่มีตัวและอย่างไม่มีตัว.

คนมันมีตัว มันรักตัว โดยสัญชาตญาณแห่งความมีตัวมาแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว : ในนิสัยสันดานของสิ่งที่มีชีวิตแล้วมันมีตัว; เขาจะไม่รักสิ่งอื่น นอกไปกว่ารักตัว. ดังนี้ คำสอนในเบื้องต้น มันก็สอนเรื่องให้เอาตัวให้รอดดีที่สุดเท่าที่จะดีได้; เมื่อมันเมื่อตัว มันก็เลยจะวนเวียนซ้ำ ๆ ซาก ๆ ด้วยเรื่องมีตัว จึงสอนเรื่องความไม่มีตัว หยุด หรือทำให้ว่างไปเป็นนิพพาน – เรื่องไม่มีตัว. ให้รู้ไว้ว่า ธรรมะนี้มีสอนทั้งเรื่องมีตัวและไม่มีตัว.

เรื่องมีตัวเป็นเรื่องเบื้องต้น, เรื่องหมดตัวเป็นเรื่องเบื้องปลาย; หรือจะพูดโดยคำพูดอย่างอื่นก็ว่า ท่านสอนให้ละชั่ว แล้วก็มาอยู่ที่ดี, ครั้นเมื่อดีจึงจะสอนเรื่องเหนือดี คือหมดตัว ไม่ต้องมีตัวก็จะเป็นนิพพาน. สอนให้เว้นชั่ว ให้ละชั่วหมดก็กลายเป็นดี; ถ้าชั่วซากอยู่แต่กับความดี มันก็มีความทุกข์อันละเอียดอ่อนอีกแบบหนึ่ง เพราะความยึดถือ จึงเลิกความยึดถือเสียไม่ต้องมีดี ไม่ต้องมีตัว ว่างไปหมดไม่มีตัว ไม่มีดี ไม่มีชั่ว มันก็เป็นเรื่องของนิพพาน. นี่เรื่องไม่มีตัว เหนือดีเหนือชั่วมันอยู่อย่างนี้.

เดี๋ยวจะไปกลับมาสอนแต่เรื่องไม่มีตัว ไม่มีตัวแก่คนที่เขายังมีตัวเต็มทีแล้วเป็นตัวอย่างเลว ๆ อยู่ด้วย แล้วไม่สำเร็จประโยชน์ มันเหนียวเปล่า; แล้วบางทีจะได้รับการสวนกลับขึ้นมาอย่างร้ายแรง อย่างเป็นอันตรายแก่ผู้สอนด้วยซ้ำไป.

คือมันเป็นไปได้ไม่ได้ ที่จะไม่ให้เขาเดินไปตามชั้น เพราะว่าเขาคั้งคั่น หรือเท้าของเขามันเหยียบอยู่ที่ความมีตัว; ก็ต้องสอนเรื่องให้รู้เรื่องของตัว ให้สิ้นสุดเรื่องของตัว, แล้วจึงจะก้าวขึ้นไปสู่ความไม่มีตัว.

เหมือนวันก่อนเราพูดกันถึงเรื่อง อนุปุปพิกธา พระพุทธเจ้าท่านต้องสอน เรื่องทาน, เรื่องศีล, ให้เขาได้รับผลแห่งทานและศีล คือ เป็นสวรรค์, ครั้นเมื่ออยู่กับสวรรค์หนักเข้า มันก็ ค่อย ๆ เห็นโทษของสวรรค์ นำเบื้อหน้าของสวรรค์, จึงสอน เรื่องเนกขัมมะ ไม่เอาสวรรค์ หลีกออกมาเสียจากสวรรค์; แล้วก็มาสู่เรื่องความจริงของของจริง คือ เรื่องอริยสัจจ์ เรื่องมีแต่ความทุกข์ทางจิตใจเท่านั้น แล้วก็ดับมันเสีย แล้วก็ไม่ต้องมีตัว แล้วก็ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับสวรรค์. นี่ความหมายอย่างเดียวกัน คือเขาเหยียบอยู่ที่ตัว จมอยู่ในความมีตัว ถ้าถอนออกมาไม่ได้ มันก็ไปไหนไม่ได้.

ฉะนั้น ก็ต้องพูดถึงเรื่องมีตัวนั้นแหละ ให้มันถูกต้องเสียก่อน ให้มันถอนออกมาได้ เพราะเห็นว่าเป็นของธรรมดา มันก็ทนทุกข์ทรมานอยู่ด้วยการมี ด้วยการขวนขวาย ด้วยการแบก ด้วยการยึดถือ แล้วก็เลยออกมาเป็นจิตที่ไม่ยึดถือ หลุดพ้นจากตัว หลุดพ้นจากสิ่งที่ผูกพัน; คือเขาจะต้องมองเห็น ว่ามันเป็นสิ่งที่น่ากลัว, การยึดถือติดแน่นอยู่ในความชั่วก็ดี ในความดีก็ดี มันน่ากลัว, ก็เลยดิ้นรนที่จะปล่อยวางเสีย ให้หมดไปเสียทั้งความชั่วและความดี เพื่อจะเป็นนิพพาน.

การที่บุคคลปรารถนานิพพาน ก็เพราะเห็นว่าวิญญูสงสารนี้เป็นสิ่งที่น่ากลัว มันมีเท่านั้นเอง. ถ้าเห็นวิญญูสงสารเป็นสิ่งที่น่ารักน่าพอใจอยู่ จิตก็ไม่นุ่ม

ไปเพื่อนิพพาน. ถ้าเห็นว่าวิญญูสงสารเต็มไปดด้วยสิ่งที่สกปรก น่าเกลียด น่าชัง
ทนทุกข์ทรมาน จิตก็น้อมไปเพื่อนิพพานแหละ แม้จะน้อมไปเพื่อสิ่งที่ดีกว่านั้น
มันก็ไม่ไปไม่เท่าไร มันก็ต้องเลื่อนไปหาสูงสุดคือนิพพานอยู่นั่นเอง.

ในโลกนี้มันจะเป็นเรื่องดีหรือเรื่องชั่ว ก็เป็นวิญญูสงสารทั้งนั้น คือการ
วนเวียนทั้งนั้น แล้วกัวนเวียนอยู่ในความเหลวว้าง ไม่มีของจริง ไม่มีตัวตนที่
แท้จริง เป็นตัวตนคิดเอา นึกเอา ยึดถือเอาตามสัญชาตญาณเท่านั้นเอง. ถ้า
สัญชาตญาณแห่งความมีตัวตนยังอยู่ มันก็มองเห็นนิพพานไม่ได้ มันก็ต้อง
มองเห็นว่า โอ้ นี่มันเป็นความยึดถือตามสัญชาตญาณว่ามีตัว แล้วก็ผูกพันอยู่ด้วย
เรื่องตัว ทนทรมานอยู่ด้วยตัว แล้วก็อยากจะพ้นเสีย. ความอยากจะช่วยตัวนั่นเอง
มันก็อยากจะพ้นเสีย; อยากจะพ้นเสียก็เพราะกลัวความมีตัวนั่นเอง ความที่มีตัว
อยู่นั้น คือมันอยู่กับความทนทรมาน ความทุกข์ทรมาน เพราะกลัวความมีตัว ซึ่ง
แต่ก่อนนี้เคยรัก เคยยึดถือ เคยหวงแหนถึงที่สุด บัดนี้ก็เกิดกลัวความมีตัว ความ
ผูกพันอยู่กับตัว ก็เป็นเหตุให้อยากจะหลุดออกมาเป็นนิพพาน.

จึงพูดว่า **อยากนิพพานก็เพราะว่ากลัววิญญูสงสาร**; ถ้าใครไม่มองเห็น
วิญญูสงสารเป็นสิ่งที่น่ากลัวแล้ว ก็ไม่มีใครที่จะน้อมไปเพื่อนิพพาน. นี้เรียกว่าเรา
รู้จักใช้ความกลัวให้เป็นประโยชน์. ความกลัวที่มันน่ากลัว ที่มันทำความทุกข์
ทรมานนั้น ถ้าใช้ให้เป็นประโยชน์ มันก็ทำให้เลื่อนชั้นไป ๆ เลื่อนชั้นไป จนไป
ถึงที่สุด; เราจึงมีคำพูดว่า **การรู้จักใช้สัญชาตญาณแห่งความกลัวให้เป็นประโยชน์**.

สัญชาตญาณแห่งความกลัวมีประจำอยู่ในสันดาน เรารู้จักใช้ให้เป็น
ประโยชน์ มันก็เป็นประโยชน์อย่างที่ว่ามานี้. ความกลัวโดยสัญชาตญาณนี้ เรามา

พัฒนามัน ใช้คำภาษาไทยเขาเรียกว่าพัฒนา คือทำให้มันดีขึ้น หรือเปลี่ยนหน้าที่ เปลี่ยนความหมายอะไรของมันเสีย ให้มันไปในทางดีขึ้น. สัญชาตญาณแห่งความกลัวในชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ก็กลายมาเป็นธรรมะเรียกชื่อว่าหิริและโอตตปปะ.

พอเป็นหิริและโอตตปปะได้แล้วมันก็จะเลื่อนชั้นเรื่อยไปแหละ : มันจะกลัวที่น่ากลัว แล้วก็เลื่อนชั้นไป; พอไปพบน่ากลัวอีกก็เลื่อนชั้นไปอีก, พบยังเป็นน่ากลัวอยู่ ก็เลื่อนชั้นไปอีก, จนหมดเรื่องที่จะต้องกลัว. นี่คือความลับ ความลึกลับอันหนึ่งในจิตใจของมนุษย์เรา คือเรื่องของความกลัว มันแปะมันติดมากับชีวิต. ชีวิตมันมีสัญชาตญาณแห่งความกลัว ถ้ารู้จักใช้มันก็จะเลื่อนชั้นไม่หยุดหย่อน, ในที่สุดมันก็อยู่เหนือความกลัว; ถึงยอดสุดของมันแล้ว มันก็จะอยู่เหนือความกลัว. นี่ถ้าเรารู้จักใช้สัญชาตญาณแห่งความกลัวนี้ให้เป็นประโยชน์ มันก็เป็นปัจจัยอันสูงสุดแก่ความเป็นมนุษย์ในด้านจิตด้านวิญญาณ; เราจัดว่าเป็นปัจจัยที่ ๑๐, เป็นปัจจัยอันดับ ๑๐ ก็ได้ แห่งปัจจัยทางจิตทางวิญญาณ.

คนไม่กลัวความทุกข์ จึงไม่สนใจพุทธศาสนา

เฮ้, นี่มาคุยปัญหากันสักหน่อย : โลกปัจจุบันเป็นโลกวัตถุนิยม เขารู้จักกันแต่เรื่องวัตถุ; เขาไม่กลัวความวินาศในทางจิตใจ เขากลัวแต่ความวินาศในทางวัตถุทางร่างกาย. ความวินาศทางจิตใจทางวิญญาณ เขาไม่รู้จัก เขาจึงไม่กลัว เขาจึงไม่พูดถึง เขาไม่รู้สีกว่ามันมีปัญหาหรือมีความทุกข์.

เดี๋ยวนี้อาตมาหายโง่ไปอย่างหนึ่งแล้ว คือรู้ว่าที่สอนธรรมะไม่สำเร็จ สอนพุทธศาสนาไม่สำเร็จ เพราะว่ามันไม่ใช่ความทุกข์ เรามันบ้ำไปคนเดียว ที่จะไปสอนเรื่องดับทุกข์ เมื่อมนุษย์เขาไม่รู้สึกว่าเขามีความทุกข์ โดยเฉพาะพวกฝรั่งที่เราเรียกว่าเป็นมนุษย์ที่เจริญแล้ว คือพวกฝรั่งนั้น. พวกฝรั่งไม่รู้เรื่องความทุกข์ ไม่มี ความทุกข์ ไม่กลัวความทุกข์, พอเราไปบอกว่า เรามีธรรมะสำหรับดับทุกข์ เขาก็โห่เลย เพราะเขาไม่มีความทุกข์นี้, จะเอาขัดเขียดเขาให้มีความทุกข์แล้วให้ดับทุกข์อย่างนี้ เขาว่าเรามันบ้ำแล้ว; ฉะนั้น เขาจึงไม่ฟัง ไม่ฟังธรรมะสำหรับจะดับทุกข์ เพราะเขาไม่มีความทุกข์ เขาไม่รู้สึกว่าเขามีความทุกข์ เขาแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยวิถุหมด ธรรมะไม่ต้องการ.

อ้าว, ที่นี้เหลียวมาดูในเมืองไทยเราบ้าง ใครกำลังรู้สึกเป็นทุกข์และกลัวความทุกข์บ้าง? อาตมาจะไม่ค่อยเชื่อนะ ในเมืองไทยเรานี้แหละ มันไม่มีใครที่รู้สึกว่าเป็นทุกข์ และกลัวความทุกข์ อยากจะดับทุกข์อย่างยิ่ง; มันเรียนธรรมะเพื่อ ๆ ตาม ๆ กันไปเท่านั้นแหละ ไม่ได้เรียนธรรมะหรือปฏิบัติธรรมะ เพราะว่าความทุกข์มันมาบีบคั้นอยู่ตรงหน้า มันไม่มี. ในหมู่อุบาสกอุบาสิกา ก็เหมือนกันแหละ ตลอดเวลาที่ไม่รู้จักความทุกข์ ไม่เห็นความทุกข์แล้ว มันก็ไม่ต้องการธรรมะ ไม่ต้องการพระศาสนา; เขาทำไปตามธรรมเนียม มาวัดตามธรรมเนียม ศึกษาตามธรรมเนียม ทำบุญก็ทำตามธรรมเนียม ไม่ได้มุ่งหมายเพื่อจะดับทุกข์ เพราะไม่เห็นความทุกข์ เพราะไม่รู้สึกว่ามีความทุกข์.

ฉะนั้น ใครที่จะสอนเรื่องความดับทุกข์ แก่คนที่เขาไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์ มันก็เท่ากับบ้ำไปข้างเดียว บ้ำไปคนเดียวแหละ. นี่อาตมาหายโง่แล้วตอนนี้ เดี่ยวนี้

ระวังที่สุดที่จะไม่พูดว่าดับทุกข์ เรื่องดับทุกข์ กะคนที่เขาไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นทุกข์ ทั้งคนไทยและคนฝรั่ง. คนฝรั่งนั้นยิ่งมาก ยิ่งเป็นมากที่สุด – ไม่รู้เรื่องความทุกข์ ไม่ดับทุกข์. แล้วเขามีอะไรที่เขาต้องการ เขาก็ต้องการเท่านั้นแหละ; ไปดูที่เกาะสมุย ที่หาดทราย ที่ภูเก็ต ที่หาดทรายต่าง ๆ ที่นั่นมันเรื่องของเขา แต่เขาก็ไม่เรียกว่าดับทุกข์หรอก เขาเรียกว่าเป็นเรื่องความสุข เป็นเรื่องความพอใจต่างหาก. ทำกับคนที่ไม่มีมีความทุกข์มันยากอย่างนี้แหละ; แล้วมันก็กลายเป็นเพียงว่า **ให้โลกมีสันติสุขกันเถอะ** เอาเพียงว่า **ให้มนุษย์ในโลกมีสันติสุข อย่าดับทุกข์เฉพาะคนกันเลย**; นั่นแหละเขาค่อยฟังถูก เขาค่อยสนใจบ้าง ว่าธรรมะนี้ ศาสนาทั้งหลายมีธรรมะให้มนุษย์รักกัน แล้วมนุษย์รักกันแล้ว ก็จะไม่ฆ่าแกงกัน ก็จะอยู่กันอย่างเป็นผาสุก. ถ้าพูดอย่างนี้เขายังสนใจบ้าง สนใจที่จะศึกษาธรรมะ หรือมีธรรมะบ้าง; แต่ถ้าเราไปบอกเขาว่าดับทุกข์ ๆ แล้วเขาไม่เข้าใจ ฟังไม่ถูก เราก็ก็น่าไปให้เต่าฟังไปข้างเดียวแหละ นี่มันก็สงสารตัวเองแหละ.

รู้จักไว้ให้ดี ๆ ว่า เดียวนี้โลกปัจจุบันนี้น่ะ เขาไม่กลัวความทุกข์ เขาไม่มีปัญหาเรื่องความทุกข์ แม้ว่าเขาจะฆ่าฟันกันด้วยอาวุธปรมาณู ตายทีเดียวตั้งแสนตั้งล้านเขาก็ไม่กลัวนะ เขาก็เช่นนั้นเองอย่างแบบอันธพาลได้เหมือนกัน.

เรื่อง จิตว่าง หรือเรื่อง **เช่นนั้นเอง** นี่มันมีทั้งอย่างชนิดอันธพาล และอย่างตรง ๆ อย่างถูกต้อง. เขาใช้เช่นนั้นเองอย่างอันธพาล : เอ้า, ตายกันทีเดียว ล้านหนึ่งก็ช่างหัวมัน ก็เช่นนั้นเอง แล้วเราก็ไม่ต้องหยุดสร้างอาวุธปรมาณู; เขาก็ไม่กลัวเหมือนกัน. เขาไม่ได้ใช้สัญชาตญาณแห่งความกลัว เพราะว่าเรื่องมันไม่เข้ารูปเข้ารอยกัน เขาเคล็ดเปิดเปิงไปจนไม่มีเรื่องของความกลัว เขาก็ไม่ต้องละอาย เขาจะไม่นุ่งผ้ากันอยู่แล้ว เขาก็ไม่มีความละอาย ไม่มี ความกลัว. ถ้ามันไม่มีความ

กลัวก็ไม่มีปัญหา มันจะวินาศก็วินาศไป เขาก็ไม่กลัว นั่นแหละศีลธรรมมันก็เสื่อมหมดแหละ เพราะไม่กลัวความทุกข์ ไม่กลัวสิ่งที่ควรกลัว; แล้วศีลธรรมก็หายหมดในหมู่คนพวกนั้น เขาเอาเงินมาซื้อหาความสำราญทางร่างกาย ตามชายหาดีที่เกาะสมุย ที่ภูเก็ต และอีกหลาย ๆ แห่ง นี่เขารู้จักเพียงเท่านั้น แล้วศีลธรรมจะอยู่อย่างไร ความรักตน ความเห็นแก่ตน มันไม่เป็นไปตามทางธรรมะแล้ว มันเป็นไปตามทางของข้าศึก คือกิเลสเสียแล้ว กิเลสได้โอกาสรักตน กิเลสได้บันดาลความรักตน แสดงความรักตนตามแบบของกิเลสอย่างเต็มที่.

การรักตนนั้น มันก็เป็นไปในแบบไร้ศีลธรรม จะเป็นสัตว์นรกหรือจะเป็นอะไรก็สุดแท้เถอะ, มันไม่เป็นไปเพื่อความสงบสุข ตามทางแห่งศีลธรรมเสียแล้ว; ความรักตน มันไม่ได้กลัวตนจะเสื่อมเสีย เสียแล้ว มันถูกส่งเสริมให้รักไปด้วยอำนาจของกิเลสแล้ว เรียกว่าความรักตน หรือความเห็นแก่ตนเดินผิดทางแล้ว. ถ้าเป็นพุทธศาสนาเรา ต้องควบคุมให้ความรักตน หรือความเห็นแก่ตนนั้นเดินถูกทาง ไปตามทางของความดี. เดียวนี้โลกปัจจุบันเขาไม่เป็นเช่นนั้น เขามอบตนมอบอะไรงงของตนให้แก่กิเลสหมด มันแล้วแต่กิเลสจะพาตนไปทางไหน มันก็ไปตามแบบของกิเลส ศีลธรรมจึงไม่มีเหลือ; การเอาเปรียบกัน การฆ่าฟันกันการอะไรกันมันก็มากขึ้นในโลกนี้. กระทั่งว่ารักตนอย่างบ้าคลั่ง มันก็ทำลายตนนั่นเอง; ดังนั้น จึงมีการฆ่าตัวเองมากขึ้น ๆ เพราะความรักตนความเห็นแก่ตนมันบ้าคลั่ง ความกลัวความชั่ว กลัวต่อความชั่วมันไม่มีเหลือแล้ว ความละอายต่อความชั่วมันก็ไม่มีเหลือแล้ว. เขาเข้าใจผิดไปว่า ถ้าฆ่าตนเองเสียแล้วปัญหามันหมด, มันก็ยังมีความชั่ว ยังมีสิ่งที่น่าละอาย ยังมีความเสื่อมเสียให้แก่วงศ์-ตระกูล แก่อะไรรู้อยู่นั่นเอง.

เด็ก ๆ ของเราเกิดมาในสมัยวัตถุนิยมอย่างนี้ มันก็พลอยเข้าผสมโรงกับเขา เราจึงเห็นคนวัยรุ่น กำลังเดินตามความนิยมอย่างใหม่ จะเรียกว่าวัฒนธรรมที่ไม่สนิทปาก อาตมาเรียกวัฒนธรรมแพนใหม่กับเขาไม่สนิทปาก เพราะไม่เห็นว่ามันเป็นวัฒนธรรม; แต่ว่าเด็ก ๆ ของเราก็กำลังเดินไปตามทางนั้น เขาก็ไม่กลัวอะไรอย่างที่ปู่ ย่า ตา ยาย เขาเคยกลัว. ถ้าเด็ก ๆ เหล่านี้เติบโตขึ้นมา เป็นผู้ครอบครองบ้านเมืองประเทศแล้วมันก็จะไปกันใหญ่. ปัญหามันก็อยู่ที่เราที่เป็นบิดามารดาแน่ะ จะทำอะไรกันดี ปัญหามันเกิดขึ้นอย่างนี้ ลูกหลานของเรา มันเป็นอย่างนี้ เอาไว้ไม่อยู่ มันเอาไว้อยู่แต่บางคน ส่วนมากมันเอาไว้ไม่อยู่ เราจะปล่อยให้ไปอย่างนั้น หรือว่าเราจะดึงกลับมา. อาตมานี้พูดไปในลักษณะที่ว่าดึงกลับมา จึงได้พูดขึ้นด้วยหัวข้อว่า รู้จักใช้สัตยาตญาณแห่งความกลัวนี้ให้ถูกต้อง ให้บิดามารดามีความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างถูกต้อง กลัวต่อสิ่งที่ควรกลัว แล้วอบรมลูกหลานเล็ก ๆ ตาคำ ๆ นั้นแน่ะ ให้มันมีความเข้าใจอย่างถูกต้อง ให้มันรู้จักสัตยาตญาณแห่งความมีตัวตน ให้มันรักคน, แล้วให้มันรู้จักสัตยาตญาณแห่งความกลัวสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ตน ให้มันเอามาใช้ให้ถูกต้อง, แล้วเด็ก ๆ เขาก็จะมีการศึกษา ประพฤติ ปฏิบัติชนิดที่กำจัดสิ่งเลวร้ายที่มันจะเกิดขึ้นแก่ตน.

ช่วยตัวเองได้แล้ว จึงจะช่วยเหลือคนอื่นได้

นี่ถ้าบิดามารดาไม่เป็นมิชฌาทิฐฐิเสียเอง เดินให้มันถูกทางก็จะจูงเด็ก ๆ ให้มันถูกทาง. เดียวนี้มันเปลี่ยนไปหมดแล้ว เพราะว่ายุคปัจจุบันนี้ เขาไปนิยมวัตถุ ไปบูชาวัตถุ; เมื่อก่อนเขาบูชาพระธรรม เดียวนี้บูชาวัตถุคือเนื้อหาของตนเอง; ก่อนนี้เขาบูชาพระเจ้า บูชาพระพุทธ บูชาพระธรรม บูชาพระสงฆ์ บูชา

ความถูกต้อง แล้วเกลียดกลัวความชั่ว; เดียวนี้เขาบูชาความสุข สนุกสนานทางเนื้อหนัง ซึ่งเป็นเหตุให้ทำชั่วหรือกำลังทำชั่วอยู่แล้ว มันก็กลายเป็นว่าเขาบูชาความชั่ว บูชาต้นเหตุแห่งความชั่ว; นึกแล้วมันก็น่าสลดสังเวช คือบูชาเนื้อหนัง บูชาวัตถุ บูชากามารมณ์ บูชาสิ่งเหล่านี้แทนบูชาพระธรรมหรือพระเป็นเจ้า โลกมันเปลี่ยนมากอย่างนี้. นี่เขาไปท่อมทกความเห็นแก่ตัวผิด ผิดทาง แล้วก็ท่อมทมาก.

ที่เขาไปเห็นแก่เอรีดอโรยทางกามารมณ์ ทางเนื้อหนัง ก็เพราะเขาเอานั้นเป็นตัว เอาสิ่งนั้นเป็นตัว เขาก็บูชาสิ่งนั้นอย่างท่อมเท มันก็เลยบูชากามารมณ์ทางเนื้อหนังกันหมด ก็เพื่อตัวกูเหมือนกัน เพราะว่าตัวกูมันไปติดอยู่ที่นั่นเสียแล้ว; ฉะนั้น สัตยาตญาณแห่งตัวคน ตัวกูนั้นมันท่วมทับสัตยาตญาณแห่งความกลัวที่เป็นไปถูกต้อง. ถ้ามันยังถูกต้องกันอยู่ทั้ง ๒ อย่าง มันก็ไปด้วยกันได้.

สัตยาตญาณแห่งความมีตัวมีอย่างถูกต้อง แล้วมันก็กลัวอันตรายอย่างถูกต้อง มันก็ไปด้วยกันได้. เดียวนี้สัตยาตญาณแห่งความมีตัวตนนะ มันแยกออกมาเป็นสัตยาตญาณบ้ำคลั่งเดือดเป็นตัวกู; สัตยาตญาณแห่งตัวกูมีอำนาจมากท่วมทับสัตยาตญาณแห่งความกลัว ที่ทำให้รู้สึกผิดชอบชั่วดีเสีย ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีมันก็ไม่มีเท่านั้นเอง; นี่มันก็หมุนมาอย่างนี้.

โลกกำลังหมุนมาอย่างนี้ นี่คือโลกปัจจุบัน. เราช่วยกันมองเถิดว่า มันจะต้องร่วมมือกันแก้ไขหรือไม่ หรือจะถือว่าธุระไม่ใช่ของเราก็ปล่อยให้มันไป มันก็ไม่มีความไร้วางใจ. แต่เดี๋ยวนี้มันยังนึกถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ท่านเหมือนกับว่า ท่านฝากพระศาสนาเอาไว้กับพวกเรา ว่า ช่วยกันรักษาไว้ให้เป็นประโยชน์แก่มหาชนในโลก ทั้งมนุษย์และทั้งเทวดาต่อไปเถิด.

ถ้าเรายอมรับฟังพระพุทธประสงค์ข้อนี้ เราก็ต้องทนต่อสู้กันแก้ไขกันต่อไป โดยสนองพระพุทธประสงค์อย่างหนึ่ง โดยเห็นแก่สัตว์โลกทั้งเทวดาและมนุษย์นี้อย่างหนึ่ง. ส่วนที่จะเห็นแก่ตัวเราคนเดียว เพื่อประโยชน์สุขของเราคนเดียวนั้นมาไว้ทีหลังเถอะ เพราะมันคนเดียว มันเล็กไป มันน้อยไป มันมีค่าน้อยไป; แต่ก็เป็นการถูกต้องอย่างยิ่งแหละ ที่เราจะมีธรรมะ ปล่อยวางคับทุกซ์สิ้นเชิง เพื่อประโยชน์แก่ตัวเราคนเดียว นี่ก็ถูกต้องนะ ไม่ใช่ผิด ถูกต้องที่สุดร้อยเปอร์เซ็นต์เหมือนกัน, แต่มันยังเล็กไป.

ถ้าเราจะทำเพื่อพระพุทธประสงค์ สอนพระพุทธประสงค์ด้วยความเคารพศรัทธา นี่มันก็มากกว่า; หรือว่าจะทำเพราะเห็นแก่สัตว์โลกทั้งหลายทั้งปวงในสากลจักรวาล ว่าเป็นสิ่งที่เราจะต้องช่วย โดยหลักอะไรก็ตามใจ ว่ามนุษย์เพื่อนมนุษย์ เพื่อนสัตว์มีชีวิต ในสากลจักรวาล เป็นสิ่งที่เราต้องช่วย อย่างนี้แล้วก็ดี มันมากดี มันน่าสนุก คือมันมากดี, ดีกว่าที่จะทำอะไรเพื่อตัวคนเดียว. ตัวคนเดียวนี้มันก็ต้องทำแน่ แล้วต้องทำให้ได้ก่อนด้วย จึงจะสามารถช่วยคนทั้งหลาย.

เขาเรียกช่วยตัวเองได้แล้ว จึงจะช่วยผู้อื่นได้; ฉะนั้น จึงเอามาพูดกันก่อนในหมู่พวกเราในวงแคบ ๆ ว่า ช่วยตัวเองให้มันได้ก่อน จัดการกับสัญชาตญาณทั้งหลายเหล่านี้ให้ถูกต้อง ช่วยตัวเองให้ได้ก่อน แล้วก็จะพอใจตัวเองได้ คือนับถือตัวเองได้ว่า ไม่เสียทีที่เกิดมาได้ทำงานที่ดีที่สุด ได้ทำประโยชน์ที่สูงที่สุด นี้ควรจะพอใจตัวเองได้. นี่ก็ช่วยกันให้ใช้สัญชาตญาณแห่งความกลัวให้ถูกต้อง ให้ทุกคนมีหิริโอตตปปะ แล้วอัมธพาลก็เกลี้ยงไปจากโลก.

เมื่อยุวชนมีหิริโอตตปปะ โลกจึงจะมีสันติภาพได้

ถ้าเราทำเด็ก ๆ ของเราทุกคนให้มีหิริและโอตตปปะเท่านั้น ปัญหา ก็หมดในโลกนี้ ไม่มีอันตรายเหลืออยู่แม้แต่นิดเดียว; เอาไปคิดดูเถิดว่า สอน เด็ก ๆ ของเราอย่างไร. เด็วนี้มันกำลังเป็นโรคระบาด ไม่มีหิริและโอตตปปะ แล้ว : แม้แต่ภิกษุนี้ ภิกษุนักบวชนี้ ก็หมดหิริโอตตปปะไปมากแล้ว เป็นที่รู้ ๆ กัน อยู่ อย่างในหน้าหนังสือพิมพ์เป็นต้น; นี่หญิงสาวชายหนุ่มนักศึกษาทั้งหลาย ก็ หาหิริโอตตปปะยากแล้ว ถือศาสนาตัวกูเป็นเบื้องต้นเบื้องหน้าเสียแล้ว; ทีนี้ยุวชน เล็ก ๆ ทั้งหญิงทั้งชายของเรา ก็ลดหิริโอตตปปะลงไปทุกที แล้วอะไรมันจะเกิดขึ้น ขอให้คิดดูเถอะ.

ถ้าคนทุก ๆ ชนิดเหล่านี้ลดหิริโอตตปปะลงไป ๆ แล้วอะไรมันจะ เกิดขึ้นแก่พระศาสนาของเรา แก่มนุษยโลกของเรา แก่สังคมของเรา หรือแม่แก่ ตัวเรา หรือแก่วงศ์ตระกูลของเรา. เรื่องการสืบสกุลไว้ให้ได้นี้ อย่าถือเป็นเรื่อง ตรีภระนะ เพราะมันเป็นที่ตั้งแห่งส่วนรวม : บุคคลเป็นที่ตั้งแห่งสกุล, สกุลเป็น ที่ตั้งแห่งสังคม, สังคมเป็นที่ตั้งแห่งประเทศชาติ, ประเทศชาติมันก็เป็นที่ตั้งแห่ง โลก.

เราจะต้องยึดหลัก คือทำให้ดี ให้ถูกต้อง ให้ใช้ประโยชน์ได้ ไปตั้งแต่ จุดเล็ก ๆ จุดตั้งต้นคือบุคคล คือวงศ์สกุล คือสังคม คือประเทศชาติ คือโลก, ซึ่ง มีศาสนาเป็นแสงสว่างส่องทาง, ศาสนาเป็นประทีปส่องทางให้โลกเดินไป ถูกต้อง; ฉะนั้น ถ้ามันชวนกันลดหิริโอตตปปะเพราะเห็นแก่ตัวกู เห็นแก่กิเลส ของกู มันก็เดินเลี้ยว เลี้ยวไปทางอื่นแหละ มันไม่ไปในทางที่ควรจะไป, ก็เลยไม่มีหิริและโอตตปปะ.

เดี๋ยวนี้น่าสลดใจที่ว่าเขาไม่มองกันอย่างไร ว่าสันติสุข สันติภาพของคนมันตั้งอยู่บนศีลธรรม ตั้งรากฐานอยู่บนศีลธรรม หรือว่ามันอาศัยกฎหมาย; ที่จริงมันก็เนื่อง ๆ กันแหละ : ศีลธรรมในชั้นเลวมาก ก็อาศัยกฎหมาย อาศัยอำนาจกฎหมายเอาไว้, ศีลธรรมที่ดีขึ้นไปก็อาศัยน้ำใจของมนุษย์ที่มีหิริโอตตปปะ คือมีความกลัวที่ควรจะกลัว. ถ้ายังงี้ก็กลัวผีสาวเทวดาอะไรไปก่อน, ถ้าฉลาดแล้วก็กลัวบาปกลัวกรรม กลัวการกระทำที่ผิด คือกลัวกิเลส. จะเชื่อพระเจ้า ก็กลัวพระเจ้าแหละ, กลัวพระเจ้าจะลงโทษ มันก็มีหิริโอตตปปะได้; ถือศาสนาก็มีหิริโอตตปปะได้. นี่ยังอยู่ในฝ่ายดี คือทำให้มีศีลธรรม.

ถ้าไม่หิริโอตตปปะแล้ว กฎหมายไม่มีประโยชน์ เพราะว่ากฎหมายมันต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ดูแลรักษา ควบคุมให้เป็นไปตามกฎหมาย; เมื่อคนทุกคนมันไม่มีศีลธรรม ไม่มีหิริโอตตปปะ มันก็ทำผิดกฎหมาย จนควบคุมกันไม่ไหว; แล้วผู้ควบคุมกฎหมายก็กลายเป็นคนไม่มีหิริโอตตปปะเสียด้วย มันก็เลยหมดไม่มีเหลือ.

ฉะนั้น ที่มันจะรอดอยู่ได้นี้ ไม่ใช่เพราะกฎหมายอย่างเดียว ส่วนใหญ่มันรอดอยู่ได้เพราะศีลธรรม คือคนมันยังมีหิริโอตตปปะอยู่บ้าง แม้จะไม่เต็มที่มันจึงไม่ฆ่าแกงกันให้มากกว่านี้; ที่มันฆ่าแกงกันบ้างนี้ ก็เพราะไม่มีศีลธรรมของบางคน. ถ้าพึ่งกฎหมายมันแก้ปัญหามิได้ เพราะมันขึ้นกันอยู่กับบุคคลที่รักษากฎหมาย ซึ่งจะทำให้ไม่ทัน แล้วก็มันไม่ควบคุมไปได้ถึงในจิตใจ. ความกลัวกฎหมายนี้มันควบคุมได้แต่ข้างนอก ๆ การกระทำข้างนอก แต่ถ้ามีศีลธรรม มีหิริโอตตปปะ มันควบคุมถึงภายใน ถึงจิตใจ; จิตใจมันถูกต้อง มันก็เลยถูกต้อง มันก็อยู่ได้ เลยเป็นการควบคุมที่ดี.

การที่มีหิริโศตตปปะนั้นแหละจะช่วยได้ คือเขากลัวอย่างถูกต้อง : กลัว
อายคนอื่นก็ได้ กลัวอายตัวเองก็ได้ ลอายตัวเองก็ได้ กลัวคนอื่นก็ได้ กลัว
ตัวเอง มีความกลัวในตัวเอง โดยธรรมชาติในตัวเองก็ได้; นี่ควบคุมได้ดีที่สุ
กซึ่งกว่า. เขาถือกันมาอย่างนี้ ว่าศีลธรรมนี้จะควบคุมมนุษย์ได้เต็มที่ดีที่สุด
ยิ่งกว่ากฎหมาย; แต่พอมาถึงยุคนี้เขาเปลี่ยนแล้ว เขาเปลี่ยนกลับไปแล้ว – กลับ
ตรงกันข้ามแล้ว เขาก็จะใช้กฎหมาย; แล้วก็ดูเถอะว่ามันควบคุมได้เท่าไร มันเป็น
จับปูใส่กระด้งมากขึ้น ๆ ทุกที; แล้วต่อไปนี่มันก็จะทำไม่ได้ : ถ้าว่าความไร้
ศีลธรรมมันลูกกลมมากกว่านี้ มันจะควบคุมอะไรไม่ได้เลย.

ในที่สุดนี้ก็อยากจะพูดว่า เรามาช่วยกันหน่อย เรียกว่าพัฒนาเด็กลูก ๆ
หลาน ๆ นี้ ให้มันมีหิริและโศตตปปะ. ถ้าเรารักลูกรักหลาน จะให้มันรอดตัวไป
ได้แล้ว ก็จึงรีบปลูกฝังนิสัยแห่งหิริและโศตตปปะเถอะ ให้ลูกเด็ก ๆ ของเรามีหิริ
และโศตตปปะเถอะ แล้วมันจะตลอดรอดฝั่งไปได้. มันดีกว่าให้เงิน ให้ของ ให้
อะไรที่มันเป็นเรื่องจ้าง เรื่องวาน เรื่องอะไร ให้เขาทำความดี. เดียวนี้เราให้หิริ
และโศตตปปะใส่ลงไปจิตใจของเขา เขาก็ทำดีของเขาเองไม่ต้องจ้าง.

ถ้าจะให้สิ่งที่มีประโยชน์ที่สุดแก่เด็กลูกหลานแล้ว ก็ให้ธรรมะ คือ
หิริโศตตปปะ ที่มีรากฐานอยู่บนสัญชาตญาณแห่งความกลัว กลัวอันตราย; นั่น
แหละจะให้เครื่องคุ้มครองที่ดีที่สุด, ถ้าเรียกว่าเครื่องรางก็เป็นเครื่องรางที่ไว้ใจได้,
ถ้าจะพูดว่าเป็นสิริมงคลก็เป็นสิริมงคลที่แท้จริงหรือไว้ใจได้. เด็กคนไหนมีหิริ
โศตตปปะแล้ว หิริโศตตปปะนั้นจะเป็นสิริมงคลของเด็กคนนั้น จะเป็นเครื่องราง

คุ้มครองเด็กคนนั้น; ก็ควรจะตั้งหน้าตั้งตาพัฒนาอบรมให้ลูกเด็ก ๆ ของเรา มีศีลธรรมคือหิริโอตตปปะ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

อาตมาจึงอยากจะชักชวนว่า เอากันตั้งแต่ในห้องเป็นไร เอากันมาตั้งแต่ในห้องเป็นไร : พอว่ามันตั้งครรภ์อยู่ในท้อง แล้วก็ช่วยทำให้มันมีหิริโอตตปปะ คือ ให้บิดามารดานั่นแหละ มันมีหิริโอตตปปะตั้งแต่ลูกอยู่ในครรภ์. นี่เป็นธรรมเนียมโบราณเก่าแก่ เป็นสันทนะ คือว่าทำกันมาตั้งแต่ครั้งไหนก็ไม่รู้นะ ว่าพอภรรยาตั้งครรภ์แล้ว เขาก็ให้ทำพิธีทำขวัญ เรียกว่าคัพภปริหาร นิมนต์พระมาทำพิธี ตามแบบที่เขาทำ เขารู้กันอยู่, ไม่ใช่เพียงเพื่อให้เด็กในครรภ์ปลอดภัยในทางชีวิตร่างกายอย่างเดียว แต่ให้มีความปลอดภัยในทางจิตทางวิญญาณด้วย เพราะมารดานั่นก็จะเป็นผู้ที่มีธรรมะอยู่ตลอดเวลาที่อุ้มครรภ์ ทุกคนในบ้านในเรื่องนี้มีจิตใจตรงกันหมด ที่จะให้ลูกในครรภ์นั้นมีศีลธรรม มีคุณธรรม มีความดีความงาม.

พระพุทธมารดาเมื่อตั้งครรภ์พระพุทธเจ้า ก็มีเรื่องราวอย่างนี้เหมือนกัน ไปอ่านดูในหนังสือ เช่น หนังสือปฐมสมโพธิ. ขอให้มารดานั่นสนใจที่จะอบรมทารกให้มีหิริโอตตปปะมาตั้งแต่ในครรภ์ จนกว่าจะคลอดออกมา พอคลอดออกมาก็ให้ได้เห็นแต่ตัวอย่างที่ดี ที่มีหิริและโอตตปปะ.

ฉะนั้น ทุกคนจะเป็นพ่อ แม่ พี่ ผู้เลี้ยงอะไรก็ตาม จะต้องแสดงตัวอย่างแห่งหิริและโอตตปปะ เป็นธรรมะให้เห็นอยู่ คือให้สุภาพอ่อนโยน ให้มีธรรมะนั้นแหละ. อาตมาเคยจำ ยังจำได้ และเชื่อว่าท่านทั้งหลายทุกคนก็ยังจำได้ :

เด็ก ๆ มันคลอดออกมา มันก็ไม่รู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรสกปรก อะไรไม่สกปรก

, เด็ก ๆ ก็ไปขยำอุจจาระของมันเองได้ โดยไม่รู้สีกว่าสกปรก; แล้วทำไมเราจึงสอนให้เด็ก ๆ เกลียดอุจจาระได้เมื่อมันโตขึ้นมา, คุณเหมือนจะได้ยินคำว่า “ฮายจิ ๆ” เมื่อเด็กมันจะขยำขี้, เท่านั้นมันก็พอแล้ว ที่ทำให้เด็กเปลี่ยนทันที ให้ขยำขี้ไม่ได้อีกต่อไป. นี่มันเป็นเรื่องสอนให้เขารู้จักแยกออกเป็นสกปรก เป็นไม่สกปรก ในขั้นมูลฐานเท่านั้นแหละ, ในขั้นมูลฐานทางวัตถุ.

ถ้าเราไม่สอนอย่างนี้ เด็ก ๆ เขาก็จะขยำอุจจาระเล่นได้เรื่อยไปแหละ, แล้วมากกว่านั้น เขาจะกินอุจจาระด้วยนะ มันจะก็มากน้อย; ควรจะมีระบอบปฏิบัติอบรมสั่งสอน ให้เขารู้จักสิ่งสกปรกน่าเกลียดน่าชัง คือหิริโศตตปปะในขั้นมูลฐานก่อนเถอะ. เด็กตัวน้อย ๆ จะได้รับการอบรมให้รู้จักเกลียดและกลัวไอ้สิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว นี้เขาเรียกว่าหิริและโศตตปปะ. หิริ – เกลียดความชั่ว โศตตปปะ – กลัวความชั่ว ให้เขารู้จักเกลียดและกลัวความชั่ว คือมีหิริโศตตปปะขั้นมูลฐานตั้งต้นกันมาตั้งแต่ทางร่างกายทางวัตถุสิ่งของก่อน; แล้วพอโตขึ้นมา โตขึ้นมาก็สอนเรื่องจิตใจ ซึ่งน่าเกลียดกว่า น่ากลัวกว่า น่าอันตรายกว่า คือเรื่องของความชั่ว ซึ่งมีมูลมาจากกิเลส แล้วเด็ก ๆ เขาก็รู้จักเกลียดกลัวกิเลส เกลียดกลัวความชั่ว เกลียดกลัวความทุกข์ที่มาจากกิเลส.

เด็กกว่าจะโตขึ้นตั้งแต่คลอดออกมา กว่าจะโตขึ้นก็หลายปี ขอให้อบรมทุกวิถีทาง ในการที่จะให้มีหิริและโศตตปปะ คือเกลียดกลัวสิ่งที่ชั่วไว้โดยเด็ดขาดเถอะ ชั่วทั้งทางวัตถุ และชั่วทั้งทางจิตใจ ชั่วทั้งทางร่างกาย ชั่วทั้งทางจิตใจ; ให้เขารู้จักแยกออกจากกันว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรสกปรก อะไรไม่

สกปรก; นี้เรียกว่าอย่างมีตัวตนกันก่อน, ต้องสอนอย่างมีตัวมีตนกันก่อน ให้ไปได้ถึงที่สุดอย่างมีตัวมีตนก่อน.

ในอนาคตกาลนานไกลโน้น จึงค่อยพูดกันถึงเรื่องไม่มีตัวไม่มีตนและไปนิพพาน. เดียวนี้ก็ต้องสอนนี้ เกลียดกลัวชั่ว, รักพอใจหวังที่มันดี ให้ตัวตนมันดี ๆ ตัวตนมันดี เพราะมันรู้จักกลัวความชั่ว มันไม่ทำความชั่ว. เด็กก็โตขึ้นมาโตขึ้นมาด้วยความรู้สึกที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ มีรากฐานที่ดี; แล้วก็ถึงวัยหนุ่มสาว ก็จะเป็นหนุ่มสาวที่ดี ไม่เหมือนหนุ่มสาวสมัยนี้ ซึ่งเขาออกปากกันมากเอาตมาไม่ต้องพูดก็ได้ เพราะว่าไม่นิยมธรรมะ ไม่นับถือธรรมะ ไม่มีความละเอียด.

เรื่องหนุ่มสาวนักศึกษาหยอกล้อพิศกันในโลกไฟ ต่อหน้าภิกษุสงฆ์ ที่นั่งอยู่ในโลกไฟด้วยนี้ เข้าหุมากขึ้น ๆ, ก่อนนี้มีไม่ได้ ทำอย่างนั้นไม่ได้ และมีอย่างนั้นไม่ได้ ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน ที่คนหนุ่มคนสาว นักเรียน นักศึกษา พิศกันต่อหน้าภิกษุสงฆ์ ที่นั่งอยู่ในโลกไฟ. ถ้าเขายังเห็นว่า เป็นภิกษุสงฆ์นั่งอยู่แล้ว เขายังชอบเพราะเขารู้ว่าภิกษุสงฆ์นี้ ค่าเขาไม่ได้ ทำอะไรเขาไม่ได้ ต้องนั่งอืดอยู่ เขาก็ยังชอบทำอย่างนั้น; ถ้าต่อหน้าประชาชนชาวบ้านด้วยกัน บางทีจะถูกค่าเอาบ้างก็ได้ ถูกตำหนิเอาบ้างก็ได้ เขาก็เลยทำกันสนุกไป. นี่คนหนุ่มสาวสมัยนี้ ที่การศึกษามันเป็นอย่างนี้ ไม่มีหิริโอตตปะปะเหลือ แล้วต่อไปมันจะเป็นอย่างไร ก็คอยดู. เมื่อไม่มีหิริโอตตปะปะเหลืออยู่ในสันดานแล้ว ต่อไปมันจะเป็นอย่างไร ก็คอยดูก็แล้วกัน.

มันคงจะไม่ยากเกินไปกระมัง. บิดามารดาดูแลให้เด็ก ได้รับการอบรม ให้มีหิริโอตตปละ ตั้งแต่อยู่ในท้อง, ออกมาจากท้องแล้ว ก็ให้มันถูกแวดล้อมอยู่ ด้วยความเกลียดกลัวความชั่ว ความกลัวความชั่วอยู่ตลอดเวลา; เราก็จะไม่มี ความเค็ดร้อนลำบาก เพราะลูกหลานอันธพาล. เดียวนี้ลูกหลานมันเป็นอันธพาลเสียเอง นี่มันเค็ดร้อนเหลือประมาณ และเดี๋ยวนี้ก็มีโอกาสเพิ่มขึ้น ๆ ที่จะให้ลูกหลานเป็น อันธพาล เพราะว่าสมัยปัจจุบันนี้ เราต้องส่งลูกหลานไปอยู่ไกล ๆ ทั้งนั้นแหละ ไม่มีโอกาสควบคุมมันหรอก. ถ้าเป็นสมัยก่อน ลูกหลานมันอยู่กับพ่อกับแม่ มัน ควบคุมได้ตลอดเวลา มันค่อยยังชั่ว.

ยุคปัจจุบันนี้ เขาไปอยู่ที่เมืองอื่น ไปอยู่กรุงเทพฯ ไปอยู่เมืองนอก, ควบคุมอะไรเขาได้ โอกาสที่จะไม่ได้รับการควบคุมมันก็มีมากขึ้น; รับป้องกัน เสียตั้งแต่ยังเล็ก ๆ ปลุกฝังหิริโอตตปละลงในสันดาน โดยอาศัยทุนเดิม ต้นทุน เดิมคือสัญญาตมแห่งความกลัว. เขามีสัญญาตมแห่งความกลัวอยู่แล้ว เราก็ ส่งเสริมให้รู้จักกลัวในที่ควรกลัว รู้จักกลัวให้ถูกต้องที่มันควรกลัว; เขาก็กลัวมา อย่างถูกต้อง เขาต้องถูกต้องแหละ เขาก็จะกลัวเกลียดกลัวความชั่ว ซึ่งน่ากลัว ยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ. ที่นี้คนนั้นมันมีนิสัยเกลียดกลัวความชั่ว แล้วก็รอดตัวแหละ.

อาตมาถือว่าเป็นปัจจัยทางวิญญาณ เป็นอันดับที่ ๑๐ ของปัจจัยที่ ๕. ปัจจัยฝ่ายจิตใจอันดับที่ ๑๐ นี้เรียกว่า เขามีการใช้สัญญาตมแห่งความกลัวอย่าง ถูกต้อง. สัญญาตมแห่งความกลัวเป็นสมบัติติดตัวมาแล้วทุกคน ๆ แต่ไม่รู้จักใช้, มันเปลี่ยนเป็นใช้ผิด มันก็อันตราย; ฉะนั้น ช่วยกันควบคุมใช้ถูกมาตั้งแต่ในครรภ์ ในท้อง ตั้งแต่อ่อนแต่ออก แล้วนั้นแหละคือ ความปลอดภัยของเด็กคนนั้น เกิดมา

จากบิดามารดาอบรมเขาอย่างถูกต้อง มิฉะนั้นแล้วเรื่องมันก็จะกลับกัน : บิดามารดาจะต้องนั่งน้ำตาเซ็ดที่หัวเข่า เพราะว่าลูกหลานนั้นแหละเขาทำให้ เรียกว่าบุตรจับบิดามารดาใส่กรอก ให้บิดามารดา ร้อนใจ เหมือนกับตคนกรก; ไม่เห็นว่ามันน่าพอใจที่ไหนเลย.

นี่มนุษย์เราต้องการความถูกต้องอันนี้ เป็นปัจจัยทางจิตทางวิญญาณ, ความเป็นมนุษย์ก็จะสมบูรณ์ได้ เพราะมีความถูกต้องในปัจจัยอันนี้. ขอให้ช่วยกันสนใจ อบรมให้มี ให้ลงราก ให้ลงฐานที่มั่นในชั้นธสันดาน มาตั้งแต่เด็ก ๆ ด้วยเถิด.

การบรรยายในวันนี้ เรื่องปัจจัยที่ ๑๐ : เรื่องปัจจัยอันดับที่ ๑๐ ของปัจจัยทางจิตทางวิญญาณ พอสมควรแก่เวลาแล้ว; ขอให้เอาไปคิด ไปนึก ไปใคร่ครวญดู ถ้าเห็นด้วยแล้วก็ช่วยกันหน่อย หรือช่วยกันให้มากที่สุดก็ตามใจ อบรมเยาวชนของเราให้มีหิริและโอตตปัปะ เป็นความปลอดภัยแก่ทุกคนในโลก.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ ให้โอกาสพระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะสืบต่อไป.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๑๑ -

๑๔ มีนาคม ๒๕๒๔

ความมีวิญญานแห่งการต่อสู้

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่ง ภาคฆราวาส เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้ นั้น อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** ต่อไปตามเดิม; และจะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อเฉพาะในวันนี้ว่า **ปัจจัยทางจิตอันดับ ๑๑ นั้นคือ ความมีวิญญานแห่งการต่อสู้.**

ขอให้ท่านทั้งหลายทบทวนถึงการบรรยายชุดนี้มาแต่ต้น ว่าเราได้พูดกันถึงปัจจัย : สำหรับทางกายนั้นเป็นที่รู้กันอยู่ว่ามีอยู่ ๔ ปัจจัย; แต่ปัจจัยทางฝ่าย

จิตนั้น ยังไม่มีการจำกัดไว้แน่นอน เราก็จะได้วินิจฉัยด้วยการศึกษากันมาเรื่อย ๆ จนกว่าจะเห็นว่าเพียงพอ.

ในครั้งนี้จะได้ระบุไปยัง **ความมีวิญญูณแห่งการต่อสู้** ว่าเป็นปัจจัยทางฝ่ายจิต หรือที่จะเรียกกันว่าปัจจัยที่ ๕ แล้วก็เป็นอันดับที่ ๑๑. สำหรับคำว่าการต่อสู้ นั้น ขอให้ระลึกนึกไปถึงว่า การต่อสู้นั้นเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ที่มีชีวิต คู่กันมากับสัญชาตญาณแห่งการมีตัวตน การกินอาหาร การสืบพันธุ์ การหนีภัย เป็นต้น.

เดี๋ยวนี้เราเรียกว่าการต่อสู้ และในฐานะเป็นสัญชาตญาณ แล้วก็เอามาปรับปรุงให้เกิดเป็นธรรมะขึ้นมาข้อหนึ่ง. สัญชาตญาณแห่งการต่อสู้เห็นได้ง่าย ๆ แม้ในสัตว์ที่เพิ่งเกิดออกมา เพิ่งคลอดออกมาตัวเล็ก ๆ ลูกหมา ลูกแมว ลูกสัตว์อะไรก็ตามตัวยังเล็กอยู่ ถ้าคนเข้าไปจับมันก็ต่อสู้ ทำเสียงฟู ๆ มีการต่อสู้; แม้สัตว์ที่มันไม่อาจจะต่อสู้ชนิดที่ว่าต่อต้าน มันก็ยังมี การต่อสู้ โดยวิธีอื่น แม้การหลบหนีไปเสียให้พ้น นี่ก็เป็นการต่อสู้ เพื่อให้ชีวิตของเขารอดอยู่ ต่อสู้เพื่อให้ตัวเองมีชีวิตรอดอยู่; จะทำอย่างไร โดยวิธีใด ก็เรียกว่าการต่อสู้ทั้งนั้น.

เพราะฉะนั้น เป็นที่ถือกันได้เป็นหลักว่า **สิ่งที่มีชีวิตย่อมมีสัญชาตญาณแห่งการต่อสู้**; แม้ที่สุดที่มาอยู่ในรูปของการคือสิ่ง ไม่เชื่อฟังบิดามารดา ครูบาอาจารย์ นี่มันก็มาจากสัญชาตญาณแห่งการต่อสู้. เป็นอันว่า สัญชาตญาณแห่งการต่อสู้นั้นมีอยู่แน่ แล้วก็มีการสั่งอันมากมาย.

ทีนี้เราจะเปลี่ยนเอาคำสั่งนั้นมาใช้ในทางที่ดี หรือในทางที่ฉลาด ในทางที่มีประโยชน์. ที่เป็นไปตามสัญชาตญาณล้วน ๆ นั้น มันไม่มีความฉลาดอะไร ก็

ไม่รู้จะต่อสู้ไปทำไมด้วยซ้ำไป; ถ้าจะให้ใช้ให้เป็นประโยชน์ ก็นำเอามาปรับปรุง เกิดเป็นธรรมะขึ้นมาข้อหนึ่ง คือการต่อสู้.

ในที่นี้เราเรียกว่า ความมีวิญญูณแห่งการต่อสู้. คำว่ามี วิญญูณ นี้ก็หมายความว่า มีอยู่เป็นหลักสำคัญในภายใน. มีวิญญูณแห่งการต่อสู้ ก็คือมีจิตใจที่ยึดหลักเป็นการต่อสู้; แต่ก็ได้ไม่ได้หมายถึงการฆ่าฟันกันด้วยอาวุธ หรือขบกัดกันด้วยปาก; หมายถึงการต่อสู้โดยวิธีใดก็ได้ ที่ให้พ้นไปจากอันตรายนั้น ๆ เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าข้าศึกในที่นี้ มิได้หมายทางภายนอกอย่างเดียว.

ข้าศึกศัตรูมีทั้งภายนอกและภายใน

สำหรับคำว่าข้าศึกนั้น ภายนอกก็มี ภายในก็มี. ศัตรูภายนอกที่เป็นบุคคลเป็นคู่เวรคู่ภัย นี้ก็เรียกว่าศัตรู ก็ต้องต่อสู้ด้วยเหมือนกัน แต่มิได้หมายความว่าไปฆ่าเขาให้ตายอย่างเดียวเท่านั้น มันมีวิธีหลายอย่างหลายประการ ที่จะต่อสู้ให้ชนะได้โดยไม่ต้องฆ่าเขาให้ตาย แต่เขาก็ยอมเลิกอ้างการเป็นศัตรู; การต่อสู้แบบนี้ดีที่สุด เป็นการต่อสู้ที่ประกอบด้วยธรรมะ ที่พระพุทธเจ้าท่านสรรเสริญ. แม้จะต่อสู้กันระหว่างบุคคล ก็ใช้ธรรมะเป็นเครื่องต่อสู้กัน ไม่เอาเวรมาระงับเวร, แต่เอาความไม่มีเวรมาระงับเวร; หลักการอันนี้ท่านเรียกว่า สันนัตนธรรม; หมายความว่า ธรรมะที่เก่าแก่โบราณที่สุด คือตั้งแต่ที่มนุษย์รู้จักสิ่งทีเรียกว่าธรรมะ. ธรรมะไหนเกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่สมัยโบราณโน้น ก็เรียกว่า สันนัตนธรรม; เขาได้ใช้ให้เป็นประโยชน์กันมาเรื่อย ๆ จนถึงทุกวันนี้. การต่อสู้ด้วยธรรมะ : ต่อสู้ความชั่วด้วยความดี ต่อสู้ความตระหนี่ด้วยการให้ทานเป็นต้นนี้

เป็นสัจธรรม; สามารถจะต่อสู้ศัตรูให้พ่ายแพ้ไปโดยไม่ต้องฆ่าฟันกัน. นี้เรียกว่าศัตรูภายนอกก็ยังคงต่อสู้ด้วยธรรม.

ที่นี้ยังมีศัตรูภายนอกแต่มิใช่เป็นบุคคล เป็นเพียงอาการ หรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นความยากจนเป็นต้น; นี้ก็ต้องต่อสู้ ต่อสู้จนความยากจนนั้นหายไป ก็ต้องอาศัยธรรมะ เช่นความขยันหมั่นเพียร ความเฉลียวฉลาดรอบรู้ในหน้าที่การงานเป็นต้น ก็ต่อสู้ความยากจนนั้นให้หายไป. นี้เรียกว่าศัตรูภายนอก; แต่ก็มีได้เป็นสิ่งที่มุ่งหมายโดยเฉพาะในที่นี้.

ในที่นี้มุ่งหมายศัตรูภายใน; ศัตรูภายในนั้นแหละ เป็นศัตรูที่แท้จริง มีความสำคัญอย่างยิ่ง แล้วยังเป็นต้นเหตุให้เกิดศัตรูภายนอก. **ศัตรูภายใน** ก็หมายถึง**กิเลสทุกรูปแบบ**; กิเลสทุกรูปแบบนี้มาจากความเห็นแก่ตน : โลภะก็มาจากความเห็นแก่ตน, โทสะก็มาจากความเห็นแก่ตน, โมหะก็เป็นเรื่องของความเห็นแก่ตน. ท่านทั้งหลายจงสังเกตดูให้ดี ๆ ศึกษาให้ดี ๆ จนรู้จักเข้าใจอันร้ายกาจที่สุดนี้. ความเห็นแก่ตนทำให้เกิดความโลภ, **ความโลภ** เกิดขึ้นอย่างโง่เขลาเช่นนี้ มันก็ทำลายผู้อื่น จึงเรียกว่าเป็นศัตรู; เห็นแก่ตนแล้วโลภ โลภแล้วไม่ได้อย่างใจชอบ หรืออย่างที่คุณต้องการก็โกรธ **ความโกรธ** นี้ก็เผาผลาญบุคคลนั้น ให้เดือดร้อน เหมือนกับว่านั่งอยู่ในกองไฟ ความโกรธนั้นก็ศัตรู; ความที่ไม่รู้ว่าจะทำอะไรให้ปัญหาหลุดไป ก็ **ทนทรมานอยู่ด้วยความโง่ ความหลง โมหะ อวิชชา** เต็มไปด้วยความสงสัยบ้าง ความวิตกกังวลทนทรมานจิตใจบ้าง โมหะอย่างนี้ก็เป็นศัตรู มันมีมูลมาจากความมีตัวตน แล้วก็เห็นแก่ตนโดยไม่ต้องเห็นแก่อย่างอื่น : กิเลสจึงออกมาหลายรูปแบบ จากความมีตัวตน และความเห็นแก่ตน. นี้เรียกว่า **ข้าศึกภายใน**.

บางทีเราก็ใช้คำว่ามาร แทนคำว่า ข้าศึก; มารภายนอกก็มี มารภายในก็มี แต่คนทั่วไปสนใจกันแต่เรื่องมารภายนอก ซึ่งไม่ร้ายกาจอะไรนักหนา. มารภายนอก ก็คือบุคคลที่ทำตนเป็นศัตรู; มารภายใน ก็คือกิเลสดังที่กล่าวแล้ว. มารเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องต่อสู้.

ถ้าว่ามีแต่มารคือกิเลสแล้ว จิตใจก็ตกต่ำ ก็ไม่เจริญก้าวหน้า ก็เสื่อมทราม. มารหรือจะเรียกว่าพญามาร : กิเลสประเภททั่วไปก็เรียกว่า มาร, กิเลสชั้นหัวหน้า ก็เรียกว่า พญามาร. คำว่ามารนี้ ใช้เฉพาะกับกิเลสประเภทกามคุณ เพราะว่ามันเป็นมารได้มากกว่ากิเลสประเภทอื่น.

คำว่า มาร จะมาในรูปที่เข้าใจยาก มารจะต้องมาในรูปที่ให้เรายอมแพ้ ยอมมอบกายถวายตัว; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกามคุณ กามารมณ์ เรื่องเพศ เหล่านี้ มันเข้ามาในลักษณะที่จะทำให้ผู้นั้น พอเห็นเข้าก็สมัครที่จะแพ้ สมัครที่จะเป็นบ่าว เป็นทาสของพญามาร. นี่จะต้องระวังให้ดี ว่าสิ่งที่เรียกว่ามารนั้น เข้าใจได้ยาก รู้จักได้ยาก เพราะมันจะมาในลักษณะที่ทำให้เรายอมแพ้. ที่เขียนเป็นรูปยักษ์ร้าย ดูร้าย น่ากลัวนั้น มันเป็นมาร เป็นยักษ์สำหรับคนโง่; สำหรับคนฉลาดจะต้องเห็นว่ามารนั้น รูปร่างสวยงาม มีเสน่ห์ช่วยวน ต้องระวังให้ดี.

มารกิเลสประเภทกามารมณ์ หรือเหยื่อของกามารมณ์ ซึ่งเรียกว่าเหยื่อของมาร; ที่เป็นชั้นสูงสุด กามารมณ์สูงสุดนั้นเรียกว่า พญามาร. พุศกันอย่าง ปุคคลาธิษฐาน ก็เรียกว่า ปรมิมีตวสวัตติมาร ซึ่งในหนังสือชั้นหลังเขียนว่า มารนี้ลงมาผจญพระพุทธเจ้าในวันที่จะตรัสรู้ นั้นอยู่ในกามาวจรสวรรค์ชั้นสูงสุด คือชั้นปรมิมีตวสวัตติ แล้วก็เรียกว่าพญามาร. จะเป็นมารหรือจะเป็นพญามารก็

ตาม ล้วนแต่มาในรูปของความสวยงาม เข้าใจยากทั้งนั้นแหละ; เราต้องตั้งข้อมูล
สันนิษฐานไว้ว่า มันจะมาในลักษณะที่ลลอลวง ให้คนยอมแพ้เสมอ.

อบายที่มาในรูปของสวรรค์

แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า อบาย มันก็ยังมาในรูปของสวรรค์สำหรับคนโง่ :
สิ่งที่เรียกว่าอบายหรือนรกนั้น มันจะแสดงตัวออกมาในลักษณะของสวรรค์สำหรับคน
โง่; นี่เป็นข้อที่ต้องสังเกต แต่ไม่ค่อยจะสังเกต. อบายคือนรกจะมาปรากฏใน
ลักษณะที่เป็นสวรรค์ คนจึงได้สมัครที่จะตกอบาย; ถ้ามันมาในรูปของกองไฟ
หรือของอะไรที่น่าเกลียดน่ากลัวแล้ว ก็ไม่มีใครตกอบาย. เดียวนี้มันมาในรูปของ
สวรรค์ที่ชั่วใจ คนก็สมัคร เห็นกงจักรเป็นดอกบัว แล้วก็เลยได้ตกอบาย. แม้ที่
สุดแต่อบายที่นี้และเดี๋ยวนี้ ที่เรียกว่า อบายมุข มีปากทาง ๖ อย่างสำหรับอบาย คือ
การดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้าน
ทำงาน; ๖ ประการนี้สวยสดงดงาม ทำให้คนอยากได้ออยากมี แล้วก็มักัน
จริง ๆ. ดื่มน้ำเมานั้นมันก็เมาแล้ว มันก็ไม่ว่าเรื่องอะไร ก็สนุกสนานไปในอบาย;
เที่ยวกลางคืนก็มีเรื่องสนุกสนาน คนจึงมีการเที่ยวกลางคืน; ดูการเล่นมันก็เป็น
เรื่องสนุกสนาน; เล่นการพนันนี้สนุกถึงกับเป็นบ้าไปเลย; เรื่องคบคนชั่วเป็นมิตร
มันก็สนุกสนาน; จี้เกียจทำงาน นอนเสียเรื่อยนี้มันก็สบาย. เรียกว่าสิ่งที่เรียกว่า
นรก หรืออบายนั้น มันก็จะมาในรูปของสวรรค์ ในลักษณะอย่างนี้ คนจึงชอบ
คนจึงยินดีสมัครตกอบาย ทั้งที่ไม่รู้ว่าเป็นอบาย. นี่เราเรียกว่าข้าศึก เป็นสิ่งที่เข้าใจ
ได้ยากอย่างนี้; แล้วเราจะไปต่อสู้มันอย่างไร.

คนที่ยังโง่เขลา ไม่สามารถจะรู้จักว่า นี่ข้าศึก หรือนี่เป็นมิตร. คนโดยมากเห็นพระธรรมว่าเป็นข้าศึก เพราะว่าทำให้ลำบากยุ่งยาก จะต้องปฏิบัติอดกลั่นอดทน. ได้สังเกตเห็นเฉร พวกเฉรหนุ่ม, พระน้อย เฉลรหนุ่มอะไรนี้ เขาเห็นระเบียบวินัย ธรรมวินัยเป็นของไม่สนุก ไม่น่าพอใจ เกลียดแข้งอึดอัดอยู่ตลอดเวลา; เห็นพระธรรมเป็นยักษ์ เป็นมาร.

ส่วนเรื่องของกิเลส ตัณหา คอยจ้องคอยมองอยู่ที่เดียว โดยเฉพาะเรื่องเพศตรงกันข้าม. นี่เรื่องของมารเขากลับเห็นเป็นเรื่องของมิตรและไม่เห็นว่าเป็นศัตรู ก็เลยไม่มีการต่อสู้ เพราะว่าสมัครเป็นลูกน้องของข้าศึก สมทบเข้าเป็นข้าศึกไปเสียแล้ว. ผู้ที่จะมีการต่อสู้ในขั้นแรกนี้ จะต้องรู้จักแยกให้ชัดเจนลงไป ว่าอะไรเป็นข้าศึกศัตรู หรืออะไรเป็นมิตรเป็นสหาย. แม้แต่จะดูกันที่บุคคล ก็รู้ว่าคนนี้เป็นมิตรหรือเป็นศัตรู. ถ้าจะดูที่ธรรมะก็รู้ว่าธรรมะนี้เป็นมิตรหรือเป็นศัตรู. ธรรมะที่เป็นไปเพื่อกิเลส เพื่อความทุกข์ นั้นเป็นศัตรูทั้งนั้น. ธรรมะที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์เท่านั้นที่จะเป็นมิตร. เมื่อรู้จักข้าศึกแล้วก็อาจที่จะทำการต่อสู้หรือทำลายล้างข้าศึกนั้นให้หมดไป.

สนามรบกับศัตรูภายใน อยู่ที่เบญจขันธ์นั่นเอง

ที่นี้ ก็จะได้พิจารณากันต่อไปว่า จะต่อสู้กันที่ไหน ? ที่ไหนเป็นสนามรบ ? ถ้ามันเป็นเรื่อง ศัตรูภายนอก มันก็สู้กันที่ภายนอกตามเหตุการณ์ที่มันเกิดขึ้น เช่นถ้าคนต่อคนต่อสู้กัน มันก็เป็นเรื่องภายนอก เป็นเรื่องต่อสู้กันทางร่างกาย ทางวัตถุ เหมือนที่เขารบราฆ่าฟันกันอยู่เป็นประจำ.

แต่ถ้ามันเป็น ศัตรูภายใน ศัตรูทางนามธรรมอันละเอียดดังนี้แล้ว, สนามรบนั้นมันอยู่ในตัวคน; นี่จึงเป็นเรื่องยาก ที่จะเข้าใจว่าในตัวคนนี่ มันจะเป็น สนามรบได้อย่างไร. ถือเอาตามหลักธรรมะอันละเอียดแล้ว ก็จะต้องระบุไปว่า **ที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ** นั้นแหละเป็นสนามรบ : เข้ามาทางตาก็ชนะ ให้ได้ทางตา, เข้ามาทางหูก็ชนะให้ได้ทางหู, เข้ามาทางจมูกก็ชนะให้ได้ทางจมูก, เข้ามาทางลิ้นก็เอาชนะให้ได้ทางลิ้น, เข้ามาทางผิวหนังก็เอาชนะได้ที่ผิวหนัง. ที่เห็นง่าย ๆ ก็คือเรื่องกามารมณ์ทั้งหลาย เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ในที่สุดก็ไปรวมอยู่ที่จิตใจ สำหรับเป็นจุดศูนย์กลาง. เหมือนกับว่ากองทัพ รบกันตั้งต้นที่นี้ ในที่สุดมันก็มีจุดศูนย์กลาง ที่สำคัญที่สุดซึ่งจะถอยให้หยุดอยู่ที่นั่น.

ที่นี้จะดูให้หยابกว่านั้น ก็จะต้องระบุว่า **อยู่ที่กาย วาจา ใจ** : เรื่องทางกายก็ต่อสู้กันทางกาย อย่าให้เกิดการผิดพลาดทางกาย, เรื่องเกี่ยวกับวาจา ก็ต่อสู้ที่การพูดจา ควบคุมการพูดจา อย่าให้มีการทำผิดทางวาจา, เรื่องทางใจก็ควบคุมใจ อย่าให้เกิดความผิดพลาดทางใจ คืออย่าให้กิเลสครองเมือง อย่าให้กิเลสเข้ามาครอบครองบัลลังก์ คือจิตใจ.

ที่ละเอียดไปกว่านั้น ก็ต้องพูดว่า **ที่เบญจขันธ์** : **ที่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ**; เรื่องเบญจขันธ์นี้เคยพูดไว้แล้วในที่อื่นโดยพิสดาร ขอให้ทบทวนดู. รูปนั้น เมื่อตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งเป็นรูปทำหน้าที่ของมันโดยระบบประสาทประจำที่นั่น ๆ แล้ว ก็เรียกว่ารูปขันธ์เกิดขึ้น มันก็จะมีความรู้สึกนึกคิดที่โง่เขลา ยึดเอารูปขันธ์นั้นว่าเป็นตัวตน แล้วก็มีปัญหาเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ๕ อย่างแรก. บางคราวเรามีตัวกู-ของกู ที่ร่างกาย, ไม่เข้าไปถึงจิตใจก็มี เพราะ

มันลืมไป หรือเพราะมันโง่ หรือเพราะมันมองไม่เห็น มันเข้าใจเป็นเรื่องของร่างกายไปเสีย, หรือเอาอวัยวะที่จะรู้รสต่าง ๆ นั้นแหละ เป็นตัวถูกไปเสีย. ที่นี้ถ้าว่ามันเลยไปถึงผัสสะและเวทนา ก็เอาเวทนานั้นเป็นตัวตน เป็นความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวงที่นั่น มารก็ครอง ยึดครองเวทนา เอาเป็นตัวถูก เอาเป็นของถูก, มันก็ต้องมีการต่อสู้ในขณะที่มีเวทนา อย่าให้ถูกยึดแย่งเอาไปเป็นตัวถูก-ของถูก. เวทนาแล้วก็ต้องเลยไปถึงสัญญา - สำคัญมันหมายไปตามเวทนานั้น ก็ต่อสู้ไม่ให้สัญญานั้นตกไปเป็นความยึดถือแห่งตัวถูก-ของถูก. ต่อจากเวทนาก็เป็นเรื่องสังขาร คือความคิดกันอย่างนั้นอย่างนี้ ไปตามแบบของสังขารการปรุงแต่ง ก็มีการต่อสู้อย่าให้มันคิดไปในทางอกุศล. เรื่องสุดท้ายคือวิญญาน วิญญานนี้ก็มีส่วนที่จะถูกยึดถือเป็นตัวเป็นตนได้ง่ายที่สุด เพราะว่ามันเป็นผู้รู้สึกทางตา รู้สึกทางหู รู้สึกทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย กระทั่งทางใจ เพราะมันรู้สึกได้ มันก็คิดว่าเป็นตัวเป็นตน การยึดถือเอาวิญญานเป็นตน จึงเป็นของที่เป็นไปได้ง่าย และเป็นปัญหาใหญ่มากแล้วแต่โบราณกาล.

นี่ถ้าถามว่าสนามรบที่จะต่อสู้กันอยู่ที่ไหน ? ก็จงศึกษาให้เข้าใจ ว่ามันอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง; หรืออยู่ที่เบญจขันธ์ - รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญานก็ได้; หรือชั้นนอกสุดเห็นได้ง่าย ๆ ก็ อยู่ที่กาย ที่วาจา ที่ใจ ที่จะต้องควบคุมไว้ด้วยสติสัมปชัญญะ มีการต่อสู้กันระหว่างสติปัญญากับกิเลสตัณหา อันเนื่องมาจากการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ.

นี่ผู้ที่จะต้องการต่อสู้ 'ไม่รู้'ว่าสนามรบอยู่ที่ไหน มันจะทำอะไรได้, มันก็เที่ยวเดินเป็นคนบ้า 'ไม่สามารถ'ที่จะเอาชนะข้าศึกศัตรูที่ไหนได้; ต่อเมื่อรู้ว่ามัน

มีสนามรบที่นี้ จะต้องรบกันที่นี้เป็นแน่นอน ก็จะได้ เตรียมให้ดีสำหรับจะต่อสู้ ให้เป็นฝ่ายที่ได้เปรียบ และเอาชนะได้ในที่สุด.

มีการเป็นอยู่ชนิดที่กิเลสไม่ได้อาหาร

ที่นี้ ก็จะดูว่า ต่อสู้กันเมื่อไร ? ท่านทั้งหลายก็คงจะนึกได้ด้วยความรู้ลึก ตามสามัญญาว่า มันก็ต้อง ต่อสู้เมื่อมันพบกัน นั่นแหละ. ถ้าการต่อสู้ระหว่าง ๒ ฝ่าย มันก็ต้องต่อสู้เมื่อพบกัน. นี่เป็นการต่อสู้ตามธรรมดา เรียกว่าเป็นการต่อสู้กัน

ต่อหน้า หรือซึ่งหน้า. แต่อย่าให้ไปเข้ารูปที่ว่า มันไม่รู้อะไรเป็นข้าศึก อะไรเป็น มิตร; มันหลงลับกันเสียแล้วก็ มันก็ไม่ได้ต่อสู้ข้าศึก มันจะไปต่อสู่มิตรด้วยซ้ำไป. เหมือนกับพวกที่เกลียดพระธรรม หรือว่าเกลียดครูบาอาจารย์ เกลียดพระเจ้า พระสงฆ์ เกลียดอะไรที่จะเป็นฝ่ายช่วยเหลือมัน กลับถูกเกลียดไปเสีย เพราะ ความ

เข้าใจผิด; ต้องไม่เข้าใจผิด ต้องรู้ว่านี่เป็นศัตรู เป็นมาร แล้วก็ตรงเข้าทำการต่อสู้ ประหัตประหาร เรียกว่า ต่อสู้กันซึ่งหน้าเมื่อพบกัน.

ที่นี้มัน ยังมีอุบายวิธีที่จะต่อสู้ อย่างที่เรียกว่าลับหลัง. เราไม่เข้าไปต่อสู้กับกิเลสอย่างซึ่งหน้า; ก็ลองคิดดูเถิดว่า ถ้าเราไปต่อสู้กับใครซึ่งหน้า มันก็ต้องเจ็บปวดด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย, แม้ฝ่ายชนะมันก็ต้องเจ็บปวด. อย่างคนโบราณ เขาพูดว่า สาดน้ำใส่กันมันก็ต้องเปียกปอนกันทั้ง ๒ ฝ่าย; คนฉลาดเขาใช้อุบาย ที่จะต่อสู้ ไม่ให้คู่ต่อสู้รู้ตัว เรียกว่าต่อสู้ลับหลัง; อย่างนี้ได้เปรียบมาก. แม้กิเลส

ก็เหมือนกัน : กิเลสมันมีกำลังมาก มีฤทธิ์เดชมาก; **เราจะมีอุบายวิธีอะไร ที่จะทำร้ายกิเลสอย่างลับหลัง** ให้กิเลสมันอ่อนเพลียลง อ่อนเพลียลง จนไม่ค่อยจะมีกำลังแล้ว ก็ฆ่าเสียให้ตาย.

หลักธรรมะในพระพุทธศาสนา **นี้** ก็คือ **การเป็นอยู่ชนิดที่กิเลสไม่ได้** อาหารเลย : เราเป็นอยู่ให้ถูกต้อง อย่าให้กิเลสได้อาหาร กิเลสก็จะพอมลง ๆ จนสิ้นไปในที่สุด; **อันนี้เป็นอุบายชั้นดีเลิศ สำคัญที่สุด**, แต่จะทำได้หรือไม่ได้นั้น มันเป็นเรื่องหนึ่ง แล้วคนก็ไม่ค่อยจะสนใจกันเสียด้วย. เป็นอยู่ชนิดที่กิเลสไม่ได้อาหาร **นี่**คือเป็นอยู่อย่างถูกต้อง; จะเรียกรวม ๆ กันง่าย ๆ ว่า มีศีลมีธรรมมาให้อย่างนั้นก็จะได้เหมือนกัน. แต่ถ้าเต็มรูปแบบแล้ว ก็ **เป็นอยู่อย่างถูกต้องตามองค์แห่งมรรค ๘ ประการ**. องค์ ๘ ประการแห่งมรรคก็พูดกันมานานักหนาแล้วว่า สัมมาทิฐิ – มีความเห็นถูกต้อง, สัมมาสังกัปป – มีความปรารถนาถูกต้อง, สัมมาวาจา – มีการพูดจาถูกต้อง, สัมมากัมมันโต – มีการทำกรงานถูกต้อง, สัมมาอาชีโว – ดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง, สัมมาวายาโม – พากเพียรพยายามอยู่อย่างถูกต้อง, สัมมาสติ – ระลึกรู้ด้วยสติอย่างถูกต้อง, สัมมาสมาธิ – มีการตั้งใจมั่นไว้อย่างถูกต้อง.

คำว่าถูกต้องนี้ หมายความว่ากิเลสเกิดไม่ได้; ถ้ากิเลสยังเกิดได้ก็ยังไม่ถูกต้อง, คำว่าถูกต้องคือกิเลสเกิดไม่ได้. **กระทำไปในลักษณะที่กิเลสเกิดไม่ได้** **แล้วก็เรียกว่าถูกต้อง** : นี่เป็นคำอธิบายในชั้นละเอียดหรือชั้นลึก; ถ้าเป็นศีลธรรมตามธรรมดา ก็ว่ามันมีประโยชน์แก่เราและแก่ผู้อื่น **แล้วก็เรียกว่าถูกต้อง**, มันมีโทษแก่เราและแก่ผู้อื่นก็เรียกว่าผิดพลาดไม่ถูกต้อง.

นี่การที่ว่าเป็นอยู่อย่างถูกต้อง นี่เป็นอยู่โดยหลักอภิวัจจกัมมรรค ๘ ประการ ดังที่กล่าวแล้ว; เมื่ออยู่อย่างนั้นก็ไม่มีทางที่จะเกิดกิเลส, เมื่อไม่เกิดกิเลส อนุสัยแห่งกิเลสก็จะลดลง ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสก็ย่อมลดลง ๆ; เหมือนกับว่า เราตัดรากต้นไม้ ไม่ให้มันได้กินน้ำ ไม่ให้มันได้กินอาหาร มันก็ต้องตาย. กิเลสนี้ก็เหมือนกัน ที่ป้องกันเสียได้โดยถูกต้องแล้ว มันก็ไม่ได้กินอาหาร มันก็ต้องถอยกำลังลง และในที่สุดก็ต้องตาย. มีอุบายสำหรับจะต่อสู้กับกิเลสอย่างลับหลัง หรือด้วยอุบายที่ฉลาด ไม่ให้กิเลสได้กินอาหารอย่างนี้ก็มี. ถ้าสู้กันต่อหน้ามัน ยากที่จะสู้มันได้ มันยิ่งกว่าที่จะต่อสู้กับสัตว์ร้าย เช่น เสือ เช่น ช้าง เช่น อะไรก็ตาม, กิเลสมันยังร้ายกว่านั้นมาก หาอุบายที่จะเป็นอยู่ให้ถูกต้อง แล้วมันก็ไม่ได้อาหาร แล้วมันก็ลดลงเอง ลดลงเอง; นี้เรียกว่าไม่ยุ่งยากลำบาก ไม่เป็นทุกข์, แล้วบางทีจะสนุกเสียด้วย ในการต่อสู้ด้วยความแยบคายอย่างนี้.

เราจะเห็นได้ว่า การกระทำดังกล่าวนี้ มันเป็นไปได้ใน ๓ รูปแบบ คือเป็น การป้องกัน ก็มี เป็น การแก้ไข ก็มี เป็น การทำลายเสียให้หมดสิ้น ก็มี; เราพิจารณาใคร่ครวญดูให้ดี ๆ ว่า ในกรณีนี้ต้องทำอะไร.

ถ้าเป็นเรื่องที่จะป้องกันได้ล่วงหน้า เราก็ป้องกัน; แม้แต่การหลีกเลี่ยงไม่ให้ไปพบปะกัน มันก็เรื่องการป้องกันด้วยเหมือนกัน. เมื่อควรป้องกันก็ป้องกัน ไม่ให้เข้ามาทำอะไรเราได้. เมื่อถึงคราวที่จะแก้ไข คือป้องกันไม่ไหว มันก็ต้องแก้ไขอย่างใดอย่างหนึ่ง มันก็แก้ไขที่มูลเหตุ ที่สิ่งแวดล้อม หรืออะไร ๆ ที่มันเกี่ยวเนื่องกัน, คอยปรับปรุงเสีย มีการบรรเทาเสีย มีการเว้นเสีย แล้วแต่ว่าจะแก้ไขได้อย่างไร. นี่ก็เป็นลักษณะหนึ่ง. ที่นี้ถ้าว่า มันจะต้องทำลายอย่างไม่มีเชื้อ

เหลือ มันก็ต้องทำอย่างนั้น. ดูเรื่องศัตรูที่เป็นภายนอก ที่เป็นบุคคลเป็นคน ๆ ที่เขากระทำต่อกัน เขาก็ยังใช้วิธีการเหล่านี้ว่า บางทีก็ป้องกัน บางทีก็แก้ไข บางทีก็ทำลายล้างกันเสียเลย. เมื่อนั้นเรียกว่าเป็นการต่อสู้ หรือทำลายล้างเข้าศึก.

ปัญญาเป็นยอดของอาวุธต่อสู้มาร

ทีนี้ถ้าจะพูดต่อไปว่า มันจะใช้อาวุธอะไร ? จะใช้อาวุธอะไรนี้ ต้องตอบอย่างเอาเปรียบ หรือว่ากำปั้นทุบดิน : **มันต้องใช้อาวุธตามประเภทของศัตรู** : ศัตรูชนิดไหนจะต้องใช้อาวุธอะไร ก็ต้องใช้อาวุธอย่างนั้น. เดียวนี้ที่เขารบราฆ่าฟันกันอยู่ในโลก เขาก็มีอาวุธหลายรูปแบบ หลาย ๆ ชนิด เพื่อจะใช้ให้ตรงกับประเภทของศัตรู หรือสถานการณ์ที่เกี่ยวกับกับศัตรู.

เรื่องธรรมะนี้มีมากพอ : กิเลสชื่อหนึ่ง ๆ ก็มีธรรมะชื่อหนึ่ง ๆ เป็นคู่ปรับ; นี้เรียกว่า หาอาวุธนั้นมาให้ถูกต้อง. กิเลสประเภทความโลภ ก็มีอาวุธประเภทที่ทำให้เสียสละ; กิเลสประเภทความโกรธ ก็หาอาวุธประเภทที่ทำให้เกิดความเหินออกเห็นใจ รักใคร่ เมตตา กรุณา; กิเลสประเภทโมหะ ก็หาอาวุธที่ทำให้เกิดความสว่างไสว แจ่มแจ้ง เฉลียวฉลาด.

ทีนี้กิเลสแต่ละอย่าง ๆ ยังแจกชอยออกไปได้อีกมาก ธรรมะที่จะแก้ไขกันก็อาจจะชอยออกไปได้อีกมาก จนครบถ้วนไม่มีขาด. นี้เรียกว่าอาวุธนั้นจะต้องเป็นไปตามประเภท หรือชนิดลักษณะอาการของศัตรู; ก็ศึกษาไว้ให้ครบถ้วน ให้เพียงพอ.

เดี๋ยวนี้คนเป็นอันมาก ไม่เห็นเป็นเรื่องสำคัญ ไม่สนใจที่จะมีอาวุธไว้ต่อสู้ศัตรู; พอศัตรูมาถึงก็ไม่มีอะไรจะต่อสู้. ขอให้คิดว่า แม้แต่เรื่องทางวัตถุภายนอกนี้ เราก็ต้องหาอาวุธมาเตรียมไว้ให้พร้อม ก็ต้องไปซื้อหาเอามา เช่นปืน เป็นต้น; ไปซื้อหาเอามา ได้มาแล้วก็ต้องฝึกให้ชำนาญในการใช้ พอข้าศึกศัตรูเข้ามาก็ใช้ได้ผล. แต่ถ้าไม่ไปซื้อมา มันก็ไม่มี, ไปซื้อมาแล้ว ไม่ฝึกการใช้ให้เพียงพอ มันก็ใช้ไม่ได้; ธรรมชาติก็เหมือนกัน ทำให้มีมา ฝึกฝนให้พร้อมไว้ พอข้าศึกศัตรูกิเลสมา ก็ฆ่าให้ตายได้เลย. ทุกคนควรจะฝึกฝนอบรมตน ให้มีธรรมชาติเป็นอาวุธ เรียกว่า *ธรรมอาวุธ* ก็ได้ *อาวุธคือธรรม* ให้พร้อมไว้เสมอ สามารถที่จะใช้ต่อสู้ คือหัวเราะเยาะความแก่ แก่ เจ็บ ตาย หรือความทุกข์ทั้งหลายได้. ทุกคนก็กำลังแก่ลง ๆ ๆ แล้วเอาอะไรมาสำหรับจะหัวเราะเยาะความแก่, แล้วไม่ทำอะไรก็ต้องตาย จะเอาอะไรมาสำหรับใช้เป็นเครื่องหัวเราะเยาะความตาย.

อาตมาขอบอกกล่าวคนแก่ทั้งหลายที่นั่งอยู่ที่นี้ว่า รีบเข้าเถอะ ไปหาธรรมอะไรไว้ให้พร้อม สำหรับจะหัวเราะเยาะความแก่ก็ดี ความเจ็บไข้ก็ดี ความตายก็ดี; หัวเราะเยาะนั้นมันเป็นลักษณะแห่งชัยชนะ คือมันไม่เป็นทุกข์. ใครจะหัวเราะเยาะความแก่ ความเจ็บ ความตาย หรือความทุกข์ใด ๆ ก็ได้; นั่นแหละคือผู้ชนะ.

เดี๋ยวนี้ก็ปล่อยไปตามบุญตามกรรม พอถึงเข้าจริงก็มานั่งร้องไห้อยู่ คือความหวาดกลัว ความแก่ ความเจ็บ ความตาย หรือว่ากลัวอะไรอยู่ก็ได้. เดี่ยวนี้กลัวอะไรอยู่ก็ได้ เพราะว่าความกลัวทั้งหลายทุกชนิด มันไปรวมอยู่ที่กลัวตาย : กลัวเสือ กลัวผี กลัวอะไรก็ตาม มันไปรวมอยู่ที่กลัวตาย, กลัวความยากจน เหล่านี้มันก็ไปรวมอยู่ที่ว่า ในที่สุดมันจะต้องตาย. เราจะต้องมีธรรมะที่ตรงกัน

เป็นคู่ปรับสำหรับทำให้ไม่ต้องกลัว คือไม่พ่ายแพ้ แต่เอาชนะได้ ในทุกขั้นตอน หรือทุก ๆ อย่าง ทุก ๆ ชนิด. นี้เรียกว่าอาวุธที่มันตรงตามเรื่องราว ตามประเภท ตามลักษณะของสิ่งที่เรียกว่าศัตรู. สิ่งนี้เรียกว่า **อาวุธในทางธรรมะนั้น** เท่าที่สังเกตเห็น **พระพุทธเจ้าท่านตรัสสรุปรวมไว้ที่ปัญญา เรียกว่า ปัญญาอาวุธ - ธรรมารด้วยอาวุธคือปัญญา** นี้เป็นพระพุทธภาษิต - **ธรรมารด้วยอาวุธคือปัญญา**.

ปัญญาคำนี้เป็นคำสำคัญ เป็นคำพิเศษ มันมีความหมายกว้างขวาง คือ **มันรู้ทุกอย่างที่ควรจะรู้**; จึงเอามาใช้แก้ปัญหาก็ได้ทุกอย่าง จึงเรียกว่าเป็น**อาวุธที่จะรบบมาร**. จะต้องไปศึกษาเอาเองให้ครบถ้วนว่า ปัญญามันมีกี่อย่าง กี่แขนง กี่ขั้นตอน. นับตั้งแต่ว่ายากจนไม่มีอะไรจะกิน มันก็แก้ไขได้ด้วยปัญญา, หรือมันจะเจ็บไข้ทุกข์พลภาพ พิการ มันก็ต้องแก้ไขได้ด้วยปัญญา, กระทั่งว่าเข้าศึกในภายใน มีความโลภ โกรธ หลงเป็นต้น ก็ต้องแก้ไขได้ด้วยปัญญา.

คำว่าอาวุธในทางพระศาสนา หรือในทางพระธรรมนั้น **ท่านยกเอาปัญญาเป็นยอดของอาวุธ** ในลักษณะอย่างนี้.

ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกองทัพธรรมสู้กับกิเลส

ที่นี้อยากจะพูดถึงคำว่ากองทัพ. ถ้าเขาจะรบกันเป็นการใหญ่ เขาต้องมีกองทัพ เขาต้องจัดกองทัพ; นี้ก็หมายความว่า มันรวมหลาย ๆ สิ่ง หลาย ๆ สิ่ง เข้าเป็นกลุ่ม เข้าเป็นก้อน เข้าเป็นพวก เป็นกอง ๆ เรียกว่ากองทัพ : เขามีกองทัพ ช้าง กองทัพม้า กองทัพรถ กองทัพคนเดินเท้า กองทัพอะไรก็ได้.

ในเรื่องของข้าศึกภายใน คือกิเลสนี้ก็มีกองทัพ ซึ่งจะระบุไปยังสิ่งที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอว่า คือ สติ สมาธิ และปัญญา.

กองทัพสติ ก็ประกอบไปด้วยสิกขาบททั้งหลาย กระทำให้บริสุทธิ์ ผุดผ่องถูกต้องดีแล้ว ก็เป็นกองทัพสติที่เพียงพอ; **กองทัพสมาธิ** นั้นก็มีหลายอย่าง หลายวิธีที่จะทำให้จิตใจนี้เข้มแข็ง สามารถในหน้าที่การงาน, ต้องมีวิธีประพฤติปฏิบัติ ให้ถูกต้องกับเรื่องราวที่จะเกิดขึ้น เพราะว่ากิเลสมันก็มีหลายรูปแบบ แต่สมาธิก็มีหลายรูปแบบ มากพอที่จะเป็นคู่ปรับซึ่งกันและกัน; ที่นี้ **กองทัพปัญญา** นี้ก็ยังมีมาก ที่เรียกว่าญาณ ที่เรียกว่าญาณทัสสนะ วิปัสสนา, มีหลายชื่อ แต่หมายถึงสิ่งเดียวกัน คือความรู้ที่เพียงพอ ที่แจ่มแจ้ง, มีหลายชนิด หลายอย่าง พอที่จะทำลายข้าศึก ไม่ว่าจะมีความในรูปแบบไหน.

นี่เราจะรู้สักพระคุณหรือขอบพระคุณของพระศาสดา ที่ได้ค้นหาอาวุธพอที่จะจัดเป็นกองทัพ เป็นอย่าง ๆ ไป สำหรับทำลายล้างข้าศึก. เรื่องมันก็เหลืออยู่แต่ว่า เราเตรียมปรับปรุงกองทัพของเราพร้อมแล้วหรือยัง : เรามีสติเพียงพอหรือยัง; เรามีสมาธิเพียงพอหรือยัง; เรามีปัญญาเพียงพอหรือยัง. ข้อนี้หมายถึงความจริงหรือของจริงที่ใช้ได้จริง เช่น สตินั้นมีสติจริง ไม่ใช่เพียงแต่มารับศีลด้วยปาก. รับศีลด้วยปากยังไม่มีสติจริง; ต่อเมื่อควบคุมกาย วาจาให้ถูกต้องตามระบบของศีลแล้ว จึงจะเรียกว่ามีสติจริง, ที่นี้คนนี้นั่นก็เข้มแข็งพอที่ว่า โทษทางกาย ทางวาจา นี้ จะไม่เกิดขึ้น คือไม่มีข้าศึกเกิดขึ้นได้ ทางกาย ทางวาจา เพราะว่าเรามีกองทัพสติ.

สมาธิ ก็เหมือนกัน **จะต้องฝึกฝน จนมีความเป็นสมาธิ** ไม่ใช่ท่อง ๆ บ่น ๆ บริกรรมอะไร แล้วมันก็จะมีความที่เพียงพอ; มันอาจจะมันน้อยเกินไป, ขอให้ฝึกให้เพียงพอ. เรื่องสมาธินี้อย่าไปคิดให้มาก อย่าไปกลัวว่ามันทำยาก หรือมันทำไม่ได้ มันไม่ใช่เรื่องสำหรับเรา. **ที่จริงความเป็นสมาธินี้ มันก็มีได้เองตามธรรมชาติ** จนเกือบจะพูดได้ว่า มันเป็นสัญชาตญาณส่วนย่อยอยู่พวกหนึ่งด้วยเหมือนกัน. มันเกิดได้เองโดยสัญชาตญาณ แม้จะไม่ใช่สัญชาตญาณชั้นนำหน้าชั้นใหญ่โต มันก็มีเป็นส่วนประกอบ หรือส่วนย่อย.

เราต้องมีสมาธิโดยธรรมชาติ โดยสัญชาตญาณอยู่ด้วยกันทั้งนั้น เช่นว่าเราจะฝ่าฟัน ถ้าสมาธิโดยธรรมชาติไม่มี มันก็ฝ่าฟันไม่ได้หรอก, มันฝ่าไม่ถูกที่ แล้วมันฝ่าไม่ออก. หรือว่ามากไปกว่านั้น ว่าเราจะขุดดินด้วยจอบ ถ้าเราไม่มีสมาธิอยู่บ้าง เราก็ฟันดินนั้นไม่ถูกตามที่เราต้องการ. หรือว่าเมื่อเราจะยิงปืน จับปืนขึ้นมาฝึกยิง สมาธิตามธรรมชาติก็มาเอง สำหรับจะเพ่ง จะเล็ง จะทำให้ดี. หรือเราจะขว้างอะไรให้ถูก ให้แม่น สมาธิตามธรรมชาติก็ต้องมา มันก็ขว้างแม่น. แม้ที่สุดแต่ว่าเล่นหยอดหลุมทอยกอง เหมือนที่เด็ก ๆ เขาเล่นนั้น มันก็ใช้สมาธิตามธรรมชาติ สำหรับจะโยนให้ลงหลุมอย่างดียิ่ง เหมือนกับปาฏิหาริย์, เด็กที่เล่นหยอดหลุมทอยกองเก่ง มันก็มีสมาธิมากกว่าเด็กที่ทำไม่ได้; ควรจะส่งเสริมให้เล่น แต่ไม่ใช่เล่นอย่างเล่นการพนัน, ให้เล่นอย่างที่ว่าฝึกฝนสมาธิ.

มีหลายอย่างหลายประการ ที่ว่าจะฝึกสมาธิโดยสัญชาตญาณนี้ ให้เป็นสมาธิที่เข้มแข็ง ๆ ขึ้นมา. ไม่หมายความว่าต้องไปนั่งหลับตา ภาวนา ทำอย่างนั้นอย่างนี้ เหมือนที่เขาทำกันอยู่แล้ว ส่วนมากก็เป็นเพียงพิธี ทำเพียงพิธี. เราลองใคร่ครวญดูเองว่า อะไรจะเหมาะสำหรับเราจะทำสมาธิ. อาตมาอยากจะพูดถึงกับ

ว่า บ้วนน้ำลายนี้ให้มันถูกอะไร ตามที่เราต้องการจะให้มันถูก ถ้าทำได้มันก็เป็นสมาธิอยู่มาก. คนแก่ ๆ นี้บ้วนน้ำลายให้ถูกอะไรตามที่ต้องการจะให้ถูกนี้ มันก็ยังสามารถทำได้ไม่ย่ำแย่หรือ : ถ้าตั้งใจมากเกินไป หรือตั้งใจน้อยเกินไป มันก็ล้วนแต่ไม่ถูกทั้งนั้น; มันต้องมีประมาณที่พอดี มีกำลังที่พอดี เอากระโถนวางไว้ให้ไกล ๆ ลักหน่อย แล้วก็บ้วนน้ำลายลงกระโถน. ถ้าทำได้มันก็เป็นการศึกษาขั้นต่ำสุดแหละ; เพราะว่า มันรู้จักบังคับจิตใจให้อยู่ในระดับกลาง ไม่ใช่กำลังมากเกินไป ไม่ใช่กำลังน้อยเกินไป หรือไม่แฉ่งเกินไป.

นี่เรียกว่าสมาธิตามธรรมชาติ จะต้องมียะไรเป็นจุดหมาย แล้วจิตไปกำหนดเข้าที่สิ่งนั้น; การทำอย่างนั้นเรียกว่าทำสมาธิ. เอาอะไรมาวางเข้าตรงหน้าสำหรับเพ่งจิต ให้จิตอยู่ที่นั่น อย่างนี้ไปไหนเสีย ก็เรียกว่าสมาธิ. หรือจะนึกถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เพียงสิ่งเดียว ไม่ให้ไปนึกถึงสิ่งอื่น ก็เรียกว่าเป็นสมาธิ, แต่เป็นสมาธิทางนามธรรม ซึ่งทำยากกว่าสมาธิทางวัตถุ. จะเอาอะไรมาวางเข้าตรงหน้า แล้วก็เพ่งให้ติดตา หลับตาแล้วก็ยังเห็น, ภาพที่เห็นนั้นอยู่ในอำนาจของเรา จนเราบังคับได้ ให้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ได้ ให้หยุดอยู่อย่างไรก็ได้ ให้หยุดอยู่ในสภาพที่เหมาะสม สำหรับจิตเป็นสมาธิที่จะใช้การใช้งานได้ เพื่อเพ่งวิปัสสนาต่อไป.

สมาธินั้นมีหลักว่า มียะไรสักอย่างหนึ่งมาให้จิตกำหนด แล้วกำหนดให้ได้ อย่าให้มันหนีไปไหนเสีย มันมีเท่านั้นเอง; มันไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น. ทีนี้มันก็มีปัญหาว่า จิตมันไม่กำหนด มันหนีไปเสีย; ตอนนี้เป็นปัญหาก็คพยายามไปเรื่อย จนกว่ามันจะอยู่ในอำนาจ; แล้วมันไม่มีใครจะช่วยได้ ไม่มีใครสอนกันได้ ที่จะพาทำให้จิตของคนหนึ่งเป็นสมาธิ มันได้แต่บอกให้ทำเอง บอก

ให้ทำ แล้วก็ทำเอง แล้วก็ทำจนได้ ทำทีแรกไม่ได้ ก็ทำ ๒ วัน ๓ วัน ๑๐ วัน ๒๐ วัน ๑๐๐ วัน ๑,๐๐๐ วัน มันก็ได้ มันจะได้เพิ่มขึ้นทุกที. เดี่ยวนี้คนมันไม่จริง ทำครั้งแรกเท่านั้นแหละ พอไม่ได้แล้วมันก็เลิกกัน อาตมาเห็นมามากนักหนาแล้ว ทำครั้งแรกเท่านั้นแหละ พอไม่ได้แล้วมันก็เลิก มันก็บอกว่าสำหรับเราทำไม่ได้แล้ว ก็เป็นอันว่าเลิกกัน; คนนี้มันโง่มาก เพราะไม่รู้ว่า การได้นั้นคือการทำซ้ำ ๆ ซ้ำ ๆ จนกว่ามันจะได้; จะมัวให้คนอื่นสอนมันสอนไม่ได้ เพราะธรรมชาติมันไม่กำหนดมาอย่างนั้น.

อย่างว่าจะหัดพายเรืออย่างนี้ พายเรือนี้ไม่มีใครสอนกันได้ นอกจากบอกให้เล็ก ๆ น้อย ๆ หรือพายให้ดู; แล้วพอกคนนั้นไปพายเข้าบ้ำง มันก็ไม่ได้ มันก็หันไปหันมา คนนั้นอย่าโง่ซิ หรืออย่าเลิกเสียซิ หัดพายหันไปหันมา หันไปหันมาอยู่หลาย ๆ วัน มันก็พายตรง.

หรือว่า คนจะหัดขี่รถจักรยาน อย่างนี้ มันไม่มีใครสอนกันได้ ทำท่าให้ดู อธิบายให้ฟังเพียงเท่านั้น, พอกคนนั้นมันขึ้นขี่รถ มันก็ล้มแหละ มันก็ให้ล้มไปซิ ล้ม ๑๐ ครั้ง ๒๐ ครั้ง ๕๐ ครั้ง มันก็ค่อย ๆ ได้ เพราะว่าทุกครั้งทีล้มมันสอนให้เอง; เรียกว่าการล้มนั้นมันสอนให้เอง; ถ้ามันเจ็บปวดตลอดกปอกเปิกบ้ำง ยิ่งดี ยิ่งสอนเร็ว แล้วไม่เท่าไรมันก็ค่อย ๆ ขี่ได้ และขี่ได้เรียบร้อย. นี้เรียกว่ามันสอนเองทั้งนั้นแหละ.

แม้แต่ว่า เด็กอ่อนลูกเด็ก ๆ มันจะหัดนั่ง ก็ไม่มีใครสอนได้นัก, มันจะหัดยืน มันก็ค่อย ๆ ได้ โดยที่มันทำเองซ้ำ ๆ มันก็ล้มไปบ้ำง มันจะหัดเดินมันก็

ต้องล้ม แล้วมันก็ค่อย ๆ ไปได้; นี่เรียกว่าธรรมชาติมันสอน คนอื่นมาสอนไม่ได้ นอกจากตัวเอง.

เอาอะไรมาสำหรับกำหนดเป็นสมาธิ แล้วก็เพ่ง; พอเพ่งแล้ว มันก็ไม่ได้, ไม่ได้แล้วก็เพ่งอีก มันก็ไม่ได้อีก, เพ่งอีกมันก็ไม่ได้อีก. แต่ถ้าหลายครั้ง หลายสิบครั้ง แล้วมันค่อย ๆ ไปได้; แต่คนมันโง่คนมันขี้เกียจ. **ความโง่กับความขี้เกียจ** รวมกันแล้วมันก็ล้มเหลวหมด **ไม่ว่าทำอะไร.** ฉะนั้นขอให้ตั้งต้นกันเสียใหม่ รู้ว่าอย่างนี้คือทำสมาธิ แล้วก็ทำ.

ทำไมไม่นึกดูว่า ไร่ที่แรกนั้น ใครมันรู้ว่าไหนเล่า; ใครมันสอนใครได้ มันไม่มีใครสอน. มนุษย์คนแรกที่อยู่ก็ทำสมาธิ ใครมันสอนเล่า มันเป็นคนแรกมันไม่มีใครสอน, มันเรื่องธรรมชาติสอน. ที่นี้ธรรมชาติจะสอนได้หมด ฉะนั้น เราก็ต้องสมัครให้ธรรมชาติสอน อย่าเลิกเสีย, เมื่อมันล้มละลายครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ อย่าเลิกเสีย; ถึงครั้งที่ ๑๐ ครั้งที่ ๒๐ แล้วมันก็จะทำได้.

เหมือนเด็กเล็ก ๆ มันหัดเดิน ให้มันล้มสัก ๒๐ ครั้ง มันก็ต้องเดินได้ ต้องยืนได้ และเดินได้. จิตนี้ก็เหมือนกัน จะให้มันตั้งอยู่และเดินได้ด้วยสมาธิ มันก็ต้องทำซ้ำ ๆ; พระพุทธเจ้าท่านทรงใช้คำว่า **ทำให้มาก ทำให้ชำนาญ.** ทำให้มาก ทำให้ชำนาญ นั้นแหละเป็นคำสำคัญ ถ้าเรายึดถือหลักอันนี้แล้ว ไม่ทำอะไรเราจะทำสมาธิได้ แล้วก็ไม่ต้องไปโทษใคร ไม่ต้องไปหวังพึ่งผีสางเทวดาที่ไหน ทำเท่านั้นแหละ แล้วก็ไม่มีใครช่วยได้; มาถึงตอนนี้ไม่มีใครช่วยได้ ให้เอาอาจารย์มาขนานข้างสักฟุ้งหนึ่งก็ทำไม่ได้ : มันก็ไม่ใช่สมาธิได้. เราต้องทำ แล้วมันล้ม แล้วก็ทำ ล้มแล้วก็ทำ ล้มแล้วก็ทำ มันก็จะค่อย ๆ ไปได้โดยธรรมชาติมันสอน.

ทีนี้ เราสามารถที่จะทำสมาธิได้หลาย ๆ ชนิด หมายความว่าไม่ว่าจะอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร เราก็สามารถจะทำสมาธิได้ทุกหนทุกแห่ง นั่งอยู่ในรถไฟเราก็ทำได้, อยู่ในตลาดก็ทำได้, อยู่ในนาาก็ทำได้, อยู่ในป่าก็ทำได้, เหตุการณ์อะไรกระทบใจเราก็ง่ายไปได้ เรายังสลัดออกไปจากจิตใจได้ เป็นจิตใจที่เกลี้ยงเป็นสมาธิ. ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เรียกว่า **เรามีกองทัพสมาธิเพียงพอแล้ว จะยกไปสู้รบเข้าศึกได้โดยแน่นอน.**

นี่เป็นอันว่า กองทัพศีลก็ได้แล้ว, กองทัพสมาธิก็ได้แล้ว; ก็เหลือแต่กองทัพปัญญา. **ปัญญา** นี้มันละเอียดอ่อนยิ่งไปกว่า มันต้องศึกษาชนิดที่ถูกต้องแล้วก็แท้จริง คือไม่เกี่ยวกับพิธีรีตอง ไม่เกี่ยวกับท่องจำอะไรนัก; มันเกี่ยวกับดู ๆ ดู. เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วก็ดู ๆ ๆ เท่านั้นแหละ เรียกว่าปัญญา; เป็นความรู้ที่มาจากการดูและเห็น จึงจะเป็นปัญญาที่แท้จริง.

ปัญญาที่มาจากการเรียน การท่องจำ การอะไรนี่ ไม่ใช่ปัญญาที่แท้จริงและไม่พอ ไม่มีกำลังพอที่จะกำจัดกิเลส. **ปัญญา** ที่เกิดมาจากการดูเองเห็นเอง รู้จักเอง นั่นแหละพอ; เช่นว่า พอจิตใจปกติเป็นสมาธิ แล้วก็ดูสิ่งต่าง ๆ ที่จะดูได้ ว่ามันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไร, เมื่อใดรูปขันธ์เกิดขึ้น ก็ดูรูปขันธ์ ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไร, เมื่อใดเวทนาขันธ์เกิดขึ้น ก็ดูว่ามันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไร, เมื่อใดสัญญาขันธ์ก็ดู สัญขารขันธ์ก็ดู วิญญูณขันธ์ก็ดูเกิดขึ้น ก็ดูว่ามันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างไร.

ที่ว่า เป็นอนิจจัง นั่น คือ มันไหลเรื่อยด้วยความเปลี่ยนแปลง คือมันเปลี่ยนแปลงเรื่อยจนเหมือนกับว่ามันไหลเรื่อย นี้เรียกว่าเห็นอนิจจัง.

ที่นี้ ทุกข์ ก็ว่า ความเปลี่ยนแปลงของมัน ทำให้เราลำบากและเป็นทุกข์; แต่คำว่า ทุกข์ นี้ แปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า มันน่าเกลียด ดูแล้วมันน่าเกลียด : เพราะมันเปลี่ยนแปลง เพราะมันไหลเรื่อย เพราะฉะนั้น มันน่าเกลียด, นี้ก็เรียกว่ามันมีลักษณะทุกข์. พระไตรลักษณ์ มีคำว่าอนิจจัง ทุกข์ อนัตตา; คำว่า “ทุกข์” ในพระไตรลักษณ์นี้ มีความหมายกว้างเป็นพิเศษ; เพราะว่าสังขารมีวิญญูณก็ดี ไม่มีวิญญูณก็ดี เป็นทุกข์ทั้งนั้น. อย่างก้อนหินอย่างนี้ ก็เรียกว่าไม่เที่ยง แล้วก็มีทุกข์ คือน่าเกลียดน่าชัง เพราะความไม่เที่ยงนั้น เพราะความหลอกลวงนั้น. นี้ ทุกข์ แปลว่า ดูแล้วน่าเกลียด อย่างนี้ก็มี. เห็นลักษณะอันนี้ เรียกว่าเห็นทุกข์.

อนัตตา นั้นหมายความว่า มันไปตามเหตุตามปัจจัยของมันเอง : มีสิ่งนี้แล้วก็เกิดสิ่งนี้ มีสิ่งนี้เกิดสิ่งนี้ เพราะมีสิ่งนี้จึงมีสิ่งนี้ เพราะมีสิ่งนี้จึงมีสิ่งนี้ มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันเองทั้งนั้น จึงเห็นว่าเป็นอนัตตา.

ถ้าเห็นอนิจจัง ทุกข์ อนัตตาของสิ่งทั้งปวงแล้ว ก็เรียกว่า มีกองทัพปัญญาที่เพียงพอทีเดียว เพียงพอจะต่อผู้ข้าศึก เอาชนะข้าศึกได้เป็นลำดับ ๆ ไป; ตามข้อเท็จจริง ก็มีอยู่อย่างนั้น. เช่นว่า จะเป็นผู้เห็นธรรม ในขั้นต้น เห็นธรรมะในขั้นต้นก็เพราะเห็นอนิจจัง ทุกข์ อนัตตา พอสมควร, แล้วเห็นอนิจจัง ทุกข์ อนัตตาเพิ่มขึ้นไปอีก ก็จะเป็นพระโสดาบัน, พระโสดาบันดู อนิจจัง ทุกข์ อนัตตาเพิ่มขึ้นไปอีก ก็จะเป็นพระสกิทาคามี; กระทั่งเป็นอนาคามีเป็นพระอรหันต์ในที่สุด เพราะเห็นอนิจจัง ทุกข์ อนัตตา ยิ่งขึ้น ๆ ยิ่งขึ้น จนถึงที่สุดนั่นเอง.

นี่เรียกว่าเรามีกองทัพปัญญาเป็นขบวนยืดยาว เข้มแข็งพอที่จะทำลายข้าศึก. กองทัพศีลช่วยให้มีสมาธิง่ายขึ้น, กองทัพสมาธิช่วยให้มีปัญญามากขึ้น, ปัญญาสมบูรณ์แล้วย่อมตัดกิเลสคือข้าศึกได้; กองทัพที่จะเอาชนะข้าศึกหรือต่อสู้กับข้าศึกที่เป็นภายใน ก็มีอยู่อย่างนี้.

ที่นี้ถ้าจะพูดถึงวิธีรบ ยุทธวิธีหรือยุทธศาสตร์; อันนี้ก็พูดไม่ได้เพราะมันเป็นของเฉพาะเรื่อง : เราดูกิเลสเฉพาะตัว เฉพาะเหตุการณ์ เฉพาะปัจจัยแล้วก็ เลือกออกกองทัพ หรือวิธีรบอะไรที่มันเหมาะสม มันก็จะสำเร็จประโยชน์ได้; เป็นเรื่องละเอียดมากที่เขาจะเรียกกันว่า ยุทธวิธีหรือตำราพิชัยสงครามนั้นมันมีเรื่องมาก, ใช้ไหวพริบของบุคคลนั้นเฉพาะกรณี เฉพาะเรื่อง แล้วก็เอาชนะได้เหมือนกัน แต่ถ้าจะให้สรุปง่าย ๆ กันแล้ว ก็ขอให้ระลึกนึกถึง การเป็นอยู่โดยชอบนั้น นั่นแหละมันเป็นวิธีที่ประเสริฐที่สุด. เป็นอยู่โดยชอบชนิดที่กิเลสไม่ได้เอาอาหารเลยเรียกว่า สัมมาวิहार – เป็นอยู่โดยชอบ เป็นอยู่โดยลักษณะที่กิเลสไม่ได้เอาอาหาร กิเลสก็จะพอมลงและตายเอง. นี่เป็นยุทธวิธีหรือตำราพิชัยสงครามชั้นเลิศของพระพุทธเจ้า ที่จะกำจัดกิเลส. “เป็นอยู่ชนิดที่ความชั่วเกิดขึ้นไม่ได้” นี้จำไว้ง่าย ๆ อย่างนี้

ก็ได้. สอนลูกเด็ก ๆ ให้เขาเป็นอยู่ชนิดที่ความชั่วเกิดขึ้นไม่ได้, แล้วกิเลสก็ไม่ได้เอาอาหารแน่นอน เพราะกิเลสมีความชั่วเป็นอาหาร มีความเคยชินแห่งกิเลสเป็นอาหาร; เป็นอยู่ชนิดที่ความชั่วเกิดขึ้นไม่ได้ กิเลสก็ไม่ได้เอาอาหาร กิเลสก็พอมลงและตายไป. วิธีการอันนี้ก็เป็นวิธีรบ หรือการใช้อาวุธชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

ปัญหาที่ทำให้สู้รบกับกิเลสไม่สำเร็จ คือความโง่ของเราเอง

ทีนี้ ก็ ดูถึงเรื่องปัญหา กันต่อไป. **ปัญหามันมีอยู่** คือเราทำไม่สำเร็จ หรือ**แก้มันไม่ได้**; ก็คือความโง่ของเราเอง เราไม่มีความรู้พอที่จะรู้ทันกิเลส เราโง่ถึงขนาดไม่รู้สีกว่ามิกิเลส แล้วเราจะไปรู้เท่าทันกิเลสได้อย่างไร; กิเลสมีอยู่ก็**ไม่รู้สีกว่ามิ** แล้วจะไปรู้เท่าทันกิเลสอันพลิกแพลงได้อย่างไร. นี่เรียกว่าความโง่ของเราเอง มันทำให้เกิดปัญหา; หรือว่าเราไม่กล้าหาญ เราขี้ขลาด เราอ่อนแอ. คนชนิดนี้อะไรจะไปรบยักษ์ รบมารที่ไหนเลย ทั้งบูหรีก็ไม่ได้; พระเณรหลายองค์ ยังขโมยสบุหรืออยู่นะ ลับหลังยังขโมยสบุหรืออยู่ นี่มันจะไปรบอะไรที่ไหนได้ เพียงแต่**ว่าไอ้เรื่องง่าย ๆ** เรื่องเบื้องต้นนี้มันยังทำไม่ได้ ไม่รู้จักกิเลส ไม่รู้จักสิ่งที่**เป็นอันตราย** นั้นมันก็มากมายอยู่แล้ว. ทีนี้มันก็อ่อนแอจนถึงกับว่า **ไม่สามารถจะ** บังคับจิตใจ ให้ละทิ้งให้ได้แม้แต่ของอย่างนี้; มันไม่กล้าหาญพอ. พระเณรอย่างนี้มันไม่ควรเรียกตัวเองว่า **สมณสากยปุตติยะ** คือ **ผู้นับเนื่องในสมณสากยบุตร**. **สากยบุตร** นั้นคือพระพุทธรเจ้า, **สากยปุตติยะ** คือผู้นับเนื่องอยู่ในสากยบุตร ซึ่งกล้าหาญ ซึ่งอดทน ซึ่งมีปัญญา มีอะไรต่าง ๆ นานานี้.

พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ จะได้พระนามพิเศษหลาย ๆ อย่าง; อย่างหนึ่งที่น่าสนใจมากก็คือ ได้พระนามว่า **เปรียบเทียบกับราชสีห์ - พระชินสีห์**. **เปรียบเทียบกับราชสีห์**นี้มีมาก; หมายความว่าเข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน เฉลียวฉลาด มีลักษณะอย่างนั้น. **ปัญหามันมีอยู่**ว่า เรามันโง่ เพราะเรายังไม่อดทน **ไม่กล้าหาญ** **ไม่เข้มแข็ง** **ไม่เอาจริง**, จะไปฆ่า จะไปทำลายกิเลสได้อย่างไร แม้แต่ทั้งบูหรีก็ยังไม่ได้; มันก็เป็นเรื่องที่น่าเศร้า น่าเศร้าที่ว่ามันเรียวลงมากถึงขนาดนี้.

นี่เรามาพิจารณาดู เรื่องที่มันเนื่องกันนะว่า ถ้าเหยื่อของกิเลสแล้ว หรือของพญามาร หรือตัวพญามารเองแล้ว มันสวยงาม มันสวยงาม ยั่วชวน

เอรีดอรรอย จนเราไม่คิดสู้มันหอรอก; เช่นกามารมณทั้งหลาย มันมาในรูปที่ สวยงาม เอรีดอรรอย เราไม่คิดสู้ ไม่คิดต่อต้าน สมักรเลย ๆ; นั่นมันมาอย่างนั้น.

ของอรรอยซึ่งเป็นเครื่องมือของกิเลสนั้น มันมาในรูปความสวยงาม ยั่วชวน ผู้ที่พบเห็นเข้าก็สมักรเลย สมักรเป็นบ่าวเป็นทาสเป็นบริวารของพญามาร ไปเลย นี่มันก็น่าเห็นใจ และมันก็เป็นปัญหา. ทำให้คนยอมแพ้เสียตั้งแต่ต้น ไม่ได้ คิดสู้ ไม่ได้คิดต่อสู้ เพราะความยั่วชวนสวยงาม; หรือความเอรีดอรรอยนั้นแหละ ในเหยื่อเหล่านั้น มันทำให้คนยอมแพ้ ไม่คิดต่อสู้ ก็เป็นบริวารสมุนของพญามาร กันหมด. โดยเฉพาะลูกหลานของเรา ซึ่งเป็นเด็กวัยรุ่นเวลานี้ สมัยนี้ ช่วยไปดูให้ ดีว่าเขาไม่ได้คิดต่อสู้พญามารดอก. พอพญามารมาก็สมักรเป็นลูกน้องพญามาร ชวนกันไปหาความสนุกสนานเอรีดอรรอยเปลิดเปลินทางเนื้อทางหนัง ทางอบายมุข ทุก ๆ ชนิด. นี่คืปัญหาที่ลูกหลานของเราที่เป็นวัยรุ่นนี้ ไม่มีทางที่จะต่อสู้พญามาร สมักรเป็นลูกน้อง เป็นสมุนของพญามาร แล้วมาหลอกเอาเงินของพ่อแม่ไป ถลุง ไปถลุงเพื่อประโยชน์แก่การเป็นสมุน เป็นลูกน้องของพญามาร; นี่เป็นเรื่อง จริง ขอให้ดูเถอะว่ามันมีอยู่ทั่วไป.

ทั้งหมดนี้ เราเรียกว่าปัญหา ที่ทำให้เราเอาชนะไม่ได้; ถ้าเราไม่เอาชนะ ปัญหานี้ได้ เรื่องก็เป็นไปไม่ได้ มันก็แพ้กัันอยู่ตลอดเวลา. ทีนี้เราจะทำอย่างไร กันดี ? จะเอาความเข้มแข็งมาจากไหน ? ก็ขอให้พินิจพิจารณาดูเถิดว่า เราเป็น มนุษย์นะโว้ย; นี่ให้ทุกคนพยายามมองดูตนให้เห็นในขั้นต้นที่สุด ว่าเราเป็น มนุษย์นะโว้ย. ถ้าเราทำอะไรไม่ได้เสียเลยเราก็ไม่เป็นมนุษย์; เพราะคำว่ามนุษย์นี้ ไม่ใช่คน คนอาจจะทำอะไรไม่ได้ แต่มนุษย์นี้ควรจะทำอะไรได้ เพราะว่ามนุษย์ มีจิตใจสูงก็มีปัญญานั้นเอง.

เรามองดูมดแดงตัวเล็ก ๆ เรียวแรงแข็งขยัน แล้วมาเทียบกับคนตัวโต ๆ นี้ มีความทรหดอดทนเรียวแรงเข้มแข็งเท่ากับมดแดงไหม; เมื่อเทียบส่วนกันแล้ว ดูว่ามันยังจะน้อยไป จะสู้มดแดงไม่ได้. นี่ก็เรียกรื่องความรู้สึกว่า เราเป็นมนุษย์ เราไม่ควรจะเลวกว่ามดแดง; เราควรจะเป็นอย่างเสือ ราชสีห์ หรือสัตว์ที่เข้มแข็ง ให้สมกับที่ว่าเป็นมนุษย์.

ที่จริงมนุษย์มันก็ เขาสร้างมาสำหรับดีกว่าสิ่งเหล่านั้นทั้งนั้นแหละ; แต่มนุษย์นี้มันไม่เป็นมนุษย์ได้ มันเป็นแต่เพียงคน, อ่อนแอเหลวไหล ไม่เป็นมนุษย์. เราเป็นมนุษย์ แล้วยังเป็นอะไรอีกล่ะ ยังเป็นพุทธบริษัทนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นั่งอยู่แถวนี้ทุกคนนะ ปฏิญาณตนเป็นพุทธบริษัทคือมีศาสนา เป็นมนุษย์ที่มีศาสนา.

พุทธศาสนา คือระบบการต่อสู้ทางวิญญาณ

ศาสนานั้นแหละ คือระบบการต่อสู้ทางวิญญาณ; คือต่อสู้ในภายในในเรื่องจิตใจในเรื่องทางวิญญาณ. ระบบพระศาสนานั้นคือระบบการต่อสู้. คนไม่มีการต่อสู้ คนนั้นไม่มีศาสนา, คนไหนไม่มีการต่อสู้ก็เลว คนนั้นไม่มีศาสนา; เพราะว่าศาสนานั้นคือระบบแห่งการต่อสู้ : ต่อสู้ข้างใน ต่อสู้ทางจิต ต่อสู้ทางวิญญาณ อันลึกซึ้งสุขุมโน้น. แล้วการต่อสู้ข้างในที่สำคัญที่สุด ถ้าข้างในชนะข้างนอกจะชนะหมด : ถ้าชนะใจตัวเองได้อย่างเดียว ก็จะชนะได้ทั่วสากลจักรวาล ไม่มีอะไรในสากลจักรวาลจะมาถึงคนนี่ ออกไปเป็นบ่าวเป็นทาสได้ : เขาชนะภายในแล้ว.

เกียรติของมนุษย์ที่มีพระพุทธศาสนานั้น อย่าได้ปล่อยให้มันละอายแก่
มดแดงเลย บางทีจะละอายอะไรยิ่งไปกว่ามดแดงก็ได้; นี่ที่จะแก้ปัญหาให้
ก็ให้นึกถึงเกียรติของมนุษย์. แล้วก็ให้หวังผลอันประเสริฐ เป็นกำลังใจ; คนเรามี
ผลงานที่จะได้นะเป็นกำลังใจทั้งนั้นแหละ ไม่ว่างานอะไร.

งานต่อสู้เข้าศึกคือกิเลสในภายใน ก็หวังผลข้างหน้าที่จะพึงได้เป็น
กำลังใจ : ให้เรารอดอยู่ได้ทั้งกายทางจิตใจ; ถ้าพ่ายแพ้แก่กิเลสแล้ว มันจะต้อง
ตายทั้งทางร่างกาย และตายทั้งทางจิตใจ. ชนะกิเลสแล้วจะรอดอยู่ได้; แล้วเรา
จะเจริญก้าวหน้าไปตามที่ควรจะเจริญ. รอดอยู่เฉย ๆ นั้น ไม่ค่อยมีค่าเท่าไรนัก,
รอดชีวิตอยู่ได้เฉย ๆ ไม่ค่อยมีค่าอะไรนัก ก็มีค่ามากเหมือนกันแหละคือไม่ตาย
แต่ว่ายังไม่สูงสุด.

เมื่อรอดอยู่ได้แล้ว ให้มันเจริญ ๆ ๆ ก้าวหน้า ๆ ก้าวหน้า ๆ ก้าวหน้า
ไปตามลำดับ กว่าจะถึงยอดสุดของมนุษย์ คือดีที่สุด เป็นประโยชน์ตัวเอง เป็น
ประโยชน์ผู้อื่นมากที่สุด; แล้วถ้ายังจะดีกว่านั้นอีก ก็ต้องเป็นผู้หลุดพ้นจากตัวตน
จิตนี้หลุดพ้นจากความยึดถือว่าตัวตน เป็นจิตที่ลูถึงพระนิพพาน คือว่างจากกิเลส
และว่างจากความทุกข์ทั้งปวง. นี้เรียกว่าความก้าวหน้าหรือวิวัฒนาการในทางจิตใจ
ของมนุษย์ที่มีพระพุทธศาสนา : มีแต่ชัยชนะตลอดเวลาเรียกว่าความก้าวหน้าทาง
วิญญูณ. ในโลกนี้ก็ชนะได้, ในโลกอื่นก็ชนะได้, แล้วก็อยู่เหนือโลกได้ด้วยโดย
ประการทั้งปวง.

โลกนี้ชนะได้ก็หมายความว่า เรื่องอย่างโลก ๆ นั้นเราทำได้หมด มีเงิน
ใช้ มีชื่อเสียง มีพวกพ้อง มีอะไรตามเรื่องของโลก ๆ นี้ทำได้หมด ไม่มีปัญหา.

ที่นี้เรื่องโลกอื่น คือระดับจิตใจที่สูงไปกว่านั้น จะเป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นอะไร เราก็ทำได้ นี่เรียกว่าชนะโลกอื่น.

ที่นี้ต่อไปอีกนั้นก็ อยู่เหนือโลกโดยประการทั้งปวง คือพระนิพพาน วางจากตัวตนเสียแล้วก็ไม่อยู่ในโลกไหน ๆ หมด; จิตชนิดนี้ไม่รู้จักกันกับความทุกข์เลย ก็เรียกว่าประโยชน์อันสูงสุดอยู่เหนือโลก. นี่เรียกว่าต่อสู้ ๆ มาจบกันที่ตรงนี้ : ออกมาจากข้อผูกพันทั้งหลายได้ อยู่เหนือโลกโดยประการทั้งปวงได้ ก็เรียกว่าชนะสุดยอดของมนุษย์ผู้มีพระพุทธานุภาพ.

เอาละ, พุคมาพอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขอสรุปความสั้น ๆ ว่า ชีวิตนี้มันเป็นการต่อสู้อยู่ตลอดเวลาแต่คนโง่มันไม่รู้ มันก็ไม่เตรียมสำหรับจะต่อสู้ให้ชนะได้; ชีวิตมันเป็นอย่างอื่นไม่ได้ มันเป็นการต่อสู้อยู่ตลอดเวลา เพราะมันเป็นของปรุงแต่งมีเหตุมีปัจจัย; มันมีปัญหาเรื่องการปรุงแต่งด้วยเหตุด้วยปัจจัย มันก็ต้องต่อสู้ด้วยสิ่งที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่แวดล้อมตัวอยู่ นับตั้งแต่ว่า ต้องหากิน, กินอย่างเดียวไม่ได้ มันก็ต้องถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ; มันต้องทำทุกอย่างที่เป็นการต่อสู้เพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ : ต่อสู้กับศัตรูที่เป็นคน ๆ, แล้วก็ต่อสู้กับศัตรูที่เป็นกิเลสอันละเอียดลึกซึ้งในภายใน เหมือนกับที่กล่าวแล้ว; นั่นมันเป็นการต่อสู้อยู่ตลอดเวลา. แล้วในการต่อสู้ตัวเอง เป็นการศึกษาอยู่ตลอดเวลา จึงพูดว่า **ธรรมะแท้ไม่ได้เรียนจากหนังสือ ตำรับตำรา แต่เรียนจากชีวิตจริง** : ชีวิตจริงนั่นมันเป็นการศึกษาอยู่ตลอดเวลา เพราะว่ามันเป็นการต่อสู้อยู่ตลอดเวลา.

นี่เราทำอะไรเป็น, ตั้งแต่เกิดมาจากท้องแม่เราทำอะไรไม่เป็น แล้วเราก็ทำอะไรเป็น ๆ เป็น ๆ, เพราะมันมีการต่อสู้ มันบังคับอยู่ตลอดเวลา เราจึงทำอะไรเป็น; มันเป็นการศึกษาอยู่ตลอดเวลาอย่างนี้. การเรียนหนังสือ การเรียนอะไรจากโรงเรียน จากมหาวิทยาลัยนั่น มันเป็นการศึกษาเด็กเล่นทั้งนั่นแหละ ไม่เพียงพอ; ถ้าไม่รู้ธรรมชาติแล้ว ยังเป็นการศึกษาเด็กเล่น. อาตมาจึงตะโกนออกไปเมื่อไม่นานมานี้ว่า การศึกษาหมาหางด้วน สอนกันแต่หนังสือกับวิชาชีพ แล้วคนก็เป็นคนไม่ได้ เพราะรู้แต่หนังสือกับวิชาชีพ ไม่รู้ธรรมชาติสำหรับจะเป็นคนที่ดี เป็นมนุษย์ที่ดีกันอย่างไร. นี่เขาต้องเรียนเรื่องความทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความไม่มีกิเลสและไม่มีทุกข์ จากภายใน เป็นผู้มึนจิตใจที่ไม่มีคามทุกข์ ประกอบไปด้วยธรรมชาติ; ก็หมดปัญหา.

ทีนี้ ก็ขอทบทวน คำแรกว่า ต้องต่อสู้ด้วยการปรับปรุงสัตตคุณแห่งการต่อสู้ เพราะว่าชีวิตทุกชนิดจะมีการต่อสู้ เป็นสัตตคุณอยู่เสมอไป. สัตตคุณแห่งการต่อสู้ไม่ยอมแพ้ นั่นแหละเอามาปรับปรุงเสียใหม่ เปลี่ยนหน้าที่ของมันเสียใหม่ ให้มาต่อสู้กับสิ่งที่ควรจะต้องต่อสู้; มันก็ต่อสู้ด้วยอำนาจของสัตตคุณ ซึ่งมีมากพอ เราต้องเอามาใช้ให้ได้ ต้องพัฒนามัน. สัตตคุณเฉย ๆ เอามาใช้ไม่ได้ มันยังดิบหรือมันยังต่ำเกินไป เอามาพัฒนาให้เป็นสัตตคุณที่เลื่อนมาเป็นปัญญา เป็นปัญญาที่เราได้ทำให้เกิดขึ้น เป็นภาวิตปัญญา สัตตคุณนั้นก็เกิดปัญญาขึ้นมา; นี้จะใช้ทำอะไรได้และมีกำลังมาก. สัตตคุณมันจะต่อสู้ได้ถึงที่สุด เอาชนะความทุกข์ได้, ไม่ใช่เพียงแต่ว่ามีกินมีใช้ ไม่ต้องตายแล้วก็พอแล้ว มันก็ต้องต่อสู้จนถึงจุดสุดยอดที่มนุษย์จะไปถึงให้ได้; จิตใจของคนเราจะสูงที่สุดต่อเมื่อได้ผ่านการต่อสู้มาแล้วทุกชั้นตอน.

ฉะนั้น การต่อสู้จึงเป็นปัจจัยที่ ๕ อันดับที่ ๑๑; เราพูดมาตั้ง ๑๐ อย่างแล้วนี้เป็นอันดับที่ ๑๑ เป็นปัจจัยสำหรับความเจริญของจิตใจ, คู่กับปัจจัย ๔ อย่าง ที่เป็นความเจริญทางร่างกาย; เรายังจะต้องพูดกันอีกสัก ๒ ครั้ง จะพูดถึงปัจจัยฝ่ายจิตใจนี้ให้หมดเสียสักชุดหนึ่ง.

วันนี้ก็เป็นอันว่า ได้พูดปัจจัยทางฝ่ายจิตหรือฝ่ายวิญญาณอันดับที่ ๑๑ คือ ความมีวิญญาณแห่งการต่อสู้ คือมีดวงวิญญาณทั้งตัว ทั้งเนื้อทั้งตัวที่มุ่งหมายจะต่อสู้ แล้วยังทำการต่อสู้ ต่อสู้อุปสรรคศัตรู ต่อสู้มารร้าย กล่าวคือกิเลสทั้งหลาย ทำความเป็นมนุษย์ให้ก้าวหน้า ในด้านจิตด้านวิญญาณ จนกว่าจะถึงจุดสูงสุด.

การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยาย; เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรม สำหรับส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติ เพื่อความก้าวหน้าทางจิตใจต่อไป.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๑๒ -

๒๑ มีนาคม ๒๕๒๔

การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่ง ภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๑๒ ในวันนี้
นั้น อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ** ต่อไปตามเดิม; แต่จะกล่าว
โดยหัวข้อย่อย ในวันนี้ว่า **การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง**.

เป็นที่ทราบกันอยู่เป็นอย่างดีแล้ว ว่าเรากำลังพูดถึง **เรื่องปัจจัยแห่งความ
เป็นมนุษย์**. ความเป็นมนุษย์แบ่งได้เป็นสองฝ่าย คือฝ่ายกายและฝ่ายใจ; ฝ่ายกาย
ก็อาศัยปัจจัยทางวัตถุตามฝ่ายกาย, ฝ่ายใจ ก็อาศัยปัจจัยในทางจิตใจ ตามทางจิตใจ.

ชีวิตในทางฝ่ายกาย อาศัยปัจจัยทางวัตถุ ๔ อย่าง คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยใช้สอย และการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ; ส่วนชีวิตในทางฝ่ายจิตใจ นั้น ก็อาศัยปัจจัยซึ่งไม่ใช่วัตถุ ล้วนแต่เป็นการกระทำที่เกี่ยวกับใจ หรือทำจิตใจให้เจริญออกงามก้าวหน้า, เราจึงเรียกเสียใหม่ว่า **ปัจจัยทางฝ่ายจิตใจ** เพราะมันเกินมาจากปัจจัยทางฝ่ายกายซึ่งมีอยู่เพียง ๔, เราจึงเรียกว่าปัจจัยที่ ๕ และจัดให้ปัจจัยที่ ๕ นี้มีได้มากมายตามความประสงค์ของเรา, ยังไม่เคยมีใครกำหนดลงไปว่ามันมีกี่อย่าง อาตมาจึงได้นำมากล่าวตามที่เห็นว่าสมควร และก็ได้กล่าวมาแล้ว ๑๑ อย่าง จนถึงวันนี้ก็เป็นอย่างที่ ๑๒. ขอให้ท่านทบทวนดูให้ดี ว่าปัจจัยที่ ๕ คือ บำรุงส่งเสริมเรื่องจิตโดยเฉพาะนั้น จะมีได้อย่างไรต่อไป.

การบำเพ็ญบารมี คืออะไร

วันนี้ระบุว่า **การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง**, เป็นปัจจัยที่ ๕ อันดับ ที่ ๑๒. การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง ก็ต้องถือว่า อาศัยอำนาจสัตยชาติญาณด้วยเหมือนกัน – สัตยชาติญาณแห่งการวิวัฒนาการ, คือมันต้องการจะดีกว่าเดิมอยู่เรื่อยไป จึงมีการคืนรนหรือการเปลี่ยนแปลงให้ดีกว่าเดิม. เราจึงเอาสัตยชาติญาณอันนี้มาเป็นกำลัง อาศัยที่ตั้งที่สัตยชาติญาณอันนี้ คือความต้องการจะดีกว่าเดิมอยู่เรื่อยไป ซึ่งได้ทำให้โลกนี้วิวัฒนาการในทางด้านจิตใจมาแล้วเป็นอย่างดี.

สำหรับคำว่า **บารมี** คำนี้แปลว่า **การทำให้เต็ม ให้ถึงที่สุดที่มันควร จะเต็ม**. อาจจะมีผู้แปลคำว่าบารมีเป็นอย่างอื่นก็ได้; แต่สังเกตดูตัวหนังสือแล้ว ควรจะแปลว่าการทำให้เต็ม คือให้ถึงที่สุด ตามที่มันควรจะมี; มันเป็นวิวัฒนาการที่เราารู้สึกได้.

ขอให้ทุกคนคิดว่า เราอยากดีกันอยู่ทุกคน และอยากให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป แล้วก็ได้พยายามทำความดีอยู่; อันนี้ถ้าใครไม่รู้สักอีกละก็ ไม่รู้จะพูดว่าอย่างไร. อาตมาถือว่าทุกคนรู้ดีอยู่แล้ว เพราะรู้สึกได้ว่าเรากำลังทำให้มันดียิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะถึงที่สุด; จนมีคำพูดว่า เกิดมาเป็นมนุษย์ ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ ควรจะได้. นี้เรียกว่า บารมี หรือ การบำเพ็ญบารมี คือการทำให้เต็ม.

แต่คำกลาง ๆ เช่นนี้ จะยกไปเรียกว่า ทำให้เต็มในฝ่ายชั่วก็ได้เหมือนกัน เพราะเรียกว่าเต็มได้เหมือนกัน. คนชั่วที่ต้องการจะเต็มตามแบบของคนชั่ว; คนดีก็ต้องการจะเต็มตามแบบของคนดี. แต่ถ้าจะเรียกว่าบารมีกันแล้ว จะหมายถึงแต่ต้องการให้เต็มในทางฝ่ายดี; ถ้าเป็นฝ่ายชั่วหรือให้เต็มในทางฝ่ายชั่ว ไม่เรียกว่าบารมี มีคำอื่นเรียก เช่นที่ได้เคยบรรยายมาแล้วหลายครั้งหลายหนว่า มันเป็นการเพิ่มกิเลสหรือเพิ่มอนุสัย, ไม่เรียกว่าบารมี.

ที่นี้ อยากจะให้ดูให้ละเอียดออกไปว่า การบำเพ็ญบารมีนี้มันมีได้โดย **ธรรมชาติ** คือไม่ต้องมีเจตนา, และมีได้โดยมีเจตนา. ที่มีได้โดยธรรมชาติโดยไม่ต้องเจตนา ก็คือด้วยอำนาจของสัตบุรุษญาณ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น. เราจะเห็นได้ว่า **สิ่งที่มีชีวิตทุกสิ่งมันดิ้นรนเพื่อจะดีขึ้น** ให้ชีวิตนั้นมันดีขึ้นทั้งทางกายและทางจิต; นี้เรียกว่าโดยธรรมชาติ ซึ่งก็ไม่ต้องอธิบายก็ได้ ว่าทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้น.

เรื่องของธรรมชาตินี้มันมากหรือมันละเอียดเกินไป จนเราไม่ต้องรู้ก็ได้; เรารู้แต่ว่าเราควรทำอะไร ในส่วนที่มันเกี่ยวข้องกับเรา. นี้โดยธรรมชาติมันก็มี การบำเพ็ญบารมี คือให้ดีถึงที่สุด ให้เต็มถึงที่สุด อยู่โดยธรรมชาติอันดีกลับ เป็น

ลักษณะคุณอันกลับของสิ่งที่มีชีวิต. แม้แต่ชีวิตระดับต่ำเช่นต้นไม้ ก็พิสูจน์ได้ว่ามันต้องการจะดียิ่ง ๆ ขึ้นไป และตัวชีวิตนั่นเองเป็นการบำเพ็ญบารมี พุคอย่างนี้ก็ได้. การบำเพ็ญบารมีก็คือตัวชีวิตนั่นเอง; ตัวชีวิตนั่นเองมีการบำเพ็ญบารมี, ชีวิตมันจึงก้าวหน้าไปในทางดี. ตั้งแต่แรกสร้างโลก ก่อนแต่จะมีโลก ยังไม่มีสิ่งที่มีชีวิต; มีโลกแล้วมีสิ่งที่มีชีวิต แล้วมันก็มีอะไร ๆ ดีกว่าเดิมมาเรื่อย ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ.

หรืออีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า **ต้องมีเจตนา**; คือ **บารมีโดยเจตนาของผู้ที่ต้องการจะให้เร็วเข้า**. ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติมันไม่เร็ว หรือมันไม่แน่นอน มันอาจจะแกว่งก็ได้; จึงมีการบำเพ็ญบารมีที่แน่นอน ที่มีจุดหมายที่แน่นอน และให้ดีที่สุดให้เร็วที่สุด เท่าที่จะเร็วได้; นี้ของผู้ที่ต้องการจะให้เร็วเข้า. เราทุกคนรู้เรื่องนี้แล้ว ก็ต้องการโดยเจตนา คือทำให้มันดีเร็วเข้า; อย่างที่เรา ก็พยายามกันอยู่ทุกวิถีทาง : อะไรเป็นจุดหมายปลายทางที่เราต้องการ เราก็พยายามทำให้มันเร็วเข้า. จึงเห็นได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องหยิบขึ้นมาพิจารณา แล้วก็จัดการให้มันเป็นไปตามนั้นได้จริง ๆ.

การบำเพ็ญบารมีถึงระดับสูงสุดเพื่อนิพพาน

ที่นี่ จะพูดถึง **ระดับ หรือขนาดของการบำเพ็ญบารมี**. คำนี้ใช้ได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัด คือกว้างขวาง. การบำเพ็ญบารมีชั้นสูงสุด ก็อย่างที่พูดกันอยู่ หรือรู้กันอยู่ว่า **บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า** หรือ **บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระอรหันต์** เป็นอย่างน้อย. ผู้ที่บำเพ็ญบารมีนี้เรียกกันในฝ่ายเถรวาทเราว่า **พระ**

โพธิสัตว์; อย่างนี้เป็น การบำเพ็ญบารมีเพื่อสูงสุดเหนือโลก. ที่นี้ยังมีบารมีชั้น
ธรรมดาสามัญทั่วไป เพื่อประโยชน์ในโลก ก็เรียกว่าบำเพ็ญบารมีได้เหมือนกัน
แม้ที่มันเป็นไปเองโดยสัญชาตญาณนั้น ก็ยังกล่าวได้ว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีด้วย
เหมือนกันทั้งที่ไม่รู้สึกตัว.

บำเพ็ญบารมีที่เราได้เคยได้ยินกันอยู่ จะถึงถึงแต่ฝ่ายสูงสุด ก็เป็น
โพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า; หรือคนบำเพ็ญบารมีเพื่อจะเป็น
พระอรหันต์ เรียกว่าพุทธบารมี สาวกบารมี ก็แล้วแต่จะเรียกโดยสมควรแก่กรณี.
ทุกคนอยากดี ก็พอกพูนความดี ทำความดีกันอยู่ทุกคน, อะไร ๆ ก็ตั้งใจว่า ให้
เป็นไปเพื่อนิพพาน อธิษฐานว่า นิพพานปัจจุโย โหตุ. ถ้าเขาพูดจริง ตั้งใจจริง ไม่
พูดกันแต่ปาก; นั่นก็คือ การบำเพ็ญบารมีอยู่แล้ว แล้วก็เพื่อให้ขึ้นสูงสุด ระดับ
สูงสุด เป็นพระอรหันต์เป็นอย่างน้อย จึงจะนิพพานได้. นี่บำเพ็ญบารมีเพื่อ
นิพพาน. การที่เราพยายามศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ ในพระพุทธศาสนาโดย
วิธีต่าง ๆ อย่างสุดความสามารถ ก็คือการบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้ ก็เป็นส่วน
สูง.

ส่วนธรรมดาสามัญ คนบำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์อย่างในโลก อย่าง
อยู่ในโลก ที่เรียกว่าโลกียะ : เพื่อจะให้เป็นคนร่ำรวย ก็บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นคน
ร่ำรวย, เพื่อให้มีชื่อเสียง ก็บำเพ็ญบารมีในทางสร้างชื่อเสียง, อยากให้คนเคารพ
นับถือ ก็สร้างความดีบำเพ็ญบารมีเพื่อให้เขาเคารพนับถือ. เพราะเหตุที่ว่า ทำ
ไม่ได้ทันทีที่ต้องการ ต้องทำไปตามลำดับ จึงเรียกว่าบำเพ็ญบารมี; ถ้าสิ่งใดทำ
ได้ทันที สิ่งนั้นไม่เรียกว่าบำเพ็ญบารมี. เดียวนี้เป็นสิ่งที่เราก็มองเห็น ๆ กันอยู่ว่า กว่า

จะมีเงินจำนวนมาก ก็ต้องบำเพ็ญสะสมสักเท่าไร, กว่าจะมีเกียรติยศชื่อเสียง ก็ต้องทำให้โลกเขาเห็นเพียงพอเสียก่อน ที่จะไว้ใจและนับถือ; จึงต้องมีหลักการในการบำเพ็ญบารมี ซึ่งจะต้องทำให้ถูกต้อง. ไม่ว่าจะต้องการประโยชน์อย่างโลก ๆ ในโลกนี้ หรือว่าจะต้องการประโยชน์เหนือโลก จะต้องบำเพ็ญบารมี.

แล้วก็ลองคิดดูเอาเองว่า ถ้าเราได้บำเพ็ญบารมีอย่างนี้ มันเป็นปัจจัยอะไร? มันก็เป็นปัจจัยในทางด้านจิตใจ ให้จิตใจมันสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นข้อแรก. ความสูงในทางกายทางวัตถุนี้ มันมาทีหลัง มันตามมาทีหลัง มันเป็นเรื่องพลอยได้; แม้ว่าเราไม่ได้ตั้งใจ แต่ถ้าทำถูกต้องกับเรื่องราวแล้ว มันก็ได้เอง. ถ้าสนใจก็จะสามารถทำให้สำเร็จประโยชน์ได้ทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายวัตถุและฝ่ายจิตใจ; เดียวนี้มุ่งหมายเฉพาะฝ่ายจิตใจเป็นส่วนใหญ่. เรื่องทำมาหากินให้ได้เงิน ได้ลาภ ได้ชื่อเสียงนั้น มันเป็นเรื่องฝ่ายวัตถุ แล้วก็เป็นที่เข้าใจกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว, ไม่ใช่ความมุ่งหมายที่จะบรรยายกันในวันนี้.

ในวันนี้เรียกว่าปัจจัยที่ ๕ ปัจจัยแก่จิตใจ มาถึงอันดับที่ ๑๒ เรียกว่าบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง. นี้แสดงว่า มันต้องมีแนวทาง ถ้าผิดแนวทาง มันก็ไม่ไปที่นั่น; หรือว่ามันทำผิดโดยหลักใหญ่ ๆ. เราจะเห็นได้ว่า แม้เดี๋ยวนี้ก็ยังมีคนเรียนกฎหมายแล้วก็ไปเป็นช่างไม้; อย่างนี้ก็เรียกว่า มันไม่ค่อยถูกต้อง. มันสู้เรียนกฎหมายเพื่อไปเป็นนักกฎหมายไม่ได้; หรือเรียนช่างไม้เพื่อไปเป็นช่างไม้ มันถูกต้อง; การบำเพ็ญบารมีก็ถูกต้อง.

ทีนี้เราพุทธบริษัททั่วไป มีทางอย่างไร? เราถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นหลัก, เราควรจะได้พิจารณาถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า แล้วเราก็เอามา

พิจารณาบำเพ็ญเท่าที่เราจะทำได้; ไม่ใช่ทำเท่าเทียมพระองค์ได้ ไม่มีทางเลย ไม่จำเป็นจะต้องทำอย่างนั้นด้วย. แต่ว่าเราถอดเอาแบบมาปรับปรุงให้พอดีที่เราจะประพฤติได้ ตามควรแก่ฐานะของเรา; มันเป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย และอาจจะแน่นอนด้วย, ถ้าว่าเราเดินตามรอยของพระพุทธองค์ ในการบำเพ็ญบารมี.

แต่อย่าลืมว่า ไม่ใช่พูดอวดดี, ไม่ใช่พูดจ้วงจาบพระพุทธเจ้าว่าจะทำได้เหมือนหรือเท่ากัน; ถ้าทำได้เหมือนหรือเท่ากัน ก็เป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง. เดียวนี้เรายังไม่ได้หวังถึงอย่างนั้น, แต่ต้องการให้ไปทางนั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้; ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นพระอรหันต์ จะยังเป็นคนธรรมดานี้ก็เรียกว่า อยู่อย่างน่าภาคภูมิใจ น่ายินดี คือมันมีการก้าวหน้า เลื่อนไปในทางสูง, เรียกว่าตามรอยพระพุทธเจ้าได้จริง ๆ.

เฮ้, เรามา พิจารณาอุบารมีของพระพุทธเจ้า กันก่อน พร้อมทั้งสังเกตดูว่า จะปฏิบัติตามท่านได้สักเท่าไร.

บารมีที่ ๑ ของพระพุทธเจ้า เรียกว่า ทานบารมี คือ บำเพ็ญให้เต็มในส่วนทาน. คำว่า ทาน แปลว่า ให้สิ่งที่เราไม่อยากจะให้นั้นแหละ; เรามีเงินมีของมีอะไรก็ตาม เราไม่อยากจะให้ เราอยากจะเอาไว้เป็นของเรา เพราะเรามีความขี้เหนียว พูดกันตรง ๆ อย่างนี้. แต่ถ้าเราหัดทำลายความขี้เหนียว คือให้, นั่นแหละ คือทาน คือการให้; บำเพ็ญให้มากให้เต็ม เรียกว่าทานบารมี. รักผู้อื่นเอื้อเพื่อผู้อื่น มีความมุ่งหมายชัดเจนจะลงไปว่าจะให้สิ่งไรแก่ใคร ตามความเหมาะสม หรือว่าเหมาะสมแก่ตัวผู้ให้ คือ การทำลายความตระหนี่.

เรื่องให้ทานนี้ เราได้ฟังกันมากที่สุดก็คือ เรื่อง *พระเวสสันดรโศภิตวั*, ให้ทานสิ่งของจนคนอื่นเขาโกรธ เขาไม่คบ; ออกไปอยู่ป่า ก็ยังให้ทานลูก ให้ทานเมีย จนไม่มีอะไรเหลือ. เรื่องพระเวสสันดรนี้ก็เป็นที่ใจความของท่านบารมี. สังเกตเห็นว่า ในประเทศอินเดีย เรื่องพระเวสสันดรนี้เขาสลักหินที่ภูเขา ที่พระเจดีย์ ที่อะไรกันมากที่สุดกว่าเรื่องอะไรทั้งหมด. บรรดาหินสลักที่จะสอนประชาชนเรื่องศีลธรรมแล้ว เห็นสลักเรื่องพระเวสสันดรมากที่สุด; คล้าย ๆ ต้องการให้ราษฎรทั้งประเทศ ประชาชนทั้งหมดนั้นบำเพ็ญทานบารมี : มีความรักผู้อื่น ทำลายความเห็นแก่ตัวด้วยการให้.

เราจะทำได้เท่าไร ก็ดูเอาเอง เราจะทำเท่าไรก็ทำเอาเอง ไม่มีใครมาเป็นนายเรา ไม่มีใครมาบังคับเรา; เราก็ดูเอาเอง ว่าเราจะทำอย่างไร ทำเท่าไร. แต่ควรจะสังเกตดูให้ดีว่า ทำแล้วมันมีผลอย่างไร; อาจจะเป็นความจริงสักข้อหนึ่งว่า จิตที่คิดให้มันสบายกว่า จิตที่คิดเอา.

ข้อนี้ก็พูดกันมาหลายครั้งแล้วว่า จิตให้สบายกว่าจิตเอา; แต่ไม่ค่อยมีใครเชื่อ, แล้วก็มักมีคนที่จะเอาไม่ค่อยคิดที่จะให้. เรามักบอกเขาว่า “จิตที่คิดจะให้นะ ดูให้ดีมันสบายกว่าจิตที่คิดจะเอา”. พูดแต่ปากมันเข้าใจยาก ไปทำเอาเองก็แล้วกัน, คือไปสังเกตดูว่า เมื่อคิดจะให้ เมื่อคิดให้ เมื่อให้ออกไปนั้น สบายอย่างไร; เมื่อคิดจะเอา แล้วก็ยังไม่ได้ คิดจะเอาอยู่นั้น มันกระวนกระวายอย่างไร.

ให้คนอื่นกินแต่มันอิมอยู่ที่เรา ก็ไม่มีใครเชื่อ. ใครเชื่อก็ดี; ถ้าไม่เชื่อก็ลองไปคิดดูเถอะ ว่าให้คนอื่นกินแต่มันอิมอยู่ที่เรา, มันมาอิมที่เรา. ถ้าเห็นอย่างนี้แล้ว คนนั้นก็บ่บำเพ็ญบารมีอย่างยิ่ง. คนขี้เหนียวฟังไม่ออกแน่ หรือคนท้าว

ๆ ไปก็ฟังไม่ออก ว่าให้คนอื่นกินแล้วจะมาอ้อมอยู่ที่เราอย่างไรนี้; เพราะว่าเขาไม่มีนิสัยแห่งทานบารมี. ให้สุนัขกินแล้วมาอ้อมที่เรา; นี่มันจะเท็จจริงเท่าไรก็ไม่สังเกตดูเอง. แต่ที่เห็นง่าย ๆ ที่สุด ซึ่งเชื่อว่าคงจะเคยผ่านมาแล้ว ก็คือว่า ให้ลูกรักกิน, ให้พี่รักกิน, ให้เมียรักกิน, นั่นแหละมาอ้อมที่เรา; นี่มันคงจะพอมองเห็น.

แต่เดี๋ยวนี้เขาไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น : ไม่ใช่เป็นลูกเป็นเมีย เป็นลูกที่รักใคร่พอใจอะไร, เป็นคนธรรมดาสามัญทั่วไปเป็นคนอื่น; ให้คนอื่นกินแต่เราอ้อม เพราะอาศัยความรู้สึกที่เป็นทาน : ความรู้สึกที่รักผู้อื่น เพื่อแพ้ให้ผู้อื่น.

แล้วคนที่บำเพ็ญทานบารมี มีหลักว่า ยังไม่ได้ให้ผู้อื่นกิน แล้วตัวเองยังไม่กิน; อย่างนี้ก็มียู่มาก, เมื่อก่อนมีมาก เดี่ยวนี้หาดูไม่ค่อยได้. ถือกันถึงกับว่า ถ้าไม่มีอะไรมา ก็ยังวางไว้ให้หมัดกิน เพราะมดมันหาง่าย วางลงไปตรงไหนก็มีมดมากินได้; เขาจึงวางไว้ให้หมัดกินเสียก่อน แล้วจึงค่อยกินเอง. อาตมายังเคยเห็นอยู่หลายรายในที่บางแห่ง, คนแก่ ๆ คนโบราณเขาทำอย่างนั้น; เดี่ยวนี้คงจะไม่มีแล้วกระมัง.

นี้เรียกว่า ทานบารมี; ทำไปเถอะ มันจะลดความเห็นแก่ตัว มันจะลดความขี้เหนียว ตระหนี่เหนียว คือความเห็นแก่ตัว ลงไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหมดความขี้เหนียว หรือความเห็นแก่ตัว เกี่ยวกับข้อนี้. แล้วจิตใจจะเป็นอย่างไร? นี่ก็ต้องเป็นเรื่องที่รู้เอาเองอีกเหมือนกัน; ไม่มี ความขี้เหนียวเหลืออยู่ในใจ จิตใจจะเป็นอย่างไร รู้เอาเอง. แต่บางคนไม่กล้าทำ : ไม่กล้าเอาอย่างพระเวสสันดร, กลัวลวงหน้า ก็เลยไม่ได้ทำเสียเลยก็มี; อย่างน้อยมันก็ควรลองดู

บ้าง แม้ไม่ถึงขนาดพระเวสสันดร เพราะมันพอรู้อะไรบ้าง ว่า การให้นั้นสบายกว่าการเอา.

นี่เป็นบารมีข้อที่ ๑ ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงบำเพ็ญ, แล้วเราก็ทำตามท่าน ตามที่สมควรจะทำ. มันมีประโยชน์กว้างขวาง จิตใจจะสูงขึ้นกว่าธรรมดา; ปล่อยไปตามธรรมดาจิตใจไม่สูงถึงอย่างนี้ โดยสัญชาตญาณ; อย่างดีก็เป็นเหมือนกับแม่ไก่มันเรียกลูกมากิน. แม่ไก่จะเรียกลูกมากินอาหาร ก่อนมันกินเอง; แต่อย่างนี้ไม่ใช่ทานบารมี เพราะว่ามันรักลูกไก่โดยสัญชาตญาณ มันก็ทำอย่างนั้น. แต่ถ้ามันเป็นทานบารมี มันไม่ต้องเป็นอย่างนั้น, มันให้คนอื่นกินได้.

ข้อที่ ๒ เรียกว่า **ศีลบารมี**. คำว่า **ศีล** แปลว่า **ปกติแห่งกายวาจา**; ดังนั้น ศีลก็คือความมีระเบียบบังคับตน ในด้านกายวาจา. สอนกันมาอย่างนั้น; แต่ไม่ถูกนัก เพราะการบังคับกายวาจา นั้นเลยไปถึงจิตด้วย, ไม่เชื่อไปลองดู. เราบังคับกายวาจา ต้องการให้กายวาจาถูกต้องอย่างนี้ ๆ ให้เป็นศีล ให้มีศีลงดงามอย่างนี้; แต่มันมีผลไปถึงจิตด้วยเสมอ. ศีลจึงไม่หยุดอยู่เพียงแค่ว่า วาจา, ย่อมเข้าไปถึงจิตตามสัดส่วน; หรือเรียกว่า **โดยอ้อม** เพราะที่เราไม่ได้เจตนา.

ศีลบารมี คือ **ความมีระเบียบ** ทำอะไรอยู่ในความมีระเบียบ. พวกเขาทำตามสบายใจ ทำอะไรทำตามสบายใจ ไม่ต้องมีระเบียบ ไม่ต้องรู้ระเบียบ; มันจึงไม่ค่อยน่าดู : โดยส่วนตัวเองก็ไม่น่าดู, ยิ่งเกี่ยวกับผู้อื่นด้วยแล้วมันก็ยังไม่น่าดู ความปกติสงบสุขมันไม่ค่อยมี เพราะมันไม่ค่อยมีศีล. เพราะไม่มีการบังคับกายวาจา มันก็ไปกระทบกระทั่งกระแทกคนนั้นคนนี่เข้า; แม้เรื่องส่วนตัว มันก็กระทบตัวนั้นแหละ. ความไม่มีระเบียบ ไม่มีศีล ทางภายนอก มันกระทบคนนั้น

คนนี้, ทางภายใน มันก็กระทบตัวให้เดือดร้อนให้วุ่นวาย ให้มันยุ่งไปหมด. เรามีศีล เป็นระเบียบ แล้วสงบ ไม่เกะกะแก้งก้างระรานอะไร.

เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ดูเหมือนเขาถือเอาเรื่องทรงเป็นพยานาค, ถูกหมอมงมาจับ มาทำอันตราย ก็ไม่โกรธ ก็ไม่กัศ อะไรอย่างนี้; ก็ยินดีรักษาศีล ไม่โกรธศัตรู ไม่ทำร้ายศัตรู. ศาสนาคริสเตียนเขาสอนมากและเน้นมากในเรื่องนี้; กลับสอนให้รักศัตรูเสียอีก. เอาแต่เพียงไม่ทำร้ายศัตรูมันก็มีศีลมากอยู่แล้ว; แต่ไปถึงรักศัตรู นี่มันก็มากที่สุด. ไม่มีการกระทบกระทั่งใครให้ลำบาก ให้เดือดร้อนให้วุ่นวาย; ตัวเองมันก็พลอยได้รับผลอันนั้น ไม่วุ่นวาย ไม่ลำบาก ไม่เดือดร้อน.

ขอให้ถือว่า ความมีระเบียบนี้ จะต้องมีมาตั้งแต่ต้นที่สุดแหละ; คือเด็กทารก เพิ่งคลอดเป็นคนนี้ จะต้องอบรมให้มีระเบียบ ให้มีความถูกต้องอยู่ที่ความประพฤติของเขา. พ่อแม่มักจะพูดว่าไม่มีเวลาที่จะอบรมเด็กเล็ก ๆ เหล่านี้ ให้ถูกต้องให้มีระเบียบ; มันก็เกิดไม่มีระเบียบ มันก็เลยเตลิดไปจนถึงเป็นอันธพาล, มันไม่เคารพรักนับถือแม่แต่พ่อแม่. นี่เด็กที่ไม่ได้รับการอบรมในเรื่องนี้ ก็ไม่เคารพรักนับถือบิดามารดาครูบาอาจารย์, คนเฒ่าคนแก่พระเจ้าพระสงฆ์ มันก็ไม่มี; เพราะมันไม่มีระเบียบ.

ระเบียบโบราณ ต้องเคารพคนเฒ่าคนแก่; แม้ไม่ใช่เป็นบิดามารดา แม้ไม่ใช่เจ้านาย ไม่ใช่อะไรของเรา, แต่ถ้าเขาเป็นคนเฒ่าคนแก่แล้วก็ต้องแสดงความเคารพ ละเมิดไม่ได้; เพื่อให้จิตใจของเด็กคนนั้นมันอ่อนโยน ไม่กระด้าง เป็นต้นเหตุของความมีศีล, พอทำผิดระเบียบ มันก็ละอายว่าเป็นคนบาป หรือมันกลัวว่าบาปนี้มันจะมาถึง.

นี่เรื่องศีลนี้ ขอให้ขยายความกว้างออกไป จนถึงทุกสิ่งที่เราเรียกว่าไม่ดี ต้องไม่ทำ. ให้มีคำว่า บาบ กับคำว่า บุญ เป็นคู่เปรียบกันอยู่; ให้เด็ก ๆ รู้จักเลือกเอาฝ่ายบุญ ไม่เอาฝ่ายบาป ซึ่งสมัยโบราณนั้นเขาสอนกันมาก เขาอบรมกันมาก. เดี่ยวนี้ไม่มีสอน เรียนแต่หนังสือกับเรียนวิชาชีพ, ไม่มีการสอนเรื่องบุญเรื่องบาป. พ่อแม่ก็ไม่สอน โรงเรียนก็ไม่สอน เด็กก็ไม่รู้เรื่องบุญและบาป มันก็ไม่กลัวบาปแหละ; มันก็เปลี่ยนลัทธิเปลี่ยนศาสนา ถือว่าได้แล้วก็เป็นที่ ดี บุญหรือบาปไม่รู้ ได้แล้วก็เป็นที่ ดี; นี่มันไม่มีศีลได้หรือคนอย่างนี้.

เมื่อสมัยอาตมายังเด็ก ๆ ยังจำได้อยู่ ว่าได้รับคำสั่งสอนเรื่องนี้มาก : นอนสายก็บาปนะ เด็กสมัยอาตมา นอนสายก็ได้รับคำสั่งสอนว่าบาป, จี้เกียดทำงาน จี้เกียดก็บาป, บางทีไม่อาบน้ำก็บาปแล้ว; ไม่ต้องพูดถึงว่าไปฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต ไปตีไปทะเลาะวิวาทอะไร, แม้แต่นอนสายก็บาป จี้เกียดก็บาป. มันก็เลยป้องกันได้มาก, ที่จะทำผิดระเบียบผิดศีลผิดอะไรมันก็มีไม่ได้ เพราะมันกลัวบาป; แล้วอุตุสำหรับทำที่เขาเรียกว่าบุญ. ฟังดูแล้วก็เป็นเรื่องงมงาย ซึ่งคนสมัยนี้หรือว่านักเรียน นักศึกษาสมัยนี้เขาหัวเราะเยาะว่าเรื่องงมงาย.

นอนสายก็บาป, จี้เกียดก็บาป, ข้ามเท้าคนอื่นก็บาป; อะไรก็บาปไปเสียหมด มันต้องระวัง. แล้วใครจะดีกว่าใคร. นักเรียนนักศึกษาศัยนี้ที่ถือว่าไม่บาปนั้น มันดีไปถึงไหน ไปดูเถอะ. ไปดูเถอะที่ว่า มันจี้เกียดก็ไม่บาป นอนสายก็ไม่บาป ข้ามตีนเขาก็ไม่บาป พุดหยาบคายก็ไม่บาป อะไรก็ไม่บาป; ก็ดูคำพูดของนักเรียนนักศึกษาศัยนี้สิ เป็นคำพูดกักขะหยาบคายไม่สมกับเป็นนักศึกษาเลย. นี่คือความที่เขาไม่มีศีลอย่างไรล่ะ : มันไม่มีระเบียบ ไม่อยู่ในระเบียบ ไม่

เคารพระเบียบ, มันเห็นว่างมgay; ระเบียบต่าง ๆ ที่คนแต่โบราณสร้างไว้ เขาเห็นว่างมgay เขาไม่เอา.

นี่เราชวนกันมีศีลตามอย่างพระพุทธเจ้า; แล้วอบรมลูกเด็ก ๆ ทารกของเราให้ มีศีล ให้อยู่ในระเบียบที่มีประโยชน์แหละ, ถ้าฝึนระเบียบก็เรียกว่า บาบแหละ แล้ว มันก็ “มีบาป” ที่มันกลัวหรือละอาย เมื่อได้ทำลงไปก็ละอาย; ก็คิดดูเอาเองว่าเด็ก ๆ ของเราจะเป็นอย่างไร บ้านเมืองของเราจะเป็นอย่างไร; เด็กเหล่านี้โตขึ้นแล้วก็มีศีล.

ที่นี้ บารมีข้อที่ ๓ เรียกว่า เนกขัมมะ แปลว่า หลีกออก. หลีกออกจากอะไร? หลีกออกจากกาม. ถ้าพูดให้ธรรมดาสามัญ ก็หลีกออกจากอำนาจของกามารมณ์ อย่าให้อำนาจของกามารมณ์ครอบงำใจเราได้ ก็เรียกว่าหลีกออกจากกาม หรือเนกขัมมะ. ไม่ต้องบวช อยู่ที่บ้าน แต่อย่าให้อำนาจของกามารมณ์ครอบงำได้ ให้อยู่นอกอำนาจของกามารมณ์เสมอ; นี่ก็เรียกว่าเนกขัมมะได้ร้อยเปอร์เซ็นต์เหมือนกันแหละ. ที่เขาไปบวชนั้นเพื่อให้มันง่าย เพื่อให้มันจุ่มเข้าไปในระเบียบแล้วมันง่าย, มันเป็นเรื่องทำไปตามระเบียบพร้อม ๆ กันไป มันง่าย. แต่ถ้ายังบวชไม่ได้ จะทำอย่างไร จะลุ่มหัวจมกามลงไปอย่างนั้นหรือ, มันก็ไม่ถูก; ถ้าจะตามรอยพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ ก็หลีกออกมาเสียจากอำนาจ ของสิ่งที่เรียกว่า กามารมณ์.

เดี๋ยวนี้เด็ก ๆ วัยรุ่นหนุ่มสาว ก้มหัวเข้าไปเป็นทาสของกามารมณ์หมด เนื้อหมดตัว ไม่มีความหมายแห่งเนกขัมมะ; แล้วบ้านเมืองเป็นอย่างไร โลกนี้

เป็นอย่างไร ก็ดูเอาเองก็แล้วกัน. ถ้าคนเหล่านี้เขาถือว่า กามารมณ์นี้มัน เหมือนกับภูติผีปีศาจ มาครอบงำ มาข่มเหง มาลิดรอนเสรีภาพ ลิดรอนอิสรภาพ ของเราจนหมดสิ้น, แล้วเราก็ถือว่าเป็นปฏิบัติ เป็นศัตรูผู้ลิดรอนเสรีภาพ อิสรภาพแห่งจิต; ก็เลย คิดปฏิบัติอำนาจกามารมณ์ **ไม่ไปลุ่มหลงกับมัน ไม่ไป เป็นบ่าวเป็นทาสของมัน, นี่คือนอกขัมมะ** ในบ้านในเรือน ในที่ทุกห้วงแห่ง.

เดี๋ยวนี้คนบูชามัน หาเงินได้ทำอะไรก็เอาไปซื้อหาสิ่งเหล่านี้หมด รายได้ ไม่พอใช้ เงินเดือนไม่พอใช้; ข้าราชการส่วนมากส่วนใหญ่เงินเดือนไม่พอใช้ เพราะไปเป็นทาสของกามารมณ์, แล้วมันยุ่งไปถึงคอร์รัปชันอื่น ๆ น้อราษฎ์ บังหลวงอย่างอื่น ๆ อีกมากมาย เต็มคร่อนกันไปเป็นวงกว้าง. ถ้าเขาถอนตัว ออกจากความเป็นทาสของกามารมณ์, เรื่องเหล่านั้นก็จะหมดไป จะพลอย เป็นสุขสงบกันมากทีเดียว; เงินเดือนจะเหลือใช้แหละ.

ที่นี้คำว่า กามารมณ์ โดยเฉพาะ ก็หมายถึงเรื่องเพศหญิงเพศชาย, รสอัน เกิดจากเพศ เรียกว่ากามารมณ์; แล้วก็มีอำนาจมาก, **บรรดาสิ่งที่จะครอบงำจิตใจ ของคนกันแล้วก็ กิเลสประเภทนี้ร้ายกาจที่สุด, มากด้วย.** เราควรจะรู้ว่า อันนี้ เป็นอย่างไร : เป็นสิ่งที่ทำลายมนุษย์ให้หมดเสรีภาพ, แล้วก็ทำไปอย่างไม่มี ความรับผิดชอบอะไร ๆ ลุ่มหลงในสิ่งนี้ ใครจะเป็นอย่างไรก็ตามใจ คนอื่นจะเป็น อย่างไม่ก็ตามใจ, สามีมีเงินเดือนเท่าไรก็เอาไปซื้อหากามารมณ์หมด ทางบ้านทาง ครอบครัวจะเดือดร้อนอย่างไรก็ตามใจ; นี่มันเป็นไปได้ถึงอย่างนี้. ถิ่นับว่าเป็นเรื่อง ที่เร้นลับอยู่เรื่องหนึ่งของมนุษย์ ว่ามนุษย์นี้ถ้าปล่อยไปตามเรื่องแล้ว มันก็ไปเป็น ทาสของกามารมณ์ จมอยู่ในกามารมณ์.

กามารมณีนี้นี้ในภาษาพระอริยเจ้า เขาเรียกว่า เปือกตม. โคลนเหลวที่ตกลงไปแล้วจม แล้วขึ้นยาก เรียกว่า ปังกะ หรือ เปือกตม จมแล้วขึ้นยาก; ในภาษาพระอริยเจ้า เขาเรียกกามารมณีนี้อีกว่าเปือกตม. เมื่อจะบำเพ็ญบารมีเพื่อไปข้างหน้าเพื่อสูงขึ้น หรือว่าถูกทางแล้วก็จะ ต้องไม่จมลงในเปือกตม, หลีกออกไปเสียจากเปือกตม แล้วก็ไม่ต้องตกลงไปในเปือกตม; ก็อยู่เหนือเปือกตม แล้วก็เหาะเหยี่ยเปือกตมได้ ว่ากูรู้จักมึง จะมาทำอะไรกูไม่ได้; อย่างนี้ก็เรียกว่า หลีกออกมาจากเปือกตมเป็นเนกขัมมะ. จะสอนลูกหลานในเรื่องนี้กันอย่างไร, ถ้าพ่อแม่มันก็จมเปือกตมถึงคออยู่แล้วมันก็ไม่รู้จะสอนลูกหลานของมันอย่างไร ! มันต้องกู้กันใหม่หมดเลย; แต่ถึงอย่างไรก็ดี ก็ไม่ควรจะยอมแพ้.

สรุปความว่า สิ่งเรื้อร่อยทางเนื้อหนังทั้งหมด, โดยเฉพาะเรื่องเพศอย่างเดียว แต่ในที่สุดมันก็ไปรวมเรื่องเพศทั้งนั้น, เป็นสิ่งที่ต้องหลีกออกมาเสียอย่าไปอยู่ในอำนาจของมัน เราจะเป็นอิสระ แล้วก็สบาย; ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ก็ต้องชนิดที่ควบคุมได้ คือไม่ตก ไม่จมลงในเปือกตม.

ที่จริงหลักของศาสนาก็ไม่ได้ห้ามขาด ว่าอย่าไปเกี่ยวข้องกัมกามารมณีนี้อะไรหรือเพศ; แต่เขาสอนให้เข้าไปเกี่ยวข้องโดยถูกต้อง ไม่เป็นอันตราย ไม่ตก ไม่จมลงในเปือกตมนั้น แล้วกลับเป็นผลดี. ศาสนาบางศาสนายกย่องนะ ยกย่องการแต่งงาน การสมรส การมีการสืบพันธุ์มีลูกมีหลานที่ดี เขายกย่องเป็นการบุญการกุศล ตามความประสงค์ของพระเป็นเจ้า. ถึงศาสนาพุทธก็ไม่ได้ติเตียนสำหรับคนทั่วไป, ฆราวาสทั้งหลายเข้าไปเกี่ยวข้องกัมกามารมณีนี้อะไรด้วยความรู้สึกละก็ แล้วก็อย่าไป; คงห้ามแต่พวกบรรพชิต พวกพระพวกบรรพชิตเท่านั้น ที่จะไม่ไป

เกี่ยวข้องกับกามารมณ์; แต่ถ้าเป็นฆราวาสเข้าไปเกี่ยวข้องโดยถูกวิธี ตามสมควร ด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่มีผิดพลาด แล้วไม่เท่าไรมันก็เอือมระอาไปเอง มันก็หลีกเลียงออกไปเอง. นี่ก็เป็นธรรมดาเหมือนกัน เมื่อจิตมันสูงขึ้น ในระยะสุดท้ายมันปลายแห่งชีวิต มันก็ถอนตัวออกมาจากสิ่งเหล่านี้ได้.

เดี๋ยวนี้ต้องต่อสู้ ต้องควบคุม เพราะว่ามันยังตกอยู่ใต้อำนาจของความรู้สึก ตัญชาตญาณข้อนี้; เพราะว่ธรรมชาติมันสร้างต่อมเกลนด์ สำหรับความรู้สึกอันนี้ใส่มาเต็มในตัวคน ก็ต้องต่อสู้ให้อยู่ในระเบียบ. การต่อสู้ให้อยู่ในระเบียบอันเกี่ยวกับกามารมณ์นั้น ก็เรียกว่าเนกขัมมบารมี – บำเพ็ญบารมีที่จะหลีกออกไปเสียจากการครอบงำของกามารมณ์นั่นเอง.

บารมีข้อที่ ๔ เรียกว่า ปัญญา แปลว่า ความรู้ทุกอย่างที่ควรจะรู้; ปะ แปลว่า ครอบ, ญา แปลว่า รู้, ปัญญา แปลว่า รู้ครอบ นะ; ครอบก็คือครอบทุกอย่างที่ควรจะรู้ ไม่ต้องเหลือเพื่อ ไม่ต้องเพื่อ ไม่ต้องไปรู้ในส่วนที่ไม่ต้องรู้. เดี่ยวนี้คนเข้าใจผิด มันรู้ในสิ่งที่ไม่ต้องรู้ แล้วก็เสียเวลาเปล่า ๆ. โดยเฉพาะระบบการศึกษาในโลกปัจจุบัน ให้เด็ก ๆ เรียนสิ่งที่ไม่จำเป็นมากเกินไป ไม่มีประโยชน์อะไร; ไอ้ที่ควรจะรู้ จำเป็นอย่างยิ่งกลับไม่ได้เรียน; เด็กไปรู้เรื่องอะไรที่มันเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องประวัติศาสตร์มากจนเพื่อ. ส่วนเรื่องที่ควรจะรู้ว่าพ่อแม่มีพระคุณ นี้ไม่รู้นะ; เด็ก ๆ เหล่านี้ไม่รู้ว่าบิดามารดามีพระคุณ นี้เรื่องอย่างนี้กลับไม่รู้; แต่เขารู้เรื่องบนฟ้าได้ดิน เรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องประวัติศาสตร์ เรื่องอะไรเหลือประมาณ. นี่การศึกษาปัจจุบันนี้ มันเป็นเสียอย่างนี้.

อาตมาอยากจะพูดให้แคบเข้ามา ที่เกี่ยวกับศาสนาโดยตรง และเกี่ยวกับชาวพุทธเรา; เช่น เขาจะมั่วถามว่า ตายแล้วเกิดใหม่ ? อะไรไปเกิด ? เกิดอย่างไรช่วยบอกที ? นั่นแหละมันคือเรื่องที่ไม่ต้องรู้ เรื่องคนโง่ เรื่องบ้า เรื่องคนบ้าคนโง่ ที่มันจะต้องไปรู้อย่างนั้น. มันไม่ต้องรู้นี้, มันรู้แต่ว่าที่นี่จะต้องทำอย่างไร ต่างหากเล่า; มันจะต้องรู้ว่าที่นี่เดี๋ยวนี้จะต้องทำอะไร ทำให้ถูกเถอะ พอแล้ว : มันจะเกิดก็เป็นผลดี, มันจะไม่เกิดก็เป็นผลดี, มันจะเกิดด้วยอะไรหรือไม่มันก็ยังเป็นผลดี; ถ้าเรารู้ยู่ว่่าที่นี่เราจะต้องทำอะไรเดี๋ยวนี้. เพราะว่าถ้าเราทำถูกต้องที่นี่เดี๋ยวนี้แล้ว มันก็ไม่ตกนรกที่ไหนเมื่อไร, แม้ไปเกิดอีกก็ไม่ตกนรก ถ้าทำให้ถูกต้องที่นี่เดี๋ยวนี้; ถ้าทำให้ถูกต้องที่นี่แล้วมันก็ได้สวรรค์แน่ : ที่นี่ก็ได้สวรรค์ ตายไปก็ต้องได้สวรรค์.

ก็เป็นอันว่า รู้จักทำให้ถูกต้องที่นี่และเดี๋ยวนี้ มันเพียงพอ; มันจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตามใจมันเถอะ มันมีผลดีทั้งนั้นแหละ. ที่นี่จะไปให้บอกว่า เกิดหรือไม่เกิด มันก็ต้องเชื่อคนอื่นแหละ; เพราะว่าเห็นเองไม่ได้. นี่เป็นเรื่องของคนโง่ที่จะต้องเชื่อคนอื่น; พระพุทธเจ้าท่านไม่สอนให้เชื่อคนอื่น ท่านสอนให้เห็นสิ่งที่รู้สึกด้วยใจของตน เช่นทำผิดมันร้อนเป็นนรก ทำที่นี่ร้อนที่นี่ แล้วก็ร้อนตลอดไป; ทำถูกเป็นสวรรค์อยู่ที่นี่ในจิตใจ รู้สึกได้ด้วยตนเอง แล้วก็ทำก็แล้วกัน. เราไม่ต้องรู้ก็ได้ ว่าตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด; ถ้ารู้ก็ต้องเชื่อคนอื่นเท่านั้นแหละ มันมองเห็นไม่ได้. นี่เรื่องที่สำคัญ ๆ แทะ ๆ ที่มาเกี่ยวข้องกันอยู่กับพุทธ-บริษัท; พระพุทธเจ้าท่านจึงไม่ทรงตอบปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด.

ถ้าจะให้ตอบ ก็ตอบได้เหมือนกันแหละ; ว่า **แล้วแต่เหตุปัจจัยของมัน** แหละ : ถ้ามันจะมีเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้นก็เกิด, ไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้นก็ไม่เกิด; รู้เท่านี้ก็พอ. แต่ว่าเดี๋ยวนี้จะต้องทำอะไร ? **เดี๋ยวนี้จะต้องทำแต่ที่ถูกต้องที่สุด ดีที่สุด** ที่เรียกว่าบำเพ็ญบารมีนี้ได้ **อยู่ตลอดเวลา**ก็พอแล้ว; เพราะว่าจะอย่างน้อย เราก็รู้สึกเป็นสุขสบาย มีสวรรค์ มีมรรค ผล นิพพาน อยู่ในใจจิตใจของเรา, มันเกินกว่าที่จะถูกต้องเสียแล้ว มันพิสูจน์อย่างยิ่งอยู่แล้ว; แล้วมันก็รับประกันถึงโลกหน้าโลกอื่นด้วยถ้ามันมี, ถ้ามันมีเพราะมันเป็นเหตุปัจจัยได้ซึ่งกันและกันได้ : ทำถูกในโลกนี้เป็นเหตุปัจจัยที่ถูกตลอดไป **สนใจแต่เรื่องทำให้ถูก.**

แต่ถ้าจะเกณฑ์หรือว่าอยากจะรู้ว่าเกิดหรือไม่เกิด ให้ยึดถือไว้เป็นหลัก สำหรับปฏิบัติความดีก็ได้เหมือนกัน; เขาจึงมาอีกไม่ใหม่ อีกทางหนึ่งว่า ถือว่าตายแล้วเกิดนี้ได้เปรียบ ๆ : ถือลัทธิว่าตายแล้วต้องเกิดอีกนี้ได้เปรียบ เขาจะได้ทำดีไว้มาก ๆ. แต่ที่จำเป็นกว่าหรือก่อนกว่าก็คือว่า **ทำอะไร อยู่ที่นี่เดี๋ยวนี้** จะต้องทำอะไร จึงจะถูกเรื่อง **แล้วก็ทำให้มากเข้าไว้.** ถ้ารู้อย่างนี้หมด ก็เรียกว่า **มีปัญญา**รู้ครบถ้วนตามที่ควรจะรู้.

ข้อนี้จะเอาพระพุทธเจ้าเป็นประมาณสำหรับเราไม่ได้ เพราะท่านเป็นพระพุทธเจ้า ท่านต้องรู้มากมายเพื่อสอนคนอื่นด้วย; ความรู้ของท่านต้องมากกว่าจะเรียกว่าพอ. ส่วนเราไม่ต้องการเป็นพระพุทธเจ้า **รู้เพียงว่าจะอยู่กันเป็นสุขในโลกนี้ ทั้งตนเองและผู้อื่น** เท่านั้นมันก็พอแล้ว; นอกนั้นก็ไปรู้ให้มันยุ่งหัวทำไม ให้มันเหน็ดเหนื่อยทำไม. เหมือนกับที่การศึกษาที่เขาให้กันสมัยนี้ มันเกินไม่ได้ใช้หรอก; ทำให้คนเสียเวลามาก เปลืองเวลามาก จนไม่ได้ไปรู้สิ่งที่ควรจะรู้ คือเรื่องธรรมะ หรือเรื่องศาสนา.

เขาให้เรียนเรื่องหนังสือเรื่องอาชีพเรื่องวิทยาศาสตร์อะไรมันมากเกินไป จนไม่ได้เรียนว่า เป็นมนุษย์กันนี้เป็นกันอย่างไร ? เป็นมนุษย์กันให้ถูกต้องนี้ต้องเป็นอย่างไร ? ข้อนี้ไม่ได้เรียน; เด็ก ๆ ของเราเลยเป็นมนุษย์กันไม่ถูก เป็นมนุษย์ของกิเลสไปหมด เป็นมนุษย์ของกามารมณ์ไปหมด เพราะไม่ได้เรียนให้เพียงพอตามที่ควรจะเรียน ไม่ได้รู้ให้เพียงพอตามที่ควรจะรู้ แล้วมันก็เสียหายอย่างนี้. สิ่งไรจำเป็นที่สุดสำหรับความเป็นมนุษย์ รีบทำให้พอ สำหรับรุ่นนะ แล้วก็ปฏิบัติทีหลัง, มันต้องรู้ก่อนไม่อย่างนั้นปฏิบัติไม่ได้; แล้วก็ให้ลูกเด็กของเราช่วย พ่อสำหรับจะเป็นเด็กที่ดี เป็นผู้ใหญ่ที่ดีขึ้นมาตามลำดับ. ส่วนที่เพื่อนั้นไม่ต้องเรียนหรอก; ครูให้เรียนมันมากเกินไป จนเด็กไม่ได้เรียนสิ่งที่ควรจะรู้.

นี่เป็นเหตุให้เด็ก ๆ ของเราไม่มีศีลธรรม เพราะการศึกษามันเหมือนกับหลับตา ไล่เวลา บรรจุที่ไม่ควรจะต้องรู้มากเกินไป เพราะเขากลัวว่าจะไม่ดีเหมือนฝรั่ง ไม่ดีทันฝรั่ง. พวกฝรั่งที่รู้มาก ๆ มันทำตัวเองให้สงบสุขได้ที่ไหนเล่า; พวกฝรั่งที่รู้มาก ๆ มันทำโลกนี้ให้สงบสุขได้ที่ไหนเล่า เพราะมันพลาดออกไปจากสิ่งที่ควรรู้ เรายังไปตามกันเขาอยู่อีก.

เมื่อเขาเอาปัญญาตามแบบของพุทธบริษัทแล้ว มันก็จะมุ่งไปยังที่ดับทุกข์ได้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้; ต้องดูที่ตัวความทุกข์ เรียนที่ตัวความทุกข์ เกิดมาจากอะไร ทำลายต้นเหตุอันนั้นเสียให้ได้ ไม่ต้องมีความทุกข์ที่นี้และเดี๋ยวนี้. นี้เรียกว่าความรู้ที่ถูกต้อง และต้องมีให้เพียงพอ; ที่รู้เกิน จนเด็กเดี๋ยวนี้จะต้องหาหนังสือไปโรงเรียนแล้วนะ เด็กเล็ก ๆ กระเป๋านักอึ้งแทบจะเอาไม่ไหวแล้ว. มันเรียนหมดนั้นมันก็ไม่มีเรื่องดับทุกข์เลย; มันไม่มีเรื่องให้รู้ว่า พ่อแม่คืออะไรเลย, เด็ก ๆ

ยังไม่รู้ว่าพ่อแม่คืออะไร แต่เรียนหนังสือตั้งหอบ ๆ เพราะเขาให้เรียนสิ่งที่ไม่จำเป็น จะต้องรู้มากเกินไป. คำว่าปัญญาแปลว่ารู้อย่างเพียงพอ ในเรื่องที่จะรู้; แล้วเอาไปปฏิบัติ ให้เพียงพอที่จะต้องปฏิบัติ ก็ดับทุกข์ได้.

ที่นี้ บารมีข้อที่ ๕ เรียกว่า **สัจจะ**. สัจจะแปลว่า **จริง** ว่า **เพียง** ว่า **ไม่หลอก** : มีความจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตนเอง. ถ้าใครไม่เคยได้ยินอย่างนี้ ก็ช่วยได้ยี่สิบเดี๋ยวนี้อะไร อาตมาบอกว่า **สัจจะความจริงนั้น ให้มันจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตัวเอง**; จริงอย่างอื่นไม่สำคัญเท่า แล้วจริงอย่างอื่น มันก็มาขึ้นรวมเป็นบริวารของจริงนี้ทั้งนั้นแหละ : พูดจริง ทำจริง จริงต่อเวลา จริงต่อหน้าที่ การงาน จริงต่อเพื่อนมนุษย์ จริงต่ออะไรก็ตามใจ มันจะมารวมอยู่ที่จริงต่อความเป็นมนุษย์ของตัวเอง. ถ้าตัวรู้จักความเป็นมนุษย์ว่ามีค่าสูงสุด จริงต่อความเป็นมนุษย์แล้ว มันก็ต้องทำให้ชีวิตของเขาเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุด ที่มีค่าที่สุด; ฉะนั้น เขาต้องจริงอย่างยิ่ง จริงที่สุดกับความเป็นมนุษย์ของเขา. เมื่อพระพุทธเจ้าท่านจะเป็นพระพุทธเจ้า ท่านก็จริงต่อความเป็นพระพุทธเจ้า หรือจริงต่อการทำงานจะเป็นพระพุทธเจ้า : ท่านบำเพ็ญบารมี.

เขาเรียกอย่างภาษาโลก ว่า **จริงต่อตนเอง**, ภาษาโลกก็พูดได้ : จริงต่อตัวเองนะพอแล้ว มันก็จริงไปทั้งหมดทุกอย่างแหละ; แต่ถ้าภาษาธรรมสูง ๆ นั้น เขาไม่ว่ามีตัวเอง ไม่มีตัวตน, มันก็**จริงต่อธรรมะ** จริงต่อธรรมะ คือความถูกต้องในการเป็นมนุษย์ของตัวเอง. เดี๋ยวนี้อะไรจะพูดอย่างภาษาธรรมคา ๆ ชาวบ้านทั่วไป : **จริงต่อความเป็นมนุษย์ของตนเอง**.

เมื่อยืนยันว่าเป็นมนุษย์ อยากเป็นมนุษย์ ต้องการเป็นมนุษย์ ยึดถือความเป็นมนุษย์ ก็ต้องจริงต่อความเป็นมนุษย์; ดังนั้น จึงต้องทำทุกอย่าง ที่ให้ความเป็นมนุษย์นั้นมันสมบูรณ์ เหมือนกับที่เรากำลังเรียนปัจจัยแห่งความเป็นมนุษย์ ทั้งด้านกายและด้านจิตนี้. เมื่อจริงต่อตัวเอง ตัวมันเองแล้วก็ มันก็จริงต่อหน้าที่การงานแหละ เพราะว่ามันต้องมีหน้าที่การงาน มันจึงจะเป็นมนุษย์อยู่ได้ หรือเป็นมนุษย์ที่ดีได้, และจริงต่อเวลา เพื่อให้หน้าที่การงานนั้นลุล่วงไปด้วยดี, มันต้องจริงต่อผู้อื่น ไม่ให้เขาเกลียด เขาเกลียดแล้วเขาไม่เล่นด้วย เขาไม่ร่วมมือด้วย มันก็เป็นไปไม่ได้ มันทำไม่ได้; เรื่องจริงต่อเวลา จริงต่อหน้าที่การงาน จริงต่อเพื่อนฝูง จริงต่อผู้อื่นนี้ มันก็มารวมอยู่ที่ว่าจริงต่อตัวเราเอง.

เดี๋ยวนี้ไม่รับผิดชอบนี้ ว่าจะจะเป็นอะไรให้ได้ ไม่รับผิดชอบ ทำเพื่อ ๆ เพื่อไปพอได้อวดคนเท่านั้น ว่าได้ปฏิบัติข้อนั้นได้ปฏิบัติข้อนี้ ได้ปฏิบัติข้อนั้น ปฏิบัติมากมาย พอได้อวดคน แล้วก็ไม่ว่าทำไปทำไม เพื่อตัวเองที่ตรงไหน.

นี้เรียกว่า **สัจจะ** : **จริงไม่หลอก**, เป็นมนุษย์จริงไม่เป็นมนุษย์หลอก; ถ้าหลอกก็เป็นผี ไม่ได้เป็นมนุษย์. ฉะนั้น จริงต่อความเป็นมนุษย์ มันก็พอ.

บารมีข้อที่ ๖ เรียกว่า **วิริยะ**; นี่มันเป็นธรรมชาติเครื่องมือ. วิริยะนี้ แปลว่า **ความกล้าหาญ**, ความพากเพียรอย่างกล้าหาญ. มันปนกันอยู่ ความกล้าหาญกับความเพียรนี้; ถ้ามันไม่เข้มแข็งไม่กล้าหาญ มันก็เพียรอยู่ไม่ได้, ถ้ามันจะเพียรได้มันต้องเข้มแข็งและกล้าหาญ. คำว่า **วิริยะ** แม้จะแปลว่าเพียร, วิริยะมาเป็นพิริยะ มาเป็นเพียรในภาษาไทยนี้, ภาษาบาลีเขามีความหมายทั้งเข้มแข็ง

กล้าหาญบวกกัน. มีคำอื่นเช่นคำว่า วายามะ คือคำว่าพยายามในภาษาไทย, ภาษาบาลี ว่า วายามะ; ไอนั้นแหละ คือความพากเพียรล้วน ๆ ละ. แต่ถ้าคำว่า วิริยะ แล้วมันต้องกล้าหาญบวกกับบึกบึนอะไรรวมอยู่ด้วย; ในที่นี้ใช้คำว่า วิริยะในฐานะที่เป็นบารมี – กล้าหาญบวกกับพากเพียร. ไม่กล้าหาญ ไม่แน่ใจ มันก็เพียรไปไม่ได้; ฉะนั้น ถ้าเพียรได้หมายความว่ามันก็เด็ดขาด มันก็มีความกล้าหาญ ความแน่ใจอะไรที่เพียงพอ. เรื่องนี้ก็เหมือนกันแหละเขาต้องอบรม.

เดี๋ยวนี้คนก็เกียจ ไม่อยากทำงาน แต่อยากได้สนุกสนานเอร์ดีออร์อยมากที่สุด. พูดว่าคนทุกคนในโลกเป็นคนก็เกียจ เพราะไม่อยากทำงานนี้; อาตมาพูดได้เลยว่า แม้ทุกคนที่นั่งอยู่นี้ไม่มีใครอยากทำงาน, ที่ทำงานเพราะจำเป็นบังคับโดยเนื้อแท้ไม่ได้อยากทำงาน. ที่ต้องทำนาทำไร่ทำราชการอะไร เพราะว่าความจำเป็นมันบังคับ โดยเนื้อแท้มันก็เกียจ ไม่ต้องทำแหละดี; เอาเงินเดือนมาก ๆ แล้วงานไม่ต้องทำ มันต้องการอย่างนั้น. เดี่ยวนี้มันเป็นอย่างนั้นนะ มันก็ผิดหลักนี้แล้วนะ; หลักอันนี้มันต้องกล้าหาญและพากเพียร มันจึงจะผลิตประโยชน์ออกมาได้ เพื่อตนเองและผู้อื่น. ถ้าเอาตามที่ว่ามันก็เกียจ แต่มันอยากได้เงินเดือนมาก ๆ มันก็วินาศแหละ โลกนี้มันก็วินาศแหละ; เอาเงินเดือนมาให้มาก ๆ แล้วงานไม่ต้องทำกันทุกคน โลกนี้มันจะอยู่ได้อย่างไร. แต่แล้วคนในโลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้นจริง ไม่มีใครอยากทำงานด้วยความสมัครใจ นอกจากทำด้วยความจำเป็นบังคับ; เพราะเขายังไม่เป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง; ละอายกันเสียบ้าง.

ไปคิดเสียใหม่ ให้เห็นว่า การทำหน้าที่คือความเป็นมนุษย์ ความเป็นมนุษย์อยู่ที่หน้าที่, ธรรมะอยู่ที่หน้าที่ ทำหน้าที่คือมีธรรมะ มีธรรมะคือมีหน้าที่,

มีหน้าที่เป็นมนุษย์ เป็นมนุษย์ต้องมีหน้าที่; อย่าทำงานด้วยความจำใจหรือความจำเป็นบังคับเลย, จงทำอย่างสนุกสนาน พอใจว่ามันเป็นหน้าที่ ที่ทำให้เกิดความเป็นมนุษย์ เพราะเราได้เป็นมนุษย์ เราพอใจ. เรารักหน้าที่ เราก็คงอยากทำงานอย่างยิ่งเลย. ได้ทำงานอย่างยิ่งเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดนี้ ควรจะถือว่ามันแพงกว่าเงินเดือน เงินเดือนก็พันก็หมื่น มันก็ไม่มีค่าเท่ากับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง. **ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องมิได้เพราะการทำหน้าที่ ไม่ใช่มีเพราะเงินเดือนสูง.** เงินเดือนสูงมันฟลุคบังเอิญก็ได้ เอาเปรียบเขาก็ได้ อะไรก็ได้ ฉะนั้นไม่มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องอยู่ที่เงินเดือนมาก. แล้วยังมีเงินเดือนมาก คุณเหมือนจะยิ่งเอาเปรียบมาก ทำงานแต่น้อย ทำงานไม่คุ้มค่าเงินเดือน. พวกเงินเดือนมากทำงานไม่คุ้มค่าเงินเดือนทั้งนั้นแหละ ไปดูเถอะ; พวกเงินเดือนน้อย ๆ เสียอีก บางทีจะทำงานคุ้มค่าเงินเดือน.

ลูกศิษย์พระพุทธเจ้า สาวกพระพุทธเจ้ารับแต่น้อย คุณเหมือนกับมีเงินเดือนน้อย, แล้วยังทำงานมาก. ถ้าเขาเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นพระเป็นเณรเป็นอะไรก็ตาม ไม่อยากจะรับเงินเดือนซึ่งเป็นฝ่ายเจ้าหนี้; รับมาแล้วมาทำให้เป็นลูกหนี้ แต่เราอยากจะทำโดยไม่ต้องเอาเงินเดือน ไม่ต้องเอาอะไรตอบแทน. นี่เพราะเห็นว่าการทำนั้นมันมีค่ามากกว่าเงินเดือนหรือผลที่ได้รับ. แต่ที่ต้องมีอาหารกินเลี้ยงชีวิตอยู่ได้นี่เป็นของธรรมดา มันก็ต้องรับเพียงว่ารับปัจจัย ๔ : รับอาหารบิณฑบาต รับเครื่องนุ่งห่มอะไรไป พอมีชีวิตอยู่ได้; อย่างนี้มันเป็นส่วนน้อย; ต้องถือว่าทำงานคุ้มค่าปัจจัย ๔ ที่รับมาจากทายก. นี่พวกข้าราชการฆราวาสที่มีเงินเดือนมาก ๆ นั้นระวังให้ดี ทำงานคุ้มค่าเงินเดือนหรือเปล่า.

ข้าราชการ แปลว่า ผู้ทำงานของพระราชา. คำว่า ราชา ราชานี้ แปลว่าพอใจ ๆ. ถ้าใครยังไม่ทราบ ก็อยากจะขอให้ทราบว่า ในพระบาลี ในพระไตรปิฎกเอง เป็นพระพุทธรูปภาพิตเอง เล่าเรื่องมนุษย์มีขึ้นมาในโลกยุคแรกที่สุด เป็นมนุษย์ยุคแรกที่สุดในโลก รู้จักทำมาหากินทำไร่นานี้ แล้วมันขโมย เบียดเบียนกันอย่างนั้นอย่างนี้ ด้วยความเห็นแก่ตัว. มนุษย์เหล่านั้นเดือดร้อนอย่างยิ่ง ก็ตกลงกันว่า จะมอบหมายให้ผู้มีอำนาจปกครอง; เขาเลือกเอาคนที่เก่งกล้าสติปัญญาสามารถ ร่างกายแข็งแรงขันน้าวเกรงขาม; เลือกคนนี้ให้เป็นผู้ปกครอง ช่วยดูแลว่าอย่าให้ใครมันขโมยกัน หรือประพฤติดูผิดต่อกัน. ผู้ได้รับสมมติคนนั้นก็ทำหน้าที่นั้น ภายในเวลาอันสั้นนะ, สิ่งเลวร้ายเหล่านั้นก็หายไป อยู่กันเป็นสุข; คนเหล่านั้นร้องออกมาว่าพอใจ ๆ ๆ. คือคำว่าราชา ๆ; คำนี้แปลว่าพอใจ ๆ. พระราชาคนแรกในโลกมีพระนามว่า พพอใจ ๆ. คือคำว่า ราชา; และพระบาลีก็ได้มีข้อความต่อไปว่า คำว่าราชา ๆ จึงได้เป็นชื่อของผู้ปกครองมนุษย์ ตั้งแต่นั้นมาจนบัดนี้; แปลว่า ผู้ทำให้ความพอใจเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ จนร้องออกมาว่าพอใจ ๆ.

ที่นี้ ข้าราชการ แปลว่า ผู้ทำงานของพระราชา; ฉะนั้น ข้าราชการต้องทำงาน จนกระทั่งว่าราษฎรร้องออกมาพอใจ ๆ, คนนั้นจึงจะเรียกว่าเป็นข้าราชการ. นี่ถ้าว่าข้าราชการคนใดไม่ได้ทำงาน จนกระทั่งว่าราษฎรร้องออกมาว่าพอใจ ๆ, คนนั้นไม่ใช่ข้าราชการ; เพราะว่าทำให้ราษฎรร้องออกมาว่า “ไอ้ฉิบหาย”, ไม่ได้ร้องออกมาว่า “พอใจ ๆ”. มันกลับร้องออกมาว่าไอ้ฉิบหาย แล้วมันจะเป็นข้าราชการได้อย่างไร; เพราะคำว่าราชาแปลว่าพอใจ, ทำให้คนร้องออกมาว่าพอใจ นั่นแหละคือพระราชา หรือผู้ทำงานของพระราชา. ข้าราชการทุกแผนกจะเป็นทหาร

ก็ดี พลเรือนก็ดี ต้องทำให้ราษฎรร้องออกมาได้ว่าพอใจ ๆ พอใจ, ไม่ใช่แข่งค่า อยู่ทุกวัน.

ที่นี่ สำหรับ ผู้แทนราษฎร พวก ส.ส.ทั้งหลาย อาตมาถือว่าเป็นผู้ที่ ต้องช่วยดึงเอาความพอใจออกมาจากราชการ; ส.ส.ทั้งหลายต้องทำให้ประชาชน ได้รับความรู้สึกร้องออกมาว่าพอใจ ๆ ด้วยเหมือนกัน, โดยพวก ส.ส. นี้ไปบีบบังคับ อะไรออกมาจากพวกข้าราชการโดยตรง ให้ประโยชน์นั้นตกมาสู่ประชาชนราษฎร, ราษฎรเขาร้องว่าพอใจ ๆ; ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไม่ใช่ผู้แทนราษฎร เป็นคนทำงาน ไม่คุ้มค่าเหมือนกันแหละ.

ฉะนั้น ต้องทำงานคุ้มค่า มองเห็นอุดมคตินี้ แล้วก็มีกำลังใจแรงมาก ไม่รู้จักเหน็ดไม่รู้จักเหนื่อย เป็นสุขอยู่ที่โต๊ะทำงาน ที่ออฟฟิศทำงาน. ที่ออฟฟิศ ทำงานนั้นแหละคือเมืองสวรรค์ของข้าราชการ; เป็นสุขอยู่ที่นั่น ไม่ใช่ว่าปิดเร็ว ๆ ไปอาบอบนวดที่นั่นที่นี้ นั่นมันขบถ. ถ้าเป็นข้าราชการโดยแท้จริง มันมีสวรรค์ อยู่ที่ออฟฟิศที่ทำงาน ถึงกับว่าทำงานค้ำ ค้ำแล้วไม่เสร็จก็หอบไปทำที่บ้าน; นั่นแหละข้าราชการที่แท้จริง จะทำให้ราษฎรร้องออกมาว่าพอใจ ๆ : นั่นแหละคือ ผลของวิริยะ วิริยะ; ข้าราชการคนนั้นกล้าหาญเท่าไร เข้มแข็งเท่าไรพากเพียรเท่าไร, เขาเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้า มีวิริยบารมี.

ขอให้ไปช่วยอบรมลูกเด็ก ๆ ทารกของเรา ให้มันมีคุณธรรมข้อนี้เกิดขึ้น ในนิสัยสนุกเมื่อทำงาน ไม่ใช่สนุกเมื่อกินเมื่อเล่น; นั่นมันไม่น่าให้เกียรติไม่น่า เคารพนับถืออะไร; ถ้ามีความสุขพอใจเมื่อได้ทำงานแล้วก็ดีดีมาก.

เมื่ออาตมายังอยู่ที่บ้านยังไม่ได้บวช มีโอกาสที่จะเห็นเด็กตัวเล็ก ๆ :
 'ไอ้เด็กตัวเล็ก ๆ ของเราตามบ้านตามเรือนนะ พอมันมีเรื่องอะไรขึ้นมาสักหน่อย
 มันว่าหนูทำเอง หนูทำเอง หนูทำเอง แย่ง : แย่งงานนั้นไปทำ; จะทำอะไร
 ลักนิดหนึ่ง จะหยิบของลักนิด จะกวาดขยะลักนิด : “หนูทำเอง หนูทำเอง”.
 มาบวชเสียแล้วอย่างนี้ไม่ค่อยได้มีโอกาสเห็น. เดียวนี้มันจะเหลืออยู่หรือไม่ไม่รู้;
 สงสัยเสียแล้ว ว่าที่บ้านที่เรือนจะมีเด็กตัวเล็ก ๆ ที่คอยแย่งว่า หนูทำเอง หนูทำเอง,
 ให้หนูทำเองมีไหม. ถ้าไม่มีมันก็เปลี่ยนแปลงมากแหละ เพราะว่าเมื่ออาตมาเด็ก ๆ
 ก็เคยพูดอย่างนั้น ฉันทำเอง ฉันทำเอง; แย่งแม่ทำ แย่งพี่ทำ, แล้วก็ทำให้เร็วที่สุด
 ให้ดีที่สุด ให้พอใจผู้ใหญ่ที่สุด. ถ้าสัตยาตญาณอย่างนี้ยังเหลืออยู่ละก็ ดีมาก
 มันเป็นรากฐานของวิริยะ; แล้วก็อยู่กันอย่างง่ายดายที่สุด สำหรับจะมีความสุข.
 ถ้าการทำงานเป็นสวรรค์แล้วก็มันง่ายดายที่สุด ที่จะอยู่กันเป็นผาสุก. เดียวนี้ดี
 มันยังไม่ค่อยทำ เด็กที่วัดนะ, ใช้คำหนึ่งมันก็ไม่ได้ทำ ใช้ ๒ - ๓ คำมันก็ไม่ได้
 ทำ จนขึ้นใจใช้ก็เลิกกัน; มันไม่มีว่าหนูทำเอง ฉันทำเอง มันไม่ค่อยมีเสียแล้ว.

ก็ไปกู้กันใหม่ ไปชำระสะสางยกขึ้นมาใหม่ : ให้มันเกิดวิริยะ สนุกใน
 การทำหน้าที่ ยกมือไหว้ตัวเองได้ ว่าเป็นผู้มีอะไรดีเพราะการทำหน้าที่. **คนจะมี
 ความสุขที่สุด ถ้ายกมือไหว้ตัวเองได้;** ถ้าคิดว่าจะยกมือไหว้ตัวเองสักที แล้วมัน
 'ไหว้ไม่ลง มันขยะแขยงอย่างนั้นอย่างนี้ นั่นคือนรก, ฐิไว้ให้ดีเถอะ ว่ามันนรกอยู่
 นั่นแหละ. มันไหว้ตัวเองไม่ลงนั่นแหละคือนรก. พอนึกถึงความดีของตัวเอง ยกมือ
 'ไหว้ตัวเองได้ ออกปากมาชมเชยตัวเองได้; นั่นก็คือเมืองสวรรค์อยู่ที่นั่น. นี้วิริยะ
 ต้องเป็นอย่างนี้.

บารมีข้อที่ ๗ เรียกว่า **ขันติ** แปลว่า **อดทน**; ทางกายก็ได้ทางจิตก็ได้. อดทนทางกายเรื่องหนาวเรื่องร้อน เรื่องเจ็บเรื่องไข้ นี้ก็ทนได้; อดทนทางจิตก็ว่า ถูกเขาตำว่า ถูกเขาสบประมาท หรือว่ากิเลสมันบีบคั้น กิเลสมันจี้คอ จะให้ไปทำเลวทำชั่วเราทนได้, นี้เรียกว่าอดทนทางจิต. ที่นี้กิเลสมันบีบคั้นให้ต้องไปทำสิ่งที่ไม่ควรจะทำ มันก็วินาศกันเท่านั้นเอง. กิเลสตัวเล็ก ๆ มันก็ยังมาบีบคั้นจี้คอคน ให้สูบบุหรี่ก็ได้; สูบบุหรี่แล้วมันละไม่ได้ เพราะมันอดทนการบีบคั้นของกิเลสไม่ได้ มันก็สูบบุหรี่. เดี่ยวนี้ก็จะไม่ได้ มันต้องแอบสูบบุหรี่อยู่ มันอดทนการบีบคั้นของกิเลสตัวเล็ก ๆ ก็ไม่ได้ มันจึงละการสูบบุหรี่ไม่ได้; ก็ไปทำอะไรที่เลวร้ายมากกว่านั้นเพราะอดทนการบีบคั้นของกิเลสไม่ได้. นี้เรียกว่าขันติ.

ที่นี้เรื่องภายนอกทำไร ทำนา ทำอะไรก็ตาม มันต้องอดทน : อดทนแดด ทนฝน ทนลม ทนเหนื่อย ทนยาก ทนลำบาก ทนเจ็บไข้เจ็บปวด ทนเขาแกล้งเบียดเบียน แกล้งตำว่า แกล้งเบียดเบียน ทำตนเป็นศัตรู; นี้ก็ต้องทนได้ทั้งนั้น. เราจะไปฆ่าเขา ไปอะไรตอบเขานั้นไม่ถูก เราจะต้องทน; แล้วในที่สุดมันจะชนะได้เพราะความทน.

ทุกศาสนาเขาสอนให้เอาชนะ เพราะความทนได้; ขอให้ฝึกหัดอดทนไว้เถอะ อย่าเห็นเป็นเรื่องเสียดเปรียบ อย่าเห็นเป็นเรื่องขี้แพ้. ไม่ใช่ขี้แพ้, นี้เป็นเรื่องขี้ชนะ : ที่อดทนได้เป็นผู้ชนะ; ที่อดทนไม่ได้นั่นเป็นผู้แพ้ แพ้แก่กิเลสเต็มตัว, แล้วไม่เท่าไรก็จะแพ้แก่คนด้วยกันนั่นแหละ เต็มตัวขึ้นมาอีก; ฉะนั้นขอให้บูชาความอดทน.

เรื่องเกี่ยวกับความอดทนของพระพุทธเจ้า ในอรรถกถาในชาดกนั้นมีมากเหลือเกิน อดทน. แม้พระพุทธเจ้าก็สอนเรื่องความอดทน ถึงขนาดที่ว่า ถ้าเขาจับมา แล้วเอาเลื่อยมาเลื่อย หรือเอาเชือกหนังแข็งมีคมก็ได้ พันแข้งเข้าแล้วชักธูปไปดูมา มันบาดหนังเข้าไป เจ็บปวดก็ทนได้ ไม่โกรธ; บาดเนื้อเข้าไปก็ทนได้ ไม่โกรธคนเลื่อยนะ; กระทบมันเลื่อยถึงกระดูก มันเจ็บที่สุดก็ทนได้ มันไม่โกรธ; จนกระทั่งถึงเยื่อในกระดูกมันก็ทนได้ มันไม่โกรธ. นี่ทนได้แบบนี้ จึงจะเรียกว่าเป็นสาวกของเรา, ถ้าใครไม่ยอมทนคนนั้นไม่เป็นสาวกของฉัน; คือของพระพุทธเจ้า. นี่ท่านชักชวนเรื่องความอดทนถึงขนาดนี้; เรื่องอื่น ๆ ก็ยังมีอีกมากมาย. ทุกศาสนาก็สอนเรื่องความอดทนในทางทำความดี ด้วยกันทั้งนั้น.

ฉะนั้น เราหัดอดทนไปตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ; สอนลูกเด็ก ๆ ทารกให้เขารู้จักความอดทน : ในการทำงานมันก็ต้องเหนื่อย, ในการสังคมซึ่งกันและกัน มันต้องกระทบกระทั่ง คำทอทะเลาะวิวาทไปตามแบบของคนเหล่านั้น เราต้องอดทน, แล้วเราต้องเป็นฝ่ายชนะ ผู้รุกรานจะต้องเป็นฝ่ายแพ้เสมอในที่สุด. เรื่องทำมาหากิน ที่มันยากจนไม่พอกินเพราะมันไม่อดทน, ถ้าอดทนก็จะทำได้ ก็จะมีกิน ก็จะต้องเหลือกิน. แต่นี่ยากลำบากสักหน่อยก็ไม่เอาแล้ว เพราะว่าไม่อดทนทำงานมีอยู่ก่อนแล้ว พอทำงานเข้าลำบากก็ไม่อดทนก็เลิกเสีย.

เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นมาในโลกมาก เรื่องความไม่อดทนของมนุษย์ : ค้นคว้าหาสิ่งทุน่แรง เครื่องจักรทุน่แรงมาใช้แทน คิดว่าเป็นผลดี ในที่สุดมันตลบหลังเป็นผลร้ายทั้งนั้นแหละ; เกิดปัญหานานาประการเกี่ยวกับเรื่องเครื่องทุน่แรงเข้ามาทำให้มนุษย์ : พวกหนึ่งก็ขี้เกียจ ก็ไม่ต้องทำงาน; แล้วพวกหนึ่งก็ใช้เป็น

เครื่องเอาเปรียบอีกฝ่ายหนึ่ง; เป็นเรื่องยุ่งไปหมด. เรื่องทำนาด้วยเครื่องจักรนี้ เขาว่าดี; เดียวนี้ก็ชักจะรู้สึกแล้วว่าสู้ทำนาด้วยควายไม่ได้; บางทีทำนาด้วยคน อย่างสมัยศึกคำบรรพพ์ยังจะดีกว่าเสียอีก มันจะมีงานทำเต็มมือกันทุกคน มีกินมีใช้ สม่่าเสมอไม่เหลือมล้ำต่ำสูง มันยังมีความดีอย่างนี้.

ขอให้ออดทน และเมื่ออดทนให้รู้สึกเป็นสุขสนุกสนานไปเลย; มันก็ไม่มีปัญหา ไม่ใช่เสียเกียรติ ไม่ใช่จี๊แพ้ว ไม่ใช่โชคร้าย. นี่พอเหนื่อยเข้าสักหน่อย ก็เห็นเป็นเรื่องเสียหาย เป็นเรื่องโชคร้าย เป็นเรื่องเกลียดชัง; ก็เลยไม่ต้องอดทน กัน ไม่รู้จักความอดทน ไม่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า.

ต้องรอได้ จึงจะประสบความสำเร็จ; เดียวนี้คนหนุ่ม ๆ ที่เล่าเรียนมา เสร็จแล้ว ไม่มีงานทำง่ายมันก็ไปขโมย มันรอไม่ได้ทนไม่ได้. ไอ้ที่เรียนเสร็จแล้วจะไปเป็นขโมยนี้ดูจะมากขึ้นทุกที ๆ เพราะว่าสอบได้ปีหนึ่งหลาย ๆ หมื่น คน; ไม่มีงานทำ ทนไม่ได้ก็ต้องไปเป็นอันธพาลตามถนน. คนที่สอบได้ปริญญา แล้วก็ไปสมัครทำงานกวาดถนน ไม่สมัครทำงานล้างท่อ; ไม่สมัครทำงานอย่าง นั้น มันก็ต้องไปเป็นขโมยแหละ มันอดทนไม่ได้. ให้บูชาความอดทนว่าเป็นสิ่ง สูงสุดแหละ; พระพุทธภายิตมีมากเหลือเกินเรื่องสรรเสริญความอดทน กระทั่งว่า เป็นเครื่องประดับหิ้งดงาม : ให้มองดูบุคคลผู้อดทนว่าเป็นผู้หิ้งดงาม กำลังสวม เครื่องประดับหิ้งดงาม, จนกระทั่งว่า จะหมดกิเลส บรรลุ มรรค ผล นิพพาน ก็ ด้วยความอดทนเป็นพื้นฐานทั้งนั้น.

ที่นี้ บารมีที่ ๘ เรียกว่า อธิษฐานะ. อธิษฐานะ แปลว่า ตั้งมั่น; อธิ แปลว่า ทับ, ฐานะ แปลว่า ตั้ง, อธิษฐาน – ตั้งทับ. หมายความว่าจิตปักแน่นลง ไป ในวัตถุประสงค์ที่ตนมี : ตนมีวัตถุประสงค์จะทำอะไร จะได้อะไร ต้องการ

อะไร, แล้วจิตปักแน่นลงไปทีนั้น เรียกว่าอธิษฐานะ; เช่นอยากจะเป็นพระพุทธเจ้า
 อย่างนี้ ก็ปักแน่นลงไปทีความเป็นพระพุทธเจ้า. เดียวนี้ใครอยากจะเป็นอะไร
 เป็นวัตถุประสงค์, ขอให้จิตปักแน่นลงไปทีนั้น เรียกว่าอธิษฐานะ; ก็คืองานที่ทำ
 นั้นแหละ เราจะต้องทำงานอะไร จิตต้องปักแน่นลงไปในงานอันนั้น งาน
 อันนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี. เดียวนี้คำว่าอธิษฐานะมันไม่ค่อยจะมี ก็เพราะมัน
 เนื่องมาจากไม่อดทน. ถ้าเราปักแน่นลงไปว่าจะต้องได้อะไร จะต้องเป็นอะไร;
 มันก็ต้องได้ ขอให้มื่ออธิษฐานะ.

มีคำพูดที่ชาวออกไปเรียกว่า **สัจจาธิษฐาน** สัจจาธิษฐานะ สัตยาธิษฐาน,
 ความสำคัญอยู่ที่ว่า **อธิษฐานะ อธิษฐาน** – ปักใจมันลงไปทีวัตถุประสงค์ ด้วย
 ความสัตย์ความจริง; อย่างเป็นพระอย่างนี้ต้องเป็นพระที่ดีที่สุด เป็นฌรต้องเป็น
 ฌรที่ดีที่สุด – เป็นอุบาสกที่ดีที่สุด – เป็นอุบาสิกาที่ดีที่สุด ด้วยการตั้งจิตอธิษฐาน,
 แล้วมันก็ไม่ไปไหนเสีย ก็ต้องได้. ถ้าไม่อย่างนั้นกิเลสมันจะมาช่วยเอาไป จะพา
 เอาไป จะดึงเอาไป; ความรู้สึกฝ่ายต่ำมันมาลากเอาไป ถ้าเราไม่ลงหลักให้มันคง;
 จึงหมายความว่า ลงหลักมันคง จนสิ่งเหล่านี้มาลากเอาไปไม่ได้.

บารมีที่ ๕ เรียกว่า **เมตตา – ความเป็นมิตร.** ความเป็นมิตร ก็คือ
 ความรักชนิดหนึ่ง เป็นเรื่องทางจิต แล้วก็บริสุทธิ์ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์. ความรัก
 อีกชนิดหนึ่งนั้น เป็นเรื่องความรักทางเนื้อหนัง ไม่บริสุทธิ์ เป็นที่ตั้งของกิเลส
 เป็นที่ตั้งของกามารมณ์; นั้นเป็นความรักอย่างที่มีกันตามธรรมดาทางเพศ, ทาง
 สัตว์เดรัจฉานก็มี อะไรก็มี เป็นความรักทางฝ่ายภายนอก คือทางฝ่ายเนื้อหนัง
 ตั้งอยู่ได้ด้วยอำนาจของกิเลส ธรรมชาติสร้างให้มีต่อมแกลนด์สำหรับจะรู้สึกทาง
 เพศ เพื่อไม่ให้สูญพันธุ์. ถ้ารักฝ่ายเนื้อหนังอย่างนั้น ก็เรียกว่าความรัก, ไม่ใช่

เมตตา. เมตตาผู้รักไม่มี มันมีแต่รักทางวัตถุทางเนื้อหนัง; ถ้ามันจะเกิดมีรักอย่างเมตตาขึ้นในคู่รัก มันก็เป็นสองรักซ้อนกันอยู่, แต่มันหายากแหละ เพราะความรักทางเนื้อหนังมันรุนแรงเหลือเกิน มันครอบงำเอาเสียหมด.

เดี๋ยวนี้เมื่อพูดถึงว่า **เมตตา** ก็คือ **ความรักโดยธรรมะ** ไม่เกี่ยวกับเนื้อหนัง; เนื้อหนังไม่ถูกต้องกันเลยก็ได้ ก็มีความรักถึงที่สุดได้ ด้วยความรักชนิดที่เรียกว่า เมตตา; เป็นเรื่องจิตล้วน ๆ; แล้วก็รักผู้อื่น เพราะว่าเหตุผลหลายอย่าง ตั้งแต่เราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เราก็รักกัน, หรือว่าเราอยู่คนเดียวในโลก

ไม่ได้ เราก็ต้องรักกัน, หรือมันมีความรู้สึกมีเพื่อน สัญชาตญาณของการมีเพื่อน รู้สึกต้องมีเพื่อน มันก็รักอย่างเพื่อน; **ความรักที่ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสหรือกามารมณ์** ก็เรียกว่าเมตตา; เช่นพ่อแม่รักลูก ก็ยังเป็นเรื่องของเมตตา, รักครูบาอาจารย์ รักอะไรทำนองนี้ ก็เป็นเรื่องของเมตตา, กระทั่งรักสัตว์ทั้งหลาย เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นก็เมตตา.

พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ทำลายความรักแบบเนื้อหนังนั้นเสีย แล้วก็มี **ความรักในทางจิตทางวิญญาณ** คือเมตตา แล้วก็บำเพ็ญให้มาก ไม่ให้มีขอบเขต **ไม่เจาะจงกรณี.** การให้ทานนั้นยังมีขอบเขตเจาะจงกรณี มีขอบเขตจำกัด. ถ้าเมตตาแล้วก็ไม่มีขอบเขตจำกัด; รักชีวิตทั้งหมดเสมอกันหมด ไม่เจาะจงกรณีเพื่ออย่างนั้นเพื่ออย่างนี้ อย่างนี้เรียกว่าเมตตา – รักด้วยความรักที่เป็นธรรมะ. ความรักที่เป็นธรรมะเขาเรียกว่าเมตตา; ความรักที่เป็นกิเลสนั้น เขาเรียกว่ากามารมณ์. เดี๋ยวนี้เด็ก ๆ ไม่เข้าใจคำเหล่านี้ เอาไปปนกันยุ่ง, แล้วก็บูชากามารมณ์แทนเมตตา; มันก็เลยมีปัญหายุ่งยากลำบากมาก เพราะไปบูชาสิ่งที่เป็นข้าศึกเลวร้าย

นั่นเสีย. รู้จักเมตตา รู้จักสอนให้เมตตา รู้จักทำไปด้วยเมตตา ไม่หวังอะไรที่จะตอบแทนเป็นวัตถุ มันเป็นความรักโดยบริสุทธิ์ โดยธรรมะ.

เมตตาคำนี้แหละที่เป็นต้นเหตุของคำว่า พระศรีอาริยมตไตรย. เมตไตรยนะคือมีเมตตา แปลว่าเป็นรากฐานของเมตตา : ศาสนาพระเมตไตรย นั้นเต็มไปด้วยเมตตา; เลยไม่มีการเบียดเบียนไม่มีอะไรหมด มีแต่การช่วยเหลือ มีแต่ความรักอย่างมิตร, เป็นโลกที่ผาสุกอย่างยิ่ง เป็นศาสนาที่สูงสุดแหละ คือ สมบูรณ์ทั้งทางวัตถุและจิตใจ ไม่มีเรื่องกิเลสเข้ามาเกี่ยวข้อง.

บารมี สุดท้าย ข้อที่ ๑๐ เรียกว่า อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉย หรือ เฟงเฉยอยู่. ที่เป็นบารมีนี้ไม่ใช่เวทนา ไม่ใช่ทุกข์ขมสุขเวทนา; แต่เป็น ความรู้สึกที่ปกติอยู่ได้ เฉยอยู่ได้ เป็นปกติอยู่ได้. เราจะเฉยได้เมื่อช่วยไม่ได้ เมื่อมันช่วยไม่ได้ มันไม่มีทางจะช่วยได้ มันก็เฉยได้ เขาเรียกว่าอุเบกขา. เมตตาก็รัก, กรุณาที่ช่วย, มุทิตาก็ยินดีด้วย; แต่ถ้ามันเป็นไปไม่ได้ เหลือวิสัย ก็ต้องอุเบกขา. อุเบกขานี้มันจำเป็นต้องใช้ เมื่อช่วยไม่ได้ ถ้ามิฉะนั้นจะมาเป็นทุกข์ มาเป็นทุกข์เสียเอง เพราะว่าช่วยเขาไม่ได้; อยาต้องเป็นทุกข์เสียเองเพราะว่าช่วยเขาไม่ได้; ฉะนั้น เขาจึงอุเบกขา.

ที่นี้ อุเบกขาเมื่อเห็นจริง : เมื่อเห็นว่ามันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเช่นนั้นเองตามธรรมชาติ แล้วมันก็เฉยได้; นี้อุเบกขาเมื่อเห็นจริง.

ที่นี้ อุเบกขาในการปฏิบัติธรรม เมื่อมันเข้ารูป เมื่อเข้ารูปแล้ว มันจะเจริญ. เมื่อปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญาเข้ารูปแล้ว ก็ปล่อยไปได้ เฉยอยู่ได้ มันจะ

เป็นไปเอง. เมื่อญาณทัสสนะต่าง ๆ เข้ารูปแล้วปล่อยได้ มันจะเป็นไปเอง. นี้ อุเบกขาในเรื่องของโพชฌงค์ ๗ จะมีคำว่า อุเบกขา : ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา; นี้เลยได้เมื่อมันเข้ารูป. เขาเปรียบอุปมาเหมือนกับว่า เราขับรถม้าลาก หรือขับ เกวียนวัวลาก : เมื่อทุกอย่างมันเรียบร้อย ถนนก็ดี อะไรก็ดี ดีหมด มันเข้ารูปก็ ปล่อย, ปล่อยได้ ไม่ต้องทำหน้าที่อะไร ม้าก็วิ่งไปถึงปลายทางได้; อย่างนี้เรียกว่า **อุเบกขาเมื่อมันเข้ารูป.** ในทางจิตใจก็มี, อย่างเรื่องโพชฌงค์ ๗; ไปศึกษาเอง.

เมื่อธรรมะเข้ารูปก็เลยได้, เมื่อเห็นจริงมันเลยเอง, เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วมันเลยเอง, เลย; ทีนี้สำหรับชาวบ้าน มันเลยเมื่อช่วยไม่ได้หรือทำ อะไรไม่ได้ บางกรณีก็ต้องเลยเหมือนกัน. **เลยทั้งหมดนี้เป็นบารมีทั้งนั้น คือ มันไม่ทำให้เกิดปัญหา ไม่ทำให้เกิดทุกข์.** เพราะฉะนั้น เลยให้ถูกทาง; อย่าเลย ในเมื่อมันไม่ควรจะเลย นั่นมันก็เกี่ยวข้องต่างหากเล่า ไม่ใช่อุเบกขา. เอาคำว่าขี้เกียจ มาอ้างเป็นอุเบกขา แล้วก็ไม่ทำงาน, นี้อยู่มากระ ระวังให้ดี; อย่างนั้นอุเบกขาขี้ เกียจ, ไม่ต้องการ.

นี้เรียกว่า บารมีทั้ง ๑๐ นี้ มีอยู่อย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านทำมาอย่างนี้; เราจะเดินตามท่านอย่างไร. นี้เรียกว่า **แนวทาง : การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง.** เราตั้งใจจะทำให้ดีให้เต็ม แต่ถ้ามันผิดแนวทาง มันไปทางไหนไม่รู้; อย่างน้อย เราต้องอาศัยหลักของพระธรรมของพระศาสนาเป็นแนวทาง แล้วทำให้ถูกแนวทาง เช่นบารมี ๑๐ ประการนี้เป็นต้น. แล้วยังมีอีกมาก : แนวทางที่เอามาใช้ยังมีอีก มาก; ที่สำคัญที่สุด เป็นกลางที่สุด ก็เช่น **อภิวุฑฒิกมรรค.** ถ้าเราต้องการจะได้ ประโยชน์ทางโลก ก็ถูกแนวทางของโลก : โลกนี้ บุญคุณธรรมดานี้ มีทรัพย์สมบัติ เพียงพอ มีชื่อเสียงเพียงพอ มีคนรักใคร่เพียงพอ ก็พอแล้ว; ทำให้ถูกแนวทางนี้

ก็เรียกว่าพอแล้วในโลก. แต่ถ้าเป็นเรื่องโลกุตระต้องทำกันจนหมดกิเลสแหละ; จนวิมุตติหลุดพ้น เป็นเรื่องของสุญญา. ในโลกนี้เป็นเรื่องของอัตตา มีตัวตนอย่างโลก ก็ทำให้อัตตาเจริญถึงที่สุด; พอมันหมดทำไปมันเบื่อแล้ว มันก็จะหมุนไปอนัตตาหรือสุญญา ก็ทำต่อไปถึงที่สุด คือปล่อยวาง ไม่มียึดถือสิ่งใด ๆ เรียกว่า วิมุตติหลุดพ้น.

ฉะนั้น บำเพ็ญบารมีในรูปร่างเดียวกัน มุ่งหมายต่างกันก็ยิ่งได้; เช่นว่า ปฏิบัติอัฐสังคิมรรคมืองค์ ๘ เพื่อผลเป็นโลกก่อนก็ได้, เมื่อถึงที่สุดแล้วจึงให้มีผลเป็นโลกุตระหลุดพ้นปล่อยวางก็ได้เหมือนกัน. แม้บารมี ๑๐ ประการ สำหรับพระพุทธเจ้าโดยตรงที่ได้อธิบายไปแล้วนั้น, เราเอามาปรับปรุง เพื่อประโยชน์อยู่ในโลกนี้ก็ยิ่งได้เหมือนกัน มันทำแต่เพียงขนาดหนึ่ง ไม่เต็มที่ได้ถึงโลกุตระ ทำอย่างอยู่ในโลกียะ เป็นอัตตาไม่ถึงขั้นอนัตตา.

[สรุป]

เอาละ, สรุปความกันเสียที่ว่า : บารมีแปลว่า การทำให้เต็ม. ทำอะไรให้เต็ม? ทำความเป็นมนุษย์ให้เต็ม; เป็นมนุษย์ไม่เต็มใช้ไม่ได้นะ, ละอายสุนัข ละอายแมวนะ ถ้าเป็นมนุษย์ที่ไม่เต็ม; ต้องบำเพ็ญบารมีให้ความเป็นมนุษย์ของเราเต็ม. บารมีเป็นไปโดยสัตยชาติญาณ โดยวิวัฒนาการของธรรมชาติ, แต่มันน้อย มันช้า มันไม่ทันใจ; อย่าเอาเพียงเท่านั้นเลย อย่าเอาเพียงเท่าที่มันเป็นไปตามวิวัฒนาการโดยธรรมชาติ; เอาโดยเราทำให้มันเต็มเร็ว ๆ ให้ทันอกทันใจ.

ทางวัตถุเรามีการศึกษาก้าวหน้า ทางเทคโนโลยีอะไรเหล่านี้; ทางจิตก็ควรจะเป็นอย่างนั้น : ควรจะมีความรู้แบบเทคโนโลยี มาพัฒนาจิตใจให้ไปเร็ว มีความเต็มแห่งมนุษย์โดยเร็ว, ก็ได้แก่การบำเพ็ญบารมี ๑๐ อย่างที่ว่า. ถ้าทำอย่างเต็มที่ ทำอย่างรวดเร็วเหมือนเทคโนโลยีนี้ก็จะดี. เราสามารถเร่งให้มันเร็วได้เร็วได้; ยิ่งทำได้ก็ยิ่งเร่งให้เร็วได้ ลำดับแห่งการบำเพ็ญมันเลื่อน เลื่อนขึ้นไป ก็หมายความว่ามันเร็วขึ้น ๆ. ในชีวิต : ชีวิตนี้ดูเถอะ มันเป็นบารมีอยู่ตลอดชีวิต มันตั้งต้นมาช้า ๆ; เราพิจารณาให้เร็วขึ้น ๆ เร็วขึ้น. เมื่อเด็ก ๆ มันมาอย่างธรรมชาติ บารมีของเด็กมันก็ช้า; แต่เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้วก็สามารถทำให้เร็วได้ แต่ต้องมีความรู้ที่ถูกต้อง มิฉะนั้นแล้วมันจะบารมีไปหากามารมณ์ เป็นความตกต่ำ เป็นฝ่ายต่ำ; ต้องรู้เท่าทันควบคุมให้เป็นไปในฝ่ายสูง จึงจะเรียกว่า บารมีที่ถูกต้อง.

ทีนี้ สำหรับลูกเด็ก ๆ ลูกทารกนี้แล้ว บิดามารดาครูบาอาจารย์นั้นแหละมีความสำคัญมาก อย่าได้ละเลยเลย; บิดามารดาครูบาอาจารย์ ช่วยเอาใจใส่ให้การบำเพ็ญบารมีของลูกเด็ก ๆ เป็นไปอย่างถูกต้องและโดยเร็ว; อย่าปล่อยเขาไปตามบุญตามกรรมเลย. นั่นเพราะไม่รู้จัก; ไม่รู้จักสิ่งสำคัญ เห็นสิ่งสำคัญว่าไม่สำคัญ เห็นสิ่งไม่สำคัญว่าสำคัญ; ก็เลยไม่ได้ช่วยเด็ก ๆ ให้รอดตัว.

ทีนี้ คำว่า บารมี นี้ ให้ถือว่าสำหรับชีวิตทั้งหมด; อย่าถือว่าบารมีนี้สำหรับพระพุทธเจ้า สำหรับพระโพธิสัตว์สำหรับพระอรหันต์เท่านั้น. ขอให้ถือว่าทุกชีวิต ทุกระดับทุกชีวิตจะต้องบำเพ็ญบารมีให้ถึงปลายทางเสียโดยเร็ว. แม้เราเป็นคนธรรมดา ก็บำเพ็ญบารมีให้เต็มเสียโดยเร็ว ๆ : บำเพ็ญบารมีอย่างโลก ๆ อย่างโลกียะ ให้มันเต็ม; พอเต็มแล้วก็บำเพ็ญบารมีอย่างโลกุตตระ; หรือถ้าฉลาด

ก็ให้มันเป็นคู่กันไป เคียงขนานกันไปก็ได้ มันไม่ขัดกัน เพราะว่ามันเป็นเรื่องที่จะให้รอดให้พ้นเหมือนกันหมด. อย่าเข้าใจว่า ประพฤติธรรมะแล้วไม่เจริญในโลก, ถ้าเอาความเจริญในโลกแล้วประพฤติธรรมะไม่ได้; นั่นคนหลับตาพูด อย่าไปเชื่อ. ทำให้ถูกกับเรื่องเถอะ มันจะมีผลดีพร้อม ๆ กันไป : เรื่องการให้ทาน, เรื่องการรักษาศีล, เรื่องการหลีกเลี่ยงออกจากกามารมณ์, เรื่องปัญญา-สัจจะ-วิริยะ ทำให้ถูกเถอะ มันจะมีผลพร้อม ๆ กันไป; ในทางโลกเราได้ผลก่อน, ในทางโลกุตตระจะได้ผลทีหลัง.

เฮ้, ในที่สุดนี้ ขอให้ถือว่า ทุกคนควรบำเพ็ญบารมี. ในคนทุกคนมีสิ่งที่เรียกว่าจิต, สิ่งที่เรียกว่าจิตนั้น เป็นสิ่งที่เหมาะสมและพร้อมที่จะบำเพ็ญบารมี หรือจะใช้เป็นเครื่องบำเพ็ญบารมี. ทุกคนมีจิต ในจิตนั้นมีเชื้อแห่งความเป็นพุทธะ อยู่ทุกจิตแหละ; แม้มันจะยังจิตต่ำมาก มันก็มีเชื้อแห่งความเป็นพุทธะ - จะรู้ จะตื่น จะเบิกบานอยู่ด้วยกันทุกจิต. ฉะนั้น คนทุกคนมีจิต, ดังนั้นทุกคนเหมาะสมที่จะบำเพ็ญบารมี; จึงขอร้องให้พิจารณาให้เห็น ให้เห็นแจ้ง แล้วก็ทำไปให้ได้ รับประโยชน์แท้จริง ซึ่งมันจะได้จริง ๆ ตามที่ควรจะได้.

นี่เรียกว่า การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง เป็นปัจจัยที่ ๕ อันดับที่ ๑๒, ที่มนุษย์จะต้องมี เพื่อให้ชีวิตทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ เจริญออกงามก้าวหน้าไปจนถึงที่สุด; คู่กับฝ่ายกายที่ได้ปัจจัยเพียง ๔ มันก็พอแล้ว อย่าเอามากนักเลย.

อาตมาเห็นว่า การบรรยายนี้ สมควรแก่เวลา. หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้อาไปคตินึกตรึกตรอง ใ้ใช้ให้สำเร็จประโยชน์ ทั้งในส่วนวิชาความรู้ และส่วน

การปฏิบัติ เต็มตามความสามารถของตน; ก้าวหน้าในธรรมของพระศาสดา ผู้เป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย ได้ทุกทีพาราตรี.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้.

ปัญหาแห่งมนุษยภาพ

- ๑๓ -

๒๘ มีนาคม ๒๕๒๔

ความมีจิตมุ่งต่อที่สุดทุกข้ออยู่ตลอดเวลา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่ง ภาควิชาพุทธา ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ปัญหาแห่งมนุษยภาพ ต่อไปตามเดิม; และมีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า ความมีจิตมุ่งต่อที่สุดทุกข้ออยู่ตลอดเวลา เป็นปัจจัยที่ ๕ แห่งความเต็มเปี่ยมของมนุษย์, เป็นปัจจัยที่ ๕ ในอันดับที่ ๑๓.

ความสมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์ ทางฝ่ายร่างกาย โดยปัจจัยทั้ง ๔, คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค; นั้นมันสมบูรณ์แต่เพียงทาง

ฝ่ายร่างกาย. ทางฝ่ายจิตใจจะมีปัจจัยที่มากกว่า ๔ จึงเรียกว่าปัจจัยที่ ๕, แต่เนื่องจากมีหลายอันดับหรือมากอันดับ จนยากที่จะระบุให้ชัดเจนไปได้ จึงนำมากล่าวเท่าที่จะเห็นสมควร; บัดนี้ก็ได้กล่าวมาเป็นอันดับที่ ๑๓ เรียกว่า ปัจจัยที่ ๕ อันดับที่ ๑๓ เรียกว่า ความมีจิตมุ่งต่อที่สุดทุกข์อยู่ตลอดเวลา.

“ที่สุดทุกข์” ตรีสใช้มากกว่าคำว่านิพพาน

ทีนี้ก็จะได้กล่าวถึงคำว่า **ที่สุดทุกข์**. คำนี้ น้อยคนที่จะได้ยิน, ได้ยินก็ไม่ค่อยสนใจ; แต่ขอยืนยันว่า เป็นคำที่พระพุทธรองค์ทรงใช้มากที่สุด ยิ่งกว่าคำว่า **นิพพาน**. เมื่อจะตรีสถึงนิพพาน พระองค์ตรีสเรียกว่า**ที่สุดทุกข์**, ที่จะตรีสว่านิพพานนี้มีเหมือนกันแต่น้อยที่สุด; แต่ **ตรีสว่าที่สุดทุกข์** นั้นมีทั่วไปในพระบาลี, แม้การชวนมาบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ก็ยังตรีสว่า มาบวชเพื่อทำ**ที่สุดทุกข์**, เราไม่ค่อยได้ยินกัน.

และ คำว่า **“ที่สุดทุกข์ ที่สุดแห่งความทุกข์”** ก็ไม่ค่อยเป็นที่น่าสนใจ; พวกเราไปชอบ**คำว่านิพพาน** ๆ โดยความหมายว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง เป็นยอดแห่งความสุข; ได้ยิน**คำว่าที่สุดทุกข์** ไม่จับใจเรา, พอได้ยิน**คำว่านิพพาน**เป็นสุขอย่างยิ่งก็จับใจ. นี่แหละเป็นเหตุให้**คำว่าที่สุดทุกข์** ไม่คุ้นเคยกับพวกเรา ไม่คุ้นเคยกับหูของเรา, ทั้งที่เป็นคำที่พระองค์ทรงใช้มากกว่า**คำว่านิพพาน**. แต่ในบางครั้ง แทนที่จะตรีสว่า **ที่สุดทุกข์** ไปตรีสว่า **ที่สุดโลก ที่สุดแห่งโลก** เสียก็มี; ก็เป็นสิ่งเดียวกัน.

ถ้าสังเกตดูให้ดี ศึกษาดูให้ดี จะพบว่า คำว่า **“ที่สุดทุกข์”** นี้แหละ มีความหมายดี**ที่สุด**, ดีกว่า**คำว่านิพพาน**; คือไม่โฆษณาชวนเชื่อ ไม่สร้างความหวัง

ความอยากอะไรอีกต่อไป. ทุกข์หมดแล้วก็จบกัน; นี้อ่าไปหวังอะไรให้มันมากไปกว่านั้น มันก็จะไม่รู้จักจบ.

คำว่า **ที่สุดทุกข์** มีความหมายดีที่สุดอย่างนี้; มีความหมายถูกต้องตามความเป็นจริงที่สุด คือว่ามันเป็นที่สุดแห่งความทุกข์ และจบกันเท่านั้น, อย่าไปยกอะไรขึ้นมาเป็นที่หวังอีก.

ไม่รู้จักความทุกข์ จึงยากที่จะมุ่งต่อที่สุดทุกข์

แต่คำคำนี้มันก็เข้าใจผิดได้โดยง่ายเหมือนกัน เพราะฟังไม่ถูกว่าที่สุดทุกข์ ที่สุดทุกข์; เพราะเรา คนธรรมดา มันโง่ ถึงขนาดไม่รู้สึกรู้ว่ามีความทุกข์ หรือเราอยู่ด้วยความทุกข์.

เดี๋ยวนี้ก็ไม่มีการรู้สึกรู้ว่า เราอยู่ด้วยความทุกข์ เราจึงไม่ได้หวังที่สุดทุกข์, เราก็อยากจะทำให้มีความสุข เราก็หวังแต่ความสุข; ฉะนั้น จิตก็มุ่งต่อความสุขตลอดเวลา, จิตไม่ได้มุ่งถึงที่สุดแห่งความทุกข์. **ที่สุดทุกข์** จึงเป็นคำที่เข้าใจได้ยากแก่บุคคลส่วนมาก ที่ความทุกข์มันยังไม่เป็นสันติภูมิโง.

คนโดยมากไม่รู้จักความทุกข์ จนเป็นสันติภูมิโง. แม้ความทุกข์ครอบงำ มันนั่งร้องไห้อยู่ มันก็ยังไม่มองเป็นความทุกข์ ยังไม่เห็นทุกข์, เจ็บปวดหรือทนทุกข์อยู่ มันก็ไม่เห็นว่าเป็นความทุกข์ มันก็ร้องไห้คืนร่นกระวนกระวายโง ๆ ไปเท่านั้นเอง, มันไม่เห็นความทุกข์; มันจึงไม่ต้องการที่สุดแห่งความทุกข์. การที่พูดว่า “มีจิตมุ่งต่อที่สุดทุกข์อยู่ตลอดเวลา” มันจึงฟังยากแก่บุคคลชนิดนี้. ถ้าจะพูดว่า “มุ่งต่อพระนิพพานอยู่ตลอดเวลา”, เขาฟังง่าย เข้าใจง่าย และก็จะอาจจะ

มุ่งหวังได้; แต่ก็ลำบากตรงที่ว่า นิพพานนั้นยังไม่เป็นที่เข้าใจแก่เขา ไม่เป็น สันติภูมิ โลกแก่เขา, ให้มุ่งลม ๆ แล้ง ๆ อย่างนี้ มันก็น่าหวั่น มันก็น่าเวทนาสงสาร ยิ่งขึ้นไปอีก.

เราต้องการให้สิ่งนี้ปรากฏอยู่ในใจเป็นความทุกข์ แล้วก็มุ่งหมายที่จะ **ดับทุกข์**; นี่มันจริง มันชัดเจน. คนธรรมดาสามัญบุคคลเหล่านี้ มุ่งแต่สุขเวทนา มุ่งอิฏฐารมณ์. สุขเวทนา ไม่ใช่พระนิพพาน, พระนิพพานไม่ได้เป็นสุขเวทนา. แม้ความสุขจะเกิดจากการบรรลุประนิพพาน, นิพพานนั้นก็ไม่ใช่เวทนา; มันเป็นเรื่องของจิต.

เรื่องของจิตนั้นไม่ใช่ที่สุดของความทุกข์. นี่เราคนธรรมดา มุ่งแต่ **ว่าสุข** มุ่งหาแต่ความสุข ทำบุญก็เพื่อความสุข ทำอะไรก็เพื่อความสุข; แล้ว ที่มากไปกว่านั้นก็ **มุ่งอิฏฐารมณ์** มุ่งได้ลาภ มุ่งได้ยศ มุ่งได้สรรเสริญ มุ่งได้ ความสุข อย่างที่ตัวรู้สึกอยู่. จิตคนธรรมดามุ่งแต่อย่างนี้; แล้วจะให้เขาไปมุ่ง **ที่สุดทุกข์** มันก็เป็นเรื่องที่พูดกันไม่รู้เรื่อง. พูดกันไม่รู้เรื่อง; ลองคิดดูให้ดีเถอะ : เมื่อจิตของเขามุ่งอยู่แต่เอร็ดอร่อย เราจะให้เขามุ่งที่สุดแห่งความทุกข์. เพราะเขา ไม่เห็นว่า ความเอร็ดอร่อยนั้นเป็นความทุกข์.

ถ้ารู้ธรรมะพอ ว่าเวทนาทั้งหลายไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ มุ่งจะถึงที่สุด แห่งความทุกข์; นั้นมันถูก. แต่เดี๋ยวนี้มุ่งแต่ความเอร็ดอร่อยอยู่เป็นประจำ, แล้ว มา – เราจะมีใครมาบอกว่า ให้มุ่งที่สุดแห่งความทุกข์, มันก็ฟังไม่ถูก; อย่างที่เขา เรียกว่า คนหนึ่งพูดอย่างหนึ่ง, คนหนึ่งพูดอีกอย่างหนึ่ง : คนหนึ่งพูดว่าไปไหนมา, คนหนึ่งพูดว่าสามวาสองศอก. มันน่าหวั่นเท่าไร; เดี่ยวนี้มันก็จะเป็นอย่างนั้น :

เมื่อคนทั้งหลายเขาต้องการจะมีความสุขให้ยิ่งขึ้นไป, เรามาทบอกเขาว่า จงมุ่งต่อที่สุดแห่งความทุกข์; มันไขว่กันอยู่อย่างนี้ ไม่สามารถจะนึกถึงที่สุดทุกข์ หรือกำหนดที่สุดทุกข์. เดียวนี้มันรู้สึกจะได้ความสุข ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์ เขาไม่ยอมอยากให้ความสุขสิ้นไป, ความทุกข์ก็ไม่ปรากฏอยู่ ที่สุดแห่งความทุกข์ก็ไม่รู้ว่าอะไรอยู่ที่ไหน; จึงเป็นการยากที่จะมุ่งต่อที่สุดทุกข์อยู่ตลอดเวลา.

พรหมจรรย์มียอดสุดอยู่ที่ “ที่สุดแห่งความทุกข์”

คำ “ที่สุดทุกข์” นี้ เป็นคำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสใช้ เป็นคำยอดสุดแห่งพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา; เช่นตรัสว่า พรหมจรรย์นี้มีจุดหมายปลายทางคือที่สุดแห่งความทุกข์ หรือหลุดพ้นไปจากความทุกข์, ไม่ได้ใช้คำว่านิพพาน หรืออะไรทำนองนั้น. เดียวนี้เรามาทำความเข้าใจกันเสียใหม่ที่นี่และเดี๋ยวนี้ว่า ยอดสุดของพรหมจรรย์ของพระศาสนา ของการปฏิบัติธรรม ของสัตว์ที่เวียนว่ายนั้น มันคือที่สุดแห่งความทุกข์.

ที่นี่ สำหรับจิตใจของคนที่ไม่เป็นบุญชนเกินไป เรียกว่าจิตใจของผู้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของปัจจัยที่ ๕, คือไม่รู้แต่เรื่องทำมาหากินทางร่างกาย แต่รู้เรื่องความสงบแห่งจิตใจ; นี้หมายความว่า คนพวกนี้เห็นธรรม รู้ธรรม เห็นธรรมมาแล้วพอสมควร ก็คือเห็นความทุกข์มาแล้วพอสมควร : เห็นว่าความเป็นไปในโลกนี้เป็นความทุกข์ ความเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารเป็นความทุกข์, ได้ยินได้ฟังก็พิจารณามากขึ้น จนเห็นความทุกข์เพิ่มขึ้น, จนเห็นว่า ชีวิตนี้คือความเป็นไปแห่งความทุกข์ ตามพระบาลีที่ว่า “ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้น

ตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นดับไป, นอกจากทุกข์แล้วหามีอะไรเกิดขึ้นไม่ หามีอะไรตั้งอยู่ไม่ หามีอะไรดับไปไม่". นี่หมายความว่า อะไร ๆ ที่มันเกิดขึ้นในโลก ในชีวิตของคนเรานั้น เป็นตัวความทุกข์ เพราะมันเป็นการปรุงแต่งแห่งสังขาร มันไม่เที่ยง, เพราะมันไม่เที่ยง มันก็มีลักษณะแห่งความทุกข์; หรือการมีอยู่ด้วยความยึดถือชนิดนี้ เป็นคนชนิดนี้ มันก็คือการทนทุกข์อยู่นั่นเอง. เมื่อเขาพิจารณาเห็นว่าชีวิตนี้มันเป็นกระแสแห่งความทุกข์, ก็ต้องการจะให้สิ้นสุดแห่งความทุกข์. ตัวชีวิตนั้น มันประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราว่าเป็นของเรา, นี้เรียกว่าชีวิตธรรมดาของบุคคล มันประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราว่าเป็นของเรา; ดังนั้น ชีวิตนั้นก็เป็นอย่างหนัก แก่จิตใจนั้น อยู่ตลอดเวลา. นั่นแหละคือความทุกข์ที่มีอยู่ตลอดเวลา.

ผู้ใดพิจารณาเห็นเป็นความทุกข์มีอยู่ในชีวิตที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างนี้แล้ว, เขาก็เบื่อระอาต่อความทุกข์ : เหมือนพระบาลีที่ว่า เมื่อเห็นว่าสังขารไม่เที่ยง ก็เบื่อหน่ายต่อสิ่งที่เป็นทุกข์, เมื่อเห็นว่าสังขารเป็นทุกข์ ก็เบื่อหน่ายต่อสิ่งที่เป็นทุกข์, เมื่อเห็นว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็เบื่อหน่ายต่อสิ่งที่เป็นทุกข์; ก็คือชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนั้นเอง. คนนี้ฉลาดพอแล้ว เห็นความทุกข์ในความเป็นไปแห่งชีวิตพอแล้ว เขาจึงเกิดความรู้สึกหิวกระหายจะได้ที่สุดแห่งความทุกข์; ฟังดูให้ดีว่า เขาต้องการที่สุดแห่งความทุกข์ เพราะเห็นว่าเดี๋ยวนี้ตัวชีวิตเป็นตัวทุกข์ ตัวทุกข์เป็นชีวิต เป็นอยู่ด้วยความทนทรมาณ, จึงมีความทุกข์สิ่งเดียวเท่านั้นเป็นของที่ปรากฏอยู่. ถ้าเห็นความจริงข้อนี้ เขาก็จะต้องการที่สุดแห่งความทุกข์; มันเป็นเรื่องเห็นจริง ๆ มันจึงต้องการจริง ๆ; จะมานั่งพูด นั่งฟังกันอย่างนี้ มันก็เห็นจริงไม่ได้.

ขอให้ไปทำความคิดนี้รู้สึกกันเสียใหม่ ให้เห็นตามที่เป็นจริง อยาจะ
 พันทุกข์จริง ๆ; เปรียบเสมือนคนจมน้ำอยู่ใต้น้ำ, หรือว่าถูกเขาจับกดไว้ใต้น้ำ, คน
 นั้นมันต้องการจะโผล่ขึ้นพ้นน้ำอย่างยิ่ง. นี่มันอย่างยั้งอย่างไรลองไปทดลองดู
 ก็ได้, เมื่อหัวจมน้ำในน้ำ อยาจะโผล่ขึ้นพ้นน้ำ มันอยาจะทำไร; มันอยาจะจริง
 หรืออยาจะเล่น ๆ. เดียวนี้ก็อาจจะลืมไปเสียแล้วก็ได้ ก็ไปทดลองใหม่ทุกคนถ้ามี
 โอกาส, ว่าเขาอยาจะโผล่ขึ้นพ้นจากน้ำนั้น มันอยาจะจริง ๆ อย่างไร.

หรือว่าคนติดคุก ติดตะราง เขาฝืนฝืนแต่วันที่จะหลุดจากคุกจากตะราง;
 นี่มันต้องการจริง ๆ อย่างไร. คนที่เคยติดคุก ติดตะรางคงรู้ดี, เดียวนี้เราไม่เคย
 ติดคุก ติดตะราง ก็ไม่รู้ไม่ได้. แต่ถ้าว่าเป็นนักธรรมะจริงก็รู้ว่า ติดคุก ติดตะราง
 ของวิญญูสงสารอยู่ตลอดเวลา. คุกตะรางทางวิญญูณในวิญญูสงสาร คือความอยา
 ด้วยตัณหา ต้องการอย่างนั้นอย่างนี้, แล้วก็ทำไปด้วยความอยาตัวเป็นเกลียว, ได้
 อะไรมาแล้วก็ยินดีปรีดา ถ้าไม่ได้ก็นั่งร้องไห้อยู่; ได้มาแล้วก็ยังอยาต่อไปอีก
 แม้ไม่ได้ก็อยาต่อไปอีก : ก็อยาอีก, ก็ทำอีก ก็ได้อีก, ก็อยาอีก ก็ทำอีก ก็ได้อีก;
 ซ้ำซ้อนไม่รู้กี่สิบครั้ง ร้อยครั้ง พันครั้ง. นี้เรียกว่าคุกตะรางทางวิญญูณ. ไม่
 มองเห็นก็ไม่อยาจะหลุด เพราะว่ามันก็สนุกดี; เหมือนที่คนธรรมดาสามัญเขา
 รู้สึกอยู่ มันสนุกดี. แต่ถ้าคนมีปัญญารู้เห็นตามที่เป็นจริงแล้ว ก็อยาจะหลุดไป
 เสียจากคุกจากตะราง แม้ที่เป็นทางวิญญูณ. คุกตะรางทางวัตถุทางกาย ที่มีอยู่
 เป็นอยู่ ที่มีการทรมานนั้น มันก็อยาเหมือนกัน แต่เป็นของหยาบ ๆ ไม่น่าดู;
 น้อยคนที่จะรู้สึกที่สนุกดี. ก็เป็นว่า ความอยาหลุดจากที่กักขังนี้ก็มีมาก. ถ้าเรารู้
 ว่า ชีวิตนี้ยึดมั่นอยู่ด้วยอุปาทาน ว่าตัวเรา ว่าของเราแล้ว ก็เป็นการกักขังไว้กับ
 ความทุกข์, ก็อยาจะให้มันสิ้นสุดแห่งความทุกข์.

หรือเปรียบอีกอย่างหนึ่งเหมือนกับว่า คนเจ็บนอนเจ็บอยู่ เขาก็หวังต่อที่สุดแห่งความเจ็บไข้ คือหายนั่นเอง. คนที่นอนเจ็บอยู่ ก็จะนอนนึกถึงแต่ความหายหรือการหาย; นี่คงจะไม่ยาก เพราะว่าเคยเจ็บไข้ เคยนอนเจ็บไข้ เคยอยากหายกันมาแล้วทุกคน.

แต่ในที่นี้ต้องการแต่ว่า ขอให้พิจารณากันสักหน่อยว่า ความอยากนั้น มันมากหรือมันน้อยสักเท่าไร; นี่ต้องการตรงนี้ : ต้องการให้มีประมาณแห่งความต้องการที่จะสิ้นสุดแห่งความทุกข์เหล่านั้น มันมากพอ **ที่จะเป็นปัจจัยทางจิตใจที่จะดึงจิตใจไปในทางหลุดพ้น เพื่อมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์.**

เมื่อพิจารณาธรรมะอยู่ เห็นทุกข์อยู่ ก็คงจะต้องการที่สุดแห่งความทุกข์. แม้เวลาที่ไม่ได้พิจารณาทุกข์อยู่ ก็ยังรู้สึกว่าเป็นทุกข์; เหมือนคนเจ็บไข้หายแล้ว ก็ยังรู้สึกว่า รสของความเจ็บไข้นั้นเป็นอย่างไร ไม่อยากจะกลับไปเจ็บไข้อีก อยากจะเป็นผู้ไม่ต้องเจ็บไข้ซ้ำ, นี่เป็นความรู้ที่มันเหลืออยู่แม้เดี๋ยวนี้. แม้เดี๋ยวนี้ แม้เวลานี้ ถ้าเราเป็นผู้รู้จริง ความรู้อันนี้จะเหลืออยู่ว่า สังขารเป็นทุกข์ ต้องการที่สุดแห่งความทุกข์ของสังขาร; นึกถึงอยู่ตลอดเวลาเหมือนลูกอ่อนพลัดแม่ มันก็นึกถึงแต่แม่. ลูกคนก็ดี ลูกสัตว์ก็ดี ที่มันพลัดแม่ หัวใจมันก็นึกถึงแต่แม่ จะพบแม่.

นี่ถ้า พุทธบริษัท เป็นพุทธบริษัทจริง เห็นทุกข์ เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาจริง, มันก็ต้องการจะพบกับที่สุดแห่งความทุกข์. ผู้ที่มีจิตใจสูงพอที่จะต้องการปัจจัยที่ ๕ จะต้องเป็นอย่างนี้.

การทำจิตให้มุ่งต่อที่สุดทุกข์

เราก็มาพิจารณาว่า เดียวนี้เรามีจิตใจอย่างนี้กันหรือหาไม่ ? ทำอย่างไรจิตจึงจะเดินดำเนินไปในร่องรอยอันนี้ ? มันก็คือคำอธิบาย คำแนะนำสั่งสอน ดังที่เคยมีมาแล้วแต่กาลก่อน เรื่อย ๆ มา ซึ่งอธิบายเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งทั้งปวง. ถ้าว่ามันยังเป็นความรู้จริงอยู่ในจิตใจของท่านผู้ฟัง เรื่องที่จะพูดต่อไปมันคงไม่ยาก; แต่ถ้ามันหายไปหมดแล้ว ไม่มีอะไรเหลืออยู่, แม้จะพูดซ้ำซากกันสักเท่าไร มันก็ยังไม่ค่อยมีผล.

การทำจิตให้มุ่งต่อที่สุดทุกข์ ก็คือดูจนเห็นทุกข์; คิดเอาไม่ได้ เพราะคิดมันเข้าข้างตัว มันมีเหตุผลที่ผิดพลาดได้. มันต้องทำจิตให้ดี ทำจิตให้เกลี้ยง ทำจิตให้เป็นอิสระ คือ เป็นสมาธิพอสมควรแล้ว, แล้วก็ดู : ดูเข้าไปที่ สิ่งที่เราเรียกกันว่าตัวเรา หรือสิ่งที่เรายึดถือว่าเป็นของเรา; คำรวมหมดคำหนึ่งเรียกว่าสังขาร. คำว่า สังขาร แปลว่า การปรุงแต่ง : มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ให้สิ่งใหม่เกิดขึ้นเรื่อย; นี้เรียกว่าสังขาร. ตัวเรานี้ก็เป็นสังขาร เพราะมันคิดเอาว่าตัวเรา : เป็นการปรุงแต่งแห่งความคิด; ถึงแม้ ร่างกายและจิตใจล้วน ๆ มันก็เป็นผลแห่งการปรุงแต่ง ของธรรมชาติ ตามกฎของอิทัปปัจจยตาในฝ่ายรูปธรรมและในฝ่ายนามธรรม; ฉะนั้น ตัวเราก็คือกระแสแห่งการปรุงแต่ง จึงเรียกว่าเป็นสังขาร.

ทีนี้นอกตัวเรา เพื่อนของเราก็เป็นอย่างนั้น, อะไร ๆ ที่เป็นของเรา มันก็เป็นอย่างนั้น, ทรัพย์สมบัติแก้วแหวนเงินทอง ของเป็นที่รักที่พอใจทั้งหลาย ก็เป็นอย่างนั้น; คือเป็นการปรุงแต่งทั้งนั้น.

ของที่เป็นการปรุงแต่งนี้เอาแน่นอนอะไรไม่ได้ มันโยกโคลงเปลี่ยนแปลงไหลไปตามการปรุงแต่ง, ดังนั้น จึงเป็นทุกข์. พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าการสงบร่าบเสียซึ่งสังขาร เป็นความสุข; ไม่ได้หมายความว่าตาย, แต่หมายความว่าไม่มีการปรุงแต่ง ให้เกิดความคิดเป็นตัวเรา เป็นของเรา; นี้ไม่มีการปรุงแต่งอย่างนี้ เรียกว่าความสงบร่าบแห่งสังขาร นั่นก็เป็นความสุข : เตสํ วุปสโม สุขโ - ความเข้าไปสงบร่าบแห่งการปรุงแต่ง นั่นเป็นความสุข. ถ้ามีการปรุงแต่งก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู - ของกู ก็มีความยึดมั่นถือมั่น ตามความอยากในสิ่งที่ตนอยาก; ปรุงแต่งอย่างนี้แล้วก็เป็นความทุกข์, แต่เราเห็นเป็นความสนุก สนุกดีไปเสียอีก.

ที่นี้ถ้าว่า จะดูโลกทั้งโลก : โลกแผ่นดินก็ดี โลกสัตว์ โลกคนก็ดี; นี้แปลกออกไปจากโลกแห่งการปรุงแต่ง, คือว่า ที่การปรุงแต่งนี้ก็เรียกว่าโลกนะ - โลกแห่งการปรุงแต่ง.

ที่นี้ดูโลกที่เป็นผลแห่งการปรุงแต่ง ว่าโลกแผ่นดินนี้ก็ดี โลกของหมู่สัตว์ สัตว์เดรัจฉาน สัตว์มนุษย์ก็ดี ไอ้โลกนี้มันก็ยัง เป็นทุกข์ เพราะมันเป็นกระแสแห่งการปรุงแต่ง. แม้ว่ามันจะเป็นเพียงชีวิตล้วน ๆ ยังไม่มีการปรุงแต่ง, มันก็ต้องทน; เช่น ต้นไม้ จะมีชีวิตรอดอยู่ได้นี้มันต้องทน ทนในภาวะที่ว่าจะต้องต่อสู้ทุกอย่างทุกประการ เพื่อให้รอดอยู่ได้.

ผู้ที่ได้เรียนเรื่องชีววิทยามาดีแล้ว พอจะรู้ได้เองว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย นั้น มันอยู่ด้วยความทน; เช่นต้นไม้ต้องทนแดด ทนฝน ทนอากาศ แล้วก็ต้องทนหาอาหาร ต้องทนปรุงอาหาร ต้องทนต่อสู้สับเปลี่ยนความเป็นอยู่ เป็นไปในตัวมัน, มันจึงรอดชีวิตอยู่ได้; ขึ้นชื่อว่าชีวิตแล้วมันก็ต้องทน. ชีวิตคนก็เหมือนกัน เราทนกันมาจนเคยชิน; ตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่ มันก็มีการทนทุกอย่างทุก

ประการ : ต้องทนกินอาหาร ต้องทนถ้ำยอุจจาระ ปัสสาวะ ต้องทนอาบน้ำ ต้องทนบริหาร ทนอะไรทุกอย่าง, แต่มันกลายเป็นของชินเป็นธรรมดา; บางเวลาก็รู้สึกรำคาญได้บ้างเหมือนกันว่ามันเป็นการทน คือต้องทนทำหน้าที่. จึงเห็นว่าโลกทั้งหลายทั้งปวงนี้ คือสิ่งที่เป็นอยู่ด้วยความทน.

แม้แต่ก้อนหินเหล่านี้ก็เหมือนกันแหละ มันต้องทน; ถ้าว่ามันมีชีวิตจิตใจรู้สึก มันจะรู้สึกว่ามันลำบากเหลือเกิน. เราช่างนอกก้อนหินนี้ มันจะต้องทนต่อดินฟ้าอากาศ ทนต่อร้อนหนาว ทนอะไรที่ทำให้มันผุกร่อนไป ๆ จนก้อนหินนี้ไม่มีเหลือ; นี่ก็เรียกว่ามันต่อสู้อะไรหรือทน. มันไม่มีอะไรที่ว่ามันมีการปรุงแต่งอยู่แล้ว มันก็ต้องเป็นการทน; เพราะว่า การปรุงแต่งนั้น มันเป็นการต้องทน มันจึงจะเป็นการปรุงแต่งอยู่ได้. ก้อนหินแท้ ๆ นี้ก็มีการปรุงแต่ง, ในกระแสแห่งการปรุงแต่ง มันมีอาการแห่งความทน ต้องทน. ใ้อการทนนั้นต้องถือว่าหนักหรือเป็นทุกข์; จึงเห็นว่า โลกนี้มันก็เป็นตัวทุกข์ จนถึงกับว่าพระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสเป็นคำคำเดียวกันกับคำว่าทุกข์. เช่นว่า ที่ว่าโลกหมายถึงทุกข์, ที่เกิดแห่งโลกคือที่เกิดแห่งทุกข์, ความดับทุกข์คือความดับโลก ความดับโลกคือความดับทุกข์, ทางให้ถึงความดับโลกก็คือทางให้ถึงความดับทุกข์. ทรงใช้คำเดียวความหมายเดียวกันกับคำ ๒ คำนี้ คือ คำว่าโลก กับ คำว่าทุกข์.

ผู้ใดมองเห็นถึงขนาดนี้ ผู้นั้นจะเห็นทุกข์, จะไม่โง่หลงแสวงหาความสุขหรือยอดสุข; เพราะว่าปัญหาที่มันมีอยู่จริงเดี๋ยวนี้ในชีวิตนี้ มันเป็นตัวความทุกข์. เหมือนกับไฟไหม้บนศีรษะอยู่ หรือไฟไหม้ท่วมตัวอยู่นี้ ปัญหาแท้จริงมันคือความทุกข์; ฉะนั้น ก็ไม่ต้องนึกถึงความสุข, นึกถึงจะดับทุกข์อย่างไร ก็นึกแต่จะดับไฟนี้เสียอย่างไร, ไม่ต้องนึกถึงความสุข อะไรที่ไหนอีก. เมื่อไฟกำลังไหม้

อยู่ทั้งตัวนี้ ไอ้สิ่งที่นึก หรือมันจะต้องนึก หรือมันจะนึกมันเอง ก็คือว่าดับไฟนี้ดับไฟ ๆ ดับไฟเร็ว ๆ นี้. โลกหรือชีวิตหรือสังขารมันก็คืออย่างนั้น มันเหมือนกับมีไฟอยู่ตลอดเวลา; ถ้าเห็นไฟนี้แล้วก็อยากจะดับไฟ ก็ที่สุดแห่งไฟที่สุดแห่งทุกข์.

ความวนเวียนเป็นอย่างนี้ อย่างช้า ๆ ซาก ๆ เรียกว่าวิภวภูฏะ หรือวิภวภูฏะสงสาร; ในวิภวภูฏะสงสารก็มีแต่ไฟ คือความร้อน หรือความเป็นทุกข์.

ดูสิ่งนี้จริง ๆ : จะดูในฐานะที่เป็นโลกก็ได้, หรือเป็นภพ ภพนั้นภพนี้, เป็นสัตว์ เป็นคน เป็นคนชั่ว คนดี, เป็นนรก เป็นเทวดา, เป็นอะไรก็ตาม; ล้วนแต่มีชีวิตที่ต้องทนทุกข์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น. แต่ถ้ามีปัญญาดูละเอียดแล้ว ก็จะเห็นว่า ทั้งหมดนั้นเป็นสังขารทั้งนั้นแหละ คือกำลังปรุงแต่ง เป็นกระแสแห่งการปรุงแต่ง มีการปรุงแต่งอยู่ตลอดเวลา; เห็นว่ามันเป็นสังขาร.

ถ้าไปดูที่มันรวม มีผล มีการเกิดเป็นผลออกมารวม ๆ กัน ก็เรียกว่าโลกบ้าง, เรียกว่าภพบ้าง, เรียกว่าวิภวภูฏะสงสาร วนเวียนแห่งโลก วนเวียนแห่งภพก็ได้; แต่ตัวจริงคือ การปรุงแต่ง ๆ : เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น. ดูให้เห็นข้อนี้เถอะ ที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา; ก็จะเห็นว่ามันไม่มีอะไรจริง มันมีแต่กระแสแห่งการปรุงแต่ง ที่เรียกว่า สังขาร.

พระองค์ตรัสว่า สงขารา ปรมา ทุกฺขา – สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์อย่างยิ่ง; คือการปรุงแต่งทั้งหลายนั้น มันเป็นทุกข์อย่างยิ่ง, ถ้าไม่ปรุงแต่งแล้วก็ไม่มีทุกข์เลย. เราเห็นสังขารให้ชัดเจนลงไปตามที่เป็นจริง ก็จะเห็นทุกข์. เมื่อเห็นเป็นทุกข์ในสิ่งเหล่านี้ ก็อยากจะไม่มีสิ่งเหล่านี้ : ไม่อยากจะมิสังขาร ไม่อยากจะมิโลก ไม่

อยากจะมีภพ ไม่อยากจะมีวิภวสงสาร, เพราะมันเบื่อ มันระอา. มันเกิดความเห็นตามที่เป็นจริงว่า มันเป็นอย่างนี้แล้ว เรียกว่า ยถาภูตสัมมปปัญญาแล้ว, ก็เกิดความเบื่อระอา ที่เรียกว่า นิพพิทา : เบื่อที่จะเป็นอย่างนี้ซ้ำอีก แล้วมันก็ระอมาถึงขนาดหวาดกลัวที่จะเป็นอย่างนี้อีก; ฉะนั้น จึงมุ่งไปในทางที่จะหยุดเสียซึ่งสังขาร คือการปรุงแต่ง, มุ่งไม่ให้มีปฏิจจสมุปบาทฝ่ายสมุทวาร; เขาก็ศึกษาที่จะหยุดเสียซึ่งการปรุงแต่ง ในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท.

ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “มาทำที่สุดทุกข์กัน” นี้ ไม่ใช่จะมาฆ่าตัวตายกันพร้อม ๆ กัน แล้วเลิกกัน – ทำที่สุดแห่งความทุกข์; มันไม่ใช่อย่างนี้. กระแสแห่งความทุกข์ คือปฏิจจสมุปบาทเป็นไปอยู่แล้ว ก็เรียกว่ามีความทุกข์; ฉะนั้น มาหยุดกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทเสีย ก็เรียกว่าหยุดความทุกข์, แล้วมันก็เป็นที่สุดแห่งความทุกข์ที่ตรงนั่นเอง : มันเป็นเรื่องที่อยู่ทีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งได้พูดกันมาอย่างละเอียดแล้วในเรื่องปฏิจจสมุปบาท อันเป็นการบรรยายที่ยืดยาวขอให้ทบทวนเนื้อความแห่งเรื่องนั้นมาพิจารณาดูใหม่ด้วยตนเองเถิด.

สรุปความว่า จะถึงที่สุดแห่งความทุกข์ หรือจะหยุดความทุกข์เสียนั้น ต้องหยุดกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท. เมื่อตาเห็นรูป ก็เกิดจักขุวิญญาณ, ๓ ประการนี้ทำงานร่วมกัน เรียกว่าผัสสะ. ผัสสะนี้, ถ้ามีปัญญา มีวิชา มีสติสัมปชัญญะเข้ามาควบคุมแล้ว; นั่นแหละตรงนั้นแหละ จะหยุดกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท. ถ้าไม่มีสติปัญญา สัมปชัญญะเข้ามาทันในขณะแห่งผัสสะแล้ว, มันจะปรุงเวทนาโง่ ๆ ต่อไป – เวทนาที่ยั่วให้รัก หรือเวทนาที่ยั่วให้โกรธ; เวทนาชนิดนั้นเกิดขึ้นแล้ว มันก็ให้เกิดตัณหา คือความอยากไปตามสมควรแก่เวทนานั้น; ตัณหาเกิดแล้ว มันก็เกิดอุปาทาน – หมายถึงมันเป็นตัวกู เป็นของกู, ตัวกูเสวยเวทนานั้น เวทนา

นั่น เป็นของกู, อย่างนี้เป็นต้น. นี้เรียกว่า **มันเกิดแล้ว เป็นความทุกข์**. เพราะอุปาทาน ยึดมั่นในสิ่งใดโดยความเป็นตัวกู-ของกู ก็เกิดภพ เกิดชาติ เกิดชรา มรณะ โสกะ เหล่านี้; หมายความว่า สิ่งเหล่านี้ที่ไม่มีความหมายอะไรเลย มันเกิดมีความหมายขึ้นมาเป็นตัวทุกข์, ชาติ ชรา มรณะ เกิดมีความหมายเป็นของกู เป็นความทุกข์ขึ้นมา; ก่อนนี้มันไม่ได้ถูกยึดถือว่าเป็นตัวกู-ของกู เพราะมันไม่มีตัวกู-ของกูเกิดขึ้นยึดถือ. พอมีตัวกู-ของกู เกิดขึ้นแล้ว มันก็ยึดถือสิ่งเหล่านี้ โดยความเป็นของกู, มันก็เป็นทุกข์ : กระแสมันปรุงแต่งไปสู่คปลายแล้ว อย่างนี้แล้ว ก็เป็นความทุกข์. **นี่เราไม่ให้มันเป็นความทุกข์อีกต่อไป ก็ไม่ให้ปรุงแต่งอย่างนี้.** จะหยุดมันเสียที่ตรงไหน ? ก็หยุดมันเสียตรงที่เวทนานั้นเอง.

ท่านทั้งหลายจงสังเกตศึกษาให้มาก : เรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หกอย่างนี้ มันมีคู่ของมัน คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, มันพบคู่กันเมื่อไร มันก็เกิดวิญญาน; แล้ว ๓ อย่างนี้ทำงานร่วมกันเรียกว่าผัสสะ : **ตรงนี้เป็นจุดที่จะหยุดเสียซึ่งการปรุงแต่ง.** ถ้าหยุดได้ก็หยุดสังขารได้ ก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะไม่มีสังขาร; ถ้าหยุดไม่ได้มันก็เป็นไปเรื่อย คือมีสังขาร, มันก็เป็นทุกข์.

เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น เป็นต้น, **มีสติพอที่จะไม่ให้หลง** ในเวทนาที่เกิดจากการสัมผัสนั้น, เช่นอรรอย สวयงามอย่างนี้ มันก็ให้เกิดความอยากได้; ไม่อรรอย ไม่สวयไม่งาม ก็เกิดอยากทำลาย อยากพ้นไปเสีย คืออยากในทางที่ไม่ชอบนั่นแหละ มันเป็นไฟโทสะ. ถ้าชอบมันเป็นไฟราคะหรือโลภะ; ถ้าไม่ชอบมันเป็นไฟโทสะ ไฟโกธะ; ถ้ามันไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างอะไร มันก็เป็นไฟโง่ไฟความโง่คือโมหะ, วนเวียนอยู่ที่นั่นเหมือนกัน. ถ้ามีความรู้สติปัญญาเกิดขึ้นมาทันในขณะแห่งผัสสะ กระแสแห่งการปรุงแต่งจะหยุดในทางที่จะเป็นไปเพื่อความ

ทุกข์, มันจะไม่เป็นกระแสที่เป็นไปเพื่อความทุกข์ มันจะหยุดเสียที่นั่น; มันก็จะเป็นที่สุดทุกข์อยู่ที่ตรงนั้น. เราทำอย่างนั้นได้ ที่สุดทุกข์มันก็เกิดได้อย่างนั้น; หมายความว่า ความทุกข์จะดำเนินต่อไปอีกไม่ได้ จะปรุ่งแต่งกันอีกต่อไปไม่ได้.

นี่เป็นรายละเอียด เป็นเรื่องละเอียดที่ว่าจะทำจิตให้รู้จัก ฝึกฝนจิตให้แจ่มแจ้ง ว่าทุกข์เป็นอย่างไร ที่สุดทุกข์เป็นอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะปรากฏที่สุดแห่งความทุกข์. จะปรากฏเมื่อไร? ก็เมื่อผัสสะ นั้นแหละ; เมื่อผัสสะนั้นแหละ ทำให้ดีเกิด จะเกิดที่สุดแห่งความทุกข์, เพราะหยุดกระแสแห่งความทุกข์ หยุดสังขารการปรุ่งแต่งที่เป็นไปเพื่อความทุกข์นั้นเสีย.

นี่เรียกว่า เราทำให้ไม่เกิดปฏิจจสมุปบาทฝ่ายสมุทวาร ที่จะเกิดทุกข์ หรือว่า เราหยุดกระแสมันเสียได้ในขั้นผัสสะ. เมื่อมีสัมผัสแล้วเราฉลาดพอ ที่จะหยุดกระแสจิตที่จะปรุ่งแต่งเป็นความทุกข์นั้นเสียได้ มันก็ไม่มี การปรุ่งแต่งให้เป็นความทุกข์ เรียกว่าทำที่สุดทุกข์ให้ปรากฏได้แล้ว. การประพฤติพรหมจรรย์ก็เพื่ออันนี้, การมาศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ ก็เพื่อประโยชน์อันนี้.

นี่เรียกว่า อุบายที่ทำจิตให้มันต้องการที่สุดแห่งความทุกข์ และวิธีที่จะทำจิตให้มันถึงที่สุดแห่งความทุกข์.

การเห็นโลกว้างจากตัวตน จิตก็น้อมไปเพื่อนิพพาน

อีกแนวหนึ่ง, พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ อย่างเข้าใจได้ง่าย ๆ ว่า ให้ศึกษาสิ่งทั้งปวง คือเห็นแจ้งในสิ่งทั้งปวง ว่ามันไม่ใช่ตัวตน มันไม่ใช่ของตน; ท่านใช้คำว่า “โลกทั้งปวง”. ก็หมายความว่า อะไร ๆ ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่มันอยู่

รอบตัวเรา ที่เราเรียกว่า โลก นั้นนะ : โลกแผ่นดินก็ดี สัตวโลกก็ดี โลกสังขารก็ดี, ทั้งทุก ๆ โลกนี้ ว่างเปล่าจากตัวตน ว่างเปล่าจากความหมายแห่งตัวตนหรือของตน, เป็นแต่เพียงสังขาร หรือกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา ปรุงแต่งกันไปตามกฎของ

อิทัปปัจจยตา; จึงไม่มีตัวตน คือไม่มีอัตตา, ไม่มีของของตน คือไม่มีอัตตนิยา.

พระพุทธองค์ตรัสว่า โลกนี้ว่าง; ว่างจากอะไร ? ว่างจากอัตตา ว่างจากอัตตนิยา; มีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา. ที่เป็นรูปธรรมคือวัตถุทั้งหลาย ที่ ร้อย ก็พัน ก็หมื่น ก็แสน ก็ล้านอย่างในโลกนี้ ก็ล้วนแต่เป็นกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา คือกระแสการปรุงแต่ง เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ก็เกิดขึ้น; ดูในโลกวัตถุทั้งหมดทั้งหลายนี้ ก็เห็นว่ามันไม่ใช่ตน ว่างจากตน. ที่นี้ดูโลกฝ่ายจิตใจ ที่มีเป็นชีวิต เป็นจิตใจ เป็นความรู้สึก มันก็เป็นการปรุงแต่งของอิทัปปัจจยตา. เช่นว่าเห็นรูป, ตากระทบรูป, หูกระทบเสียง เป็นต้น เกิดวิญญูณนี้, นี้ก็เป็นฝ่ายนามธรรม คือไม่ใช่รูป; แล้วมันก็ให้เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดอะไรไปได้, เป็นลำดับไปกว่าจะหมดเหตุหมดปัจจัยในเรื่องนั้น ในกรณีนั้น ในกระแสนั้น; ทั้งหมดนั้นจึงไม่ใช่ตน เป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา.

เป็นอันว่า ฝ่ายสิ่งที่มีรูป เป็นรูปธรรมก็ดี, สิ่งที่มีใจรูป คือเป็นเรื่องจิต เรื่องวิญญูณก็ดี, ล้วนแต่เป็นกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา; มันก็เลยไม่มีตัวตน ไม่มีของตน, เรียกว่า มันว่างจากตัวตน มันว่างจากของตน.

ถ้าจิตมองเห็นความจริงข้อนี้ ว่าโลกว่างจากตัวตน ว่างจากของตน, แล้วจิตนี้จะไปไหนเล่า ? จิตนี้ก็นุ่มไปเพื่อว่าง, นุ่มไปเพื่อความว่างคือที่สุดแห่งความทุกข์แหวะ, นุ่มไปเพื่อนิพพาน. ในกรณีอย่างนี้ใช้คำว่านิพพานง่ายกว่า

จิตก็น้อมไปเพื่อนิพพาน คือว่างจากตัวตน; มันไม่รู้จะไปเอาตัวคนที่ไหน มันไม่มีให้จริง ๆ มันก็ต้องน้อมไปเพื่อความว่างจากตัวตน; ว่างอย่างยิ่งก็เป็นนิพพาน. อย่างนี้เหมือนกับว่ามีอุบายอันฉลาด ทำให้จิตมันต้องน้อมไปเพื่อนิพพาน หรือที่สุดแห่งความทุกข์เอง.

เรามีอุบายที่จะอบรมจิต แวดล้อมจิต บังคับจิต อะไรก็ตาม ให้น้อมไปในทางที่ว่างจากตัวตน ว่างจากความทุกข์ คือนิพพาน; ฉะนั้น การที่จะขันธ์ดูโลกทั้งปวงว่างจากตัวตน ว่างจากของตนอยู่เป็นประจำก็ได้, จิตก็จะน้อมไปเพื่อนิพพาน ซึ่งเป็นที่สุดทุกข์.

ถ้าไม่ว่างก็หมายความว่า วุ่นอยู่กับการปรุงแต่ง มันก็เป็นทุกข์. เดียวนี้มันเห็นว่า จะไปเอาอะไรกับมัน ในโลกทั้งหลายที่ว่างจากตัวตนหรือของตน ที่จะเอาเป็นจริงเป็นจังได้; มีแต่กระแสแห่งการปรุงแต่งเปลี่ยนแปลง ที่เรียกว่าสังขาร หรือกระแสแห่งอหิปปัจจยตา ดังที่กล่าวแล้ว. เหมือนกับว่าเอาคนหรือเอาสัตว์มาแล้วก็จุดไฟล้อยม ก็เปิดเหลือไว้ทางหนึ่งซึ่งไม่ได้จุดไฟ แล้วก็คิดว่าคนนั้นมันจะวิ่งไปทางไหน? มันก็จะวิ่งไปทางที่ไม่ได้จุดไฟ. ทุกสิ่ง ๆ ที่มันเป็นเรื่องปรุงแต่ง เป็นเรื่องความทุกข์ เป็นเรื่องทนทรมาน เป็นเรื่องที่เจ็บปวด, มันก็ไม่เข้าไป มันก็จะมุ่งไปทางที่ตรงกันข้าม. ให้จิตเห็นโลกโดยความเป็นของว่างจากตัวตน จิตก็จะมุ่งไปหาสิ่งที่ตรงกันข้าม คือพระนิพพาน ที่เป็นที่สุดแห่งความทุกข์.

การสอนเรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตา มุ่งหมายอย่างนี้. แต่ก่อนก็สอนกันมาก คำสอนเรื่องอนัตตา เรื่องสุญญตา, เรียกว่าเป็นของกลางบ้าน พุคกันอยู่ตามบ้านเรือนทั่วไปทีเดียว; อะไร ๆ ก็พลั้งออกมาว่า พระอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุญญตา อนัตตานี้, ออกชื่อกันอยู่ ตามที่ได้รับคำสั่งสอนแนะนำมา ตั้งแต่เล็กด้วย

เข้าไป; มาตอนหลัง ๆ หรือยุคหลัง ๆ นี้ เขาไม่สอนอย่างนี้กันเสียแล้ว, คนสมัยนี้จึงไม่มีความรู้เรื่องสุญญา ก็มาหลงอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่ตน เพราะไม่เห็นว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ควรหลง, มันเห็นไปในทางที่ว่า เป็นสิ่งที่ควรหลง, มันก็อยู่ที่นี้ กอดรัดอยู่กับสิ่งนี้ ไม่อยากออกไปจากสิ่งนี้; เรื่องทำที่สุดแห่งความทุกข์ มันก็มีดี ไม่เป็นที่เข้าใจแก่บุคคลประเภทนี้. นับว่าวัฒนธรรมของเราเปลี่ยนไปในทางที่เราขาดทุน ไม่ค่อยจะได้รับผลกำไร ก็ไม่เป็นไปในทางที่จะดับทุกข์.

ประเพณีอุทิศส่วนกุศล ล้วนมุ่งต่อที่สุดทุกข์

อาตมาอยากจะให้ท่านทั้งหลาย ระลึกรู้จักดูซ้ำอีกถึงข้อที่ว่า ปู่ย่าตายายของเรา ขนบธรรมเนียมประเพณีของเรา ที่ทำบุญทำกุศลแล้ว ก็จะอุทิศส่วนกุศลนั้นว่า... อาสวกุขยาวทำ โหตุ - บุญทานอะไรที่ทำในวันนี้ จงเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสิ้นอาสวะ. ความสิ้นอาสวะนั้น คือที่สุดทุกข์ ดับทุกข์หรือพระนิพพาน; คนโบราณเขาใช้กันเป็นประจำ ทำบุญอะไรก็อธิษฐานว่า อิหํ วัต เม ทานํ อาสวกุขยาวทำ โหตุ - จงเป็นเครื่องนำมาซึ่งความสิ้นอาสวะ. นี่แสดงว่าเขารู้จักมุ่งหมายพระนิพพานเป็นที่สุดแห่งความทุกข์; หรือแม้ว่าเขาจะยังไม่รู้จัก เขาก็ถูกสอนให้ทำอย่างนั้น ถูกสอนให้มุ่งหมายอย่างนั้น : ทำอะไรให้มุ่งหมายความสิ้นอาสวะ ก็คือที่สุดแห่งความทุกข์.

ที่มากกว่านั้นอีก : ทำอะไร ๆ เขาก็จะสอนให้อุทิศ อธิษฐานว่า การกระทำนี้ นิพพานะปัจจะโย โหตุ; ทางภาคเหนือจะได้ยินมากที่สุด ได้ยินระงมไปหมดเลย. ถ้ามีการทำบุญทำทานจะมี นิพพานะปัจจะโย โหตุ แซ่ไปหมด ว่าการกระทำนี้ จงเป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน, เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน; ไม่ว่าจะทำ

อะไรสักชนิดหนึ่ง ก็เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน. ทำมาก ทำน้อย ทำเป็นพิธีไม่เป็นพิธีอะไร ก็จะชินในการที่จะอธิษฐานว่า เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน.

แม้บ้านเราเมืองเราภาคใต้นี้ก็มีนะ; ถ้าเป็นสมัยก่อนแล้ว ก็นิพพานะ-ปัจจัยโย โหตุ กันจะทั้งนั้นแหละ, อาสวัชชะยะหัง โหตุ กันเกือบจะทั้งนั้นแหละ, เขาเคยทำมาดีแล้ว เขาเคยรู้จักสอนให้หวังที่สุดแห่งความทุกข์ คือหวังพระนิพพาน เป็นเบื้องหน้า; เหมือนกับว่า มีลมหายใจเข้า-ออก อยู่ด้วยความหวังในพระนิพพาน, เหมือนกับคนที่มันกำลังบ้ำรักนะ มันก็คิดถึงคนรักอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออกแหละ.

เดี๋ยวนี้พุทธบริษัทที่แท้จริง ก็คิดถึงพระนิพพาน หรือที่สุดแห่งความทุกข์ อยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออก. ถ้าใครมีจิตใจอย่างนี้ มีสถานะแห่งจิตใจอย่างนี้, คนนั้นมีปัจจัยที่ ๕ อันดับที่ ๑๓ ที่กำลังกล่าวนี้อย่างเพียงพอทีเดียว : ความมีจิตมุ่งต่อที่สุดแห่งความทุกข์อยู่ตลอดเวลา.

นี่ไปคิดดูเถิดว่า แต่ละวันละคืนนี้ เรามุ่งต่อที่สุดแห่งความทุกข์อยู่ตลอดเวลาหรือเปล่า. เดี๋ยวนี้เราไม่มุ่ง เพราะเราไม่รู้สึกรู้ว่าเรากำลังเป็นทุกข์, เราไม่รู้สึกรู้ว่ากำลังสนุก เรากำลังจะได้อะไรที่ใหญ่โตมโหฬารสนุกสนาน มุ่งอยู่แต่อย่างนั้น; แล้วจะเอาจิตใจไหนมามุ่งต่อที่สุดแห่งความทุกข์, มันก็ไม่มี; เว้นเสียแต่จะมาดูกันเสียใหม่ว่า ชีวิตโดยแท้จริงนี้ ล้วนแต่เป็นการปรุงแต่งแห่งอิทัปปัจจยตา เพื่อความทุกข์อยู่ตลอดเวลา แล้วต้องการจะหยุดมันเสีย, นั่นแหละ จึงจะนึกถึงที่สุดแห่งความทุกข์. เช่นเดียวกับคนถูกกดไว้ได้น้ำ มันต้องการจะโผล่ให้พ้นจากน้ำ, หรือว่าคนติดคุกติดตะราง ก็อยากจะหลุดจากคุกจากตะราง, เหมือนคน

นอนเจ็บไข้อยู่ มันก็นึกแต่ความหายของโรค; ถ้ามันเป็นอย่างนี้จริง, พระนิพพาน ก็อยู่แค่เอื้อมนี้เอง.

ทุกวันนี้ คนไม่รู้ว่าตัวเองกำลังมีทุกข์ จึงไม่สนใจเรื่องความดับทุกข์

เดี๋ยวนี้เราไม่มองเห็นทุกข์ ก็ไม่ต้องการที่สุดแห่งความทุกข์. อาตมาได้ เฝงิญกับปัญหานี้มากขึ้นทุกวัน ๆ : ที่เคยคิดว่าจะสอนธรรมะให้กว้างขวาง ออกไปถึงพวกฝรั่ง ๆ ให้รู้จักพุทธศาสนา เดี่ยวนี้รู้สึกว่าเป็นหนทางตัน ตันไปไม่ รอด; เพราะว่าพวกฝรั่งทั้งหลายเขาไม่มีความทุกข์หรือ ฝรั่งคนไหนก็จะบอกว่า 'ไม่มีความทุกข์' ๆ. ไปบอกว่าจะสอนเรื่องความดับทุกข์; เขาไม่มีความทุกข์, เรา ไปบอกความดับทุกข์ มันก็เป็นคนบ้า. เขาไม่มีความทุกข์นะ เขาไม่รู้สึกว่าอะไร เป็นความทุกข์, ในโลกนี้ไม่มีอะไรเป็นความทุกข์ เขาไม่ทุกข์ได้ เขากินยาระงับ ความรู้สึกเดือดร้อนได้, ถ้าไม่มีทางออกเขาก็ยังตัวตายได้ และไม่รู้สึกว่า เป็นทุกข์; เอากับหมอซี. 'ไม่มีความทุกข์นี้, มันไม่มีความทุกข์ แล้วจะต้องการความดับทุกข์ ทำไม.'

นี่ทางตันของธรรมะที่จะดับทุกข์ หรือสำหรับดับทุกข์; มันไปไม่ได้ มันไปไม่รอดกับพวกที่ไม่รู้จักทุกข์. เดี่ยวนี้คนในโลกก็เป็นอย่างนี้กันมากขึ้น; คน ไทยเรานี้ เด็ก ๆ ของเรากำลังตามกันฝรั่ง 'ไม่มีความทุกข์เหมือนกัน, มีแต่ ความสุขสนุกสนาน ไม่ต้องมีทุกข์. ถ้าจำเป็นขึ้นมาก็ยังตัวตาย แล้วก็ไม่ ต้องเป็นทุกข์; แม้จะต้องฆ่าตัวตายก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่มีอะไรที่เป็นทุกข์; เลยไม่ ต้องการธรรมะสำหรับจะดับทุกข์.'

ในหมู่คนพวกนี้ ไม่ต้องพูดเรื่องที่สุดแห่งความทุกข์หรอก เพราะมันไม่มีความทุกข์นี้, ไม่ต้องพูดถึงที่สุดแห่งความทุกข์; นี่หนทางตัน ของการเผยแผ่พุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน.

ทีนี้ถ้าจะถามว่าทำไมเดี๋ยวนี้ฝรั่งมาสนใจพุทธศาสนา เล่าเรียนกันมากขึ้นเล่า? โอ๊ย, นั่นมันเรียนเพื่อวิชรอบตัว หรือวิชาที่จะไปหาเงิน ไปสอนหาเงิน หรือพูดได้มาก ๆ; มันกลายเป็นวิชาเช่นเดียวกับวิชาอื่น ๆ ทั้งหลาย, ไม่ใช่เอาไปเพื่อดับทุกข์. ถ้าเขาพูดธรรมะเก่ง สอนพุทธศาสนาได้ดี, เขาก็ไปเป็นอาจารย์สอน เงินเดือนแพง ๆ ในมหาวิทยาลัยได้ดี. บางทีฝรั่งบางคน เขาจะศึกษาพระพุทธศาสนาเพราะว่า เป็นของแปลกที่สุด เพราะมันเป็นสิ่งที่ดูแปลกที่สุด อยากรู้ อยากรู้ ศึกษา, ไม่ใช่เพื่อดับทุกข์.

จมในกองทุกข์ก็ไม่เห็นทุกข์ แล้วจะดับทุกข์อย่างไร

ปัญหาอย่างนี้เคยมีมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าทรงปรารภว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้แม้จมอยู่ในกองทุกข์ มันก็ไม่รู้สึกเป็นทุกข์ ไม่เห็นว่าเป็นทุกข์; มันก็ไม่ต้องการธรรมะนั้นเอง. แต่ในครั้งพุทธกาลนั้น มันยังมีคนจำนวนมากที่จะพอพูดกันรู้เรื่อง พอที่จะเห็นว่าชีวิตตามธรรมดา มันเป็นทุกข์ จึงชวนง่าย ชวนว่ามา ๆ มา, มาหาวิธีที่จะหยุดความทุกข์กันเสีย. เพราะคนเขาเห็นอยู่ที่นี่ว่า ความทุกข์นี้มีอยู่ ก็ไหลเป็นเกลียวไปทีเดียว ไม่มีที่สิ้นสุด, จะเป็นความทุกข์ติดต่อกันไป ไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าชวนกันหยุดเสียได้ก็ดี; ฉะนั้น จึงหาคนฟังง่าย, คนปฏิบัติตามก็หาง่าย, มาประพาศิพรมจรรย์เป็นภิกษุในพุทธศาสนา เพื่อกระทำที่สุดแห่งความทุกข์กัน มันก็หาได้ง่าย.

ทีนี้เดี๋ยวนี้โลกมันเปลี่ยน มนุษย์มันเปลี่ยน มันไม่รู้สึกลักษณะนั้น; ก็ไม่ต้องการธรรมะที่ดับทุกข์. ฉะนั้น เด็ก ๆ รุ่นหลังนี้ คงไม่อยากบวช, จะบวชกันน้อยเข้า จนไม่อยากบวช; วัดจะร้างไปหมด เพราะว่าเขาไม่ต้องการจะดับทุกข์ ไม่เห็นว่ามีปัญหาคือความทุกข์ และต้องการจะดับทุกข์ จะมาบวชทำไม.

นี่คือปัญหาเกี่ยวกับที่สุดทุกข์ หรือความดับแห่งทุกข์ที่มันมีอยู่จริง. คนนี้ก็จะต้องฝังอยู่ในความทุกข์ หรือว่าตายจมอยู่ในกองทุกข์ โดยไม่ต้องรู้ว่าเกิดมานี้เป็นทุกข์. ถ้าเป็นอย่างโบราณ เขาเกิดมาเป็นทุกข์ เขาก็จบชีวิตด้วยการรู้จักความดับทุกข์ คือสว่าง ไม่มีด; เดี่ยวนี้มันจะมีดมาแล้วก็มีดตลอดไป ไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้ความดับแห่งทุกข์.

ขอให้พิจารณาคุณเถิด ว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ; เป็นเรื่องของพวกเราตนเอง ที่ไม่ต้องการจะดับทุกข์ให้แก่ตน เพราะไม่รู้ว่าเป็นปัญหานี้มันคือความทุกข์.

[สรุป]

นี่คือปัจจัยที่ ๕ อันดับที่ ๑๓ และก็นำมาพูดกันเป็นครั้งสุดท้าย ของการบรรยายชุดนี้ คือการบรรยายชุดมาฆบูชา; เป็นการบรรยายเรื่องปัญหาแห่งมนุษยภาพ คือปัญหาเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์. ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ต้องสมบูรณ์ทั้งทางกายและทางจิต : ทางกายก็คือปัจจัย ๔ อย่างที่รู้กันทั่วไป; ทางจิตนี้มีมาก ยากที่จะกำหนดลงไปได้ว่าเท่าไร ก็พูดมาเรื่อย ๆ ตามที่นึกเห็นว่าควร จะเอามาพูด แล้วก็พูดได้ถึง ๑๓ ปัจจัย, เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความเจริญในทางจิต ถึงความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ในด้านจิตใจ : ว่าเขาจะต้องแสวงหาปัจจัยที่ ๕ โดยลำดับคือ :-

- มีสิ่งประเล้าประโลมใจที่ประกอบไปด้วยธรรมะ;
- เขาจะต้องมีความแน่ใจในสิ่งที่ได้ยึดถือเอาเป็นสรณะที่พึ่ง;
- เขาต้องมีความรู้สึกเป็นมิตรภาพอยู่รอบด้านรอบตัว;
- เขาจะต้องมีการประพฤติกกระทำที่ถูกต้องโดยไตรทวาร ทางกาย วาจา จิต;
- เขาจะต้องมีความรู้เพียงพอ ตามที่มนุษย์ที่สมบูรณ์ควรจะรู้;
- เขาจะต้องมีผู้นำในทางวิญญานที่ถูกต้องและครบถ้วน;
- เขาจะต้องมีสุขภาพอนามัยในทางจิต;
- เขาจะต้องมีอาหารใจหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ;
- เขาจะต้องมีนิสัยสร้างขึ้นมาอ่อนโยนไปสู่ความสงบ, รักความสงบ;
- เขาจะต้องรู้จักใช้สัตตธาตุญาณแห่งความกลัว ให้เป็นความกลัวที่มีประโยชน์, คือกลัวต่อความทุกข์;
- เขาจะต้องมีวิญญานแห่งการต่อสู้ อย่ายอมแพ้กับมัน, เรื่องความทุกข์นี้มันต่อสู้ได้;
- เขาจะต้องมีการบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง อย่างที่พระพุทธเจ้าเคยทรงบำเพ็ญมาแล้ว, แม้เราจะปฏิบัติได้ไม่เท่าไม่เทียม เพราะไม่จำเป็น, เราก็ปฏิบัติตามที่สมควรแก่เรา ให้ถูกตามแนวทางของท่าน;
- และในที่สุด เราจะเป็นผู้มีจิตมุ่งต่อที่สุดแห่งความทุกข์ อยู่ตลอดเวลาทุกลมหายใจเข้าออก; เหมือนชายหนุ่มหญิงสาวที่มีความรักต่อกัน เขามีความนึกถึงกันตลอดเวลา ทุกครั้งที่หายใจ, ฉันทใดก็ฉันทนั้น.

ทั้งหมดนี้เรียกว่าปัจจัยที่ ๕ สำหรับความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์; จำแนกมาศึกษาพิจารณากันดู เป็น ๑๓ อันดับ. ท่านเอาไปศึกษาใคร่ครวญดูด้วยตนเอง

ถ้าเข้าใจแล้วมันก็จะตั้งต้นขึ้น ในจิตใจของท่านโดยอัตโนมัติ แล้วก็จะเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยไม่ต้องสงสัย.

การบรรยายชุดนี้สิ้นสุดลงในวันนี้ คือการบรรยายในชุดมาฆบูชา ๑๓ ครั้ง; ควรจะประมวลข้อความเหล่านี้ไปศึกษาดู, ไปทำให้เป็นหัวข้อสั้น ๆ สำหรับเข้าใจได้ง่าย ๆ, เป็นเครื่องช่วยให้สะดวก ในการที่จะดำรงชีวิตเป็นพุทธบริษัท มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ ก้าวหน้าในทางแห่งพระนิพพาน อยู่ทุกทีพาราตริกาล.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว, ขอยุติการบรรยาย; เปิดโอกาสให้ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรม ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรม, เพื่อเอาชนะความทุกข์นี้ สืบต่อไป.

เจ้าพ่อกำเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "พาลี" บรรพบุรุษ ทำการค้า, ตัวเองก็เคย ขัดนี้ไปเสียจนมาเป็นพ่อค้าทางเรือในนามว่า พุทธทาส, เป็นลูกเขยของพระพรหมเจ้า ปรากฏว่า กบฏ ชาติ ศาสนาของอังกฤษกว่ามาในพม่า แต่ไม่มี ใจต่อสู้กันก็เลย.
- ๒ ทำชื่อเสียงมาแต่ สมัยแรกของพระพรหมเจ้า มีใช้ตาม เมืองประเทศในนี้ ซึ่งเขยเรือของพ่อค้าหรือทาง โลก; ทำการค้าเพิ่มเงิน ตามตลาด แม้ยังไม่ถึงขั้นดี แต่ประโยชน์อัน เล่าประวัติของพ่อค้าใน "พ่อค้า" ได้ เป็นที่พอใจ ชื่นชอบจนเป็นสูง กว่าคนธรรมดา มากอยู่เหมือนกัน.
- ๓ มีทั้งค้าประจําถิ่น ชื่อ ล่องเรือไปค้าขาย, นายของเรือสินค้า, มีสินค้า ชื่อ "ธรรมาภิบาล" สำหรับคนทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนชั้น ทุกเพศ, ยิ่งกว่า นี้ยัง สรรพสิ่งกัน.
- ๔ แต่ก็มีในนี้เหมือนกัน มีบางคนที่มิสนใจ แล้วมา ว่า ขายของปลอม, ทำกันทำ ถือว่าเสียใจ มี ภัยภัยที่ต่าง ๆ แต่ร้านของเขาก็มีล้น ล้น มีคนสนใจ เพิ่มเงินเรื่อยอีก.
- ๕ มีคนที่ ทำการค้า ขายของกว่าปีแล้ว ก็ยังไม่ทำกำไร ได้คือต้องเสียค่าเช่า กลายเป็นขาดทุน แต่แล้วกลับ ล่วงไป ไม่กว่าเสียใจเสียอีก, ที่อบรมผู้สนใจ ให้เข้าใจ สามารถที่จะ รวยตาม ได้ จำนวนหนึ่ง
- ๖ ของดี ทำกันหลาย คน จะรู้จากเจ้าพ่อกำ เห็น เป็นจริง อ้อ ยังมี เจ้าพ่อกำ และร้านของเจ้าพ่อกำ รวมเข้ากัน นี้ก็ ที่สุด ยิ่ง ๆ ไม่ไป, ๓๓๓!

สองหมอกฟ้าไม้ทั้ง

๑) ฟ้าไม้ ธรรมวิเศษ นาน
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ

๒) ฟ้าไม้ ธรรมวิเศษ นาน
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ
 ธรรมวิเศษ นาน ธรรมวิเศษ